

Robert Osman (ed.)

Geografie bariér

Příklady dobrých
bezbariérových realizací

MASARYKOVA
UNIVERZITA

MUNI
SCI

MUNI
PRESS

Geografie bariér

Masarykova univerzita

Brno 2021

Robert Osman (ed.)

**Příklady dobrých
bezbariérových realizací**

Geografie bariér

Geografie bariér : příklady dobrých bezbariérových realizací / Robert Osman (ed.). --

První vydání. -- Brno : Masarykova univerzita, 2021. -- 1 online zdroj

Anglické resumé

Chronologické přehledy -- Terminologické slovníky. -- Obsahuje bibliografie, bibliografické odkazy a rejstříky

ISBN 978-80-210-9910-4 (online ; pdf)

* 316.344.6-056.26/.3 * 001.83 * 364-787.52 * 711.61 * 316.334.56 * 711.4/.8 * (437.322) * (048.8:082)

- osoby se zdravotním postižením
- osoby se zdravotním postižením -- interdisciplinární aspekty
- bezbariérový přístup
- veřejná prostranství -- Česko
- veřejný prostor -- Česko
- rozvoj měst -- Česko- Brno (Česko)
- kolektivní monografie

364-1/-7 - Druhy sociální pomoci a služeb [18]

Recenzovaly:

Mgr. Lucie Galčanová Batista, Ph.D.

Mgr. MgA. Mariana Chytilová, Ph.D.

RNDr. Lucie Pospíšilová, Ph.D.

Kniha je šířená pod licencí CC BY-NC-ND 4.0

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0

Kniha vznikla v rámci projektu Technologické agentury České republiky s názvem „Strategické nástroje pro utváření bezbariérového prostoru města“ (TL01000013).

© 2021 Masarykova univerzita

© 2021 Text: RNDr. Pavel Doboš, Ph.D., Mgr. Daniel Kaplan, Mgr. Veronika Kotýnková, Mgr. Tomáš Krejčí, Ph.D., Mgr. Jana Línová, Mgr. Jan Martinek, Mgr. Eva Nováková, RNDr. Robert Osman, Ph.D., Mgr. Hana Porkertová, Ph.D., Mgr. Simona Surmařová, RNDr. Ondřej Šerý, Ph.D., Mgr. Stanislav Škop, RNDr. Jakub Trojan, MSc, Ph.D., PhDr. Ladislava Zbiejczuk Suchá, Ph.D.

ISBN 978-80-210-9910-4

ISBN 978-80-210-9909-8 (brožováno)

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9910-2021>

Obsah

13	Předmluva
16	Poznámka o přístupnosti knihy
18	Seznam použitých zkratk

Úvod

23	1 Geografie bariér
23	1.1 Úvod
27	1.2 Postsocialistická perspektiva
37	1.3 Analýza temporality aktérů této knihy
41	1.4 Jazyk knihy
44	1.5 Struktura knihy

Teorie

51	2 Studia postižení
51	2.1 Úvod
54	2.2 Sociální model aneb od individua ke společnosti
58	2.3 Sociální model jako předpoklad pro politickou akci
60	2.4 Sociální model v České republice

63	2.5	Kritiky sociálního modelu
65	2.6	Kritická studia postižení
73	2.7	Závěr
75	3	Geografie znevýhodnění
75	3.1	Úvod
77	3.2	Vývoj geografie znevýhodnění
92	3.3	Geografie osob s pohybovým znevýhodněním
99	3.4	Geografie osob se zrakovým znevýhodněním
108	3.5	Geografie „n/Neslyšících“
119	3.6	Závěr
123	4	Navrhování digitální přístupnosti měst
123	4.1	Úvod
125	4.2	Digitální vrstva městského prostoru
127	4.3	Technologie jako služba
132	4.4	Designové myšlení jako rámec pro návrh digitálních služeb
140	4.5	Designové myšlení a jeho fáze
145	4.6	Užitečnost, použitelnost a přístupnost jako kritéria hodnocení digitálních služeb
151	4.7	Současná kritika a omezení designových přístupů
154	4.8	Závěr
157	5	Politiky zpřístupňování městského prostoru v České republice
157	5.1	Úvod
158	5.2	Kde se vzala myšlenka bezbariérového prostoru?
160	5.3	Univerzální designy prostoru
164	5.4	Jsou univerzální designy ideálním řešením přístupnosti?
168	5.5	Taktický urbanismus
173	5.6	Komparace univerzálního designu a taktického urbanismu
175	5.7	Legislativa a její naplňování na území České republiky
176	5.8	Metodika výzkumu
178	5.9	Dosavadní praxe na úrovni samospráv v České republice

- 186 5.10 Jakým způsobem jsou uplatňovány principy univerzálních designů a taktického urbanismu v jednotlivých samosprávách?
- 188 5.11 Závěr

Metody

193 6 Budování strategie přístupnosti města

- 193 6.1 Úvod
- 194 6.2 Karneval jako prostor pro dialog
- 197 6.3 Vznik PSpBB: hlas vítězky
- 204 6.4 Sběr dat: hlas všech členů a členek PSpBB
- 209 6.5 Definice cílových skupin: hlas legislativy
- 217 6.6 Definice prioritních míst a institucí: hlas uživatelů
- 221 6.7 Definice kostry strategie: hlas zpracovatelů
- 228 6.8 Revize priorit, cílů a opatření: hlas expertů
- 232 6.9 Závěr

235 7 Taktické mapování bariér

- 235 7.1 Úvod
- 236 7.2 Taktický urbanismus a taktické mapování
- 240 7.3 Taktika typů prostoru (TA1)
- 241 7.4 Taktika prioritních míst a institucí (TA2)
- 247 7.5 Taktika prioritních území (TA3)
- 254 7.6 Taktika identifikace bariér (TA4)
- 266 7.7 Taktika snadné odstranitelnosti (TA5)
- 268 7.8 Taktika zpřístupňování prostoru (TA6)
- 273 7.9 Závěr

275 8 Tvorba softwaru pro veřejnou správu

- 275 8.1 Úvod
- 277 8.2 Procesní řízení návrhu a vývoj software
- 283 8.3 Zpřesňování zadání
- 289 8.4 Návrh a implementace softwaru

302	8.5	Pnutí během vývoje
309	8.6	Závěr

Příklady

313	9	Brněnský archiv příkladů dobré praxe: proč ne Metodika?
313	9.1	Úvod
325	9.2	Koordinace velkého množství aktérů: Křenová, Brno
329	9.3	Bez politické podpory to nejde: přednádraží, Brno
333	9.4	Nástup do MHD: školení řidičů MHD pro jednání s nevidomými cestujícími
337	9.5	Bezbariérová nástupiště tramvajové smyčky: Obřany, Babická, Brno
341	9.6	Vítáme vodícího a asistenčního psa: informační materiály o významu psů se speciálním výcvikem
345	9.7	Když pomáhat, tak správně: informační kampaň o vhodné pomoci lidem se zrakovým postižením
349	9.8	Jazykové znevýhodnění na trhu s bydlením: startovací byt Unie neslyšících Brno
353	9.9	Informace jako přístup: Mapa přístupnosti pro osoby se sluchovým znevýhodněním
357	9.10	Indukce jako řešení komunikace na přepážkách se sklem: Magistrát města Brna instaluje indukční smyčky
361	9.11	Zabudovat, označit a nepřenášet: Městská policie Brno instaluje zabudované indukční smyčky
365	9.12	Indukční smyčka v tramvaji: Pilotní projekt Unie neslyšících Brno a Dopravního podniku města Brna
369	9.13	Překážka vedle vodící linie: Šilingrovo náměstí, Brno
373	9.14	Rychlé šíření jednotné úpravy: ozvučené vyvolávací systémy na poštách
377	9.15	Rychle a levně namísto pomalu a draze: dvojí ozvučení semaforů pro chodce
381	9.16	Nebezpečné značky ve veřejném prostoru: Česká, Brno

- 385 9.17 Nádraží, kde se nevidomí lidé nemusejí ztrácet: autobusové nádraží u Grandhotelu, Brno
- 389 9.18 Bezbariérovost na fakultě architektury: účast členů Poradního sboru pro bezbariérové Brno ve výuce architektury
- 393 9.19 Workoutové hřiště bez bariér: Sportovní areál Hroch, Brno
- 397 9.20 Slovníček

409 Literatura

Apendix

- 453 **Jmenný rejstřík**
- 455 **Věcný rejstřík**
- 457 **Seznam rámečků**
- 461 **O autorkách a autorech**
- 469 **Summary**

Předmluva

Kniha, která se Vám dostává do rukou, je jedním z finálních výstupů projektu *Strategické nástroje pro utváření bezbariérového prostoru města*, podpořeného Technickou agenturou České republiky (TA ČR). Jejím hlavním cílem je představit tento projekt a především práci, která byla díky němu uskutečněna v období jeho řešení mezi roky 2018 a 2021 ve městě Brně. Magistrát města Brna jako aplikační partner projektu zde nicméně nehraje roli jediného exkluzivního uživatele výstupů projektu. Vystupuje spíše v roli testovací instituce, která byla v rámci projektu ochotna podstupovat celou řadu pokusů, zkoušek a experimentů hledajících odpověď na otázky, kterou cestou se vydat či která cesta dává největší smysl. Kniha, přestože se odehrává v reáliích Brna, není určena pouze Brnu. Naopak. Tyto brněnské reálie nejsou tím podstatným, co se kniha snaží zprostředkovat. Lze předpokládat, že podobné fenomény, které byly identifikovány v Brně, se budou vyskytovat i v jiných městech České republiky a že principy, které byly použity v Brně, budou uplatnitelné i jinde. Kniha tak není primárně o Brnu ani pro Brno, ale o bariérách a jejich odstraňování v městském prostředí. Proto věříme, že kniha může dobře posloužit všem, kteří se zabývají nebo by se rádi zabývali přístupností městského prostředí kdekoliv v České republice.

Je možné, že právě držíte v rukou tištěnou knihu nebo že ji na obrazovce čtete v její elektronické podobě. Kniha existuje v obou formátech, tištěném i elektronickém.

Jelikož kniha vychází jako výstup projektu podpořeného z veřejných zdrojů, je neprodejná a nenajdete ji na pultech knihkupectví.

- Tištěnou verzi knihy je možné objednat pouze za cenu balného a poštovního z internetového obchodu nakladatelství Munipress:
<https://munishop.muni.cz/obchod/knihy>
- Elektronickou verzi knihy je možné stáhnout z Munispace:
<https://munispace.muni.cz/library/catalog/book/2116>

Společně s projektem vzniklo i několik webových stránek, které jsou s knihou různým způsobem propojeny.

- Webová stránka Poradního sboru pro bezbariérové Brno
<https://www.bezbarierovebrno.cz/>
- Webová stránka pro přípravu příkladů dobrých bezbariérových realizací
<https://pasporty.netlify.app/>
- Webová stránka Geografie znevýhodnění
<https://geografieznevyhodneni.cz/>

Autorský kolektiv většiny kapitol tvoří projektový tým, který zahrnuje autory a autorky ze tří různých pracovišť: Geografického ústavu Masarykovy univerzity, Katedry informačních technologií a knihovnictví Masarykovy univerzity a Ústavu geoniky Akademie věd České republiky. Kniha však obsahuje ještě dvě kapitoly od autorek, které se přímo nepodílely na realizaci projektu. Jedná se o druhou kapitolu s názvem *Studia postižení* a pátou kapitolu s názvem *Politiky zpřístupňování městského prostoru v České republice*. První z nich vychází z disertační práce Hany Porkertové, druhá pak z diplomové práce Jany Línové. Ačkoli kapitoly nevznikly přímo v rámci projektu TA ČR, pomáhají celou knihu zasadit do širšího kontextu. V případě *Studia postižení* se jedná o postavení tělesné odlišnosti ve společnosti a v případě *Politik zpřístupňování městského prostoru v České republice* o proces etablování politik přístupnosti v České republice.

Kniha je vedle poměrně velkého a různorodého autorského kolektivu, čítajícího 8 autorů a 6 autorek, především velice zajímavým setkáním výzkumníků a lidí z praxe. Obrovský dík patří všem členům a členkám *Poradního sboru Rady města Brna pro bezbariérové Brno*, kteří po dobu dlouhých čtyř let neustále odpovídali na naše otázky,

připomínkovali naše průběžné mezivýstupy a především s námi vždy ochotně diskutovali o nejrůznějších aspektech přístupnosti. Obrovský dík patří též třem recenzentkám, Lucii Galčanové Batista, Marianě Chytilové a Lucii Pospíšilové, jejichž kritické připomínky nebylo vždy snadné zapracovat, ale o to větší dopad na konečnou podobu knihy měly. V neposlední řadě zbývá poděkovat i samotnému městu Brnu a jeho politické reprezentaci, že se vydává na tuto pouť za hledáním přístupnějšího města. Přístupnost není něco, co lze mít či čeho lze někdy dosáhnout, přístupnost je cesta neustálého hledání a objevování, k jehož následování snad může být tato kniha pozvánkou.

V Brně 22. 12. 2021

Robert Osman

Poznámka o přístupnosti knihy

Při přípravě knihy jsme se po vzoru jejího obsahu snažili i o co možná nejpřístupnější formát knihy. Jelikož kniha nechápe přístupnost jako nějaký finální stav či splněný seznam, ale daleko spíše jako proces postupného hledání, které je nutně vždy neukončené a nedokonalé, není samozřejmě ani tato kniha zcela ideálně přístupná. Na cestě k její přístupnosti jsme nicméně usilovali o:

- **názorný a jednoduchý jazyk.** Přesto, že si určitá témata, která jsme chtěli do knihy zařadit, vyžadují specifickou terminologii, vyhradili jsme pro ni pouze jednu část knihy věnovanou teorii. Jazyk metodické části knihy je již výrazně názornější a jazyk příkladů dobrých bezbariérových řešení se snaží o co nejpřístupnější vyprávění příběhů jednotlivých bariér.
- **snadnou čitelnost písma.** Použili jsme bezserifové (bezpatkové) písmo Skolar Sans o velikosti 11 bodů (opticky působí jako běžné serifové knižní písmo o velikosti 12 bodů). Pouze ve výjimečných případech (poznámkách pod čarou, tabulkách, obrázcích, mapách a legendách) se objevuje písmo o menší velikosti.

- **různorodé formáty knihy.** Kniha je dostupná v tištěné a zároveň v elektronické podobě ve formátu pdf, který umožňuje nejrůznější zvětšování písma i obrázků a čtení pomocí hlasového odečítače obrazovky.
- **přístupnost obrázků.** Naprostá většina obrázků, fotek, grafů a schémat má primárně ilustrativní charakter a zobrazované informace jsou plně obsaženy v samotném textu knihy. Výjimku z toho tvoří mapové výstupy kapitoly 7, které jsou natolik specifické, že je není možné plně popsat v textu. Elektronická verze knihy je pak opatřena stručným popiskem každého obrázku určeného pro hlasový odečítač obrazovky.
- **kontrast barev.** Kniha principiálně nepoužívá barvy k vyjadřování sdělení. Pokud už je barva použita, nenese žádnou podstatnou informaci, případně barvu doplňuje i další charakteristika (tvar, velikost, poloha). Výjimku opět tvoří mapové výstupy v kapitole 7, které k vyjadřování jevů používají barvy. Mapy se tak alespoň vyhýbají používání červenozelené kombinace barev, namísto které používají červenomodrou kombinaci barev.
- **přehlednou strukturu nadpisů.** Všechny kapitoly jsou hierarchicky číslovány (včetně příkladů dobrých bezbarvářových řešení), a to ve třech hierarchických úrovních. Číselné označení obrázků, tabulek a rámečků pak vždy začíná číslem kapitoly, ve které se nachází.
- **dostatek bílého místa.** Kniha je opatřena velkými okraji a mezi textem a jednotlivými prvky (obrázky, tabulky, rámečky) je ponechán dostatečný prázdný prostor pro usnadnění orientace na stránce.
- **finanční dostupnost.** Kniha je zdarma. Je možné si ji stáhnout elektronicky, případně objednat v tištěné podobě pouze za cenu poštovného a balného, a to na adrese: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/book/2116>

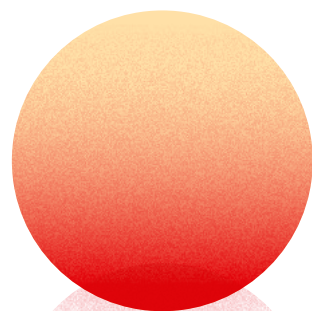
Kniha stejně jako specifický typ prostoru nebo specifické informační médium či služba pro čtení může být vždy přístupnější. Přestože jsme se snažili o co nejpřístupnější formát, jsme si vědomi určitých bariér, které vytváří sama kniha (použití map, dělení slov na konci řádku, zarovnání textu do bloku atp.). V tomto smyslu je knihu možné číst i jako stav naší reflexivity vůči potřebám nejrůznějších čtenářů. Přesto doufáme, že kniha je připravena pro dostatečně různorodé způsoby čtení a že většina potenciálních čtenářů najde způsob, jak ji číst.

Seznam použitých zkratk

- BKOM — Brněnské komunikace, a. s.
- CDS — kritická studia postižení
- ČR — Česká republika
- ČZJ — český znakový jazyk
- DfA — design pro všechny
- DPMB — Dopravní podnik města Brna, a. s.
- GIS — geografický informační systém
- GIS OMI — Oddělení geografických informačních systémů Odboru městské informatiky
- GNSS — globální navigační satelitní systémy
- GZ — geografie znevýhodnění
- HCI — interakce člověk—počítač
- HCD — design zaměřený na člověka
- ID — inkluzivní design
- IDS JMK — Integrovaný dopravní systém Jihomoravského kraje

- ISTA — informační systém Technologické agentury
- IT — informační technologie
- MHD — městská hromadná doprava
- MMB — Magistrát města Brna
- OMI — Odbor městské informatiky
- OSN — Organizace spojených národů
- PSpBB — Poradní sbor Rady města Brna pro bezbariérové Brno
- TA ČR — Technologická agentura České republiky
- TU — taktický urbanismus
- UD — univerzální design
- W3C — konsorcium pro World Wide Web
- WCAG — Pokyny pro přístupnost webového obsahu
- WHO — Světová zdravotnická organizace
- ZTP — zvláště těžké postižení
- ZTP/P — zvláště těžké postižení s průvodcem

Úvod

1 Geografie bariér

Robert Osman, Hana Porkertová, Veronika Kotýnková

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9910-2021-1>

1.1 Úvod

První kapitola knihy má hned několik cílů. Předně představí, o čem kniha je, proč se vlastně jmenuje Geografie bariér a proč má smysl se zabývat něčím, jako je právě geografie bariér. Obecně tedy přiblíží problém, jímž je přístupnost prostoru, služeb a informací, respektive problém, že jejich přístupnost je limitována přítomností různých typů bariér. Konkrétně se kapitola dotkne témat veřejného prostoru, různých druhů bariér a politik přístupnosti, které společně vytváří rámec celé knihy. Současně kapitola nabídne i základní představení jednotlivých kapitol a porovnání různých přístupů jejich autorů a autorek. Úvodní kapitola taktéž poskytne základní informace o tom, jak celou knihu číst, tedy objasní používaný jazyk, její strukturu, ale třeba i smysl jednotlivých zvýraznění a rámečků.

Knihy Geografie bariér je samozřejmě o bariérách, o jejich povaze, lokalizaci, ale i o tom, co způsobují. Když se řekne slovo bariéra, většina lidí si představí především materiální bariéry pro uživatele či uživatelky vozíků v podobě schodů či obrubníků. Málodko si představí, že bariérou mohou být i úzké dveře, volně položené rohožky, příliš vysoko umístěné zvonky nebo třeba nevhodné osvětlení, přílišný hluk, nektrastní dlažba, velké plochy čirého skla či dokonce zvonek bez vizuálního výstupu. Jeden z cílů, který

si tato kniha klade, je rozšířit povědomí o tom, co vše může být chápáno jako bariéra. V této imaginaci se však kniha omezuje pouze na bariéry města a především pak na bariéry veřejného městského prostoru, se kterým jsou politiky přístupnosti úzce propojeny.

V české legislativě se termín veřejný prostor vlastně nevyskytuje, místo něj se používá termín veřejné prostranství, který definuje zákon č. 128/2000 Sb.: „Veřejným prostranstvím jsou všechna náměstí, ulice, tržiště, chodníky, veřejná zeleň, parky a další prostory přístupné každému bez omezení, tedy sloužící obecnému užívání, a to bez ohledu na vlastnictví k tomuto prostoru.“ (zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), § 34). Přesto odborná literatura pracuje převážně s termínem veřejný prostor. Co si tedy představit pod termínem veřejný prostor a proč je důležitý pro Geografii bariér?

Veřejný prostor je prostor zpravidla přístupný pro všechny, tedy prostor, do nějž by za normálních okolností měli všichni zákonný přístup (Atkinson, 2003; Lofland, 1972). Tato definice je však spíše utopickou představou, jelikož v praxi takřka ke každému prostoru patří určitá míra exkluze, projevující se skrze řadu bariér, ať už jsou to bariéry spíše materiální či sociální povahy (Mitchel, 1995). Veřejný prostor je zároveň třeba vnímat jako prostor, který je utvářen skrze interakci, a tudíž neustále se proměňující a vyvíjející se (Pospěch, 2013).

Kvůli tomu byly (a stále jsou) určité skupiny lidí z veřejného prostoru systematicky vylučovány. I přes snahy podobu veřejného městského prostoru měnit je veřejný prostor stále do značné míry prostorem maskulinním, vytvářeným pro zdravá a schopná těla, v němž jsou skupiny osob jako ženy, senioři či lidé s tělesným postižením znevýhodněni. Nicméně s tím, jak se ve veřejném prostoru proměňovala například pozice ženy, proměňovalo se i postavení lidí s tělesným postižením. V českém kontextu lze mluvit například o 90. letech, kdy došlo k narušení zdánlivě přirozeného řádu veřejného prostoru skrze nárůst jeho užívání lidmi s tělesným postižením či lidmi bez domova. Nová zkušenost těchto skupin tak poukázala na to, že být ve veřejném prostoru není pouze právem, ale spíše jde o úkol, jehož naplnění není pro každého totožné a nemusí být ani snadné. Naopak jejich zapojení se do veřejného prostoru může být z různých důvodů (ať už sociálních či materiálních) ztíženo (Pospěch, 2013). Otázkám, jakým způsobem je veřejný prostor přístupný pro lidi s tělesným postižením a jakým způsobem my jako společnost tuto přístupnost reflektujeme, se věnuje celá tato kniha.

Když přemýšlíme (my jako autorský kolektiv knihy) o bariérách ve veřejném prostoru, nepřemýšlíme pouze o bariérách na úrovni ulic a náměstí, ale přemýšlíme o veřejném prostoru v širším slova smyslu, tedy i jako o veřejných budovách, institucích, službách, webových stránkách, informačních systémech, aplikacích atp. Bariéra ve veřejném prostoru tak nemusí být pouze materiální povahy, ale může být i sociální, komunikační, technologická atp. V rámci knihy uvažujeme o třech typech bariér. Prvními jsou ty otravné materiální nesnížené obrubníky, chybějící vodící linie, neoznačené výkopy atp. Tedy bariéry našeho každodenního života — každodenní bariéry.

Knih nicméně pomocí zacházení s těmito každodenními bariérami umožňuje poukázat i na obecnější typ bariér, které souvisí s něčím, co v knize nazýváme politikami přístupnosti. Politikami přístupnosti přitom myslíme způsoby, jakými jsou témata přístupnosti, odstraňování bariér a zpřístupňování informací, služeb a prostoru ve společnosti řešeny. Tato kniha pak na příkladu odstraňování každodenních bariér popisuje i bariéry, se kterými se lze setkat při etablování politik přístupnosti. Tento typ bariér označujeme jako bariéry politické. Na příkladu etablování politik přístupnosti ve městě Brně tak postupně ukazujeme, s jakými nástrahami se při zavádění těchto politik lze setkat, a nabízíme inspiraci pro jiná města, kraje i stát, jakým politickým bariérám musí politiky přístupnosti v České republice minimálně na úrovni městských samospráv čelit.

Třetím a posledním typem bariér, kterého si všímáme spíše okrajově, jsou bariéry, které bychom mohli nazvat jako bariéry postsocialistické, tedy bariéry vyplývající z vývoje společnosti, která si prošla socialistickým obdobím. Na příkladech postupně popisovaných politických bariér (nízký zájem politických stran a hnutí o téma přístupnosti, neexistence studijního oboru, neexistence dotčeného orgánu státní správy, obtížná zařaditelnost průřezového tématu přístupnosti do struktury městských institucí atp.) se totiž ukazuje jedno poměrně zajímavé pnutí, které lze samo o sobě nahlédnout jako bariéru. Jedná se o pnutí mezi aktéry, kteří se při prosazování politik přístupnosti více dívají na vývoj, kterým procházely politiky přístupnosti v západních zemích globálního severu (myšleno především Severní Amerika, západní Evropa, Austrálie), a těmi, kteří si uvědomují vlastní historickou zkušenost a snaží se hledat svou vlastní cestu prosazování politik přístupnosti v České republice. V poměrně malé komunitě lidí, kteří se v České republice snaží o širší etablování politik přístupnosti, tak dochází k netriviálním názorovým rozporům o vhodných prostředcích v prosazování těchto politik. Jako postsocialistické bariéry je pak nazýváme

proto, že lze mezi oběma skupinami aktérů sledovat odlišné způsoby argumentace spojené s určitým územím. Na jedné straně se jedná o argumenty spojené s následováním západních zemí a tedy i západní zkušenosti jako té „vyspělejší“, na druhé straně zase o argumenty spojené s Českou republikou, její specifickou historickou zkušeností a tedy i odlišným kulturním rámováním tělesné jinakosti. Setkání těchto dvou názorových proudů představuje obecnější ideový střet dvou názorových táborů poukazující na obecnější problém malých, postsocialistických společností ve střední Evropě, hledající svou novou postsocialistickou identitu. I tento názorový střet brání společné snaze v prosazování politik přístupnosti a představuje tak svého druhu bariéru.

Tato kniha si klade za cíl tyto bariéry popsat, vynést je na světlo, připravit je tak pro reflexi a postupné odstraňování. V tomto kontextu hovoříme o geografii bariér. Geografií zde myslíme především způsob chápání bariéry jako něčeho prostorového, respektive časoprostorového. I když nemusí jít o čistě materiální bariéru ve fyzickém prostoru města, ale třeba o nedostupnou či nevhodně načasovanou informaci, geografie chápe primárně i tento typ bariér z prostorového, respektive časoprostorového hlediska. Nedostupnost informace tak je pojímána jako absence či nevhodná lokalizace této informace v místě a čase. Nedostupnost informace nicméně může být způsobena i nevhodnou formou komunikace této informace, ale i forma informace může být pojímána jako prostorový problém. Informace v podobě mluveného slova, psaného slova, znakového slova, znaku, obrázku či nejrůznějších jejich kombinací vždy operuje v nějakém prostoru a pro její dostupnost vyžaduje určité prostorové podmínky. Mluvené slovo vyžaduje určité akustické nároky na prostor, psané slovo zase zabírá určité místo, je někde umístěné, nějak kontrastní a nějak nasvícené a znakový jazyk je sám o sobě prostorovým jazykem, který vyžaduje určité postavení komunikujících osob. Každá forma informace tak vyžaduje odlišné nároky na prostor. V tomto smyslu chápeme bariéry a jejich odstraňování primárně jako prostorový, respektive časoprostorový problém a z toho důvodu hovoříme o jejich geografii. Nejde pouze o to, kde jsou jednotlivé bariéry lokalizované v rámci fyzického prostoru města, ale i o to, kde jsou jednotlivé bariéry lokalizované v rámci legislativy, veřejných politik, městských institucí, komunikačních procesů, virtuálních prostorů nebo třeba této knihy. Každodenní bariéry se tak například prolínají celou knihou a tvoří do jisté míry určitý empirický podklad, z něhož jsou odvozovány další dva typy bariér. Zatímco politickým bariérám se věnuje především druhá (metodická) část knihy, geopolitickým bariérám zase spíše první (teoretická) část knihy. Aby bylo možné sledovat všechny tři významy

bariér (každodenní, politické a postsocialistické), zaměříme se nejprve na ona specifika postsocialistického vývoje politik přístupnosti.

1.2 Postsocialistická perspektiva

Vývoj v socialistických a následně postsocialistických zemích byl specifický a odlišný od vývoje v západních zemích. Nezřídka se lze setkat s názory, že tato odlišná zkušenost štěpí celou Evropu a dokonce i samotnou myšlenku evropanství (Challand, 2009; Bevernage, 2016). Přesto, že prostorové segregování lidí s tělesnými odlišnostmi od „zdravé“ společnosti probíhalo i v západních společnostech, nebylo rozhodně tak důkladné a systematické jako v Československé socialistické republice, respektive v zemích východního bloku. Lidé s tělesnými odlišnostmi byli cíleně umisťováni do velkých pobytových institucí, prostorově izolováni a v podstatě vymazáni z veřejného života (Rasell a Iarskaia Smirnova, 2013). To mělo celou řadu důsledků. Od toho, že většinová společnost nebyla zvyklá stýkat se s lidmi s odlišnými těly, přes to, že v tomto politickém zřízení byl pouze těžko představitelný jakýkoliv aktivistický odpor společnosti proti této segregující politice, až po to, že nově budované prostory odpovídaly pouze požadavkům zdravých, zdatných těl, protože jiná těla společensky vlastně ani neexistovala. Odborná literatura o společnostech, které vyvrhnou deviantní jedince, udržují je mimo společnost, případně je uzavírají do zvláštních institucí, hovoří jako o antropeemických (Imrie, 2000, s. 1643). Sice jsou jako antropeemické popisovány „moderní“ společnosti obecně, socialistické společnosti se nicméně realizaci této utopické vize přiblížily více než nesocialistické. Lze tedy poměrně důvodně předpokládat, že společnosti, které několik dekád systematicky odstraňovaly tělesnou odlišnost z veřejného prostoru, budou přistupovat k politikám přístupnosti jinak než společnosti, které se takto nechovaly.

Zde se vrátíme k oněm postsocialistickým bariérám, které vyplývají z něčeho, čemu budeme říkat vědecký kolonialismus (scholarly colonialism) (Meekosha, 2011). Vědecký kolonialismus vlastně znamená, že poznatky odvozené v určitém časoprostorovém kontextu výzkumníci nekriticky aplikují v jiném časoprostorovém kontextu, ve kterém odvozeny nebyly. Můžeme přitom hovořit o vědeckém kolonialismu prostorovém a časovém. Vědecký kolonialismus prostorový de facto znamená, že určité vědecké přístupy byly odvozeny v určitém prostoru a jsou do jisté míry nekriticky

aplikované univerzálně po celém světě. Časový vědecký kolonialismus poté znamená, že určité vědecké přístupy byly odvozeny v časových kulturách určitých společností a předpokládají tedy určité chápání času, které je pak opět poměrně nekriticky používáno po celém světě bez ohledu na tamní způsoby zacházení s časem.

Když se podíváme na disciplíny studia postižení (blíže viz kapitola 2) a geografii znevýhodnění (blíže viz kapitola 3), které se zabývají studiem života lidí s odlišnými těly, prostorový vědecký kolonialismus v jejich případě znamená, že většina jejich vědění byla vytvořena v západních zemích globálního severu, zatímco 80 % všech lidí s tělesným postižením žije mimo tento prostor (Chouinard, 2012; 2014; 2015). To by samo o sobě ještě nebyl takový problém, pokud by to bylo reflektováno. Tuto reflexi nicméně vědě umožnil až prostorový obrat (spatial turn) (Warf a Arias, 2009), který vnesl důležitost prostoru a prostorových vztahů i do ostatních společenských a humanitních disciplín, včetně studií postižení (Osman a Matoušek, 2014, s. 15–16). Před prostorovým obratem totiž ve studiích postižení převládala představa univerzality základních konceptů tělesné odlišnosti uplatnitelných globálně po celém světě (Barnes a Sheldon, 2010, s. 772). Jelikož prostorový obrat studií postižení lze zaznamenat až po přelomu tisíciletí, byla většina produkce studií postižení teoretizována pouze na evropské, respektive západní zkušenosti lidí s tělesnou jinakostí (Komardjaja, 2001). Jinými slovy, většina toho, co se o postižení ví, pochází z výzkumů prováděných na globálním severu (Worth, SimardGagnon a Chouinard, 2017). Těžko mohou taková studia popsat zkušenosti například se zouvání a obouvání bot u vchodových dveří, činnosti prováděné na podlaze, jako je jídlo, domácí práce, svatební a pohřební obřady, náboženská shromáždění, klanění se starším lidem, což jsou zkušenosti z Indonésie (Komardjaja, 2001), případně zkušenosti s válečnými zraněními, konflikty o základní zdroje, problémy s obchodem s lidskými orgány, s důsledky dlouhodobé podvýživy, hladu, žízně, dostupnosti (ne)kvalitních či (ne)kontaminovaných potravin, což jsou zase zkušenosti z Ghany (Chouinard, 2012; 2014; 2015). V posledních letech tak dochází ke snahám o opuštění této globálně univerzální teorie postižení, která předpokládá stejný význam postižení kdekoli na světě. Jinými slovy dochází k vědecké dekolonizaci postižení na prostorové úrovni.

To, jak odborná komunita začíná reflektovat odlišnost významů postižení v různých územích, nemá samozřejmě vliv pouze na země globálního jihu, ale i na postsocialistické země. Prostřednictvím uvědomění si, že význam postižení a jeho postavení v České republice nemusí být totožný s jeho významem a postavením

v západních zemích, oslabuje jednu z postsocialistických bariér ve studiu etablování politik přístupnosti (Sinecká, 2009; Phillips, 2012; Rasell a IarskaiaSmirnova, 2013; Mladenov, 2017).

Další četba

MEEKOSHA, H., 2011. Decolonising Disability: Thinking and Acting Globally.

Disability & Society. 26(6), 667—682.

RASELL, M. a E. IARSKAIASMIRNOVA, eds., 2013. Disability in Eastern Europe and the Former Soviet Union: History, policy and everyday life. New York: Routledge.

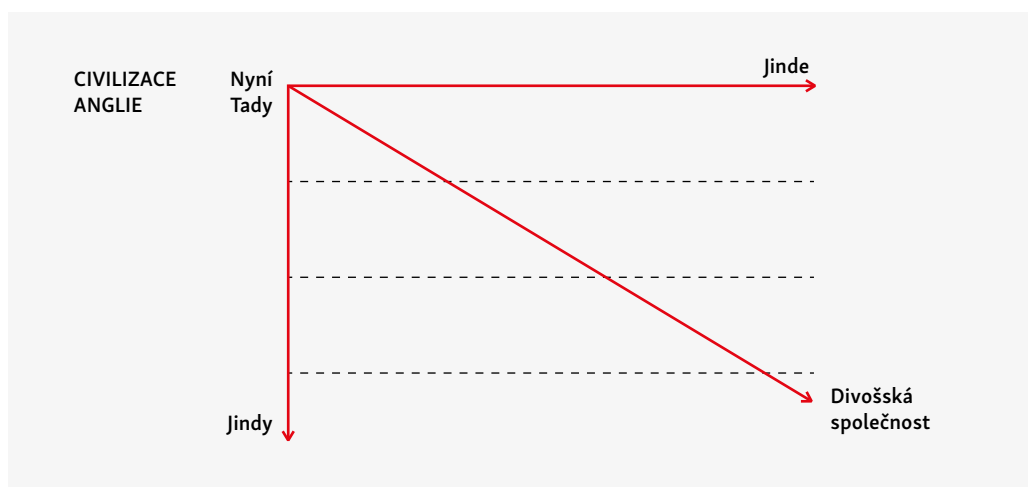
CHOUINARD, V., 2014. Precarious Lives in the Global South: On Being Disabled in Guyana. *Antipode*. 46(2), 340—358.

MLADENOV, T., 2017. Disability and Postsocialism. London: Routledge.

Jiný a o poznání komplikovanější příběh pak představuje vědecký kolonialismus časový. Většinové představě o vztahu mezi západem a Českou republikou odpovídá metafora jakéhosi časového zpoždění, fázového posunu v čase, kdy západní svět se vyvíjí „normálním“ způsobem, kdežto my jakožto součást postsocialistického světa jsme se zdrželi ve vývoji minimálně obdobím socialismu, který jsme prodělali jako určitou nemoc ve druhé polovině 20. století. Tuto metaforu opožděného vývoje pak velmi zdatně využívají i čelní političtí představitelé České republiky, kteří rádi hovoří o tom, kolik let vývoje jsme například za Velkou Británií nebo za kolik let u nás budou platy jako v Německu. Jakési zdržení či opoždění si dle jejich slov vyžaduje naše aktuální zrychlení, zvýšení efektivity práce a dočasné uskromnění, abychom toto „zpoždění“ co nejrychleji dohnali.

Tento vztah „opoždění“ mezi Českou republikou a západním světem se pak přenáší i do politik. Například již výše zmiňovaná otázka politiky přístupnosti byla v České republice v minulosti zanedbávána, protože lidé s odlišnými těly se nepohybovali ve veřejném prostoru, respektive pro ně byly z pozice státu a jeho centrální politiky zřizovány ústavy, kam byli systematicky umisťováni. Většinová společnost tak o nich téměř nevěděla, lidé s tělesným postižením nebyli v pozici, kdy by se v nedemokratickém

zřízení mohli domáhat svých práv, a fyzické prostředí se tak nepřizpůsobovalo nárokům těchto skupin, jako tomu bylo ve stejném období v západních zemích. Z toho důvodu celá politika přístupnosti přichází do České republiky později, je tedy opožděná, proto se není čemu divit, že i prostor, služby či informace jsou v České republice méně přístupné než v západních zemích. Tato metafora zpoždění však již byla mnohokrát v minulosti popsána, především v případě tzv. předmoderních společností. Antropologické práce, které se touto problematikou zabývají, pojmenovávají tuto strategii umístování jednotlivých kultur na jednu časovou osu pomocí allochronismu (viz obrázek 1.1).

Obrázek 1.1 Allochronismus — moderní způsob časoprostorového distancování (zdroj: Fabian, 2014, s. 27)

Problémem tohoto allochronického řazení kultur je v podstatě udržování určité nadřazenosti západních společností nad těmi nezápadními. Důsledek této nadřazenosti tkví v tom, že pouze ty společnosti, které jsou nazírány jako časově i místně přítomné, mají možnost rozhodovat o dalším vývoji a své vlastní budoucnosti. Ostatní jako by neměly tuto vlastní možnost a představa fázového zpoždění vývoje je udržovala na již nastoupené trajektorii, kterou již prošly společnosti s „normálním“ vývojem. Všem ostatním a tedy i naší společnosti, která se ve vývoji opozdila v období socialismu, tak allochronismus odebrává možnost přítomné existence a přítomného rozhodování o své vlastní budoucnosti. Jsme tak dle imaginace jediné správné vývojové trajektorie jako opožděná společnost odsouzeni k následování a naše jediná šance je dohnat ty

před námi. Nicméně allochronismus je kritický koncept, který nemá toto zpoždění vývoje pouze pojmenovat, ale především kritizovat. Ukazuje tak, že tato imaginace zpoždění a dohánění se nepotvrzuje v praxi. Spíše než by pomáhala s pochopením odlišností ve vývoji, odlišnosti zakrývá, čímž přispívá k udržování této nerovnosti a slouží tak především mocenským či geopolitickým cílům.

Když se totiž podíváme na postupné etablování politik přístupnosti v České republice z pohledu času, tak můžeme identifikovat výrazně odlišný vývoj oproti západním společnostem. A to nikoliv pouze ve smyslu fázového posunu v čase, ale i ve smyslu kvalitativně odlišného procesu. Dalo by se samozřejmě tvrdit, že typy problémů spojených s přístupností, kterými se dnes zabýváme v České republice, byly například ve Velké Británii řešeny před 20 lety, a v řadě případů tomu tak skutečně je, ale spokojit se s tím by bylo příliš velké zjednodušení. Pokud se podíváme na nositele etablování politik přístupnosti v České republice, tak lze identifikovat minimálně 5 velice různorodých skupin aktérů: samotné osoby s tělesným postižením, instituce státní správy, instituce samosprávy, neziskové organizace a akademické instituce. Každá z nich má k prosazování politik přístupnosti v České republice odlišné prostředky i odlišný přístup. Asi nejextrémnější situace je v případě akademiků. Jelikož věda se po vzoru ekonomiky postupně globalizovala, jsou akademici nuceni provádět výzkumy konkurenceschopné na globální úrovni. Jinými slovy dnes akademikovi nestačí udělat výzkum, ale musí udělat výzkum, který bude zajímavý i pro akademiky z Japonska či Jihoafrické republiky. To nicméně do značné míry limituje zpracování témat čistě lokální povahy. Akademici tak v tomto smyslu nedohnali žádné zpoždění, ve chvíli, kdy se mohli připojit ke globálním studiím postižení či geografie znevýhodnění, byli v rámci této globální konkurenceschopnosti nuceni přeskočit předchozí fáze vývoje svých disciplín, které se v mezichase odehrály v západním světě. V případě akademiků tak došlo k dohánění zpoždění prostřednictvím strategie přeskokování vývojových etap.

Další skupinou jsou samotní lidé s tělesným postižením. Je třeba si uvědomit, že řada důležitých změn, které se na poli politik přístupnosti v západním světě odehrály, se uskutečnila díky politickému boji samotných lidí s tělesným postižením. Nicméně současně je potřeba dodat, že se jedná o zkušenost ze zemí, kde je velmi slabý sociální stát (USA, Velká Británie). Představte si člověka s tělesným postižením, třeba užitelku elektrického vozíku, která žije v České republice. Představte si, že je to žena, která pobírá invalidní důvod, má přiznaný příspěvek na péči pro osoby se třetím stupněm závislosti, bydlí v bezbariérovém městském bytě za velmi příznivých

finančních podmínek, současně je OSVČ, má vlastní živnost, manžela atd. A teď si představte, jak tato žena, která každý den naráží na nejrůznější typy bariér, poslechne rady svého třeba i odborného okolí a vydá se za svým politickým zastupitelem, aby tuto svou situaci s nepřístupností prostoru a služeb řešila. Odhlédněte od toho, že se fyzicky na městský úřad nedostane, protože je bariérový, i od toho, že to nikdy nedělala a nemá s tím žádnou zkušenost. Zkuste si představit, jakým způsobem obhajuje sama před sebou požadavek na zpřístupnění konkrétního prostoru či služby. Jak se jí asi bude odvozovat legitimita takového požadavku? Je zde podstatný rozdíl, zatímco v České republice lidé s tělesným postižením často hovoří o tom, že se cítí býti společnosti zavázáni, a mají pocit, že vznášení dalších požadavků by mohlo působit jako nevděk, v USA lidem s tělesným postižením máloco brání v angažovaném politickém boji za svá práva (viz obrázek 1.2). Očekávání, že se lidé s tělesným postižením budou stavět na barikády v České republice obdobně jako v USA a budou sami bojovat za svá práva a přístupnost prostoru, není zcela samozřejmé. Blíže o problému propojení politik přístupnosti se sociálním hnutím vycházejícím od samotných lidí s tělesným postižením píše Hana Porkertová v kapitole 2.

Dalším velmi zajímavým aktérem se zcela jinou perspektivou je úředník státní správy či samosprávy. Samotné oddělení výkonu státní správy a samosprávy v České republice vytváří pro etablování politik přístupnosti poměrně nehostinné prostředí. Orgány státní správy (Inspektorát dopravní policie, Stavební úřad atp.) pod rouškou obav z nařčení z podjatosti a ovlivňování politickými zájmy zastupitelů zvolených za samosprávy odmítají být jen zasednout k jednomu stolu, natož pak řešit komplikované otázky spojené s povolováním nových staveb. V tomto dvojhlavém prostředí České republiky se ukazují městské samosprávy výrazně otevřenější postupnému zavádění politik přístupnosti než instituce státní správy (Osman a Porkertová, 2022). Nicméně ani úředník samosprávy to nemá jednoduché. Snadné není ani samotné zařazení agendy přístupnosti pod některý z existujících odborů samosprávy. Pokud už úředník dostane tuto agendu na starost, nemá na ni vyčleněno příliš mnoho prostoru, je nucen vykonávat ji při své stávající agendě a často pro ni nedostává ani žádné zaškolení (blíže kapitola 6). Na tomto místě si představte úřednici, která působí například na odboru dopravy města, její hlavní agendou je koordinace cyklo dopravy a k ní dostane s argumentem, že to jsou blízká témata, ještě nově agendu přístupnosti. Ona má stále všechnu svou předchozí agendu, musí se přihlašovat a zadávat nejrůznější informace do 12 různých systémů, které se dlouze

Obrázek 1.2 Demontrace lidí s tělesným postižením 12. 4. 1990 na schodech Kapitolu, USA (zdroj: Hamraie, 2017, s. 2)

načítají, průběžně padají a hlavně mezi sebou nejsou vzájemně propojené, musí si udržovat přehled o novelizacích legislativy, musí se účastnit nepřehledného množství jednání a nikdo jí nikdy nic neřekl o problematice přístupnosti. Taková úřednice je pak také pod poměrně silným tlakem. Ve chvíli, kdy už je pověřená takovouto agendou, začnou se z jedné strany ozývat hlasy uživatelů a neziskových organizací, co vše by bylo třeba udělat, co už dávno mělo být uděláno a proč vše trvá tak dlouho, z druhé strany pak hlasy politiků, že už se toho dělá hodně, že město má i jiné problémy, že není možné věnovat tolik úsilí pouze přístupnosti. Úřednice se tak dostává do jakési zprostředkovatelské pozice, kdy jedné straně vysvětluje, proč se věci nedají měnit tak rychle, a druhé, že je nutné udělat ještě alespoň toto, přičemž na obou frontách je tato její zprostředkovatelská pozice poměrně osamocená. Obtížné roli úřednice či úředníka samosprávy se věnuje hned několik kapitol knihy, především kapitoly 5, 6 a 8.

Takto by bylo ve výčtu aktérů možné pokračovat. Nicméně pro představu heterogenity aktérů nějakým způsobem spojených s politikami přístupnosti to prozatím postačí. Nyní se zaměříme na odlišnost vztahu těchto aktérů k problematice postižení/znevýhodnění (k rozlišení těchto dvou pojmů více sekce 1.4). Zatímco mezi samotnými lidmi s tělesným postižením a neziskovými organizacemi s nimi pracujícími stále převládá pohled na postižení jako na neštěstí či osobní tragédii, kterou je třeba nějakým způsobem kompenzovat, akademici se na postižení dívají jako na kombinaci tělesné jinakosti jedince a zároveň znevýhodňujícího přístupu společnosti. Zástupci státní správy a samosprávy vnímají především nedostatek informací a vlastních zkušeností s touto problematikou a jsou tak odkázáni tu víc na přístup neziskového sektoru, tu víc na akademické prostředí (blíže kapitola 5).

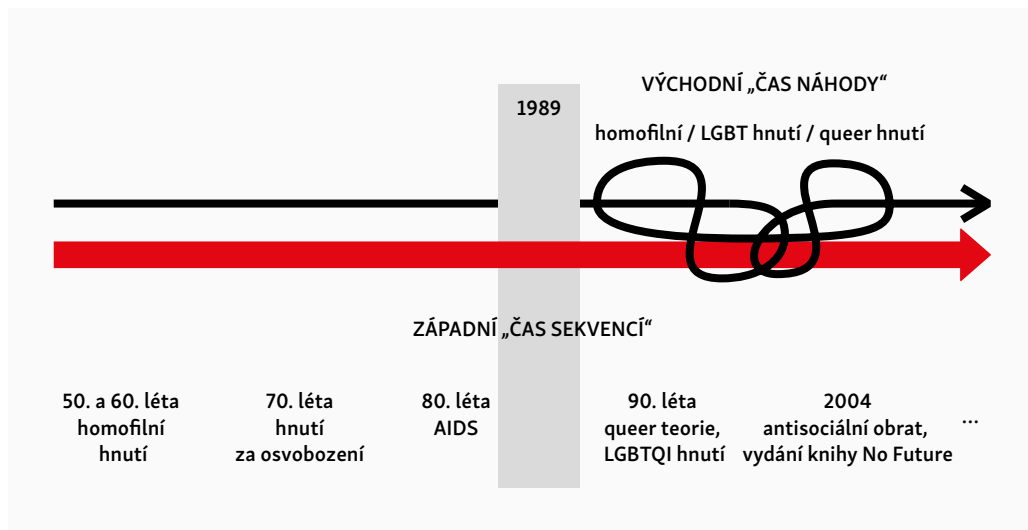
Zajímavé nicméně je, že každé z výše popsaných pojetí postižení je spojeno s určitou fází vývoje disciplín studií postižení a geografie znevýhodnění v západních zemích globálního severu. Může se tak zdát, že zatímco akademická obec svým skokem předběhla ostatní aktéry ve vývoji, neziskové organizace nikam nepřeskočily, ale zůstávají v postupném vývoji s celou společností. Jinými slovy by se mohlo zdát, že neziskový sektor je ve vztahu k pojetí postižení opožděný za akademickou obcí. Jenže to bychom mohli říci, pokud bychom chtěli současnou situaci interpretovat pomocí allochronického zacházení s časem. Jenže to my nechceme, protože se domníváme, že by to bylo přílišné zjednodušení, které by v konečném důsledku bránilo porozumění situaci v České republice. Namísto allochronismu se pokusíme o vědeckou dekolonizaci

i na úrovni času. Na situaci v České republice se podíváme očima existence několika různých časů vedle sebe, pomocí tzv. multitemporality (Klinke, 2013).

Pro účely této knihy je nepodstatné, zda budeme hovořit o větším počtu temporalit, multitemporalitě, (Jordheim, 2014), o heterotemporalitě (Chakrabarty, 2008) nebo o polyrytmicitě (Lefebvre, Kofman a Lebas, 1996), podstatné pro všechny je totéž, že se vymezují vůči jednomu společnému času, který předpokládá allochronismus. Naopak právě pluralita, či chcete-li heterogenita časovosti, je příznačná pro situaci etablování politik přístupnosti v prostředí České republiky, ale i etablování řady jiných politik v postsocialistickém prostředí. Joanna Mizielińska a Robert Kulpa (2011) tak na příkladu postupného prosazování LGBT+ hnutí v postsocialistickém prostoru centrální a východní Evropy dokládají, že zatímco vývoj tohoto hnutí v západních zemích postupoval po lineární vývojové trajektorii, kterou je zpětně možné poměrně dobře rozdělit do určitých fází — sekvencí, vývoj těchto politik v postsocialistickém prostoru nejen že nesleduje stejný postup, ale ani jej není možné rozdělit do nějakých na sebe vzájemně navazujících posloupností. Vývoj jako by se v čase zamotal (knotted time) a jednotlivé fáze, které od sebe bylo možné v západních zemích oddělit, probíhají všechny současně.

Vývoj politik přístupnosti v České republice pak nese podobné znaky. Současně se zde vedle sebe vyskytují různé přístupy k postižení. Díky příkladu Joanny Mizielińskiej a Roberta Kulpy si můžeme představit různé průběhy analogických procesů, můžeme si představit různé časy — čas sekvenční a čas náhody (viz obrázek 1.3). Zatímco v rámci sekvenčního času můžeme chápat vývoj pojetí postižení, vývoj politik přístupnosti jako lineární proces, který lze rozdělit do od sebe oddělitelných a na sebe navazujících sekvencí, v rámci času náhody nic takového udělat nelze. V času náhody se jednotlivé přístupy mísí, míchají, proplétají a není příliš zřejmé, kdy který převládne, co který ovlivní a kdo který používá. Vývoj politik přístupnosti v České republice lze popsat spíše pomocí času náhody než sekvenčního času. Nicméně můžeme jít ještě dál a samotný čas náhody můžeme rozmnožit do většího počtu časů náhody. Tím, že se v čase náhody objevují různí aktéři (akademici, úředníci, neziskové organizace), kteří se hlásí k různým pojetím postižení, která jsou spojena s odlišnými fázemi vývoje v západních společnostech, propojují se tito aktéři s různými obdobími tohoto vývoje a tím se vlastně hlásí (někteří vědomně, jiní nikoliv) i k času určité konkrétní západní sekvence vývoje. Dochází tak k do jisté míry náhodnému zamotávání časů z různých sekvencí vývoje v západních zemích. Přitom je poměrně běžné, že se ve sporech těchto

aktérů o konkrétní pojetí postižení využívá i allochronické perspektivy, kdy se aktéři zastávající perspektivu z novější fáze vývoje západních zemích staví do nadřazenější pozice vůči aktérům zastávající perspektivu odpovídající starší fázi vývoje západních společností. Při zmnožení časů tak nemusíme uvažovat pouze nad časem západu a časem východu, nebo pouze nad časem sekvencí a časem náhody, ale můžeme uvažovat o daleko větším rozmnožení časů. Náhodný čas východu není propletenecem pouze jednoho jediného času, jak může sugerovat obrázek 1.3, ale je sám o sobě propletenecem velkého množství časů různých aktérů, kteří se ve svých snahách o prosazování politik přístupnosti obracejí k různým fázím vývoje postižení v západních zemích. Tato kniha se tak snaží nepřístupovat k popisu procesu etablování politik přístupnosti jako k jedinému lineárnímu procesu probíhajícímu v sekvenčním čase, ale daleko spíše jako k množství do značné míry náhodně se proplétajících časů, které nás nemusí posouvat pouze dopředu k přístupnějšímu prostředí, ale klidně nás mohou vrátet, a jak kniha ukáže, také často vrací, do méně přístupných časů. Zatímco teoretická část knihy využívá spíše sekvenčního času a snaží se vše narovnat do jakési přehledné trajektorie lineárního vývoje disciplín (kapitoly 2, 3, 4), metodická část knihy je pak daleko více spojená s prováděním aplikovaného výzkumu v praxi a jako taková je více strukturována dle času náhody (kapitoly 6, 7, 8).

Obrázek 1.3 Porovnání západního „času sekvencí“ a východního „času náhody“ v případě vývoje LGBT+ hnutí (zdroj: upraveno dle Mizielińska a Kulpa, 2011, s. 15)

Další četba

- FREEMAN, E., 2010. *Time Binds: Queer Temporalities, Queer Histories*. Durham (North Carolina): Duke University Press.
- KULPA, R. a J. MIZIELIŃSKA, 2011. *De-Centring Western Sexualities: Central and Eastern European perspectives*. Farnham (GB): Ashgate.
- FABIAN, J., 2014. *Time and the Other: How Anthropology Makes its Object*. New York: Columbia University Press.
- McRUER, R., 2018. *Crip Times: Disability, Globalization, and Resistance*. New York: New York University Press.
- SAMUELS, E. a E. FREEMAN, 2021. Introduction: Crip Temporalities. *South Atlantic Quarterly*, 120(2), 245—254.

1.3 Analýza temporality aktérů této knihy

Kniha se zabývá etablováním politik přístupnosti v České republice na příkladu města Brna. Snaží se popsat tento proces na úrovni samosprávy, což nicméně neznamená, že to činí z pozice samosprávy. V knize je pohled samosprávy poměrně často konfrontován se státní správou či neziskovým sektorem. Samotná kniha je přitom psána akademiky a akademičkami a tedy primárně z akademického pohledu. Nicméně i mezi akademiky jakožto autorským kolektivem lze nalézt řadu odlišností v přístupu k postižení. Jinými slovy v průběhu čtení knihy lze pozorovat odlišný vztah jednotlivých aktérů jak k postižení, tak i k času, a to jak těch zapojených do projektu Technologické agentury České republiky (TA ČR) *Strategické nástroje pro utváření bezbariérového prostoru města*, tak i těch zapojených do tvorby jednotlivých výstupů projektu. Domníváme se, že tato různorodost jednotlivých aktérů je něčím symptomatickým pro celý proces etablování politik přístupnosti v České republice a že je tedy žádoucí ji čtenáři nabídnout ke sledování.

Při analýze přístupu jednotlivých aktérů k postižení budeme používat určité skupinové označení aktérů. Jako základní kameny této analýzy tak chápeme úředníky samosprávy, autory a autorky z Geografického ústavu Masarykovy univerzity (kapitoly 3, 5, 6, 7, 9) a autory a autorku z Katedry informačních studií a knihovnictví Masarykovy univerzity (kapitoly 4, 8). Tyto skupiny aktérů porovnáme s vývojovými

fázemi (sekvencemi) přístupu k postižení v západních zemích. Vývoj postižení v západních zemích lze rozdělit do tří základních sekvencí, přičemž první sekvence chápe postižení jako individuální problém jednotlivce, druhá sekvence chápe postižení jako nedostatečnou reflexivitu společnosti a třetí sekvence se snaží hledat určitý kompromis mezi předchozími dvěma, když postižení chápe nejen jako tělesnou odlišnost na úrovni jednotlivce, ale zároveň i jako společensky zvýznamňovanou odlišnost těl (blíže kapitoly 2 a 3).

1.3.1 Odlišnost časových sekvencí

Z hlediska časové perspektivy lze v knize v první řadě sledovat, že vývoj politik přístupnosti v České republice nenásleduje stejný lineární vývoj ve srovnání s vývojovými sekvencemi například v USA či ve Velké Británii. Sekvence, popsané ve vývoji studií postižení či geografie znevýhodnění se v kontextu České republiky splétají dohromady, přičemž dochází ke střetu pojetí zejména první a třetí sekvence. V tomto kontextu je zajímavé, že zatímco mezi pojetím první a třetí sekvence dochází ke střetům, pojetí druhé sekvence v České republice absentuje. Pojetí první sekvence, tedy tzv. medicínský přístup, je cílen především na odstraňování fyzických bariér a snahu pomoci lidem s postižením se začleněním do společnosti. Konkrétně se jedná o navrhování univerzálního designu prostoru, tedy zpřístupnění míst pro všechny (blíže viz kapitola 5). Pojetí této sekvence je zastáváno spíše členy samospráv a je ukotveno i v legislativě České republiky. Převládá v něm názor, že nejprve je třeba zpřístupňovat prostor po fyzické stránce a poté je teprve možné hovořit o možnosti měnit smýšlení lidí o postižení (zaměřovat se na bariéry v sociálním, komunikačním či virtuálním prostoru).

Na druhé straně stojí aktéři z Geografického ústavu, kteří se opírají především o pojetí třetí sekvence vývoje postižení v západních zemích. Vychází tak zejména z perspektivy kritických studií postižení a materiálnědiskurzivního přístupu. Kladou důraz na konkrétní bariéry, jejich řešení pro určité situace a pro určité skupiny uživatelů a na rozdíl od univerzálního designu preferují spíše taktický urbanismus (blíže kapitoly 5, 7). Právě u této skupiny aktérů lze říci, že svým způsobem „přeskočili“ druhou vývojovou sekvenci vývoje postižení, zaměřenou na ryze společenský význam postižení.

1.3.2 Rozdílné mocenské postavení aktérů

V knize je zároveň možné sledovat, že jednotliví aktéři se nacházejí v jiných mocenských pozicích, a tedy mají odlišné možnosti prosazovat svůj přístup k postižení. Zejména

aktéři z Geografického ústavu se vymezují vůči univerzálnímu designu prostoru přístupného pro všechny, který je typický pro samosprávu a legislativu České republiky (pojící se zejména s první sekvencí studia postižení). Vymezují se vůči němu hned dvěma způsoby.

První způsob využívá argumentaci, že pracovat podle principů univerzálního designu prostoru je časově náročné a pohybuje se v horizontu desítek let (jeví se tedy v současné době jako neefektivní — čímž odkazují na perspektivu první sekvence vývoje, která již je z jejich pohledu překonána). Oproti tomu nabízejí taktický urbanismus jako vhodnější volbu, zaměřenou na konkrétní potřeby určité skupiny uživatelů, která je zároveň i časově efektivnější. Usilují o rychlé odstranění fyzických bariér prostoru, zohledňují pozici jednotlivců v rámci cílové skupiny a touto změnou prostředí se snaží přispět k proměně sociálního vnímání přístupnosti (čímž se vědomě hlásí k perspektivě třetí sekvence vývoje).

Jako druhý způsob vymezení se vůči univerzálnímu designu aktéři z Geografického ústavu jakožto nositelé vědění využívají svou pozici, vědecké zkušenosti z návrhů řešení, které se uskutečnily v jiných prostředích, což jim umožňuje zastávat nadřazené mocenské postavení v prosazování způsobů řešení přístupnosti v Brně. Tímto se však dostáváme k bodu, který je výše nazýván jako vědecký kolonialismus, kdy právě věda má tendence se inspirovat v cizím prostředí a danou inspiraci přenášet do prostředí, kde tato inspirace nemusí fungovat stejným způsobem.

1.3.3 Rozdílné chápání časových rámců

Vedle výše popsaných rozdílů v pojetích postižení spojených s jejich různými sekvencemi vývoje v západních zemích lze mezi aktéry pozorovat i rozdílné vnímání časových rámců a s nimi i odlišný vztah ke způsobu práce. V tomto případě lze identifikovat 3 různé typy aktérů: samosprávu (Magistrát města Brna), nositele projektu (projektový tým z Geografického ústavu) a realizátory části projektu zaměřeného na informační systém a webovou stránku (projektový tým z Katedry informačních studií a knihovnictví).

Tyto rozdílné přístupy ve vnímání temporality procesů se projeví zejména při plánování a realizaci aktivit projektu. Zatímco samospráva byla zaměřena spíše na delší časové období (strategický plán na 10 let, volební období na 4 roky), aktéři z Geografického ústavu se orientovali na krátkodobější cíle odstranitelnosti jednotlivých bariér s ohledem na trvání projektu TA ČR. Jejich vymezení se vůči univerzálnímu designu a preferování taktického urbanismu v sobě skrývá právě důraz na rychlost

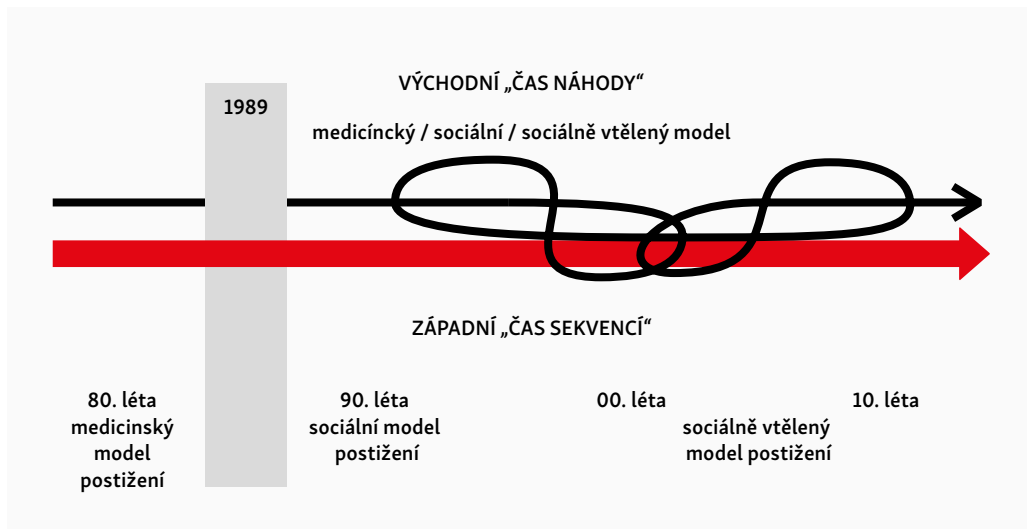
a efektivitu v řešení zcela konkrétních bariér. Do jisté míry lze jejich postoj chápat i jako reakci na velmi pomalý a těžkopádný přístup veřejné správy, které některá řešení trvají v řádu desetiletí.

Aktéři z Katedry informačních studií a knihovnictví se oproti tomu pohybovali ještě ve výrazně kratších časových úsecích, respektive spíše v cyklech rámovaných uživatelským výzkumem, především agilním přístupem pro vývoj softwarů (blíže kapitoly 4, 8). Jejich práce byla strukturována uživatelskou zkušeností, ke které se opakovaně vraceli, zkoušeli, jak na vývoj softwaru uživatelé reagují, což vyžadovalo práci s časem na úrovni týdnů. Aktéři pověřeni vývojem softwaru se tak orientovali na krátkodobé cykly práce, přičemž jednotlivé kroky vývoje softwaru rozdělovali na části a ty v relativně krátkých časových úsecích naplňovali pomocí dílčích modulů, respektive modulárních zakázek.

U každého z těchto aktérů je patrný odlišný vztah k času, respektive odlišný vztah k časové strukturaci práce. Při jejich vzájemné interakci docházelo k určitým nedorozuměním ohledně představy ideálního termínování a časování jednotlivých aktivit. Pravděpodobně největší rozdíl lze identifikovat mezi časovými možnostmi a zdroji samosprávy, která nedisponuje dostatkem personálních ani finančních zdrojů, a uživatelským výzkumem vycházejícím z fungování soukromých firem. Jinými slovy orientace aktérů z Katedry informačních studií a knihovnictví na organizaci práce do krátkých a neustále se opakujících cyklů se velmi liší od způsobu fungování samosprávy, která pracuje v delších časových cyklech, s různou časovou vytižeností, jež je spíše nahodilá a obtížně koordinovatelná. Aktéři z Geografického ústavu se pak pohybují někde mezi těmito dvěma póly.

Ve vztahu k pojetí postižení pak tyto odlišné časové rámce způsobují, že každý z těchto aktérů inklinuje k jiným způsobům vytváření přístupného prostředí. Zatímco pomalý a velký stát, veřejné instituce a samosprávy inklinují k systematickému utváření přístupného prostoru podle principů univerzálního designu prostředí (blíže kapitola 5), aktéři z Geografického ústavu pracují podle principů nesystematického, ale časově efektivnějšího taktického urbanismu (blíže kapitoly 6, 7, 9), aktéři z Katedry informačních studií a knihovnictví se řídí rychlým opakováním dle principů agilního vývoje softwaru (blíže kapitoly 4, 8). Samotná šíře politik přístupnosti a jejich průřezovost způsobuje, že se při jejich prosazování potkávají aktéři z velmi odlišných oborů a s odlišným přístupem k času, a to minimálně ve dvou rovinách významu času. První rovina časové odlišnosti aktérů je svázána se sekvenčním vývojem pojetí postižení

v západních zemích, respektive s tím, k jaké sekvenci a s ní spojenému pojetí postižení se ten který aktér hlásí (viz obrázek 1.4). Druhá rovina časové odlišnosti se pak váže k odlišným časovým rámcům, ve kterých jednotliví aktéři pracují a ve kterých si zpřístupňování prostoru v České republice představují.

Obrázek 1.4 Porovnání západního „času sekvencí“ a východního „času náhody“ v případě vývoje pojetí postižení (zdroj: vlastní zpracování)

1.4 Jazyk knihy

Jelikož kniha svým zaměřením vstupuje do pro českou terminologii poměrně nového jazykového teritoria, je vhodné se krátce věnovat i tomu, která slova v knize používáme a proč. V současné době čím dál víc proniká do veřejné debaty otázka, jaká slova jsou či nejsou vhodná pro pojmenování různých skupin obyvatel, osoby s postižením nevyjímaje. Bouřlivou reakci vyvolala příručka z dílny Kanceláře veřejného ochránce práv *Jak mluvit a psát o lidech a s lidmi s postižením*, která pojednává o vhodných a nevhodných výrazech a snaží se nastavit určitý jednotný úzus. Různí lidé často nechápali, proč by měli přestat používat termíny, jež říkají běžně. Chtěli si uchránit svůj nárok na to, nazývat druhé tak, jak sami chtějí, ačkoli je tato příručka cílena na média a rozlišuje mezi oficiálním diskurzem, používaným v médiích, a laickým diskurzem, používaným v běžném hovor. Přestože tato příručka byla určena pro odbornou veřejnost a média,

nelze opomenout ani důležitost toho, jak o postižení či znevýhodnění hovoří i laická veřejnost. Slova nejsou pouhé seskupení znaků, ale vždy něco znamenají, něco sdělují a něco dělají — mohou zraňovat či emancipovat. Slova ovlivňují to, jak o sobě i druhých smýšlíme. Odpověď na otázku, jaké výrazy jsou či nejsou vhodné, nicméně není jednoznačná. K výrazu, který jednomu ubližuje, se jiný hrdě hlásí. A naopak slovo, jež někteří preferují, jiní nikdy nepřijmou úplně za své.

Při používání slov je vhodné si především uvědomit, co jimi chceme sdělit a proč. Je to proto, abychom někomu ublížili či jej ponižili? Nebo abychom s někým a o někom mluvili s respektem? Avšak nejdůležitější je položit si otázku, jak to ten druhý bude vnímat. Je to slovo pro něj „ok“? Nebo není? V dnešní době již vykrytalizovala určitá slova, která se dříve používala běžně, ale z různých důvodů se od jejich používání ustoupilo. Přestože je mnozí lidé pro své označení (sami si tak říkají) stále ještě používají či se jim přímo snaží vtisknout pozitivní a emancipační význam, jsou považována za potenciálně problematická, protože mohou devalvovat hodnotu člověka jimi označovaného. Koneckonců se často používala — a dodnes používají — i jako nadávky.

Zlaté pravidlo tedy zní — používejme především taková slova, která lidé, jež jimi označujeme, sami preferují. Je to podobné jako u křestních jmen. Pokud si někdo nechává říkat „Kája“ a sám nás vyzve, abychom jej tak oslovovali, můžeme to dělat. Jinému naopak toto oslovení vadí, a proto to respektujeme a neříkáme mu tak. Pokud jej ještě dobře neznáme, nic nezkazíme oslovením „Karel“, i když jej třeba nositel toho jména nepreferuje. Se slovy spojenými s postižením je vhodné postupovat v principu stejně. To znamená respektovat, jak chtějí být lidé označováni, a pokud to nevíme, vyhýbáme se potenciálně problematickým označením a používáme oficiální výrazy. S nimi to samozřejmě není tak jednoduché jako s Karlem. Existuje jich celá řada a jazyk se navíc neustále vyvíjí.

Před otázkou, které výrazy používat, stáli i autoři a autorky této knihy. Jejich použití záviselo především na tom, co se jimi snažili sdělit. Které termíny to jsou a z jakého důvodu se v knize vyskytují, je pojednáno na následujících řádcích.

1.4.1 Jinakost

Jinakost odkazuje na odlišnost od toho, co je považováno za standardní. Jsou to právě ona odlišná těla, pohybující se jinak a/či využívající smysly jinak než standardní člověk, jejichž potřeby vynáší jednotlivé kapitoly této knihy na světlo. Slovo jinakost ale

obsahuje i pestrost — mezi různými lidmi, jejich těly i potřebami. Standard a pestrost ale nemusí být v rozporu. Standardy v konstrukci měst, ulic i domů by měly respektovat, že lidé jsou zkrátka různí a mají různé nároky. Mnohá legislativa již na tuto pestrost pamatuje a snaží se vytvořit přístupnou podobu měst, avšak ve stavebních realizacích se tyto standardy často neodráží. Slovo jinakost tak v této knize odkazuje k různosti lidí, jejich těl i smyslů a způsobů, jakým se pohybují po městě a jak městský prostor používají. Zároveň v sobě (na rozdíl od slova různost) obsahuje skutečnost, že jinakost je negativně vztažena ke standardnímu člověku, pro nějž je městský prostor designován.

1.4.2 Postižení

Výraz postižení je v České republice nejfrekventovanějším výrazem označujícím specifické tělesné, smyslové či mentální jinakosti. Jedná se o termín, který se běžně používá jak mezi odbornou, tak i laickou veřejností, i mezi lidmi s postižením. Zároveň se jedná o termín znepokojivý, který v sobě obsahuje rozdíl mezi normálními a nenormálními těly (Kolářová, 2012b). Tento rozdíl s sebou nese i vylučování lidí s postižením z různých prostor a činností, jejich devaluaci a nutnost jejich nápravy místo nápravy prostředí vytvořeného pro standardní těla.

1.4.3 Znevýhodnění

Vedle slova postižení používáme i termín znevýhodnění, který se s ním pojí. Moderní město a jeho budovy jsou vytvářeny pro standardní těla a smysly. V plánování a realizaci měst a budov se počítá s tím, že se člověk pohybuje určitým způsobem, dosáhne do určitých míst, orientuje se podle vizuálních vjemů i akustických podnětů. S existencí lidí, kteří se pohybují jinak, někam nedosáhnou, něco nevidí či neslyší, se už tolik nepočítá. Tito lidé jsou pak v kontextu vzniklého prostoru znevýhodnění, protože jsou pro ně různé aktivity obtížné a různá místa těžko dosažitelná. Standardní člověk se totiž nevyznačuje pouze tím, že je tzv. zdravý, ale i že má určitou výšku či váhu. Nestandardními se stávají také děti, malí či staří lidé, pro které jsou určité činnosti pracné a namáhavé, ať už je to nemožnost přejít bez stresu přechod pro chodce či se bezpečně chytit madel v autobuse, která jsou příliš vysoko. Systematické znevýhodňování takových lidí v územním plánování, architektuře, městských politikách a hledání cest, jak je odstranit, je ústředním motivem této publikace. Termín „znevýhodnění“ tak používáme ve chvíli, kdy chceme zdůraznit systematické znevýhodňování

určitých lidí, které je obsaženo ve specifických konstrukcích prostoru, služeb či informací.

1.4.4 Postižení/znevýhodnění

V této publikaci se můžete setkat i s výrazem postižení/znevýhodnění. Ten používáme ve chvíli, kdy chceme zdůraznit, že postižení je zároveň znevýhodněním, což je ústředním argumentem sociálního modelu (blíže viz kapitola 2 a 3). Nevyskytuje se příliš často, ale ve vybraných situacích je pro nás důležité upozornit na to, že jinakost lidského těla nelze zcela oddělit od společenského znevýhodňování.

1.4.5 Lidé s postižením a lidé se znevýhodněním

V oficiálním slovníku sociálních služeb v České republice se čím dál více prosazuje výraz lidé s postižením místo postižení lidé. Tento obrat nastal koncem 80. a začátkem 90. let, kdy se upouštělo od používání označení „invalidní osoby“ či „invalidé“ (MPSV, 2015). Za volbou sousloví „člověk s postižením“ stojí snaha dát na první místo člověka a neredukovat jej na postižení. K tomu se váže i slovník, který jednotlivá postižení specifikuje — lidé se zrakovým postižením, lidé se sluchovým postižením apod. Místo slova „vozičkář“ se pak prosazuje sousloví „uživatel vozíku“, který nespojuje identitu člověka primárně s vozíkem. My však při takové specifikaci raději volíme kombinaci lidé s (konkrétním) postižením či znevýhodněním, které lépe odráží analytický záměr knihy zdůraznit, že tito lidé jsou systematicky znevýhodňováni.

1.5 Struktura knihy

Knihy Geografie bariér je rozdělena do tří částí — teoretické, metodické a empirické. Je tedy uspořádána v logice postupného tematického zužování od nejobecnějších po nejkonkrétnější typy bariér. Kniha tak začíná teoretickou částí, která ji zasazuje do širších perspektiv zkoumání jak bariér, tak i politik odlišnosti a politik přístupnosti. Tato část se skládá ze 4 kapitol. Začíná kapitolou Hany Porkertové s názvem Studia postižení (kapitola 2), následuje kapitola Roberta Osmana Geografie znevýhodnění (kapitola 3), poté kapitola autorského kolektivu Ladislava Zbiejczuk Suchá, Jan Martinek a Stanislav Škop s názvem Navrhování digitální přístupnosti měst (kapitola 4) a teoretickou část uzavírá kapitola Jany Línové Politiky zpřístupňování městského prostoru v České

republiky (kapitola 5). Postupně v této části představíme nejrůznější modely postižení. Společně s nimi budou diskutovány i nejrůznější přístupy (designy) k utváření přístupného prostoru (univerzální design, inkluzivní design, design pro všechny). Vedle těchto univerzalizujících designů, které se snaží vytvářet prostor pro všechny bez rozdílů (Imrie, 2012), se budeme věnovat i individuálnější designům respektujícím kulturní či situační kontexty. Diskutovány tak budou i designy jako „DeafSpace“ či „taktický urbanismus“. V neposlední řadě budou v teoretické části představeny principy designového myšlení používaného pro návrhování digitálních služeb měst. Každý tento model postižení či design implikuje určité sociální tělo, tedy tělo, které si představujeme, když uvažujeme o přístupnosti, a pro které následně i prostor, služby a informace činíme (ne)přístupné (Liebergesell, Vermeersch a Heylighen, 2019). Představením těchto přístupů vedle sebe tak chceme čtenáři nabídnout možnost zahlédnout, jak velký vliv na přístupnost může mít „pouhá“ změna perspektivy, tedy změna pojetí postižení či změna designu prostoru a služeb.

Následuje metodická část knihy, která se skládá ze tří kapitol a která popisuje naši zkušenost s prosazováním politik přístupnosti ve městě Brně. Metodická část začíná kapitolou Roberta Osmana a Ondřeje Šerého s názvem Budování strategie přístupnosti města (kapitola 6), pokračuje kapitolou Taktické mapování bariér od autorského kolektivu Jakub Trojan, Tomáš Krejčí, Eva Nováková a Robert Osman (kapitola 7) a končí kapitolou Tvorba software pro veřejnou správu od Jana Martinka, Ladislavy Zbiejczuk Suché a Stanislava Škopa (kapitola 8). Každá kapitola popisuje metodický postup vytváření jednoho z typů projektových výstupů: strategický plán, specializované mapy a software. Zatímco první z nich poukazuje na těžkosti s vyjednáváním komplikovaných témat přístupnosti mezi nejrůznějšími aktéry ve městě Brně, druhá poukazuje na absenci dostatečných datových podkladů pro systematické rozhodování o zpřístupňování městského prostoru, třetí pak upozorňuje na problémy s personálním zajištěním provádění politik přístupnosti na úrovni samospráv. Všechny tyto kapitoly se věnují situaci pouze v Brně. Byť se tyto metodické kapitoly mohou jevit poměrně kriticky, nejsou rozhodně myšleny kriticky vůči městu Brnu. Přestože jsou procesy etablování politik přístupnosti popisovány na příkladu města Brna, je možné Brno chápat jako určitý ilustrativní příklad možností samospráv v České republice. Jinými slovy, je možné předpokládat, že situace v jiných samosprávách je analogická. Kritická hodnocení, která vyplývají z metodických kapitol, tak směřují spíše na nelichotivou situaci v České republice jako celku než k městům, která se v nepřívětivých

strukturálních podmínkách snaží iniciativně přebírat odpovědnost za přístupnost prostoru, služeb a informací.

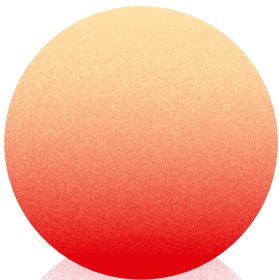
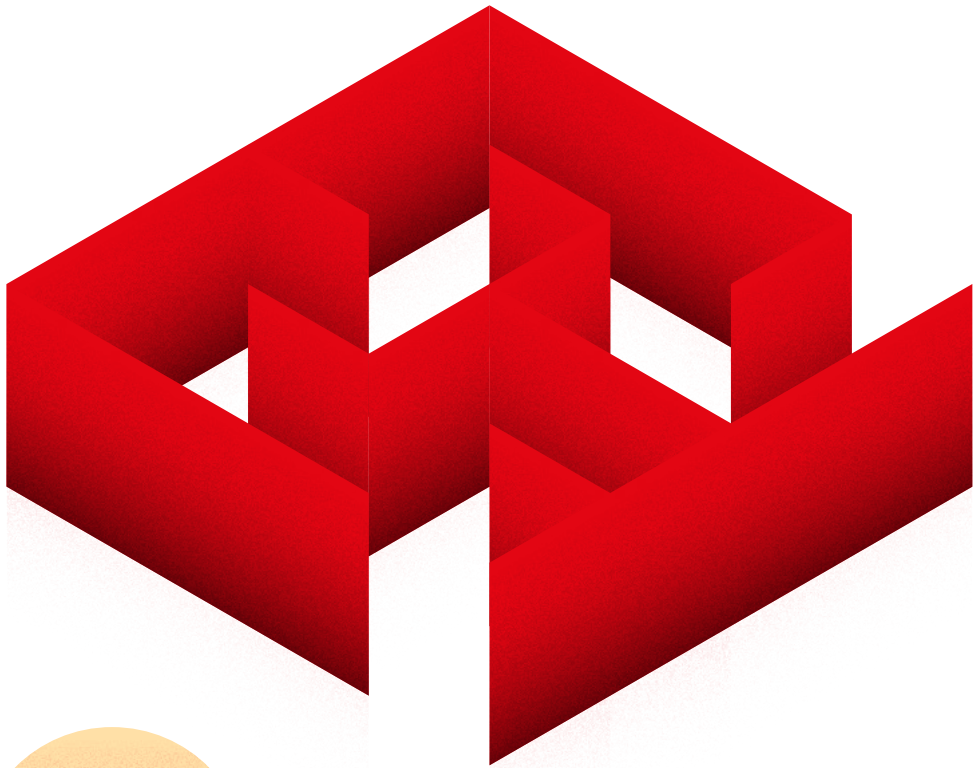
Třetí a poslední část knihy je tvořena pouze jedinou kapitolou. Jde o kapitolu s názvem Brněnský archiv příkladů dobré praxe: Proč ne Metodika? od autorského kolektivu Pavel Doboš, Robert Osman, Ondřej Šerý, Daniel Kaplan, Stanislav Škop, Simona Surmařová (kapitola 9), která představuje relativně dobré příklady bezbariérové praxe. Kapitola je rozdělena na dvě části. První část popisuje přístup k prezentaci zkušenosti s odstraňováním konkrétních bariér v Brně. Vysvětluje, proč jsme se rozhodli nejít cestou vytvoření metodiky, ale rozhodli jsme se pro popis souboru příkladů bezbariérových realizací. Druhá část kapitoly pak nabízí přehled 18 příkladů relativně dobrých bezbariérových řešení, která se v posledních letech uskutečnila ve městě Brně. Proč používáme spojení „relativně dobrých“ řešení, když kniha slibuje řešení „dobrá“? V tomto smyslu je vhodné zmínit, že přístupnost prostředí je natolik komplikovaná disciplína, že i přes veškeré snahy vytvářet dobré bezbariérové realizace se vždy najde nějaký specifický kontext, který poukáže na limity daného řešení. Spojení „relativně dobrá“ tak má za cíl zdůraznit, že málokterý příklad lze pokládat za zcela zdařilý. Přes veškerou snahu je obtížné v praxi nalézt příklady, které by vyhovovaly všem nárokům a všem uživatelům. Jinými slovy je v praxi obtížné potvrdit ideál univerzálního designu prostoru.

Toto rozdělení knihy do tří částí má především praktický význam. Strukturuje problematiku přístupnosti do jednotlivých bloků, přičemž je vhodné číst ji postupně od obecnější části přes metodickou část až po zcela konkrétní příklady. Struktura knihy však sleduje i větší množství cílových skupin čtenářů. Zatímco první a nejobecnější teoretická část je cílena především na studenty a studentky, kteří se zajímají o problematiku přístupnosti, druhá, metodická část je primárně cílena na politiky a úředníky městských samospráv, kteří hledají inspiraci při zavádění politik přístupnosti na svých úřadech. Poslední část knihy se zcela konkrétními příklady relativně dobrých bezbariérových realizací pak cílí na nejširší možnou veřejnost, kterou baví přemýšlet nad šířkou tématu přístupnosti prostoru, služeb a informací. Věříme, že pro všechny vyjmenované cílové skupiny je nejhodnotnější číst knihu od začátku až do konce jako celek, nicméně lze ji s určitými drobnými, především terminologickými omezeními číst i po jednotlivých částech.

Knihy je taktéž opatřena speciálně vyčleněnými texty, tzv. rámečky. Ty jsou dvojího druhu. První z nich jsou pojmenované jako „Rámečky“ a slouží k rozšíření

kapitoly o doplňující informace, které nejsou pro porozumění kapitoly nezbytně nutné, nicméně obohacují ji o další termíny a kontexty. Nejčastěji obsahují nejrůznější definice, přehledy, ilustrativní příklady, které nejsou pro celkové vyznění kapitoly nepostradatelné, ale v případě zájmu mohou nabídnout hlubší a snad i názornější vhled do popisované problematiky. Seznam všech rámečků je uveden na konci knihy a je tedy možné číst je dvěma odlišnými způsoby. První způsobem je chronologické čtení spolu s textem knihy, druhým pak je slovníkové čtení pomocí vyhledání příslušného tématu v rejstříku rámečků. Druhý typ rámečků pak pojmenováváme jako „Další četba“. Jedná se o rozšiřující zdroje, převážně odbornou literaturu, která se dané problematice věnuje samostatně a ve větším detailu. Jelikož kniha zabíhá do poměrně velkého počtu rozličných témat a disciplín, může čtenářům a čtenářkám sloužit i jako prvotní rozcestník pro orientaci v problematice přístupnosti měst.

Teorie

2 Studia postižení

Hana Porkertová

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9910-2021-2>

2.1 Úvod

To, jak lidé bez postižení i s postižením uvažují o zdraví, postižení, normálních i nenormálních tělech a lidech, je silně ovlivněno výchovou, médií i tím, jak o tom hovoří a rozmýšlejí experti a expertky z různých disciplín od sociální práce až po medicínu. Toto uvažování se promítá i do toho, jak se staví města, ulice, domy. A právě tomu, jak se takové uvažování vytváří, jaké má pro lidi s postižením důsledky a jak jej proměnit, se věnuje obor, o kterém pojednává následující kapitola. Studia postižení, v angličtině „disability studies“, jsou akademickou oblastí, která je v anglosaském světě a západní Evropě již etablovaným sociálněvědním oborem majícím přesah jak do aktivismu, tak do státních a městských politik. Představuje cenný zdroj analýzy a kritiky současné situace a nabízí i cesty a konkrétní opatření, jak postavení lidí s postižením zlepšit.

Kořeny tohoto oboru sahají do 70. let 20. století do Velké Británie, kde se v roce 1975 na The Open University v rámci sociálních věd vyučoval první předmět zaměřený na postižení s názvem Hendikepovaná osoba ve společenství (The Handicapped Person in the Community), jehož primárním cílem bylo napomoci studujícím zlepšit jejich „profesionální a sociální dovednosti při asistování hendikepovaným lidem k dosažení

maximální autonomie“ (Finkelstein, 1997, cit. dle Barnes, 2012, s. 17). Za dobu své existence, která skončila v roce 1994, prošel kurz dvakrát revizí a byl nakonec přejmenován na Zneschopňující společnost (The Disabling Society) (Barnes, 2012, s. 17), což poměrně přesně shrnuje myšlenkový vývoj, kterým tento obor za dvacet let prošel. Avšak v mnoha univerzitních předmětech jsou studia postižení dodnes často přehlížena a teoretické příspěvky pojednávající o tomto tématu ve sbornících sociálních věd chybí (Goodley, Hughes a Davis, 2012).

V České republice doposud neexistuje žádný studijní program „studia postižení“, ale přesto se na českých, moravských a slezských vysokých školách začínají jeho přístupy pomalu prosazovat. Tento obor pronikl nejprve do oblasti speciální pedagogiky a postupně získal přesah do ostatních sociálních věd, které se zabývají mimo jiné filozofií těla, stigmatizací a sociální exkluzí lidí s postižením. V současných sociálních vědách se zavádějí předměty na téma postižení/znevýhodnění nebo je tento přístup začleňován do již stávajícího kurikula. Kromě vědeckých článků vznikají na toto téma i bakalářské, diplomové a disertační práce, které dávají tušit budoucí rozvoj této oblasti.

Nicméně kvůli absentující oborové tradici a akademické neukotvenosti je tuzemské prostředí téměř nepoznamenané obšírnými debatami a polemikami o směřování, respektive štěpení tohoto oboru, které jsou v rámci studií postižení hojně vedeny především v anglo-americkém prostoru a západní Evropě. Neznamená to ale, že by zde neexistovalo více pohledů na postižení — ty se liší především v perspektivách medicíny, speciální pedagogiky, psychologie a sociálních věd.

Fakt, že především v západní Evropě a Spojených státech se jedná o obor již dobře etablovaný, neznamená, že by jeho postavení v akademickém světě bylo jednoduché. Svým mnohdy minoritním postavením i teoretickými východisky se do jisté míry podobá oborům, jako jsou genderová studia, queer teorie či postkoloniální studia. Jak ale poznamenávají Goodley, Hughes a Davis (2012), na rozdíl od těchto oborů se nikdy nedočkal takového globálního zájmu, a to především kvůli stigmatu, které s sebou téma postižení přináší. „Být postižený se pořád ještě nenosí“ (ibid., s. 1), dodávají. Studia postižení proměňují náhled na to, co mít postižení / být postižený znamená, a místo deficitu jej pokládají za příležitost k reflexi rozdílu mezi normálním a nenormálním, ale i toho, co znamená autonomie, nezávislost, či samotné lidství. Všímají si rozličných cest, kterými různí lidé provádějí všemožné činnosti, aniž by tyto cesty považovali za méně hodnotné.

Rozvoj studií postižení je spjatý s vývojem tzv. sociálního modelu postižení. Tato kapitola rozebírá aspekty tohoto modelu, diskutuje jeho silné i slabé stránky a představuje kritická studia postižení, která nabízejí reflexi současného směřování oboru.

Další četba

- OSMAN, R., 2012. Prostorová orientace a specifika prostorových rozhodnutí osob s pohybovým omezením. In: TEMELOVÁ, J., L. POSPÍŠILOVÁ a M. OUŘEDNÍČEK, eds. *Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života*. 1. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 77—98.
- OSMAN R. a L. POSPÍŠILOVÁ, 2016. Zkušenost bez zraku: Příležitost pro reflexi prostorového normativu. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 17(1), 63—76.
- KOLÁŘOVÁ, K., 2012a. Disability studies: Jiný pohled na „postižení“. In: KOLÁŘOVÁ, K., ed. *Jinakost — postižení — kritika: společenské konstrukty nezpůsobilosti a hendikepu : antologie textů z oboru disability studies*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), s. 11—40.
- KOLÁŘOVÁ, K., 2012b. Tělesná jinakost, ne/způsobilost, „postižení“, hendikep... K politice překladu a teoretickému vymezení pojmů. In: KOLÁŘOVÁ, K., ed. *Jinakost — postižení — kritika: společenské konstrukty nezpůsobilosti a hendikepu : antologie textů z oboru disability studies*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), s. 41—63.
- PORKERTOVÁ, H., 2019. Materialita pohybu: vztah mezi nevidomostí a městským prostorem. *Sociální studia*. 16(1), 13—32. DOI 10.5817/SOC2019-1-13
- PORKERTOVÁ, H., 2020. „Almost Equal“: Confronting Norms and Normality in Experiencing Visual Disability. *Critical Sociology*. DOI 10.1177/0896920520945364 (online first)
- OSMAN, R. a H. PORKERTOVÁ, 2020. ‚Tied to a Wheelchair‘: How the Absence of Civil Inattention Serves as a Spatial Barrier to Electric Wheelchair Users. *Sociologický časopis / Czech sociological review*. 56(1), 85—107. DOI 10.13060/csr.2020.004

2.2 Sociální model aneb od individua ke společnosti

Zatímco v sociálních vědách se podle Barnese (2012) výzkumy zabývající se postižením až do začátku nového milénia soustředily především na osobní rovinu, ať už reprezentovanou deviací či stigmatem, v oblasti aktivismu v USA a západní Evropě byl patrný odklon od individuálního zdravotního postižení jako funkčního limitu těla k postižení/znevýhodnění jako systému sociální diskriminace. Tento obrat nastal s příchodem tzv. sociálního modelu (Bayliss, 2009; Barnes, 2012; Riddle, 2013; Shakespeare, 2006; Goodley, 2007; Goodley, Hughes a Davis, 2012; Schillmeier, 2010), který má své kořeny ve Velké Británii, kde dodnes představuje dominantní aktivistický i politický přístup k znevýhodnění/postižení a dostal se do širokého povědomí veřejnosti.

Sociální model stojí v opozici vůči medicínskému modelu, jenž zůstává nejrozšířenějším přístupem k postižení v České republice u široké veřejnosti a pojímá znevýhodnění primárně skrz tělesné omezení, přičemž opomíjí sociální faktory, instituce a bariéry, které toto znevýhodnění (spolu)vytvářejí. Přehled rozdílů mezi těmito modely naleznete v tabulce 2.1. Vznik sociálního modelu se datuje do poloviny sedmdesátých let, kdy byl ustaven na základě dokumentu Základní principy postižení (Fundamental Principles of Disability, 1976) sepsaného Uníí tělesně postižených proti segregaci (Union of the Physically Impaired against Segregation). Od 60. let 20. století se lidé s postižením začali ve Velké Británii a USA formovat do sociálních hnutí a požadovat občanská práva a svobody, ke kterým měli jen omezený přístup. Práva jako svoboda pohybu a bydlení, dostupnost veřejných služeb, právo na vzdělání či důstojné zaměstnání, která již byla pro většinovou společnost samozřejmá (byť stále docházelo k diskriminaci ne-bílého etnika nebo žen) zůstávala nedostupná pro lidi s jinými těly či mentálními schopnostmi, o jejichž životech rozhodovali druzí, ať už se jednalo o rodinu či instituce. Boj za tato práva tak zároveň znamenal boj o to stát se právoplatným občanem s možností o sobě rozhodovat.

Podobná samostatnost a právoplatnost nebyla představitelná v kontextu medicínského modelu postižení. Medicínský model totiž neodkazuje pouze k tomu, že se téma postižení týká pouze medicíny, potažmo zdravotnictví. Perspektiva medicínského modelu se prolíná s ostatními institucemi a odráží se ve způsobu, jakým je postižení rámováno, kde jsou spatřovány problémy, a tím pádem i kde se hledají řešení. Z tohoto hlediska je za problém považováno postižení člověka. Řešení se hledají v medicíně, v asistivních technologiích, jako jsou protézy či různé pomůcky, a v učení

lidí s postižením zvyklostem většinové společnosti, aby byli co nejméně rušiví. Řešení problému je tak co největší přizpůsobení se většinové společnosti. Tak se např. lidé, kteří jsou od narození či raného dětství nevidomí, odnaučují „autistické pohyby“ projevované kýváním se dopředu a dozadu a učí se dívat se druhým při hovoru do očí, aby působili jako vidící, tedy normální. Za dostatečné nepřizpůsobení se normám (kterého zároveň nikdy nemůže být zcela dosaženo) jsou pak tito lidé penalizováni, například odmítáním ze strany většinové společnosti, nebo jsou rovnou posíláni do ústavní péče, do odlišných, oddělených světů. Logika medicínské a asistivní intervence nepřekračuje tělo, potažmo individuum, a tíha přizpůsobení tak leží především na lidech s postižením a selhání je rovněž selhání osobním (Tregaskis, 2002).

Medicínský model spočívá v co největším přizpůsobení se většinovým normám a spoléhání se na medicínský a technologický pokrok a poskytuje tak jen omezený prostor k emancipaci. Sociální hnutí, které leželo na počátku vzniku sociálního modelu, se naopak vydalo směrem postaveným na odlišné logice — nemá smysl snažit se neustále se přizpůsobovat světu, který je vystavený zdravými lidmi pro zdravé lidi. Pro hladké fungování v něm a pro využívání nabízených možností, jejichž užití zároveň lidem propůjčuje status plnohodnotného člověka, jsou totiž vyžadována určitá těla a určité mentální a smyslové schopnosti. Avšak těla a schopnosti, jimiž disponují lidé s postižením, jsou odlišná. Proto v sobě medicínský model obsahuje jejich neustálé selhávání.

V perspektivě sociálního modelu jde o to tento svět a jeho normy proměnit tak, aby i lidé s postižením mohli být jeho plnohodnotnou součástí a získali přístup k oněm hůře dostupným či přímo zapovězeným možnostem a zdrojům. Sousedloví „sociální model“ poprvé na akademické půdě použil v roce 1981 aktivista a lektor Mike Oliver (viz rámeček 2.1) při vzdělávacím kurzu pro sociální pracovníky o rovném přístupu k postižení/znevýhodnění. Chtěl v tomto kurzu své studenty přivést k myšlence, že je to „společnost, nikoli my (lidé s postižením, pozn. autorky), kdo by měl být terčem profesionální intervence“. (Oliver, 2004, cit. dle Mallett a Runswick-Cole, 2014, s. 9). Oliverovým cílem bylo prosadit toto pojetí u studentů a studentek sociální práce. Výsledný efekt ale sociální práci dalece přesáhl a vytvořil zcela nový přístup k postižení (Barnes, 2012). Oliverova snaha byla více politická a aktivistická než akademická a sociální model vznikl jako politický projekt, který do akademického prostředí pronikal postupně (Schillmeier, 2010).

Studia postižení a sociální model se tak pohybovaly na pomezí aktivismu a akademického prostředí i proto, že mnozí jeho zastánci pocházeli z řad akademiků s postižením, kteří se zároveň zapojovali do emancipačních snah. Nový obor studia

postižení otvíral témata zabývající se „diskriminací, vztahem mezi postižením a industriálním kapitalismem či kulturním zobrazováním lidí s postižením“ (Shakespeare, 2006, s. 30), a následoval tak příklad feminismu, gay- a lesbických studií či postkoloniálních studií (ibid.). Akademické prostředí dodávalo sociálnímu modelu intelektuální a teoretické zázemí i autoritu, která napomáhala vyjednávání na politické úrovni. Postupně došlo k celkové redefinici postižení, posunu od „patologie k politice“ (Goodley 2011, cit. dle Goodley, Hughes a Davis, 2012, s. 311) a koncept postižení se začal rámovat jako forma sociální oprese, nikoli záležitost těla.

Rámeček 2.1 Mike Oliver (1945—2019)

Mike Oliver byl britský sociolog a bojovník za práva lidí s postižením. Byl prvním profesorem v oboru studia postižení na světě a stál u zrodu a rozšíření sociálního modelu postižení. Po úrazu páteře v sedmnácti letech se začal pohybovat na vozíku a se svým postižením zažíval mnohé těžkosti kvůli nepřipravenosti prostředí a nedostatečné podpoře jak při svých studiích, tak v profesní kariéře. Proto se začal při své práci na univerzitě soustředit právě na otázku postižení, které jako sociolog dával do dalších souvislostí, jež situaci lidí s postižením ztěžovaly. Místo osobní tragédie rámované v medicíně tak pomohl ustanovit postižení jako problém diskriminace (Silver, 2019).

Právě na proměnu diskriminačních vztahů se zaměřuje sociální model, v jehož prosazování hrál Oliver ústřední roli. Pro zrod studií postižení tak byly klíčoví lidé, kteří dokázali propojit své zkušenosti s postižením s nabytým vzděláním a profesemi a toto téma tak zasadit do širších vztahů, které se neomezovaly pouze na jeho medicínské pojetí.

Odklon od individuálního těla k sociálním rozměrům postižení otevřel zcela nový a rozsáhlý prostor pro intervenci a ustanovil jej nikoli jako osobní, ale společenský problém, který se netýkal pouze jedinců s postižením, ale i všech ostatních. Sociální model chápe „diskurz nezpůsobilosti (disablism)“ jako diskriminační faktor vytvářející a posilující nerovnost a v principu fungující stejně jako ostatní stratifikační faktory (rasismus, sexismus, heterosexismus apod.) a prosazuje sociálně-politický přístup, který má za cíl překonat opresi a vést k emancipaci. Tato koncepce má své myšlenkové

Tabulka 2.1 Stručné rozdíly mezi medicínským a sociálním modelem

Charakteristika	Přístup vycházející z medicínského modelu	Přístup vycházející ze sociálního modelu
Definice postižení	Jedinec je limitován svým postižením a svou kondicí	Prostředí a možnosti, které nabízí, jsou vytvářeny pro zdravé lidi s „normálními“ těly, smysly a myšlením. Takové prostředí tedy vytváří zdravé lidi jako schopné a lidi s postižením jako neschopné.
Zacílení intervence	Jsou vázány na jedince a korekci jeho deficitů	Soustředí se na odstranění bariér, vytváření přístupného prostředí, uplatňování univerzálního designu, podporu psychologického i fyzického zdraví
Metoda intervence	Poskytování medicínské, psychologické péče, odborných rehabilitačních služeb	Poskytování podpory (např. osobní asistence, pracovní poradenství, technologie)
Zdroj intervence	Profesionálové, kliničtí lékaři, poskytovatelé rehabilitační péče	Členové v partnerských pozicích (peers), poskytovatelé veřejných služeb, informační služby
Oprávnění	Benefity podmíněné závažností postižení	Přístupné prostředí jako lidské právo
Role jedince s postižením	Objekt intervence, pacient, příjemce, předmět výzkumu	Spotřebitel, zákazník, klient, rovnocenný člen společnosti, participant výzkumu, tvůrce rozhodnutí
Fenomén postižení	Medicínský „problém“, přizpůsobení prostředí, spravedlnost	Socio-environmentální otázka

Zdroj: Tabulka inspirovaná National Institute on Disability and Rehabilitation Research's (Krhutová, 2013, s. 35)

kořeny v osvícenské humanistické perspektivě a z ní vycházejícího uchopení lidských práv a sociální inkluze, kdy je autonomní lidský subjekt schopný dosáhnout svých cílů skrze měnící se sociální struktury (Bayliss, 2009). Přijmout perspektivu sociálního modelu neznamena odmítnout medicínské intervence, vzdát se rehabilitace, vyloučit lékaře jako důležité aktéry. Ale není třeba spatřovat v nich hlavní hybatele změny či individualizovat postižení v lidech, kteří se liší od zdravotních norem.

Další četba

OLIVER, M., 1990. *The Politics of Disablement*. London: Macmillan Education.

OLIVER, M., 1991. *Social Work: Disabled People and Disabling Environments*. London: J. Kingsley Publishers.

OLIVER, M., 1996. *Understanding Disability: From Theory to Practice*. Basingstoke, Hampshire: Macmillan.

OLIVER, M. a C. BARNES, 2012. *The New Politics of Disablement*. Houndmills, Basingstoke New York, NY: Palgrave Macmillan.

2.3 Sociální model jako předpoklad pro politickou akci

Sociální model umožnil odklonit se od těla, rozrušit rozdíly mezi individuálními postiženími a položit základy pro vytvoření politiky identity (viz rámeček 2.2). Sociální model tak usiloval o zlepšení postavení všech lidí s postižením, odmítl se soustředit na limity konkrétního těla a zabývat se tělesnými odlišnostmi jako něčím relevantním pro postavení lidí s postižením. Namísto toho zaměřil pozornost na okolní podmínky, které společnost vytváří. V sociálním modelu byly zohledněny osobní zkušenosti týkající se tentokrát nikoli příběhů postiženého těla, ale předsudků, bariér a diskriminačních praktik, kterým lidé s postižením každodenně čelí (Shakespeare, 2006). Místo zahanbení nad nedokonalostí svých těl a frustrace z neschopnosti dosáhnout svých cílů nastoupil hněv namířený proti společnosti, která strukturovala jejich možnosti a zneschopňovala je v činnostech, které pro ostatní nepředstavovaly problém. Změnit se měla společnost, nikoli lidé s postižením. Tento hněv se zformoval v emancipační snahy dosáhnout sociální, environmentální, právní a politické proměny a znamenal pozitivní změnu pro mnoho lidí (Riddle, 2013).

Rámeček 2.2 Politika identity

Koncept politiky identity vzešel od černošských feministek v polovině 70. let jako reakce na unifikaci feministického hnutí, které se soustředilo především na prosazování práv středostavovských, bělošských žen, a nereflektovalo různorodost zájmů a zkušeností žen z jiného prostředí a jiného etnika. Vznikla tak politika sjednocující lidi na základě společné zkušenosti s opresí, která byla u každé minority jedinečná, propojující různé dimenze útlaku (více viz rámeček 2.5). „Nejhlubší a potenciálně nejvíce radikální politika vychází z vlastní identity, na rozdíl od snah ukončit opresi někoho jiného“ (Combahee River Collective, 1977). Právě ona společná zkušenost a zároveň přesvědčení, že jiní lidé této zkušenosti nerozumí, zakládaly solidaritu i radikální étos a zároveň bylo možné zformulovat konkrétnější požadavky a pojmenovat specifické problémy jednotlivých minorit s útlakem. Vznik politiky identity se datuje i do počátku hnutí práv lidí s postižením, pro které se stala účinným nástrojem ke sjednocování lidí s postižením a formulování jednotlivých požadavků.

Pro lidi s postižením rozšíření myšlenek obsažených v sociálním modelu znamenalo obrat od závislosti, charitativní péče a pomoci k boji o zasazování se o svá práva (Shakespeare, 2006). Od pasivity, která je často s postižením spojovaná, se přešlo k aktivitě, o čemž pojednávají i mnohé filmy, které naleznete v rámečku 2.3. Současně s tím se proměnil pohled na sociální a zdravotní péči, jež přestaly být ústředním bodem zlepšení kvality života.

Politický aktivismus sociálního modelu mohl efektivně zacílit na proměnu sociálních struktur, když jasně stanovil hlavní prioritu pro zlepšení podmínek — odstranění bariér. Mezi bariéry ale nespádají pouze ty sociální, ale i materiální, které jsou s nimi často provázané. Tyto bariéry se dají shrnout do tří ústředních bodů:

- 1 Bariéry znemožňující mobilitu a komunikaci, produkující závislost a zabraňující vstupu ke zdrojům vědění. Praktiky vytvářející diskriminaci, znevýhodnění a marginalizaci, co se týče osobního, veřejného a pracovního života.
- 2 Předsudky a negativní postoje ohledně postižení.
- 3 Všechny další diskurzy, jako je např. „medicínský model postižení“, které ustanovují komplexní osobní a společenské životy lidí s postižením pouze jako individualizované, negativní a „ne-normální“. (Schillmeier, 2010, s. 4)

Sociální model se začal především ve Velké Británii a Spojených státech rychle a účinně šířit, a to nejen díky jasnému stanovení cílů, ale i pro svůj celkový étos a vytrvalost aktivistů a aktivistek při prosazování svých práv a komunikování s veřejností. V současné době tento model představuje základní pilíř, na kterém spočívá snaha o prosazování práv lidí s postižením („disability rights“) (Riddle, 2013) v západoevropském a anglosaském kontextu, a přinesl konkrétní výsledky mimo jiné v podobě anti-diskriminační legislativy (Barnes, 2012). Nicméně podle některých svých kritiků a kritiček, které představí sekce 2.5, se postupně stal obětí vlastního úspěchu a uzavřel se dalšímu teoretickému i praktickému promýšlení.

2.4 Sociální model v České republice

Opomíjení různosti v rámci sociálního modelu s sebou nepřináší pouze přehlížení různosti postižení, ale i odlišných geografických kontextů. Tento problém sociálního modelu je spjatý s jeho britskými kořeny, potažmo střední vzdělanou třídou, a představuje západní koncept, který opomíjí specifické podmínky různých geopolitických prostředí (Mallett a Runswick-Cole, 2014). Sociální hnutí v České republice nejsou zdaleka tak silná a k prosazování sociálního modelu dochází pozvolna „shora“, aniž by snahy o jeho prosazení reagovaly na odlišnou situaci, ve které jsou práva menšin stále ještě spíše okrajovým tématem.

Ve veřejném prostoru České republiky je tak situace takřka opačná než ve Velké Británii a argumentace sociálního modelu ve veřejném prostoru zde znatelně chybí. Přestože se začíná prosazovat v expertním a akademickém prostředí, veřejnému a mediálnímu prostoru dominuje „charita“, pouliční sbírky, koncerty zaštitěné nejednou z celebrit a osobní příběhy tzv. „supermrzáků“ (více k tomu Kolářová, 2012), kteří jsou ztělesněním individuálního, „osobního“ boje s „nepřízní osudu“. Jde o jedince, kteří navzdory svému postižení vynikají v činnostech, jež jsou oceňované i u tzv. zdravé populace, například sport nebo cestování. Vysílají poselství, že „každý se musí/může se svým osudem poprat sám“ a „selhání“ je rovněž selháním osobním, což znovu odkazuje k medicínskému modelu soustředícímu se na jedince a jeho vypořádávání se se svým postižením.

Jakkoli mohou být tyto příběhy inspirativní či obdivuhodné a sbírky přínosné, problém nastává právě se současnou absencí širší veřejné diskuse o materiálních,

strukturálních, institucionálních, sociálních a ekonomických podmínkách, které znevýhodnění vytvářejí. Tento přístup se promítá i do vytváření městských politik, které tyto podmínky nereflektují. Přestože perspektiva sociálního modelu není přenositelná bez toho, aniž by se uzpůsobila místnímu prostředí, je v přístupu k postižení inspirační a může navázat na praxe, které jsou v České republice již místy zavedené. Jednou z nich je např. tzv. genderový mainstreaming, který patří mezi prioritní strategie EU a „zahrnuje integrování genderového hlediska do běžných a každodenních záležitostí na všech úrovních rozhodování a ve všech oblastech politiky. To znamená, že návrhy by měly být posouzeny dle daných možností, situací a potřeb žen a mužů na pozadí celkového cíle — dosažení genderové rovnosti.“ (Sekce státní tajemnice 11000, 2019) Pokud vyměníme genderové hledisko za hledisko lidí s postižením, bude se jednat o vytváření politik, které v sobě zahrnují perspektivu sociálního modelu a které berou v úvahu, že tyto politiky mají na situaci lidí s postižením zásadní vliv.

Úspěch sociálního modelu v anglosaském světě a západní Evropě stojí především na tom, že i většinová společnost považuje téma postižení za důležité a přístupnost (nejen) veřejných míst pro všechny obyvatele je považována za automatickou. Na druhou stranu v České republice se tato přístupnost považuje za nárok „navíc“, což lze vyzorovat i na příkladu diskuse kolem inkluzivního vzdělávání, kde mají velkou váhu argumenty tvrdící, že žák či žákyně s postižením brzdí ostatní. Princip sociálního modelu spočívá v proměně všech aspektů, které vstupují do konečné podoby vzdělávání. Nejde o vyrovnání deficitu za pomoci asistentů pedagoga, díky kterým se má žák s postižením integrovat do již stávajícího systému, a jde tedy o řešení jeho osobního problému v duchu medicínského modelu, ale o zásadní proměnu vzdělávání, včetně způsobu výuky, který bere ohled na různé vzdělávací potřeby a možnosti žáků a žákyň. Jakkoli je tento úkol obtížný a způsob vzdělávání nikdy nebude vyhovovat stejně všem lidem (což se ostatně neděje ani u tzv. zdravých žáků), cestou, jak inkluze dosáhnout alespoň částečně, je zahrnout pestré metody lépe odrážející různorodost kognitivních, smyslových i fyzických schopností různých žáků.

Problém přenositelnosti sociálního modelu do místního prostředí je i v jeho úzkém chápání — termín sociální se často chápe jako pomoc/podpora lidí s postižením od jejich okolí a začlenění do sociálního života společnosti. Jakkoli se jedná o důležité aspekty, sociální model na ně nelze redukovat. Jeho principem totiž není pouze sociální rovina, ale to, že postižení — různost těl — se týká celé společnosti. A do života společnosti zasahuje i vzdělávání či budování měst, ulic a budov. Je tedy třeba

zahrnout i materiální rovinu, u níž by se mělo myslet na potřeby různých lidí, včetně těch s postižením.

Rámeček 2.3 Filmové dokumenty o zkušenosti lidí s postižením

Deifant Lives (Síla vzdoru) je dokument z roku 2017 ukazující vzestup hnutí za práva lidí s postižením ve Spojených státech amerických, Velké Británii a Kanadě. Dává promluvit předním aktivistům a aktivistkám tohoto hnutí a ukazuje archivní záběry osobních příběhů lidí, kteří se po přestěhování z institucionálních zařízení zapojili do boje za nezávislost a kontrolu nad svými životy.

Crip Camp: A Disability Revolution (Kripl kemp: Revoluce na kolečkách) je dokumentární film z roku 2020. Na konci šedesátých a na začátku sedmdesátých let, kdy se ve Spojených státech rozvíjela sociální hnutí bojující s nerovnostmi ve společnosti, se na letním táboře pro teenagery s postižením zrodil boj za jejich práva, nezávislost a proměnu prostředí, které bylo bariérové a vylučovalo je ze společnosti. Film sleduje tento boj za přechod od oprese k uznání, od infantilizace ke svobodě a důstojnosti.

Dokument **Vision Portraits** z roku 2019 pojednává o kreativních cestách, které nacházejí umělci přicházející o zrak. Film sleduje fotografa, spisovatele, tanečníci a filmaře, pro které je zkušenost se zrakovým postižením příležitostí k tomu přistoupit ke své kreativní práci odlišně, hledat nové cesty a nacházet způsoby, jak využívat imaginaci, a přemýšlet jinak o činnostech, které se běžně dělají za použití zraku. Zrakové postižení tak není pojímáno jako pouhá ztráta, ale jako příležitost k tomu vytvářet nové a kreativní umění.

9/11 Fear in Silence: The Forgotten Underdogs je dokumentární film z roku 2007 o n/Neslyšících a lidech se sluchovým postižením, kteří byli svědky či přežili útok na Světové obchodní centrum jedenáctého září 2001. Dokument ukazuje, jak složité pro ně bylo dostat se k jakýmkoli informacím a pomoci.

2.5 Kritiky sociálního modelu

Výtek vůči sociálnímu modelu je celá řada a míří z různých pozic. Na první problém — přemístění do různých geografických kontextů bez hlubší reflexe, narazila už předchozí sekce kapitoly. Další problémy artikuluje Tom Shakespeare (2006, 2014, viz rámeček 2.4), který se vymezuje vůči rigiditě, které tento model postupně nabyl. „V posledních třiceti letech se sociální model nevyvíjel, nebyl revidován či přehodnocen“ (Shakespeare, 2006, s. 33—34) a „tradice britského boje za práva lidí s postižením si zachovala, stejně jako náboženský fundamentalismus, oddanost vůči úzkému vymezení svých základních předpokladů“ (ibid., s. 34).

Rámeček 2.4 Tom Shakespeare (nar. 1966)

Tom Shakespeare je britský sociolog a aktivista a je jednou z předních tváří studií postižení. Používá vozík a je to právě jeho tělesná zkušenost, kterou často používá při kritice sociálního modelu, jenž má tendenci zneviditelňovat těla a soustředit se pouze na sociální podmínky a přístup společnosti k lidem s postižením. Říká, že tělesnost a osobní zkušenost je třeba vrátit do analýzy a snaží se tak o revizi sociálního modelu postižení.

Tuto neměnnost a odolnost vůči otevřené diskusi dává Shakespeare do kontrastu především s feminismem, který od svého vzniku prošel mnohými změnami, diskusemi, rozkoly a rozličnými interpretacemi a zároveň byl schopný reagovat na měnící se okolní podmínky. Jeho otevřenost kritice současně neznamenal opuštění základních hodnot, jakkoli může být přístup k těmto hodnotám rozdílný (Shakespeare, 2006). Nicméně feminismus se vyvíjel o mnoho dekad déle než studia postižení a zároveň žen a mužů prosazujících a hlásajících feminismus je mnohonásobně více než lidí zajímajících se o problematiku postižení, a proto byla feministická diskuse již od počátku různorodější.

Rigidita sociálního modelu do velké míry pramení z politického dědictví a aktivismu, jehož zastánci se bojí, že jeho opuštěním by se zhroutily snahy o prosazování práv a rovnosti lidí s postižením (Shakespeare, 2006). Dochází tak k jistému rozkolu mezi aktivistickým a akademickým světem a jejich rozdílnými zájmy, kdy je

pro mnohé aktivistky a aktivisty obtížné riskovat hlavní argumentační nástroj na prosazování svých cílů, který navíc doposud tak účinně fungoval. Zároveň to ale neznamená rozkol absolutní, neboť mnozí lidé z akademického prostředí se v aktivismu angažují a Shakespeare je jedním z nich. Právě tento kritik tedy není naprostým odpůrcem a jeho revize neústí v odmítnutí. Nutno však podotknout, že jeho kritika se týká především britského prostředí, kde má sociální model dosud neotřesitelnou pozici v přístupu k postižení.

Další četba

SHAKESPEARE, T., K. GILLESPIE-SELLS a D. DAVIES, 1996. *The Sexual Politics of Disability Untold Desires*. London: Cassell.

SHAKESPEARE, T., 2005. *The Disability Reader: Social Science Perspectives*. London: Continuum.

SHAKESPEARE, T., 2014. *Disability Rights and Wrongs Revisited*. New York: Routledge.

SHAKESPEARE, T., 2015. *Disability Research Today: International Perspectives*. London: Routledge.

SHAKESPEARE, T., 2018. *Disability The Basics*. London: Routledge.

Politika identity lidí s postižením, jejímž cílem je zlepšit sociální postavení určité skupiny, je produktem sociálního modelu a stojí na vzájemné sounáležitosti a společných zkušenostech. Sounáležitost a hledání styčných bodů jsou důležité při formování soudržného sociálního hnutí a formulování jasných cílů, které lze prosazovat společně. Důraz na to, co je společné, zároveň ale často vede k unifikování zkušenosti, nereflexování různosti lidí s postižením a opomíjení dalších stratifikačních faktorů. Riddle (2013) poznamenává, že sociální model, jakkoli je užitečným politickým nástrojem, není dobrým prostředkem pro zachycení zkušenosti se zažíváním postižení a znevýhodnění. Tyto zkušenosti se u jednotlivců někdy výrazně liší, ale politickou strategií sociálního modelu je zjednodušovat, nikoli komplikovat. To s sebou přináší i opomíjení mnohačetných či simultánních opresí, které mnozí lidé s postižením zažívají, ať už je to z důvodu věku, rasy, genderu či sexuality (Mallett a Runswick-Cole, 2014).

2.6 Kritická studia postižení

Na kritiky sociálního modelu první vlny studií postižení v 70. a 80. letech dvacátého století reagovala v 90. letech vlna druhá, která z nich do jisté míry vycházela a zároveň sociální model kriticky reflektovala (Davis, 2006). První vlna zahrnovala ustanovení politiky identity jako základu pro přeznačování významů (viz rámeček 2.5), které se k postižení vážou a tvoří základ diskriminace lidí s postižením. Nesla se v duchu vytváření skupinové solidarity, jež se formovala v emancipační boj. Ve druhé vlně příklon ke skupinové identitě a solidaritě pomalu mizí a více se projevuje různost jednotlivých zkušeností lidí s postižením. Hnutí se také tříští do menších skupin. Nelze tvrdit, že šlo o jednoduchý a chronologický vývoj, což je zřejmé z kritické debaty o sociálním modelu, která zejména ve Velké Británii trvá dodnes. Rozštěpení a vnitřní diskuse neznamenají úpadek studií postižení, ale jsou spíše známkou vyzrállosti hnutí i oboru.

Rámeček 2.5 Krip

„Krip“ (anglicky „crip“) odkazuje k hanlivému krippl (cripple). Jedná se o snahu pozitivním způsobem přeznačit výraz, který se dříve používal jako nadávka a dehonestace lidí s postižením. Právě tato snaha ukazuje jazyk jako živý organismus, který nabývá různých významů. „Krip“ může sloužit jako výraz kolektivní hrdosti. Uzmnutí původně hanlivého slova umožňuje naplnit jej novými významy, které jsou místo zranění zdrojem sebevědomí. Mnozí lidé používají slovo krippl i proto, že nechtějí přijmout za své oficiální termíny, které postižení medikalizují, kategorizují a ošetřují (Schalk, 2013). Znamená tak větší kontrolu nad označováním sebe sama i nad životem, který se vymyká stereotypům, jež se k lidem s postižením vážou. „Krip“ se postupně jako kritický koncept rozvinul v „krip teorii“, jež vybízí k reflexi stávajících koncepcí postižení, včetně těch, ze kterých vycházejí studia postižení, a propojuje ji s genderem a sexualitou (McRuer, 2006).

Do formování první vlny studia postižení se promítala modernistická představa racionality, předvídatelnosti, kontroly a lidského subjektu, který je ve středu všeho dění a díky svým schopnostem, dovednostem a autonomii může kontrolovat

a ovládat svět kolem sebe. Na konci dvacátého století se čím dál více začíná prosazovat postmoderní myšlení, ve kterém se problematizuje přímočarý civilizační vývoj, dochází k rozpakům z toho, že svět — včetně objektů — nekontrolujeme nezávisle, zvenčí, ale že jsme naopak jeho součástí. Lidské i nelidské fenomény jsou vzájemně provázané, navzájem se proměňují, a to mnohdy nepředvídatelně, náhodně, bez jasného záměru a často ani jasného činitele (Goodley, Hughes a Davis, 2012).

Rámeček 2.6 Intersekcionalita

Intersekcionalní přístup se zabývá prolínáním mezi různými osami nerovností a znevýhodnění. Např. člověk s postižením ze střední třídy je v jiné pozici a má jiné možnosti než ten pocházející ze třídy nižší. Nicméně nelze jednoduše přidávat další a další roviny nerovností jako jsou gender, třída, rasa či postižení, které se ve výsledku sečtou, ale je třeba soustředit se na jejich vzájemnou konstrukci a transformaci. Intersekcce je tedy spíše slovesem než podstatným jménem (Lykke 2010, s. 51). Právě socioekonomická třída často výrazně proměňuje postižení člověka. Stejně tak postižení může výrazně zasáhnout do vnímání mužství či ženství. Maskulinita je s postižením v konfliktu, protože se s ní pojí diskurz aktivity, zdatnosti, autonomie a rozhodnosti a také asymetrie vůči „slabšímu pohlaví“. V tomto ohledu je tedy maskulinita křehčí a postižení nabourává jedny z jejich základních pilířů. Mít postižení je pro muže v některých situacích větší emocionální ranou než pro ženy a vyžaduje redefinici jejich maskulinity (Wedgwood, Wilson a Shuttleworth, 2012).

Ztrátu kontroly navíc nadále umocňují další myšlenkové proudy vzešlé z postmodernismu (posthumanismus, kritická studia postižení, nový materialismus atd.), které nabourávají další jistoty, včetně konceptů, jako je normální/nenormální, zdravý/nemocný, nepostižený/postižený. Rozrušují se i další hranice — mezi akademickým světem a aktivismem i mezi různými disciplínami. Právě na prostupování různých disciplín — interdisciplinaritě — jsou vystavěna i studia postižení. Prolínání různých vědních oborů, jako je sociologie, geografie, filozofie, ale také ekonomie, psychologie, pedagogika či umění, odráží různorodou povahu postižení, které se netýká jen medicíny, ale zasahuje do všech oblastí lidského života. Právě komunikace a spolupráce mezi

různými disciplínami pak napomáhá ke komplexnímu pochopení tohoto fenoménu a provázanosti jeho aspektů.

Současná studia postižení, vyznačující se intersekcionalitou (rámeček 2.6) a ukotvením v post-teoriích, vyústila v podobor nazvaný kritická studia postižení (CDS — z anglického názvu „critical disability studies“). Jak už název napovídá, tato větev se hlásí ke kořenům kritické teorie vycházející z Frankfurtské školy, současně ale kriticky reflektuje dosavadní směřování studií postižení a některé z jeho stavebních kamenů. Jeho historie sahá do počátku tohoto století a přináší s sebou politické a intelektuální přehodnocení stávajících paradigmat, které postižení rámuje, a z něho vyplývající možnost politické, ekonomické a sociální změny (Meekosha a Shuttleworth, 2009). CDS reagují na otázku, zda myšlenky studií postižení s kořeny v 90. letech a dříve jsou v současném postmoderním světě a pozdním kapitalismu stále ještě relevantní (Goodley, 2013). Sociální model s nimi spjatý totiž již dobře neodráží dnešní debaty o etice sociální péče, politické a teoretické zvýznamňování tělesnosti, pokračující reformulace povahy postižení a komplexní politiku identity, která místo prvotního ustanovování a unifikace prochází diverzifikací.

2.6.1 Transdisciplinarita

Odklon od studií postižení čerpajících výhradně ze sociálního modelu a dynamický rozvoj CDS na poli aktivismu i teorie má své základy v transdisciplinaritě, tedy v překračování hranic jednotlivých disciplín, a otevřenosti zdrojům, které byly u mainstreamových studií postižení dlouho přehlíženy (Shildrick, 2009). První dekády oboru studia postižení se vyznačovaly tím, že jejich zastánci a akademici a akademičky byli často lidé, kteří byli sami označováni jako postižení. Příchod CDS přinesl v tomto ohledu změnu a ochotu ustoupit z tvrzení, že studia postižení by měla být výhradně záležitostí akademiků s postižením. Všichni participují na strukturách vytvářejících postižení, všichni jsou tedy součástí stejných diskurzů o schopném těle (Shildrick, 2009). Právě akademičky a akademici, kteří se ve své vědecké kariéře pohybovali mezi různými disciplínami, tyto zkušenosti a znalosti plně využili při formování a rozvíjení CDS.

Ta se dále vyznačují transdisciplinaritou, která umožňuje nejen stavění mostů napříč disciplínami a podporu vzájemné diskuse mezi obory, ale otevřenost se projevuje i napříč národními a regionálními hranicemi (Goodley, Hughes a Davis, 2012). Pokud se tedy mainstreamová studia postižení lpící na sociálním modelu vyznačovala rigiditou, pro CDS je typická plasticita, tedy schopnost pružně reagovat na různé

regionální podmínky a reflektování dynamického vývoje společnosti. Do této otevřenosti pak spadá i začlenění sociálního modelu, přestože dochází k jeho revizi. Není důležité zohlednit pouze společenské podmínky, ale rovněž i prolínání společnosti a materiality. Toto prolínání si lze představit na příkladu stavění budov, do jejichž podoby se promítá představa o zdravém, standardním těle, a ostatní těla či smysly se často neberou v potaz. Právě sociální model nadále zůstává důležitým nástrojem uvažování o zneschopňujících podmínkách a konstrukci postižení (Meekosha a Shuttleworth, 2009).

Rámeček 2.7 Dekonstrukce

Dekonstrukce vychází z myšlenek Jacquese Derridy (1993; 1999) a odkazuje k proměnlivosti a historičnosti jazyka, který nabývá v různých kontextech různých významů. Tento jazyk tak nikdy není neutrální, ale něco znamená a něco *dělá*. Vytváří koncepty, které se používají v určitém historickém čase a na určitém místě — tyto koncepty (včetně např. postižení či tělesnosti) jsou tak v principu *konstrukcí*, která nese různé významy a slouží k různým účelům. Smyslem *dekonstrukce* je tedy tuto konstrukci zanalyzovat — podrobit analýze její historii, včetně mechanismů, které se k onomu konceptu vázaly a vážou.

2.6.2 Dekonstrukce a transformace ve službách aktivismu

Namísto toho, aby byl sociální model pokládán za jediný výchozí bod analýzy, bývají jeho myšlenky zakomponovány do komplexních vztahů znevýhodnění, což má velký dopad i na aktivistickou pozici a politické snahy CDS. Mainstreamová studia postižení vystavěná kolem sociálního modelu vycházela z osvícenského, modernistického ideálu, jehož hlavním problémem bylo, že nebyl přístupný všem (o vlnách modernity reagující na snahy o začlenění vyloučených více např. Wagner, 1994). Změna materiálních, ekonomických a společenských struktur měla vést ke smazání nerovností a umožnění postiženému subjektu naplno využít svůj potenciál (Bayliss, 2009). CDS na druhou stranu kriticky zkoumají „patologie modernity“ (Barron, 2000, cit. dle Shildrick, 2009, s. 106), které tkví především v oddělování materiálních, disciplinačních, kategorických a etických hranic (ibid.).

Neochota proponentů sociálního modelu otevřít se kritice se projevuje v nedostatečné reflexi diskurzivních praktik, které vylučující podmínky vytvářejí. Příchod poststrukturalismu, myšlenkového proudu, ze kterého CDS do značné míry čerpají, s sebou přinesl dekonstrukci hegemonních diskurzů a myšlenkových schémat v čele s dekonstrukcí subjektu jako výchozího bodu vědění (více viz rámeček 2.8). Dosáhnout statutu moderního subjektu vyznačujícího se autonomií, nezávislostí a schopností racionálního rozhodování (Williams, 2005) díky zrušení institucionálních překážek představovalo završení úspěchu sociálního modelu. CDS se od tohoto modernistického záměru odvracejí a nepovažují subjekt za výchozí bod analýzy či aktivismu, ale za produkt diskurzů stojících na vylučování, na vymezování hranice toho, kdo je za plnohodnotný subjekt považován a kdo nikoli.

Rámeček 2.8 Rozdíl mezi strukturalistickým a poststrukturalistickým přístupem k postižení

Na rozdíl mezi sociálním modelem a CDS je patrný rozdíl mezi strukturalistickým a poststrukturalistickým přístupem k postižení. Sociální model, vycházející ze strukturalistické perspektivy, se zaměřuje na struktury a podmínky, které vytvářejí postižení. Cílem je tudíž tyto struktury a podmínky proměnit tak, aby byly více inkluzivní. CDS, inspirovány poststrukturalismem, zaměřují pozornost na konkrétní praktiky a zkušenosti a dekonstruují samotné koncepty, které postižení vytvářejí — jak vlastně uvažovat o těle, subjektivitě, ne/závislosti, či ne/normalitě?

2.6.3 Překračování dualit a kritika normy

Strategií CDS je zacílit na tvrdošijné udržování hranice postižení a nepostižení. CDS čerpají ze svého transdisciplinárního ukotvení a zaměřují se na psychologickou otázku „proč se postižení normativní majoritě jeví tak ohrožující“ (Shildrick, 2012, s. 35). Následují tak dráhy feminismu — připomeňme otázku, kdy se už Virginia Woolf ptala, proč se muži bojí žen (Woolf, (1929) 1998). Shildrick (2012, viz rámeček 2.9) k tomu poznamenává, že právě feminismu, postkoloniálním studiím a queer teorii se podařilo vystoupit z normativního způsobu myšlení a otevřít vrátka odlišnému jednání, a věří, že CDS se vydají stejnou cestou. Jedním z konkrétních příkladů této strategie je i snaha

vzdělávat profesionály a profesionálky pracující s postižením od rehabilitace po speciální vzdělávání v kritickém promýšlení zneschopňujících struktur, kterých jsou sami součástí (Meekosha a Shuttleworth, 2009). CDS tak rozšiřují záběr sociálního modelu a podrobují analýze i to, jak se postižení materializuje napříč institucemi, jako jsou nemocnice, kliniky, rehabilitační centra, ale i média, univerzity, pracoviště, komunitní skupiny či rodina (Goodley, Hughes a Davis, 2012).

Rámeček 2.9 Margrit Shildrick

Margrit Shildrick je britská filozofka a teoretička, mající disciplinární zázemí zejména ve filozofii, genderových studiích a CDS. Její práce vychází z poststrukturalistického myšlení, které sama kreativně rozvíjí v kontextu postižení/znevýhodnění. Nabourává tak konvenční pojetí postižení stojící na zdánlivě nezpochybnitelných předpokladech o tom, co znamená tělo, normalita či zdraví a kde se ustanovuje a udržuje a hlídá hranice mezi normálním a nenormálním.

Dualismy jako ne/postižený vycházejí z identifikace teze a antiteze. Tato asymetrie se pak přímo promítá do pojmenovávání, když jsou jménem „obdařeny“ ony antiteze, zatímco privilegovaní jsou v naprosté většině případů pokládáni za normu, která tudíž pojmenována být nemusí (Goodley, Hughes a Davis, 2012). Univerzální slovo člověk je subjektem bez přívlastků, autonomním, nezávislým, racionálním, zdravým, heterosexuálním, bílým, v produktivním věku — obzvláště v západním kontextu (Hearn, 1992). Každá odchylka od této normy je identifikována, definována, zaznamenána. Sveřepé udržování dichotomie „způsobilý/nezpůsobilý — zdravý/postižený“ podobně jako dichotomií dalších (muž/žena, hetero/homo, ...) je podle Shildrick (2012) dáno nikoli inherentní rozdílností jimi označovaných subjektů, ale právě jejich blízkostí a ve skutečnosti velmi nejasnou a křehkou hranicí mezi nimi. To vzbuzuje „úzkost, jelikož (postižení) není projevem nějaké absolutní diference mezi zkušeností postižených a ne-postižených forem tělesnosti, ale spíše hluboce a znepokojivě naráží na jejich stejnost“ (ibid., s. 34—35). Přestože se může zdát, že člověk s postižením je na první pohled identifikovatelný, není tomu tak. Pokud představa o tom, jak má vypadat např. nevidomý člověk, nekoresponduje s jeho podobou či výrazem, tento člověk se

setkává s nedůvěrou, obviňováním, že své postižení předstírá, či slovním a fyzickým napadáním.

Další četba

SHILDRICK, M., 2009. *Dangerous Discourses of Disability, Subjectivity and Sexuality*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

SHILDRICK, M., 2002. *Embodying the Monster: Encounters with the Vulnerable Self*. London: Sage.

SHILDRICK, M., 1997. *Leaky Bodies and Boundaries: Feminism, Postmodernism and (Bio)ethics*. London: Routledge.

SHILDRICK, M. a R. MYKITIUK, eds., 2005. *Ethics of the Body: Postconventional Challenges*. Cambridge, MA: MIT Press.

2.6.4 Obrat k tělesnosti a posthumanismu

Kritická analýza „nadřazenosti způsobilého těla“ (v angličtině „ableism“), tedy normy, které se chtěl sociální model cestou zrušení institucionálních, ekonomických a materiálních překážek přiblížit, je jedním z nejvýraznějších příspěvků CDS do širší (nejen akademické) diskuse. Campbell (2009) pokládá tělo za inherentně proměnlivé, nicméně zasazené do pevného řádu představy o jeho stabilitě a jednotě. Postižení narušuje tento řád i další křehké hranice a koncepty, které jsou kolem autonomního, nezávislého subjektu opředeny — celkové zdraví a schopnost, kompetence, dokonalost, produktivitu, hodnotu (ibid.). Přijetí všech těl jako zranitelných a nestabilních otevírá prostor pro zrušení dominantní normy a jejich „deficitů“ (Shildrick, 2012).

Tělesná proměnlivost a nestálost je způsobena rozličnými spojeními, která tělo se svým okolím vytváří (Braidotti, 2011; Currier, 2003; Malins, 2004). Od takového pojmání tělesnosti je už jen krůček k posthumanistickému přístupu, ke kterému se CDS hlásí a zároveň z něho produktivně čerpají. Nezůstávají tak u analýzy toho, co je to subjekt, ale rovněž podrobují analýze, co to znamená člověk. Posthumanistické uvažování s sebou přináší i jiný pohled na etiku, která nově postrádá subjekt jako výchozí bod a nese závazky a etickou odpovědnost za prostředí, které tento subjekt obývá (Braidotti, 2005/2006).

Těla jsou propojená nejen s ostatními lidmi, ale i s technologiemi, zvířaty, komunikačními systémy, institucemi či sítěmi, které všichni lidé vytvářejí. Dochází tak k překračování hranic mezi já/ostatní, příroda/technologie, člověk/zvíře atd. I zvířata jsou součástí fenoménu postižení. Lidské postižení a nemoci na ně mají velký dopad. Šlechtí se vodící psi a trénují asistenční zvířata, další zvířata jsou předmětem lékařských experimentů a testů. Mnozí vodící psi jsou pak zasaženi postižením ještě dřív, než jsou počati a narozeni; bez tohoto konceptu by ani nevznikli, protože by nedošlo k spáření jejich rodičů, kteří byli pečlivě vybraní, aby se z jejich potomků jednou stali průvodci lidí se zrakovým postižením. Posthumanistický přístup není pouze o tom vzít v potaz „nelidské aktéry“ jako např. vodícího psa, ale především znovu promyslet binarity, které se jak s lidmi, tak se zvířaty pojí (viz Haraway, 2003). Právě u vodícího psa je zřejmé, že vlastnosti jako inteligence, dominance, kontrola či poslušnost se ve vztahu člověk a pes týkají obou dvou z páru. Analýza jejich vztahu tedy nemůže vycházet z antropocentrického hlediska, ve kterém je otázka „kdo vodí a kdo je voděný“ neřešitelná. Posthumanismus tak staví především na vzájemném propojování lidských i nelidských entit.

Přístup, který klade větší důraz na propojování než na individuální entity, zároveň odhaluje iluzornost konceptu nezávislosti. Místo ní Gibson (2006) odkazuje k interkonektivitě, k rozličným propojením, díky nimž mohou lidé uskutečňovat různé aktivity. U lidí s postižením se hovoří o tzv. asistivních technologiích, díky kterým mohou vykonávat činnosti, jež by pro ně byly bez těchto technologií nemožné. Přívlastek asistivní evokuje něco navíc, podtrhuje, že člověk nevykonává činnost zcela sám, ale má asistenci. Přitom se přehlíží, že i lidé zdraví denně používají technologie, na kterých jsou závislí a bez kterých by nemohli vykonávat řadu činností. Jejich propojování s technologiemi se neproblematizuje, zůstává bez přívlastku. Jak poznamenává Gibson (2002, s. 1897): „Závislosti ne-postižených lidí nejsou snadno rozpoznatelné, protože jsou banální a nikoli neobvyklé. [...] Mimi (dívka s postižením, pozn. aut.) rovněž hovoří o tom, že její závislosti by měly být tuctové a nezajímavé, ale to vyžaduje odpor vůči převažujícímu negativnímu diskurzu postižení.“ Kritická studia postižení se soustředí na přehodnocení základních pojmů, na nichž je vystavěn negativní diskurz, mezi jehož základní pilíře patří rozdíl mezi „já“ a „ostatní“.

Interkonektivita je tak pojem, který se týká všech lidí, ale u lidí s postiženími se vzájemná spojení zvyrazňují. Neznamena to, že se musíme zbavit termínu „nezávislost“, ale je třeba rozklíčovat, co se pod tímto pojmem skrývá. I tzv. zdravý člověk

přítom své každodenní aktivity vykonává v kombinaci s ostatními lidmi nebo věcmi — ať už je to třeba počítač, MHD či jiná infrastruktura. Jde ovšem o ony banální závislosti, o kterých hovoří Gibson a které nejsou artikulovány tak jako asistivní technologie, nejsou považovány za něco „navíc“.

2.7 Závěr

Současná studia postižení se nacházejí ve třetí fázi, pro kterou je charakteristická otevřenost k interdisciplinaritě a pokračující diverzifikace (Adams, 2013). Nicméně rostoucí diverzita vedla spíše k posílení a upevnění oboru, než aby tomu bylo naopak. Je známkou toho, že studia postižení jsou vitálním a dynamickým oborem a probíhající diskuse mají produktivní vliv na jejich intelektuální vývoj. Odklon od unifikovaného pojmání postižení, kvůli kterému je tolik kritizován sociální model, přinesl zapojení a hlasy dalších lidí, kteří předtím zůstávali ve stínu. Pole studií postižení se dříve vyznačovalo dominancí priorit osob s fyzickým postižením, jejichž „ikonickým obrazem“ byl člověk na vozíku (Adams, 2013, s. 500). Určitá převaha fyzického či sensorického postižení v politickém aktivismu i akademickém zastoupení i nadále přetrvává a postižení pohybové a mentální je i nadále v ústraní, což je do velké míry způsobeno tím, že aktivisté i akademici jsou právě často nositeli zkušenosti s fyzickým postižením. Situace na konci dvacátého století byla spojená s identifikováním faktorů vedoucích k ekonomickému, strukturálnímu a kulturnímu vylučování lidí s postižením a století současné se vyznačuje rostoucí teoretickou odezvou na tyto faktory (Goodley, 2013). Tato odezva vyústila ve vznik CDS, jež podrobují dekonstrukci pojmy jako je tělo, zdraví či normalita, jejichž konceptualizace se přitom jeví jako zřejmá a nezpochybnitelná.

Sepětí akademického prostředí a aktivismu přineslo na západ od našich hranic celkovou proměnu náhledu na postižení a úspěch sociálního modelu, který, přes jeho kritiku, znamenal výrazné zlepšení života pro mnoho lidí s postižením. Vědní obory přinesly intelektuální zázemí schopné dát individuální zkušenosti lidí do kontextu s širšími společenskými vztahy, hnutí za boj za práva lidí s postižením zase umělo pojmenovat problémy, kterým lidé čelí, vyburcovat dosud netečnou většinovou společnost. Zároveň přineslo i pozitivní osobní zkušenosti, jež nerámují postižení jako tragédii, ale jako různost lidí i těl. Tato různost se začala promítat také do samotných vědních oborů, které začaly reflektovat své základní stavební kameny. Různost totiž

vybízí k tomu se ptát — na čem jsou vlastně ony disciplíny postaveny? Jaké koncepty považují za samozřejmé, nezpochybnitelné? Je pomocí těchto konceptů možné zachytit různost a proměnlivost? Čeho si všímají a nevšímají? Koho vyzdvihují a koho naopak upozadují? V případě urbanismu či architektury se pak můžeme ptát — na koho tyto obory myslí a na koho nemyslí? Pro koho staví města a domy? Jak tato města či domy různí lidé využívají? Co činí toto užívání snadné či obtížné?

Studia postižení do České republiky teprve opatrně pronikají. I tak se v nich propojují dvě složky, které stojí za jejich dynamickým vývojem — akademické prostředí a aktivismus. Stejně jako je tomu u studií postižení v zahraničí, i u nás se akademici a akademičky občansky angažují v projektech, které mají za cíl zvýšit citlivost a vnímavost k potřebám různých lidí s různými těly i smysly. Tuto citlivost následně přenášejí zpět do svého disciplinárního zázemí — sociologie, kulturních studií, lingvistiky, pedagogiky, umění či geografie. Naše publikace je výsledkem právě takového sepětí a má obohatit jak česká studia postižení a disciplíny, ve kterých autoři a autorky působí, tak pomoci zlepšit situaci lidí se znevýhodněním.

3 Geografie znevýhodnění

Robert Osman

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9910-2021-3>

3.1 Úvod

Tato kapitola se zabývá geografí znevýhodnění (Disability Geography), konkrétně jejím vývojem a hlavními tématy výzkumu. Geografie znevýhodnění je doposud poměrně nová, nicméně důležitá a vlivná subdisciplína humánní geografie stojící na rozhraní sociální geografie a studií postižení (Disability Studies). Po představení studií postižení v kapitole 2 se v této kapitole zaměříme na vztah postižení s prostorem. Geografie znevýhodnění (dále jen GZ) chápe tělesnou odlišnost jako interakci mezi tělem a prostorem, tedy jako prostorový fenomén (Park, Radford a Vickers, 1998). Jinými slovy se zaměřuje na to, jak různorodá těla interagují s různorodými prostory, co si vzájemně umožňují, co znemožňují a jak se ve výsledku určité prostory podílejí na vytváření z(ne)výhodněného těla. Otázka, kterou si GZ klade, tak zužuje zájem o lidskou odlišnost do podoby „jak se prostor podílí na znevýhodňování našich těl?“, respektive „jakým způsobem se různorodost našich těl promítá do podoby prostoru?“. Je zřejmé, že GZ tak kriticky reaguje na situaci, kdy prostory, které naše společnosti vytvářejí, jsou designovány pro

normální, průměrné či, chcete-li, homogenní tělo, pod kterým si můžeme představit zdravého, štíhlého, vysokého, sportovně založeného, vidícího, slyšícího, mladého, bílého, heterosexuálního muže (Imrie, 1999). GZ se primárně nevěnuje otázkám sexuálních, etnických či genderových odlišností, nicméně jak bude následně zřejmé, její hlavní osa difference — tělesná zdatnost — je kombinována i s těmito dalšími osami difference. Jakákoliv odlišnost těla od této „normy zdravého zdatného“ těla se pak projevuje v konfrontaci s prostorem, který odlišným tělům neodpovídá a není pro ně uzpůsoben. Tato kapitola se snaží představit GZ a přitom upozornit na to, že bychom při uvažování o prostoru neměli zapomínat na odlišná těla.

Hned v úvodu je třeba zdůraznit, že není možné napsat obecnou přehledovou kapitolu o GZ, která by byla jakýmsi apolitickým přehledem dosavadního vývoje této subdisciplíny. Kapitola v sobě má onen politický rozměr, který není plně neustranný. V tomto kontextu je vhodné zdůraznit, že GZ je velmi mladá disciplína, která nemá ani vlastní odborný časopis. Při sestavování této kapitoly existoval předpoklad, že kapitola může obsáhnout všechna klíčová díla subdisciplíny. Byl to samozřejmě omyl. Sice se jedná o subdisciplínu mladou, rozhodně však ne malou. Bylo tedy nutné přistoupit k selekci textů i zkoumaných témat. Přesto, že někteří autoři hovoří o tom, že GZ byla na svém vrcholu v období na přelomu tisíciletí a od té doby spíše stagnuje (Hall a Wilton, 2017), aktualizace literatury z posledních několika let naznačuje opak. Kapitola je vhodné v případě zájmu porovnat s dalšími přehledovými texty (Imrie a Edwards, 2007; Crooks, Dorn a Wilton, 2008; Hall a Wilton, 2017; Wilton a Horton, 2020).

Jako jeden příklad za všechny uvedu prostorovou zkušenost osob s mentálním znevýhodněním, která nakonec nebyla do kapitoly zařazena. Prvně její příslušnost ke GZ je předmětem akademických diskusí, kdy ji někteří autoři řadí spíše do více medicínsky orientované geografie zdraví (Health Geography, Medical Geography). To dokládá i skutečnost, že existuje odlišná terminologie, kdy se na jedné straně hovoří o mentálním znevýhodnění (mental disability) a na druhé straně o mentálním zdraví (mental health) (Worth, SimardGagnon a Chouinard, 2017). Současně se české politiky přístupnosti věnují primárně osobám s pohybovým či zrakovým znevýhodněním a „n/Neslyšícím“¹. Politiky

1 Označení „n/Neslyšící“ bude podrobně vysvětleno v sekci 3.5, do té doby jej lze velmi zjednodušeně číst jako „osoby se sluchovým znevýhodněním“.

zabývající se znevýhodňováním osob s mentálními odlišnostmi se v České republice soustředí především na roli institucí a postupnou deinstitutionalizaci života těchto lidí a jako takovým se jim u nás věnuje převážně sociologie a antropologie (Synek a Carboch, 2014; Synek, Hradcová, Jahodová a Carboch, 2017; Synek, Hradcová, Carboch a Jahodová, 2019).

Na druhou stranu byla do kapitoly zařazena geografie „n/Neslyšících“ (d/Deaf Geography), která by naopak zahrnuta být nemusela, tím spíš, že někteří autoři (Gulliver a Fekete, 2017) se systematicky snaží o její osamostatnění od GZ. V tomto případě se kapitola přidržela záměru celého tohoto projektu a při výběru upřednostnila ty zkušenosti, které mohou mít praktické uplatnění při prosazování politik přístupnosti a při samotném plánování přístupnosti měst v České republice.

Kapitola je rozdělena do dvou podobně dlouhých částí. První polovina kapitoly se věnuje vývoji GZ a snaží se ukázat, jak se diskuse odehrávající se uvnitř studií postižení vždy s určitým zpožděním přenášely do GZ a zde interagovaly s výzkumy prostoru. Druhá část kapitoly se pak věnuje třem vybraným prostorovým zkušenostem: zkušenosti lidí s pohybovým znevýhodněním, zkušenosti lidí se zrakovým znevýhodněním a zkušenosti „n/Neslyšících“. V této části byla vybírána vždy dvě až tři širší témata, která buď v minulosti představovala, aktuálně představují, či lze očekávat, že v budoucnu budou představovat stěžejní směry výzkumu té které prostorové zkušenosti. Na závěr kapitoly jsou pak obě tyto části propojeny, když jsou určitá výzkumná témata omezena pouze na některé vývojové fáze GZ.

3.2 Vývoj geografie znevýhodnění

V této části kapitoly se zaměříme na vývoj GZ. Půjde o popis vývoje v západních zemích, a jak už napověděl úvod knihy (viz kapitola 1), půjde o popis této disciplíny pomocí fází, které jsou uspořádány do posloupnosti a v rámci poměrně značného zjednodušení evokují kontinuální vývoj s určitými vývojovými předěly. Samozřejmě reálný vývoj disciplíny nebyl takto jednoduchý a existuje množství textů, které vytváření jedné takzvané vítězné historické větve vývoje kritizují (Freeman, 2010). Nicméně v této části kapitoly se přidržíme konvenčního uvažování o vývoji GZ, abychom jej mohli v další části kapitoly nahlédnout kritičtěji. Vývoj GZ je rozdělen do tří vývojových fází podle způsobu, jakým se v ní dominantně uvažuje o tělesné odlišnosti: behaviorální, sociální a diskurzivněmateriální.

3.2.1 Behaviorální fáze vývoje GZ: medicínský model postižení

První fáze vývoje je spojena se samotným vznikem této disciplíny. Počátky GZ můžeme klást do první poloviny devadesátých let minulého století. První fáze a obecně počátky GZ jsou přitom úzce spojeny s tzv. behaviorální geografí, která představuje reakci na ryze kvantitativní způsoby výzkumu prostorového chování předpokládající racionálně uvažující, plně informovaný a osobní užitek maximalizující subjekty (*homo economicus*). Behaviorální geografie rozvíjela kritiku takto chápaného subjektu a zpochybňovala předpoklad plné informovanosti lidí, racionálního rozhodování, a naopak zdůrazňovala diferencovanou schopnost pracovat s těmito informacemi, diferencovanou schopnost rozhodovat se a především kladla důraz na diferencovanou schopnost vnímání prostorových informací (Wolpert, 1964; Ley, 2000, s. 43; Phillips, 2005, s. 27). Zlomem, od kterého lze pozorovat počátek zájmu geografie o studium znevýhodnění, byl rok 1984, ve kterém jeden z předních představitelů behaviorální geografie, americký geograf Reginald George Golledge, oslepl (viz rámeček 3.1). Tato událost výrazně ovlivnila jeho další akademickou kariéru, ve které se po boku psychologa Jacka Loomise a psychologky Roberty Klatzky začal věnovat výzkumu orientace a navigace lidí se zrakovým postižením v prostoru. Tyto práce měly povahu především aplikovaného výzkumu, jehož primárním cílem byl návrh GPS navigace pro osoby se zrakovým postižením (UCSB Personal Guidance System).

Rámeček 3.1 Reginald George Golledge (1937–2009)

Golledge byl australskoamerický profesor geografie, který se narodil v roce 1937 v Austrálii a zemřel v roce 2009 ve věku 71 let v Californii (USA). Během své kariéry napsal nebo editoval 16 knih a 100 kapitol pro další knihy a napsal více než 150 odborných článků. Mimo to byl i prezidentem největší geografické společnosti Americké asociace geografů (Association of American Geographers). Jeho práce měly obrovský dopad na rozvoj celého geografického myšlení. Jako velký kritik příliš mechanického pojmání člověka v humánní geografii stál u zrodu vlivné behaviorální geografie, jíž se následně stal čelním představitel. V rámci behaviorální geografie se věnoval především mentálnímu mapování (cognitive mapping) a vyhledávání tras (wayfinding). Pro účely této knihy je však z jeho příběhu nejdůležitější, že v roce 1984 oslepl na jedno oko a poté o necelý rok později i na druhé oko. Tato skutečnost, i když ji sám Golledge interpretoval jako tragédii,

je označována mnohými autory jako počátek GZ. Golledge o této zkušenosti sám řekl:

„Poté, co jsem ztratil zrak, jsem byl úplně ztracen. Neměl jsem tušení, jak budu učit bez přístupu k poznámkám nebo připraveným přednáškám. Zjistit, jak pokračovat ve svém výzkumu, bylo ještě obtížnější. Jednoho dne se mě psychologové Jack Loomis a Roberta Klatzky zeptali, zda by mi nemohli nějak pomoci. Roberta navrhla, abych zkusil navázat na svůj předchozí výzkum mentálního mapování. Souhlasili, že se se mnou budou každý týden setkávat a diskutovat o člancích. Tak začalo 25 let intenzivní spolupráce, která posunula můj výzkum prostorového vnímání novým směrem. Postupně jsem se stal kompetentnějším, mohl jsem pokračovat ve svém akademickém životě a současně pomáhat ostatním nevidomým lidem po celém světě.“

GEWIN, V., 2009. Q&A. *Nature*. 459(7248), 877. Dostupné z: <https://doi.org/10.1038/nj7248-877a>

LOOMIS, J. M., D. R. MONTELLO a R. L. KLATZKY, 2010. Reginald G. Golledge (1937—2009). *Progress in Human Geography*. 34(5), 678—690. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/0309132510362433>

Na kritice jeho výzkumů se postupně začala formovat GZ. První vlnu kritiky odstartoval Golledgeův článek *Geography and the Disabled: A Survey with Special Reference to Vision Impaired and Blind Populations* z roku 1993. Golledge v něm navazuje na teorii nedostatku (deficiency theory) a teorii neefektivity (Andrews, 1983; Golledge, 1993, s. 71). Osoby se zrakovým postižením tak oproti osobám bez zrakového postižení podle Golledge žijí v odlišném, transformovaném prostředí (transformed space), jež je nekompletní, ochuzené, a tudíž i méně kvalitní (Golledge, 1993, s. 64). Mobilitní vzorec osob se zrakovým postižením je pak díky tomu taktéž prostorově omezený a méně komplexní než u osob bez zrakového postižení (Golledge, 1993, s. 69). Jako řešení tohoto deficitu Golledge navrhuje vytváření speciálních hmatových map (tactual map)² pro osoby se zrakovým postižením (Golledge, 1991; Golledge, 1993, s. 76).

2 Hmatová mapa (tactual strip map) je reprezentace prostoru, kterou výhradně pro výzkum prostorových kompetencí osob se zrakovým postižením představil ve svém článku z roku 1991 právě Reginald Golledge.

„Ačkoliv lze snadno tvrdit, že osoby se zdravotním postižením žijí ve stejném prostředí jako jejich protějšky bez postižení a že by se na jejich prostorové zkušenosti měly používat stejné teorie, koncepty a modely, není těžké domyslit, že to není vhodné. Lidé se zdravotním postižením žijí v transformovaném prostoru. [...] Jako prostorově poučení profesionálové by geografové měli mít nejlepší nástroje pro pochopení transformací mezi objektivní realitou a realitou, ve které žijí lidé se zdravotním postižením.“
(Golledge, 1993, s. 64)

Hned následujícího roku 1994 vyšel v časopise *Transactions of the Institute of British Geographers* kritický komentář k tomuto článku od Ruth Butler. Butler v něm upozorňuje, že používáním termínů jako zkreslené (distorted) či nekompletní (incomplete) znalosti o prostředí Golledge nekriticky implikuje méněcennost světa lidí se zrakovým postižením. Současně si všímá, že Golledge vyvozuje své závěry o prostorové zkušenosti lidí se zrakovým postižením z mentálních map. Jejím klíčovým argumentem je metodologické omezení této výzkumné metody. Butler tak problematizuje samozřejmost, se kterou Golledge z neschopnosti provést určité mapové úlohy (či prostorové úlohy nad mentálními mapami) vyvozuje absenci prostorové kompetence lidí se zrakovým znevýhodněním. Upozorňuje, že omezení prostorových kompetencí lidí se zrakovým postižením jsou opakovaně odvozována z jejich schopnosti vytvořit hmatovou reprezentaci mentální mapy (Butler, 1994; Casey, 1978). Kvalita takové hmatové mapy však nemusí být nutně důsledkem „oslabených“ prostorověorientačních kompetencí osob se zrakovým postižením. Daleko spíše může být důsledkem mapových způsobů hodnocení těchto prostorových úkolů. Zanedbání určitých prvků nemusí nutně znamenat pouze neschopnost, neznalost či neporozumění, ale může být například výsledkem určitého procesu zjednodušení, zobecnění či generalizace. Zatímco mentálními mapám vidících respondentů dominují vizuálně výrazné prvky prostředí (figury vizuálně vystupující z pozadí), mentální mapy osob se zrakovým postižením je neobsahují. Absence těchto vizuálních prvků ale nemůže být důkazem nižší kvality prostorových představ či dokonce prostorových kompetencí. Mohou být pouze důsledkem toho, že pro osoby se zrakovým postižením nejsou podstatné, nemají žádný praktický ani estetický význam (Park, Radford a Vickers, 1998). Butler tak napadá předpoklad univerzálního používání mentální mapy při výzkumu prostorověorientačních kompetencí jako neopodstatněný.

Na příkladu osob se zrakovým postižením, které toto postižení získaly až v pozdější fázi života a mají tak vizuální zkušenost s prostředím a především s kartografickými díly, ukazuje, že představa organizace prostorových informací do formy podobné mapě je daleko spíše kulturně podmíněná, než že by představovala obecný princip organizace prostorových informací (Butler, 1994, s. 367). Golledge na tuto kritiku reaguje ve stejném čísle časopisu, nicméně pouze opakuje své předchozí předpoklady.

„Tvrzení, že osoby se zrakovým postižením mají v důsledku neúplných prostorových znalostí značně zkreslený pohled na prostor, není předpokladem. To je fakt.“ (Golledge, 1994, s. 369)

Tento způsob „argumentace“ Reginalda Golledge nicméně vyvolal další vlnu reakcí, která vyšla o dva roky později v témže časopise. Brendan Gleeson kritizoval Golledgeův přístup za nekritické směřování postižení (impairment) a znevýhodnění (disability) a za nereflexivní postulování medicínského modelu postižení, díky kterým Golledge není schopný opustit perspektivu pozitivistického behaviorismu (Gleeson, 1996). Rob Imrie zašel ještě o krok dál, když celou perspektivu, z níž Golledge vycházel (Andrews, 1983; Golledge, 1991, 1993), označil za znevýhodňující a výstupy její produkce za ableistickou geografii (ableist geography) (Imrie, 1996a, s. 398).

Přestože Golledge tuto kritiku nikdy neakceptoval a až do své smrti v roce 2009 psal texty, jejichž primárním cílem bylo navrhnout a rozvíjet nástroje vhodné pro orientaci a navigaci lidí se zrakovým postižením v „objektivním prostoru“ (Golledge, Klatzky a Loomis, 1996; Loomis, Golledge a Klatzky, 1998; Golledge, Marston, Loomis a Klatzky, 2004; Marston, Loomis, Klatzky a Golledge, 2007; Golledge, 1996, 2004, 2005), jeho příspěvek k rozvoji GZ je nesporný. Řada jeho následovníků tyto předpoklady ještě dlouhou dobu rozvíjela (Jacobson a Kitchin, 1997; Kitchin a Jacobson, 1997; Jacobson, 1998; Kitchin a Blades, 2002) a někteří je dokonce opakují dodnes (Šakaja, 2020). Díky Golledgeově značně nereflexivním textům se v geografii zvedl zájem o téma pohybových, smyslových i mentálních znevýhodnění a kritika, kterou jeho produkce spustila, výrazně urychlila posun do druhé „sociální“ fáze vývoje GZ (srovnej s Mulíček, Osman a Seidenglanz, 2013, s. 789).

Behaviorální fázi vývoje GZ tak lze do značné míry označit za „asociální“, a to v tom smyslu, že postižení chápe pouze v jeho individuálním významu (impairment), tedy jako fyzické (tělesné) omezení, defekt či nefunkčnost těla (chybějící část

těla, nefunkční či omezeně funkční část těla atp.) a za jediný skutečný (objektivní) prostor obdobně pokládá pouze prostor v jeho fyzické (materiální) podobě, tedy asociální soubor materiálních ulic, zdí, domů, schodů, sloupů atp., mezi kterými se tato (fyzická) těla s fyzickými postiženími fyzicky pohybují. I z toho důvodu se geografická produkce z tohoto období zaměřuje především na výzkum materiálních bariér pohybu a materiální přístupnosti objektů (Gant a Smith, 1990; Gant, 1992; Imrie a Wells, 1993a, 1993b; Vujakovic, 1992; Vujakovic a Matthews, 1991, 1993, 1994; Matthews a Vujakovic, 1995; Matthews, Beale, Picton a Briggs, 2003; Beale, Field, Briggs, Picton a Matthews, 2006).

Další četba

- GOLLEDGE, R. G., 1993. Geography and the Disabled: a Survey with Special Reference to Vision Impaired and Blind Populations. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 18(1), 63—85.
- BUTLER, R. E., 1994. Geography and Vision Impaired and Blind Populations. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 19(3), 366—368.
- GOLLEDGE, R. G., 1994. A Response to Ruth Butler. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 19(3), 369—372.
- GLEESON, B. J., 1996. A Geography for Disabled People? *Transactions of the Institute of British Geographers*. 21(2), 387—396.
- IMRIE, R., 1996a. Ableist Geographies, Disablist Spaces: Towards a Reconstruction of Golledge's 'Geography and the Disabled'. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 21(2), 397—403.

3.2.2 Sociální fáze vývoje GZ: sociální model znevýhodnění

Druhá fáze vývoje GZ, nazvaná jako „sociální“, představuje reakci na kritiku předchozí fáze a je úzce spojená s etablováním sociálního modelu znevýhodnění. Zatímco první, „behaviorální“ fáze je spojena s poměrně malým počtem jak autorů, tak i jejich produkce a stěžejní osobou je v podstatě jediná postava Reginalda Golledge, druhá fáze představuje značné rozšíření této subdisciplíny, o čemž svědčí například zformování první skupiny geografů znevýhodnění (Disability and Geography International Network — DAGIN) (Cormode, 1997, s. 387), vydání prvních monografií GZ (Butler a Parr, 1999;

Gleeson, 1999a; Kitchin, 2000) nebo třeba speciální čísla časopisů jako *Environment and Planning D: Society and Space* (1997), *Disability Studies Quarterly* (2001, 2004), *Urban Studies* (2001), *Canadian Geographer* (2003) atp.

Další četba

BUTLER, R. a H. PARR, 1999. *Mind and Body Spaces: Geographies of Illness, Impairment and Disability*. London: Routledge.

GLEESON, B. J., 1999. *Geographies of Disability*. London: Routledge.

KITCHIN, R., 2000. *Changing Geography: Disability, Space and Society*. Sheffield: Geographical Association.

Sociální model znevýhodnění zcela proměnil dosavadní přístup ke studiu tělesné odlišnosti. Po vzoru feministického odlišení biologického pohlaví a sociálně konstruovaného genderu došlo i v GZ k odlišení biologického postižení (impairment) a sociálně konstruovaného znevýhodnění (disability) (Butler a Bowlby, 1997, s. 415). Zatímco individualizované postižení představuje konkrétní biologické možnosti těla, společenské znevýhodnění představuje sociálně produkovanou nerovnost podmínek (Gleeson, 1996; Imrie, 1996a). O postižení se tak přestalo nadále uvažovat jako o individuálním omezení možností těla, za které je odpovědný jedinec, ale jako o kolektivním vyloučení určitých členů z určitých činností, za které je odpovědná celá společnost (viz rámeček 3.2). Gleeson v tomto kontextu hovoří o socializaci, respektive o denaturalizaci tělesného postižení (Gleeson, 1999a; 2001, s. 262), což neznamená nic jiného, než že v rámci behaviorální fáze vývoje GZ nebyla výzkumná pozornost věnována sociálnímu rozměru postižení, zatímco sociální fáze se zaměřuje naopak téměř výhradně na něj (Park, Radford a Vickers, 1998).

Tento významový posun spojený s prosazením sociálního modelu znevýhodnění se v GZ nicméně neomezil pouze na pojetí postižení, ale i na pojetí samotného prostoru. I prostor přestal být významově prázdným, asociálním kontejnerem (Gleeson, 1996, s. 390) a začal být chápán relačně jako soubor sociálně utvářených vztahů (Massey, 2005; Murdoch, 2006). Gleeson opět analogicky hovoří o socializaci

prostoru (socialization of space) (Gleeson, 2001, s. 252). Prostor tak po vzoru sociálního modelu znevýhodnění není pouze fyzický (jako pohlaví či impairment), ale i sociální, tedy sociálně produkováný (jako gender či disabilita) (Wolch a Dear, 1989). Za prostor tak v této fázi nejsou pokládány pouze budovy, ulice, parky či jiná materiální infrastruktura, prostor je nově i to, že v knihovnách mluvíme tiše a v kostele pocítujeme úctu. Prostor je významuplný, respektive prostor je i těmito významy, které je možné číst podobně jako text (Cresswell, 1996, s. 16).

Pokud je prostor navrhován tak, že vylučuje určité členy společnosti z přístupu do něj (apartheid design) (Imrie, 1996a), tento prostor pak dává aktivně najevo, že do něj tito členové společnosti nepatří, že nepatří sem, že patří někam jinam, do „svého prostoru“, do „jiného prostoru“, který není tady, ale tam, někde jinde (Gupta a Ferguson, 1992, s. 14), tedy že jsou „out of place“ (Chouinard a Grant, 1995, s. 139—141; Kitchin, 1998, s. 351; Chouinard, 1999, s. 150; Hansen a Philo, 2007, s. 496), což lze poměrně snadno číst jako sdělení většinové společnosti „ty sem nepatříš, ty jsi jiný“ (Kitchin, 1998, s. 345). Avšak pokud je prostor naopak navrhován pro osoby s různorodými těly, tato diferenciacce se neuplatňuje a lze tak v prostoru číst sdělení „vítej, všichni jsme si zde rovni“ (Dear, Gaber, Takahashi a Wlilton, 1997, s. 473—474).

Rámeček 3.2 Srovnání přístupu medicínského modelu postižení (MM) a sociálního modelu znevýhodnění (SM) na příkladu odlišného způsobu formulace otázek (vytvořeno pro didaktické účely) (upraveno dle Oliver, 1990, s. 8—9, podle Kitchin, 2000, s. 8)

- MM: Můžete mi říct, v čem spočívá Váš problém?
SM: Můžete mi říct, v čem spočívá problém společnosti?
MM: Máte jizvy, skvrny nebo znetvoření, která Vás limitují v denních aktivitách?
SM: Limitují Vás reakce ostatních lidí na Vaše jizvy, skvrny nebo znetvoření ve Vašich denních aktivitách?
MM: Navštěvoval jste kvůli svým dlouhodobým zdravotním problémům / postižení speciální školu?
SM: Navštěvoval jste speciální školu kvůli politice školských orgánů, která posílá lidi s Vaším typem zdravotních problémů / postižení do takových škol?

- MM: Způsobují Vaše zdravotní problémy / postižení potřebu, aby s Vámi bydlel Váš příbuzný nebo někdo jiný, kdo se o Vás postará?
- SM: Jsou sociální služby na tak špatné úrovni, že se musíte spolehnout na příbuznou či jinou osobu pro poskytování vhodné úrovně osobní asistence?
- MM: Přestěhoval jste se sem kvůli svým zdravotním problémům / postižení?
- SM: Jaké nevhodné podmínky ve Vašem původním bydlišti způsobily, že jste se přestěhoval sem?
- MM: Jak obtížné je pro Vás pohybovat se ve Vašem bezprostředním okolí bez pomoci/asistence?
- SM: Které okolní zábrany/bariéry Vám komplikují samostatný pohyb v bezprostředním okolí Vašeho bydliště?
- MM: Brání Vám Vaše zdravotní problémy / postižení v tom, abyste chodil ven tak často a na tak dlouhé vzdálenosti, jak byste si přál?
- SM: Existují nějaké dopravní nebo finanční problémy, které Vám brání v tom, abyste chodil ven tak často a na tak dlouhé vzdálenosti, jak byste si přál?
- MM: Způsobuje Vám Váš zdravotní problém / postižení problémy při cestování autobusem?
- SM: Způsobují nevhodně navržené autobusy lidem s obdobným postižením, jako máte Vy, problémy při jejich použití?

Sociální fáze GZ tak vyústila v jakousi extrémní reakci na předchozí fázi vývoje. Zatímco v první fázi se v duchu medicínského modelu GZ soustředila pouze na materiální rozměr postižení, v druhé fázi se zase v duchu sociálního modelu soustředila pouze na sociální rozměr znevýhodnění. Jakákoliv zmínka o materialitě postižení byla v této fázi spojována se strachem z opětovného návratu k medicínskému modelu postižení (Hall, 2000, s. 27). Jeden extrém tak vystřídal druhý extrém. Najednou kámen, obrubník, nájezd, píchlé kolo, výkop v zemi, zlomená hůl nehrály žádnou roli — vše bylo otázkou diskurzu a společenských způsobů uvažování o tělesné jinakosti (viz rámeček 3.3).

GZ si však i ve své sociální fázi (oproti studiím postižení) uchovala jistý vztah k materiálnímu rozměru znevýhodnění, a to především díky úzkému spojení s prostorem. Přesto, že i prostor byl v této fázi chápán dominantně jako relační — utvářený sociálními vztahy (Osman, 2014a) —, sociální význam prostoru nebyl nikdy zcela oddělen od jeho materiality. Obě tyto stránky zůstávaly vzájemně propojeny,

významy se skrze plánovací diskurzy zapisovaly do materiality prostoru, materialita prostoru zas ovlivňovala, udržovala a stabilizovala společenská očekávání. I v období dominance sociálního modelu znevýhodnění zůstávala podoba materiálního prostředí v GZ vždy chápána minimálně jako reflexe sociálních postojů vůči jednotlivým členům společnosti (Park, Radford a Vickers, 1998, s. 212). Díky tomuto propojení s prostorovou materialitou nebylo ani postižení chápáno pouze ve svém sociálním významu, ale v oné prostorovosti zůstávala i materialita (v závislosti na pojetí prostoru) většinou alespoň částečně přítomna. Tematickému zaměření empirických výzkumů v této fázi vývoje GZ dominoval především výzkum různých sociálních, institucionálních či politických procesů, které (re)produkovaly znevýhodňující prostory (regulace a plánovací nástroje, politiky, respektive možnosti na těchto politikách participovat) (Bennett, 1990; Butler a Bowlby, 1997; Gleeson, 1997, 1998, 1999a, 2001; Imrie, 2000; Imrie a Hall, 2001).

Rámeček 3.3 Příklad sociální bariéry dle sociálního modelu znevýhodnění — úryvek z deníku (Osman, 2015)

Jel jsem trolejbusem a najednou vstala jedna starší žena. Na první pohled měla něco s nohou. Vstala daleko před zastávkou, na které chtěla vystoupit, bylo vidět, že to pro ni není ani jednoduché, ani příjemné. Výstup si vyžadoval přípravu a ta byla viditelná. Já se díval, vlastně dokonce trochu pátral, byl jsem zvědavý. Má ji pochroumanou, zafixovanou, nebo je to protéza? Zkoumal jsem ji. Obě nohy vypadaly na první pohled stejně, stejné boty, stejné silonové punčocháče, stejné kalhotové nohavice. Jenom jedna se neohýbala ani v kotníku, ani v koleně. Až těsně pod kyčlí byl pod kalhotami patrný ohyb. Zděsil jsem se. Najednou jsem si uvědomil, co dělám. Najednou mi hlavou projely všechny ty pohledy upřené na mě sedícího na vozíku. Ty tázavé, zvědavé, lítostivé i pohoršené pohledy ostatních. Najednou jsem zahlédl sebe, jak se dívám sám na sebe na tom vozíku, jak mě zajímá, jaké to asi je, jak se na tom sedí, jak rychle to jede, jak dlouho vydrží baterie atd. Ucítil jsem svůj vlastní pohled na své vlastní kůži. Ucítil jsem, jak já „choďák“ hodnotím sebe „vozíčkáře“. Vždycky jsem si říkal, že to ti lidé musí vydržet, že se na ně musí upírat daleko horší pohledy, že si na to musí zvyknout, že jim nezbyvá nic jiného než se těmi pohledy okolí postupně otužovat. Říkal jsem si, že ten bezostyšný zvědavý pohled je určitě příjemnější než rádoby „nenápadné“, „zastírané“, „schovávané“ pokukování. Říkal jsem si, že můj pohled je vlastně onou prevencí, oním výcvikem, oním otužováním.

Setkal jsem se s tou paní pohledem. Stála bokem opřená o opěrátko sedačky hned vedle mě. Čekala, až trolejbus zastaví a ona se bude moci bezpečně vydat ke dveřím. Dívala se na mě a bylo vidět, že jí můj pohled není příjemný, bylo vidět, že jí můj pohled bolí, nebylo v tom nic preventivního, šlechetného nebo snad didaktického, byla to normální agrese. Vědomě jsem si ji vybral, úplně otevřeně jsem na ni civěl a svým pohledem jsem jí říkal: „Nejsi jako ostatní, nejsi stejná, nejsi normální, jsi jiná, máš něco s nohou a je to vidět.“

3.2.3 Diskurzivně-materiální fáze vývoje GZ: sociálně vtělený model znevýhodnění

Popis třetí fáze je obtížnější než těch předchozích, a to především z důvodu, že je fází poslední, a tedy stále neukončenou. To se mimo jiné projevuje například i v neukončené diskusi o datování či o pojmenování této fáze. Nejčastěji autoři zasazují její počátek na přelom tisíciletí (Chouinard, Hall a Wilton, 2010a), nicméně není shoda na tom, který moment tuto fázi započal. V tomto kontextu je nejčastěji zmiňována kapitola Isabely Dyck *Body troubles: women, the workplace and negotiations of a disabled identity* z roku 1999 nebo článek Edwarda Halla *'Blood, brain and bones': taking the body seriously in the geography of health and impairment* z roku 2000. Debata pak není ukončena ani ohledně pojmenování této fáze. Existují návrhy na pojmenování jako „diskurzivněmateriální model znevýhodnění“, „biopsychosociální model znevýhodnění“ (biopsychosocial model of disability) (Barnes a Mercer, 2010) či „sociálně vtělený model znevýhodnění“ (embodied social models of disability) (Hall, 2000; Worth, SimardGagnon a Chouinard, 2017). Klíčové je pro tuto fázi tělo, tělesné praktiky a tělesné zkušenosti. Jedná se o fázi, která vyrůstá z kritiky předchozích fází, které od těla buď úplně abstrahovaly, nebo je braly pouze jako danost (medicínský model) či pouze jako reprezentaci (sociální model).

Opět se tak jedná o reakci na předchozí fáze, kdy na základě kritiky přílišného důrazu na sociální rozměry znevýhodnění i prostoru vzniká odpověď v podobě hledání způsobů, jak propojit sociální a fyzickou (biologickou/materiální) stránku jak znevýhodnění, tak i prostoru. Přestože se socializace, respektive denaturalizace tělesného postižení (Gleeson, 1999a, 2001, s. 262) netýká GZ v takové míře jako jiných, méně prostorově orientovaných studií znevýhodnění, i zde dochází k podobnému efektu, kdy po přílišném důrazu na materialitu postižení (v rámci behaviorální fáze)

přichází přílišný důraz na diskurzivitu znevýhodnění (v rámci sociální fáze) (Goodley, Hughes a Davis, 2012, s. 311), který vyústí v hledání diskurzivněmateriálního kompromisu v této třetí fázi vývoje.

I když v řadě studií GZ zůstává materialita i v sociální fázi alespoň nějak přítomna, některé práce se neubrání pojetí znevýhodnění v jeho čistě diskurzivním rozměru. V tomto ohledu je klíčové, jakým způsobem je v textech pracováno s prostorem. Dokud studie GZ neabstrahují úplně od materiality prostoru, neabstrahují většinou úplně ani od materiality těla. Za určitý klíč k tomu, které studie díky spojení s prostorem ještě neabstrahují od materiality těla úplně, může být pokládáno prostorové měřítko jednotlivých studií. V případech výzkumů operujících v měřítku postele, stolu, místnosti, bytu, domu, ulice, čtvrtě, města zůstává materialita v pojetí prostoru většinou zachovávána, při studiu znevýhodnění ve větších územních celcích, jako jsou regiony, státy či kontinenty, se materialita vytrácí i z prostoru. Takovým příkladem mohou být práce Brendana Gleesona, který se zabývá studiem čistě sociálního prostoru Nového Zélandu (Gleeson, 1997), Austrálie (Gleeson a Kearns, 2001), feudální Anglie, industriálního města či obecně kapitalistického města (Gleeson, 1999a). Druhým klíčem pak je zajisté způsob zkoumání. Příkladem může být studium znevýhodnění neprostorovými prostředky, jako jsou způsoby konstrukce ableismu, stigmatizace či exkluze (Butler a Bowlby, 1997; Chouinard, 1997; Kitchin, 1998).

Z důvodu existence takto koncipovaných prací lze obecnou kritiku sociálního modelu znevýhodnění uplatnit i v GZ. Geografové se v tomto kontextu nejčastěji odvolávají na Toma Shakespeara (Shakespeare, 1993, 1995, 1996, 1998, 2006, 2014), který sice přiznává sociálnímu modelu určitou politickou hodnotu umožňující mobilizaci aktivismu lidí s tělesným znevýhodněním, nicméně kritizuje jej především za jeho uzavřenost vůči alternativním modelům znevýhodnění (Shakespeare, 2006, s. 33–34). V reakci na tuto kritiku se i přes hluboce zakořeněný strach plynoucí z potenciálního návratu k medicínskému modelu postižení (Hall, 2000, s. 27) začínají hledat způsoby, jak propojit oba rozměry znevýhodnění, tedy jak zohlednit jak jeho sociální, tak i biologickou/materiální rovinu (blíže kapitola 2).

Přitom nejde o to, odmítnout jeden či druhý přístup, ale myslet je spolu, tedy myslet tělo jak materiálně/biologicky, tak i sociálně. Důsledky medicínskému modelu postižení se ukázaly jako příliš fatální a důsledky sociálního modelu znevýhodnění ústily v opomíjení některých důležitých témat. Důstojné podmínky života s odlišným tělem nedokáže samo o sobě nabídnout ani zcela bezbariérové prostředí,

ani zcela inkluzivní společnost. Jsou popsány situace (jako například neschopnost lidí se zrakovým znevýhodněním rozpoznat známé osoby na ulici), které nemají řešení za pomoci ani jednoho z předchozích modelů postižení/znevýhodnění, ale pouze v jejich kombinaci. Jde tedy o to, pojmout znevýhodnění i včetně jeho materiální/biologické povahy, nicméně bez toho, že bychom se opět vraceli k esencializujícímu chápání postiženého těla (Feely, 2016, 2019). Způsobů, jak toho docílit, je celá řada. Různí autoři se o to pokouší různými způsoby a hovoří o těchto pokusech pomocí různých termínů.

V GZ se jedná především o geografy a geografky inspirované poststrukturalistickými teoriemi (Hall a Wilton, 2017, s. 728). Lze identifikovat minimálně dva aktuálně velmi vlivné poststrukturalistické směry, jeden inspirovaný teorií sítí aktérů (ANT) (Moser a Law, 1999; Moser, 2000, 2005, 2006a, 2006b; Pols a Moser, 2009), druhý inspirovaný nereprezentativní (nonrepresentational) či více než reprezentativní (morethanrepresentational) teorií (Macpherson, 2009a, 2010; Power, 2013; Stephens, Ruddick a McKeever, 2015; Hall a Wilton, 2017). Snahou obou směrů pak je neoddělovat, ale naopak spojovat materiální a nemateriální roviny útlaku.

Tyto perspektivy obrací zájem k novým tématům výzkumu, kde se význam tohoto spojování ukazuje výrazněji. Lze tak identifikovat například odklon od studia větších skupin, které do jisté míry homogenizují zkušenosti jednotlivců (uživatelé vozíků, osoby se zrakovým znevýhodněním atp.), a naopak příklon k jedinečnosti zkušenosti každého člověka. Příkladem může být postupné prohlubování porozumění specifickým zkušenostem různých uživatelů elektrických vozíků. Tento trend reaguje na výhradu vůči homogenizaci zkušenosti uživatelů vozíků, se kterou se snaží vyrovnávat pomocí konceptu intersekcionality (blíže rámeček 2.6), která neznamena nic jiného než „křížení nerovností“ (Kolářová, 2008). Tímto křížením se myslí například zkušenost uživatelů vozíků žen (Gaete-Reyes, 2012, 2015), zkušenost uživatelů vozíků vyššího věku (Korotchenko a Hurd Clarke, 2014, 2016), zkušenost mladých lidí se zrakovým znevýhodněním (Worth, 2011, 2013) nebo zkušenost neheterosexuálních „n/Neslyšících“ (Sinecká, 2008a). Tím, že se zkříží vícero os difference, vzniká do jisté míry jedinečná zkušenost, pro kterou je obecná kategorie „uživatelé vozíku“ či „lidé se zrakovým znevýhodněním“ příliš široká. Současně se však v rámci GZ čím dál více prohlubuje specializace na prostorové zkušenosti různých těl. Chouinard, Hall a Wilton (2010a) spojují třetí fázi vývoje GZ s rozšířením zájmu o skupiny, jako jsou například lidé staršího věku, lidé s mentálním znevýhodněním, lidé s chronickými onemocněními (2010, s. 3–4), lidé velkého věku či lidé obézní (Longhurst, 2010;

Evans, 2006, 2010; Colls a Evans, 2014) nebo naopak lidé malého vzrůstu (Kruse, 2002, 2010; Pritchard, 2020, 2021) atp.

Takové výzkumy jsou samozřejmě často vedeny pomocí kvalitativních metod, používány jsou entnografické i autoetnografické designy výzkumů a vzorky takových výzkumů jsou velice malé. Výzkumy jednotlivců či nízkých jednotek zkoumaných lidí nejsou výjimkami. Díky těmto velmi úzkým, ale zato hlubokým sondám je možný vhled do běžných každodenních činností těchto lidí. Při každodenních činnostech, jako je vstávání, snídání, zamykání dveří, jízda výtahem či nákup potravin, není podstatné, co je materiální a co sociální povahy. V každodenních aktivitách jsou zkrátka věci obtížné a věci snadné a výzkumy si tak všimají toho, jak se s nimi ten který člověk ve zcela běžných situacích vyrovnává, jak je řeší, které zvládne vyřešit a které třeba vyřešit nezvládne. Tím se ze studií každodennosti vytrácí ono rozdělení na materiální/sociální formu útlaku.

Studium každodenního života lidí s odlišnými těly se pojí i se zájmem o studium technologií v každodenním životě těchto lidí. Technologie totiž mají vždy minimálně dvojí roli. Mobilitní technologie jako auto, kolo, vozík, berle, chodítko či obuv, a dalo by se to říci o technologiích obecně, vždy něco umožňují a zároveň i něco zneumožňují (Ingold, 2004). V tomto kontextu se objevuje termín „dynamické duality“ (dynamic duality), který popisuje to, že zatímco na jedné straně je například vozík chápán jako zdroj svobody, nezávislosti a samostatnosti (tedy reprezentuje určité hodnoty), zároveň je to právě technologie vozíku, která zvyšuje nároky na přístupnost prostředí a zvýznamňuje bariéry v prostředí, které je s jeho využitím nutné nově odstraňovat (má svou materiální rovinu) (Ripat, Verdonck a Carter, 2018). Podrobně tak Watson a Woods (Woods a Watson, 2003; Watson a Woods, 2005) rozebírají, jak vývoj technologie vozíku ovlivňoval postupný proces utváření politik přístupnosti a to, jak se proměňovaly sociální politiky.

Ve spojitosti s technologií pak není studován pouze samotný prostor a jeho kompatibilita s technologií, ale i samotná zkušenost uživatelů s touto technologií. V tomto smyslu je zajímavá především zkušenost lidí po úrazu, kteří začínají pro realizaci své mobility používat například technologii vozíku. Dochází k výrazné proměně prostorové zkušenosti, která je nově ovlivněna používanou mobilitní technologií. V této souvislosti výzkumníci a výzkumnice rádi používají konceptu kyborga (cyborg) (Haraway, 1990; Reeve, 2012). Autorky tak pomocí tohoto konceptu problematizují jednoznačné rozdělení mezi lidským tělem a asistivní technologií (Monforte, Smith

a PérezSamaniego, 2019)), když hovoří o procesu zvykání si na vozík, stávání se součástí vozíku, přijímání vozíku za součást svého těla, „zkolování“ (enwheeled). Tímto procesem nemyslí nic jiného, než že se uživatel vozíku a vozík vzájemně ovlivňují, propojují a v konečném smyslu se stávají novou entitou se zcela novými možnostmi — kyborgem (Winance, 2006, 2019; Papadimitriou, 2008). A přesně toto myslí Edward Hall tím, co nazývá „sociálně vtěleným modelem znevýhodnění“ (Hall, 2000).

Další četba

HALL, E., 2000. 'Blood, Brain and Bones': Taking the Body Seriously in the Geography of Health and Impairment. *Area*. 32(1), 21—29.

CHOUINARD, V., E. HALL a R. WILTON, 2010b. Towards Enabling Geographies: 'Disabled' Bodies and Minds in Society and Space. Farnham: Ashgate.

HALL, E. a R. WILTON, 2017. Towards a Relational Geography of Disability. *Progress in Human Geography*. 41(6), 727—744.

Je zřejmé, že po prvních dvou poměrně dramatických vývojových fázích zaznamenává GZ ve své třetí fázi poměrně poklidné období svého vývoje. Dalo by se říci, že již téměř 20 let nedošlo k dalšímu výraznému zvratu, jaký představovaly kritiky medicínského a záhy i sociálního modelu postižení/znevýhodnění. Zároveň lze identifikovat, že se GZ začala věnovat novým tématům, jako jsou témata spojená s virtuálním prostorem a virtuální přístupností, respektive propojení přístupnosti materiálního světa s přístupností virtuálního světa a obecně významem informačních technologií (IT) pro osoby s tělesným znevýhodněním (Gleeson, 1999b; Pankau, 2019; Rebernik et al., 2019; Rebernik, Favero a Bahillo, 2020). V současném vývoji GZ lze identifikovat důraz na postupné obohacování geografického vědění o další prostorové zkušenosti a důraz na jejich jedinečnost a každodennost.

V následující části kapitoly obrátíme pozornost k poznatkům o prostorových zkušenostech tří v GZ doposud nejstudovanějších skupin, a to: osob s pohybovým znevýhodněním, osob se zrakovým znevýhodněním a „n/Neslyšících“.

3.3 Geografie osob s pohybovým znevýhodněním

Výzkumy zabývající se mobilitou osob s pohybovým znevýhodněním se téměř výhradně týkají zkušenosti uživatelů vozíků. Především z důvodu odlišných jízdních vlastností, odlišné fyzické náročnosti pohybu, odlišné váhy vozíku, rychlosti pohybu atp. je rozlišováno mezi zkušeností uživatelů mechanických a elektrických vozíků. Nicméně zcela minimální pozornost je věnována mobilitním nárokům jinak pohybově znevýhodněných skupin, jako jsou například lidé o berlích, lidé s chodítkem, lidé s protézou, lidé po úrazu s dočasně pozměněnou mobilitou atp. (Korotchenko, 2017). Zde je velký prostor pro další výzkum a zajisté by bylo přínosné prohloubit porozumění prostorové zkušenosti i těchto mobilitních skupin, které stojí doposud poměrně neoprávněně vně hlavního proudu výzkumného zájmu.

Texty zabývající se problematikou mobility uživatelů vozíků pak lze rozdělit do dvou obecnějších skupin. První z nich tvoří texty zabývající se přístupností prostředí pro uživatele vozíků, druhá skupina se věnuje zkušenosti samotných uživatelů. Otázka prostředí a jeho přístupnosti pro uživatele vozíků je poměrně jednoduchou lokalizační geografii, kdy jsou mapovány nejrůznější bariéry mobility. Prvotní texty, které se touto problematikou zabývaly, se soustředily na mapování základních bariér pro uživatele vozíků, vytvoření mapových znaků pro jednotlivé bariéry a budování tzv. map přístupnosti (access maps, accessibility maps) (Fry, 1988; Vujakovic, 1992; Vujakovic a Matthews, 1994; Matthews a Vujakovic, 1995; Kitchin, 2000, 2002). Peter Vujakovic s Hughem Matthewsem tak vytvořili mapu přístupnosti pro centrum města Convery (Velká Británie) (Vujakovic a Matthews, 1994; Matthews a Vujakovic, 1995) a Rob Kitchin pro Newbridge (Irsko) (Kitchin, 2000, 2002). Autoři si všimli, že v běžných mapách chybí celá vrstva informací, které jsou klíčové pro uživatele vozíků, jako jsou například šířka chodníků a cest, druhy povrchů, snížené obrubníky, místa pro přecházení, přístupy do metra, přístupy na zastávky atp., čímž následně dokládají, že mapy nejsou připravovány pro uživatele vozíků (Matthews a Vujakovic 1995), a pomáhají tak reprodukovat předpoklad, že uživatelé vozíků do městského prostoru nepatří. Svými mapami přístupnosti na tuto situaci reagovali a snažili se etablovat procesy doplňující tato mapová témata a podstatné pro uživatele vozíků do mapových obsahů. Výstupem těchto výzkumů byly i seznamy bariér, se kterými jsou uživatelé vozíků v městském prostředí nejčastěji konfrontováni. Mezi nimi byly popsány vysoké/nesnížené obrubníky, schody, příliš velké sklony chodníků a cest, nerovné povrchy, úzké nebo přeplněné

chodníky, městský mobiliář, chybějící zábradlí, nevhodně řešené rampy, nájezdy, přechody pro chodce, nevhodné designy poklopů od kanálů, nevhodně řešená parkovací místa / vyhrazená stání atp.

Vedle mapování bariér se objevují podobně laděné lokalizační studie, které sledují i tzv. zprostředkovatele či usnadňovače přístupu (facilitators), mezi které jsou řazeny například přístupná veřejná doprava, přístupná parkovací místa, vyhrazená parkovací stání, pomoc druhých lidí, asistivní technologie, snížený obrubník, nájezdová rampa, plošina, výtah, vhodný povrch, odstupňovaný terén, dobré počasí, zdravotní stav, dobrá fyzická kondice, povzbuzení ostatních lidí (Meyers et al., 2002). Ne všechny zprostředkovatele přístupu je však možné lokalizovat a mapovat, některé nicméně ano a ty jsou pak mapovány podobně jako bariéry znesnadňující fyzický pohyb uživatelů vozíků.

V kombinaci těchto dvou prvků (bariér a zprostředkovatelů přístupu) pak vznikají výzkumy, které studují samotné trasování (routing) cest uživatelů vozíků. Na podkladě výše zmíněných map přístupnosti se začínají vyhledávat nejpřístupnější trasy mezi dvěma zvolenými body (Kitchin a Law, 2001; Beale et al., 2006). Tyto práce dokumentují, že uživatelé vozíků jsou velmi často nuceni používat delší cesty a zároveň že si vytváří alternativní trasy pro případ, kdy by se zvolená trasa ukázala (třeba jen dočasně) nepřístupnou (Kitchin, 2002). Díky tomuto typu výzkumů pak je možné zjistit, která oblast města je pro uživatele vozíků přístupnější a která méně, respektive jednoznačně doložit, o kolik je použitelná cesta mezi dvěma body v určitém území pro uživatele vozíku delší než pro chodce (Šakaja et al., 2019).

Tento druh prací si pak všímá i toho, že cílový bod, ke kterému je trasa vyhledávána, nemusí mít totožné umístění jako v případě většinové společnosti. Výzkumy tak například poukazují na prostorovou segregaci uživatelů vozíků, kdy bezbariérové přístupy jsou častěji vytvářeny z boční či zadní strany budovy než z její čelní strany, kterou ke vstupu dominantně využívají chodci bez pohybového znevýhodnění (Napolitano, 1995; Imrie, 1996b).

GZ snad z důvodů, které částečně provázejí celou geografii (tedy že se spíše zvykově zaměřuje na výzkum prostoru v měřítku čtvrtí, měst a regionů než na prostory v měřítku domů, místností a postelí), se zaměřuje téměř výhradně na exteriér veřejného prostoru (Sibley, 1995; Vacková a Galčanová, 2014). Jen velmi málo GZ překračuje prahy domů, bytů a místností a klade si otázky o jejich přístupnosti. Určitou výjimku v tomto tvoří přístupnost bydlení a bezbariérové utváření obydlí (Stewart, Harris a Sapey, 1999; Imrie, 2016; Power a Gaete-Reyes, 2019). Vedle čistě materiálních úprav obydlí, jako je

šířka dveří, absence prahů, absence koberců, vhodná výška ovládacích prvků, dřezů, umyvadel, baterií, podjezdného prostoru u kuchyňských linek, umístění madel atp. (Imrie, 2016), existují i velice zajímavá zjištění, že bezbariérové byty jsou v rámci určitých bytových politik stavěny v minimálních rozměrech, nepočítajících s vícečetnou rodinou, respektive s rodinou vůbec (Power a Gaete-Reyes, 2019).

Autoři a autorky často používají zdůvodnění, že se zabývají přístupností na úrovni makroměřítko celých měst (Šakaja et al., 2019), čímž však rezignují na potřeby uživatelů, kterým nestačí dostat se pouze od budovy A k budově B, ale potřebují vyjet z bytu, z výtahu, z domu a naopak zase na druhé straně vjet do budovy úřadu, dostat se do kýženého patra a vjet do konkrétní kanceláře. Rozdělení zájmu o prostory exteriérů a interiérů však není dáno pouze materiální hranicí zdí budov, ale hlubší bariérou vědních disciplín a jejich metodologií. Zatímco exteriér si jako svoje pole působnosti nárokuje především geografie, kartografie a svým způsobem i architektura veřejného prostoru, prostory interiérů pak prozkoumávají především sociologové, antropologové a dominantně je navrhují architekti a designéři. Vzniká tak zde zajímavé a poměrně fatální rozdělení polí působnosti, na kterých dochází k vytváření těch největších bariér a hlavně zanedbávání akademického zájmu o ně. V určité nadsázce by se dalo říci, že tento přechod je na periférii zájmu všech těchto výše zmíněných disciplín. GZ na tento problém reaguje etablováním nových metodologických přístupů, které exteriéry a interiéry dokáží propojovat, prahy domů překračovat a bariéry na hranicích interiéru a exteriéru vynášet do popředí zájmu. Jedná se o metody založené na procházení tras společně s uživateli (goalong) (Kusenbach, 2003; Carpiano, 2009; Miaux et al., 2010; Clapham, 2011; Evans a Jones, 2011), které poukazují na typy problémů zažívaných přímo v terénu, jež jsou při běžném výzkumném rozhovoru, probíhajícím vsedě, snadno přehlédnutelné. Postupem času se tato metoda začala používat i pro porozumění zkušenosti projíždění tras uživateli vozíků. Různí autoři ji pojmenovávají různě, nejčastěji je však označována namísto metody procházení jako metoda „kolování“ nebo rozhovor na „kolech“ (wheeling interview; wheeling methods, wheeled embodiment) (Parent, 2016; Rodger et al., 2019; Rebernik, Favero a Bahillo, 2020). Rozšíření jejího používání poukazuje na trend přizpůsobování metodologie různým prostorovým zkušenostem. Tato metoda pak samozřejmě překračuje hranice interiér/exteriér a dokáže tak současně pozorovat fenomény, jako jsou otřesy vozíku jedoucího po nerovném povrchu, vyhýbání se střeptům z rozbitého skla, natahování se k ovládacím prvkům (výtahu či zvonků) či projíždění dveří opatřených samozavíracím systémem (Branem).

Z pohledu dosavadního vývoje GZ je poměrně zajímavá absence výzkumů zaměřených na zkušenost osob s pohybovým znevýhodněním ve virtuálním prostoru. Do jisté míry lze hledat odpověď v představě, že lidé s pohybovým znevýhodněním nemají specifické nároky na užívání virtuálního prostoru. Tento předpoklad lze nicméně poměrně snadno napadnout, ať už z pohledu, že znevýhodněná mobilita ve fyzickém prostředí může vést ke specifické mobilitě ve virtuálním prostoru, nebo z pohledu samotného přístupu do virtuálního prostoru, kdy využívání mobilních technologií na cestách, při pohybu, při realizované mobilitě ve fyzickém prostoru je neslučitelné s využíváním technologií jakou jsou berle či mechanický vozík (Rebernik, Favero a Bahillo, 2020). Uživatel vozíku si zkrátka musí vybrat, zda bude držet v ruce kolo, nebo telefon. Interiéry veřejného prostoru, semiveřejné prostory, privátní prostory, virtuální prostory a především přechody mezi nimi jsou rozhodně oblasti, kde je a bude zajímavé dále prozkoumávat zkušenost osob s pohybovým znevýhodněním.

Tematický směr výzkumu (ne)přístupnosti prostředí je úzce spojen s materialitou prostředí, a tedy i materiální stránkou znevýhodnění. Výzkumy o přístupnosti celých měst, které vznikají v současnosti (Šakaja et al., 2019; Rebernik, Favero a Bahillo, 2020), tak stále odkazují ke starším textům z první vlny vývoje GZ, které po vzoru medicínského modelu postižení vyzdvihují právě materiální rovinu této problematiky. Novým trendem je v této oblasti modelování a vývoj algoritmů pro plánování a navigaci po trasách mezi těmito fyzickými bariérami. Současné zaměření výzkumů ukazuje, že je výrazně snazší vytvořit zcela novou aplikaci navigující uživatele vozíků mezi bariérami (Kasemsuppakorn a Karimi, 2009; Neis a Zielstra, 2014; Kasemsuppakorn et al., 2015) než zkoumat, proč je tak náročné určitou bariéru odstranit (Osman a Porkertová, 2022).

Vedle výzkumů materiální přístupnosti prostředí pak existuje ještě druhý směr, který se věnuje každodenní prostorové zkušenosti uživatelů vozíků. Prostorovou zkušeností se přitom myslí drobné prostorové praktiky, každodenní mikrogeografie, žitý prostor vstávání, česání, snídání, zamykání dveří atp. (Gaete-Reyes, 2012, 2015; Osman, 2014b). Tyto výzkumy si všímají způsobů, jakými jsou tyto každodenní praktiky vykonávány. Nepředpokládají tedy odlišnost těl pouze na úrovni odlišné přístupnosti prostoru, delších a klikatějších tras, ale upozorňují na to, že lidé s jinými těly zažívají prostor skrze jiné možnosti.

Oproti první skupině výzkumů se autoři zkoumající přímo každodenní prostorovou zkušenost lidí s pohybovým znevýhodněním nemusí omezovat na běžně vnímané typy bariér. Česká společnost si je poměrně dobře vědomá bariér, jako jsou

schody, obrubníky, sklony atp. Příslušné orgány si jich umí všimnout a postupně se je učí odstraňovat. Tato druhá skupina výzkumů, zabývajících se každodenní prostorovou zkušeností, má schopnost upozorňovat i na jiné typy bariér, které nemusí být jako bariéry vůbec chápány. Podobně jako naši prostorovou zkušenost ovlivňuje například použití obuvi, kola či automobilu, ovlivňují ji i technologie jako berle, chodítka, mechanický, elektrický vozík, a to různými způsoby (Ingold, 2000; Rodaway, 2002; Winance, 2006; Papadimitriou, 2008; Gaete-Reyes, 2012; Osman, 2014b, 2015). Gaete-Reyes (2012) hovoří například o tom, že uživatelé vozíku pozorují svět z nižší perspektivy než chodci nebo že povrch chodníků a povrchy obecně pro ně mají jiné významy než pro chodce. Osman s Frantálem hovoří o tom, že jejich rychlost pohybu je odlišná (elektrický vozík může jet často rychleji, mechanický naopak pomaleji, než se pohybuje chodec) (Osman a Frantál, 2012), jejich pohyb je méně plynulý a častěji přerušovaný (Osman, 2019) a obecně prostorová rozhodnutí uživatelů vozíků se tak díky těmto odlišnostem vytvářejí jinými způsoby (Osman, 2012; Osman, 2014b).

Bariéry, na které tento typ zkušenostních výzkumů upozorňuje, tak nebrání fyzické mobilitě přímo, spíše se jedná o bariéry hodnotového, sociálního či komunikačního typu, které brání plnohodnotné participaci na společenském životě. Vedle výšky předmětů, jako jsou ovládací prvky (výtahů, zvonků, telekomů), to jsou i výšky stolů, pod které vozík nemůže zajet, výšky přepážek na úřadech, pod které se taktéž nedá zajet a u kterých jsou mluvítka tak vysoko, že je znemožněna komunikace přes sklo. Jde tedy o bariéry, které nějakým způsobem znemožňují nebo znesnadňují mezilidskou interakci. Jinými slovy jde o bariéry zakotvené ve fyzickém prostoru našich měst, ale zároveň o bariéry zakotvené v sociálním prostoru našich společností (Osman, 2014a). Uživatelé vozíků nejsou schopni se hýbat jako ostatní, nejsou schopni se dostat kamkoliv a jsou nuceni vzhlížet vzhůru k ostatním lidem, pokud se jim chtějí podívat do očí. Přičemž moci se pohybovat, moci být autonomní ve svém životě a moci se postavit člověku tváří v tvář či z očí do očí v naší kultuře něco znamená. Jinými slovy, významy, kterými společnost naplňuje invalidní vozík, vytvářejí interakční bariéry, se kterými jsou uživatelé vozíků konfrontováni.

Tento druh zkušenostního výzkumu tak ukazuje, že chodec, člověk, který může chodit, zdravý člověk je spojován s jinými kulturními reprezentacemi než člověk používající ke svému pohybu vozík. Jinými slovy, schopnost samostatného pohybu je to, co dělá z člověka plnohodnotného člověka. Jistě, jsme zvyklí používat k pohybu nejrůznější nástroje, jako je kolo či automobil, ale ty jsou právě spojovány se zcela

jinými významy. Například používání automobilu přiřazuje jeho uživateli vlastnosti jako kompetentnost, schopnost, síla, rychlost, dokonce i sexuální přitažlivost (Sheller, 2004), kdežto používání vozíku přiřazuje jeho uživateli nekompetentnost, slabost, neschopnost, pasivitu, závislost, asexualitu (Imrie, 2000; Watson a Woods, 2005; Papadimitriou, 2008), dětinskost (Paterson a Huges, 1999) či nižší inteligenci (Spinney, Aldred a Brown, 2015). Oba druhy mobility technologií jsou spojovány s určitými významy, obě technologie budí pozornost, nicméně jedna je asociována primárně se schopností a odvahou, druhá s neschopností a lítostí. Tyto hodnoty a významy celospolečensky přikládání vozíku a jeho uživatelům pak mohou představovat větší bariéru pro samostatný pohyb prostorem než nějaký schod či obrubník. Někteří autoři spojují nižší výšku postavy uživatelů vozíků například s tzv. infantilizací (infantilisation), tedy připodobňování uživatelů vozíků k dětem a přisuzování jim dětských vlastností (Peterson a Huges, 1999). To má za následek třeba to, že kolemjdoucí nemají ve veřejném prostoru problém bez vyzvání oslovovat děti a uživatele vozíků. Jiní autoři hovoří obecněji o postojových bariérách či bariérách v postojích společnosti (attitudinal barriers) (Gaete-Reyes, 2015). Objevují se tak popisy případů, kdy se uživatelé vozíků z důvodů těchto postojových bariér — jako je nevyžádaná pozornost, blahosklonnost či dokonce otevřená lítost — uzavírají do svých obydlí a komunit a vyhýbají se konfrontaci s veřejností (Osman a Porkertová, 2022). Popsány jsou také případy vyhýbání se cestování veřejnou dopravou ve špičkách pracovního dne (Gaete-Reyes, 2015) například prostřednictvím využívání dlouhých okružních spojů, případně vyhýbání se soutěži o prostor v MHD s rodiči s kočárky (Osman, 2014b).

Pokud se zaměříme na situaci v České republice, GZ věnující se osobám s pohybovým znevýhodněním je velice subtilně zastoupená disciplína. Pro snazší porozumění je dobré rozdělit toto zastoupení na dva doposud poměrně oddělené světy, které k problematice znevýhodnění přistupují ze značně odlišných pozic. Jedná se o neziskové organizace a akademická pracoviště. První zmíněné jsou do jisté míry jediným zdrojem odborníků na praktické řešení přístupnosti. Jelikož v České republice neexistuje žádný studijní obor, který by tuto kompetenci systematicky rozvíjel, jsou lidé z neziskového sektoru, kteří jsou v každodenním kontaktu s lidmi s pohybovým znevýhodněním, do jisté míry samouky a zároveň jedinými nositeli této kompetence. Mezi největší z nich lze řadit Pražskou organizaci vozíčkářů, o. s., Ligu vozíčkářů, z. ú., ParaCENTRUM Fenix, z. s., které se věnují vkládání svých dlouholetých praktických zkušeností do nejrůznějších metodik (blíže rámeček 9.1).

Akademický zájem v České republice pak lze shrnout do dvou disertačních prací — jedné obhájené (Osman, 2014b) a jedné doposud neobhájené (Stehlíková, 2018; Stehlíková a Řezník, 2018). Geografické akademické práce jsou v České republice silně spojeny s tzv. mapami přístupnosti. Mezi ty neznámější celorepublikové mapy přístupnosti lze zařadit například Mapy bez bariér³, Vozejkmap⁴ nebo Wheelmap⁵. Následně si pak jednotlivá města zpracovávají vlastní mapy přístupnosti, jako to činí například Praha⁶, Brno⁷, Hradec Králové⁸ nebo České Budějovice⁹. Tyto mapy však většinou nemapují jednotlivé bariéry či zprostředkovatele přístupu, ale postupují tak, že si vyberou určitý druh zájmových bodů (veřejných institucí, úřadů, obchodů atp.) a mapují pouze jejich přístupnost. Z českých, moravských a slezských měst se akademické pozornosti dostalo nejvíce Brnu. Počátek této pozornosti lze spojovat s přípravou Atlasu přístupnosti centra města Brna pro osoby s omezenou schopností pohybu, který byl poprvé vydán v roce 2012 jako výsledek diplomové práce Jany Stehlíkové (Stehlíková, 2012). Tato autorka se práci věnuje i nadále ve své disertační práci (Stehlíková, 2018), díky čemuž existuje dobrá dokumentace vzniku této brněnské mapy přístupnosti (Stehlíková a Řezník, 2018). V případě Brna existují dokonce i odborné práce věnující se metodice procesu sběru dat pro brněnskou mapu přístupnosti. Autorem těchto prací je Jakub Jaňura, který nabízí analytický vhled do sesbíraných dat o přístupnosti veřejných objektů ve městě Brně (Jaňura, 2011, 2012; Jaňura a Toušek, 2012). Disertační práce Roberta Osmana je pak zástupcem výzkumu každodenní prostorové zkušenosti. Osman se věnuje výhradně zkušenosti uživatelů elektrických vozíků. Ve svých pracích zdůrazňuje problematickou využitelnost map a na mapách založených metod výzkumu s těmito uživateli (Osman, 2010, 2014b; Mulíček, Osman a Seidenglanz, 2013).

3 <https://mapybezbarier.cz/>

4 <http://www.vozejkmap.cz/>

5 <https://wheelmap.org/>

6 Mapa přístupnosti: <http://mapapristupnosti.cz/>

7 Mapa přístupnosti: <http://gis.brno.cz/mapa/mapa-pristupnosti/>

8 Bezbariérový Hradec: <http://geoportal.mmhk.cz/mapa/mapa-bezbariery/>

9 Bez bariér: <http://bezbarier.c-budejovice.cz/mapa/>

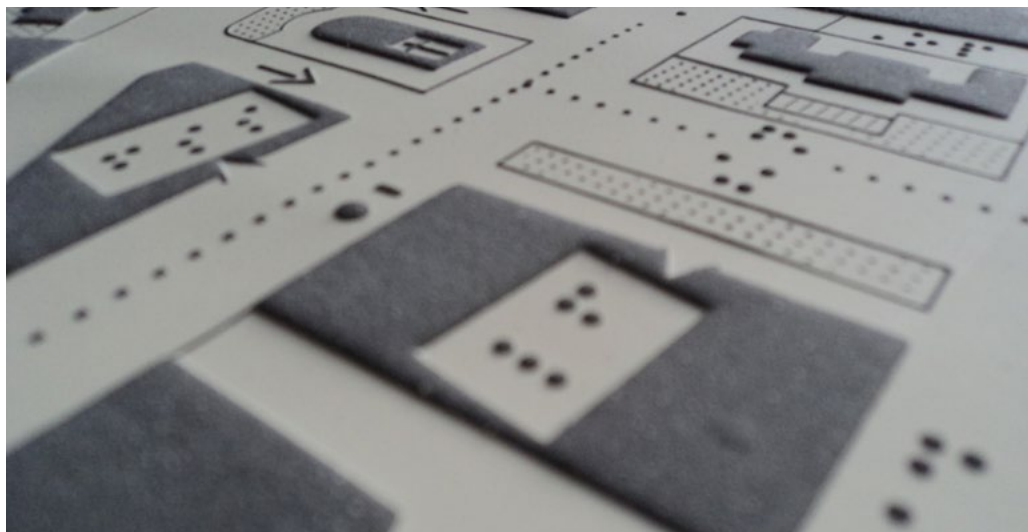
Další četba

- OSMAN, R., 2012. Prostorová orientace a specifika prostorových rozhodnutí osob s pohybovým omezením. In: TEMELOVÁ, J., L. POSPÍŠILOVÁ a M. OUŘEDNÍČEK, eds. *Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 77—98.
- OSMAN, R., 2014b. Městská teritorialita na příkladu města Brna. Brno. Disertační práce. Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity, Geografický ústav.
- OSMAN, R., 2015. 7 čili sedm dní v sedě. *Vozíčkář* [online]. Dostupné z: <http://www.vozickar.com/7-cili-sedm-dni-v-sede-komplet-den-sedmy/>
- OSMAN, R., 2019. Jet pěšky / Geografie „vozíčkářů a vozíčkářek“. In: OSMAN, R. a L. POSPÍŠILOVÁ, eds. *Geografie „okrajem“*. Každodenní časoprostorové zkušenosti. Praha: Nakladatelství Karolinum, s. 29—67.
- STEHLÍKOVÁ, J., 2012. Mapa přístupnosti města Brna pro vozíčkáře — teoretická východiska a vlastní řešení. Brno. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity, Geografický ústav.

3.4 Geografie osob se zrakovým znevýhodněním

Zkušenost osob se zrakovým znevýhodněním je zcela odlišná od zkušenosti osob s pohybovým znevýhodněním a i její výzkumy se věnují odlišným tématům. Na úvod je opět nutné zdůraznit, že skupina osob se zrakovým znevýhodněním je velice heterogenní a o její zkušenosti není možné uvažovat jako o homogenní zkušenosti. Stále se lze setkat s názory, které spojují zkušenost osob se zrakovým znevýhodněním pouze s poměrně extrémní zkušeností lidí, kteří nevidí vůbec nic a nevidí již od samotného narození. Tato část však tvoří v celé skupině lidí se zrakovým znevýhodněním jen velmi malý zlomek. Je třeba si uvědomit, že nejčastějším zástupcem této skupiny jsou lidé, kteří nějakým způsobem vidí — lidé s tunelovým viděním, s periferním viděním, lidé se zbytky zraku, se světlocitem atp. (Macpherson, 2009a). Současně je daleko běžnější zkušenost ztráty schopnosti vidět v různé fázi života, nikoliv ihned při narození. Zrakové znevýhodnění se především u lidí ve starším věku pojí často i se sluchovým znevýhodněním a právě osoby ve vyšším věku jsou velmi dobrým příkladem, koho si pod touto skupinou představovat. Je nicméně do jisté míry smutnou pravdou, že výzkumy GZ se doposud často soustředily více na extrémnější formy zrakového

znevýhodnění, a tím tak přispívaly k nadreprezentování zkušenosti lidí, kteří nikdy neviděli, a naopak podreprezentovali zkušenost všech ostatních méně extrémních zkušeností zrakového znevýhodnění. Výjimku tvoří práce Hannah Macpherson (2009a, 2017), která se záměrně zabývá zkušeností lidí se zbytky zraku.

Obrázek 3.1 Příklad haptické mapy, která je dostupná prostřednictvím služeb Mapy.cz (zdroj: archiv autora)

Pokud bychom měli témata geografického výzkumu spojená se zkušeností osob se zrakovým znevýhodněním nějak uspořádat, daly by se identifikovat tři hlavní tematické větve výzkumu, a to: prostorové představy osob se zrakovým znevýhodněním, specifika jejich prostorové zkušenosti spojená s využíváním asistivních technologií a vlivy počasí na jejich prostorovou zkušenost.

První tematický směr týkající se představ prostoru je úzce svázaný s geografickou tradicí mapování. V případě osob se zrakovým znevýhodněním existují zcela jiné typy bariér a zprostředkovatelů přístupu než v případě uživatelů vozíků, o kterých se zmiňujeme výše. Zajímavé přitom je, že i když by se řada z nich dala mapovat (bariéry: poštovní schránky či reklamní cedule vystupující ze zdí budov; zprostředkovatelé přístupu: ozvučené křižovatky, umělé vodící linie), mapy přístupnosti se v případě osob se zrakovým znevýhodněním neujaly. Jedním z důvodů může být problematická reprezentace těchto výstupů. Informace získané terénním mapováním jsou nejlépe

prezentovatelné pomocí map, které jsou ovšem obtížně čitelné pro osoby se zrakovým znevýhodněním. Namísto map přístupnosti se v rámci geografie znevýhodnění vyvinuly tzv. hmatové mapy nebo též tyflomapy (tactile maps). Jde o mapy, které nemají primárně sloužit k reprezentaci bariér, jejich smyslem je zpřístupnit běžné mapy osobám se zrakovým znevýhodněním, s cílem, aby si „lépe“ dokázaly představit prostor (obrázek 3.1). Přístupnost mapy pro osoby se zrakovým znevýhodněním nicméně není dána pouze tím, že si člověk se zrakovým znevýhodněním může objekty zobrazené na mapě osahat, je dána i odlišným měřítkem mapy. Tvůrci hmatových map totiž poměrně nekriticky předpokládají, že změna měřítka mezi prostorem, tak jak jej všichni zažíváme ve svém každodenním životě, a prostorem, jak jej můžeme vidět či cítit na mapě, s sebou nenese žádná úskalí. Nicméně zde vstupuje do hry měřítko, ve kterém je prostor v mapě mnohonásobně zmenšen oproti tomu prostoru, ve kterém se pohybujeme. A tato zkušenost s měřítkem je ryze vizuální povahy. Abychom mohli mít zkušenost se zmenšeným prostorem, musíme se na něj dívat z patřičné dálky (z rozhledny, z kopce, z letadla). Pokud ale tuto možnost nemáme a můžeme se „dívat“ pouze po tak velkém prostoru, kam dosáhneme rukou či bílou holí, stává se změna měřítka něčím značně nesamozřejmým (Osman a Pospíšilová, 2016; Osman a Doboš, 2019). Z toho následně pramení ještě jeden podstatný problém. Zatímco mapy jsou velmi cenným nástrojem pro reprezentaci poměrně velkých území, při kterých využívají tzv. generalizace neboli zjednodušení prostorových detailů, jsou to právě tyto detaily, které jsou velmi podstatné pro prostorovou zkušenost osob se zrakovým znevýhodněním. A míra detailu je něco, v čem se prostorová zkušenost osob se zrakovým znevýhodněním výrazně rozchází s hlavními výhodami technologie mapy.

V tomto smyslu je zajímavé, že i přes silnou kritiku využívání map při výzkumu s osobami se zrakovým znevýhodněním z první fáze vývoje GZ předpoklady o mapových či mapě blízkých představách osob se zrakovým znevýhodněním přetrvávají i v současných výzkumech GZ. Je zřejmé, že GZ v těchto kontextech nezapře svázanost svého výzkumu s mapovými reprezentacemi prostoru, s imaginacemi prostoru v podobě map, mapových obrazů či vizuálních reprezentací (Mulíček, Osman a Seidenglanz, 2013). Přestože by se mohlo zdát, že se od této své tradice GZ odpoutala alespoň v případě výzkumu zkušenosti osob se zrakovým znevýhodněním již v rámci kritiky medicínského modelu postižení, není tomu tak. Golledge a jeho spolupracovníci, kteří mapě zůstali vždy věrní, učinili významný příspěvek k porozumění zkušenosti lidí se zrakovým znevýhodněním a popsali celou řadu překážek, se kterými jsou osoby se

zrakovým znevýhodněním při pohybu konfrontovány (Golledge a Stimson, 1997, s. 493). Současně popsali (a některé z nich i vyvinuli) řadu asistivních technologií (Golledge a Stimson, 1997, s. 499). Přestože Golledgovy práce byly podrobeny rozsáhlé kritice (blíže sekce 3.2.1), jeho přístup redukuující problémy lidí se zrakovým znevýhodněním na čistě technický problém, který může být řešen pomocí nových technologií, jako jsou hmatové mapy, navigační a průvodcovské systémy (Imrie, 1996a), je natolik silný, že někteří současní autoři a autorky zabývající se zkušeností osob se zrakovým znevýhodněním jej využívají dodnes. Laura Šakaja (2020) cituje Matthehewse a Vujakovice (1994, 1995) a jejich předpoklad, že každý máme ve své hlavě sice silně individualizovaný, ale přesto obraz světa. Jinými slovy, všichni, včetně osob se zrakovým znevýhodněním, myslíme v obrazech.

Laura Šakaja dochází k závěru, že lidé se zrakovým znevýhodněním vnímají prostor města jako obraz složený z vizuálních prvků odvozených v 60. letech minulého století architektem Kevinem Lynchem (1960) — tedy skrze významné prvky, cesty, hranice, oblasti a křižovatky (Šakaja, 2020). Tuto vizuální závislost reflektuje do té míry, že nevyužívá mapy přímo při výzkumu s osobami se zrakovým znevýhodněním, nicméně problematičnost použití analytických konceptů odvozených z vizuální zkušenosti již nereflektuje. Její argument zní, že tyto koncepty se spontánně objevovaly v datech a tak byly induktivně objeveny ve zkušenosti jejích komunikačních partnerů, nicméně nechává zcela stranou vizuální podobu jazyka, který její komunikační partneři sdílí s vidícími lidmi (Porkertová, 2022). Je samozřejmě obtížné objevit v jazyce komunikačních partnerů jiné vizuální metafory/koncepty prostoru než ty, které používá vidící většina, se kterou osoby se zrakovým znevýhodněním sdílí společný jazyk.

Z dalších výzkumů vyplývá, že lidé, kteří nikdy neviděli, pořadají své informace jiným způsobem, než je prostorový obraz či mapa. V daleko větší míře se u nich uplatňuje lineární pamatování po procházených či vyprávěných trasách, podobné tomu, jako se vypráví narativní příběh. Jedná se spíše o časovou posloupnost než bezesměrný obraz, ve kterém jsou všechny prvky přítomné naráz (Worth, 2011; Osman a Pospíšilová, 2016). Nicméně Šakaja stále hovoří o mentálních mapách uložených v hlavách osob se zrakovým znevýhodněním, což ji někdy přivádí až k tak krkolomným spojením, jako je „nevizuální obraz“ (nonvisual image) (Šakaja, 2020, s. 873).

Nancy Worth se zabývá životními cestami mladých osob se zrakovým znevýhodněním, když se snaží „mapovat“ klíčové okamžiky jejich přechodu z dětství do dospělosti. Přestože používá termín mapa, respektive životní mapa (life map),

nepracuje s ní jako s kartografickým dílem, ale spíše jako s lineárně organizovaným diagramem, kterým se nesnaží postihnout prostorovou zkušenost, ale biografickou zkušenost s dospíváním. V tomto kontextu o životní mapě hovoří dokonce jako o formě textu (Worth, 2011).

Pravděpodobně nejdále se v odpoutání od mapy dostává Hannah Macpherson, která vůbec nepředpokládá mapovou představu prostoru. Hovoří o představě krajiny, představě svázané s pohledem z perspektivy člověka, která se skládá ze zbytků zraku, z vizuální paměti, z popisů druhých lidí, z ostatních smyslů, samotného procházení krajiny atp. Předpokládá tedy určitou vizuální reprezentaci, vizuální představu, která ale není výsledkem vidění zrakem, ale je konstruována z rozličných zdrojů a má často blíže ke vzpomínce na pocit z krajiny než k obrazu prostoru (Macpherson, 2009a).

Zcela radikální odpoutání od představy prostoru jako něčeho stabilního na způsob obrazu či mapy pak nabízí Hetherington (2003), který nejprve rozliší znalost na tu pocházející z blízkosti těla (proximal knowledge) a na tu pocházející z větších vzdáleností od těla (distal knowledge), aby následně ukázal, že hmat umožňuje získávat znalost pouze z blízkosti těla. Tato proximální znalost je ale radikálně odlišná od té distální. Zatímco distální je zprostředkována reprezentacemi, jako jsou obrazy či mapy, tak proximální nikoliv. Proximální znalost je podle Hetheringtona vždy částečná, neúplná, neukončená, kontinuální, nastávající. Nikdy se díky ní nemůžeme dobrat představy celku, kterou umožňuje ukončená a v čase zastavená reprezentace prostoru pomocí mapy. Místo reprezentace prostoru tak hovoří o setkání člověka s místem (encounter).

Toto úzké propojení vizuality a prostoru se pak odráží i v předpokladech, že pokud lidé se zrakovým znevýhodněním nemohou používat zrak, nemohou ani konzumovat prostor, krajinu či dovolenou. Hannah Macpherson tak popisuje překvapení správce národního parku, který si při ohlášení příjezdu skupiny osob se zrakovým znevýhodněním kladl otázku „proč?“ (Macpherson, 2017). V podobném smyslu hovoří Hana Porkertová o sdílené představě většinové společnosti, že lidé se zrakovým znevýhodněním necestují, nelétají na dovolené, protože tam nic nemohou vidět (Porkertová, 2022). Tyto stereotypy poté ukazují na kulturní bariéry, které předpokládají, kam lidé se zrakovým znevýhodněním patří, a kam nikoliv. Volná krajina, procházky za městem, dovolená v zahraničí, to jsou místa, kam jako by osoby se zrakovým znevýhodněním nepatřily, kde jsou mimo své místo (outofplace) (Kitchin, 1998). Což se do jisté míry propisuje i do zaměření výzkumů s lidmi se zrakovým znevýhodněním výhradně v městském prostředí. S absencí výzkumů mimo městská prostředí se pak pojí i absence

tlaku na jejich zpřístupnění, což v konečném důsledku komplikuje lidem se zrakovým znevýhodněním chodit do přírody, pohybovat se mimo města, cestovat či sportovat.

Obdobně pak mohou působit i některá místa přímo ve městech, kde člověk se zrakovým znevýhodněním může působit nepatříčně. Literatura v tomto kontextu hovoří o institucích založených primárně na vizualitě, jako jsou galerie či muzea (Hetherington, 2002), či na čtení, jako jsou knihovny¹⁰ či čítárny.

Přestože existuje řada výzkumů, které se snaží konceptuálně odpoutávat od představy mapové organizace prostorové zkušenosti, a zároveň existují výzkumy, které dokládají, že osoby se zrakovým znevýhodněním preferují prostorové informace ve verbální či zvukové formě před mapovým zobrazením (Neuville, Izaute a Trassoudaine, 2009; Fryer, Freeman a Pring, 2013), stále v určitých případech dochází k preferování map a mapě blízkých zobrazení nejen pro navigaci osob se zrakovým znevýhodněním, ale i pro výzkum jejich prostorové zkušenosti (Šakaja, 2020; Rebernik et al., 2020).

Druhé velké téma geografického výzkumu zkušenosti osob se zrakovým znevýhodněním představuje ovlivnění prostorové zkušenosti asistivními technologiemi. Lidé se zrakovým znevýhodněním nahrazují ve velké míře absentující zrak hmatovou percepcí, která je primárně spojena s hmatem, a to rukou, hole, ale i chodidel. Jak již bylo uvedeno výše, rozdíl mezi zrakovou percepcí a hmatovou percepcí je především ve velikosti vnímaného prostoru (Hetherington, 2002). Zatímco vizuální percepce umožňuje vnímat poměrně rozsáhlé prostředí, hmatová percepce naopak umožňuje vnímat pouze prostorově poměrně omezená prostředí (Hersh, 2008; Jansson, 2008; Osman a Doboš, 2019). Zkoumány jsou následně nástroje a asistivní prostředky, které osobám se zrakovým znevýhodněním rozšiřují tento jejich primární haptický prostor (bílá hůl, GPS navigace atp.) nebo usnadňují jejich pohyb (lidský asistent, vodící pes atp.).

Samotné ruce nelze v tomto kontextu brát úplně za rozšíření haptického prostoru, protože jsou vždy již součástí našich těl, jde spíše o způsob používání rukou. Není běžným způsobem používání rukou osahávání zdí, zábradlí, předmětů či expozic. A není běžné mít o řadě věcí haptické informace. Člověk bez zrakového znevýhodnění

10 V tomto kontextu jsou zajímavá například oddělení audio knih, audio nosičů a dalších zvukových děl, kterými některé knihovny disponují. Problémem nicméně zůstává, že většina společnosti s tím není seznámena a místo knihovny má spojené s nutností vidět, respektive číst.

nemusí vůbec vědět, jaké to je dotýkat se zdí v různých místnostech, jaké to je dotýkat se exponátů v muzeu či osahávat ohrazení výkopových prací. V tomto smyslu se i použití rukou v těchto kontextech podílí na odlišném způsobu vytváření prostorové zkušenosti osob se zrakovým znevýhodněním (Hetherington, 2000, 2003; Pospíšilová a Osman, 2019). Řada výzkumů přitom upozorňuje i na to, že velké množství prostorových informací získávají lidé se zrakovým znevýhodněním prostřednictvím chodidel. Jedná se například o hmatnou nebo, chcete-li, reliéfní dlažbu, nejrůznější drážky, žlábký, rýhy, díry, nebo naopak výstupky a pak také o různé druhy materiálů a povrchů — kamenná dlažba, zámková dlažba, asphalt, dřevo, parkety, hladkost, vlhkost, kluzkost povrchů atp. (Macpherson, 2009b; Paterson, 2009; Šakaja, 2020).

Velkým tématem výzkumného zájmu je také vztah mezi lidmi se zrakovým znevýhodněním a jejich asistenty. Jsou diskutovány otázky povahy tohoto vztahu, vzájemné komunikace, popisu prostoru, navigace prostorem (co popisovat, co naopak nepopisovat, jak to popisovat) a celé toto vyjednávání vzájemného vztahu. Nancy Worth si všímá, že druh asistence závisí na tom, jak asistent chápe samotné postižení. V případě medicínského modelu postižení se asistenti snaží kompenzovat absenci zraku velkým množstvím popisovaných informací, kterou ale většina lidí se zrakovým znevýhodněním neocení (Worth, 2013). Jako určité řešení zdůrazňuje kompetenci asistující osoby pro selekci popisovaných informací a citlivost pro jejich načasování.

V případě vodícího psa si výzkumy všímají obecně usnadnění pohybu a zvýšení autonomie v pohybu po prostoru města. Současně však také zdůrazňují sociální roli psa, který je jakožto živý tvor častou záminkou k rozhovoru, funguje jako určitý „icebreaker“ a pomáhá propojovat uživatele s lidmi v jejich okolí. Dalo by se říci, že vodící pes tímto způsobem upozorňuje na jakousi sociální prázdnotu lidí se zrakovým znevýhodněním, kterou mohou zažívat ve veřejném prostoru, a to tím, že ji výrazně snižuje — a to jak svou vlastní přítomností, tak i zavádáním příčin k neformálním rozhovorům (Worth, 2013; Worth, SimardGagnon a Chouinard, 2017).

Technologie bílé hole představuje podobně hluboce vtělený nástroj jako například vozík v případě osob s pohybovým znevýhodněním (Hetherington, 2003; Paterson, 2006a, 2006b, 2006c, 2009). Studovány jsou tak i samotné procesy vtělování bílé hole (Pospíšilová a Osman, 2019) či různé techniky jejího používání (Porkertová, 2019a). V návaznosti na předchozí sekci lze i v případě bílé hole nalézt určitou dvojsečnost, jako to bylo popsáno v případě vozíku. Podobně jako vozík totiž představuje možnost svobodného a autonomního pohybu svých uživatelů. Nicméně sama o sobě

vytváří i určitý typ bariéry. Kromě samotného „osahávání“ okolí slouží i jako označení svých uživatelů, které označuje jako odlišné. Má to své pozitivní stránky, kdy jsou její uživatelé snadno rozpoznatelní, lidé v jejich okolí jim mohou ustoupit z cesty, vědí, jak je oslovit v případě nutnosti atp. Ale hůl tímto způsobem budí i pozornost, která není vždy žádoucí, napomáhá k stigmatizování svých uživatelů, a ti ji mají v určitých kontextech tendenci schovávat (Butler a Bowlby, 1997; Hansen a Philo, 2007; Worth, 2013; Porkertová, 2019b). Ona analogie s vozíkem není příliš přiléhavá, protože vozík jako technologie vytváří specifické nároky na prostor. To sice bílá hůl nečiní (i když i zde se dají nalézt příklady — spodní zarážky u zábradlí, maximální velikost otvorů v poklopeč od kanálů atp.), nicméně svou vymykající se podobou může podobně jako vozík přitahovat tzv. nevyžádanou pozornost a ve zvýšené míře vystavovat své uživatele nepříjemným sociálním interakcím (neustálé odpovídání na otázky, zda nepotřebují s něčím pomoci). Nancy Worth proto jednu z mobilityních strategií osob se zrakovým znevýhodněním nazývá „skrývání“, která tkví v odložení bílé hole jakožto stigmatizující nálepky, vzdání se vlastní mobility autonomie a realizování mobility pouze za asistence vidícího člověka (Worth, 2013). Vedle toho jsou pak častým tématem výzkumů osob se zrakovým znevýhodněním srovnávání pohybu s bílou holí nebo s vodicím psem. Existují tak poznatky o tom, že v případě užívání bílé hole si osoby se zrakovým znevýhodněním pamatují daleko větší detaily cesty (sloupy, okapy, materiály), zatímco při používání vodicího psa pouze obecnější části cest (křižovatky, otevřené prostory) (Worth, 2013).

S geografii osob se zrakovým znevýhodněním se pojí ještě jedno poměrně specifické výzkumné téma, a tím je počasí. Změny počasí vytvářejí často velmi komplikované podmínky, vinou kterých se pohyb určitými prostory stává výrazně náročnějším, pokud ne přímo nemožným. Jedním z prvních popsanych jevů, který výrazně komplikuje pohyb a orientaci osob se zrakovým znevýhodněním, je dešť, který zaprvé vytváří velký ruch, který zastírá většinu zvukových struktur, které jsou lidé se zrakovým znevýhodněním zvyklí používat k orientaci v prostoru, ale také smáčí venkovních plochy, vytváří kaluže a snižuje možnost využívání hmatných prvků obsažených v chodnících a přechodech (umělé vodicí linie, signální pásy atp.) (Hull, 1990). Vedle deště pak má podobný význam i silnější vítr, který taktéž znemožňuje využívání sluchu k orientaci (Bell, Leyshon a Phoenix, 2019). Zajímavým zjištěním pak je i to, že velmi záleží na intenzitě deště nebo větru: pokud začíná kapat či jemně pofukuje, může být zvuk dopadajících kapek či profukování větru paradoxně velmi cenným zdrojem zvukových informací o podobě okolního prostředí. Nicméně ve chvíli, kdy intenzita větru či deště

překročí určitou míru, stává se z nich „zvuková mlha“ (Martin, 2011; Simpson, 2019). Mezi vlivy počasí lze zařadit i světlo. Opět se zde vrátím na začátek této sekce, abych připomněl, že se lidé nedělí pouze na vidící a zcela nevidomé, ale že mezi těmito dvěma póly existuje plejáda možností, jak mohou lidé se zrakovým znevýhodněním vidět. A tedy zkušenost osob se zrakovým znevýhodněním není zkušeností tmy, ale naopak ve velké většině je zkušeností (ne)vhodného světla. Z pohledu počasí jsou popsány zkušenosti se specifickou osvětleností při oblačnosti, specifickém světle těsně po dešti, úhlem dopadajících paprsků atp. (Ingold, 2005; Bell, Leyshon a Phoenix, 2019). Nicméně i umělé světlo v podobě pouličního osvětlení či svítících reklam je možné chápat obdobně. Není výjimkou, že určité typy osvětlení mohou oslňovat, a tedy i desorientovat osoby bez jakéhokoliv zrakového znevýhodnění, o to víc mohou být taková světla a svítící reklamy nebezpečné pro osoby se zrakovým znevýhodněním. Někteří autoři v tomto kontextu proto o počasí hovoří jako o dalším smyslovém rozměru prostoru (Vannini et al., 2012), pro který je nutné žádat po designérech a architektech veřejného prostoru, aby jej ve svých návrzích taktéž reflektovali. Tedy aby vedle návrhů mimo jakékoliv počasí (bezčasé návrhy) navrhovali prostor pro západ slunce, noc, východ slunce, závěje sněhu, opadané listí, silný déšť atp. Bohužel v české architektonické praxi se s takovým přístupem můžete setkat velice ojediněle a stále dominují bezčasé návrhy idealizující prostor v jakémisi slunečném, bezoblačném, neparném letním dni. Nicméně je také pravdou, že česká GZ na tuto praxi doposud nepoukázala.

Pokud se opět krátce zastavíme u situace v České republice, objevíme obdobně jako v případě osob s pohybovým znevýhodněním velice silnou roli neziskového sektoru. Lze identifikovat obrovské množství neziskových organizací, které realizují velmi různorodé aktivity. Mezi ty geograficky nejzajímavější patří například vytváření metodik pro utváření přístupného prostoru pro osoby se zrakovým znevýhodněním¹¹, vytváření textových popisů tras¹², rešeršování dostupných navigačních technologií¹³ či programování zpřístupňujících nadstavěb nad stávající aplikace¹⁴.

11 <http://www.brailnet.cz/sons/docs/bariery/>

12 <http://www.centrumpronevidome.cz/subdom/bariery/#bariery>

13 <http://www.tyflokabinet.cz/>, <https://www.portal-pelion.cz/>

14 <http://fenzik.cz/>

Situaci v akademické sféře pak můžeme zatím zjednodušeně shrnout jednou disertací a jedním výzkumným projektem. Jedná se o disertaci Hany Porkertové, kterou pod názvem *Nevidomá zkušenost: disabilita jako asambláž a vztah mezi diskurzem, tělem a zkušeností* obhájila na Masarykově univerzitě v roce 2017. Paralelně s touto prací se o problematiku prostorové zkušenosti osob se zrakovým znevýhodněním začala čistě z geografického hlediska zabývat dvojice Lucie Pospíšilová a Robert Osman (2016, 2019). Tyto autorky a autor navázali spolupráci s Pavlem Dobošem a v roce 2020 společně uspěli v soutěži Grantové agentury České republiky s projektem *Geografie znevýhodnění: nevidomá zkušenost s urbánním prostorem*. Díky tomuto projektu je možné v následujících letech očekávat zvýšený výzkumný zájem o prostorovou zkušenost osob se zrakovým znevýhodněním i v České republice.

Další četba

- PORKERTO VÁ, H., 2017. *Nevidomá zkušenost: disabilita jako asambláž a vztah mezi diskurzem, tělem a zkušeností*. Brno. Disertační práce. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Katedra sociologie.
- PORKERTO VÁ, H., 2019a. Materialita pohybu: vztah mezi nevidomostí a městským prostorem. *Sociální studia / Social Studies*. 16(1), 13—32.
- OSMAN, R. a L. POSPÍŠILOVÁ, 2016. Zkušenost bez zraku: příležitost pro reflexi prostorového normativu. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 17(1), 63—76.
- POSPÍŠILOVÁ, L. a R. OSMAN, 2019. Po paměti / Geografie „nevidomých“. In: OSMAN, R. a L. POSPÍŠILOVÁ. *Geografie „okrajem“: Každodenní časoprostorové zkušenosti*. Praha: Nakladatelství Karolinum, s. 213—249.
- OSMAN, R. a P. DOBOŠ, 2019. Vizuální nevědomí: vizuální organizace nevizuálního města. *Sociální studia / Social Studies*. 16(1), 33—55.

3.5 Geografie „n/Neslyšících“

Opět jako v předchozích sekcích je potřeba zdůraznit, že sluchových „odlišností“ je celá řada a úplná „ztráta sluchu“ je pouze jednou z mnoha sluchových odlišností. V rámci geografie „osob se sluchovým znevýhodněním“ dochází oproti výše popisovaným skupinám k fenoménu, kdy vzniká samostatná subdisciplína, která se nicméně

věnuje pouze zkušenosti zcela „n/Neslyšících“ (d/Deaf geography) (Gulliver a Fekete, 2017) a která přispívá k výraznému nadreprezentování zkušenosti „n/Neslyšících“ oproti ostatním osobám se sluchovým znevýhodněním. Geografický zájem o zkušenost „n/Neslyšících“ je mladšího data než v případě ostatních skupin. Za první ryze geografické odborné články lze pokládat až texty z roku 2003 (Valentine a Skelton, 2003; Skelton a Valentine, 2003a, 2003b), přičemž o počátku hnutí požadujícího vznik samostatné subdisciplíny lze hovořit až od roku 2007. V roce 2007 se objevují první dva příspěvky na konferenci Asociace amerických geografů, v roce 2012 se uskutečnila první mezinárodní konference „Deaf geographies“ a v roce 2017 vychází první monografické číslo věnované geografii „n/Neslyšících“ v *Journal of Cultural Geography*.

Pokud tedy hovoříme o d/Deaf geography, hovoříme o zkušenosti zcela „n/Neslyšících“, tedy lidí bez sluchu, a opomíjíme ostatní zkušenosti sluchových znevýhodnění. Problematika toho, kdo jsou oni „n/Neslyšící“, proč pro ně neplatí stejné označování jako pro ostatní skupiny a proč se uvádí s malým i velkým „n/N“, je spojena s prvním velkým tématem, kterým se geografie „n/Neslyšících“ zabývá a kterým je výzkum identity „n/Neslyšících“.

Opět zde vstupují do hry modely postižení. Jako „neslyšící“ s malým „n“ jsou označováni lidé bez sluchu. Jinými slovy, neslyšící jsou definováni pomocí medicínského modelu postižení jako lidé s tělesným defektem. Často se jedná o lidi, kteří například používají nějaké kompenzační pomůcky, tedy akceptují onu nápravu vlastního těla do odpovídající formy „normálního těla“ a de facto tak žijí ve světě slyšících. Případně používají orální způsoby dorozumívání jako čtení ze rtů, odezírání, mluvení atp. Oproti tomu „Neslyšící“ s velkým „N“ sami sebe chápou jako jazykovou či kulturní menšinu, která si zakládá na příslušnosti ke své komunitě, pěstuje si vlastní jazyk (znakový jazyk) a své neslyšení nepovažují za tělesný nedostatek, ale za kulturní odlišnost, na kterou jsou hrdí (Valentine a Skelton, 2003). Tím se samozřejmě zkušenost „Neslyšících“ velice blíží zkušenosti jiných jazykových minorit, cizinců či imigrantů. „Neslyšící“ se tak výrazně vymezují proti zařazování mezi skupinu lidí s postižením a samozřejmě i proti medicínskému modelu postižení. Namísto něho se „Neslyšící“ definují pomocí kulturního modelu jazykové odlišnosti (Skelton a Valentine, 2003a). Používání velkého a malého písmena přes lomítko tak nevyjadřuje jenom dvě různé skupiny osob, ale i dva různé modely, podle kterých je definována jejich odlišnost.

Přesto, že rozdíl mezi „neslyšícími“ a „Neslyšícími“ je velmi ostrý, mezi oběma skupinami existuje velké přechodové pásmo, ve kterém se pohybuje řada lidí s různou

mírou identifikace s komunitou „Neslyšících“. Jsou velmi dobře popsány příklady „n/Neslyšících“ dětí slyšících rodičů nebo například „n/Neslyšících“ lidí s kochleárním implantátem, kteří se snaží být součástí komunity „Neslyšících“, ale kteří jsou z ní pro své technologicky kompenzované „slyšení“ vylučováni. Tyto příklady pak nechávají nahlédnout do prostoru mezi póly neslyšících/Neslyšících¹⁵.

Z důvodu, že „Neslyšící“ (Deaf) odvozují svou identitu od svébytné kultury a jsou chápáni jako kulturní konstrukt, kdežto „znevýhodnění“ (disability) je odvozeno od společenského útlaku a je tedy chápáno jako sociální konstrukt, pokládají někteří autoři geografii „n/Neslyšících“ a GZ za vzájemně neslučitelné (Gulliver a Fekete, 2017, s. 128). V tomto smyslu lze tedy v posledních letech identifikovat snahy osamostatnit geografii „n/Neslyšících“ od GZ, kdy někteří autoři dokonce tvrdí, že zkušenost „n/Neslyšících“ má blíže ke zkušenosti neheterosexuálních lidí než ke zkušenosti lidí s tělesným či smyslovým znevýhodněním (Sinecká, 2008a; Solvang a Haualand, 2014). Pro účely této knihy však geografii „n/Neslyšících“ ponecháme součástí kapitoly o GZ, a to proto, že v České republice se politiky přístupnosti doposud vyvíjely pospolu a namísto vyčleňování zkušenosti „n/Neslyšících“ lze v politikách přístupnosti identifikovat spíše snahy o jejich integraci mezi zkušenosti osob s pohybovým a zrakovým znevýhodněním.

To, čeho si výzkumy v tomto ohledu všímají, je samotné budování komunity „n/Neslyšících“, její otevřenost či uzavřenost. Na tomto místě je vhodné zdůraznit, že čeština je pro lidi, jejichž prvním jazykem je český znakový jazyk, cizím jazykem, a bylo by tedy nesprávné předpokládat, že automaticky rozumí psané češtině. Některé výzkumy uvádí, že až 95 % „n/Neslyšících“ se rodí do slyšících rodin slyšícím rodičům (Valentine a Skelton, 2003, s. 304). Členové těchto rodin nicméně neumí znakový jazyk a často ani neví o možnostech komunikace pomocí znakového jazyka, a tedy v duchu medicínského modelu opatřují svým dětem kochleární implantáty a učí je orální metody dorozumívání. Z tohoto důvodu jsou cesty dětí z těchto rodin do komunity „Neslyšících“ a samotné budování této komunity poměrně obtížné.

Preferování orálního verbálního vyjadřování (promluva je orální projev) před vizuálním verbálním vyjadřováním (znakový jazyk je verbální jazyk) má samozřejmě

15 S vědomím komplikovanosti této situace se autor v této kapitole přidržuje konvence s lomítkem.

značné důsledky, které se týkají jak soukromých, tak i veřejných prostorů. Výjimkou tak nejsou výzkumy o komunikaci v rodině, kdy jsou „n/Neslyšící“ znevýhodňováni i samotnými rodiči či sourozenci (Valentine a Skelton, 2003). Většina textů se však zabývá veřejným prostorem a vylučováním „n/Neslyšících“ ze vzdělávacích institucí, ze zaměstnání, z kulturních, sportovních, zdravotnických, soudních institucí, problematickou participací na demokratických procesech (veřejná jednání, zasedání zastupitelstva) a samozřejmě i vylučováním z participace na zastupitelské demokracii (Kymlicka a Patten, 2003; Valentine a Skelton, 2007). Primárním nástrojem vylučování je přitom používaný jazyk, respektive nemožnost komunikace ve znakovém jazyce. Komunita „n/Neslyšících“ tak někdy bývá dokonce označována za politicky neaktivní a nedostatečně angažovanou. Neúčast „n/Neslyšících“ na politických jednáních však nelze zaměňovat s politickou pasivitou „n/Neslyšících“. Jak upozorňují Skelton a Valentine (2003b), už jen sama snaha o budování komunity a vymezování se vůči lidem se zdravotním znevýhodněním je výsostně politická snaha, ve které se „Neslyšící“ vytrvale angažují.

Rámeček 3.4 Vybranné principy DeafSpace (volně dle Bauman, 2014, podle Liebergesell, Vermeersch a Heylighen, 2019)

- **Dostatečně široké chodby, průchody a chodníky.** Lidé využívající znakový jazyk potřebují vidět větší část těla (ideálně jeho horní polovinu). Z toho důvodu je potřeba, aby mezi sebou měli větší rozestup, než si vyžaduje komunikace slyšících lidí. A aby mohli konverzovat i za chůze, je nutné dodržovat tuto šířku i při konstrukci chodeb, průchodů a chodníků.
- **Cesty bez vertikálních i horizontálních překážek.** Jelikož je pro komunikaci ve znakovém jazyce důležité sledovat druhého člověka, není možné při komunikaci za chůze plně sledovat drobné nástrahy, jako je sloup, schod či výčnělky ze zdi. Proto jsou ideální široké, prázdné, postupně stoupající/klesající chodby bez schodů.
- **Otevřené prostory.** Pro vizuální orientaci ale i komunikaci je důležitá otevřenost a přehlednost prostoru. Nejen proto, že člověk díky tomu může vidět, co se děje, kdo se kde nechází, kdo na něj gestikuluje, ale i proto, že takový prostor umožňuje nahradit nástroje, jako jsou siréna, rozhlas či zavolání „hej“, „ahoj“, „hoří“ atp. V tomto kontextu se doporučuje nejenom přehlednost jednotlivých pater, ale i vizuální spojitost mezi jednotlivými

- podlažími. Obecně si lze povšimnout, že jsou tyto prostory navrhovány jako velká vzdušná atria s otevřenými průhledy do jednotlivých pater.
- **Prosklené stěny i dveře.** Na úrovni jednotlivých pater jsou pak preferovány průhledné či alespoň průsvitné stěny a dveře. Ty mají zabezpečit informaci, že se někdo blíží, případně někdo stojí za dveřmi. Místo použití zvonku či zaklepání lze v takových situacích opět použít jazyk znaku.
 - **Vhodné materiály.** Z obdobných důvodů jsou doporučovány i vhodné materiály například podlah. Pokud budete stát na betonové podlaze otevřeného prostoru a zezadu k vám bude přicházet druhý člověk, je obtížné zaznamenat jeho příchod. Jinak tomu však je v případě použití dřevěné podlahy, kdy jste schopni z vibrací podlahy jeho příchod očekávat.
 - **Uspořádání jednacích místností do tvaru U či O.** Z důvodu nutnosti vzájemné viditelnosti jednotlivých účastníků komunikace není vhodné uspořádání místností používané pro klasickou frontální výuku pracující s rozdělením prostoru na jakési jeviště a hlediště. Naopak je žádoucí uspořádání směřující do středu místnosti, a to buď do půlkruhu (písmeno U), nebo do kruhu (písmeno O) dle toho, zda potřebujete vytvořit prostor spíše pro jednoho dominantního přednášejícího či pro skupinovou diskusi.
 - **Rozptýlené (difúzní) světlo.** Doporučuje se používání nebodových rozptýlených zdrojů světla, a to především z důvodu eliminace oslnění. Představte si například učebnu, kde sedí studenti ve tvaru písmene O, přičemž na jedné straně místnosti jsou okna, za kterými právě vychází slunce. V takovém případě bude velmi obtížná komunikace především pro studenty naproti oknu.
 - **Použití barev.** Barvy jsou schopné velmi dobře rozdělovat prostory. Pokud nepoužíváte tolik zdí, používáte více otevřené prostory či průhledné zdi, může se prostor stávat příliš málo strukturovaným, a tedy i nepřehledným. Pro vhodnou strukturaci prostoru tak lze použít právě barvy, kdy jednotlivá patra budov mohou mít odlišné barvy, ale i jednotlivé místnosti mohou mít barvami odlišeny určité sektory dle svých funkcí či významů.

Komunita „n/Neslyšících“ je založená na jazyce, a pokud je systematicky vylučována ze soukromého i veřejného prostoru na základě své jazykové odlišnosti, je nucena si při snahách o budování vlastní komunity vytvářet své vlastní jazykové prostory. A právě utváření těchto vlastních jazykových/znakových prostorů „n/Neslyšících“ představuje druhé velké téma geografie „n/Neslyšících“. Původně k tomuto účelu sloužily především kluby či bary „n/Neslyšících“ (d/Deaf clubs) (O'Brien, Stead

a Nourse, 2019), kam „n/Neslyšící“ mohli „utíkat“ před utlačujícím oralismem slyšící společnosti¹⁶ (Valentine a Skelton, 2008). Následně si začali geografové všimnout, že jsou vytvářeny obdobné prostory i jinde, například v dopravních prostředcích — metru či vlacích (Kusters, 2017a, 2017b). Nicméně hlavním vyústěním těchto snah se stal návrh designu prostoru vycházející z komunikace ve znakovém jazyce.

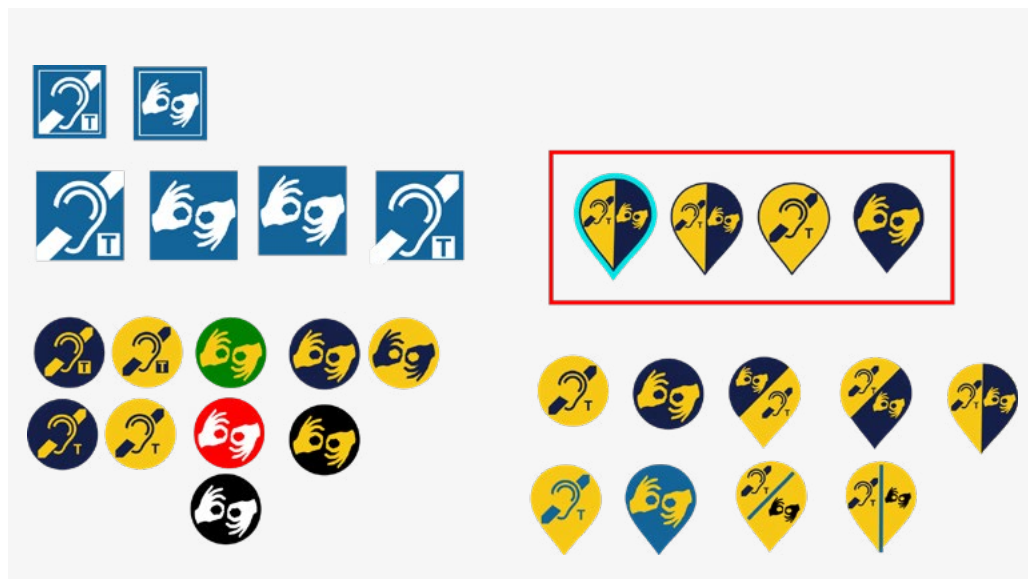
Znakový jazyk je vizuální. Díky této prosté skutečnosti je komunikace ve znakovém jazyce prostorovým problémem a prostor je tak tím klíčovým, co tuto komunikaci umožňuje. Výsledkem tohoto vztahu je typ prostoru, který je odvozen z vlastností znakového jazyka — prostor pro Neslyšící (DeafSpace)¹⁷. V odborných publikacích se lze setkat i s metaforickými formulacemi jako „znakový jazyk je teritorium Neslyšících“ (Gilman, 1987), „architektura prostoru je součástí znakového jazyka“ či „místnost je papírem, na němž je znakový jazyk psán“ (Bauman, 2013, podle Liebergesell, Vermeersch a Heylighen, 2019). Tím, že DeafSpace je odvozen z jazyka a nároků tohoto jazyka na realizaci komunikace, není chápán jako prostor navrhovaný pro minimalizaci či kompenzaci postižení, ale naopak. Je chápán jako výraz jazykové a tedy kulturní odlišnosti, která není nedostatečná, pouze odlišná. Prostor pro „Neslyšící“ je odvozen z kulturní odlišnosti jejich jazyka, tedy od něčeho, s čím se jeho uživatelé identifikují, na co jsou hrdí, a tím se i tento prostor stává vyjádřením hrdosti na vlastní kulturní odlišnost (Edwards a Harold, 2014), což jej odlišuje od konceptů, jako jsou univerzální či inkluzivní design prostoru (blíže kapitola 5).

Jedná se tedy o design prostoru, který je odvozen přímo ze zkušenosti a potřeb „Neslyšících“. DeafSpace lze chápat obecněji jako určitou potřebu „Neslyšících“ vytvářet si vlastní prostor a upravovat si prostor dle svých potřeb, ale i úžeji jako soubor doporučení, jak vytvářet prostor přátelský pro „Neslyšící“ (Bauman, 2014). Postupné experimentování a vytváření prostoru pro „Neslyšící“ se doposud odehrává především v univerzitních prostředcích a tzv. centrech Deaf Studies. Jedním takovým centrem je

16 Obdobnou roli hrají například gay bary, kde neheterosexuální lidé taktéž hledají úkryt před heteronormativním útlakem společnosti.

17 Zde přebírám variantu „Neslyšících“ pouze s velkým „N“, podobně jako to činí například Hana Morávková (2020, s. 28—29), abych zdůraznil, že DeafSpace je prostorem pro ty Neslyšící, kteří se s tímto označením ztotožňují.

i Gallaudetova univerzita ve Washingtonu v USA, kde byly obecné principy DeafSpace odvozovány při výuce znakovým jazykem ve vzájemné interakci učitelů se studenty. Bylo tak odvozeno pět elementárních principů (prostor a blízkost; mobilita a blízkost; smyslový dosah; světlo a barva; akustika), které byly dále rozvinuty do dalších více než 150 charakteristik (Edwards a Harold, 2014) a které jsou ve zjednodušené podobě popsány v rámečku 3.4.

Obrázek 3.2 Návrhy mapových ikon pro téma přístupnosti osob se sluchovým znevýhodněním (zdroj: Archiv Poradního sboru Rady města Brna pro bezbariérové Brno (PSPBB))

DeafSpace nicméně nemusíme chápat pouze jako doporučení pro utváření prostoru, ale i jako emancipační formu porozumění prostorové zkušenosti „Neslyšících“. Zajímavé na ní je už jen to, že se oproti uživatelům vozíků omezuje výhradně na interiéry budov. Je zřejmé, že z povahy bariér, které jsou především komunikačního či technologického charakteru, pro tuto skupiny exteriéry nejsou tak problematické jako interiéry. Příklady uplatnění DeafSpace mimo kampusy a univerzity, které byly od počátku budovány podle principů DeafSpace, lze v literatuře doposud nalézt poskromnu. Jeden z dostupných příkladů jsou mezinárodní jednorázové akce (Deaflympiáda, mezinárodní konference, mezinárodní festivaly), kde dochází k ustanovování a vyjednávání DeafSpace vždy znovu (Solvang a Hualand, 2014)

Zároveň je na DeafSpace jako designu prostoru zajímavé, že nejde cestou vyjmenovávání bariér, ale radikálnější cestou navržení jakéhosi „idealizovaného“ prostoru pro potřeby konkrétních uživatelů. Mohlo by se zdát, že tímto způsobem rezignuje na úpravy stávajících budov, ale to by byl nepřesný závěr. Na základě samotných principů DeafSpace lze identifikovat i nevhodná řešení stávajících interiérů. Zjednodušeně řečeno, cokoliv, co nekomunikuje vizuálně, ale vyžaduje naši interakci, vytváří problém. Za takto obecnou definici si lze snadno dosadit například hlášení názvů zastávek v MHD, bzučák u dveří, zvonky bez videa, ohlašování požáru zvoláním „hoří“, akustické hlásiče požáru, zkoušku sirén systému varování a informování obyvatelstva, hlášení mimořádných událostí v hromadné dopravě, změnu nástupišť na nádražích atp. Přesto, že se DeafSpace věnuje výhradně interiérům, jeho principy lze chápat obecněji a používat je i v exteriérech našich měst.

Třetím a posledním tématem geografie „n/Neslyšících“ je virtuální prostor. Ukazuje se, že pro skupiny osob s různými tělesnými, smyslovými či jazykovými odlišnostmi představuje virtuální prostor odlišné výzvy i odlišné možnosti (Dobranský a Hargittai, 2006). Zatímco v případě předchozích skupin osob není virtuální prostor doposud tolik zkoumán, v případě „n/Neslyšících“ je to téma, které budí akademický zájem (Valentine a Skelton, 2008; Skelton a Valentine, 2010).

Virtuální prostor totiž představuje příležitost pro únik z orálního útlaku slyšící většiny podobný tomu, jaky nabízely původně kluby či bary „n/Neslyšících“ či následně DeafSpace. Před rozvojem internetu a technologií spojených s videokamerami, video-přenosy a videorozhovory byla komunita „n/Neslyšících“ prostorově poměrně omezená, protože nebyla schopná používat starší technologie jako telefon, rádio či televizi. Rozvoj internetu a videokomunikace tak měl pro komunitu „n/Neslyšících“ obrovský význam. Zatímco kluby a bary „n/Neslyšících“ měly ryze lokální význam, internet umožnil vytvářet přátelství na značné vzdálenosti a výrazně proměnit prostorový rozsah komunity „n/Neslyšících“ (Valentine a Skelton, 2008). Virtuální prostor samozřejmě umožňuje získávat informace jiným způsobem a v daleko větším množství než v případě fyzických kontaktů tváří v tvář. Internet a v tomto případě nejrůznější chaty a diskusní vlákna umožňují snazší komunikaci mezi „n/Neslyšícími“ a slyšící většinou. Sami „n/Neslyšící“ přitom pokládají internet a právě tyto možnosti textuálních diskusí za více spravedlivý a méně diskriminující prostor, protože mohou snáze komunikovat se slyšícími lidmi, aniž by tito museli vědět, že ten, s kým komunikují, neslyší. Nicméně i zde existuje řada úskalí. Je zřejmé, že virtuální prostor je daleko spravedlivější pro neslyšící (tedy

osoby, které se opírají o češtinu) než pro Neslyšící, opírající se výhradně o český znakový jazyk. Naprostá většina informací je ve virtuálním prostoru v psané češtině a jazykové mutace webů do českého znakového jazyka jsou pro svou časovou i finanční náročnost zatím velkou raritou. Na tomto místě je vhodné znovu připomenout, že čeština je pro lidi, jejichž prvním jazykem je český znakový jazyk, cizím jazykem, a není tedy vhodné předpokládat, že automaticky rozumí psané češtině. Ba naopak — znakový jazyk rozvíjí své vlastní druhy zápisu¹⁸. Díky tomu je zatím značná část obsahu virtuálního prostoru pro „Neslyšící“ nepřístupná (Skelton a Valentine, 2010).

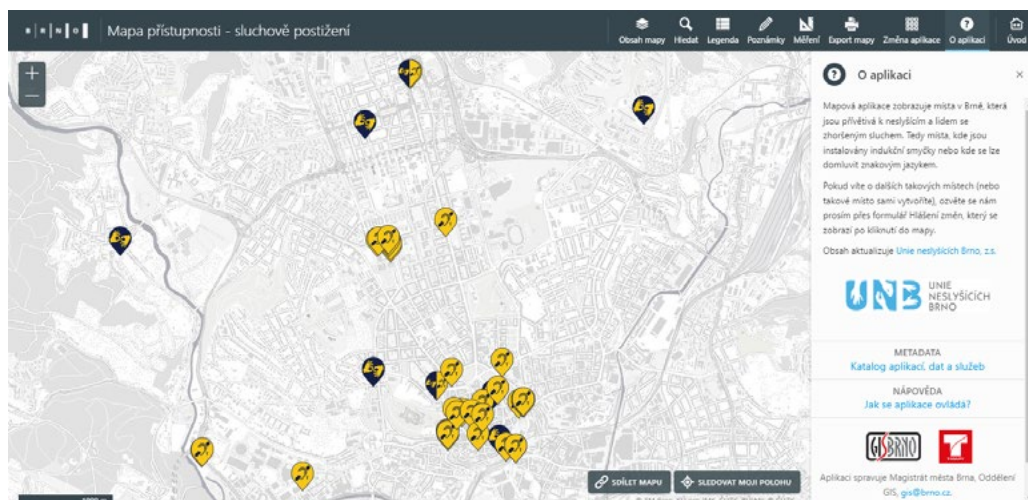
Rozvoj chytrých telefonů, tabletů a všudypřítomnost internetu umožnily rozvoj služeb, jako je online tlumočení, kdy tlumočnick není fyzicky přítomný rozhovoru, pouze vzdáleně překládá „n/Neslyšícím“ do českého znakového jazyka a slyšícím do mluvené češtiny¹⁹. Je poměrně obtížné zajistit tlumočení na nejrůznějších místech fyzicky (na úřadě, u lékaře, v obchodě, na pracovním pohovoru, při prohlídce bytu atp.), nicméně díky kombinaci internetu a mobilních zařízení vybavených obrazovkou, kamerou a reproduktorem lze využívat vzdálených tlumočnicků, kterým virtuální prostor umožňuje „teleportaci“, kdy v jeden okamžik může tlumočnick zpřístupňovat služby v Brně a v druhém okamžiku třeba v Jihlavě.

Tím, že „n/Neslyšící“ obývají extrémně vizuální svět, jsou pro ně oproti lidem se zrakovým znevýhodněním mapování a mapové reprezentace vlastně velice vhodným nástrojem zobrazování prostoru. Nicméně u této skupiny lidí je naopak velkou otázkou, co by mělo být obsahem takových map. Je poměrně zajímavé, jak některé neziskové organizace v České republice vysloveně usilují o svou vlastní analogii mapy přístupnosti. Oproti vývoji v západních zemích, kde se komunita „n/Neslyšících“ snaží spíše vymanit ze společnosti osob se zrakovým a pohybovým znevýhodněním, v případě České republiky jako by situace byla opačná a představitelé komunity „n/Neslyšících“ usilovali o větší integraci do této společnosti zdravotně znevýhodněných. Příkladem

18 Příklad z Vícejazyčného výkladového a překladového on line slovníku znakového jazyka Dictio zde: <http://www.dictio.info/cs?action=translate&lang=cz&target=czj>. Případně základní informace o zápisu znakového jazyka zde: <https://www.wikiwand.com/en/SignWriting>.

19 Takové služby poskytuje například Tichá linka: <https://www.tichalinka.cz/druhy-sluzeb-olt>.

může být vznik mapy přístupnosti s informacemi o lokalizaci indukčních smyček²⁰ a míst, kde je možné se domluvit českým znakovým jazykem, pro které bylo nutné vytvořit i vlastní sadu mapových piktogramů (obrázek 3.2 a 3.3).

Obrázek 3.3 Mapa přístupnosti města Brna pro osoby se sluchovým znevýhodněním (zdroj: <https://gis.brno.cz/mapa/sluchove-postizeni/>)

V rámci akademického prostředí je situace v České republice poměrně komplikovaná. Neexistuje žádný geograf ani žádná čistě geografická práce, která by se věnovala geografii „n/Neslyšících“. Nicméně existují zde alespoň práce zabývající se tématy komunity „n/Neslyšících“ a přístupnosti k různým službám a institucím, které lze shrnout jako „práce čtyř žen“. Při chronologickém postupu je první ženou Jitka Nelb Sinecká, která měla „Neslyšící“ babičku, díky které se naučila český znakový jazyk (ČZJ), následně získala doktorát v rámci studií postižení na Syracuse University (New York, USA), střídatě působila v České republice, Maďarsku i Německu a především psala o situaci „n/Neslyšících“ v postsocialistické České republice (Sinecká, 2007, 2008a,

20 Indukční smyčka je účinnou a relativně levnou asistivní technologií, která eliminuje komunikační bariéru mezi především „neslyšícími“ s malým „n“ a slyšící majoritou.

2008b, 2009; Nelb Sinecká, 2017). Druhou ženou je Mariana Chytilová, která též ovládá ČZJ, která rovněž absolvovala studijní pobyt na Syracuse University a která ještě pod svým rodným jménem Koutská obhájila v roce 2014 na Masarykově univerzitě disertační práci s názvem *Kultura a kulturní instituce ve vzdělávání neslyšících žáků ZŠ* (Koutská, 2014). Přesto, že Chytilová opustila akademické prostředí, této problematice se věnuje stále, když působí jako expertka na zpřístupňování institucí²¹ nejen pro „n/Neslyšící“. Třetí ženou, která je komunitě „n/Neslyšících“ ze všech čtyř nejbližší, je Doris Fajfrová, která používá kochleární implantát. Fajfrová obhájila v roce 2016 diplomovou práci na Univerzitě Karlově v Praze s názvem *Sociální a kolektivní identita pražských neslyšících* (Fajfrová, 2016), nicméně se této problematice dále nevěnuje. Čtvrtou představitelkou akademického zájmu o problematiku „n/Neslyšících“ pak je Hana Morávková, která taktéž studuje ČZJ a která svou diplomovou práci s názvem *Zkušenosti n/Neslyšících v urbánním prostoru města Brna: Pohledem slyšící autorky* (Morávková, 2020) obhájila v roce 2020 na Masarykově univerzitě. Určitým příslibem je její pokračování v tomto tématu i v rámci jejího disertačního projektu.

Další četba

SINECKÁ, J., 2008a. 'I Am Bodied'/'I Am Sexual'/'I Am Human'. Experiencing Deafness and Gayness: a Story of a Young Man. *Disability & Society*. 23(5), 475—484.

KOUTSKÁ, M., 2014. *Kultura a kulturní instituce ve vzdělávání neslyšících žáků ZŠ*. Brno. Disertační práce. Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Katedra speciální pedagogiky.

FAJFROVÁ, D., 2016. *Sociální a kolektivní identita pražských neslyšících*. Brno. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Katedra sociologie.

MORÁVKOVÁ, H., 2020. *Zkušenosti n/Neslyšících v urbánním prostoru města Brna: Pohledem slyšící autorky*. Brno. Diplomová práce. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Katedra sociologie.

„How architecture changes for the Deaf.“ 22. 2. 2021 <https://youtu.be/FNGp1aviGvE>

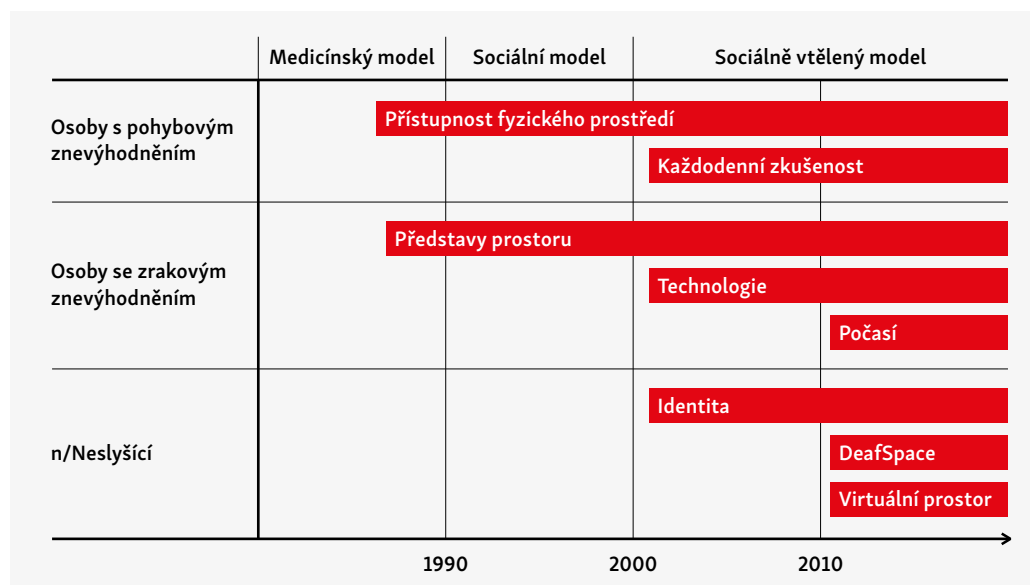
„DeafSpace Documentary.“ 22. 2. 2021 <https://youtu.be/u12uKwSwX3k>

„DeafSpace.“ 22. 2. 2021 <https://www.gallaudet.edu/campus-design-and-planning/deafspace>

21 <https://www.marianachytilova.com/>

3.6 Závěr

Kapitola představila základní kontury GZ. Rozhodně ji nelze pokládat za zcela vyčerpávající a řada témat a argumentů se do ní nevešla. Je to však první přehledový text o GZ, který vznikl v češtině a představuje tuto subdisciplínu českému publiku. Zároveň kapitola zasazuje celou knihu a celý projekt do širšího proudu uvažování o vztahu mezi prostorem a tělem. Na cestě od velmi obecného začátku po co možná nejkonkrétnější závěr knihy dělá důležitý krok, kdy obrací pozornost od studií postižení k prostoru a představuje, jak se prostor podílí na společenském znevýhodnění, respektive jak je společenské znevýhodnění zapsáno do prostoru. Díky zasazení knihy do tohoto širšího proudu uvažování o ableistických geografích bude následně pochopitelnější naše snaha propojovat přístupnost pro osoby s různými prostorovými zkušenostmi (blíže kapitola 6) a zároveň snaha propojovat fyzické prostředí (blíže kapitola 7) s prostředím virtuálním (blíže kapitola 8).

Obrázek 3.4 Vztah mezi používanými modely postižení/znevýhodnění a vybranými tématy výzkumu (zdroj: vlastní zpracování)

Vedle specializace výzkumů dle nejrůznějších tělesných zkušeností a snah o vyčlenění se některých těchto specializací do svébytných subdisciplín lze zároveň

v poslední době zaznamenat snahy jednotlivé zkušenosti od sebe neoddělovat, ale naopak propojovat a zkoumat vybrané skupiny dohromady (Rebernik et al., 2019; Rebernik et al., 2020). Tento opačný vývojový směr se pak formuje na půdorysu nově vznikajícího oboru, který se nazývá kritická studia přístupnosti (Critical Accessibility Studies) (Hamraie, 2017) a který představuje reakci na již přílišnou specializaci a vnitřní rozmanitost GZ (obrázek 3.4). Vzájemné porovnávání a promýšlení kombinací nejrůznějších prostorových zkušeností může zajisté přinést do GZ nový impulz.

Další četba

HAMRAIE, A., 2017. *Building Access: Universal Design and the Politics of Disability*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

BOYS, J., ed., 2017. *Disability, Space, Architecture: A Reader*. New York: Routledge.

HENDREN, S., 2020. *What Can a Body Do?: How We Meet the Built World*. Penguin.

Pokud srovnáme situaci GZ v České republice se západními společnostmi (blíže kapitola 1), můžeme identifikovat řadu odlišností. V České republice do velké míry nesou agendu zpřístupňování prostoru neziskové organizace. Vedle nich pak existuje akademický zájem, který ale vzniká se značným zpožděním oproti západní zkušenosti. Akademická produkce GZ v České republice tak do velké míry přeskakuje první dvě fáze vývoje své disciplíny a pod tlakem být konkurenceschopná v globalizované vědecké produkci začíná rovnou operovat v rámci třetí vývojové fáze, používající sociálně vtělený model znevýhodnění. Oproti tomu se neziskové organizace v České republice do velké míry zabývají zpřístupňováním fyzického prostoru, které doposud není uspokojivě vyřešeno, a uspokojivě nejsou nastaveny ani celospolečenské procesy k jeho řešení. To nicméně vytváří zvláštní pnutí mezi skupinami navázanými spíše na neziskový sektor a skupinami propojenými s akademickým prostředím, které se rozcházejí ve svých základních předpokladech. Zároveň to vysvětluje i absenci prací spojených se sociálním modelem znevýhodnění, kdy neziskové organizace jej ve větší míře nevyužívají, akademické práce jej rovnou kritizují. Vzniká tak poměrně zajímavá konstelace, která nemusí být z pohledu mezinárodního srovnání příliš srozumitelná.

Zároveň to svědčí o tom, že GZ v České republice není pouze fázově posunuta oproti té západní, ale prochází kvalitativně odlišným způsobem vývoje, který není možné ztotožňovat s vývojem například ve Velké Británii před 20 lety (blíže kapitola 2). Právě ono neporozumění, míjení se a neschopnost neziskového a akademického prostředí táhnout při prosazování politik přístupnosti za jeden provaz odlišuje situaci v České republice od vývoje v západních společnostech.

4 Navrhování digitální přístupnosti měst

Ladislava Zbiejczuk Suchá, Jan Martinek, Stanislav Škop

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9910-2021-4>

„Síla webu je v jeho univerzálnosti. Jeho základním aspektem je přístup pro každého nehledě na znevýhodnění.“ (Tim BernersLee, nedatováno)

4.1 Úvod

Je obtížné neztratit pozornost čtenáře, jakmile zazní termín „informační technologie“ nebo „digitální služby“. Obsahuje příslib neprostupné změti cizích slov¹, utopických slibů a nečekaných problémů. Informační služby a technologie nás přitom dnes obklopují na každém kroku — pomáhají zpřístupňovat často jinak obtížně dostupné služby, často ale mohou být i samy překážkou v přístupnosti. Vytvářejí nový prostor, někdy označovaný za virtuální, který se stává

1 Oborové termíny se snažíme v textu omezit, ale tam, kde to snadno nejde, se je pokusíme představit tak, aby byly srozumitelné, a odkazujeme na další zdroje.

stále častějším tématem soudobé geografie (Trojan, 2014). V této kapitole ale nechceme hovořit o nějakém odděleném virtuálním prostoru, který je vnímatelný pouze pomocí percepce a imaginace (Hynek a Vávra, 2007), ale naopak chceme ukázat, jak se digitální vrstva stává nedílnou součástí měst, jejich infrastruktury a služeb.

Co myslíme „službou“ v kontextu měst? Downe (2020) s nadsázkou píše, že služby jsou něco, co umožňuje někomu něco dělat. Tato definice naznačuje, že služba může mít téměř jakoukoliv podobu: emaily, formuláře, pobočky, virtuální kontaktní body. V této kapitole se soustředíme především na digitální (tedy probíhající za pomoci informačních a komunikačních technologií) služby. Chceme představit různé metodické přístupy a postupy klíčové pro návrh digitálních služeb sloužících k lepší přístupnosti města. Tuto přístupnost lze promýšlet jak na úrovni jednotlivých tras při pohybu městem, tak jako celkovou přístupnost institucí, organizací a veřejných služeb. I proto je tato kapitola určena širokému spektru čtenářů a čtenářek, kteří stojí před úkolem navrhovat digitální služby samospráv²: představitelům měst a obcí, kterým může pomoci zorientovat se v tom, jak může vypadat proces návrhu digitální služby pro město, designérům a vývojářům, kterým chceme naopak ukázat jim známé metodologické koncepty v kontextu urbanismu, a v neposlední řadě sociálním geografům a urbanistům, kteří chtějí ve svém uvažování o městském prostoru zohledňovat i digitální vrstvu, jež se s tou fyzickou neustále vzájemně ovlivňuje.

V rámci projektu TA ČR *Strategické nástroje pro utváření bezbariérového prostoru města* jsme se jako tým z Katedry informačních studií a knihovnictví FF MU starali o návrh aplikace pro Poradní sbor pro bezbariérové Brno. O podobné aplikaci můžeme přemýšlet jako o technologii či informačním systému, lze o ní ale také přemýšlet jako o (digitální) službě, která má pomoci zpřístupnit město. Taková optika nám umožňuje soustředit se na to důležité — kdo jsou lidé, pro které službu navrhujeme, jaké problémy tito lidé řeší, jak je zapojit do procesu návrhu služby, aby jim pak skutečně pomáhala. Důkladná příprava při návrhu digitální části městských služeb přispěje tomu,

2 Text zprostředkovává zkušenosti z projektu zaměřeného na město (Brno), domníváme se však, že řada dílčích principů návrhu služeb může fungovat i v kontextech venkova nebo naopak velkoměst.

aby se z digitálního pomocníka nestala pomyslná koule na noze. Taková situace totiž může nastat z mnoha důvodů — prostou neznalostí rozsahu služby na straně vývo- jářů, neodhadnutím variability praxe nebo podceněním technického řešení. Samotné uchopení technického rozměru služby je pak už jen ten poslední kousek skládačky. Chceme ukázat, jak souvisí vývoj konkrétních informačních technologií (webových aplikací či digitálních služeb) s fungováním veřejné správy a samospráv³ — jak mění vztah k veřejnosti (proměňující se pojetí přístupnosti) i pracovní postupy (designový návrh, rychlý a flexibilní vývoj) a co si z toho čtenář může vzít, pokud se ocitne v roli zadavatele či spolupracovníka při inovaci nebo návrhu nové služby. Představíme si i nejdůležitější kritéria pro hodnocení digitálních služeb — použitelnost a přístupnost. V poslední části kapitoly se zaměříme na kritiku designových přístupů obvykle využí- vaných při návrhu digitálních služeb.

4.2 Digitální vrstva městského prostoru

Sivrikaya a spoluautoři (2019) představují model města, který je tvořen městskou infra- strukturou, službami a informačními a komunikačními technologiemi, které infrastruk- turu a služby doplňují či propojují. My jej nyní můžeme použít jako jedno z východisek pro tuto kapitolu. Co se stane, představíme si informační a komunikační technologie jako jednu z vrstev městského prostoru? Zaměříme se na oblast interakce člověka s městem, umožní nám to popsat bohatou paletu interakcí, které člověk ve městě zažívá — nejen v prostoru ulic, chodníků a autobusových zastávek, ale i v případě, kdy využívá konkrétní digitální službu v pohodlí domova (viz obrázek 4.1).

Vrstva informačních a komunikačních technologií se především s nástupem webových stránek za posledních dvacet let stala nepostradatelnou součástí městských

3 V textu se objevují pojmy „veřejné služby“, „veřejné digitální služby“ nebo „digitální služby“. Považujeme za vhodné na úvod kapitoly poznamenat, že představované metodiky jsou využitelné jak v kontextu služeb veřej- ných, tak komerčních (a dokonce nejen služeb, ale i produktů), a stejně tak jak pro digitální, tak pro ne digitální služby (v praxi mají digitální služby navíc často i svou materiální součást). Považujeme však za užitečné poukázat na specifika digitálních veřejných služeb (blíže kapitola 8).

služeb — ať už ve formě stránek s informacemi, nebo aplikací, které umožňují rychlou spolupráci s jinými lidmi. Z nástroje, který usnadňuje dílčí část služby (např. zveřejnění informací nebo odeslání žádosti), se postupně stal v některých případech základ veřejné služby, který ji pomáhá procesně realizovat — nejčastěji pod názvem „informační systém“. Tyto systémy už nejsou výsadou velkých organizací (například ve formě „intranetu“), ale pomáhají i menším organizacím, které mají potřebu spravovat vlastní informace a procesy.

Technologie procházejí proměnami, a ne všechny změny mají stejný význam pro všechny, kteří je využívají — poskytování služby prostřednictvím webové stránky někomu ušetří čas, jinému zkomplikuje hledání podrobností, nebo rovnou zcela zne-přístupní službu (Krug, 2010; Norman, 2010). Takový případ ilustruje rámeček 4.1.

Další četba

KRUG, S., 2010. Nenuťte uživatele přemýšlet! Praktický průvodce testováním a opravou chyb použitelnosti webu. Brno: Computer Press.

NORMAN, D. A., 2010. Design pro každý den. Přeložil A. DROBEK. Praha: Dokořán.

Poslepu.cz [online]. [cit. 5. 1. 2021]. Dostupné z: poslepu.cz

Obrázek 4.1 Třívrstvá architektura chytrého města s digitální vrstvou představující most mezi urbánní infrastrukturou a digitálními službami (zdroj: upraveno dle Sivrikaya et al., 2019)

Rámeček 4.1 Domovní zvonky jako problematická technologie

Domovní zvonky s interkomem jsou v domácnostech i na úřadech natolik běžné, že už je nepovažujeme za inovativní technologii, často však způsobují problémy v přístupnosti pro různé skupiny uživatelů:

- lidé s pohybovým znevýhodněním, zejména uživatelé vozíku, často nedosáhnou na příliš vysoko umístěný tlačítkový panel,
- lidé se zrakovým znevýhodněním nemusí panel vůbec najít anebo nepřečtou drobné písmo u jednotlivých zvonků (často ručně přelepené a rozmazané),
- lidé se sluchovým znevýhodněním neslyší hlas v interkomu ani zvuk bzučáku, který otevírá vstupní dveře.

4.3 Technologie jako služba

„Služby musíme chápat jako cestu nebo proces. Jde o řadu důležitých interakcí, které se dějí v čase a na různých místech.“ (Parker a Heapy, 2006)

Role informačních technologií a potažmo webových služeb se v posledních desetiletích výrazně měnila — od ojedinělých kontaktních bodů a distribučních kanálů přes portály, které takové kontaktní body spojují a prezentují společně, až po přístup, který vnímá digitální část služby jako její integrální součást služby (klíčové termíny podrobněji vysvětluje rámeček 4.2). Digitální infrastruktura pak poskytuje základ pro všechny procesy spojené se službou. Stejně jako ve fyzickém prostoru měst se v digitálním prostředí uplatňuje informační architektura, která řídí tok komunikace a uspořádání informací. O digitálních službách často přemýšlíme jen jako o informačních technologiích, mnohem užitečnější je ale promýšlet je optikou designu služeb — tedy jako sérii interakcí mezi poskytovatelem a uživatelem. Část interakcí probíhá přímo (pobočka úřadu), část prostřednictvím technologií (mobilní aplikace, eshop), celkovou přístupnost pro uživatele digitálních služeb pak ovlivňuje celý řetěz těchto interakcí.

Změnu od vnímání digitální služby jako technologického problému k vnímání jako uživatelského zážitku důrazně prosazuje například britská vláda. V roce 2005 vydala zprávu Transformativní vládnutí (Transformational Government), ve které zdůraznila narůstající roli řady distribučních kanálů informací a služeb (telefon, internet,

mobilní komunikace a nové kanály související s digitalizací domácností) a odhodlání své služby inovovat tak, aby co nejlépe využila výhod nových technologií. O šest let později Velká Británie zakládá jako součást Úřadu vlády nové oddělení Vládní úřad pro digitální služby (Government Digital Service, GDS), které se stalo hlavním hybatelem naplňování strategie Výchozí stav: digitálně (Digital by default). Digitální služby se tak pomalu stávají novou normou, nedílnou součástí poskytovaných veřejných služeb, a Government Digital Service společně s portálem britské veřejné správy (GOV.uk) vzorem, jak přistupovat k digitálním službám, pro další správní i samosprávní celky v různých zemích.

Rámeček 4.2 Důležité pojmy designu veřejných služeb

Informační architektura

Informační architektura je systematický, holistický přístup k strukturování informací tak, aby byly nalezitelné a pochopitelné — nezávisle na kontextu, kanálu či médiu, které uživatel zvolí (Rosenfeld, Morville a Arango, 2015).

Kontaktní body: momenty pravdy, které prověří každou službu

V kontextu designu služeb se vžil pojem „kontaktní bod“. Kontaktní body (anglicky touchpoints) jsou vlastně hmatatelné prvky služeb — jde o okamžiky, lidi, o věci, se kterými uživatel přichází do styku, když využívá službu (Parker a Heapy, 2006]. Člověk, který zvedne telefon v informačním centru města, ale neporadí, těžké dveře před vrátnicí, nepřehledná orientační tabule, strohý automatický email, který dojde po elektronické rezervaci termínu na úřadu; nebo naopak příjemný vrátný, odladěný rezervační systém. Nevhodné nastavení těchto prvků služby může klienta využívajícího službu frustrovat. Naopak prostředí a kontaktní body, které jsou nastavené pro uspokojování potřeb uživatelů, významně přispívají k úspěšnému využití služby i ke spokojenosti lidí: fungující formulář na webu města dokáže ušetřit cestu na úřad, mail s potvrzením termínu může obsahovat všechny důležité informace i tipy pro přístupnou cestu na úřad, formulář se zpětnou vazbou může pomoci zlepšovat služby průběžně a napravit konkrétní nedostatky.

Uživatelské rozhraní: kde se setkává člověk a technologie

Kontaktní bod, ve kterém uživatel komunikuje se strojem, počítačem či jinou technologií (Galitz, 2007). Uživatelské rozhraní může být grafické (webová stránka,

mobilní aplikace), hlasové (hlasový asistent, Siri na iPhone), založené na gestech (virtuální realita) atd.

Uživatelská zkušenost (user experience)

Uživatelská zkušenost neboli uživatelský prožitek je komplexní zážitek uživatele z používání služby nebo produktu, který je ovlivněn tím, zda je služba užitečná, přístupná a použitelná. Zatímco rozhraní lze „nadesignovat“, interakce člověka s ním je do značné míry nevyzpytatelná a je ovlivněna mnoha (mimo jiné mentálními, psychologickými, společenskými, kulturními) faktory (Penin, 2018).

Cesta službou: jedinečný zážitek uživatele ze služby

Průchod uživatele službou sestává z mnoha kontaktních bodů, zážitků a zkušeností. Právě tyto kontaktní body a jejich uspořádání v čase i prostoru určují, jak bude uživatel spokojený se službou jako celkem. Díky informačním a komunikačním technologiím může mít jedna služba řadu distribučních kanálů — například poplatek za svoz odpadu lze zaplatit složenkou na poště, převodem ze svého účtu prostřednictvím formuláře na webu města či na přepážce na magistrátu. Každý způsob má nějaké výhody a nevýhody a může představovat odlišný zážitek pro různé uživatele (Penin, 2018).

Interakce člověk—počítač (Human-Computer Interaction, HCI)

Uživatelskou zkušeností při využívání informačních a komunikačních technologií se zabývá celý vědní obor — human-computer interaction — HCI (Jacko, 2012). HCI využívá poznatků informačních věd, informatiky, designu, mediálních a komunikačních studií a dalších vědních disciplín. Vedle HCI se objevují i pojmy HII (human-information interaction), HRI (human-robot interaction) a další.

Na úrovni městských samospráv se rozvoj digitálních služeb obvykle označuje pojmy jako „smart city“, „GovTech“ či „CivicTech“ (Schrock, 2018). Rozvoj „chytrých“ měst přitom neznamená jen zapojování informačních technologií na základě jejich dostupnosti a technické vyspělosti města. Informace, jejichž architekturu je zapotřebí navrhovat, pocházejí z různých zdrojů — jejich producenty jsou nejen instituce veřejné správy, ale také lidé a komunity či obchodní společnosti. V kontextu městských bariér a digitálních služeb (příklady uvádíme v rámečku 4.3) mezi ně můžeme zařadit nejen veřejné služby a jejich infrastrukturu (chodníky, silnice, zastávky, autobusovou dopravu, navigační cedule atp.), ale také například projekty sdílení aut, kol či jiných dopravních prostředků

(AJO, Rekola či Lime), mapové služby (Google Maps či Waze), jízdní řády komerčních poskytovatelů (IDOS) či komunitou řízené projekty (např. OpenStreetMap).

Rámeček 4.3 Mapy přístupnosti jako služba, která je bez internetu obtížně představitelná

V České republice i ve světě dnes existuje množství projektů, které mapují či pomáhají překonávat bariéry ve městě. Liší se rozsahem, účelem, mírou aktualizací atd. Předkládáme několik příkladů z různých prostředí, které pomáhají mapovat a překonávat bariéry ve městě. Jednotlivá řešení se liší tím, kdo je provozuje, technickým řešením, účelem i mírou participace, kterou umožňují.

Wheelmap

Příkladem globální aplikace mapující celý svět je Wheelmap (<https://wheelmap.org>), geografický informační systém založený na participativních principech, do kterého přispívají dobrovolníci informacemi o přístupnosti objektů z pohledu uživatele na vozíku. Mapovou aplikaci spravuje nezisková organizace Sozialhelden e.V. se sídlem v Berlíně, služba je postavená na OpenStreetMap a dnes je dostupná v mnoha světových jazycích. Služba postavená na crowdsourcingu se přirozeně potýká s neúplností a neaktuálností vkládaných informací (Mobasheri et al., 2017), přesto bývá zmiňována jako jeden z nejúspěšnějších projektů v oblasti map přístupnosti.

Chodci sobě

Pražský projekt Chodci sobě, který mapuje nejen bariéry, ale jakékoliv podněty chodců z Prahy (<https://www.chodcisobe.cz>), je provozován organizací Pražské matky a od roku 2012, kdy byl spuštěn, eviduje již několik tisíc podnětů od uživatelů.

Brňáci pro Brno

V Brně je na podobném principu — tedy hlášení potíží uživateli — založený online portál s mapovou aplikací Brňáci pro Brno (<https://brnacicprobrno.cz>). Projekt postavený na platformě Google Maps je provozován společností BKOM (Brněnské komunikace, a. s.) a jeho cílem je shromažďovat podněty k opravám na místních komunikacích a silnicích II a III. třídy, které jsou ve správě provozovatele, a dále podněty k závadám veřejného osvětlení, které je ve správě společnosti TSB (Technické sítě Brno, a. s.). Provozovatel tyto podněty přímo řeší — podle portálu (BKOM, 2019) příslušný technik závadu prověří a v případě oprávněnosti požadavku zajistí opravu. V kompetenci provozovatele však není řešit opravy všech veřejně

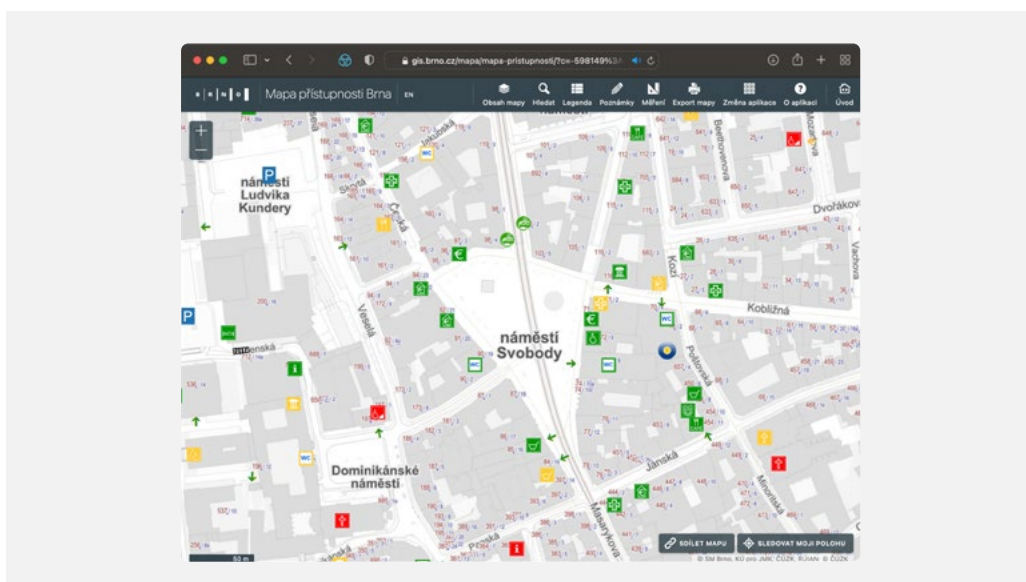

dostupných ploch. Portál je také primárně zaměřen na technické a funkční závady, nikoliv na problémy přístupnosti.

Mapa přístupnosti

Přímo na informace o přístupnosti objektů v centru města Brna se zaměřuje Mapa přístupnosti (<http://gis.brno.cz/mapa/mapa-pristupnosti>, <https://gis.brno.cz/mapa/sluchove-postizeni/>), která je součástí mapového portálu Brna. Mapa obsahuje informace o přístupnosti zdravotnických zařízení, státních institucí, kulturních památek, muzeí a galerií v plném rozsahu a informace o přístupných objektech občanské vybavenosti. Mapa v současnosti (viz obrázek 4.2) nemá rozhraní pro vkládání podnětů nebo pro umožnění plnění mapy ze strany dobrovolníků.

Obrázek 4.2 Příklad mapy přístupnosti Brna (zdroj: <http://gis.brno.cz/mapa/mapa-pristupnosti>)

S využíváním technologií bývají také spojena nová očekávání na straně poskytovatelů i uživatelů. Technologie jsou prezentovány jako nástroj pro sdílení jinak hůře dostupných či nepřístupných informací, citlivého bilancování potřeb různých komunit (Joshi et al., 2016), ale například i jako nástroj demokratizace — především díky zvýšení občanského povědomí, horizontálnímu i vertikálnímu propojení rozličných zainteresovaných stran,

zvýšení participace a občanské angažovanosti (Ramos, 2019). Prostředí státní správy a samosprávy je nicméně pro vývoj digitálních služeb obzvlášť složité — pouze malá část velkých státních softwarových projektů takovým očekáváním skutečně vyhoví (Carnahan, 2019). Orgány veřejné správy jsou často rezistentní ke změnám (Bason, 2010), nicméně i ony se potřebují přizpůsobovat rychleji se měnícím potřebám občanů. Carnahan (2019) poukazuje na to, že technologické inovační projekty mají větší šanci na úspěch (tedy naplnění žádoucích cílů při využití plánovaných prostředků) a udržitelnost, pokud jsou postaveny na následujících šesti principech: design zaměřený na uživatele, agilní vývoj softwaru, vlastnictví produktu (ve smyslu určené zodpovědnosti za produkt), rozdělení kompetencí mezi týmy vývojářů a týmem, který udržuje IT řešení (tzv. DevOps), modulární architektura IT služeb a modulární zakázky. Vývojem digitálních služeb a jeho specifiky se podrobně zabývá kapitola 8. V této kapitole se budeme věnovat jejich návrhu — především designovým přístupům uplatňovaným při vzniku digitálních služeb.

Další četba

HAZDRA, A. et al., 2012. Skvělé služby. Praha: Grada.

PARKER, S. a J. HEAPY, 2011. Cesta za lepším rozhraním. Přeložil A. HAZDRA. https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/72/12/57/cesta_za_lepsim_rozhranim.pdf

ŠMEHLÍK, D., 2011. K čemu je design služeb?: 10 případovek z veřejné sféry. Brno: Flow.

4.4 Designové myšlení jako rámec pro návrh digitálních služeb

„Kdykoliv lidé chtěli změnit způsob života nebo své okolí, ať už přehrazením pravěké jeskyně proti predátorům, nebo úpravou hlavice oštěpu, jednali jako designéři, ovšem instinktivně.“ (Rawsthorn, 2014)

Slovo „design“ nebo „designový“ lidé obvykle používají, když mluví o vzhledu — to je ale jen malá část toho, co design zahrnuje. Zaměnili termín „design“ za české slovo

„návrh“, je už jasnější, že mluvíme o celém procesu výzkumu, analýzy, plánování, vizualizace, vytvoření a provedení. Způsob, jakým jsou produkty i služby navrženy, může lidem významně zjednodušit nebo zkomplikovat život: kvůli špatně navrženému budíku někdo zmešká důležitou schůzku; na netestovaných webových stránkách nedokáže ani zkušený uživatel najít to, co potřebuje, a kvůli nepromyšlenému designu veřejné služby je nutné vystát frontu na formulář.

Dnes vedle sebe existuje řada podobných přístupů pro design digitálních služeb, které se liší v terminologii i v důrazu na jednotlivé aspekty designového procesu. Zároveň se však částečně prolínají a sdílejí shodné charakteristiky. Nejčastěji jsou tyto přístupy označovány jako design zaměřený na člověka nebo designové myšlení. Design zaměřený na člověka (Human-centred design, HCD) je teoretickometodologický přístup k návrhům služeb a rozhraní, který má kořeny v informatice, informační a počítačové vědě a v designu. Charakteristiky HCD při vývoji informačních technologií dokonce zakotvují i standardy ISO⁴. Podle nich jsou hlavními znaky HCD:

- 1 **Nutnost zahrnutí multidisciplinárních dovedností a perspektiv:** návrh služeb pro uživatele vyžaduje často znalosti z oblastí vzdálených samotnému designu: geografie, psychologie, sociologie, ergonomie, vývoje informačních technologií a dalších.
- 2 **Přesné porozumění uživatelům, jejich činnostem a prostředí:** pro návrh není klíčové estetické hledisko nebo vnitřní logika vyvíjené služby, ale to, aby výsledný produkt či služba reagovaly na potřeby uživatelů v daném kontextu.
- 3 **Uživatelsky orientovaná evaluace designu:** zda je návrh správný, hodnotí designér na základě sledování zpětné vazby od uživatelů.
- 4 **Důraz na celostní zkušenost uživatelů:** klíčové jsou tři složky zážitku uživatele se službou: užitečnost, použitelnost a emoce.

-
- 4 Pro vývoj digitálních služeb byl přístup designu zaměřeného na člověka pevně zakotvený i standardem ISO 13407:1999 “Human-centred design processes for interactive systems”, který později nahradil standard ISO 9241210:2010 “Ergonomics of human-system interaction — Part 210: Human-centred design for interactive systems” a standardem ISO 9241210:2019.

- 5 **Zapojování uživatelů skrz design a vývoj:** výzkum potřeb uživatelů neprobíhá jen před samotným návrhem služby, naopak samotný návrh služby ve formě prototypu je klíčovým výzkumným nástrojem. Pro spolupráci vývojářů a designérů je využíváno metod participativního výzkumu a designu.
- 6 **Iterativní proces:** vývoj služby není lineární, ale děje se formou postupného zlepšování na základě zpětné vazby z uživatelských testování.

V posledních letech se společně s pojmem HCD objevuje termín „designové myšlení“. Řada autorů považuje oba koncepty za identické. Howard a Melles (2011) ale upozorňují, že termín designové myšlení se objevuje jako označení pro designové procesy zaměřené na člověka později a zahrnuje širší paletu oborů. Designové myšlení zapojuje uživatele, podněcuje jejich kreativitu a představuje proces společného návrhu řešení na vybrané problémy (Sanders a Stappers, 2008; Howard a Melles, 2011). Designové myšlení si postupně našlo cestu do řady vědních i praktických oblastí života, je také jedním z dominantních přístupů k návrhu digitálních služeb (Park a McKilligan, 2018).

Rámeček 4.4 Zapeklité problémy jako výzvy pro designový proces

S designovým myšlením je spjat koncept tzv. zapeklitých problémů (wicked problems). Poprvé tento koncept představili zevrubně Rittel a Webber (1973). Zapeklité problémy se vyznačují především tím, že na jejich vzniku se podílí řada zainteresovaných stran, přičemž neexistuje sdílená formulace jednoho řešení, pouze lepší a horší možnosti z pohledu jednotlivých stakeholderů. Každý takový problém může být symptomem nějakého dalšího problému. Pokud hledáme řešení takových problémů, je nutné překračovat hranice vědních přístupů — přírodních, technických, humanitních a společenských (Buchanan, 1992). Zapeklitým problémem může být třeba bezdomovectví, přístup ke vzdělávání v sociálně vyloučených lokalitách, přístupnost služeb a další.

Charakteristiky zapeklitých problémů podle Rittela a Webbera (1973):

- Pro zapeklité problémy obvykle neexistuje jedno pojmenování. Každá formulace je také spojena s určitým způsobem řešení.
- Neexistují jasná pravidla, jak zapeklité problémy vyřešit jednou provždy.

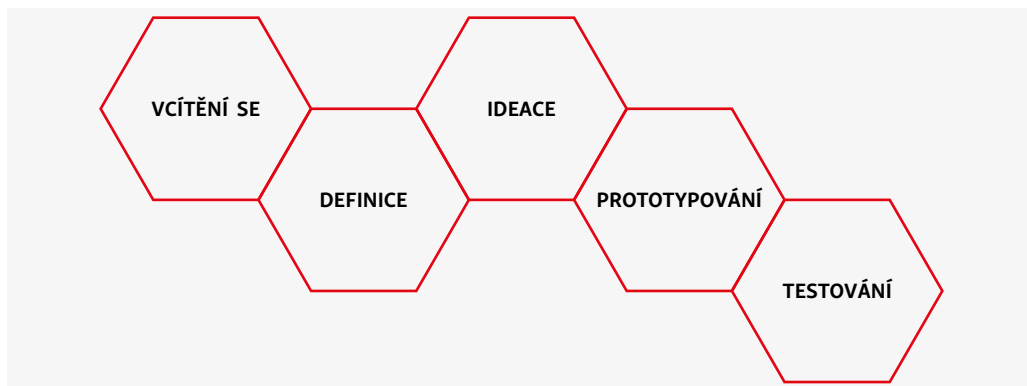
- Zapeklité problémy nemají jediné správné řešení, existují jen řešení lepší a horší.
- Řešení zapeklitého problému bývá „buď a nebo“. Není prostor pro pokusy a omyly. Každá intervence může situaci zlepšit nebo i zhoršit.
- Pro každý zapeklitý problém existuje vždy více možných řešení. Nelze ale vypočítat množství různých řešení ani popsat jasné kroky k jejich dosažení.
- Každý zapeklitý problém je jedinečný.
- Každý zapeklitý problém je zároveň symptomem jiného problému vyšší úrovně.
- Příčiny zapeklitých problémů mohou být interpretovány různě. Identifikace příčin ovlivňuje celý způsob řešení problému.
- Lidé, kteří zapeklité problémy řeší, musí být za výsledky své práce zodpovědní, nemají právo se mýlit.

Poprvé se pojem designové myšlení objevuje v knize Petera Rowea (1987). Počátek designového myšlení je také spojený s prací Buchanana (1992), který zkoumal procesy a metody, které designéři využívali ve své práci při řešení rozmanitých výzev. Navázal na koncept tzv. zapeklitých problémů (viz rámeček 4.4) a popsal designové myšlení jako intelektuální přístup k rámování a hledání řešení problémů, který může být aplikovaný téměř na jakoukoliv oblast či kontext — hmatatelný objekt nebo nehmatatelný systém (Howard a Melles, 2011).

4.4.1 Designový proces podle d.school a IDEO

Současní autoři a autorky se neshodují na terminologii a popisu fází designového procesu. To samo o sobě nemusí být na škodu — jde mimo jiné o důsledek rozkročení designového myšlení napříč velkým množstvím oborů. Autoři a autorky v každé vědní i praktické oblasti hledají pro designové myšlení vlastní vyjádření a vhodnou terminologii. V akademickém kontextu je jedním z hlavních propagátorů designového myšlení stále Institutu designu Hasso Plattnera (d.school) na univerzitě ve Stanfordu, kde vznikla první ucelená konceptualizace designového procesu (viz obrázek 4.3).

Za celosvětovým rozšířením designového myšlení do mnoha oblastí lidských činností ale nestojí jen d.school, nejvýznamnějším promotérem přístupu je pravděpodobně konzultantská agentura IDEO (viz rámeček 4.5).

Obrázek 4.3 Designový proces podle d.school (Institut designu Hasso Plattnera) (zdroj: Stanford.edu, dostupné z: <http://web.stanford.edu>)

Agentura IDEO nenabízí jednotnou podobu designového procesu, ale upravuje ji podle kontextu — různé týmy, typy problémů, časové možnosti nebo situace vyžadují rozpracování některé části procesu nebo upřesnění, které umožní lépe zapojit cílovou skupinu a dosáhnout cílů — samotný designový proces je tak vždy redesignován dle potřeb konkrétního terénu. IDEO (2015) také zdůrazňuje, že designový proces je charakteristický především specifickým způsobem práce a uvažování. Pro úspěch designového procesu definuje sedm klíčových principů:

- 7 **Empatie.** Porozumění uživatelům, jejich motivaci, potřebám, emocím a zkušenostem je v designovém procesu klíčové a je zastoupeno prostřednictvím zejména kvalitativních metod (např. prostřednictvím pozorování, kontextových výzkumů a hloubkových rozhovorů).
- 8 **Optimismus.** Důvěra v proces a pozitivní přístup pomáhá zvládat fáze, ve kterých ještě neznáme odpověď na výzkumné otázky a netušíme, jakým způsobem se může ubírat řešení.
- 9 **Přijetí nejistoty je dalším klíčem k designovému procesu.** Na otázky, které se objevují v průběhu projektu, mohou přicházet odpovědi až mnohem později, neznamená to však, že by neměly být kladeny. Určitá míra nejistoty je přítomna po celou dobu návrhu služby (IDEO, 2015).
- 10 **Důraz na tvorbu.** Design je především řemeslo a pouze skrze vytváření, děláním, akcí získáváme informace a posouváme se dál. Realizace a testování jsou způsobem, jakým zpřesňujeme informace.

Rámeček 4.5 Organizace zabývající se designovým myšlením

Designové myšlení je metodologický rámeček, který se rozšířil zejména díky aktivitám organizací d.school a IDEO. Do inovační praxe veřejných služeb se poté dostalo designové myšlení především ve formě modelu dvojitého diamantu, se kterým v roce 2004 přišel Design Council.

d.school

Pod značkou d.school se skrývá Hasso Plattner Institute of Design at Stanford University. Institut designu na Stanfordské univerzitě nevzdělává pouze vlastní studenty, ale slouží jako inovační centrum pro celou univerzitu.

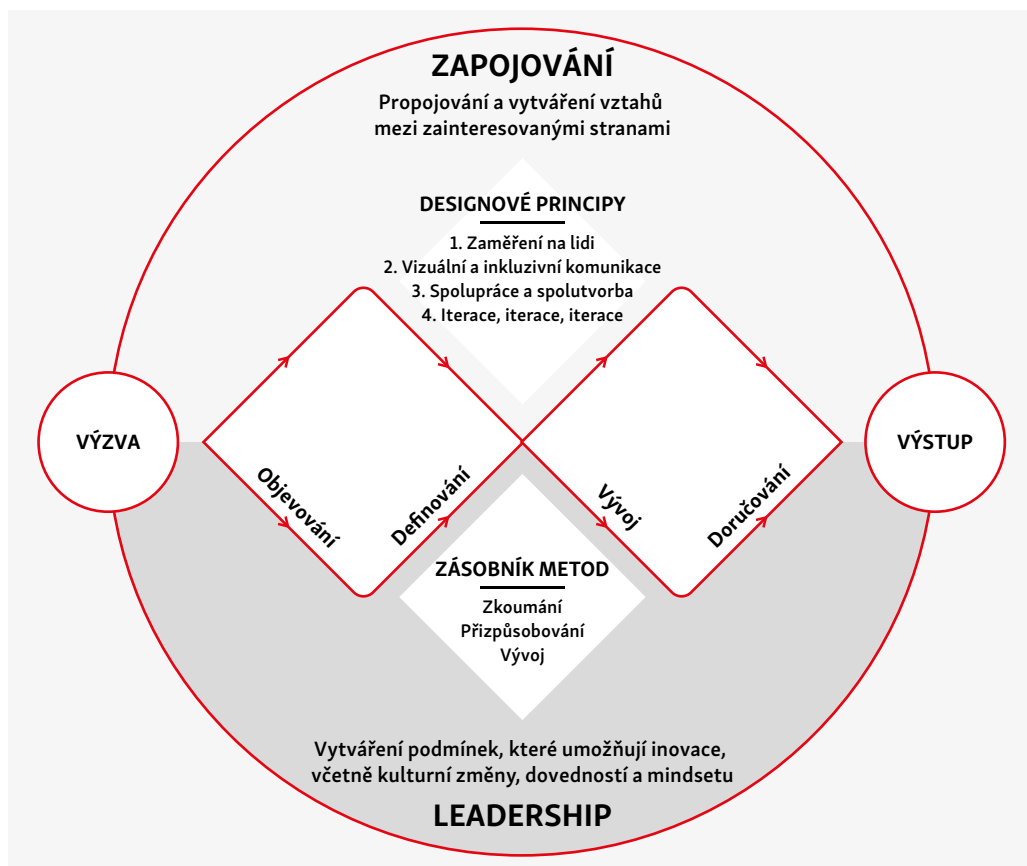
IDEO

IDEO je designérská a konzultantská společnost se sídlem v USA a pobočkami ve Velké Británii, Německu, Japonsku a Číně. V roce 1991 ji založil David Kelley, profesor z Institutu designu Hasso Plattnera. Od roku 2010 IDEO provozuje OpenIDEO, kolaborativní platformu pro designový proces, v roce 2011 IDEO založilo dceřinou organizaci IDEO.org, která se věnuje neziskovým projektům, a od roku 2015 provozuje online vzdělávací platformu IDEO U.

Design Council

Design Council (původně The Council of Industrial Design) byl založen v roce 1944 a v roce 1976 byl potvrzen jako registrovaná nevládní veřejná instituce (Royal Charter). V roce 2011 došlo ke sloučení s Komisí pro architekturu a výstavbu (Commission for Architecture and the Built Environment, CABE). Design Council pracuje s principy designového myšlení, zapojuje se do veřejných debat a poskytuje poradenství pro veřejné služby.

- 11 **Poučení z chyb.** Designový proces je iterativní a každá další iterace staví na znalostech získaných během předchozího vývoje a testování — chyby nemají být vnímány jako selhání, ale jako příležitost k učení se.
- 12 **Sebevědomá kreativita vychází z přesvědčení, že každý člověk je kreativní.** Kreativita a inovativnost řešení jsou podporovány množstvím technik, především ideačními technikami a participativní povahou designového procesu.
- 13 **Neustálá iterace (opakování a zlepšování).** Proces návrhu není nikdy uzavřený, výzkum, zlepšování a testování by měly být neoddělitelnou součástí služby.

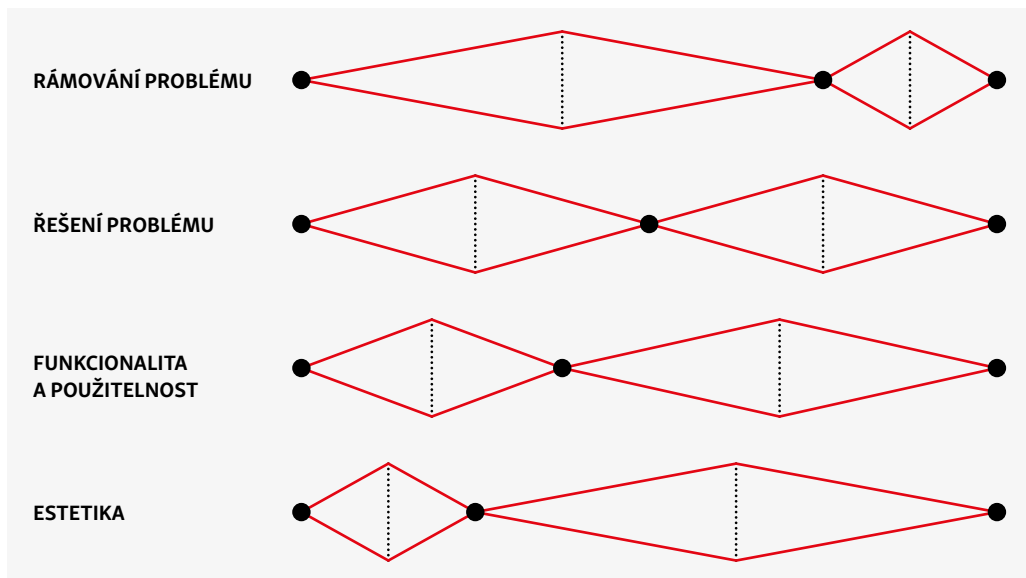

Obrázek 4.4 Dvojitý diamant podle Design Council (zdroj: upraveno dle Design Council, 2015)

4.4.2 Designový proces podle Design Council: Dvojitý diamant

V kontextu designu veřejných služeb se vžil model designového procesu ve formě tzv. dvojitého diamantu (Design Council, 2015). Dvojitý diamant krom rozdělení do jednotlivých fází zdůrazňuje i princip střídání divergentního a konvergentního myšlení (podrobněji to ilustruje obrázek 4.4). Zatímco divergence je charakteristická pro úvodní fázi poznávání, kdy je potřeba získat řadu nových poznatků o problému, a pro fázi ideace, kdy je cílem vygenerovat velké množství nápadů na řešení problému, konvergence se uplatňuje při analýze dat a informací a prioritizaci možných řešení. První „diamant“ pomáhá definovat problém, který bude dále řešen. Druhý „diamant“ je zaměřený na hledání co nejlepšího možného řešení.

Na modelu dvojitého diamantu lze ilustrovat i variabilitu designového procesu. Nessler (2016) ukazuje, jak se mohou lišit designové procesy, pokud se změní účel a kontext návrhu, jak názorně ukazuje obrázek 4.5:

Obrázek 4.5 Rozložení fází designového procesu podle účelu navrhování (zdroj: Nessler, 2016)

- Pokud je cílem zarámování problému, je dominantní první „diamant“ — tedy uživatelský výzkum, výzkum zainteresovaných stran a kontextu a analýza. U zapeklitých společenských problémů se často stává, že dokážeme popsat nevyhovující stav (například lidé nechodí na úřad, aby využili službu, na kterou mají právo), ale nedokážeme určit problém: Není chyba ve špatné navigaci, chybějící mapce na webových stránkách? Ví o možnosti využít službu? A chtějí ji vůbec využít? Řeší služba nějakým způsobem jejich problémy? A pokud ne, proč? Jaké problémy vůbec tito lidé zažívají? V takovém případě, kdy nedokážeme pochopit problém z pohledu lidí, kterých se týká, potřebujeme nejvíce času věnovat úvodní empatické fázi a analýze dat.
- Pokud tušíme, v čem může problém vězet, a cílem je řešení problému, věnujeme čas a energii oběma polovinám procesu rovnoměrně — první „diamant“ pomáhá prostřednictvím výzkumu a analýzy definovat správný problém a ve druhém „diamantu“ designér navrhuje řešení a pomocí uživatelského testování se ujišťuje, že jej řeší správně.
- V případě, že řešíme projekt, jehož cílem je co nejvyšší funkčnost řešení (zejména pokud je řešení již vytvořené a chceme snížit chybovost či zvýšit uživatelskou přívětivost), je namísto, aby dominantní částí procesu byl druhý

„diamant“ — testování a iterativní implementace změn. V případě, že jsme už pro uživatele například vyvinuli digitální formulář pro objednávku služby, kterou potřebují a chtějí využívat, testujeme již jen samotnou použitelnost a přístupnost formuláře — např. zda lidé rozumí popisům jednotlivých polí, vědí, jak formulář vyplnit atd. Ještě větší roli hraje ideační část a testování v případě, že je cílem estetický dojem.

Další četba

IDEO, 2013. HCD: design zaměřený na člověka: soubor nástrojů. 2. vyd. Brno: Flow.

STICKDORN, M. a J. SCHNEIDER, 2010. This is Service Design Thinking: Basics, Tools, Cases. Amsterdam: Wiley.

STICKDORN, M., M. E. HORMESS, A. LAWRENCE a J. SCHNEIDER, 2018. This Is Service Design Doing: Applying Service Design Thinking in the Real World. Sebastopol: O'Reilly Media.

4.5 Designové myšlení a jeho fáze

Designový proces počítá se zapojením týmu složeného z rozličných rolí. I proto jsou v kontextu designového myšlení poměrně časté metodické soubory, tzv. toolkity (IDEO, 2015; Libdesign, 2016; 100metod.cz, 2016), které pomáhají v rámci týmu sdílet informaci o tom, jaké metody budou v průběhu návrhu digitálních služeb využity. Pro potřeby tohoto článku vybíráme metody ze souboru metod „Libdesign: 35 metod pro lepší služby“, které tým z Katedry informačních studií a knihovnictví vyvinul primárně pro potřeby knihoven (Libdesign, 2016). Metodika Libdesign staví na struktuře dvojitého diamantu, ale používá termíny obvyklejší pro nedesignéry (například pro popisy fází místo „objevování“ volí „poznávání“, místo „definice“ „vyvozování“, místo „vývoje“ „vytváření“ a místo „doručení“ používá „testování“) a obsahuje metody vhodné právě v kontextu zlepšování veřejných služeb, které často obsahují jak fyzickou, tak digitální vrstvu. V následujících odstavcích představíme jednotlivé fáze designového procesu ve formě dvojitého diamantu a uvedeme některé metody charakteristické pro danou fázi návrhu služby.

4.5.1 Poznávání

Každý designový proces začíná průzkumem. Ve fázi poznávání je nejprve nutné prozkoumat vlastní problém a jeho zarámování, odhadnout rozsah dalších budoucích činností, zmapovat zainteresované strany a hlavně pomocí empirického výzkumu poznat (budoucí) uživatele služby, jejich touhy, motivace problémy i obavy. V této fázi lze využívat celou paletu metod, které jsou charakteristické pro sociologický, psychologický, etnografický či geografický výzkum:

- **Výzkum od stolu.** Sekundární výzkum je logickým začátkem téměř každého výzkumu. Jedná se většinou o levnou a relativně rychlou metodu, která neprobíhá v terénu, ale vychází z dostupných informací a dat. V uživatelském výzkumu je typické zjišťování počtu, charakteristik a dříve zmapovaných potřeb uživatelů.
- **Hlubkové rozhovory s uživateli.** Cílem rozhovorů je v tomto kontextu získat hluboký vhled do motivů a potřeb informanta, porozumět jeho chování a případně bariérám, které mu brání v jejich dosahování. Nevýhodou může být velká časová náročnost a nutnost zapojení zkušených výzkumníků.
- **Kontextové rozhovory a pozorování.** Kontextový rozhovor kombinuje prvky rozhovoru a pozorování. Umožní pochopit činnost uživatele, protože se na ni doptáváme v místě a čase, když právě probíhá. Díky tomu lze získat obrovské množství detailních informací o provedené činnosti i motivech lidí.
- **Expertní rozhovory.** Práce designéra a vývojáře digitálních služeb často znamená proniknutí do zcela nových oborových domén. Expertní rozhovor pomáhá ujasnit si kontext i pochopit souvislosti, osvojit si slovník využívaný v dané oblasti.
- **Analýza klíčových slov.** Analýza klíčových slov je metoda, která pomáhá zjistit, jaká slova využívají uživatelé, když hledají řešení svého problému na internetu. Analýza sleduje konkrétní podoby a tvary slova, pomáhá nastavit slovník tak, aby službě uživatelé rozuměli a uměli ji například na internetu sami nalézt.

4.5.2 Vyvozování

Nasbíraná data je potřeba analyzovat — v této fázi jsou data roztříděna podle novosti i podle témat, která pokrývají. Roztříděným datům je poté potřeba dát smysl — určit (ideálně společně s důležitými lidmi zastupujícími zainteresované strany) jejich

důležitost a nastavit priority. Výstupem této fáze bývá konkrétní podoba designérské výzvy.

V kontextu designového myšlení se obvykle dává přednost strukturovanějším způsobům analýzy získaných dat a informací — vedle otevřeného i strukturovaného kódování se využívá řada předem daných šablon, které zaměřují pozornost výzkumníka a designéra na potřeby uživatele, motivace, problémy, neúspěch při dosahování cílů, kontext problému a způsoby řešení. Typickými metodami jsou v této fázi například:

- **Tematická analýza.** Tematická analýza je metoda, která umožňuje uspořádání mnoha informací do strukturovaných kategorií a celků na základě podobnosti, vytváření kategorií zjištění a zachytávání vztahů mezi nimi. Podobá se klasickému kódování v kvalitativním výzkumu (Kutálková, 2019). V kontextu designového myšlení je důležitá vizualizace tohoto procesu (diagram), která podporuje participativní způsoby práce s poznatky a participativní designování.
- **Persony.** Persony jsou nástroj, který z dat vytváří archetypy současných nebo budoucích uživatelů služby. Jedná se o vizualizaci typů uživatelů (jednotlivé typy jsou odlišeny na základě behaviorálních, nikoliv sociodemografických charakteristik).
- **Cesta službou.** Cesta službou je vizualizace uživatelského zážitku, která se používá ve fázi analýzy i ve fázi návrhu. Představuje sekvenci kontaktních míst (tzv. touchpointů) digitální služby, se kterými se setkává uživatel při průchodu službou. Zároveň zachycuje povahu zážitku uživatele s jednotlivými body kontaktu.
- **Designová výzva.** Designová výzva je vlastně otevřená otázka o složitém problému, na kterou neexistuje jedno správné řešení. Formulovat ji můžeme až po úvodním výzkumu a analýze. Správné zarámování designové výzvy je jednou z nejdůležitějších, ale také nejnáročnějších aktivit, které by měly předcházet samotnému navrhování.

4.5.3 Vytváření

V další fázi se na základě dat a vzhledů připravuje samotný návrh řešení. Uplatňuje se zde řada ideačních a vizualizačních technik, které mají kořeny například v zážitkové

pedagogice, managementu nebo v samotném designu. Typickými zástupci metod a technik ve fázi vytváření jsou například:

- **Brainstorming.** Brainstorming je technika, která umožňuje v omezeném čase vznik velkého množství nápadů. Účastníci brainstormingu pracují společně pod vedením facilitátora. Klíčem k úspěšnému brainstormingu je dodržení pravidel, která podporují tvůrčí atmosféru.
- **Uživatelské scénáře.** Storyboardy se scénáři slouží pro rychlou a srozumitelnou vizualizaci procesů či událostí. Nejčastěji jsou to jedno až dvoustránkové komiksy o tom, jak uživatel řeší svůj problém pomocí navrhované služby. Storyboardy ale mohou být i mnohem úspornější — nejjednodušší variantou je tříkrokový storyboard (tedy scénář rozkreslený do třech komiksových oken). Narozdíl od cesty službou se storyboard nesoustředí detailně na touchpointy, ale na cíle a celý kontext služby.
- **Wireframy.** Wireframy se používají při návrhu webů či aplikací a ukazují rozmístění obsahu a struktury jednotlivých prvků (boxů, panelů, textů, ovládacích prvků). Wireframy neobsahují ještě grafické prvky, nejčastěji se jedná o černobílé návrhy, tzv. drátěné modely.
- **Blueprint služby.** Service blueprint je rozšířená vizualizace cesty službou, ke které dodává organizační rovinu a rovinu zdrojů. Zachycuje všechny — i interní — procesy, které je třeba zabezpečit pro dosažení optimálního uživatelského prožitku.

4.5.4 Testování

Každý návrh, který je připraven, by měl být testovatelný. Test odhalí, zda služba vyhovuje potřebám uživatelů. Nejčastěji se v kontextu digitálních služeb testování zaměřuje na užitečnost, použitelnost a přístupnost (tyto koncepty budou podrobně popsány níže). Nejčastějšími příklady metod a technik ve fázi vytváření jsou například:

- **Uživatelské testování.** Uživatelské testování slouží pro ověřování použitelnosti webu. Uživatelé během testování plní úkoly, které vychází z uživatelských scénářů a cesty službou. Sleduje se čas, míra splnění úkolů, chybovost a další parametry. Sledování předem definovaných ukazatelů je obvykle doplněno o komentáře uživatele, který je vyzván k volnému komentování svého

- průchodu zadanými úkoly. Testováním s pěti uživateli lze podle Nielsen (2001) odhalit až 85 % problémů s použitelností.
- **A/B testování.** Kvantitativní technika umožňující srovnávat dva designy jedné služby z hlediska zvolených cílů (například který design stránky přivede více uživatelů k zamýšlené akci). Je vhodné pro testování dvou variant jedné služby, zhodnocení variant designu z hlediska cíle, který mají splnit, testování textací, umístění prvků na stránkách atd.
 - **Pětisekundový test.** Varianta uživatelského testování, která slouží k hodnocení použitelnosti webové stránky nebo aplikace. Jedná se o rychlý způsob, jak zjistit, zda je stránka srozumitelná a sděluje všechny podstatné prvky.
 - **Heuristická analýza.** V případě heuristické analýzy hodnotí digitální službu (webovou stránku nebo aplikaci) zkušený expert, který vychází z předchozích výzkumů a pravidel použitelnosti a přístupnosti.

Další četba

KUMAR, V., 2012. 101 Design Methods: A Structured Approach for Driving Innovation in Your Organization. Hoboken (New Jersey): Wiley.

STICKDORN, M., M. HORMESS, A. LAWRENCE a J. SCHNEIDER, 2018. This Is Service Design Methods: A Companion to This Is Service Design Doing. Sebastopol: O'Reilly Media.

GOODMAN, E. a M. KUNIAVSKY, 2012. Observing the User Experience: A Practitioner's Guide to User Research. San Francisco: Morgan Kaufmann.

Rámeček 4.6 Sady nástrojů pro designové myšlení

Design Kit

Agentura IDEO, která je celosvětově jedním z hlavních průkopníků designového myšlení, provozuje na svých stránkách rozcestník technik a metod pro designové myšlení (<https://www.designkit.org>).

Libdesign: 35 metod pro lepší služby

V českém prostředí vznikl na Katedře informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity podobný soubor technik a metod pro designové myšlení určený primárně pro knihovny s názvem Libdesign (<http://libdesign.kisk.cz>).

4.6 Užitečnost, použitelnost a přístupnost jako kritéria hodnocení digitálních služeb

Kvalitní design (produktů a služeb v širokém slova smyslu) je „pouze“ takový, který umožňuje a pomáhá realizovat potřeby lidí, pro které byla služba navržena. V tomto zjednodušeném prohlášení se skrývají tři základní aspekty kvalitního designu digitálních služeb — užitečnost, použitelnost a přístupnost (pojmy vysvětluje rámeček 4.7). Všechny tyto aspekty designu digitálních produktů mohou být na sobě nezávislé. I proto je nezbytné, abychom při navrhování produktů a služeb na žádný nezapomínali. V této sekci se budeme věnovat hodnocení designu digitálních produktů a služeb z pohledu výše zmíněných kvalitativních aspektů.

Ráměček 4.7 Otázky při hodnocení digitálních služeb

Užitečnost. Uspokojíme potřeby uživatelů skrze daný produkt či službu?

Použitelnost. Uspokojíme potřeby uživatelů efektivně, účinně a přívětivě v různých kontextech a situacích používání?

Přístupnost. Jsou produkty a služby přístupné (bezbariérové) do míry, která uživatelům umožňuje je používat s jejich individuálními schopnostmi a možnostmi?

4.6.1 Užitečnost

Užitečnost digitálních technologií je široce diskutována v několika vědních a aplikovaných oborech. V informační vědě se o užitečnosti (nástroje, technologie) hovoří jako

o (situační) relevanci (Hjørland a Christensen, 2002]. Rétorikou designérů zaměřených na uživatele je užitečnost hodnocena na základě míry, do jaké uživatel dosáhl na své cíle a naplnil potřeby. Lze říci, že užitečný web je takový, který uživateli nabízí potřebné informace, se kterými může realizovat své cíle.

4.6.2 Použitelnost

Lze s nadsázkou říci, že použitelnost je nedílnou součástí jakéhokoliv designu. Použitelnost jako termín se však do slovníku vývojářů a designérů digitálních služeb dostává až v druhé polovině 20. století. Středobodem designu zaměřeného na člověka jsou lidé. Jak zmiňují Hartston a Pyla (2012), samotný design digitálních služeb není použitelný bez vztahu k uživateli. Použitelnost designu vzniká nebo je odhalována individuálním uživatelem v daném kontextu a situaci. Každý člověk má specifické cíle, potřeby, schopnosti, možnosti. Nástroje můžeme používat za různými účely a v různých kontextech okolního prostředí a specifických situacích. Pro jiného člověka a v jiných podmínkách může být vnímaná použitelnost stejného designu diametrálně odlišná. V kontextu hodnocení použitelnosti jsou tedy klíčové tři proměnné:

- individuality lidí jakožto uživatelů,
- účely využívání produktu/služby,
- potenciální kontexty/situace, kdy je produkt/služba využívána (Shackel a Richardson, 1991].

Použitelnost je tedy do značné míry subjektivním a relativním ukazatelem kvality interakce člověka s designem. Samotná použitelnost je označována za klamný pojem, protože implikuje vlastnost designu produktu/služby. Přesto můžeme definovat některá obecná kritéria, která přispívají k tomu, aby byly produkt či služba použitelné (Nielsen, 2012):

- **Snadnost osvojení.** Jak snadné je pro uživatele provést základní úkony při prvním procházení systému?
- **Efektivita.** Jak rychle mohou uživatelé plnit úlohy, poté co se naučili se systémem pracovat?
- **Zapamatovatelnost.** Jak snadné je pro uživatele vrátit se k používání systému po určitém čase od posledního použití?

- **Nízká chybovost a vysoká bezpečnost.** Kolik chyb uživatelé při práci se systémem provedou, jak jsou tyto chyby závažné a jak snadno je dokážou uživatelé napravit?
- **Přívětivost.** Je pro uživatele subjektivně příjemné a uspokojivé systém používat?

Na použitelnost se soustředí většina metod uživatelského testování, formulována byla i heuristická pravidla použitelnosti (Nielsen, 2020), tedy pravidla založená na poučení expertním odhadu, která umožňují zhodnotit použitelnost digitální služby i bez uživatele, která se stala základní metodou ověření použitelnosti digitálních služeb před jejich spuštěním (blíže rámeček 4.8).

Ráměček 4.8 Základní heuristiky pro hodnocení použitelnosti (Nielsen, 1995, 2020)

- 1 **Viditelnost stavu systému** — systém by měl vždy dát uživateli vědět, co se právě odehrává (například, že tlačítko bylo stisknuto, že má uživatel zboží v košíku, případně že je potřeba registraci ještě potvrdit kódem z emailu).
- 2 **Spojení mezi systémem a reálným světem** — systém by měl například používat srozumitelný jazyk bez odborných termínů, stejně tak by měla být srozumitelná například barevná symbolika.
- 3 **Uživatelská kontrola a svoboda** — uživatelé při práci se systémem dělají chyby a potřebují proto únikový východ pro návrat do předchozího stavu.
- 4 **Konzistence a standardizace** — uživatelé se běžně pohybují mezi různými systémy a digitálními službami. Neměli by být nuceni přemýšlet, zda různé termíny znamenají to stejné, proto se doporučuje dodržovat jednotné pojmy.
- 5 **Prevence chyb** — efektivnější je vyvarovat se chybových hlášení bezpečným designem, který bude preventivně působit proti problémům (například před smazáním účtu dobře navržené systémy obvykle uživatele žádají o potvrzení a informují, zda jde o neodvratný krok).
- 6 **Rozpoznání místo vzpomínání** — uživatel by neměl být nucen vzpomínat si na provádění operací v systému ani na složité pojmy, instrukce by měly být v systému vždy viditelně umístěny.
- 7 **Flexibilní a efektivní použití** — systém by měl být nastaven pro všechny uživatele a zároveň by měl umožnit zrychlení práce pro pokročilé uživatele.

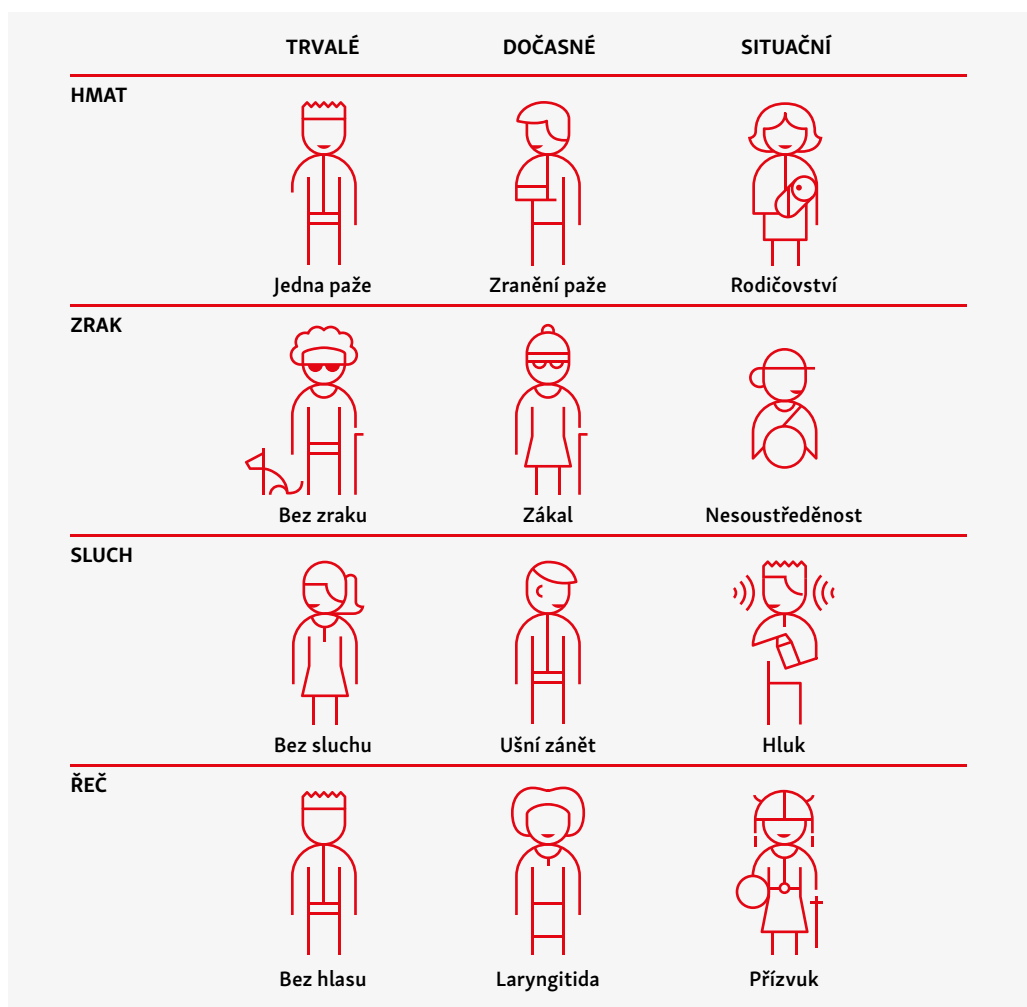
- 8 **Estetický a minimalistický design** — rozhraní bez nepotřebných informací vede uživatele k cíli úspěšněji.
- 9 **Pomoc uživatelům poznat, pochopit a vzpamatovat se z chyb** — chybová hlášení by měla být uváděna ve srozumitelném jazyce a měla by navrhnout řešení.
- 10 **Nápověda a návody** — nejlepší systémy nepotřebují nápovědu, nicméně je-li nutná, všechny informace musí být lehce nalezitelné, nápověda by měla obsahovat postupy v krocích.

4.6.3 Přístupnost

Přístupnost byla v předchozích kapitolách knihy užívána především v kontextu městského prostoru. V kontextu digitálních technologií se pojem „přístupnost používá analogicky“, např. Trojan (2014) mluví o „virtuálním prostoru“, který se od geografického prostoru liší v tom, koho znevýhodňuje a jaké znevýhodnění vytváří. Počítače a další zařízení připojená k internetu (chytré telefony, tablety) i programy v nich jsou technologií stejně jako stavby či stavební úpravy veřejného prostranství — a stejně tak je díky nim možné znevýhodnění zvýraznit či oslabit. Zatímco na předchozích stránkách jsme často psali o digitálních službách, abychom zdůraznili komplexnost služeb, ve kterých jsou technologie jen jednou ze složek, které spoluvytváří celkový prožitek při cestě uživatele službou, v této sekci budeme hovořit především o přístupnosti webu (myšleno webových stránek, aplikací a dalších technologií) — za prvé proto, že s ní celková přístupnost služeb úzce souvisí, a za druhé proto, abychom doplnili pro knihu klíčové aspekty přístupnosti, které nebyly artikulované v předchozích sekcích kapitoly.

Jedním z významných faktorů komplikujících přístupnost je rychlost změn v digitálním prostředí. Lidé jsou tak nuceni se přizpůsobit (kupovat vybavení, učit se nové věci), nebo využívat zastaralé vybavení, které přináší bezpečnostní problémy, odříznutí od novějších webů, neexistující podporu atd. Další komplikací je též mnoho-
vrstevnatost digitálních rozhraní — webová stránka je „uvnitř“ webového prohlížeče, který je „uvnitř“ operačního systému, který je „uvnitř“ zařízení se vstupními rozhraními (mobil s dotykovým displejem, notebook, hlasová čtečka nebo stolní počítač s monitorem, klávesnicí a myší atp.). Webová stránka tak musí fungovat jak na počítači s velkým monitorem, tak na mobilu, musí být dostupná uvnitř konkrétního prohlížeče i čitelná pro hlasovou čtečku. Pokud jsou webové stránky, aplikace a technologie navržené

špatně, vytváří nové bariéry, prostřednictvím kterých uživatelé znesnadňují či přímo znemožňují web používat (W3.org).

Obrázek 4.6 Typy person pro design digitálních služeb zohledňující kontext znevýhodnění (zdroj: Price, 2018)

Společným východiskem přístupnosti designu je myšlenka inkluze a rovnosti příležitostí. Přístupnost webu podle konsorcia World Wide Web (používá se zažitá zkratka W3C; W3.org) znamená, že lidé mohou web vnímat, rozumí mu, dokáží s ním pracovat a přispívat obsahem. Pokud jsou web a jeho technologie přístupné, znamená to obvykle výhodu pro uživatele se znevýhodněním i pro uživatele bez znevýhodnění,

zejména pro lidi, kteří využívají pro přístup ke kontaktním bodům starší telefony či jiná zařízení s menší obrazovkou, starší uživatele, osoby s dočasným zdravotním znevýhodněním (například zlomenou rukou) či ve specifických situacích, které v sobě obsahují situační omezení (například v prostředí, kde svítí na obrazovku ostré světlo či kde není možné zapnout zvuk) či v situacích, kdy je omezené datové připojení. Takové situace ukazujeme na obrázku 4.6.

Rámeček 4.9 Základní principy a hodnocení přístupnosti podle metodiky WCAG

- **Vnímatelnost** — informace a části uživatelského rozhraní musí být pro uživatele vnímatelné (například titulky ve videích pro neslyšící, strojově čitelné popisy obrázku pro nevidomé apod.).
- **Operabilita** — komponenty uživatelského rozhraní musí být operabilní/funkční (například možnost ovládat webové rozhraní pomocí klávesnice).
- **Pochopitelnost** — obsah a ovládací prvky musí být srozumitelné (například tak, aby bylo snadno pochopitelné, jak prvky webového rozhraní používat).
- **Robustnost** — obsah musí být dostatečně robustní, aby fungoval se současnými i budoucími technologiemi (například čtečky obrazu).

Ke každému ze čtyř základních principů WCAG je vztaženo několik hodnotících kritérií přístupnosti (dohromady 78 pro verzi 2.1). Každé kritérium lze testovat a hodnotit na třech stupních (úrovních) shody s metodikou WCAG:

- **Úroveň A** — nejnižší (minimální) úroveň shody. Jedná se o stupeň, kde jsou web nebo některé části webu nepřístupné pro některé uživatelské skupiny. Například při používání barev (princip vnímatelnosti) musí na tomto stupni web splňovat, že barva není jediným vizuálním prostředkem k přenosu informací, označení akce, výzvě k odpovědi nebo rozlišení vizuálního prvku.
- **Úroveň AA** — střední úroveň shody zahrnující i první úroveň. Některé nebo všechny části webu jsou těžko přístupné pro některé uživatelské skupiny. Kontrast barev (textu a obrázků) musí mít na této úrovni minimální kontrastní poměr 4,5 : 1 (s výjimkami).
- **Úroveň AAA** — maximální úroveň shody, zahrnující předešlé stupně shody. Web je přístupný pro všechny uživatele do míry možností současných technologií. Kontrastní poměr barev na této úrovni musí být minimálně 7 : 1 (s výjimkami).

Za nejznámější a pravděpodobně i nejpropracovanější technickou metodiku pro dosahování přístupností webů považujeme tzv. Pokyny pro přístupnost webového obsahu (Web Content Accessibility Guidelines, dále jen WCAG) od W3C, jež je součástí Iniciativy webové přístupnosti (Web Accessibility Initiative). Metodika WCAG je určena pro vývojáře a designéry webů, webových aplikací, autorizačních a hodnotících webových nástrojů i přístupných digitálních řešení pro mobilní platformy. V roce 2020 se stala mezinárodním standardem kvality ISO/IEC 40500 a je citována i v českých legislativních dokumentech. Metodika WCAG je postavena na čtyřech základních principech vztažených ke člověku jako uživateli: vnímatelnosti, operabilitě, pochopitelnosti a robustnosti. Tyto pojmy blíže vysvětlujeme v rámečku 4.9.

K přístupnosti nelze přistupovat pouze jako k checklistu technických požadavků a řešení. W3C z tohoto důvodu doporučuje zajistit, aby všichni, kdo se podílejí na webových projektech, rozuměli základům toho, jak lidé se zdravotním znevýhodněním používají web, zapojovat uživatele se znevýhodněním do procesu navrhování od samého začátku navrhování i v celém průběhu a zapojit uživatele se znevýhodněním do hodnocení přístupnosti webu.

4.7 Současná kritika a omezení designových přístupů

Koncept HCD a metodika dvojitého diamantu čelí v odborné diskuzi řadě výhrad. Kritizováno je například samotné upřednostňování metodologických rámců jedné disciplíny, tedy designu: „Máme knihovníky, historiky a umělce. Všechny tyto přístupy spjaté s konkrétními disciplínami dovolují vnášet do naší práce různé perspektivy, umožňují sbírat postřehy, které bychom ze svého pohledu neviděli. Potřebujeme ale „knihovnické myšlení“, „historické myšlení“ nebo „umělecké myšlení“?“ ptá se Merholz (2009), přičemž upozorňuje jak na nesamozřejmost konceptu „designové myšlení“, tak na jeho nadřazení jiným přístupům. Určité nejasnosti panují i v tom, do jaké míry lze odlišit designové myšlení (jako termín, který je používán spíše v praxi a který označuje především proces) a designovou vědu (design science). Termín designové myšlení označuje buď kognitivní styl, obecnou teorii designu, nebo je pojímáno jako zdroj příležitostí uvnitř organizace (Kimbell, 2011) či obecněji přístup k inovacím (Brown, 2008). Nově se problematice designového výzkumu věnuje i řada publikací zaměřených na designovou vědu (Vaishnavi a Kuechler, 2015; Dresch et al., 2014; Johannesson,

2014), pozice designového výzkumu vzhledem k jiným disciplínám ale zůstává stále předmětem debat (Bider, Johannesson a Perjons, 2013) o teorii, metodologii, kritériích pro evaluaci a podobně (PriesHeje, 2008). Můžeme konstatovat, že v případě designového myšlení se stále jedná spíše o „empirický“ přístup postrádající jasnější teoretická východiska a chybí výměna informací, znalostí a zkušeností mezi aplikační sférou a sférou základního výzkumu. Přemostit propast mezi teorií a designovou praxí v kontextu HCI se snaží přístup výzkumu skrze design „research through design“ (Zimmerman a Forlizzi, 2014).

Především v aplikačně orientované literatuře se objevují výtky k nadužívání pojmů „designové myšlení“, „designový proces“ nebo „design zaměřený na člověka“ či na „uživatele zaměřený design“. Nekritický diskurz kolem designového myšlení vede k tomu, že je, především v praxi, designové myšlení často prezentováno jako jediné možné řešení pro jakýkoliv inovační proces (Nussbaum, 2011). Norman (2010) v této souvislosti kritizuje fakt, že pojem designové myšlení se ve veřejném diskurzu ve skutečnosti stal novým pojmenováním pro „staré dobré“ kreativní myšlení. McGullagh (2010) jde ve své kritice ještě dál a tvrdí, že designové myšlení a designéři svým důrazem na proces a prezentaci designového myšlení jako sady kroků a metod, které si mohou osvojit i nedesignéři, zjednodušují představu o inovačním procesu, podceňují úlohu silné vize, technologické podmíněnosti inovací a v důsledku mohou důrazem na uživatele a jejich potřeby inovace brzdit.

Další kritické stanovisko lze vůči HCD zaujmout z důvodu propojení designu zaměřeného na člověka s podporou individuální spotřeby: „zpětnovazebné algoritmy, které na základě našich předchozích voleb utváří naše digitální spotřebitelské já, jsou jádrem HCD a zároveň motorem konzumerismu“ (Peloušková, 2019). Termín „design zaměřený na člověka“ naznačuje, že člověk — uživatel, spotřebitel — je v centru zájmu designérů — do značné míry tedy replikuje dominantní socioekonomické modely a status quo, často navzdory všem narativům o inovativnosti (Novotný, 2019). Takový přístup designéry odvádí od otázek udržitelnosti, celkové společenské odpovědnosti a dalších. Vedle přístupů zaměřených na člověka se tedy v posledních letech zdůrazňují principy designu zaměřeného na život, planetu, na proces změny založené na sdílené udržitelné vizi (Irwin, 2015) nebo obecně na budoucí udržitelnější složitý a pluralistický systém (Escobar, 2018).

V kontextu této kapitoly je nejdůležitější kritika designových přístupů z pohledu procesní přístupnosti. Nemůžeme například opomíjet oblast vtělené povahy

interakcí (Poulsen a Thogersen, 2011). V kontextu návrhu přístupnějších digitálních služeb je nutné zmínit jednu z hlavních praktických zásad designového procesu, kterou je vizualizace. Řada metod designového myšlení je založena na jednoduchém grafickém zachycení procesů, map, diagramů, hojně jsou využívány grafické šablony pro analýzu dat, softwaru, které usnadňují designérům práci, jsou často na vizualizaci informací založené stejně jako kolaborativní workshopy, na kterých se používají pro zachycení informací postit lístečky (samolepicí) nebo online whiteboardy (elektronické tabule). Tyto postupy tak mohou vést k vyloučení například lidí se zrakovým znevýhodněním. Samotný designový proces je proto nutné promýšlet i vzhledem k osobám se znevýhodněním (Coleman a Trudelle, 2019).

Rámeček 4.10 Různé přístupy k designovému myšlení

Design služeb

Design služeb je poměrně nová disciplína, která se soustředí na plánování a organizování zdrojů a procesů za účelem zlepšení situace a zkušenosti zaměstnanců i uživatelského prožitku (Stickdorn et al., 2018a).

Transition design

Transition design je novým přístupem k řešení zapeklitých systémových problémů 21. století, mezi které patří například klimatická změna, ztráta biodiverzity, ubývání přírodních zdrojů či zvyšování sociálních rozdílů. Navazuje na designové myšlení, koncept sociálních inovací či spekulativní design a staví na potřebě kosmopolitního lokalismu, životního stylu, který je zároveň lokálně zakotvený i — díky informačním technologiím — globální (Irwin, 2015).

Kritický (spekulativní) design

Kritický či spekulativní design je přístup zasahující do všech odvětví designu (produktový design, herní design, grafický design), jehož cílem je vytvářet a sdílet kritické perspektivy reagující na společenské, kulturní, etické nebo politické problémy. Častým motivem je udržitelnost současných přístupů k designu.

Designové myšlení a příbuzné přístupy (viz rámeček 4.10) jsou tedy stále doménou spíše praktické a empirické praxe v sektoru komerčních, ale stále více

Další četba

ESCOBAR, A., 2011. Sustainability: Design for the pluriverse. *Development*. 54(2), 137—140. <http://dx.doi.org/10.1057/dev.2011.28>

IRWIN, T., 2015. Transition Design: A Proposal for a New Area of Design Practice, Study, and Research. *Design and Culture*. 7(2), 229—246. <http://dx.doi.org/10.1080/17547075.2015.1051829>

i veřejných (Šmehlík, 2014) produktů a služeb. Zapojením uživatelů do procesu návrhu mají potenciál reflektovat rozličné potřeby různých skupin osob, nicméně kvůli tomu, že jedním z často zmiňovaných principů designu služeb je i vizualizace (Bennet, 2018), může samotné nastavení procesu a volba metod účast na procesu návrhu znemožnit. V současnosti chybí evidence, zda lze v takovém případě uspokojivě zajistit přístupnost a použitelnost prostřednictvím aplikace vhodných metodik, především WCAG. I metodika WCAG je však předmětem kritiky — například jí bývá vytýkán formální jazyk, který může působit až nesrozumitelně. W3C uvádí, že samotná metodika pro plnohodnotné zpřístupnění webových služeb nestačí. Metodika se totiž zabývá především technickými požadavky na přístupnost webů. Plnohodnotné přístupnosti webů (i digitálních produktů a služeb obecně) nelze dosáhnout, pokud nebude otázka přístupnosti inherentní součástí celého designového procesu (W3.org).

4.8 Závěr

V této kapitole jsme se soustředili na digitální služby (kterými mohou být například weby, aplikace, informační systémy) jako na nedílnou součást městského prostoru, která spoluvytváří každodenní zkušenost lidí žijících a pohybujících se ve městě. Představili jsme si přístupy k návrhu digitálních služeb — především designový proces a přístup — s důrazem na procesní model dvojitého diamantu a metodiku Libdesign představující dílčí metody pro inovace veřejných služeb prostřednictvím designového procesu. Zaměřili jsme se i na kritéria pro hodnocení digitálních služeb — užitečnost, použitelnost a přístupnost. Konstatovali jsme, že digitální služby mají potenciál

odhalovat a dokonce i řešit bariéry ve městě (například mapy přístupnosti), na druhou stranu mohou také nové bariéry vytvářet, pokud nejsou splněny principy použitelnosti a přístupnosti a pokud není proces návrhu těchto služeb nastaven tak, aby na něm mohli participovat všichni bez ohledu na své možnosti. Designové myšlení jako rámec pro participativní navrhování zlepšování služeb při zapojení informačních technologií neakcentuje výrazně zapojení osob se znevýhodněním, ale implicitně předpokládá zapojení všech možných aktérů a budoucích uživatelů. Samotný designový proces, jeho zásady a některé metody však nemusí být pro všechny stejně přístupné. Určitou pojistku spatřujeme v následování principů použitelnosti a přístupnosti. Do budoucna si určitě větší pozornost zaslouží propojování designových přístupů (tak, jak se využívají v oboru HCI a v designu služeb) a adekvátních přístupů z oblasti urbanismu (univerzální design, taktický urbanismus a další). Toto propojení vnímáme jako obrovskou výzvu vhodnou pro další výzkumy a především pro urbanistickou praxi.

5 Politiky zpřístupňování městského prostoru v České republice

Jana Línová

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9910-2021-5>

5.1 Úvod

Tématem kapitoly jsou politiky a způsoby plánování zpřístupňování veřejného prostoru v České republice. Kapitola tvoří pomyslný most mezi teoretickou a empirickou částí knihy. Text vychází z diplomové práce „*Přístupy městských samospráv k problematice bezbariérovosti*“. Kapitola respektuje strukturu této diplomové práce, proto je členěna do dvou částí. První teoretická část představuje designy prostoru zabývající se zpřístupňováním veřejného prostoru. Empirická část vychází z výsledků zmíněné diplomové práce a snaží se poukázat na dosavadní praxi zpřístupňování městského prostoru na úrovni samospráv

v České republice. Kapitola zároveň tvoří důležitý rámec pro další kapitoly v metodické části knihy. Zatímco ostatní kapitoly jsou zaměřeny pouze na situaci v Brně, tato kapitola zasazuje brněnskou zkušenost s budováním přístupného prostoru do širšího kontextu celé České republiky. Tímto dochází k propojení zkušenosti Brna s ostatními samosprávami v České republice, které se zabývají systematickým odstraňováním bariér.

Text si klade za cíl představit nejužívanější designy usilující o přístupnost prostoru (univerzální design, design pro všechny, inkluzivní design). Následně do kontrastu staví taktický urbanismus. Kapitola poukazuje na omezení jednotlivých designů prostoru a zároveň představuje myšlenky jejich možné komplementárnosti.

Empirická část kapitoly pojednává o situaci v České republice a na příkladu konkrétních samospráv poukazuje na nástroje a způsoby práce se zpřístupňováním městského prostoru a odstraňováním bariér. Sběr dat probíhal pomocí semistrukturovaných rozhovorů a rozboru koncepčních a strategických dokumentů. Práce identifikuje města v České republice, ve kterých již proběhla institucionalizace agendy bezbariérového prostoru v rámci samosprávy. Kapitola zaznamenává zkušenosti, postřehy a pokroky v jednotlivých samosprávách. V současnosti se v České republice věnují systematickému odstraňování bariér pouze čtyři města, z tohoto důvodu by bylo vhodné myšlenku systematického odstraňování bariér rozšířit i do dalších měst.

5.2 Kde se vzala myšlenka bezbariérového prostoru?

Produkce veřejného prostoru a městských politik byla vždy vytvářena zejména dle potřeb „standardního“ lidského jedince. Takovýmto způsobem vzniká prostor, který není vstřícný ani chápavý vůči rozdílným nárokům uživatelů, kteří vybočují z norem utvořených dle požadavků majoritní společnosti. Tento prostor tedy nemůže respektovat odlišné nároky široké skupiny uživatelů, a tím vylučuje část populace z jeho užívání. Proto bývá často veřejný prostor fyzicky a institucionálně nepřístupný pro určitou skupinu uživatelů.

Již od nepaměti se ve společnosti projevovala diskriminace osob s odlišnými těly. Ačkoliv v průběhu času lidé získávali stále větší a větší práva, diskriminace osob se zdravotním znevýhodněním se projevovala stále (Persson, Ahman, Yngling

a Gulliksen, 2015). První náznaky změny systému se objevily až v 50. letech 20. století, kdy společnost začala projevovat zájem o osoby se zdravotním znevýhodněním. Prvotní myšlenky bezbariérového designu se začaly rozvíjet postupně v Evropě, USA a Japonsku (Institute for Human Centered Design, 2016). Jedním z důvodů vzniku myšlenky bezbariérového prostoru je změna úhlu pohledu ve společnosti, která se odehrála v posledních 50 letech. Významně se proměnilo vnímání tělesné odlišnosti od původně lékařského pohledu, jenž odlišnost považoval za problém jedince, k modelu sociálnímu. Sociální model pohlíží na tělesnou odlišnost jakožto na výsledek interakce osob a prostředí spíše než na problém vlastní patologie (Hamraie, 2016) — blíže předchozí kapitoly (kapitoly 2 a 3). Původně byla tělesná odlišnost vnímána jako problém tělesného omezení či nefunkčnosti těla, tedy byla chápána jako fyzické omezení konkrétního jedince. Pro sociální model je tato odlišnost kolektivní vinou společnosti, která jedince vyčleňuje z využívání prostoru a činností (Osman a Doboš, 2019). Vytvoření přístupného prostředí umožňuje žít plnohodnotný život a zároveň nevyklučuje nikoho ze společnosti či využívání veřejného prostoru a služeb.

S technologickým pokrokem, změnou demografických charakteristik ve společnosti (zvyšování naděje dožití, stárnutí populace), demokratizací veřejného prostoru narůstá tlak na odstraňování bariér a vytváření přístupného prostoru. Zásadním milníkem byla 60. léta 20. století v USA, jež byla spojována s celou řadou občanských hnutí, která se snažila upozornit na rovnost příležitostí a práv osob se zdravotním znevýhodněním. Hlavním důvodem bylo umožnění plnohodnotného života veteránů z 2. světové války a z válek ve Vietnamu a Koreji. Velké množství válečných veteránů mělo snahu se znovu vrátit do života, studovat, pracovat a žít aktivní život, ale bariéry v prostoru jim to neumožňovaly (Persson, Ahman, Yngling a Gulliksen, 2015). Původně se řešila pouze problematika odstraňování bariér pro osoby s pohybovým znevýhodněním (Satoshi, 1998).

Postupně od 70. let 20. století začaly státy jako Dánsko a Švédsko zaměřovat svou pozornost také k dalším druhům tělesných odlišností (Satoshi, 1998). Následně se začala vést debata o široké škále prostorových nároků v závislosti na znevýhodnění. Na tělesnou odlišnost začalo být nahlíženo jako na komplex nároků, které definovaly přístupný prostor pro všechny. Myšlenky bezbariérového prostoru se však z počátku potýkaly s problémem nedostatku specifických kritérií, která by jej jasně definovala (Story, 2011). Termín univerzální design byl poprvé použit v roce 1985 v USA a popisoval myšlenku přístupného prostředí, ze kterého budou mít užitek nejen osoby se

zdravotním znevýhodněním, ale také majoritní společnost (Hamraie, 2017). Avšak ve stejnou dobu již existovaly podobné formy designu také v Evropě (D'Souza, 2004).

Na přelomu 20. a 21. století nastal významný rozvoj designů, jež se snaží o začlenění osob s nejrůznějším zdravotním znevýhodněním do společnosti. V závislosti na kontinentu nebo regionu se jedná o univerzální design (USA a Japonsko), inkluzivní design (Velká Británie) a design pro všechny (kontinentální Evropa; Heylighen a Bianchin, 2013). Všechny zmíněné designy odkazují na myšlenku vývoje produktů, služeb a veřejného prostoru, které slouží široké škále uživatelů bez ohledu na věk, pohlaví, jazyk nebo schopnosti. Mezi těmito designy jsou pouze drobné rozdíly na úrovni jednotlivých principů (Bechmann, 2015). Cílem zmiňovaných designů je nevyloučit nikoho z používání prostoru, produktů a služeb (Steinfeld a Maisel, 2012).

Technologický pokrok a zvyšující se naděje dožití zapříčiňují fakt, že v průběhu života bude většina společnosti alespoň na omezenou dobu potřebovat přístupný veřejný prostor. Omezená mobilita může zastihnout každého člověka v různé životní fázi. Ačkoli se mohou tato řešení zdát vhodná především pro osoby se zdravotním znevýhodněním, přináší takovýto prostor řadu benefitů celé společnosti. Cílovou skupinou pro vytváření přístupného prostoru nejsou pouze osoby se zdravotním znevýhodněním, ale také například senioři, těhotné ženy, osoby doprovázející dítě nebo osoby s objemnými zavazadly.

Vytváření veřejného prostoru je ovšem i nadále uzpůsobováno potřebám průměrného lidského jedince. Osoby odlišující se od standardů většinové populace jsou pak tímto prostředím diskriminovány. Vytváření prostoru, jenž by vyhovoval také osobám se zdravotním znevýhodněním, nebylo nikdy ve větší míře zakotveno v plánovacím procesu (Imrie a Hall, 2014). Často je veřejný prostor definován nedostupností a vyloučením, které jsou utvářeny institucionálními a fyzickými bariérami. Problém nepřístupného prostoru západních společností je ukotven uvnitř sociálně-politického procesu, jenž nese zodpovědnost za produkci nepřístupného veřejného prostoru (Gleeson, 2001).

5.3 Univerzální designy prostoru

Přístup univerzálního designu (dále UD) se postupem času stal globálně uznávaným příkladem bezbariérového designu respektujícího odlišné nároky jednotlivých

skupin osob. UD je často podporován jako základní prostředek k zajištění dostupnosti produktů, služeb a prostředí. UD začal být široce využíván jednak na nadnárodní úrovni (OSN, WHO), ale je také součástí velkého množství národních politik a zákonů (Imrie, 2012).

Existuje celá řada designů přístupnosti, avšak vzhledem k jejich množství a pouze drobným rozdílům je poměrně těžké je od sebe rozlišit. Z tohoto důvodu se již některé instituce rozhodly je souhrnně označovat jako univerzální designy (Persson, Ahman, Yngling a Gulliksen, 2015). Aby si čtenář mohl udělat představu o tom, jak moc jsou tyto designy odlišné, níže budou zmíněny tři nejužívanější designy: univerzální design, design pro všechny a inkluzivní design.

Rámeček 5.1 Principy univerzálního designu (Institute for Human Centered Design, 2016; Hamraie, 2017; Navrátilová, 2016a; Story, 2011; Steinfeld a Maisel, 2012)

Spravedlivé užívání — nesmí znevýhodňovat nebo stigmatizovat žádnou skupinu osob

Flexibilní užívání — vyhovuje široké škále individuálních schopností a možností
Jednoduché a intuitivní použití — snadné pochopení užití bez ohledu na zkušenosti, znalosti a jazykové dovednosti uživatele nebo schopnosti momentální koncentrace

Srozumitelnost informace — sděluje důležité informace efektivně uživateli bez ohledu na okolní podmínky nebo smyslové schopnosti uživatele

Tolerance chyb — minimalizuje nebezpečí a nepříznivé okolnosti náhodných a nechtěných činností

Malá fyzická námaha — použitelný efektivně a pohodlně s minimem námahy
Velikost a prostor pro přístup a užití — poskytuje odpovídající prostor pro přístup a manipulaci bez ohledu na tělesnou pozici, velikost těla nebo pohybové schopnosti.

5.3.1 Univerzální design

Univerzální design je definován jako design prostředí a produktů použitelných v co největší možné míře pro všechny uživatele bez potřeby přizpůsobovat se. Jádrem přístupu není zejména vzhledově atraktivní prostor, ale především jde o jeho funkčnost (Ostroff, 2011). Smyslem je tedy umožnit samostatný a plnohodnotný život všem bez

ohledu na zdravotní stav, fyzickou a mentální kondici, pohlaví, věk nebo národnostní, kulturní, náboženskou nebo sociální příslušnost (Steinfeld a Maisel, 2012). Tento design navrhuje komplexní řešení prostoru, jehož cílem je vytvořit přístupný prostor pro všechny (viz rámeček 5.1). Nejedná se pouze o odstraňování překážek, ale jednotlivá řešení musí být mezi sebou provázána (Persson, Ahman, Yngling a Gulliksen, 2015).

5.3.2 Design pro všechny (Design for All)

Důležitým konceptem v současném evropském prostoru je design pro všechny (dále DfA). Původně se design soustředil pouze na produkty, nicméně postupem času začal zahrnovat také potřebu přístupného prostoru (Persson, Ahman, Yngling a Gulliksen, 2015). Hlavní myšlenkou tohoto designu je rovnost příležitostí na participaci v sociálním životě skrze přístupné prostředí, produkty, služby a informace. Mezinárodní nezisková organizace The Design for All Foundation ustanovila kritéria tohoto designu, která jsou závazná, a je nutné, aby byla dodržována ze strany členů této organizace (EIDD Design for All Europe, 2017). Součástí tohoto uskupení se mohou stát jedinci, orgány státní správy, neziskové organizace, vzdělávací instituce i soukromí podnikatelé (Design for All, 2013). Účastníci tohoto projektu se ovšem musí zasadit o zlepšení kvality života uživatelů na základě přijetí principů tohoto designu. Pravidelným auditem je dohlíženo na dodržování těchto závazků (Steinfeld a Maisel, 2012). Principy Design for All jsou uvedeny v rámečku 5.2.

Rámeček 5.2 Principy designu pro všechny (Design for All, 2013)

Respekt — respektovat odlišnosti uživatelů

Bezpečnost — nesmí představovat žádné nebezpečí

Zdravotní nezávadnost — nesmí nést žádná zdravotní rizika pro osoby nemocné nebo osoby trpící alergií

Funkčnost — prostor musí být navržen tak, aby splňoval především nároky na funkčnost

Srozumitelnost — sdělovat jasné informace bez použití slov (piktogramy), uspořádat prostor tak, aby nemátl schopnost orientace uživatele

Cenová dostupnost — každá osoba má příležitost využít prostor

Atraktivnost — musí být sociálně i emočně přijatelný.

5.3.3 Inkluzivní design

Inkluzivní design (dále ID) se snaží o vytvoření prostoru použitelného pro všechny. ID je založen na teorii, kdy design prostoru přímo ovlivňuje schopnosti jedince se pohybovat, slyšet, vidět a komunikovat efektivně v prostoru (Fletcher, 2006). Design je spojen především s prostředím Velké Británie (Persson, Ahman, Yngling a Gulliksen, 2015). Dle ID musí být veřejný prostor přístupný bez vynakládání větší námahy nebo vyloučení určité skupiny osob z jeho využívání (více viz principy rámeček 5.3). ID se snaží akceptovat pestrost nároků na prostor různých skupin osob bez nutnosti se přizpůsobovat. Oproti předchozím designům ID umožňuje pochopení komplexních potřeb uživatelů konkrétního prostoru, služby či produktu a nabízí více řešení pro různé skupiny uživatelů (University of Cambridge, 2017). ID zvažuje rozdílnost požadavků uživatelů prostoru (kulturní, sociální aj.), které jsou nad rámec právě univerzálních řešení tvořených pro „typického“ uživatele. Nicméně i přesto navrhuje univerzální principy řešení, a proto je pro potřeby této kapitoly spojován do obecné rodiny univerzálních designů. Důvodem je právě myšlenka univerzální přístupnosti, která ale nikdy nemůže obsáhnout nekonečnou rozmanitost lidských těl (více viz kapitola 9).

Rámeček 5.3 Principy inkluzivního designu (Fletcher, 2006)

Lidé v jádru procesu — do celého procesu utváření nového prostoru by mělo být zapojeno co největší spektrum budoucích uživatelů tak, aby nový prostor vyhovoval všem

Pestrost uživatelů — důležitým cílem tohoto principu je identifikace bariér a co nejrychlejší začlenění dříve segregované skupiny uživatelů

Více možností využití — prostor by měl být přístupný a použitelný pro všechny

Flexibilní užívání — porozumění prostoru a jeho uživatelům (rozmanité požadavky), ale zároveň by měl být utvářen tak, aby mohlo dojít ke změně využití a požadavků na něj

Prostor vhodný pro všechny — jednoduché a intuitivní použití (osvětlení, vizuální kontrast, zvolené materiály). Informace o dostupnosti prostoru/objektu by měly být poskytovány jejich uživatelům. Také by měl být zajištěn přístup k místu: silnice, parkovací místa, vstup do budovy aj.

Další četba

- PERSSON, H., H. AHMAN, A. YNGLING a J. GULLIKSEN, 2015. Universal design, inclusive design, accessible design, design for all: different concepts—one goal? On the concept of accessibility— historical, methodological and philosophical aspects. *Universal Access in the Information Society*. 14(4), 505—526. <https://doi.org/10.1007/s10209-014-0358-z>
- IMRIE, R., 2012. Universalism, universal design and equitable access to the built environment. *Disability & Rehabilitation*. 34(10), 873—882. <https://doi.org/10.3109/09638288.2011.624250>
- MEŞHUR, H. F. A. a B. Y. ÇAKMAK, 2018. Universal Design in Urban Public Spaces: The Case of Zafer Pedestrian Zone / Konya-Turkey. *International Journal of Architecture & Planning*. 2018, 6, 15—40. <http://dx.doi.org/10.15320/ICONARP.2018.47>

5.4 Jsou univerzální designy ideálním řešením přístupnosti?

UD mají respektovat potřeby osob s různými nároky na prostor (Satoshi, 1998). Slovo „univerzální“ by ovšem mělo odkazovat na sadu principů, které jsou stabilní, nadčasové a zároveň by měly usilovat o rovnocennost a spravedlnost navzdory možnostem a schopnostem jednotlivců (Imrie, 2012, s. 879; D’Souza, 2004).

UD naráží také na rozdíly vyplývající z rozdílných historických, kulturních a sociálních aspektů, které mohou též ovlivňovat odlišné nároky na využití prostoru (Satoshi, 1998). Design je výsledkem socio-kulturních vztahů zakořeněných v komplexu sociálních praktik, jež nelze zobecnit (Imrie, 2012, s. 878). V průběhu času se ukázalo, jak mohou být tyto designy necitlivé vůči kulturním rozdílnostem (Hamraie, 2016). UD kladou větší důraz na fyziologické nároky na prostor než na socio-kulturní diverzitu (Imrie, 2012), čímž se dostávají do rozporu se svou podstatou, která by měla usilovat o ustoupení od medicínského nahlížení na tělesnou odlišnost.

UD jsou i přes svou popularitu pouze „empirickým“ přístupem postrádajícím jasný teoretický podklad. Principy UD zahrnují několik teoretických rámců, kterým ovšem nedominuje žádná teoretická tradice (D’Souza, 2004). S tím úzce souvisí nedostatečná pozornost akademického sektoru a zcela chybějící kritická kontrola

nad zastřešujícími principy inkluzivních přístupů, jejich porozuměním a uváděním do praxe (Imrie a Hall, 2014).

Rámeček 5.4 Rob Imrie

Profesor humánní geografie na Royal Holloway, University of London. Rob Imrie se zabývá především obory geografie, sociologie a městské plánování (Imrie a Hall, 2014). Dříve působil také jako profesor geografie na King's College London, hostoval na University of Strathclyde, University of Western Sydney a University of Cork (Biography, 2020).

Jedná se o jednoho z klíčových geografů věnujících se problematice Disability studies. Zabývá se především studiem mobility a městského designu ve vztahu ke znevýhodněným skupinám osob a městskou politikou (Imrie a Hall, 2014). Geografii znevýhodnění přispívá především zájmem o význam univerzálního designu při vytváření veřejného prostoru. Ve své práci zkoumá také interakce prostředí s jedincem a následně se snaží o provazbu s politikami plánování, respektive zkoumá dopady plánovacích politik na vytváření přístupného prostoru. Ve svých publikacích se snaží apelovat na zodpovědnost za budování prostoru, kterou však nese celá společnost, a aby mohlo dojít ke změnám, musí si svou roli společnost uvědomit.

V roce 2004 byl oceněn Královskou geografickou společností za přínos k výzkumu národních a místních politik v oblasti rozvoje měst a místní správy (Biography, 2020).

Publikace: Disability and the city: International perspectives, Inclusive design: designing and developing accessible environments, Focusing on disability and access in the built environment.

Jednou z hlavních kritik UD je jejich utopický charakter (Bianchin a Heylighen, 2017). Je vůbec reálné vytvořit prostor, jenž bude nabízet spravedlivé užití pro všechny a zároveň bude respektovat lidskou diverzitu? UD předpokládají, že prostředí, které bude dobře sloužit osobám se zdravotním znevýhodněním, bude využitelné pro celou společnost (Imrie, 2012). Avšak individuální potřeby jedinců jsou příliš rozdílné, aby mohly zapadnout do řešení jednoho designu. Přístup UD kritizují též Osman a Jíchová (2019, s. 144), kteří zdůrazňují neopodstatněnost myšlenky

ideálního, univerzálního prostoru, který má být vhodný pro všechny možné uživatele ve všech možných situacích. Navíc začaly být reflektovány i rozdíly v nárocích na prostor mezi osobami s pohybovým znevýhodněním a stárnoucí populací (kde dochází k postupnému omezování vícera schopností najednou). V tomto smyslu může tedy přístupné prostředí vytvořené pro jednu skupinu (osoby s pohybovým znevýhodněním) výrazně omezovat přístupnost prostředí pro skupinu druhou (stárnoucí populaci) (Satoshi, 1998).

Rámeček 5.5 Ann Heylighen

Profesorka architektury na University of Leuven v Belgii. V rámci svých studií se zaměřuje především na způsoby navrhování prostoru, využívání prostoru a vztahy mezi nimi. Její výzkumný tým se specializuje právě na výzkum designů prostoru, ale zároveň úzce spolupracuje také se sociálně vědními obory. Tato skupina se zaměřuje na prostorové praktiky architektury a zkoumá, jakým způsobem zkušenosti lidí s prostorem ovlivňují různé schopnosti, věk nebo perspektivy (KU Leuven, 2020).

Ann Heylighen získala dvě prestižní ocenění od Evropské výzkumné rady, první za projekt Architectural design In Dialogue with dis-Ability (AIDA). Druhou cenu získala za projekt Rent-a-Specialist (KU Leuven, 2020).

Publikace: How does inclusive design relate to good design? About the nature of design in universal design, Just design.

Dalším nedostatkem těchto designů je jejich nepřizpůsobivost. UD nejsou schopné reagovat na nápravu již vzniklých bariér v prostoru a v krátkém časovém horizontu jej zpřístupnit co nejširšímu spektru uživatelů (Erkiliç, 2011). Tyto designy se snaží vytvářet takový prostor, který je přístupný již od svého počátku.

UD byly výrazně ovlivněny technickým a procesním dialogem. Ve středu těchto designů stojí především technická a procesní stránka. Avšak přílišné lpění na těchto aspektech může potlačovat skutečný přínos designů. UD by měly zahrnovat komplexní proces včetně technologií, procesních metod, ovšem neměly by zapomínat na uživatele a jejich potřeby v konkrétním prostoru. Čili měly by primárně vycházet z pozorování interakcí jednotlivých uživatelů s prostorem (Imrie, 2012).

Mezi významné autory zabývajícími se vztahem mezi prostorem, jeho uživateli a jejich vzájemnou interakcí patří Rob Imrie a Ann Heylighen, více informací k těmto autorům je možné získat v rámečcích 5.4 Rob Imrie a 5.5 Ann Heylighen.

Další četba

- BIANCHIN, M. a A. HEYLIGHEN, 2017. Fair by design. Addressing the paradox of inclusive design approaches. *The Design Journal*. 20(1), 3162—3170. <https://doi.org/10.1080/14606925.2017.1352822>
- D'SOUZA, N., 2004. „Is Universal Design a Critical Theory?“ In: KEATES, S., J. CLARKSON, P. LANGDON a P. ROBINSON. *Designing a More Inclusive World*. London: Springer-Verlag, s. 3—9. <https://doi.org/10.1007/978-0-85729-372-5>
- ERKILIÇ, M., 2011. Conceptual Challenges Between Universal Design and Disability in Relation to the Body, Impairment, and the Environment. Where Does the Issue of Disability Stand in the Philosophy of Ud? *METU Journal of the Faculty of Architecture*. 28 (2), 181—203. <https://doi.org/10.4305/METU.JFA.2011.2.9>

5.4.1 Problematika uvádění univerzálních designů do praxe

Většina západních společností se v současnosti snaží o postupné odstraňování bariér v městském prostoru. Avšak aplikace myšlenek UD do městského plánování je značně problematická. UD se snaží reagovat na produkci prostoru, který je utvářen pro standardizovaná těla (Hamraie, 2012). Nicméně problémem je právě nedostatečná právní zodpovědnost orgánů veřejné správy, jež mají v gesci tuto problematiku. V podstatě neexistuje systém kontroly jejich činností a za nově vzniklé bariéry nenesou zodpovědnost (Gleeson, 2001). Mnohdy je důvodem roztříštění zodpovědnosti za veřejný prostor mezi orgány veřejné správy. Z tohoto důvodu pak není možné zodpovědnost za nově vzniklé bariéry vymáhat (Manley, 2011).

Někteří autoři apelují na nutnost provedení změny na politické úrovni (Imrie a Hall, 2014), aby bylo zamezeno neustálému vzniku nových bariér, které následně vylučují osoby se zdravotním znevýhodněním ze společnosti a využívání veřejného prostoru a služeb. Ovšem k tomu, aby taková změna mohla nastat, je potřeba, aby

si společnost uvědomila, že nese zodpovědnost za vznik bariér a jejich odstraňování (Manley, 2011).

V rámci tohoto procesu bude muset dojít ke změně úhlu pohledu, která bude vyžadovat obrat v postojích a sociálních a politických strukturách (Imrie a Hall, 2014, s. 14). Už nyní začíná být v západních společnostech patrné množství nejrůznějších hnutí bojujících za práva osob se zdravotním znevýhodněním na různých politických úrovních. Postupně se tak městský aktivismus snaží tlačit zodpovědnost na jednotlivé instituce pověřené formováním a fungováním měst. Důležitost je také přikládána specifikaci přístupného prostoru, na jejímž základě by měla proběhnout snaha o „modernizaci“ politiky. Následně by mohl na úrovni národních států či samospráv vzniknout orgán, který by dohlížel na celý proces vytváření přístupného prostoru (Gleeson, 2001).

Přijetí principů UD do procesu městského plánování bude do budoucna důležité, především proto, aby bylo možné předcházet vytváření nových bariér prostoru. Na UD je nahlíženo jako na komplexní proces vyžadující interaktivní a týmový přístup, jenž bude přesahovat limity jedince včetně profesionálů. Celý proces by měl být transparentní, odpovědný a umožňovat participaci zahrnující také budoucí uživatele prostoru (Manley, 2011).

I přes to, že jsou principy UD zaneseny v legislativách většiny západních států, jejich dodržování je spíše sporadické. Vzhledem k celkovému neukotvení procesu v městském plánování a nepřizpůsobivosti k aktuálním problémům a drobným překážkám, jež by mohly v poměrně rychlém časovém horizontu a za minimum nákladů zpřístupnit prostor, byl hledán přístup, který by reagoval na nedostatky těchto designů. Taktický urbanismus představuje právě takový přístup, který umožňuje reagovat na výše zmíněné nedostatky UD.

5.5 Taktický urbanismus

Taktický urbanismus (dále TU) se nezaměřuje primárně na myšlenku tvorby bezbariérového prostředí, nicméně nabízí možnost rychlejšího řešení při odstraňování menších bariér prostoru a zároveň při řešení problémů s aplikováním politik přístupnosti (Talen, 2015). TU vychází z každodenní zkušenosti/interakce uživatelů s prostorem. Na základě těchto zkušeností je pak vytvářena drobná změna prostoru tak, aby prostor lépe vyhovoval svým uživatelům. TU je přístup usilující o malé změny prostoru na

základě drobných zásahů. Drobná fyzická změna prostoru jej zjednoduší a zpřístupní větší škále uživatelů (Talen, 2015). Vytvořené změny mohou být dočasného i trvalého charakteru a nevyžadují příliš velké investiční náklady (Webb, 2018). TU může být nesen širokou škálou aktérů — orgány státní správy/samosprávy, podnikatelskou sférou, neziskovými organizacemi, občanskými uskupeními nebo jednotlivci. Motivaci TU lze charakterizovat jako reakci na současné městské plánování (Silva, 2016). TU je netradičním nástrojem změny prostředí, jenž se snaží zajistit shodu, veřejnou bezpečnost, spravedlnost, efektivitu a koordinaci městských systémů. Jednotlivé výstupy TU by měly sloužit přinejmenším jako krátkodobá řešení určitého problému (Finn, 2014). TU je fenoménem, aktivním nástrojem, který by měl směřovat k vylepšování městského prostoru (Lydon a Garcia, 2015). Základní principy TU jsou zaznamenány v rámečku 5.6.

Rámeček 5.6 Základní principy taktického urbanismu (Lydon a Garcia, 2015, s. 172)

Pochopení — V první řadě je důležité si uvědomit, pro jakou skupinu osob je změna realizována

Definice — Specifikace problému a možností řešení, jež prostor nabízí

Představa — Najít způsoby řešení definovaného problému

Projekt — Vytvořit projekt, který bude realizován v krátkém čase a s malými náklady

Test — Nakonec je potřeba otestovat projekt a získat zpětnou vazbu.

Původní iniciativy ke změnám prostoru pocházely od jeho uživatelů nebo občanských sdružení. Podoba tohoto strategického městského aktivismu se začala utvářet v 70. letech 20. století v USA (Talen, 2015). Nicméně hlavním milníkem TU byla éra po hospodářské krizi v roce 2009, kdy došlo v USA ke zpomalení celé ekonomiky. Z ekonomických důvodů nebyl možný příliš velký rozvoj, a tak se začaly uplatňovat tyto neformální podoby urbanismu, které usilují o menší změny prostoru — malá finanční náročnost, rychlé a snadné řešení a uzpůsobení prostoru jeho uživatelům (Lydon, Bartman, Garcia a Preston, 2012).

TU umožňuje vést debatu mezi městem a jeho občany, případně dalšími zúčastněnými aktéry, jež bude podkladem pro efektivnější městské plánování (Lydon a Garcia, 2015). Přístup TU získal během krátké doby velké množství příznivců. Avšak s jeho rozšířením se začal vytrácet jeho původní charakter a stává se z něj mainstreamový přístup, jenž upevňuje prvky demokracie pomocí debaty o utváření prostoru mezi veřejnou správou a občany (Iveson, 2013). Navzdory původní myšlence komunitně vedeného přístupu začíná ideje TU přebírat i veřejná správa (Mould, 2014). Začlenění aktivit TU do procesu městského plánování bude přínosné, ovšem panují obavy, zda byrokratizace a institucionalizace nezničí původní myšlenku občanského aktivismu (Talen, 2015). V momentě, kdy se z přístupu stane pouze politický nástroj městského rozvoje, myšlenky TU přicházejí o občanský a aktivistický charakter a stávají se pouze moderním vyjadřovacím způsobem městského plánování. Místo efektivního nástroje usilujícího o rozvoj sociální, politické a ekonomické stránky města se z něj stává lidový jazyk bez taktiky. Kriticky je hodnocen celý posun původní myšlenky TU k jejímu novému pojetí. V tomto smyslu se stává pouze prázdným obsahem městských strategií, které mohou působit negativně na sociální struktury městského života (Mould, 2014).

Další četba

LYDON, M. a A. GARCIA, 2015. *Tactical Urbanism: Short-term Action for Long-term Change*. Washington: Island Press.
<https://doi.org/10.5822/978-1-61091-567-0>

MOULD, O., 2014. *Tactical Urbanism: The New Vernacular of the Creative City*. *Geography Compass*. 8(8), 529—539. <https://doi.org/10.1111/gec3.12146>

TU usiluje o to stát se nástrojem rozvoje městského prostoru. Samotná města mohou na základě prvků tohoto přístupu prosperovat, mohou díky němu odhalit problémy a nekvalitní změny v prostoru města. TU může být také využíván jako způsob testování reakce společnosti na určitou změnu prostoru v malém měřítku (Mould, 2014). Nespornou výhodou TU je důraz, který je kladen na pozorovací schopnosti lidí. V současnosti bohužel orgány odpovědné za městské plánování příliš nevyužívají

zkušeností a postřehů uživatelů městského prostoru k jeho plánování a utváření (Silva, 2016). Přístup tedy získává benefity z každodenních zkušeností občanů s daným prostorem. Přístup TU se může stát velice efektivním nástrojem plánovacího procesu, pokud bude propojen s dlouhodobým strategickým plánováním (Lydon, Bartman, Garcia a Preston, 2012). Více o taktickém urbanismu a možnostech pro samosprávy je uvedeno v rámečku 5.7.

Rámeček 5.7 Taktický urbanismus ve službách samospráv

Mike Lydon je mezinárodně uznávaným urbanistou, spisovatelem, řečníkem a zastáncem tzv. „livable cities“. V roce 2018 byl Mike Lydon součástí seznamu 100 nejvlivnějších urbanistů všech dob. Je autorem projektů The Open Streets Project a taktického urbanismu. Kniha *Tactical Urbanism: Short-term Action for Long-term Change*, na které se podíleli s Tonym Garciou, je jednou z nejlepších urbanistických knih za poslední desetiletí (Street Plans, 2020).

Tony Garcia je uznávaným urbanistou. Tony Garcia působí na University of Miami School of Architecture. Věnuje se předávání svých znalostí skrze přednášky a workshopy na témata designu a taktického urbanismu (Street Plans, 2020).

Tactical Urbanism: Short-term Action for Long-term Change — publikace představuje samosprávám i občanům nové způsoby vytváření prostoru. Ve své knize autoři ukazují způsob utváření veřejného prostoru, který bude příjemnější a kde se zároveň budou obyvatelé cítit lépe. Taktický urbanismus kombinuje design, plánování a snaží se o vytvoření podnětu pro transformaci dané komunity. Hlavní myšlenkou je nezbytné zapojení veřejnosti do procesu utváření veřejného prostoru.

5.5.1 Příklady využití taktického urbanismu

Původně cílily taktiky TU pouze na dočasná řešení určitého problému, případně měly pouze upozorňovat na způsob řešení daného problému, nicméně s jeho rozvojem se začala objevovat také řešení trvalá. TU primárně necílí na vytváření bezbariérového prostoru, ale na uzpůsobení prostoru svým uživatelům. Jediným v tuto chvíli zdokumentovaným procesem, který aplikoval taktický urbanismus v otázce bezbariérovosti,

je „*The Master Plan of the Historic Center of the Central District of Honduras*“. Workshop byl iniciován univerzitou v Seville a španělskou nevládní organizací ÍTACA Ambiente Elegido. Cílem tohoto projektu, který se konal v honduraském hlavním městě Tegucigalpa, bylo vést diskusi, představit nápady a nástroje v oblasti inkluzivního a udržitelného rozvoje měst. Součástí semináře byli zástupci univerzit, neziskové organizace, agentura pro mezinárodní rozvojovou spolupráci, osoby se zdravotním znevýhodněním (cílová skupina). Konkrétní výsledky projektu odhalily nedostatky ve veřejném prostoru a zviditelnily skutečné bariéry, kterým každodenně čelí osoby se zdravotním znevýhodněním. Na základě drobných změn veřejného prostoru vzniklo na pár hodin město bezpečnější, inkluzivnější a spravedlivější. Výsledek projektu poukázal, jak jednoduché je využití lidského potenciálu, jenž je obecně opomíjen, k získání cenných informací. Na základě výsledků tohoto projektu bylo možné zahájit v Hondurasu veřejnou debatu o přístupu k městskému plánování a také o způsobu umístění občanů a jejich zkušeností do centra plánovacího procesu (Morales, 2018).

Jak lze pozorovat na tomto příkladu, aplikace principů TU v rámci vytváření přístupného městského prostoru je možná. Jednou z možností je alespoň snaha upozornit během jednorázových akcí na to, jakým způsobem lze vůbec prostor učinit přístupným. Na tomto základě by mohla být vedena veřejná debata o plánování přístupného městského prostoru. Druhou možností využití TU v praxi je aplikace jeho principů na postupné odstraňování bariér pomocí malých zásahů, které budou vycházet z veřejné debaty mezi zástupci cílových komunit a veřejné správy.

Další četba

MORALES, A., 2018. Urbanismo educativo y discapacidad. Nuevos mecanismos participativos para una ciudad más sostenible e integradora. El caso del Plan Maestro del Centro Histórico del D.C. de Honduras. *Arquitecturas del Sur*. 36(54). <https://doi.org/10.22320/07196466.2018.36.054.07>

5.6 Komparace univerzálního designu a taktického urbanismu

Srovnání myšlenek UD a TU poukazuje na to, jak komplementárně by mohly působit dohromady. Omezení jednoho designu je podstatou toho druhého. Prvky UD na rozdíl od TU jsou ve většině západních států legislativně ukotveny. TU se orientuje na lokální měřítko — budovy a ulice (Webb, 2018), zatímco UD nejsou velikostí prostoru omezeny. TU se snaží pomocí malé změny vylepšit prostor v krátkém časovém horizontu, na druhou stranu UD pracují s vytvářením přístupného prostředí již od počátku. Lze tedy tvrdit, že zatímco se UD snaží o uplatnění přístupného prostředí formou dlouhodobých strategií, TU reaguje na bariéry v prostoru pomocí rychlých taktik.

Dalším významným rozdílem v těchto designech jsou plánovací principy, kde TU nabízí plánování ve smyslu bottom-up přístupu (Talen, 2015), jež je iniciováno samotnými uživateli prostoru. Na druhou stranu UD uplatňují logiku top-down principů plánování (Imrie, 2012), kdy v centru plánovacího procesu stojí orgány státní správy či samosprávy. Významný rozdíl je dále také spatřován v otázkách kulturních návyků jednotlivých společností. Zatímco UD nabízí univerzální řešení pro všechny, TU umožňuje zohledňovat také otázku kulturních odlišností v jednotlivých lokalitách, a tedy navrhuje heterogenní řešení pro různé skupiny uživatelů.

Původně se UD zaměřovaly pouze na interiéry staveb, tedy jejich hlavní principy byly formovány právě na tento typ prostoru, což může být komplikací při uplatňování těchto principů v exteriérech. Z tohoto pohledu je pak přístup TU dobře aplikovatelný jak na interiéry, tak i exteriéry měst.

Z pohledu českých historických měst může být také značně problematická aplikace UD v centrálních částech měst. UD se snaží o produkci přístupného prostoru pro všechny komplexně již od jeho vzniku. V těchto historických centrech, často zatížených památkovou ochranou, se jeví jako využitelnější právě TU, který reflektuje potřeby uživatelů pouze pomocí drobných zásahů. Čili TU nabízí jednodušší řešení komplikovaného prostoru právě v centrálních částech měst, jež hrají často klíčovou roli pro celou společnost (lokalizace významných institucí, služeb, míst k setkávání aj.). Na druhou stranu principy UD jsou lépe aplikovatelné v nově vznikající zástavbě měst, jež bývá lokalizována do okrajových částí. Doplnění současného systému (tedy v legislativě ukotvené prvky UD) o prvky TU by mohlo přinést zlepšení podmínek a postupné vytváření přístupného prostoru měst.

V českém prostředí se zpřístupňování prostoru věnuje několik autorů, viz rámeček 5.8.

Rámeček 5.8 Publikace zabývající se zpřístupňováním městského prostoru v České republice

Navrátilová, Blanka, 2016. Univerzální design a přístupnost staveb městské hromadné dopravy.

Disertační práce se zabývá myšlenkou přístupnosti hromadné dopravy jakožto důležité potřeby člověka, která zvyšuje kvalitu života a umožňuje plnohodnotnější život. Práce se snaží o otevření používání univerzálního designu v praxi za účelem zvýšení přístupnosti hromadné dopravy. Snaží se navrhnout základní body a postupy tvorby prostoru dle univerzálního designu tak, aby byl prostor přístupný, bezpečný a pohodlný pro všechny uživatele s různými schopnostmi. Více na webových stránkách: <https://www.univerzalniatelier.cz/univerzalni-design/>

Šestáková, Irena a Pavel Lupač, 2010. Budovy bez bariér.

Publikace reaguje na tzv. „bezbariérovou vyhlášku“ 398/2009 Sb. Autoři se snaží poukázat na to, jak se vytváří kvalitní návrh prostředí respektující prostorové nároky osob s omezenou schopností pohybu, schopností orientace či s mentálním znevýhodněním. Publikaci doplňuje mnoho názorných obrázků, jež napomáhají lepšímu pochopení jednotlivých předpisů dané vyhlášky.

Zdražilová, Renata, 2011. Bezbariérové užívání staveb: Metodika k vyhlášce č. 398/2009 Sb., o obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb.

Praktická příručka pro tvorbu bezbariérového prostředí. Hlavním cílem publikace je přiblížení problematiky bezbariérového užívání staveb odborné veřejnosti. Autorka vysvětluje požadavky právního prostředí na základě principů základních podmínek samostatného pohybu a orientace cílové skupiny. Práci provází bohatý grafický materiál, který názorně specifikuje podmínky bezbariérového užívání.

Línová, Jana, 2019. Taktický urbanismus: přístupy městských samospráv k problematice bezbariérovosti.

Kapitola *Politiky zpřístupňování městského prostoru v České republice* je postavená právě na této diplomové práci. Diplomová práce se zabývá tématem produkce přístupného veřejného prostoru. Autorka pracuje s přístupy univerzálních designů

a taktického urbanismu, jež aplikuje na konkrétní příklady z praxe. Práce identifikuje města na území České republiky, která se zabývají systematickým odstraňováním bariér. Na příkladu těchto měst byly popsány nástroje, zkušenosti, způsoby utváření agendy a praktické rady jednotlivých zástupců této problematiky v daných samosprávách.

5.7 Legislativa a její naplňování na území České republiky

Situace v České republice je obdobná, jak již bylo naznačeno výše na zahraničním příkladu. Přestože je v ČR platná řada zákonných norem (viz rámeček 5.9) usilujících o odstraňování bariér, jejich dodržování je spíše sporadické a zodpovědnost za jejich plnění není vymáhána. Následně dochází k vytváření stále nových bariér v prostoru.

Rámeček 5.9 Základní legislativní předpisy v České republice zabývající se odstraňováním architektonických i jiných bariér (Elsa, 2013)

zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon)

vyhláška č. 398/2009 Sb., o obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb

vyhláška Ministerstva pro místní rozvoj č. 268/2009 Sb., o technických požadavcích na stavby

vyhláška Ministerstva pro místní rozvoj č. 501/2006 Sb., o obecných požadavcích na využívání území, ve znění vyhlášky č. 269/2009 Sb.

Nejdůležitějšími legislativními opatřeními na území ČR, jejichž cílem je odstraňování bariér z veřejného prostoru, je stavební zákon č. 183/2006 Sb. a jeho prováděcí vyhláška č. 398/2009 Sb., o obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb (Ministerstvo vnitra České republiky, 2019; Ministerstvo pro místní rozvoj, 2009). Vyhláška vymezuje požadavky na prostor a navrhuje možnosti

řešení pro jednotlivé skupiny osob. Avšak dokument naráží na problém v případě kulturních památek, kde stojí stanovisko památkové péče nad zněním této vyhlášky (Ministerstvo pro místní rozvoj, 2009). V tomto případě je často náročné vytvářet přístupný veřejný prostor v centrálních historických částech měst, která jsou však klíčová pro jeho uživatele.

Vzhledem k absenci orgánu, jenž by dohlížel na dodržování této vyhlášky, je plnění zmíněného legislativního opatření spíše sporadické a ne vždy správně uchoopené. Po novelizaci stavebního zákona byla přenesena zodpovědnost v otázkách zpřístupňování prostoru na stavební úřady. Součinnost orgánů činných ve stavebním řízení však není ideální, z tohoto důvodu pak není dodržována vyhláška č. 398/2009 Sb. stavebního zákona č. 183/2006 Sb., čímž dochází k neustálému vzniku nových bariér v prostoru. Problémem je především neschopnost stavebních úřadů kontrolovat dodržování všech potřebných norem z důvodu nedostatečně proškoleného personálu. S tím souvisí také nulová zodpovědnost za porušování zákonem stanovených norem. Zmíněné argumenty vyplývají z dlouholetých zkušeností komunikačních partnerek tohoto výzkumu.

5.8 Metodika výzkumu

Tato sekce představuje podobu empirického výzkumu, který se zabýval již konkrétními městy ČR, jež se aktivně podílí na odstraňování bariér a vytváření přístupného veřejného prostoru. Prvním zásadním krokem byla identifikace městských samospráv na území České republiky (tab. 5.1), které se systematicky zabývají otázkou odstraňování bariér na svém území (vymezení pojmu systematické odstraňování bariér je uvedeno v rámečku 5.10). K identifikaci bylo využito internetové rešerše a konzultace s osobami působícími v oblasti zpřístupňování veřejného prostoru. Na základě této identifikace byl sestaven seznam čtyř měst, která se systematickým odstraňováním bariér zabývají — Olomouc, Pardubice, Praha a Brno.

V identifikovaných samosprávách, jež se systematickým odstraňováním bariér zabývají, byly postupně provedeny polostrukturované rozhovory s komunikačními partnerkami, které mají ve své gesci organizaci zmíněných pracovních skupin. Sběr dat se uskutečnil v období mezi zimou 2017 a zimou 2018. V kapitole budou použity úryvky z těchto rozhovorů, které jsou opatřeny přezdívkami komunikačních partnerek. Kontakt byl navázán celkem s pěti komunikačními partnerkami, jedna komunikační

partnerka za každé jedno identifikované město. Výjimkou bylo hlavní město Praha, kde na počátku roku 2018 došlo k transformaci poradního orgánu a personální výměně, z toho důvodu byly v Praze provedeny rozhovory dva.

Tabulka 5. 1 Seznam městských samospráv, jež řeší systematicky otázku bezbariérovosti

Město	Název pracovní skupiny	Odbor	Statut
Brno	Poradní sbor Rady města Brna pro bezbariérové Brno	Odbor zdraví	Poradní a iniciační orgán Rady města Brna
Olomouc	Projekt bezbariérová Olomouc	Odbor sociálních věcí	Pracovní skupina
Pardubice	Komise pro bezbariérovost	Odbor školství, kultury a sportu	Pracovní skupina
Praha	Komise Rady HMP pro Prahu bezbariérovou a otevřenou	Odbor rozvoje a financování dopravy	Komise Rady města Prahy

Zdroj: Vlastní zpracování

Rámeček 5.10 Systematické odstraňování bariér na území samospráv

Jedná se o samosprávy, jež řeší komplexně problematiku zpřístupňování veřejného prostoru na svých územích. Tyto samosprávy mají vytvořené pracovní skupiny, které se řídí koncepčním dokumentem (jedná se o strategie, nikoliv taktiky), jenž stanovuje dlouhodobé cíle směřující k postupnému zpřístupnění veřejného prostoru města. Veškeré aktivity vedoucí k přístupnému prostoru jsou řízeny, nejedná se pouze o nárazové odstraňování bariér.

Nicméně v České republice se odstraňováním bariér zabývá celá řada měst např. nárazovým odstraňováním bariér, vytvořením bezbariérové mapy / mapy přístupnosti či poskytují grantové podpory na zpřístupnění veřejného prostoru. Avšak v těchto případech není možné mluvit o systematickém přístupu, který usiluje o komplexní koordinaci odstraňování bariér na svém území. Lze hovořit spíše o jednotlivých taktikách.

5.9 Dosavadní praxe na úrovni samospráv v České republice

5.9.1 Počátky systematického odstraňování bariér v ČR

Počátky systematického odstraňování bariér ve veřejném prostoru lze v české společnosti datovat na počátek 21. století. První myšlenky spojené s odstraňováním bariér se ovšem začaly objevovat již v průběhu 90. let. Úplně první město v České republice, jež začalo být aktivní v otázkách bezbariérovosti a vytvořilo pracovní skupinu, která usilovala o zpřístupnění města všem uživatelům, byla Olomouc v roce 2001, v roce 2004 na ni navázaly Pardubice, 2011 Praha a Brno se připojilo až v roce 2017.

Historický vývoj jednotlivých orgánů (pracovních a poradních skupin) byl obdobný, jen se odehrával v různých časových horizontech. Pro všechna města byl nejdůležitější prvotní zájem politické reprezentace o řešení této otázky, jenž nastartoval proces institucionalizace politiky přístupnosti. Jedním z důležitých důvodů pro vytvoření těchto orgánů zabývajících se odstraňováním bariér bylo neustálé vytváření nových bariér ve veřejném prostoru v České republice i přes existenci bezbariérové vyhlášky. Hlavním cílem institucionalizace těchto agend je právě dohled nad dodržováním zákonných norem na územích jednotlivých samospráv, čímž dochází k eliminaci bariér a postupnému zpřístupňování prostoru. Další důležitá myšlenka, již tyto orgány nesou, je uplatnění idejí bezbariérového designu v rámci městské samosprávy. Jak uvedla komunikační partnerka Kateřina (Praha): „*Sdílení informací mezi všemi zapojenými subjekty je to nejcennější, co zde vzniká.*“, odkazuje tím na sdílení informací na společných setkáních, čímž by mělo docházet k postupné koordinaci aktivit na územích zmíněných samospráv a eliminaci bariér.

Ukotvení jednotlivých iniciačních orgánů v rámci městských samospráv se různí. Nicméně u vybraných samospráv lze sledovat dva rozdílné způsoby upevnění. V prvním případě fungují orgány v Olomouci a Pardubicích jako neoficiální pracovní skupiny. Nejsou řízeny žádným statutem, stanovami ani jednacím řádem. Nejedná se o politické orgány, a tak nejsou přímo řízeny ani Radou města, přesto jsou členové pracovních skupin jmenováni a odvoláváni právě Radou města. Hlavním posláním těchto pracovních skupin je přenášení agendy odstraňování bariér do dílčích odborů magistrátu a městských organizací. Díky tomuto propojení mohou koordinovat činnosti, jež jsou iniciovány městem, aby jejich řešení bylo koncepční. Myšlenku bezbariérového prostoru tímto mohou šířit i do dalších strategických dokumentů města.

Druhou skupinu tvoří města Brno a Praha, která mají své povinnosti zakotveny ve statutu a jednacím řádu. Tyto poradní orgány jsou již politickými uskupeními a jsou řízeny Radou města. Všichni členové jsou jmenováni a odvoláváni Radou města. Statuty (př. rámeček 5.11) také určují obecně typ činností a úkolů, jež by měly tyto poradní orgány vykonávat, např. posuzování a vydávání stanovisek k záměrům města, předkládat návrhy a doporučení Radě města k dalším aktivitám aj. Usnášeníschopnost týmu je zajištěna účastí nadpoloviční většiny členů. Poradní orgány usilují o konsensus a hlasování je zajištěno prostou většinou. Členství v těchto poradních skupinách jsou nezastupitelná. Jednání jsou neveřejná, ale mohou být přizváni odborníci či hosté na konkrétní setkání, kteří ovšem nedisponují hlasem poradním (Brno | Město pro rodiny, 2017; Magistrát hlavního města Prahy, Jednací řád komisí Rady HMP, 2012).

Rámeček 5.11 Ukázka části statusu Poradního sboru pro bezbariérové Brno (Brno | Město pro rodiny, 2017)

II. Poslání sboru

Poradní sbor sdružuje osobnosti, které se významným způsobem podílejí na aktivitách zaměřených na řešení přístupnosti města a odstraňování bariér pro osoby s omezenou schopností pohybu.

Posláním sboru je zajištění vytváření přístupného prostředí, tj. prostředí, které umožní bezpečný a samostatný pohyb a užívání všem uživatelům bez ohledu na jejich schopnosti, znalosti, zdravotní stav a postupné odstraňování stávajících bariér.

III. Úkoly a činnost sboru

Poradní sbor zejména:

- průběžně sleduje a hodnotí vývoj v oblasti přístupnosti ve městě Brně,
- dává podněty ke koncepčnímu řešení závažných problémů v oblastech, které se týkají přístupnosti města pro osoby s omezenou schopností pohybu,
- připravuje podklady, stanoviska a návrhy na základě vyžádání Rady města Brna, náměstků primátora nebo členů RMB,
- předkládá návrhy na opatření pro realizaci koncepce řešení přístupnosti města Brna pro osoby s omezenou schopností pohybu,
- připomínkuje záměry města Brna, jeho organizací a dalších předložených materiálů z hlediska bezbariérovosti,

- konzultuje projektové dokumentace, prostřednictvím kompetentních osob/institucí zajišťuje dohled nad průběhem staveb a účast na stavebních řízeních,
- koordinuje rozvojové a investiční záměry na úrovni města, spolupráci mezi jednotlivými odbory, organizacemi města a městskými částmi v oblasti bezbariérovosti,
- spolupracuje se zástupci cílových skupin (osoby se zdravotním postižením, senioři, rodiny ad.), řeší konkrétní problémy,
- iniciuje aktivity spojené se zpřístupňováním města,
- vytváří a spolupracuje na koncepčních materiálech, spolupracuje na vytváření metodik týkajících se bezbariérovosti v různých oblastech (bydlení, doprava, ...) s možností připomínkovat vznikající materiály a vyjadřovat se a navrhnout úpravy u již existujících,
- o své činnosti informuje nejméně 1x ročně Radu města Brna,
- projednává a posuzuje projekty v rámci programu lehce odstranitelných bariér a navrhuje financování jednotlivých projektů,
- spolupracuje s Odborem investičním, Odborem dopravy, Odborem zdraví, Oddělením předprojektové přípravy staveb, DPMB, TSB, BKom, KAM, VZMB,
- vyjadřuje se k plánovaným investičním záměrům z hlediska bezbariérovosti na následující roky.

Další četba

Komise Rady hlavního města Prahy pro Prahu bezbariérovou a otevřenou, 2014.

Koncepce odstraňování bariér ve veřejné hromadné dopravě v hlavním městě Praze [online]. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. Dostupné z: <https://www.databaze-strategie.cz/cz/praha/strategie/koncepce-odstranovani-barier-ve-verejne-hromadne-doprave-v-hlavnim-meste-praze>

Projekt bezbariérová Olomouc, 2010. Pro odborníky [online]. Statutární město Olomouc. Dostupné z: <https://www.olomouc.eu/obcan/socialni-sluzby/projekt-bezbarierova-olomouc/pro-odborniky>

5.9.2 Klíčoví partneři

Vhodně zvolení klíčoví partneři (členové) jsou tím nejdůležitějším elementem těchto orgánů. Obecně se všechny komunikační partnerky shodly, že důležitá je především správná volba členů. Prvořadý je zájem o problematiku odstraňování bariér, navíc je také důležitá dostatečně vysoko postavená funkce v rámci zastupující organizace, jež dává možnost šířit myšlenku v dané instituci.

Každý člen pracovního týmu má danou svou funkci. Někteří členové jsou odborníky na problematiku bezbariérovosti, jiní členové mají především přenášet problematiku odstraňování bariér do svých organizací, ale také v opačném směru. Vhodná témata z vlastní oblasti diskutovat na společných setkáních.

Tabulka 5.2 Složení jednotlivých pracovních týmů

	Olomouc	Pardubice	Praha	Brno
Městská samospráva	6	7	4	8
Městské organizace	2	1	3	5
Neziskové organizace	2	8	6	3
Odborníci	0	0	1	2
Ostatní	3	2	2	6
Celkem členů	13	18	16	24

Zdroj: Vlastní zpracování

Pracovní týmy jednotlivých samospráv disponují rozdílným počtem členů (tab. 5.2). Dané číslo vhodně reflektuje potřeby jednotlivých pracovních skupin tak, aby docházelo k postupnému zpřístupňování prostoru města a veřejných služeb. Nejdůležitějším partnerem, alespoň v počátečních snahách o odstraňování bariér ve všech samosprávách, byl dopravní podnik a správce městských komunikací, na této skutečnosti se shodly všechny komunikační partnerky. Všechny pracovní skupiny se skládají ze zástupců městských samospráv a městských organizací. Potřeby osob se

zdravotním omezením jsou reflektovány zapojením neziskových organizací, jež mají za úkol přenášet informace o prostorových nárocích a požadavcích těchto skupin. Některé pracovní skupiny disponují také externisty — odborníky na problematiku bezbariérovosti. Poslední skupinou jsou ostatní, za tímto pojmem se skrývají zástupci politické reprezentace a univerzitní poradenská centra.

5.9.3 Jakým způsobem jsou odstraňovány bariéry z veřejného prostoru?

Jednotlivé pracovní skupiny mohou k odstraňování bariér a zpřístupňování prostoru využívat různé cesty. Nejdůležitějším typem aktivity je definování dlouhodobých cílů, které jsou ukotveny v koncepčních a strategických dokumentech jednotlivých pracovních skupin. Zásadním principem při efektivním odstraňování bariér je znalost základních potřeb cílové skupiny. Je nutné porozumět těmto potřebám, aby nedocházelo ke špatné implementaci opatření, jež by mohla ve výsledku vytvářet nové bariéry (Komise hlavního města Prahy pro Prahu bezbariérovou a otevřenou, 2013). V rámci počátečních fází byla v těchto samosprávách mapována situace stavu bariér, v některých případech byly vypracovávány analýzy v rámci pracovních skupin a zapojených organizací. Na základě těchto analýz byly vystavěny koncepční dokumenty, jež určují směřování těchto pracovních týmů. Tyto koncepční dokumenty pak mají představovat nejdůležitější cíle v problematice odstraňování bariér.

Dalším nástrojem pro zpřístupňování veřejného prostoru je eliminace konkrétních bariér, finanční zdroje k této aktivitě jsou zajišťovány různými způsoby dle možností jednotlivých pracovních skupin (tab. 5.3). Pracovní skupiny v Praze i Brně na rozdíl od Olomouce a Pardubic mají možnost financování svých agend samostatně z vlastního rozpočtu. Vlastním rozpočtem je v tomto smyslu myšlena kapitola v rozpočtu zaštiťujícího odboru sloužící na odstraňování bariér ve veřejném prostoru. V Brně byla pro rok 2018 nastavena výše této kapitoly na 10 000 000 Kč a z této částky bylo vyčleněno 200 000 Kč na zpracování projektové dokumentace. Hlavní město Praha pak ustanovilo pro rok 2018 konkrétně 27 000 000 Kč. Druhou možností, která se uplatňuje ve všech pracovních týmech, je spolupráce při odstraňování bariér se zapojenými odbory či příspěvkovými organizacemi města, které zaštiťují financování konkrétních úprav. Nejčastější formou této spolupráce jsou konzultace, připomínkování nebo hledání nejvhodnějšího způsobu řešení daného problému. Dále pracovní týmy mohou využívat financování z veřejných zdrojů — evropské a státní programy podpory. Ovšem nejvíce jsou využívány Národní rozvojový program mobility (viz rámeček 5.12)

a finance ze Státního fondu dopravní infrastruktury. Poslední možností financování odstraňování bariér v prostoru těchto měst jsou také dotační programy samosprávy. Grantové podpory na bezbariérové úpravy objektů poskytují města Olomouc, Pardubice a Praha. Tyto programy jsou ve všech případech vypisovány pro právnické i fyzické osoby. Dotace jsou ve všech případech poskytovány na investiční i neinvestiční projekty, jež mohou být použity na veřejný, ale i soukromý majetek v rukou vlastníků i nájemníků. Podmínkou je, aby se jednalo o veřejnou službu. Jak uvádí komunikační partnerka Ilona (Pardubice), i tato forma podpory může být významným krokem pro zpřístupňování veřejného prostoru města: „*Ono za 1 200 000 neuděláme zázrak, že jo, vždyť víte, kolik stojí bezbariérový výtah a tak dál, ale my můžeme pomoci něco nastartovat.*“

Tabulka 5.3 Formy financování městských politik přístupnosti

Město	Vlastní rozpočet	Výše rozpočtu	Dotační program	Alokace dotačního programu	Maximální výše dotace
Olomouc	×	—	✓	Min. 500 000 Kč	400 000 Kč
Pardubice	×	—	✓	1 200 000 Kč	Není stanoveno
Praha	✓	27 000 000 Kč	✓	10 000 000 Kč	Dle tematické oblasti Max. 900 000 Kč
Brno	✓	10 000 000 Kč	×	—	—

Zdroj: Magistrát města Olomouce, 2019; Magistrát města Pardubice, Program podpory bezbariérovosti, 2019; Magistrát hlavního města Prahy, Městské granty, 2019; Statutární město Brno, 2019

Dle komunikačních partnerek při výběru lokalit ke konkrétním úpravám využívají týmy analýzy dané oblasti, jež by měly zahrnovat četnost použití cílovou skupinou, ale také majoritní společností, přínosy konkrétní úpravy, ale také finanční náklady. Prostorové rozmístění aktivit těchto orgánů bylo alespoň z počátku svázáno s historickými centry měst, která generují největší množství bariér a zároveň se zde nachází nejvíce institucí a veřejných služeb, jež jsou hojně využívány cílovými

skupinami. Nicméně i přesto jsou zaznamenány aktivity, které dané orgány iniciují také v odlehlejších částech měst, jež vykazují větší zastoupení členů vybrané cílové skupiny. Množství těchto aktivit je ale výrazně menší než souhrn aktivit vázaných na centrální části města. Nicméně aktivity samospráv, které se touto agendou zabývají již delší dobu, se postupně začínají posouvat také do okrajových oblastí, vzhledem k množství odstraněných bariér v centrálních částech.

Rámeček 5.12 Národní rozvojový program mobility pro všechny
(Vláda ČR, 2020)

Hlavním cílem Programu mobility je zajistit svobodný pohyb ve městech a obcích pro všechny skupiny obyvatelstva. K naplnění hlavního cíle Programu mobility využívá strategické cíle: bezbariérová přístupnost služeb veřejné správy, zdravotních a sociálních služeb, pracovních a vzdělávacích příležitostí a možností kulturního využití, zlepšení přístupu všech obyvatel k veřejné dopravě, zvýšení kvality a bezbariérovosti komunikací pro chodce ve městech a obcích.

Program mobility podporuje realizaci komplexních bezbariérových tras ve městech a obcích. Více informací: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/vvzpo/program-mobility/program-mobility-79350/>

Jedním z možných způsobů, kterým je možné šířit myšlenku přístupnosti prostoru v rámci orgánů městské samosprávy, je účast v dalších městských pracovních či poradních skupinách. Na této skutečnosti se shodly všechny komunikační partnerky: „*Tímto se mi i daří dostávat potom tu bezbariérovost do běžných dokumentů města, které se netýkají jenom té sociálky.*“ Dle zkušeností komunikačních partnerek má tato aktivita ve výsledku významný vliv na vytváření přístupného a vstřícného městského prostoru.

Důležitou součástí procesu odstraňování bariér je také zapojení veřejnosti. Veřejnost může poskytovat cenné informace o bariérách a nedostatcích ve veřejném prostoru. Informace se do pracovních skupin dostávají prostřednictvím zástupců jednotlivých cílových skupin, které jsou součástí pracovního týmu, dále mohou být zprostředkovány zvolenými politickými zastupiteli. Navíc všechna zmíněná města

nabízejí svým občanům a návštěvníkům přímou možnost participace na odstraňování bariér. Webové stránky všech zmíněných pracovních skupin nabízejí možnost nahlásit identifikované bariéry pověřené osobě pomocí uvedené emailové adresy či webového formuláře. Většina nerealizovaných podnětů se dostává do zásobníku, ze kterého je možné čerpat v době, která bude této realizaci více nakloněna. Důvodů pro odložení realizace podnětu může být několik, od finančních možností až po plánované rekonstrukce daného prostoru, kdy by realizace podnětu byla spíše kontraproduktivní.

5.9.4 Jaké typy činností realizují pracovní skupiny?

Obecně lze rozdělit typy činností pracovních skupin do tří kategorií: realizace odstraňování bariér, koncepčně-metodická činnost a osvětová činnost.

Nejčastější typ činností, jímž se pracovní týmy zabývají, je odstraňování bariér v prostoru. Odstraňování bariér ve veřejném prostoru s sebou nese celý proces realizace počínající vypracováním studií, projektovou přípravou, připomínkováním až po samotnou realizaci. Za celým tímto procesem ovšem nestojí zmíněné pracovní týmy, ty jsou spíše iniciátory těchto změn. V rámci celého procesu mohou dohlížet na tyto projekty a v případě, že disponují vlastním rozpočtem, se mohou podílet také na jejich financování. Bariéry mohou být odstraňovány také v rámci spoluprací s dalšími institucemi dle řešené agendy. Konkrétně pak nejčastěji bývají realizovány bezbariérové úpravy zastávek městské hromadné dopravy, úpravy chodníků, bezbariérové přechody a doplnění orientačního systému pro osoby se zrakovým znevýhodněním.

Dalším typickým výstupem práce těchto týmů je koncepčně-metodická činnost. Do této kategorie lze zařadit vytvoření prvních koncepčních dokumentů. Celkové nastavení procesů počínaje vytyčením cílů, studií a projektovou přípravou až po samotnou realizaci je výsledkem koncepční činnosti. Navazování spoluprací s klíčovými partnery a případně vytyčování dalších klíčových partnerů ke spolupráci lze považovat za jeden z důležitých koncepčních úkolů, který vede k lepší koordinaci postupu při odstraňování bariér na území města.

Významnou součástí v případě odstraňování bariér je také osvětová činnost. Tato činnost bývá nejčastěji realizována ve spolupráci s neziskovými organizacemi. Cílem většiny těchto osvětových akcí je zprostředkovat autentický prožitek života osob se zdravotním znevýhodněním a tím obeznámit širokou veřejnost s jejich nároky a potřebami na prostor.

I přesto, že se všechny pracovní skupiny hlásí k vytváření prostoru přístupného pro všechny, jedním z největších omezení těchto pracovních skupin, jak připustily všechny komunikační partnerky, je opomíjení nároků na prostor ze strany osob se sluchovým znevýhodněním. Problémem jsou diametrálně odlišné požadavky na prostor v porovnání s ostatními cílovými skupinami. Obecně lze v aktivitách těchto orgánů pozorovat nejvíce činností zaměřených na odstraňování bariér pro osoby s pohybovým znevýhodněním. Důvodem je řešení nejpalčivějších problémů pro většinu cílových skupin v rámci úpravy pro osoby s pohybovým znevýhodněním. S touto úpravou se zlepší celková přístupnost pro většinu společnosti.

Další četba

LÍNOVÁ, J., 2019. Taktický urbanismus: přístupy městských samospráv k problematice bezbariérovosti. Brno. Diplomová práce. Masarykova univerzita.

5.10 Jakým způsobem jsou uplatňovány principy univerzálních designů a taktického urbanismu v jednotlivých samosprávách?

Z kritiky UD, jež byla zmiňována výše, lze pozorovat obdobný vývojový scénář i v českém prostředí. Hlavním problémem byla nedostatečná nebo zcela chybějící zodpovědnost orgánů činných ve stavebním či územním řízení za implementaci vyhlášky č. 398/2009 Sb. Tato skutečnost měla za následek neustálý vznik nových bariér i přes legislativně stanovené povinnosti. Přestože i v České republice je v legislativě zakotveno vytváření veřejného prostoru dle přístupu UD, tedy utváření přístupného prostředí všem uživatelům, zodpovědnost za dodržování vyhlášky není přímo vymáhána.

Zastřešující myšlenky výše zmiňovaných pracovních skupin se řídí legislativním nastavením a jejich principy tedy jsou vystavěny v logice UD. Týmy se snaží o vytvoření prostoru přístupného všem bez ohledu na věk, schopnosti či zdravotní stav. Principy UD je možné pozorovat v celé řadě aktivit všech pracovních skupin. Celý proces odstraňování bariér a jeho provázanost právě s principy UD potvrzuje komunikační partnerka

Elena (Brno): „*Naším cílem v podstatě je, aby když už se ta úprava provádí, tak aby odpovídala legislativě a hlavně, aby byla vstřícná vůči všem těm uživatelům. To znamená, nemůžeme udělat jednu úpravu na úkor bezpečnosti, nebezpečnosti pro druhou skupinu uživatelů.*“

Způsob plánování u aktivit navázaných na UD je vystaven v logice top-down, kdežto TU využívá spíše způsobu bottom-up. V činnosti vybraných pracovních týmů můžeme pozorovat oba dva způsoby plánování, lze tedy hovořit o obousměrném plánování, kde se uplatňuje jak plánování shora, jež je doplňováno plánováním zdola. Na top-down principu jsou vytvářeny dlouhodobé strategie a směrem od spodu zjišťovány informace o konkrétních potřebách uživatelů, čímž se zmírní nevýhody jednotlivých plánovacích přístupů.

V případě principů TU není provázanost činností jednotlivých skupin s tímto přístupem na první pohled zřejmá. TU se ve své přenesené podobě do městských politik snaží o shodu, veřejnou bezpečnost, spravedlnost, efektivitu a koordinaci na úrovni města. Nicméně všechny zmíněné prvky lze zaznamenat ve vybraných pracovních skupinách.

Výše byla zmíněna kritika využívání TU v městském plánování, založená na odklonu městských samospráv od původní myšlenky tohoto přístupu. Důvodem je byrokratizace a institucionalizace, jež ničí původní myšlenky tohoto přístupu. Pokud se na aplikaci těchto principů do městského plánování podíváme v českém prostředí, skutečně se byrokratizací a institucionalizací vytratila původní myšlenka. Kvůli byrokratizaci a institucionalizaci není možné podněty navržené občany často vyřešit v krátkém časovém horizontu a s minimem nákladů. Zničení původní myšlenky dokazuje i komunikační partnerka Linda (Praha): „*Ono často to je opravdu jen snížená obruba na přechodu, ale na to se potřebuje úplně stejné stavební povolení, je to strašně nešikovné. My jsme tady před Rudolfínem, kde je i bezbariérový vstup, jsou tam krásné koncerty, ti lidi tam samozřejmě chtějí jezdit — kvůli pár metrům dodláždění se muselo k tomu vyjadřovat asi 50 sítařů a trvalo to strašně dlouho a pak prostě jsme zjistili, že se tam opravdu složily dvě cihly, já to přeháním samozřejmě, ale trvalo to tak neskutečně dlouho, než prostě proběhl celý ten proces, ale zatím to jinak neumíme legislativně vyřešit.*“

Prvky TU lze vyzpozorovat především v typech činností spojených se zaslannými podněty uživatelů či s drobnými změnami prostoru, jež tyto orgány provádějí. Mezi zřejmé projevy TU je možné zmínit doplňování orientačního systému pro nevidomé, instalaci akustických majáčků, odstraňování drobných bariér (posunutí/odstranění dopravního značení či informačních tabulí, odpadkových košů nebo laviček). Většina

těchto aktivit není zanesena v dlouhodobých koncepčních dokumentech a pouze reagují na aktuální potřebu cílové skupiny.

TU by, dle předpokladů autorů (Lydon, Garcia a Mould), v přenesené podobě do městských samospráv měl sloužit jako nástroj debaty mezi městskou samosprávou a jeho občany, čímž usiluje o efektivnější městské plánování. Tuto debatu, respektive zapojení občanů do utváření bezbariérového prostoru, lze sledovat na vícero úrovních (člen zastupující konkrétní organizaci v pracovním týmu, zasílání podnětů od uživatelů skrze kontaktní formuláře, možnost využití grantových titulů k odstraňování drobných bariér). Jak uvedli Lydon a Garcia (2015), tato debata může vést k vytvoření podkladu pro efektivnější městské plánování. Tuto možnost využili v Olomouci i Pardubicích, jež do své dlouhodobé koncepce použily nápady z řad veřejnosti. Vzniklý dokument tak může efektivně pracovat s prostorem a odrážet jejich skutečné potřeby.

Na závěr lze říci, že ačkoliv je jasně dominujícím přístupem všech vybraných samospráv UD, ke kterému se sice explicitně nehlásí ani jeden pracovní tým, ale musí být dle zákonných norem promítnut do všech úprav veřejného prostoru, lze pozorovat značné uplatnění také idejí přístupu TU, i když již oproštěného od svých původních myšlenek a v přeneseném významu aplikovaném v městských samosprávách.

5.11 Závěr

Tato kapitola si kladla za cíl představit utváření přístupného prostředí a přístupy univerzálních designů a taktického urbanismu. V rámci textu byla zhodnocena situace na poli vytváření přístupného prostředí na území České republiky. Ve výsledku na území ČR byla identifikována čtyři města (Brno, Olomouc, Pardubice a Praha), která se zabývají systematickým odstraňováním bariér na svých územích.

Na příkladu těchto samospráv byly popsány nástroje, kterými se snaží tato města zpřístupňovat prostor nejen osobám se zdravotním znevýhodněním. V rámci snahy o zpřístupňování veřejného prostoru pro všechny, a tedy zabránění vylučování skupiny osob se zdravotním znevýhodněním ze společnosti, využívání veřejného prostoru a služeb, byly vytvořeny v těchto samosprávách pracovní skupiny či oficiální poradní orgány Rady města, které mají ve své gesci problematiku odstraňování bariér. Tyto orgány sestávají z členů, kteří jsou spatřováni jako klíčoví aktéři v otázkách odstraňování bariér na území jednotlivých samospráv.

Agenda odstraňování bariér v jednotlivých samosprávách se tvořila v různých časových obdobích a z toho důvodu jsou jednotlivá města v různých fázích procesu zpřístupnění prostoru svého města. Na jedné straně město Brno, které se nachází na počátku celého procesu, na straně druhé město Olomouc, jež se této problematice věnuje již 18 let a v řešení přístupnosti veřejného prostoru je nejdále z vybraných měst.

Výsledky odstraňování bariér lze sledovat v různých oblastech, avšak nejmarkantnější jsou v rámci městské hromadné dopravy a komunikací. Nejčastější realizací všech pracovních týmů bývají bezbariérové zastávky MHD, bezbariérové přechody a snižování hran obrubníků. Další významnou oblastí je zpřístupňování veřejných služeb a objektů. Nicméně pracovní týmy se snaží pokrýt široké spektrum oblastí, které by mohly případně generovat bariéry pro skupinu osob se zdravotním znevýhodněním. Jednotlivé pracovní skupiny se svou činností nesnaží pouze o eliminaci bariér, jež by mohly segregovat osoby se zdravotním znevýhodněním z využití prostoru či služeb, nýbrž díky široké škále oblastí, které ve svých koncepcích zahrnují, se snaží také o integraci cílových skupin do majoritní společnosti.

Ačkoliv se tímto komplexním přístupem k řešení otázek zpřístupňování veřejného prostoru zabývají v současnosti pouze tyto čtyři samosprávy, bylo by vhodné šířit myšlenku systematického zpřístupňování prostoru i do dalších měst. Na počátku roku 2019 byly identifikovány prvotní myšlenky na vytvoření obdobné pracovní skupiny také například v Českých Budějovicích (ČT 24, 2019).

Metody

6 Budování strategie přístupnosti města

Robert Osman, Ondřej Šerý

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9910-2021-6>

6.1 Úvod

Předkládaná kapitola otevírá další část knihy, která popisuje konkrétní metodické postupy, kterými jsme v rámci projektu Technologické agentury České republiky dosáhli tří hlavních výstupů projektu — i) strategického plánu, ii) specializovaných map a iii) softwaru. Současně kapitola popisuje i první z těchto postupů, a to budování strategie přístupnosti města. Kapitola tak sleduje dva hlavní cíle. Prvním z nich je otevření a uvedení metodické části knihy, druhým cílem kapitoly je popis vzniku *Strategického plánu pro postupné odstraňování bariér 2021—2030*. Kapitola na tomto příkladu nabízí i obecnější popis vývoje politik přístupnosti ve městě Brně, v rámci kterých strategický dokument vznikl.

Celý proces vzniku strategického plánu probíhal na pozadí reakce samospráv na neexistenci politik přístupnosti na celonárodní úrovni, o které podrobně pojednává předchozí kapitola 5. Po vzoru jiných velkých měst v České republice i v Brně vznikl na počátku roku 2017 Poradní sbor věnující se problematice přístupnosti města. Poradní

sbor Rady města Brna pro bezbariérové Brno (dále jen PSpBB) představuje hlavního proponenta politik přístupnosti ve městě Brně a jako takový bude i hlavní postavou všech tří kapitol metodické části knihy.

Jak bylo již zmíněno výše, strategický plán tohoto zaměření není v podmínkách České republiky nikterak ojedinělý. Obdobným dokumentem disponují města jako Praha, Olomouc či Pardubice, nicméně proces vzniku žádného z nich nebyl podrobně popsán. Jelikož se ukazuje, že městské samosprávy mohou hrát v prosazování politik přístupnosti v České republice klíčovou roli (Osman a Porkertová, 2022), může tento popis posloužit ostatním městům jako inspirace k vytvoření obdobných strategických dokumentů. Kapitola tak postupně představí jednotlivé kroky od samotného založení PSpBB přes získání projektové podpory, provedení rozhovorů s jednotlivými členy PSpBB, vydefinování cílových skupin, prioritních míst, institucí a oblastí města až po stanovení samotných priorit, cílů a opatření. Kromě popisu, jak postupovat, kapitola zmiňuje komplikace, nedorozumění a slepé uličky, kterým je lépe se vyhnout. Není to tedy popis idealizovaného procesu vytváření strategie, ale spíše realistická zkušenost s vytvářením jedné konkrétní strategie pro město Brno.

Pro popis tohoto procesu v celé jeho komplikovanosti jsme si zvolili perspektivu dialogického prostoru. Ta umožňuje smysluplně uspořádat příběh skládající se z množství hlasů, názorů a argumentů, které strategii ovlivnily výrazně, ale i těch, které vyslyšeny nebyly. Umožňuje také postihnout specifický společenský kontext, ve kterém strategie vzniká. Specifikem tohoto kontextu je neexistence instituce, která by metodicky či jakkoliv jinak pomáhala s přípravou dokumentů, jako je Strategický plán pro postupné odstraňování bariér. Strategie tak vzniká na základě zkušenosti seskupení lidí, kteří pocházejí z nejrůznějších oblastí společenského života, s velmi odlišnými stupni i obory vzdělání, odlišných profesí, odlišných postavení a sledujících i velmi odlišné zájmy. V takovéto skupině každý hovoří jiným jazykem, z jiné pozice a s jinou razancí. Každý hlas má jinou váhu, je jinak slyšen a taktéž má odlišné šance být vyslyšen.

6.2 Karneval jako prostor pro dialog

Dialogický prostor, tak jak jej pro účely této kapitoly chápeme, vychází z geografické teoretické tradice vztahového prostoru (Elden, 2009), konkrétně pak čerpá z tradice

sociálního prostoru (Urry, 1985; Harvey, 1989, 2009; Soja, 1989, 1996; Gottdiener, 1994; Gregory, 1994; Massey, 2005). Dialogický prostor představuje druh sociálního prostoru tvořeného dialogem či konverzací vícero aktérů. Jedná se tedy o jakýsi prostor interakce, který je umožněn, strukturován i limitován formou tohoto dialogu. V rámci tradice sociálního prostoru se tak jedná o prostor sociálně produkovaný (Lefebvre, 1991), nicméně v této konkrétní podobě jde o specifickou podobu sociální produkce prostoru — dialogickou produkci prostoru.

Texty využívající konceptu dialogického prostoru se obracejí k dílu Mikhaila Mikhailoviče Bakhtina, respektive k Bakhtinovu kroužku, který zahrnoval jména jako Pavel Nikolaevič Medvedev či Valentin Nikolaevič Voloshinov a mnoho dalších. Dialog lze označit za základní princip jejich přístupu. Pro Bakhtinův kroužek je dialog určitým způsobem nazírání na realitu, který pokládá základní oddělování vnitřku od vnějšku, sebe od ostatních, subjektivity od objektivy, centra od periferie za uměle konstruované, jinými slovy hranici mezi těmito kategoriemi za uměle vytvořenou (FolchSerra, 1990, s. 261). Namísto nazírání reality skrze tyto oddělené kategorie vnitřku a vnějšku, Já a Druzí, My a Oni, nabízí jejich vzájemné prolínání, procesní „spolubytí“ („cobeing“) utvářené prostřednictvím jejich vzájemného dialogu (Bakhtin, 1984, s. 287).

Dialog v tomto kontextu představuje specifický typ prostoru, který je prostorem procesním, prostorem neustálého vyjednávání, prostorem neustále přetvářeným a zároveň prostorem s „otevřeným koncem“. Vedle neuvažování hranic mezi vnitřkem a vnějškem, mezi Já a Druzí, mezi jádrem a periferií je další klíčovou vlastností tohoto přístupu odmítání monologického způsobu vyjednávání, které ohrožuje podstatu dialogického vyjednávání jako takového. Namísto monologu jednoho z aktérů nabízí dialogický prostor dialogické vyjednávání vícero různorodých hlasů. Bakhtin v tomto kontextu hovoří o vícehlasnosti (Holloway a Kneale, 2000, s. 71, s. 77), či častěji o heteroglosii — tedy o kombinaci, souběhu či překrývání vícero rozličných hlasů. Je třeba zdůraznit, že heteroglosie není pro Bakhtina tím samým co polyfonie. Zatímco polyfonii Bakhtin definuje jako vícečetné hlasy, které jsou na stejné úrovni, heteroglosii představují vícečetné hlasy, které jsou mezi sebou konfliktní, nemají stejnou váhu, stejnou sílu, nejsou pronášeny z rovnocenné mocenské pozice (O'Reilly, 2007, s. 621). Tím se do dialogického prostoru dostává moc. Dialogický prostor tak není všude stejným, monologickým prostředím, ale existuje v něm nespočet hlasů hovořících z nespočtu odlišných mocenských pozic. Interakce v tomto prostředí, tedy samotný dialog, tak není nějakou „volnou výměnou“, ale daleko spíše „hrou moci a hierarchie“ (Morris, 1994, s. 9).

Takto definovaného dialogického prostoru pak využívá i geografie. Nejčastějším způsobem aplikace dialogického prostoru v geografii je tzv. dialogická krajina, která vychází z předpokladů, že i) heteroglosie je svázána s určitou krajinou a že ii) krajinu je tak možné chápat jako specifické mocenské pole definované na základě těchto vícehlasů — heteroglosií (FolchSerra, 1990, s. 256). Jednotlivé geografické aplikace se v tomto kontextu nejčastěji odvolávají na Bakhtinův příklad karnevalu (Jackson, 1988, 1992; Woods, 1999) jako speciálního sociálního prostoru, který je tvořen jak veřejným prostorem ulice, náměstí či trhu, tak i specifickým jazykem používaným v těchto místech v době karnevalu. Jazyk a krajina jsou tak v případě dialogické krajiny pojímány jako vzájemně se utvářející (Holloway a Kneale, 2000, s. 81). V tomto duchu se pak řada empirických studií věnuje právě vztahu určité krajiny s určitým jazykem. Popsány jsou například komunikační techniky používané v případech hnutí politického odporu (Hopkins a Todd, 2015), komunikační techniky využívané při vyjednávání o zapojení či participaci (Collins, 1999; O'Reilly, 2007) nebo komunikační techniky využívané pro zvýšení zájmu či angažovanosti (Elwood a Mitchell, 2012).

Další četba

Texty o propojení dialogického prostoru a geografie:

FOLCHSERRA, M., 1990. Place, Voice, Space: Mikhail Bakhtin's Dialogical Landscape. *Environment and Planning D: Society and Space*. 8(3), 255—274.

HOLLOWAY, J. a J. KNEALE, 2000. Mikhail Bakhtin: Dialogics of Space. In: CRANG, M. a N. THRIFT, eds. *Thinking Space*. London: Routledge, s. 71—88.

Texty o propojení dialogického prostoru se studiem postižení:

SHERFINSKI, M., 2018. Challenges to Goals of "Recovery": A Narrative Analysis of Neoliberal/Ableist Policy Effects on Two Mothers of Young Children with Autism. *Journal of Early Childhood Research*. 16(3), 276—290.

MOUZOUROU, C., R. M. SANTOS a J. S. GAFFNEY, 2011. At Home with Disability: One Family's Three Generations Narrate Autism. *International Journal of Qualitative Studies in Education*. 24(6), 693—715.

Vznik Strategie pro postupné odstraňování bariér plně souvisí i se vznikem a postupným ustavováním platformy PSpBB (prostoru vyjednávání o přístupnosti města). Poradní sbor tak představuje dialogickou krajinu, která podobně jako karneval svádí dohromady cizince, kteří se neznají, kteří spolu nemají mnoho společného, kteří nehovoří dokonce ani stejným jazykem, pouze se setkávají na stejném místě — karnevalu PSpBB — kde hovoří vícehlasem přes sebe, bez toho, že by plně rozuměli tomu, co kdo říká. Mimo jiné také kvůli absenci vzdělávacího oboru o přístupnosti prostředí neexistuje v České republice instituce, odkud by se rekrutovali lidé s touto odborností. Odstraňování bariér se tak věnují lidé, kteří pocházejí z nejrůznějších oborů i profesí. Odlišnost pohledu stavebního inženýra, právníka, ekonoma, architekta, pedagoga komponuje festival různorodosti — karneval, při kterém se strategie vyjednává. Jenže toto vyjednávání není klidným a rovnocenným dialogem, ve kterém má každý stejný hlas, je to velmi násilný zápas, ve kterém hovoří pouze někteří, někteří jsou umlčeni a jiní mají pocit, že jim hovořit ani nepřísluší. Ti, co promluví, navíc nemají stejně silný hlas — někteří umí křičet, druzí pouze šeptají, jedni umí ohnout strategii na svou stranu více než druzí. Výsledkem tohoto karnevalu jinakosti pak je i tato strategie. Není špatná, není ani špatně vyjednaná, jen je součástí své dialogické krajiny, ve které vzniká. V této krajině nicméně máme svůj hlas i my — autoři této kapitoly. Sám jeden z autorů je členem PSpBB, oba pak jsou zpracovateli této strategie. Volba dialogické perspektivy má za cíl přiznat i náš vlastní hlas v procesu budování strategie a reflektovat situace, ve kterých byl náš hlas silnější než hlasy ostatní. Máme tak v tomto příběhu vlastně dvojí roli — roli autorů kapitoly a zároveň roli **účastníků procesu budování strategie**. Budeme se snažit, aby bylo vždy (barevně) patrné, z které pozice hovoříme. Zatímco pro roli autorů budeme používat klasickou černou barvu textu, pro roli účastníků vyjednávání budeme text zbarvovat do **červené barvy** a odsazovat od okraje stránky.

6.3 Vznik PSpBB: hlas vítězky

Příběh začneme vyprávět z pozice autorů této kapitoly. Na samotném začátku procesu budování strategie stojí otázka, kam z pohledu struktury Magistrátu města Brna (dále jen MMB) a struktury městských samospráv obecně zařadit politiku přístupnosti. Má být politika přístupnosti součástí spíše Odboru dopravy, nebo spíše Odboru

sociální péče, nebo třeba Kanceláře architekta města Brna? Tahle otázka není pouze řečnická, v Brně totiž agenda politiky přístupnosti skutečně nejprve migrovala mezi jednotlivými odbory, z nichž má každý jiné tematické zaměření. V Brně byla politika přístupnosti nejprve přidělena do gesce Odboru sociální péče, ukázalo se nicméně, že vzhledem ke kvalifikaci jeho pracovníků je pro ně příliš technická. Následně tak byla přesunuta do gesce Odboru investičního, nicméně pro jeho pracovníky byla zase příliš sociální. A tak nakonec zakotvila v gesci Odboru zdraví, kde ji dostala na starost jedna osoba — budoucí tajemnice PSpBB. Tato anabáze nicméně poukázala na skutečnost, že ustavení politik přístupnosti není pouze otázkou rozšíření politik stávajících, ale je otázkou zavedení politik zcela nových, které neodpovídají existujícím institucionálním strukturám, nýbrž jimi procházejí jako průřezové. Politiky přístupnosti jsou zajisté spojené jak se sociálními, zdravotními, dopravními, architektonickými, investičními a dalšími oblastmi, ale nejsou redukovatelné na jejich prostý součet.

Po přiřazení politiky přístupnosti pod Odbor zdraví nabral proces vzniku PSpBB poměrně rychlý spád. V Brně existovalo několik jednotlivců pocházejících převážně z neziskového či akademického prostředí, kteří si uvědomovali potřebnost etablování politik přístupnosti a různými způsoby se snažili upozorňovat na stávající či nově vznikající bariéry v městském prostoru. Jejich snahy jako jednotlivců se však ukázaly jako nedostatečné, jejich jednotlivé hlasy byly příliš slabé na to, aby dokázaly prosadit systémovou změnu. Prohlubující frustrace postupně vyústila v uvědomění, že je nutné tyto roztříštěné hlasy integrovat do jednoho institucionalizovaného hlasu. Postupně se tak ustavila skupina pěti osob, které se začaly scházet a připravovat založení takové instituce. Mezi těmito lidmi byla již zmíněná zaměstnankyně Odboru zdraví MMB a budoucí tajemnice PSpBB, osoba samostatně výdělečně činná v oblasti řešení bezbariérovosti, expert na bezbariérovost z akademického prostředí a současně jeden z autorů této kapitoly a dva politici na brněnské politické scéně relativně nově vzniklého politického hnutí s liberální a sociální orientací. Zde se naše pozice nutně mění z prostých vypravěčů v roli postav účastných v příběhu. Hovoříme tedy hlasem jednoho z této skupiny.

Bylo nutné najít konsensus mezi politickými představiteli, kteří do diskuse vnášeli především znalost možných institucionálních formátů (výbor, komise, sbor atp.) a procesních postupů vedoucích k jejich ustavení, mezi odbornou veřejností, která vznášela požadavky především na obsahovou

podobu realizovaných politik přístupnosti, a mezi zástupci administrativy, kteří měli tyto politiky v konečném důsledku uvádět do praxe. Klíčovým krokem, který představitelé výše zmíněného politického hnutí používali i v jiných oblastech, bylo rozhodnutí navštívit obdobnou již fungující instituci v jiném městě. Volba padla na Prahu a její Komisi Rady Hlavního města Prahy pro Prahu bezbariérovou a otevřenou. Veškerá domluva byla snadná, byli jsme přijati velmi vřele a celá diskuse byla věcná a otevřená. Pravděpodobně nejsilnější poselství znělo: „klíčový je výběr členů“. Ze zkušenosti pražské Komise vyplývalo doporučení, že ideálním členem je člověk motivovaný, svým postavením ani ne příliš vysoko (aby měl volnou kapacitu se nové agendě věnovat), ale ani příliš nízko (aby byl schopen něco ovlivnit). Sdílená byla taktéž zkušenost, že se tito lidé obtížně identifikují od stolu a že je třeba počítat s jejich vyšší fluktuací v prvním období existence nového tělesa. V případě Prahy byli členové nominováni jako zástupci určitých organizací postupně nahrazováni jinými zástupci těchto organizací, jejichž postavení lépe odpovídalo potřebám Komise. Obdobný fenomén byl následně zaznamenán i v případě Brna (blíže viz tabulka 6.1), nicméně k obměně členů docházelo i z jiných důvodů (odchod do důchodu, stěhování, komunální volby, změna zaměstnání atp.).

Tabulka 6.1 Obměna členů PSpBB ke konci roku 2020 (šedou barvou jsou zvýrazněni lidé, kteří jsou členy PSpBB po celou dobu jeho fungování, tedy od jeho založení do roku 2020)

Jméno	Instituce	Období				Poznámka
		17	18	19	20	
MUDr. Zora Prosková	Odbor zdraví MMB	x				do 13. 2. 2018
Ing. arch. Radomír Kolomazník	Odbor investiční MMB / Oddělení přípravy a realizace inženýrských staveb / vedoucí oddělení	x				do 13. 2. 2018
Ing. Bc. Petr Karásek	Tyfloservis, o. p. s.	x	x			do 5. 6. 2018
Mgr. Jan Levíček	Zvolený zástupce Sněmu starostů / starosta MČ Brno-Ořešín	x	x			do 30. 11. 2018

Jméno	Instituce	Období				Poznámka
		17	18	19	20	
Bc. Martin Freund	Člen ZMB	x	x			do 30. 11. 2018
Mgr. Petr Hladík	1. náměstek primátorky statutárního města Brna	x	x	x	x	
Ing. Milena Antonovičová	Odbornice v oblasti řešení bezbariérovosti	x	x	x	x	
RNDr. Robert Osman, Ph.D.	Odborník v oblasti studia znevýhodnění	x	x	x	x	
Ing. Pavla Valtr Kneslová	Odbor dopravy MMB	x	x	x	x	
Mgr. Eva Rossi	Odbor zdraví MMB	x	x	x	x	
Mgr. Radim Janík	Odbor sociální péče MMB	x	x	x	x	
Pavel Sedlák	Bytový odbor MMB	x	x	x	x	
Mgr. Irena Hudcová	Odbor školství, mládeže a tělovýchovy MMB	x	x	x	x	
Martin Minařík	Technické sítě Brno, a. s.	x	x	x	x	
Ing. Alexandra Koutná	Veřejná zeleň města Brna, příspěvková organizace	x	x	x	x	
Ing. Vladimíra Viková	Brněnské komunikace, a. s.	x	x	x	x	
Ing. Jaromír Holec	Dopravní podnik města Brna, a. s.	x	x	x	x	
MUDr. Zdenka Zigalová	VUT, Poradenské centrum Alfons	x	x	x	x	
Ing. Boris Janča	MUNI, Teiresiás	x	x	x	x	
Ivan Poláček	Unie neslyšících Brno	x	x	x	x	
Ing. Karel Sobol	NIPI Brno — zástupce osob s tělesným postižením	x	x	x	x	
Ing. Jakub Kutílek	MČ Brno-střed		x			od 14. 2. 2018 do 30. 11. 2018
JUDr. Eva Rabušicová	Odbor zdraví MMB	x	x	x		od 14. 2. 2018
Ing. arch. Boris Medek	Odbor strategického rozvoje a spolupráce MMB	x	x	x		od 14. 2. 2018
Josef Konečný	TyfloCentrum Brno, o. p. s.	x	x	x		od 6. 6. 2018

Jméno	Instituce	Období				Poznámka
		17	18	19	20	
Mgr. Martin Vrubel, Ph.D.	Institut výzkumu inkluzivního vzdělávání PdF MU	x	x	x	od 6. 6. 2018	
JUDr. Robert Kerndl	4. náměstek primátorky statutárního města Brna			x	x od 1. 12. 2018	
Ing. arch. David Zajíček	Kancelář architekta města Brna, příspěvková organizace			x	x od 1. 12. 2018	
Ing. Barbara Mikolášková	Odbor investiční MMB			x	x od 11. 4. 2019	
Ing. Jan Tichý	MČ Brno-střed			x	x od 1. 9. 2019	

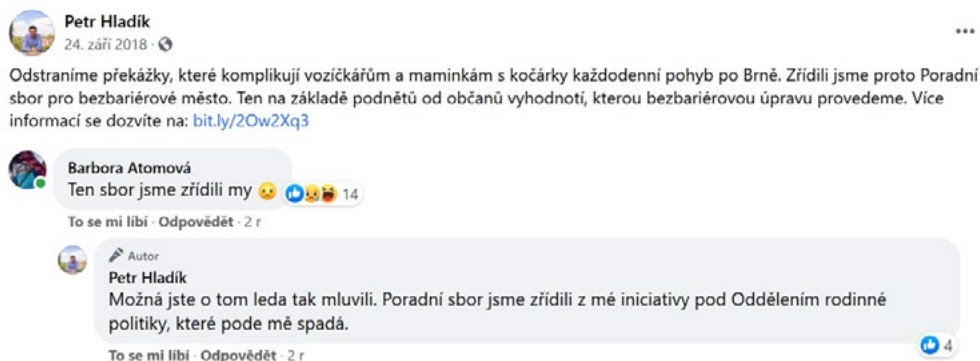
Zdroj: Odbor zdraví, Magistrát města Brna, 18. 11. 2020

Z důvodu zániku komisí vždy s koncem volebního období a potřeby založit instituci trvalejšího charakteru, bylo rozhodnuto o založení poradního sboru, konkrétně Poradního sboru Rady města Brna. Dalším krokem tedy bylo vhodně vybrat členy Poradního sboru. Debata byla rámována především velikostí sboru a jeho akceschopností. V tomto momentě plně převládl hlas zástupců administrativy a pragmatického hlediska organizace sboru, který vedl k nastavení horní hranice počtu členů na 20 osob. Volba členů přitom sledovala logiku mísení lidí z různých oborů i různých typů institucí (karneval). Poradní sbor od samého počátku kladl důraz na propojení politiky, administrativy a odborné veřejnosti. Mezi navrženými členy tak nutně museli být politici, zástupci klíčových odborů administrativy města a zástupci odborné veřejnosti. Výběr zástupců administrativy byl realizován prostřednictvím oficiální žádosti vybraného odboru o nominování svého zástupce. O poznání zajímavější byl výběr odborné veřejnosti, kde existoval výrazný převis zájemců. Počet neziskových organizací systematicky se věnujících problematice přístupnosti neumožňoval zapojení zástupců z nich všech. Zde se poprvé prosadil hlas, který zde nazýváme „hlasem vítěze“, respektive „vítězky“. Zástupkyně administrativy a budoucí koordinátorka PSpBB prosadila výběr jednoho člena za každý druh tělesného a smyslového znevýhodnění (1 za osoby s pohybovým, 1 za

osoby se zrakovým, 1 za osoby se sluchovým znevýhodněním), přičemž jejich výběr byl veden již úspěšně realizovanou a tedy v minulosti prověřenou spoluprací s městem. Při tomto rozhodnutí byla nejzajímavější argumentace o roli „zástupců“ té které skupiny. Takto vybraný zástupce je na jednu stranu, a zkušenost jejich působení ve sboru to již potvrdila, vysoce kompetentní k tomu, aby hájil zájmy té které skupiny ve sboru. Na druhou stranu není z důvodu konkurenčního prostředí mezi jednotlivými neziskovými organizacemi vhodným prostředníkem, který by přenášel podněty ze sboru k cílovým skupinám (myšleno všem neziskovým organizacím pracujícím s danou skupinou). Z toho důvodu byl tento způsob výběru zástupců odborné veřejnosti doprovázen hlasem volajícím po oficiálním rozesílání výstupů ze sboru všem neziskovým organizacím působícím v oblasti tělesného znevýhodnění v Brně. Tento hlas nicméně nebyl dodnes vyslyšen, zvoleni byli zástupci již ověřených neziskových organizací, přenos informací ve směru od sboru k veřejnosti zůstává značně selektivní a způsob výběru zástupců odborné veřejnosti přispívá ke konkurenčnímu prostředí mezi neziskovými organizacemi v Brně. Zde se tak jednoznačně prosadil hlas vítězky — budoucí tajemnice PSpBB.

Přestože bylo pro vznik PSpBB zcela klíčové získání politické podpory, nebyl to první krok. Předcházelo mu výše popsané formulování záměru a složení PSpBB, a to z důvodu, že bylo nutné předem definovat produkt, pro který bude možné následně hledat politickou podporu. Zde jsme již nebyli přímými účastníky a vracíme se tak zpět do role autorů kapitoly. Počátky politické podpory jsou spojeny s výše zmíněným politickým hnutím, a to v podobě prostých rozhovorů, organizace schůzek, poskytnutí prostoru k jednání, organizace pracovní cesty do Prahy či formulace Statutu sboru. Statut Poradního sboru byl zvykově formulován tak, aby se jeho předsedou stal gesční náměstek. Nejvýše postaveným členem hnutí byl po obnově městské koalice od června 2016 náměstek brněnského primátora pro dopravu, kulturu a sociální oblast. Oblast zdravotnictví měl nově ve své gesci reprezentant jiné politické strany (kterou lze označit za tradiční součást brněnské politické scény), který zároveň zastával i post 1. náměstka primátora. Bylo tedy nutné získat právě jeho podporu. Tento krok proběhl zcela bezproblémově a k 1. 3. 2017 vznikl pod patronátem 1. náměstka primátora města Brna Poradní sbor Rady města Brna pro bezbariérové Brno.

Z pohledu účastníka alespoň některých vyjednávání lze tvrdit, že statusy na obrázku 6.1 nejsou v protikladu a lze je oba považovat za pravdivé. Bez relativně nově vzniklého a v určitém směru alternativního politického hnutí bychom jen obtížně formulovali záměr na vznik PSpBB a zároveň bez politického vlivu jeho současného předsedy v podobě zástupce tradiční politické strany by tento sbor těžko spatřil světlo světa.

Obrázek 6.1 Politický boj o připsání zásluh za založení PSpBB mezi předsedkyní zmíněného politického hnutí na jedné straně a 1. náměstkem brněnské primátorky na straně druhé (zdroj: Facebook, 26. 11. 2020)

Další četba

OSMAN, R. a H. PORKERTOVÁ, 2022. The Social Stone: A Story of Transformation from Ableist to Accessible Topology. Social & Cultural Geography. (v recenzním řízení)

Statut Poradního sboru RMB pro bezbariérové Brno, 2017. Brno: RMB.
<https://www.bezbarierovebrno.cz/dokument/statut/>

Z pohledu autorů této kapitoly však tento spor není až tak důležitý sám o sobě, podstatnější je to, co tento spor ukazuje, tedy že se politiky přístupnosti staly součástí předvolební diskuse, a co víc, dokonce se staly i cenným programovým artiklem několika

stran a hnutí. Tato část příběhu tak potvrdila jednoduché pravidlo, že vítěz bere vše. Podobně jak založením PSpBB zesílil hlas jeho nové tajemnice, tak po obhajobě postu náměstka pro zdravotní oblast v komunálních volbách 2018 zesílil i hlas jeho předsedy. Byly to právě jejich hlasy, které silně formulovaly počáteční podobu politik přístupnosti v Brně — hlasy vítězů.

6.4 Sběr dat: hlas všech členů a členek PSpBB

Založení PSpBB odstartovalo novou fázi etablování politik přístupnosti v Brně, nicméně byl to jenom jeden krok na dlouhé cestě. Sbor se scházel s frekvencí jednou za dva měsíce a již v létě roku 2017 bylo zřejmé, že očekávání od něj jsou daleko větší než jeho možnosti. Počet členů činil na samém počátku 21, což může budít dojem velkého pracovního kolektivu. Smutnou skutečností nicméně je, že ze všech těchto 21 členů měla jeho agendu v oficiální náplni práce pouze jedna osoba (tajemnice sboru), a to ještě pouze na třetinu svého úvazku. Členství ve sboru nebylo honorované, většina členů jej vykonávala nad rámec své vlastní pracovní náplně, popřípadě jako čistě dobrovolnickou práci. Ukázalo se tedy, že je velmi komplikované úkolovat jednotlivé členy a tedy že sbor má velmi omezenou paletu možností, jak prosazovat politiku přístupnosti.

Název aktivity △ ▽	Měsíc a rok zahájení aktivity ▲ ▽	Měsíc a rok ukončení aktivity △ ▽	Popis aktivity včetně použitých metod
Rozhovory se všemi členy PSpBB	05 / 2018	12 / 2018	Prvním krokem bude kvalitativní výzkum, kdy bude se všemi členy PSpBB proveden semistrukturovaný rozhovor zaměřený především na tři tematické okruhy: i) motivace a očekávání od práce v PSpBB, ii) priority postupného odstraňování bariér, iii) představy o podobě a funkcionalitě IS. Především první a druhý tematický okruh bude základem pro definování priorit pro strategický plán. Konkrétně se jedná o 20 semistrukturovaných rozhovorů, které budou nahrávány na záznamové zařízení a následně přepsány do textové podoby.
Analýza rozhovorů	01 / 2019	04 / 2019	Všechny přepsané rozhovory vstoupí do kvalitativní analýzy s cílem identifikovat hlavní priority při postupném odstraňování bariér. Tematická analýza bude probíhat v softwaru Atlas.ti a bude se zaměřovat na míru vnímané potřeby, se kterou je třeba dle členů PSpBB bezbariérově zpřístupnit ty které služby a instituce pro ty které mobilní skupiny uživatelů.
První kolo projednání priorit se členy PSpBB	05 / 2019	08 / 2019	Prvotní návrhy priorit budou představeny členům PSpBB, se kterými budou diskutovány, a to jak skupinově, tak s jednotlivými vybranými členy. Při těchto projednáních budou sbírány reakce, podněty a připomínky na dopracování seznamů priorit. Cílem této aktivity bude prvotní seznámení členů PSpBB s prioritami a následnou problematikou prioritizování. Současně bude jejím cílem hledání možných kompromisů a případných konfliktních bodů. Soubor sebraných reakcí a komentářů pak bude sloužit k revizi připravených seznamů priorit, tak aby vyhovovaly požadavkům PSpBB. Za tímto účelem bude využito nejrůznějších metod v podobě individuálních i skupinových rozhovorů (focus groups), nejrůznějších facilitačních a mediačních technik fungujících na principech participativního plánování.

Obrázek 6.2 Náhled části harmonogramu aktivit strategického plánu ve struktuře ISTA ČR (zdroj: ISTA, TA ČR, 26. 11. 2020)

Toto počáteční rozčarování nás nicméně přivedlo k následné reakci a zde se opět vracíme do role vypravěčů. Jeden ze spoluautorů této kapitoly přišel s návrhem, jak rozšířit pracovní sílu sboru prostřednictvím projektových prostředků. V té době se zrovna otevřela projektová výzva na granty, která svým zaměřením odpovídala našim potřebám. Konkrétně se jednalo o první výzvu Programu Éta Technologické agentury České republiky. Při přípravě projektové žádosti se setkaly dva velmi odlišné hlasy, mezi kterými bylo třeba vyjednat průsečík. První z nich představoval hlas tajemnice sboru, která po prvním půlroce fungování sboru byla schopná již velmi detailního zhodnocení jeho činnosti a byla tak schopná formulovat aktivity, se kterými by v rámci budoucího fungování PSpBB potřebovala pomoci. Druhý z těchto hlasů byl hlas samotné grantové agentury, která velmi striktně stanovovala, jaké typy výstupů podporuje. Výsledkem těchto jednání byly čtyři typy výstupů. Jednalo se i) o strategické dokumenty (strategický plán, akční plán), ii) specializované mapy (viz kapitola 7 Taktické mapování bariér), iii) software (viz kapitola 8 Tvorba software pro veřejnou správu) a iv) o tuto knihu. Projekt byl podpořen a na jaře roku 2018 tak k tajemnici přibýlo 10 akademických pracovníků se souhrnným úvazkem 1,9. Tímto krokem několikanásobně vzrostly možnosti sboru prosazovat politiky přístupnosti.

Rámeček 6.1 Finální tematická struktura semistrukturovaných rozhovorů

Vlastní zkušenost (s vybranným případem odstranění bariéry):

- 1 Jaké jsou Vaše osobní zkušenosti s problematikou bezbariérovosti ve městě Brně?
- 2 Řešil/a jste ve svém profesním životě nějaký problém týkající se bezbariérovosti? Jaký? Ideálně vyberte jeden případ.
- 3 Jak probíhal proces tohoto řešení? Jak jste se do tohoto procesu dostal/a? A jaká byla Vaše role v něm?
- 4 Měl tento proces předem daný postup? Věděl/a jste, jak se má postupovat dál? Jak jste se o tom dozvěděl/a? Kde se tento postup vzal? Dokázal/a byste ho popsat?

- 5 Můžete vyjmenovat všechny zainteresované strany, které byly do komunikace v průběhu řešení zahrnuty? S kým jste komunikoval/a Vy? Jak probíhala komunikace (telefon, email, osobní setkání)?
- 6 Jak jste se dozvídal/a, resp. jak jste informoval/a ostatní zainteresované strany o pokroku v řešení?
- 7 Vybavíte si nějaké problémy, které byly způsobeny špatnou nebo nedostačnou komunikací mezi jednotlivými aktéry? Které to byly?

Priority:

- 1 Pro koho (skupinu uživatelů) by podle Vás měl být bezbariérový prostor utvářen?
- 2 O jakých formách tělesné odlišnosti (zrak, sluch, pohyblivost, technologie, kompenzační pomůcky) uvažujete v rámci bezbariérovosti v prostředí města Brna?
- 3 Existují nějaké skupiny lidí, popřípadě nějaké požadavky, které jsou natolik specifické, že je podle Vás není možné v rámci zpřístupňování městského prostředí zohlednit? Které?
- 4 Pro koho by podle Vás mělo být prostředí města Brna zpřístupněno prioritně?
- 5 Které instituce (která místa) by podle Vás měly být zpřístupněny prioritně?
- 6 Které trasy (spojnice kterých míst) by podle Vás měly být prioritně bezbariérové?

Příklad dobré praxe:

- 1 Co pokládáte v otázce bezbariérovosti ve městě Brně za nezdařené (worst practice)?
- 2 Co byste naopak označil/a, že se v otázce bezbariérovosti v Brně již podařilo (best practice)?
- 3 Ideálně vyberte pouze jeden příklad „úspěchu“. Co je na něm tak výjimečného? Kvůli čemu jej pokládáte za úspěch?
- 4 Co bylo klíčové k jeho úspěšné realizaci? Proč nejsou takto úspěšné i jiné snahy?
- 5 Jaká opatření by mohlo město Brno udělat pro zlepšení bezbariérovosti města Brna?

Mapující instituce:

- 1 Prováděli jste na Vašem pracovišti někdy nějaké bezbariérové úpravy? Jaké? Z jakého důvodu? Na čí podnět?

- 2 Zabývalo se Vaše pracoviště mapováním nějakých bariér či bezbariérových prostorů? Jakých? Podle jaké metodiky? Bylo by ji Vaše pracoviště ochotné poskytnout pro účely projektu?
- 3 Jakou podobu mají data z mapování (exteriér / interiér / kombinace / skupina / forma dat)?
- 4 Znáte nějaká jiná pracoviště, která se mapováním bariér či bezbariérových prostorů zabývala/zabývají? Jaká to jsou pracoviště a v jakém smyslu se bezbariérovosti věnují?

Reflexe PSpBB:

- 1 Jak vnímáte činnost PSpBB? Co Vám účast v něm přináší? Co naopak pokládáte za nefunkční?
- 2 Jaké změny by podle Vás PSpBB prospěly? Co by se mělo dělat jinak? Jak?

Dotazník:

- 1 Věk, stupeň nejvyššího dosaženého vzdělání, obor vzdělání, délka zájmu o téma bezbariérovosti.

V projektové žádosti byl sepsán poměrně přesný harmonogram aktivit (viz obrázek 6.2), pomocí kterého by mělo být strategického plánu dosaženo. Projektová žádost tak sloužila pro všechny typy výstupů jako základní metodický rámec, podle kterého se bylo možné řídit. Práce na samotném strategickém plánu tak byla zahájena prostřednictvím sběru dat se členy PSpBB. Základní výzkumná otázka, která řídila sběr dat, byla formulována do podoby: „Jaké jsou priority postupného utváření bezbariérového prostoru města Brna?“ Za základní metodu sběru dat byl vybrán semistrukturovaný rozhovor a byla připravena základní sada otázek pro samotný rozhovor se všemi členy PSpBB (viz rámeček 6.1).

Největší kontroverzí v této fázi se stala otázka, se kterými členy PSpBB vést rozhovor a se kterými nikoliv.

Na jedné straně jsme zde vystupovali my, jako zpracovatelé projektu, kteří volali po tom, dát všem členům stejný hlas, jelikož se všichni budou podílet

na řešení problematiky přístupnosti a pokládali jsme za užitečné stavět budoucí strategii na základě představ všech členů PSpBB.

Na druhé straně vystupovali vybraní členové PSpBB, kteří chtěli mezi členy sboru rozlišovat. Už od samého počátku formování sboru zde totiž existovaly určité difference. Někdy se více akcentovalo rozdělení mezi zakládajícími členy a těmi přizvanými, jindy mezi profesně staršími a těmi novějšími, ale nejsilnější difference se rýsovala na ose základní člen versus doplňující člen. Už při přípravě záměru vzniku PSpBB bylo rozlišováno mezi tzv. základními členy a tzv. doplňujícími členy, přičemž hlavní rozdíl byl v tom, že základní členové jsou členové stálí, kdežto doplňující členové budou na jednání zváni ad hoc dle programu jednání. V praxi se toto nicméně nenaplnilo a na všechna doposud uskutečněná setkání sboru byli vždy zváni všichni jeho členové. Toto rozlišení však přetrvává v pohledu na jejich roli ve sboru. Zatímco základní členové jsou pokládáni za odborníky na některou oblast spojenou s přístupností, doplňující členové jsou pokládáni především za zástupce svých organizací. Od prvních se očekává, že budou plně participovat na utváření politik přístupnosti, od druhých se očekává, že se budou vyjadřovat pouze v oblastech jim příslušejících a jejich hlavní úlohou bude přenášet informace ze sboru do organizací, jež zastupují. Spor tak byl vystavěn na otázce, zda rozhovory mají být provedeny se všemi členy sboru, či pouze s těmi základními. Hlasy pro první variantu pracovaly s budováním společné identity sboru jako instituce, zmocněním všech členů, vzájemnou edukací mezi členy, se sblížením odborností oproti štěpením sboru do nových podskupin, motivováním méně zkušených členů sboru a obecně s rozšiřováním komunity „odborníků“. Hlas druhé strany sporu hovořil především o nebezpečí formulace priorit městské politiky přístupnosti na základě většinového hlasu různě zkušených členů. Existovala zde opodstatněná obava, že může dojít k převážení volby priorit na základě ne zcela odborného úsudku. Bylo nicméně zřejmé, že udělení stejného hlasu všem členům nebylo spojeno pouze s posílením hlasu doplňujících členů, ale taktéž s oslabením hlasu základních členů, vůči čemuž se základní členové vymezovali.

V této fázi nicméně převládl náš hlas jakožto zpracovatelů strategického plánu. Díky příslibu následných korekcí možných excesů vzniklých většinovým stanovením priorit souhlasili nakonec všichni členové PSpBB

s postupem, že bude dán stejný hlas všem a tedy budou provedeny rozhovory se všemi členy sboru.

Od května do října roku 2018 tak bylo provedeno 24 semistrukturovaných rozhovorů s 19 původními a 5 novými členy sboru. Dohromady tak bylo posbíráno 36 hodin a 58 minut zvukového záznamu rozhovorů, jednotlivé rozhovory trvaly od půl hodiny do tří hodin. Všechny rozhovory byly se svolením členů Poradního sboru nahrány na záznamové zařízení a následně přepsány do textové podoby. Celkový rozsah všech prepisů činil 977 normostran materiálu. Přestože identita členů PSpBB je veřejně známá, výstupy z rozhovorů byly prezentovány vždy v agregované podobě či byly anonymizovány na úrovni sboru.

6.5 Definice cílových skupin: hlas legislativy

Pro účely strategického plánu bylo třeba vydefinovat cílovou skupinu, na kterou se budou politiky přístupnosti zaměřovat. K tomu bylo využito základní tematické a frekvenční analýzy všech 24 rozhovorů se členy PSpBB. Tematická analýza prepisů rozhovorů zaměřená na cílové skupiny umožnila identifikovat všechny zmínky o skupinách, pro které by se dle jednotlivých členů PSpBB mělo město Brno snažit zpřístupňovat prostor, služby i informace. Bylo tak identifikováno 29 skupin osob s nejrůznějšími mobilitními nároky na prostor či služby města Brna. Všechny tyto skupiny byly induktivně převzaty z rozhovorů. Označení jednotlivých skupin není terminologicky zcela korektní, představuje totiž způsob označování, který byl použit členy PSpBB při samotných rozhovorech. Po tematické analýze jsme přistoupili k frekvenční analýze cílových skupin. Pokud se identifikovaná skupina vyskytla alespoň jednou v rozhovoru, byl jí přidělen jeden bod za každý jeden rozhovor. V případě, kdy se cílová skupina vyskytla alespoň jednou ve všech 24 rozhovorech, získala maximální počet 24 bodů (tj. nebylo možné, aby jedna cílová skupina získala v rámci jednoho rozhovoru více než jeden bod). Vzniklo tak pořadí cílových skupin seřazených dle počtu bodů, tedy preferenčních hlasů (viz tabulka 6.2). Je zřejmé, že v uvažování členů sboru mají výsadní postavení uživatelé vozíků a lidé se zrakovým znevýhodněním. Stále velmi silné, ale přeci jenom slabší postavení mají lidé vyššího věku, lidé se sluchovým znevýhodněním, rodiče

Tabulka 6.2 Frekvenční analýza cílových skupin (řádky = skupiny, sloupce = členové PSpBB)

Označení skupiny	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
Vozíčkáři	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Nevidomí, slabozrací	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Senioři	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0
Neslyšící, nedoslýchaví	1	0	1	0	1	0	1	1	1	1
Rodiče s kočárky	1	1	0	1	1	1	1	1	0	0
Lidé s berlemi	1	0	0	0	1	1	1	1	1	1
Rodiče s dětmi	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0
Němí	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0
Hluchoněmí	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0
Cyklisté	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Děti	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Hluchoslepí	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Autisté	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0
Kvadruplegici	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Lidé s psychickými obtížemi	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Těhotné ženy	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Lidé s kufry	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Lidé s nanismem	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Nečesky mluvící	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0
Alergici na laktózu	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Alergici na lepek	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Crohnova choroba	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Lidé s gigantizmem	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Lidé hyperobézní	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Lidé s depresemi	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Lidé s vysokými podpatky	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Lidé s mentální poruchou	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Pejskaři	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ženy	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0

Zdroj: vlastní zpracování

	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	x	y	
	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	24
	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	24
	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1	0	1	1	1	16
	0	0	0	1	1	1	0	0	1	1	0	1	1	1	15
	1	1	0	1	1	0	0	1	0	1	0	1	0	1	15
	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	0	1	1	1	14
	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	7
	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	5
	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	5
	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	4
	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	4
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	4
	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
	0	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	3
	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	3
	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1

s kočárky a lidé s berlemi. Poté už zde existuje poměrně velký skok, kdy rodiče s dětmi byli zmíněni už méně než třetinou všech dotázaných.

Tento výstup byl představen na setkání PSpBB, což rozpoutalo poměrně vášnivou debatu, která měla dvě hlavní roviny. První, méně závažná, přistoupila na tento způsob prioritizace a zabývala se problémem, pro kterou skupinu se má Brno zpřístupňovat především. Druhá rovina naopak zpochybnila samotnou logiku prioritizace jednotlivých cílových skupin. Začněme tedy tou závažnější. Zde se ukázala poměrně nízká zkušenost řady členů PSpBB se strategickým plánováním a prioritizováním obecně. Otázka selekce skupin byla chápána jako krok proti logice politik přístupnosti a dokonce jako krok proti platné legislativě. Tento hlas se opíral o koncepty univerzálního designu a designu pro všechny (blíže viz kapitola 5), které předpokládají, že je možné a žádoucí vytvářet prostor tak, aby byl přístupný pro všechny bez rozdílu jejich mobilitních nároků. Tento předpoklad sdílí i vyhláška č. 398/2009 Sb., o obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb, která stanovuje *obecné technické požadavky na stavby a jejich části tak, aby bylo zabezpečeno jejich užívání osobami s pohybovým, zrakovým, sluchovým a mentálním postižením, osobami pokročilého věku, těhotnými ženami, osobami doprovázejícími dítě v kočárku nebo dítě do tří let (dále jen „osoby s omezenou schopností pohybu nebo orientace“)*. S podporou legislativy zněl tento hlas velmi silně, když říkal: *„Když se rozhodneme rekonstruovat nějaké místo, tak jej přece neupravíme tak, aby bylo přístupné pouze pro jednu cílovou skupinu, ale nikoliv pro druhou.“*

Argumenty opozičního hlasu se opíraly o určitou časovou efektivitu. Hlas zněl nějak takto: „Pokud budeme rekonstruovat všechno pro všechny bez jasně daných priorit, tak zpřístupnit celé Brno nám bude trvat odhadem 50 let. Ale bez jasně daných priorit nebudeme vědět, kde začít a kam pokračovat, a budeme postupovat dle plánovaných oprav a rekonstrukcí. Tím se bude město zpřístupňovat po náhodných úsecích, které mezi sebou nebudou propojené, a tak ani využitelné. Když si stanovíme priority, tak nám to pravděpodobně bude trvat také 50 let, ale díky prioritám budeme moci postupovat po smysluplných úsecích, které začnou být využitelné daleko dříve.“

Tento argument se ukázal jako pádný v případě prioritizace míst a institucí, které mají být zpřístupněny, nicméně nebyl dostatečně pádný v případě prioritizace cílových

skupin. „Ano, pojďme si udělat pořadí bariér, podle kterého určíme, které mají být odstraněny přednostně, ale nedělejme to s cílovými skupinami,“ zněl hlas části členů PSpBB, která s odvoláním na legislativu hájila princip odstraňování bariér pro všechny.

Užitečným krokem se v této chvíli ukázalo přejít do roviny zcela konkrétních příkladů. Hlas obhajující prioritizaci cílových skupin použil například takovouto situaci: „Představte si, že v Brně existuje obchod s pomůckami pro osoby se zrakovým znevýhodněním, který je nicméně velmi obtížně přístupný ze zastávky MHD. Dle logiky, ve které mají být zpřístupňována všechna místa, a to pro všechny jejich uživatele, budeme čekat, až se budou jednotlivé části trasy mezi obchodem a zastávkou rekonstruovat, abychom je upravili podle potřeb všech, namísto toho, abychom tam relativně rychle dodělali pouze funkční vodící linie, protože ostatní cílové skupiny nemají důvod tento obchod navštěvovat.“ Díky tomuto příkladu se podařilo ukázat, že logika individuálnějšího přístupu prioritizace nemusí jít nutně proti univerzalizující logice legislativy.

Obrázek 6.3 Grafické zobrazení frekvenční analýzy cílových skupin (velikost písma odpovídá počtu preferenčních hlasů z tabulky 6.2) (zdroj: vlastní zpracování)

Tento spor nicméně poukázal na potřebnost rozlišit dva druhy intervencí politik přístupnosti. První z nich lze pojmenovat jako univerzální a druhou jako taktickou. Univerzální jsou ty, u kterých je z důvodu celkové rekonstrukce možné přebudovat místo tak, aby vyhovovalo mobilitním potřebám všech (ve smyslu skupin zmíněných v legislativě), a u kterých tedy nemá smysl uplatňovat prioritizaci cílových skupin. Jinými slovy je to typ intervence, kterou neinicuje sám sbor, ale při které využívá probíhajících úprav jiných investorů pro své (bezbariérové) účely. Taktické pak jsou ty, které vychází z iniciativy samotného sboru, dokážou být relativně rychlé, přesně zacílené a je tak u nich smysluplná i prioritizace na úrovni cílových skupin.

Která varianta se nejvíce blíží Vaší představě o skupinách osob, kterým by se měl PSpBB prioritně věnovat? *

Varianta 1 (nejúžší): uživatelé elektrických vozíků, uživatelé mechanických vozíků, kvadruplegici, osoby s berlami, seniři, rodiče s kočárky, osoby nevidomé, osoby slabozraké, osoby neslyšící, osoby nedoslýchavé, osoby ohluchlé.

Varianta 2 (střední): navíc ještě ženy, těhotné ženy, rodiče s dětmi, děti, osoby trpasličího vzrůstu (nanismus), osoby hluchoslepi, osoby hluchoněmé, osoby němé.

Varianta 3 (nejširší): navíc ještě osoby s mentální poruchou, autisté, osoby s psychickými obtížemi, osoby s depresemi, osoby obřího vzrůstu (gigantismus), osoby hyperobézní, osoby se zavazadly.

Obrázek 6.4 Variantní vymezení cílových skupin (červená hvězdička znamená povinnou otázku) (zdroj: vlastní zpracování)

Nicméně ještě zde byla přítomna druhá, ona méně náročná rovina diskuse o preferenci cílových skupin. Prosadily se v ní především dva typy argumentů. První z nich zdůrazňoval omezení se na skupiny osob s tělesnými, smyslovými, mentálními a psychickými odlišnostmi s odvoláním na to, že jde o agendu v gesci zdravotnictví a tedy že lidé se sociálním znevýhodněním patří do jiné gesce a měly by se jim věnovat jiné politiky. Tento hlas se tak explicitně vymezoval proti zařazení například osob nehovořících českým jazykem, přičemž tím ale nebyli myšleni lidé používající český

znakový jazyk (ČZ)). Určitou variací na tento argument pak bylo odlišení těch, kteří si své mobilitní nároky mohou dobrovolně zvolit a těch, kteří nikoliv. Jako lidé dobrovolně znevýhodnění byli chápáni například cyklisté, pejskaři nebo lidé s vysokými podpatky. I proti jejich zařazení se ozýval poměrně silný hlas. Druhý typ argumentů si pak všímal nedostatku poznatků o nárocích určitých mobilitních skupin na prostor a zároveň i složení PSpBB. Upozorňoval při tom na to, že i když jsou některé cílové skupiny explicitně zmíněny ve vyhlášce, nemáme dostatek informací o tom, jak by měl být prostor pro ně zpřístupňován. Mezi těmito skupinami byli zmiňováni například lidé s mentálním znevýhodněním, lidé s poruchami autistického spektra, lidé s psychickými obtížemi či lidé s depresemi.

Obrázek 6.5 Grafické vymezení cílových skupin členy PSpBB (jedna čára = vymezení jednoho členu) (zdroj: upraveno dle Strategický plán pro postupné odstraňování bariér 2021—2030, 2020, s. 5)

Tyto diskuse postupně vedly k uvědomění si důležitosti pojmenování cílových skupin pro účely politik přístupnosti a akceptaci jejich prioritizace pro účely

strategického plánu. Výsledek frekvenční analýzy byl převeden z tabulkového do grafického zobrazení, kdy počet preferenčních hlasů odpovídal velikosti písma v grafice (viz obrázek 6.3). Na základě proběhlých diskusí byly vytvořeny tři varianty možných vymezení cílových skupin (nejužší, střední, nejširší), a ty byly připraveny do podoby jednoduchého hlasovacího Google formuláře. Každý člen PSpBB tak měl možnost vybrat jednu z předdefinovaných možností, která buď zcela anebo nejlépe odpovídala jeho představám, a případně doplnit, kterou mobilní skupinu by ze zvolené varianty odstranil, nebo do ní naopak přidal (viz obrázek 6.4).

Tímto způsobem se v průběhu března roku 2019 podařilo získat odpovědi od 20 členů PSpBB, ze kterých již vzešel poměrně jednoznačně vymezený seznam cílových skupin: uživatelé mechanických i elektrických vozíků, kvadruplegici, lidé se zrakovým znevýhodněním, lidé se sluchovým znevýhodněním, senioři, lidé s berlemi a rodiče s kočárky (viz obrázek 6.5). Ostatní skupiny pak byly chápány taktéž jako důležité, jejichž nároky je potřeba také reflektovat, ale které v dané fázi zpřístupňování veřejných služeb a veřejného prostoru v Brně nemají tu nejvyšší prioritu. Tuto fázi popisovaného procesu tak výrazně ovlivnil především hlas legislativy a vyjednávání o tom, zda je pro účely politik přístupnosti vůbec možné prioritizovat mezi cílovými skupinami.

Tabulka 6.3 Frekvenční analýza cílových skupin (řádky = skupiny, sloupce = členové PSpBB)

	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
veřejný prostor — exteriér	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
veřejný prostor — interiér	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1
dopravní prostředky	1	1	1	1	0	0	1	1	1	0
komunikační prostor	1	1	0	1	1	0	0	1	0	0
sociální prostor	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0
virtuální prostor	0	1	1	1	0	0	0	0	1	0
právní prostor	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
privátní prostor	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1
časoprostor	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
(roční období, denní doba)	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
gastronomický prostor	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0

(Zdroj: vlastní zpracování)

Další četba

Dotazník s variantními vymezeními cílových skupin

<https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfYwguBZkT-SFjaTLWSXsXHAK5rocUndVXYW7NeM3efBMixTag/viewform>

6.6 Defnice prioritních míst a institucí: hlas uživatelů

Po stanovení cílových skupin byla v podstatě analogická procedura učiněna i s prostory města Brna, které by měly být prioritně zpřístupněny. Byla taktéž provedena frekvenční analýza typů prostorů zmiňovaných v rozhovorech. Mezi cílovými skupinami a prostory se však ukázal poměrně fundamentální rozdíl. Zatímco cílové skupiny byly označovány poměrně sdílenými kategoriemi (vozíčkáři, senioři, rodiče s kočárky atp.), jazyk, kterým jednotliví členové PSpBB hovořili o prostoru, se značně odlišoval. Největší problém činila především měřítková odlišnost prioritizovaných

	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	x	y	
	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	23
	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	22
	0	0	0	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	17
	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	1	0	1	1	11
	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	1	0	1	1	9
	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1	0	8
	0	0	1	0	0	0	1	1	1	0	1	0	1	1	7
	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	6
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	3
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	4

Tabulka 6.4 Příklad prioritizační tabulky míst a institucí pro oblast specializované neziskové organizace

volba II. (vlastní skóre)	Podoblast	volba I. (vlastní skóre)	Lokalita
0	pro osoby nevidomé	0	Tyflocentrum, SONS (Chaloupkova 3)
		0	TyfloCentrum, odloučené pracoviště dílen (Poděbradova 58)
		0	Tyfloservis, Vodicí pes (Kamenomlýnská 2)
		0	LORM (Křenová 67)
0	pro osoby neslyšící	0	Unie neslyšících, Kavárna u Žambocha (Palackého třída 114)
		0	Svaz neslyšících a nedoslýchavých osob, Sportovní klub (Vodova 35)
		0	Česká unie neslyšících (Údolní 53)
0	pro osoby tělesně znevýhodněné	0	ParaCENTRUM Fenix (Netroufalky 3)
		0	Liga vozíčkářů (Bzenecká 23)
		0	Domov pro mne (Kounicova 42)
		0	NIPI (Malinovského náměstí 3)

(Zdroj: Strategický plán pro postupné odstraňování bariér 2021—2030, 2020, s. 36—42)

prostorů. Zatímco někteří členové hovořili o zcela konkrétních lokalitách (zastávka Bělohorská), jiní o typech prostorů (přestupní uzly), tak další prioritizovali prostor na úrovni interiér/exteriér. Bylo tedy nutné začít postupovat od těch nejabstraktnějších kategorií k těm konkrétnějším. Nejprve byla provedena analogická tematická i frekvenční analýza přepisů rozhovorů vztažená k nejobecnější úrovni prioritních typů prostorů (viz tabulka 6.3). Bylo tak identifikováno 10 typů prostorů. Žádný z nich přitom nezmnili všichni dotazovaní členové PSPBB. Poměrně jednoznačně bylo sdíleno zaměření pozornosti na veřejný prostor, a to bez ohledu na to, zda se jedná o exteriér či interiér. Silnější pozici vykázal ještě prostor dopravních prostředků, následován

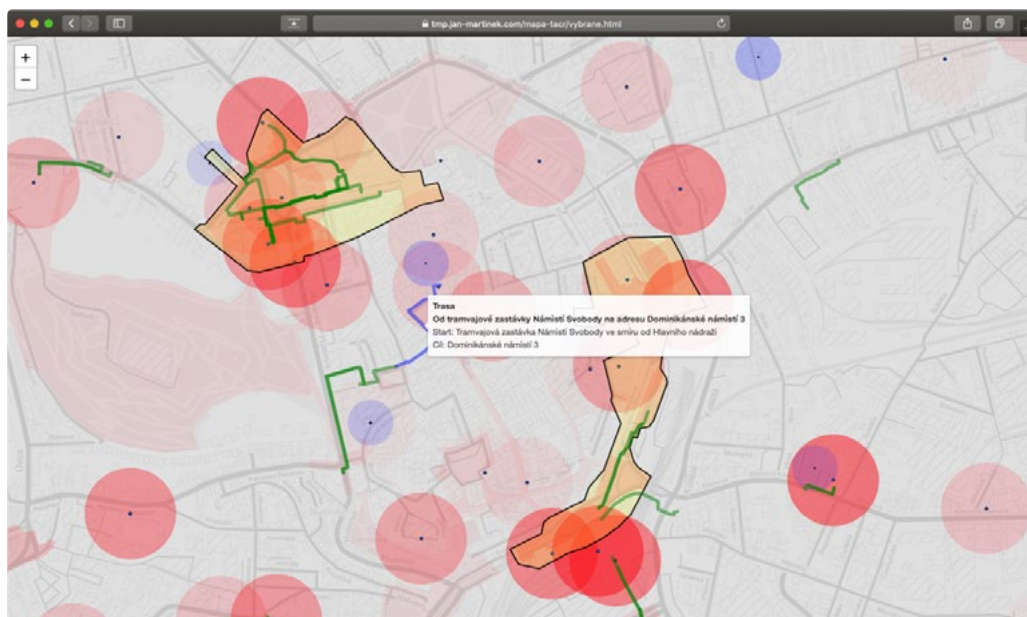
důležitost			
doporučení váhy důležitosti ze strany zástupce cílové skupiny			celkem
vozičkáři	neslyšící	nevidomí	
0	0	2	2
0	0	2	2
0	0	2	2
0	0	2	2
0	2	0	2
0	2	0	2
0	2	0	2
2	0	0	2
2	0	0	2
2	0	0	2
1	0	0	1

prostory charakteristickými spíše měkčími bariérami (komunikační prostor či sociální prostor), tedy např. účast na klíčových jednáních města (nikoliv z důvodu fyzických bariér, ale z důvodu absence přepisu, tlumočení do ČZJ atp.). V rozhovorech se členy PSpBB bylo zřejmé, že PSpBB vzniklo primárně za účelem odstraňování fyzických bariér a zpřístupňování materiálního prostoru města.

Bylo zřejmé, že i když nezanedbatelná část PSpBB pokládá za důležité odstraňování i měkčích typů bariér spíše organizačního a komunikačního charakteru, bude hlavní důraz kladen na materiální bariéry. Hlas, který poměrně trefně vyjádřil tuto neproblematickou shodu, zněl: „*Těžko se dává prostor měkčím typům bariér, když se*

lidé nemohou dostat z vlastních bytů a domů.“ Snadno a rychle tak bylo dosaženo shody o primárním zaměření na bariéry v exteriéru i interiéru veřejného prostoru a na bariéry v dopravních prostředcích a veřejné dopravě obecně.

Druhým krokem bylo provedení prioritizace na úrovni konkrétních míst. Analogickým způsobem byla sestavena nová tabulka, která identifikovala celkem 173 míst a institucí ve městě Brně, jejichž přístupnost pokládal alespoň jeden člen PSpBB za prioritní. Ty byly dále seskupeny do 11 tematických oblastí (např. doprava, úřady, specializované neziskové organizace atp.) a 62 tematických podoblastí (např. přestupní uzly, nádraží, zastávky MHD, konečné zastávky / točny, dopravní instituce, podchody, nadchody). Tabulka byla navržena tak, aby členové PSpBB mohli dle svého vlastního uvážení hlasovat ve dvou různých úrovních (konkrétní lokalita a podoblast), přičemž pro každou úroveň měli k dispozici jiný počet prioritních hlasů (viz tabulka 6.4).

Obrázek 6.6 Mapová aplikace pro zobrazení prostorového rozložení prioritních míst a institucí (zdroj: <https://etc.jan-martinek.com/mapa-bariery/vybrane.html>)

Po představení tohoto prioritizačního nástroje si nicméně PSpBB vyžádal ještě jeho doplnění. Konkrétně formuloval dva požadavky na doplnění této prioritizační tabulky. První požadavek byl formulován z poměrně sebekritické pozice, kdy někteří

členové PSpBB reflektovali, že nemají dostatečnou představu o tom, jak velký význam má to které místo či ta která instituce pro určitou cílovou skupinu. Na základě tohoto požadavku byla tabulka doplněna o tři nové sloupce, které obsahovaly hodnocení konkrétního místa či instituce zástupcem dané cílové skupiny. Hlas členů, kteří v PSpBB zastupovali tyto cílové skupiny, tak tímto krokem výrazně zesílil. Jejich prioritizace byla dvojitá. V prvním kroku s nimi byly všechna místa a instituce detailně prodiskutovány a dle jejich soudu jim bylo přiděleno skóre nabývající hodnot o — nedůležité, 1 — částečně nebo občasné důležité, 2 — důležité. Tento krok však nepředstavoval jejich vlastní prioritizaci, ale spíše doporučení pro ostatní členy PSpBB. Jejich vlastní prioritizace probíhala až následně, kdy se již jejich hlas počítal jako každý jiný.

Druhý požadavek pak byl formulován z čistě prostorového hlediska — *„pokud máme prioritizovat prostorová data, bylo by dobré vidět je i v prostorovém, nikoliv jen v tabulkovém zobrazení. Vliv na přidělení priority může mít například i prostorová koncentrace jednotlivých míst a institucí“*. Pro tento účel byla vytvořena jednoduchá mapová aplikace umožňující nahlédnout místo či instituci v rámci prostoru města i vůči ostatním prioritizovaným místům a institucím (viz obrázek 6.6).

6.7 Definice kostry strategie: hlas zpracovatelů

V této fázi dospěla tvorba strategického plánu do stavu, kdy jsme se rozhodli vytvořit první pracovní verzi dokumentu, čímž byl dán výrazný prostor nám, autorům této kapitoly, v roli zpracovatelů.

Rozhodli jsme se pro klasické členění strategického dokumentu, a sice na část analytickou, návrhovou a implementační. Analytická část popisuje aktuální výchozí stav, návrhová část představuje soubor cílů a opatření, pomocí nichž má být dosaženo určité, předem definované a žádoucí změny, a implementační část je pak popisem toho, jak bude návrhová část v praxi realizována.

V rámci analytické části jsme se rozhodli pro 5 základních podkapitol. První se věnuje legislativě a používané teorii a jejím cílem je čtenáři představit koncepty univerzálního designu prostoru a taktického urbanismu a dále pak základní legislativní dokumenty z oblasti bezbariérovosti.

Této problematice jsme se rozhodli dát prostor i z toho důvodu, že někteří členové PSpBB v předchozích fázích tvorby strategického plánu dávali najevo názor, že legislativa vyžaduje transformaci veřejného prostoru na bezbariérový pouze a výhradně pro všechny a tudíž není žádoucí provádět prioritizaci a definování cílových skupin.

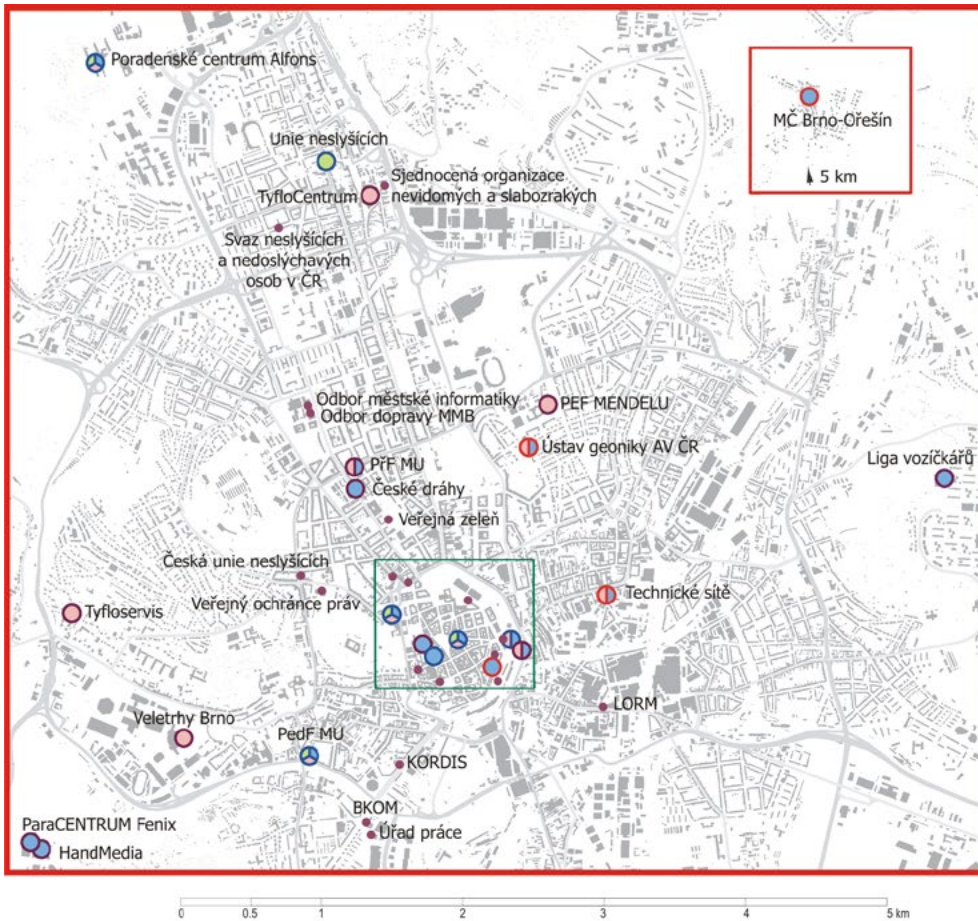
Druhou podkapitolu analytické části strategického plánu jsme věnovali bližší charakteristice jednotlivých cílových skupin, tedy tomu, co o nich na základě dostupných dat víme. Tady se ukázaly zásadní rozdíly mezi cílovými skupinami z pohledu množství a podrobnosti dostupných dat. Jako nejlépe datově nasycená se nám jevila cílová skupina seniorů, jelikož ji lze jednoduše vymežit na základě věku, např. 65 let a více (nicméně i definice seniorů se může lišit). Demografické charakteristiky této skupiny jsou dostupné i do prostorově malých územních jednotek. Pro skupinu seniorů bylo také možné sestavit časové řady, tedy jak se jejich počty vyvíjely v minulosti a jaké jsou prognózy jejich počtu do budoucnosti. Samozřejmě jsme si byli vědomi toho, že každý člověk ve věku 65 let a více nespadá automaticky do skupiny osob s tělesným znevýhodněním, nicméně ze strany členů PSpBB byla cílová skupina definována jako „senioři“ a věk 65 let je všeobecně přijímán jako prahová hodnota pro jejich vymezení.

V případě dalších cílových skupin jsme se však dostali do větší či menší datové nouze, protože data pro ně chybí, respektive nepopisují skupiny v tom vymezení, jak si je zadefinovali členové PSpBB. I přesto jsme se některá data rozhodli do analytické části strategického plánu zařadit, a to s plným vědomím, že se jedná pouze o odvozené hodnoty či dokonce expertní odhady. Naše rozhodnutí bylo motivováno tím, že jsme navštívili několik setkání PSpBB a diskusím v jejich průběhu by prospělo, kdyby některá čísla o počtech cílových skupin byla v těchto diskusích alespoň rámcově přítomna.

Rodiče s kočárky jsme tak například ztotožnili s dětmi do tří let věku. Přesné počty rodičů, kteří používají kočárky, samozřejmě nelze zjistit (a navíc je nemusí používat jen rodiče), ale počty dětí určitého věku již dostupné jsou. Ani toto vymezení není přesné, protože bereme v potaz, že všichni rodiče nemusí využívat kočárky až do tří let věku dítěte, respektive nemusí využívat kočárky vůbec.

Jako problematické se pro nás ukázalo i vymezení skupiny uživatelů vozíku, osob se zrakovým znevýhodněním a osob se sluchovým znevýhodněním. Jejich počty totiž nejsou evidovány. Proto jsme byli nuceni využít data o počtech příjemců invalidního důchodu, příjemců příspěvku na péči, držitelů průkazů zvláště těžce postižených (ZTP), průkazů zvláště těžce postižených s průvodcem (ZTP/P) a klientů sociálních služeb. Jsme si zcela vědomi, že se tato data plně nepřekrývají s výše uvedenou cílovou skupinou, ale dávají alespoň základní představu. Navíc i pro získání těchto dat na úrovni města Brna jsme museli komunikovat se zástupci krajské pobočky Úřadu práce ČR, které jsme požádali o počty příjemců invalidního důchodu dle jednotlivých stupňů a o počty držitelů karet ZTP a ZTP/P. Krajská pobočka nám tato data poskytla, ale při jejich získání musela spolupracovat s generálním ředitelstvím. Další údaje nám poskytli pracovníci Odboru sociální péče Magistrátu města Brna, a sice počty klientů sociálních služeb, které jsou dotované z rozpočtu města Brna. Tyto služby se primárně soustředí na osoby se zrakovým a sluchovým znevýhodněním. Museli jsme však brát v potaz, že data například nezahrnují seniory s mírnou nebo začínající nedoslýchavostí, kteří (ještě) nejsou klienty těchto služeb. Navíc u těchto organizací může jeden klient využívat více služeb u několika různých organizací a jeden klient tak může být započítán hned několikrát. Tento postup jsme však nemohli použít i u uživatelů vozíků, protože síť organizací poskytujících sociální služby pro uživatele vozíků je v Brně nesmírně široká a fragmentovaná. Proto jsme oslovili ředitele organizace ParaCENTRUM Fenix, která služby v Brně pro uživatele vozíku poskytuje, a požádali jsme jej alespoň o expertní odhad.

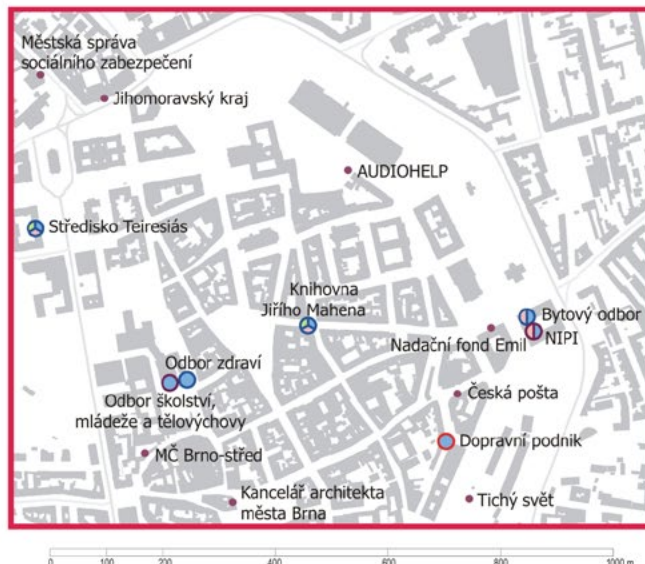
Ve třetí a čtvrté podkapitole analytické části jsme se soustředili na institucionální a datové prostředí problematiky přístupnosti v Brně. Jejím prostřednictvím jsme popsali, kolik a jakých institucí se věnuje zpřístupňování města Brna. Při otázce, jak si definovat instituci, která se věnuje problematice zpřístupňování prostoru Brna, jsme si stanovili jako určující kritérium, zda daná organizace sbírá, případně alespoň používá některá data o bariérách či o přístupnosti prostoru. Pro účely strategického plánování tak bylo důležité, že se této problematice v Brně věnuje přibližně 40 institucí (z čehož zhruba pouze polovina je zastoupena v PSpBB) (viz obrázek 6.7).

institute zabývající se bariérovostí

institute mapující bariéry

- podle cílové skupiny
 - osoby s pohybovým postižením
 - osoby se zrakovým postižením
 - osoby se sluchovým postižením
- podle mapovaného prostoru
 - interiér
 - kombinace (interiér i exteriér)
 - exteriér

Obrázek 6.7 Prostorové rozmístění institucí zabývajících se problematikou odstraňování bariér v Brně (zdroj: Nováková a kol., 2018)

Pátou podkapitolu analytické části jsme pak věnovali koncepčnímu prostředí a přináší mimo jiné přehled klíčových dokumentů města Brna s návazností na problematiku přístupnosti. Tímto krokem jsme chtěli demonstrovat, že na jedné straně sice zatím neexistoval jeden materiál, který by se věnoval problematice bezbariérovosti koncepčně, ale že vzhledem k šíři tématu je tato problematika více či méně obsažena v řadě již existujících dokumentů. Mapování dokumentů a témat souvisejících s politikami přístupnosti v nich obsažených nám umožnilo odvolávat se na ně při prosazování jednotlivých opatření a aktivit Strategického plánu pro postupné odstraňování bariér.

Následně jsme pracovali na tvorbě návrhové části. V této části jsme byli pevně přesvědčeni, že zcela zásadní a nezastupitelnou roli musí sehrát členové PSpBB, ale stáli jsme před rozhodnutím, zda s nimi nejprve uskutečnit pracovní setkání a na základě jeho výstupů návrhovou část vytvořit, nebo nejprve vytvořit pracovní návrh a až ten s nimi diskutovat. Jelikož byl pracovní návrh vytvářen na základě znalostí a zkušeností nás jakožto zpracovatelů, zároveň v těsné spolupráci s tajemnicí Poradního sboru a navíc jsme měli k dispozici sadu cílů, opatření a aktivit, které navrhovali sami členové PSpBB již v rámci úvodních semistrukturovaných rozhovorů, které jsme s nimi vedli, nakonec u nás převládla druhá možnost. K rozhodnutí nás vedla také zkušenost s tvorbou jiných strategických dokumentů, kde se ukazovalo, že podnětnější a konstruktivnější bývají diskuse až nad ucelenou pracovní verzí materiálu. Členové PSpBB byli z naší strany průběžně informováni o vzniku dokumentu a zároveň jsme se s nimi domluvili, že i nadále (až do finálního schválení) budou moci do jeho podoby zasahovat.

Vytvořili jsme tak pracovní verzi návrhové části, která měla pět priorit a ty se rozpadaly do řady cílů a opatření, přičemž priority byly nejobecnější a opatření nejkonkrétnější. Zároveň jsme však ve spolupráci s tajemnicí PSpBB rozhodli, že jednotlivé aktivity (v podstatě jednotlivé investiční a neinvestiční kroky) budou až součástí navazujícího Akčního plánu pro postupné odstraňování bariér. Dalším naším společným rozhodnutím bylo seřazení jednotlivých priorit. Od začátku tvorby strategického plánu byla námi a řadou členů PSpBB vnímána jako klíčová priorita

procesní, a proto jsme ji zařadili jako první. Jejím cílem bylo nastavit systémové procesy tak, aby v nich byly zohledněny nároky cílových skupin na prostředí a komunikaci (zejména proces včasného podchyzení investic města ze strany PSpBB). Jako druhou jsme zařadili prioritu inovační, která cílí na postupné zpřístupňování veřejného prostoru, tedy na identifikaci snáze odstranitelných bariér (blíže viz kapitola 7). Jako třetí jsme zařadili v jistém smyslu tradiční aktivitu PSpBB, a sice osvětovou, jelikož tu PSpBB realizuje od svého vzniku a hodlá realizovat i nadále. Čtvrtá námi zformulovaná priorita se pak soustředila na spolupráci s městskými částmi, jelikož Brno jakožto statutární město je členěno na 29 městských částí. Ty mají ve svém majetku a správě řadu veřejných prostorů a stejně tak i kompetence a finance na jejich zpřístupnění. Poslední pátou prioritu jsme pak nazvali jako datovou a soustředila se na zajištění lepšího datového pokrytí problematiky přístupnosti, aby bylo možné činit do budoucna rozhodnutí na základě konkrétních informačních podkladů. V takovéto struktuře jsme strategický plán představili členům PSpBB.

Rámeček 6.2 Doplnující otázky k analytické části strategického plánu

1. Znáte ještě další relevantní data / zdroje dat pro identifikaci/popis cílových skupin? Pokud ano, jaké?
2. Pokládáte datovou část strategického plánu za přiměřeně dlouhou, či nepřiměřeně dlouhou? Pokud nepřiměřeně, které informace byste vypustili?
3. Jsou v tabulce klíčových dokumentů uvedeny všechny relevantní dokumenty? Pokud ne, které chybí?
4. Jsou klíčové dokumenty vhodně rozděleny do tří kategorií (znázorněno odstíny šedi)? Pokud ne, které dokumenty jsou zařazeny nevhodně?
5. Máte jakékoliv další připomínky k analytické části? Pokud ano, jaké?

Členové PSpBB měli průběžně (většinou na jednotlivých setkáních PSpBB) možnost se ke vznikajícímu strategickému plánu vyjadřovat. Analytickou část dokumentu jsme

členům PSpBB představili na jednom ze setkání sboru jako celek a zároveň jsme připravili otázky pro diskusi určitých témat, kde jsme si jako zpracovatelé nebyli jisti jejich úplností (viz rámeček 6.2). Na tyto otázky nám měli členové PSpBB možnost odpovědět jednak přímo na setkání sboru a zároveň pak po setkání prostřednictvím informačního systému (viz kapitola 8).

Přímo na zasedání PSpBB tak od určité části členů vzešla připomínka, zda je vůbec důležité a nutné jednotlivé prioritní skupiny kvantifikovat a blíže charakterizovat. Námitka se nesla v tom duchu, že pokud jednou byly stanoveny prioritní cílové skupiny, na něž by měly jednotlivá opatření a aktivity mířit, tak by pak mělo být podružné, jak jsou početné, a „*tato opatření by se měla uskutečňovat, i kdyby se týkala pouze jediného člověka*“.

Naše argumentace, podpořená určitou částí členů PSpBB, zněla: kvantifikace a datová charakteristika cílových skupin není důležitá proto, zda mají být jednotlivá opatření a aktivity pro danou skupinu realizovány (když už jednou byla označena za prioritní), je však důležitá pro vhodné plánování a cílenější nastavení jednotlivých opatření a může dobře posloužit při nej-různějších argumentacích. V tomto kontextu opět nejlépe fungovaly zcela konkrétní příklady. Připomněli jsme tak situaci, kdy na jednom setkání členové PSpBB vedli debatu o tom, zda je v Brně (zejména v jeho centrální části) dostatek parkovacích míst pro osoby ZTP a ZTP/P, ale ukázalo se, že nikdo nezná konkrétní počty držitelů karet ZTP a ZTP/P. Jak potom tedy správně vyhodnotit, kolik takovýchto parkovacích míst je potřeba? Současně jsme připomenuli diskusi o navyšování počtu bezbariérových bytů, kdy PSpBB neměl podklady pro fundovanou odpověď na otázku politiků, kolik je takovýchto bytů v Brně potřeba. Ke stanovení přibližné cílové hodnoty je nutné mít k dispozici alespoň rámcovou představu či expertní odhad.

Na základě této námitky jsme v rámci zpětné vazby od členů PSpBB formulovali ještě otázky, zda by tedy měl být datový popis cílových skupin v analytické části ponechán, respektive v jakých částech by měl být krácen. Z těch členů, kteří následně odpovědi zaslali, se všichni vyjádřili pro ponechání, přičemž bylo vzneseno několik málo návrhů na krácení, které byly zapracovány (především se jednalo o redukci informací z Výběrového šetření osob se zdravotním postižením, které na přelomu let 2018/2019

provedl Český statistický úřad; výsledky šetření totiž byly publikovány jen za celou úroveň ČR, a nikoliv za jednotlivé regiony či obce a města).

6.8 Revize priorit, cílů a opatření: hlas expertů

Před vznikem druhé verze návrhové části strategického dokumentu jsme uspořádali ještě schůzku nás zpracovatelů a tajemnice PSpBB s pracovníkem Oddělení strategického plánování Odboru strategického rozvoje a spolupráce Magistrátu města Brna, jelikož toto oddělení není v PSpBB zastoupeno, nicméně se podílí na tvorbě většiny strategických a koncepčních dokumentů města Brna. Bylo nám doporučeno jasněji a explicitněji definovat cíl celého strategického plánu, který byl v plánu přítomen spíše implicitně. Náš návrh explicitně definovaného cíle celého strategického plánu pak zněl „vytvářet ve městě Brně přístupné prostředí a vybudovat systém, jak odstraňovat stávající bariéry a nevytvářet nové“. Jako cíl dokumentu jsme tak chápali vznik systému pro utváření bezbariérového prostředí, ale nikoliv samotné odstraňování bariér. To vyplývá z povahy samotného PSpBB jakožto poradního a iniciativního orgánu Rady města Brna, který může konkrétní bezbariérové realizace provádět jen ve velmi omezené míře. V neposlední řadě jsme na schůzce společně vytypovali, ve kterých orgánech města je třeba strategický plán projednat, aby jej bylo možné úspěšně schválit radou a zastupitelstvem města.

Za účelem projednání a dotvoření návrhové části strategického plánu jsme zorganizovali workshop, který pro nás vlastně představoval pracovní skupinu, s níž by bylo možné diskutovat jednotlivé cíle, opatření a aktivity. Inspiraci k tomuto kroku jsme našli v rámci Metodiky tvorby Programu rozvoje obce (zkráceně ObcePRO), kterou certifikovalo Ministerstvo pro místní rozvoj ČR a používá ji jako metodiku při tvorbě strategických dokumentů zejména na úrovni obcí a měst. Po konzultaci s tajemnicí PSpBB jsme dospěli k rozhodnutí, že není z hlediska počtu účastníků a tím pádem i časové náročnosti a efektivity diskuse žádoucí zvat všechny členy PSpBB. Proto jsme oslovili primárně základní členy, u nichž jsme předpokládali vyšší ochotu formulovat návrhy a kriticky se vyjadřovat k našim návrhům. Vedle základních členů PSpBB jsme však přizvali i další externí aktéry, kteří nejsou členy PSpBB. Jednalo se například o již zmíněné zástupce Oddělení strategického plánování MMB, o zástupce dalších relevantních odborů MMB (většinou o vedoucí oddělení či odborů, kteří mají dobrý

přehled o proveditelnosti a prosaditelnosti jednotlivých opatření) a o politiky města Brna a jeho městských částí. Workshop jsme koncipovali jako zhruba dvouhodinové setkání, jeho větší část jsme vyplnili moderovanou diskusí, v rámci níž jsme se zabývali především prioritami, cíli a opatřeními.

Rámeček 6.3 Priority a jejich cíle Strategického plánu pro postupné odstraňování bariér

1 Procesní priorita

- Cíl 1.1: Nastavit procesy tak, aby při nových investicích města byla garantována jejich bezbariérovost.
- Cíl 1.2: Nastavit procesy kontroly užívání staveb (především předzahrádky, parkování, lešení, kontejnery, koloběžky).
- Cíl 1.3: Nastavit procesy „měkkých opatření“ zpřístupňující akce a jednání pořádané městem.

2 Realizační priorita

- Cíl 2.1: Vymezit území, která by měla být prioritně zpřístupněna, a ta rekonstruovat do bezbariérové podoby.
- Cíl 2.2: Realizovat zpřístupnění těchto území.

3 Osvětová priorita

- Cíl 3.1: Rozvíjet osvětu v tématu přístupnosti/bezbariérovosti směrem k zástupcům veřejné správy (politici a úředníci).
- Cíl 3.2: Rozvíjet osvětu v tématu přístupnosti/bezbariérovosti směrem k cílovým skupinám (lidé se zdravotním postižením).
- Cíl 3.3: Rozvíjet osvětu v tématu přístupnosti/bezbariérovosti směrem k široké veřejnosti.

Zásadní změnou, která z workshopu vyplynula, bylo rozhodnutí snížit počet priorit, a to z 5 na 3 priority. Obě vypuštěné priority jsme podřadili jako opatření v rámci priorit, které zůstaly v dokumentu zachovány. Konkrétně se jednalo za prvé o prioritu spolupráce s městskými částmi (původně označena jako priorita 4), kterou jsme začlenili mezi opatření procesní a osvětové priority, a za druhé o prioritu datovou (původně

označena jako priorita 5), kterou jsme nově zařadili k opatřením v rámci procesní priority. Rozpustili jsme tak vlastně priority, kterým jsme vzhledem k označení jejich pořadí (4 a 5) sami přiřkládali spíše menší význam. Prioritu číslo 2, která byla původně nazvána jako inovační, jsme přejmenovali na intuitivněji pochopitelnější prioritu realizační (viz rámeček 6.3).

Procesní prioritu jsme nově rozdělili na tři cíle, z nichž každý se soustředí na jiný typ procesu — procesy investic města, procesy kontroly užívání prostoru a procesy zpřístupnění městských akcí. Nově tak přibyla například opatření, která obsahují podporu koordinace aktivit v prostředí města Brna s ohledem na bezbariérovost či zajištění simultánního přepisu a tlumočení do ČZJ klíčových veřejných jednání města. Realizační prioritě jsme ponechali dva cíle — vymezení těch území, která by měla být prioritně zpřístupněna, a realizaci zpřístupnění těchto území. Také osvětovou prioritu jsme nově rozdělili na tři cíle, a to podle toho, na koho se jednotlivá opatření primárně soustředí — zástupci veřejné správy (politici a úředníci), koncoví uživatelé (lidé se zdravotním postižením) a široká veřejnost.

Vedle změn na úrovni priorit vznikl ještě požadavek z řad politiků, který se týkal alespoň nějakého rámcového přehledu nejtypičtějších bariér pro jednotlivé cílové skupiny. Tento požadavek byl spojen s argumentem, že strategický plán velmi detailně definuje a následně představuje jednotlivé cílové skupiny co do jejich počtu, ale nikoliv co do jejich nároků na veřejný prostor a služby města Brna. Tomuto požadavku jsme též vyhověli a strategický dokument jsme doplnili o tabulku vybraných příkladů bariér (viz tabulka 6.5). Tímto jsme považovali strategický plán po jeho obsahové stránce za hotový a připravený k projednání.

Další četba

Strategický plán pro postupné odstraňování bariér 2021—2030, 2020.

<https://www.bezbarierovebrno.cz/dokument/strategicky-plan/>

GaREP, spol. s r. o. a eRozvoj.cz, s. r. o., 2014. Metodika tvorby Programu rozvoje obce. <https://www.obcepro.cz/metodika>

Tabulka 6.5 Vybrané příklady bariér dle vydefinovaných cílových skupin

Cílová skupina	Vybrané příklady bariér
senioři	<p>nedostatek laviček nevhodné rozmístění laviček lavičky bez opěrek lavičky bez možnosti podsunu nohou nedostatek veřejných (bezbariérových) WC příliš krátké intervaly semaforů na přechodech pro chodce nedostatek stínu, prosklené střechy zastávek nedostatečné osvětlení příliš malé či málo kontrastní písmo</p>
osoby nevidomé a slabozraké	<p>absence vodicích linií nevhodné řešení umělých vodicích linií nevhodné umístění předzahrádek, kontejnerů, lešení absence zábradlí špatně označená místa (výkopy, díry, otevřené poklopy) nízká podchodná výška nedostatečné osvětlení absence zvukové (strojově čitelné) formy informace</p>
osoby neslyšící a nedoslýchavé	<p>absence či nefunkčnost indukčních smyček absence tlumočnicka do českého znakového jazyka domovní komunikátory bez videoobrazovky bzučáky či požární hlásiče bez světelné indikace absence vizuální formy informace (hlášení o změně nástupiště) špatná akustika budov příliš hlučné prostředí</p>
osoby s pohybovým znevýhodněním	<p>příliš velký sklon komunikace nerovné povrchy komunikací ovládací prvky umístěné v nevhodné výšce příliš úzké dveře chybějící madla</p>
rodiče s kočárky	<p>nevhodně zaparkovaná auta absence výtahů absence nájezdových ramp absence nástupního ostrůvku (nástup z vozovky) nedostatek míst vhodných pro přebalování nedostatek míst vhodných pro kojení</p>

(Zdroj: Strategický plán pro postupné odstraňování bariér 2021—2030, 2020, s. 13)

6.9 Závěr

Strategický plán se dostal do stavu, kdy jej bylo potřeba už pouze projednat a schválit v několika tělesech. Pořadí orgánů, které se k dokumentu vyjadřovaly, bylo dáno jednak logickou posloupností a jednak termíny schůzí těchto těles. Jako první se ke strategickému plánu vyjadřovala Porada vedení města Brna, kterou tvoří primátorka města, její náměstci a tajemník magistrátu. Orgán předjednává body, které pak v pozdějších fázích projednává a schvaluje rada města a zastupitelstvo města. Naší výhodou bylo, že prvním náměstkem primátorky a tedy členem vedení města Brna byl i předseda PSpBB, který byl s tvorbou dokumentu osobně obeznámen. Následně strategický plán projednávaly Komise zdravotní a prorodinné politiky Rady města Brna a PSpBB, ve stejný den pak ještě Sněm starostů brněnských městských částí. Všechna uvedená tělesa dokument projednala a pak dle zvyklosti vzala na vědomí nebo schválila. V těchto tělesech zaznívaly dotazy zejména na dokument, který ze strategického plánu vychází, a sice na Akční plán pro postupné odstraňování bariér, jehož součástí je přiřazení odpovědností za jednotlivé aktivity a jejich finanční krytí. Teprve následně projednala dokument Rada města Brna a doporučila jej Zastupitelstvu města Brna ke schválení, což se o týden později, dne 8. 12. 2020, stalo. Paralelně s tímto schvalovacím procesem probíhala i diskuse, zda by nestačilo jen schválení radou města, když se jedná o dokument Poradního sboru Rady města Brna. Nicméně v nás převážil názor, že schválením ze strany zastupitelstva bude mít dokument větší váhu a vyjádří se k němu i všechny politické kluby (tedy i opozice).

Kapitola tak podrobně popsala vznik jednoho strategického dokumentu, který nelze vnímat jako vzor a jeho popis jako návod k následování. Je zřejmé, že kontext Brna je velmi specifický a obtížně přenositelný. Ať už hovoříme o tom, že se jedná o druhé největší město republiky, o tom, že má ve své struktuře magistrátu Odbor zdraví, že se na prosazování politik přístupnosti aktuálně nejvíce podílí KDU-ČSL, nebo že je zde možné využívat akademické prostředí velkých univerzit, jedná se o charakteristiky města, které jsou místně specifické. Nicméně i přes tato omezení budování brněnského strategického plánu přístupnosti nabízí kapitola řadu obecnějších principů, které mohou být inspirací pro jiná města.

Prvních z těchto inspirací je zdůraznění oné vícehlasnosti. Celou kapitolu jsme strukturovali podle jednotlivých hlasů s cílem ukázat, jak komplikovaný a pomalý tento proces budování strategie může být. Přesto, že to je strategický plán poradního sboru,

pro jeho přípravu a schválení byla nutná celá řada hlasů mimo tento sbor. Pokusili jsme se naznačit, jak se tyto hlasy prolínaly a ovlivňovaly, s jakými návrhy přicházely a jakou měly sílu je prosadit. Vedle samotných členů a členek PSpBB se ukázaly jako nesmírně klíčové hlasy tajemnice sboru a předsedy sboru (hlasy vítězů), hlasy zástupců cílových skupin (hlasy uživatelů), hlasy autorů této kapitoly (hlasy zpracovatelů) a hlasy osob se zkušeností se zpracováním a používáním strategických dokumentů (hlasy expertů). Množství a různorodost těchto hlasů vytvářely prostředí, které nevzdáleně připomíná karneval a které naznačuje něco obecnějšího o etablování politik přístupnosti v prostředí městských samospráv České republiky. Samotný PSpBB je složen z lidí nejrůznějších profesí a oborů. Každý k tématu přístupnosti dospěl jiným způsobem, má k němu jiný vztah a klade důraz na něco jiného. Odlišnost jejich hlasů je důsledkem toho, že v České republice neexistuje ani studijní obor, z kterého by se tito lidé mohli rekrutovat, ani dotčený orgán, který by sjednocoval přístup ke stavebním úpravám jednotlivých městských samospráv, ani jednotná legislativa, která by myslila na přístupnost jako celek (fyzická přístupnost je upravena zcela jiným způsobem než například přístupnost informací). Každý člen PSpBB má tak odlišnou zkušenost s tím, co je přístupné a nepřístupné, ale i s tím, jak to prosazovat, jak toho dosahovat a jak o tom hovořit. Někdo se opírá o vlastní zkušenost, jiný o zkušenost známého, jiný o legislativu, jiný o literaturu, jiný o zkušenost ze zahraničí atp. V tomto prostředí je pak extrémně náročné vytvářet jakákoliv společná doporučení politik přístupnosti pro městské politiky a manažery. Při budování společné strategie v takovémto prostředí je nutné počítat s velkou časovou investicí a obrnit se trpělivostí. V našem případě trval vznik strategie téměř 3 roky, a to jsme k tomu měli k dispozici projektové prostředky Technologické agentury České republiky. Zároveň je potřeba počítat i s řadou velmi dobrých, i když někdy poměrně fatálních argumentů, které jsme se taktéž snažili v kapitole představit, a to včetně protiargumentů, které měly sílu a srozumitelnost diskusi ovlivňovat. V tomto kontextu vycházely vždy nejlépe argumenty postavené na co nejkonkrétnějších příkladech a zkušenostech. Pokud má každý jiný jazyk, jiné oborové zaměření a jinou profesi, je diskuse na obecnější úrovni velice komplikovaná. Pro alespoň nějakou úroveň porozumění je tedy třeba vést diskusi na co možná nejkonkrétnější úrovni s řadou snadno představitelných příkladů. Z kapitoly je taktéž možné vyčíst i odlišnost v síle některých hlasů. Obecně lze na tomto příkladě ukázat, že v případě Brna je přístupnost velice úzce svázána se stavebními úpravami a skrze ně se stavebními inženýry a architekty, kteří mají o poznání silnější hlas oproti hlasům

ostatních bez stavebního vzdělání. Domníváme se, že i když není možné kapitolu chápat jako návod pro ostatní města, v těchto obecnějších závěrech se jí lze inspirovat a v případě přípravy obdobného dokumentu využít některých z našich postupů, případně se naopak některým našim zaváháním vyhnout.

7 Taktické mapování bariér

Jakub Trojan, Tomáš Krejčí, Eva Nováková, Robert Osman

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9910-2021-7>

7.1 Úvod

Jedná se o v pořadí druhou metodickou kapitolu knihy. Kapitola je věnována problematice terénního mapování bariér za účelem podpory rozhodování o zpřístupňování městského prostoru formou tzv. taktického mapování. Jinými slovy, jde o postup, který pomáhá určit ty bariéry, jejichž odstranění bude mít největší efekt na přístupnost městského prostředí a jeho institucí. Taktické mapování považujeme za důležitou součást podkladů pro efektivní městský management. Cílem kapitoly je představit konkrétní postup vytvoření podkladů nezbytných pro budoucí účelné zásahy v prostoru, které povedou k jeho zpřístupnění pro vybrané cílové skupiny. Jde o skupiny osob, kterým existence fyzických bariér v terénu brání v základní přístupnosti míst, případně jejich efektivnímu využití, a které si zároveň stanovil Poradní sbor Rady města Brna pro bezbariérové Brno (PSpBB) jako cílové skupiny, pro které by měl být prostor města Brna zpřístupňován přednostně (blíže kapitola 6). Komplikovaná přístupnost, případně úplná nepřístupnost prostoru zejména pro osoby s tělesným znevýhodněním, obvykle

vznikala a vzniká z rozdílů mezi proklamovanou a reálnou přístupností. Často je na vině skutečnost, že se při vytváření (veřejného) prostoru jednoduše nemyslí na odlišné mobility skupiny osob — prostor je řešen s ohledem na většinovou populaci. Kapitola tak na tuto situaci reaguje, když nabízí způsob, jak identifikovat konkrétní bariéry, na které by město Brno zapomínat nemělo.

Po krátkém teoretickém ukotvení kapitoly v taktickém urbanismu se další části kapitoly věnují popisu konkrétních aktivit, realizovaných v rámci taktického mapování, založeného převážně na postupné prostorové prioritizaci definující území, místa a instituce, které by měly být přednostně zpřístupněny, respektive identifikující zcela konkrétní bariéry, které by měly být přednostně odstraněny. Následující řádky se dotýkají i procesu sběru, třídění a homogenizace dat (ve spojení s pokročilými GIS nástroji). Jde o postup, kterého lze využít při taktickém výběru bariér a následném postupu při jejich odstraňování. Nezanedbatelnou část kapitoly tvoří mapové výstupy, které ilustrují postupnou prostorovou prioritizaci bariér pro postupné utváření bezbariérového prostoru města Brna.

7.2 Taktický urbanismus a taktické mapování

Taktický urbanismus je přístup, který se zaměřuje na fyzickou proměnu především urbánního prostředí, a to s cílem zlepšení jeho užívání z pohledu samotných uživatelů (Lydon a Garcia, 2015). Změny přitom mají směřovat k vyšší udržitelnosti konkrétního prostředí (Finn, 2014) jak ve smyslu fyzickém, tak společenském. U vzniku taktického urbanismu stály lokální iniciativy (Talen, 2015), tj. zpočátku měl taktický urbanismus především aktivistický (občanský) charakter.

Důležitým rysem taktického urbanismu je měřítko. Jak je uvedeno v kapitole 5, taktický urbanismus se orientuje na lokální měřítko, typicky měřítko ulic či budov (Webb, 2018), což má svá pozitiva i negativa. Jeden z podstatných pozitivních atributů lokálního měřítka představuje dobrá znalost prostředí, mj. využívající pozorovacích schopností uživatelů. I díky tomu může být taktický urbanismus „akční“ a pomocí malých změn relativně rychle realizovat (fyzické) zpřístupnění konkrétního místa. Nositelem těchto změn může být prakticky neomezené spektrum aktérů, kteří mohou jednotlivé bariéry odstraňovat, což je bezesporu výhodou taktického urbanismu. Díky tomu může vznikat i pestrá škála řešení pro různé skupiny uživatelů. Takový postup

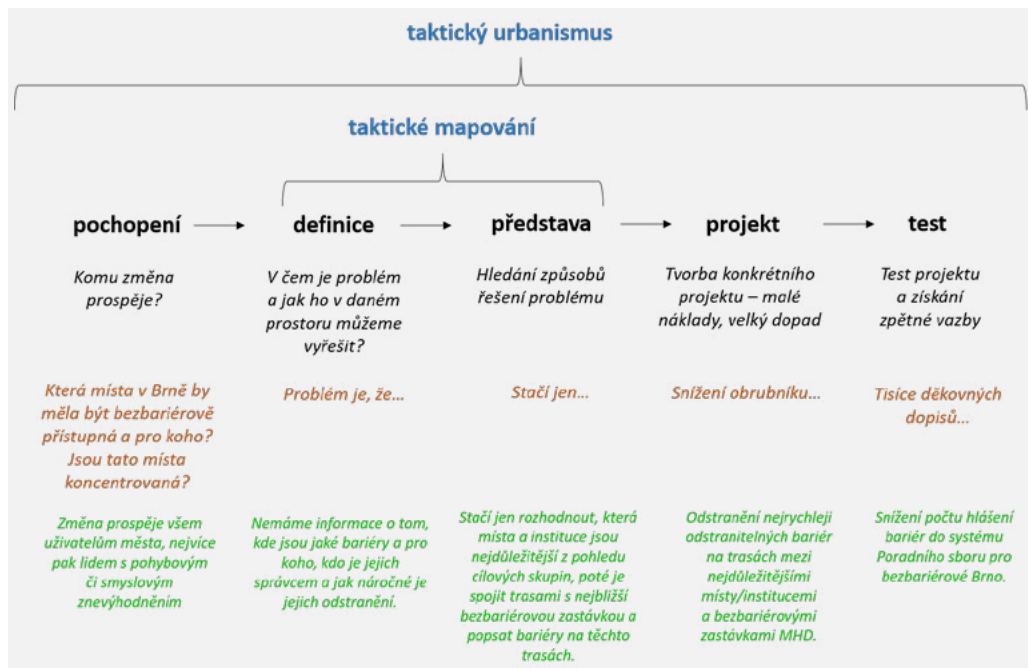
urychluje zpřístupnění prostoru i možnost profitovat z realizované taktické aktivity, což nicméně předpokládá i jistou dočasnost takových řešení. Na druhou stranu je ovšem v reálném prostředí měst běžně pozorovatelné, že výše zmíněný postup zpřístupňování prostoru vede k prostorově nahodilému odstraňování bariér — tj. jde v jistém smyslu o „salámovou metodu“, která postrádá širší návaznosti na vyšší měřítkové úrovni. Výsledkem tak nejsou ucelené bezbariérové trasy vedoucí mezi významnými body zájmu, nýbrž soubor neprovázaných bezbariérových úprav v různých lokalitách.

V kontextu prostorových návazností může taktický urbanismus dávat smysl i v měřítkové úrovni celého města, respektive v takové úrovni, která umožní zachytit prostorové návaznosti v širším okolí řešené lokality. Proto se i naše pozornost (ve smyslu pozornost autorského kolektivu) orientuje na měřítko celého města a kapitola tak představuje způsob, jak využít principů taktického urbanismu v měřítku celého města. Jinými slovy, přenášíme principy taktického urbanismu z lokálního měřítka, ve kterém jsou běžně používány, do měřítka celého města, kde tak běžně používány nejsou. Postupně však sestupujeme z měřítkové úrovně celého města do nižších územních celků — nejprve prioritních území, poté problémových míst a nakonec až do úrovně konkrétních bariér. Společným cílem je přitom snaha odpovědět na otázky „co v konkrétním místě představuje bariéru?“, „která bariéra je klíčem ke zpřístupnění prostoru?“ či „pro koho bude odstranění bariéry přínosem?“.

V současnosti je taktický urbanismus již celkem běžně využíván veřejnou správou v urbánním plánování (Mould, 2014), což vede některé autory k otázce, zda institucionalizace „nezabíjí“ původní občanský aktivismus, s nímž byla spjata i značná efektivita řešení prostorových problémů (Talen, 2015). Na druhou stranu posun využití prvků taktického urbanismu od spontánnosti směrem k institucionalizaci může podle Webba (2018) vést mimo jiné k širšímu společenskému konsensu při zpřístupňování veřejného prostoru. V takovém případě se taktický urbanismus jeví jako vhodný doplňující postup při rozhodování veřejných institucí o zpřístupnění veřejného prostoru města.

Taktické mapování poté chápeme jako jednu z částí taktického urbanismu. Jedná se především o oblasti definiční a vyhledávací (viz obrázek 7.1). Taktické mapování reprezentuje jeden ze způsobů mapování, přičemž význam „taktické“ chápeme jako selektivní mapování založené na předchozí prioritizaci. Prioritizováno přitom může být území, kde má být mapování provedeno, téma, které má být v těchto územích zmapováno, případně cílové skupiny, pro které má být téma či území mapováno. Prioritizace je nástrojem určení prioritních prvků z velké množiny entit, z níž vybíráme

právě ty klíčové prvky, s nimiž je dobré začít. Způsoby prioritizace mohou být různé — v přípravě Strategického plánu pro bezbariérové Brno 2021—2030 bylo určení prioritních prvků realizováno prostřednictvím názorů členů PSpBB (blíže viz kapitola 6), v případě nalezení bariér určených k prioritnímu odstranění je klíčová jejich lokalizace v prostoru, lokalizace vůči prioritním místům, institucím, zastávkám MHD a hlavně pak vůči ostatním bariérám.

Obrázek 7.1 Vztah taktického urbanismu a taktického mapování — příklad pro bezbariérové Brno (zdroj: upraveno dle Lydon a Garcia, 2015)

V praktické rovině je taktické mapování exaktním postupem, který je složen z několika na sebe navazujících kroků (taktik). Každá taktika pracuje v jiné měřítkové úrovni. Zatímco první taktika operuje na úrovni celého města, druhá taktika sice stále zůstává na úrovni celého města, ale již si vybírá pouze prioritní místa a instituce. Třetí taktika pak měřítkově sestupuje do těch částí města s největšími koncentracemi prioritních míst a institucí, aby na jejich základě vydefinovala pouze několik vybraných prioritních území. Čtvrtá taktika operuje už pouze na úrovni těchto prioritních území, kde se soustředí na zmapování všech bariér. V páté taktice se posouváme už na úroveň

jednotlivých bariér, u nichž zjišťujeme informace o náročnosti jejich odstranitelnosti. Šestá a poslední taktika se pak omezuje pouze na vybrané — snáze odstranitelné — bariéry, které jsou lokalizované na spojnicích mezi prioritními institucemi a zastávkami MHD. Konkrétně jsme tedy využili šesti dílčích taktik, vycházejících z postupné prioritizace prostoru:

- TA1: identifikace typů prostoru pohledem PSpBB (Taktika typů prostoru)
- TA2: prioritizace míst a institucí pohledem PSpBB (Taktika prioritních míst a institucí)
- TA3: identifikace koncentrací preferovaných míst a institucí (Taktika prioritních území)
- TA4: identifikace bariér vybraných oblastí, včetně jejich kategorizace (Taktika identifikace bariér)
- TA5: prioritizace bariér podle náročnosti jejich odstranitelnosti (Taktika snadné odstranitelnosti)
- TA6: prioritizace bariér podle ucelených bezbariérových tras (Taktika zpřístupňování prostoru)

Posloupnost jednotlivých taktik nebyla náhodná, respektovala přesun od měřítka zahrnujícího celé území města až po studium drobných bariér na úrovni jednotlivých ulic. Tento postup taktického mapování tak začal specifikací typů prostoru (TA1) a končil návrhem ucelených bezbariérových tras (TA6). Jednotlivé taktiky mají své dílčí výstupy, nejčastěji v podobě datových souborů. Ty jsou pak klíčovým zdrojem pro tzv. specializované mapy s odborným obsahem (viz rámeček 7.1), které slouží jako analytické podklady pro strategické plánování přístupnosti města. Podrobnější vhled do jednotlivých taktik nabízí následující část této kapitoly. Postup vedoucí ke stanovení prioritních míst a institucí je součástí předešlé kapitoly 6.

Rámeček 7.1 Specializovaná mapa s odborným obsahem

Původní výsledky výzkumu, které mají prostorový charakter a lze je vizualizovat prostřednictvím mapy, jsou označovány jako „specializovaná mapa s odborným

obsahem“. Tyto mapy slouží k prezentaci doposud neznámých informací prostoro-
vého charakteru, resp. k zobrazení kombinace informací, které mapa zobrazuje
pod novým úhlem. U taktického mapování přístupnosti fyzického prostoru města
Brna využíváme specializované mapy jako „mezivýstupy“. Mapy tak představují
„zhmotnění“ probádaného prostoru a jeho přístupnosti v dílčích fázích taktického
mapování.

Příklady specializovaných map s odborným obsahem je možné stáhnout
z Institucionálního repozitáře AV ČR na těchto odkazech:

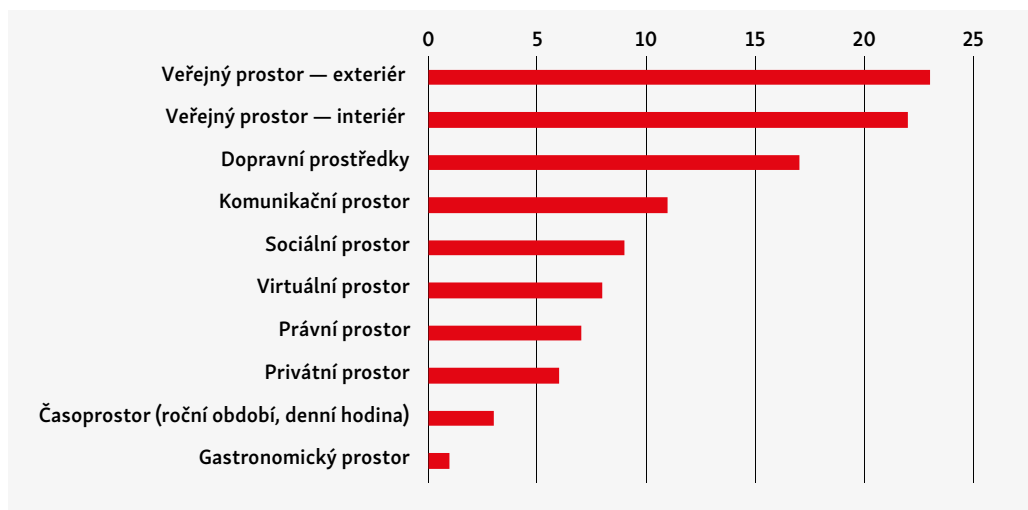
- Specializovaná mapa prioritních institucí, které by dle členů Poradního sboru
Rady města Brna pro bezbariérové Brno měly být bezbariérově přístupné:
<http://hdl.handle.net/11104/0306956>
- Specializovaná mapa dostupných dat o bezbariérovosti na území města Brna:
<http://hdl.handle.net/11104/0306954>
- Specializovaná mapa fyzických bariér v prostoru mezi priorit-
ními institucemi vytvořená na základě dat z terénního šetření:
<http://hdl.handle.net/11104/0308272>

7.3 Taktika typů prostoru (TA1)

Účelem této taktiky bylo definovat typy prostorů, kterými by se mělo město Brno zabý-
vat prioritně. Typy prostorů představují jakési obecné kategorie prostoru, zaměřující
pozornost pouze na určitou část bariér. PSpBB celkem identifikoval 10 typů prostorů,
které považoval alespoň jeden člen sboru za hodný systematického zpřístupňování
(blíže obrázek 7.2). Tyto typy prostorů pak byly předmětem prvního kola zužování
pozornosti pouze na prioritní typy prostorů, tedy prvním kolem prostorové prioritizace.
Výsledkem této prioritizace byl výběr tří kategorií: veřejný prostor — exteriér, veřejný
prostor — interiér a prostor dopravních prostředků, který jasně omezoval nekonečnou
množinu bariér pouze na bariéry v těchto typech prostorů. Toto zúžení reflektovalo
praktičnost, neboť mezi členy převládl názor, že pokud člověk kvůli bariérám nevyjde
ven ani z bytu či domu a nedostane se do dopravního prostředku, nemá smysl řešit
jiný typ prostoru (blíže viz kapitola 6).

Výběr typů prostorů, které budou předmětem taktického mapování přístup-
nosti fyzického prostoru, výrazně usnadnil volbu prostředků, které je nutné k tako-
vému mapování využít. Zatímco bariéry sociálního nebo virtuálního prostoru většinou

nejdou snadno lokalizovatelné a tedy mapovatelné běžnými kartografickými prostředky a jsou spíše vázány na určité situace, je u veřejného prostoru a prostoru dopravních prostředků mnohem snadnější kartograficky postihnout jednotlivé entity v něm lokalizované (např. jednotlivé bariéry) a provádět nadstavbové analytické operace (např. počítat množství bariér na plošnou jednotku území, tedy např. na čtvereční metr).

Obrázek 7.2 Frekvenční analýza typů prostorů (řádky = typy prostorů, sloupce = členové PSpBB) (zdroj: vlastní zpracování)

7.4 Taktika prioritních míst a institucí (TA2)

Ve druhé taktice bylo důležité zúžit si území veřejného prostoru a dopravních prostředků MHD města Brna pouze na ta místa a instituce, která jsou z pohledu prioritních cílových skupin nejdůležitější. I toto vytipování nejdůležitějších míst a institucí bylo realizováno samotnými členy a členkami PSpBB. Počet míst a institucí, které alespoň jeden z členů pokládal za důležité, dosáhl hodnoty 173. Detailní pohled na tato identifikovaná místa ukázal, že celých 35 z nich je svázaných s dopravou, primárně s MHD či s pěší dopravou. Typicky se jednalo o přestupní místa, dopravní uzly, nádraží či zastávky MHD. Na základě předpokladu nadřazenosti elementární přístupnosti veřejné dopravy a její navazující infrastruktury před přístupností jakýchkoliv jiných míst a institucí bylo rozhodnuto, že všech těchto 35 míst a institucí spojených výlučně s dopravou

Tabulka 7.1 Příklad prioritizační tabulky míst a institucí pro oblast dopravy (zdroj: vlastní zpracování)

volba II. (vlastní skóre)	Podoblast	volba I. (vlastní skóre)	Lokalita
o	přestupní uzly	o	Mendlovo náměstí
		o	Malinovského náměstí
		o	Stará Osada
		o	Přednádraží
		o	Česká / Komenského náměstí
		o	Konečného náměstí
		o	Šilingrovo náměstí
		o	Moravské náměstí
o	nádraží	o	Úzká
		o	Semilasso
		o	kampus Bohunice
		o	Nové Sady
		o	Hlavní nádraží
		o	Dolní nádraží (Rosické nádraží)
		o	Židenice nádraží
		o	Královo Pole nádraží
		o	nádraží Řečkovice
		o	Zvonařka
o	Autobusové nádraží u Grandu		
o	zastávky MHD	o	zastávka Hybešova
		o	zastávka Václavská
		o	zastávka Náměstí Svobody
		o	zastávka Pisárky
		o	zastávka Husitská

důležitost			
doporučení váhy důležitosti ze strany zástupce cílové skupiny			celkem
vozičkáři	neslyšící	nevidomí	
2	1	2	5
2	1	2	5
2	1	2	5
2	2	2	6
2	1	2	5
0	0	1	1
1	0	2	3
1	1	1	3
0	1	2	3
1	2	1	4
1	0	1	2
1	0	1	2
2	2	2	6
2	1	2	5
1	1	2	4
2	2	2	6
0	0	0	0
2	2	2	6
2	1	2	5
2	0	2	4
0	0	0	0
0	0	1	1
0	0	2	2
2	2	2	6

volba II. (vlastní skóre)	Podoblast	volba I. (vlastní skóre)	Lokalita
o	zastávky MHD	o	zastávka Optátova
		o	Vozovna Komín
		o	zastávka Skácelova
o	konečné zastávky, točny tramvají	o	točna na konečné Řečkovice
		o	točna na konečné Štefánikova čtvrť
o	dopravní institute	o	Brněnské komunikace (Renneská třída 1a)
		o	kontaktní místa DPMB
		o	dopravní policie
o	podchody, nadchody	o	podchod pod Hlavním nádražím
		o	podchod na Staré Osadě
		o	nadchod u Kociánky

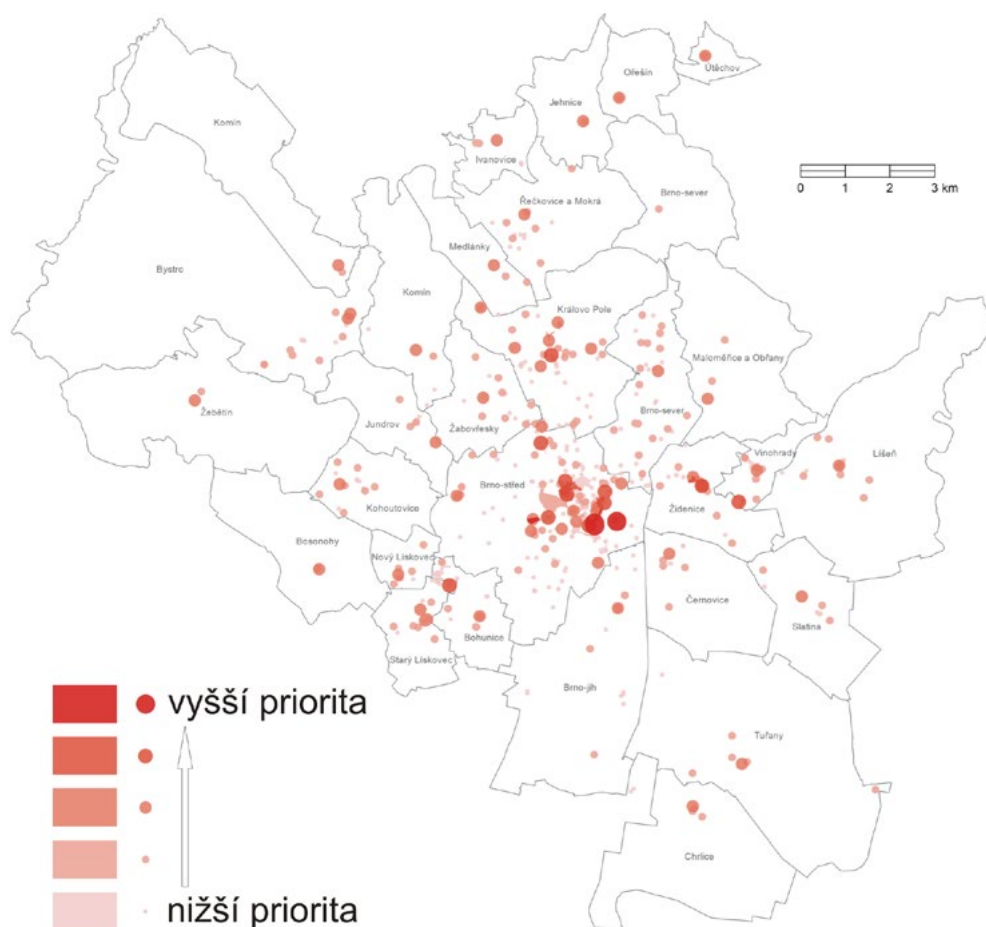
získá automaticky prioritní postavení a bude s nimi pracováno odlišně (Strategický plán pro postupné odstraňování bariér 2021—2030, 2020, s. 27). Kompletní seznam těchto 35 dopravních míst a institucí obsahuje tabulka 7.1. Zbylých 138 prioritních míst a institucí (především nejrůznější úřady, volební místnosti, neziskové organizace zabývající se problematikou bezbariérovosti, zdravotnická zařízení, školská zařízení, kulturní zařízení, sportovní zařízení či vybrané komerční služby) vstoupilo do procesu další prioritizace, který vedl k dalšímu zúžení souboru prioritních míst. V rámci tohoto prioritizačního procesu byli všichni členové a členky PSpBB požádáni o přidělení určitého počtu preferenčních hlasů, a to ve dvou úrovních (konkrétnější a obecnější). Vzhledem k tomu, že je pro rozhodování o prioritě cennější konkrétní úroveň, je tato označena jako „volba I.“ a ta abstraktnější jako „volba II.“ V případě 35 dopravních míst a institucí mohli členové PSpBB udělit až 12 preferenčních hlasů ve „volbě I.“ (konkrétnější úroveň) a až 3 preferenční hlasy ve „volbě II.“ (obecnější úroveň). V případě všech ostatních 138 prioritních míst a institucí pak mohli členové PSpBB udělit až 20 hlasů v rámci „volby I.“ a až 10 hlasů v rámci „volby II.“ Tímto způsobem každé místo

důležitost			
doporučení váhy důležitosti ze strany zástupce cílové skupiny			celkem
vozičkáři	neslyšící	nevidomí	
0	2	0	2
0	2	0	2
0	2	1	3
1	0	1	2
1	0	1	2
0	0	0	0
0	0	0	0
1	1	0	2
2	0	2	4
1	0	2	3
2	0	1	3

či instituce získaly konkrétní váhu, vyplývající z počtu získaných preferenčních hlasů. Vznikl tak seznam prioritních míst a institucí seřazený sestupně dle počtu přidělených preferenčních hlasů (detailní metodika prioritizace je popsána v příloze 5 Strategického plánu pro postupné odstraňování bariér 2021—2030, 2020, s. 43—44).

Názornou ilustrací výstupu taktiky prioritních míst a institucí je specializovaná mapa (obrázek 7.3), která prioritní místa a instituce identifikuje v prostoru města Brna. Nejčastěji tak činí formou bodového znázornění (jednotlivé instituce, objekty, budovy), případně formou areálu, v prostředí GIS označovaného jako polygon (veřejný prostor, náměstí, přednádražní prostor). Specializovaná mapa využívala prostorová data RÚIAN (viz rámeček 7.2), která byla převedena do formátu geopackage (rámeček 7.3). V něm byly vybrány ty prvky, které členové a členky PSpBB identifikovali jako prioritní. Počet hlasů identifikujících prioritu daného bodu reprezentuje hodnota v atributové tabulce prvku, přičemž intenzita/sytost barvy, resp. i velikost bodových prvků, v mapové kompozici představuje míru priority. Původní představa předpokládala, že jednotlivá místa bude možné reprezentovat bodem. Ukázalo se však,

že komplexnější a prostorově rozsáhlejší místa (např. přednádražní prostor) nelze takto zachytit, a proto pro ně bylo použito polygonu. Výsledek by totiž představoval přílišné zjednodušení prostoru a nereflektoval by prostorovou velikost jednotlivých míst.

Obrázek 7.3 Prostorová distribuce vážených prioritních míst a institucí ve městě Brně (zdroj: Specializovaná mapa prioritních institucí, které by dle členů Poradního sboru Rady města Brna pro bezbariérové Brno měly být bezbariérově přístupné (upraveno autory))

Rámeček 7.2 Registr územní identifikace, adres a nemovitostí (RÚIAN)

Správce tohoto registru je Český úřad zeměměřický a katastrální. RÚIAN je jeden ze čtyř základních registrů České republiky, jeho fungování je upraveno zákonem č. 111/2009 Sb., o základních registrech, ve znění pozdějších předpisů. Tento registr je veřejným seznamem, je tedy dostupný zdarma uživatelům z řad veřejné, ale i komerční a akademické sféry prostřednictvím dálkového přístupu přes internet bez nutnosti registrace (aplikace Veřejný dálkový přístup k datům RÚIAN na internetové adrese: <https://vdp.cuzk.cz>). RÚIAN má při mapování prostoru velmi široké využití — míra detailu je natolik vysoká, že lze data RÚIAN využít jako topografický podklad pro taktické mapování, a to jak při terénním průzkumu, tak při kartografické vizualizaci mapových výstupů.

Rámeček 7.3 Datové formáty

Prioritním datovým formátem pro uchování prostorových dat byl zvolen tzv. geopackage (GPKG). Ten je otevřeným, na platformě nezávislým a na standardech založeným datovým formátem pro geografické informační systémy. Je snadno přenositelný a lze s ním efektivně pracovat při otevřené tvorbě mapových výstupů, včetně pokročilejších kartografických analýz.

7.5 Taktika prioritních území (TA3)

Identifikovaná prioritizovaná místa a instituce ve městě Brně v podobě bodů nebo polygonů byla testována shlukovou analýzou, kalibrovanou vahou prioritních míst a institucí. Účelem bylo podrobit stále ještě obrovský počet prioritních míst a institucí podrobnější analýze tak, abychom získali jen několik prioritních území. Právě na základě největších prostorových koncentrací míst a institucí s největší prioritní vahou byl v důsledku expertního posouzení vytvořen seznam 7 prioritních území města Brna. Tento výběr je poměrně obtížně metodologicky popsateľný. Do finálního rozhodnutí vstupovalo hned několik kritérií. Prvním a nejdůležitějším kritériem byla

míra preference toho kterého místa či té které instituce ze strany PSpBB. Druhým kritériem pak byla prostorová koncentrace těchto míst a institucí do prostorových shluků. Třetím kritériem byla i lokalizace míst a institucí zabývajících se problematikou přístupnosti ve městě Brně (blíže viz obrázek 6.7). Jedním z kritérií byla i znalost města Brna a jednotlivých prostorů členy projektového týmu a zároveň i kapacita tohoto týmu, kterou jsme mohli pro taktické mapování v terénu vyčlenit. Na jedné straně bylo sice smyslem zmapovat co možná největší počet bariér, ale zároveň v duchu principů taktického urbanismu mapovat co možná nejmenší území. Pravděpodobně zcela posledním a značně minoritním kritériem pak byla i přítomnost již existujících popsaných tras pro osoby se zrakovým znevýhodněním (zmapovaných jedním ze členů PSpBB; viz rámeček 7.4) a blízkost linek veřejné dopravy.

Rámeček 7.4 Ukázka popisu trasy pro osoby se zrakovým znevýhodněním — popis pěší trasy z TyfloCentra na vlakové nádraží Královo Pole (zdroj: <http://kony.wz.cz>, 2021)

Po vyjití z budovy TyfloCentra jděte podél zdí budov směrem vpravo. Po sedmdesáti metrech na rohu zabočte doprava a pokračujte podél zdí stále po pravé ruce dalších 220 metrů. Cesta podél nich je hodně členitá, asi uprostřed tohoto úseku trasy jsou přerušeny oploceným volným prostorem a pozor je nutné dávat i na podélný sklon chodníku, který se v jednom místě výrazně zvedne.

Ke konci na zdi navazuje trávník, který se po necelých deseti metrech stáčí mírným obloukem směrem doprava. 50 metrů za stočením projdete kolem autobusové zastávky s lavičkou. Dalších 50 metrů za ní na trávník navazuje kovové zábradlí a chodník se stáčí doprava. Vy však v přímém směru chůze přejděte odbočující ulici. Je zde značený přechod se světelnou i akustickou signalizací. Klepátka je však nutné aktivovat pomocí vysílače povelů.

Za přechodem pokračujte v původním směru chůze podél kovového zábradlí po pravé ruce dalších 120 metrů. Přijdete k frekventované, klasické křižové silniční křižovatce. Jsou zde ozvučené semaforey. Klepátka je však nutné aktivovat pomocí vysílače povelů. Pokud jej nemáte, tak je nutné si tzv. „přivolat zelenou“ přiložením dlaně na tlačítko poptávky, které je na sloupku semaforu na pravé straně chodníku. V přímém směru přejděte vozovku, kde jezdí auta jen zprava. Hned za přechodem se na chodníku otočte doleva a přejděte i druhou vozovku této křižovatky, tentokrát hodně širokou, kde auta jezdí v obou směrech.

Na protějším chodníku pokračujte podél zábradlí po pravé ruce a silnice po levé, v přímém směru z mírného kopce asi 450 metrů, až ke vchodu do budovy vlakového nádraží Brno-Královo Pole. Chodník se po 120 metrech začne rovnat, vzdalovat od silnice a na kovové zábradlí po pravé ruce naváže trávník. O 60 metrů dál ještě minete odbočující chodník doprava pod můstek železniční tratě. Většinu cesty vám bude vodící linií rozhraní chodníku a trávníku po pravé ruce a před koncem cesty zeď budovy vlakového nádraží. Před vchodem do nádražní haly můžete využít orientační hlasový majáček.

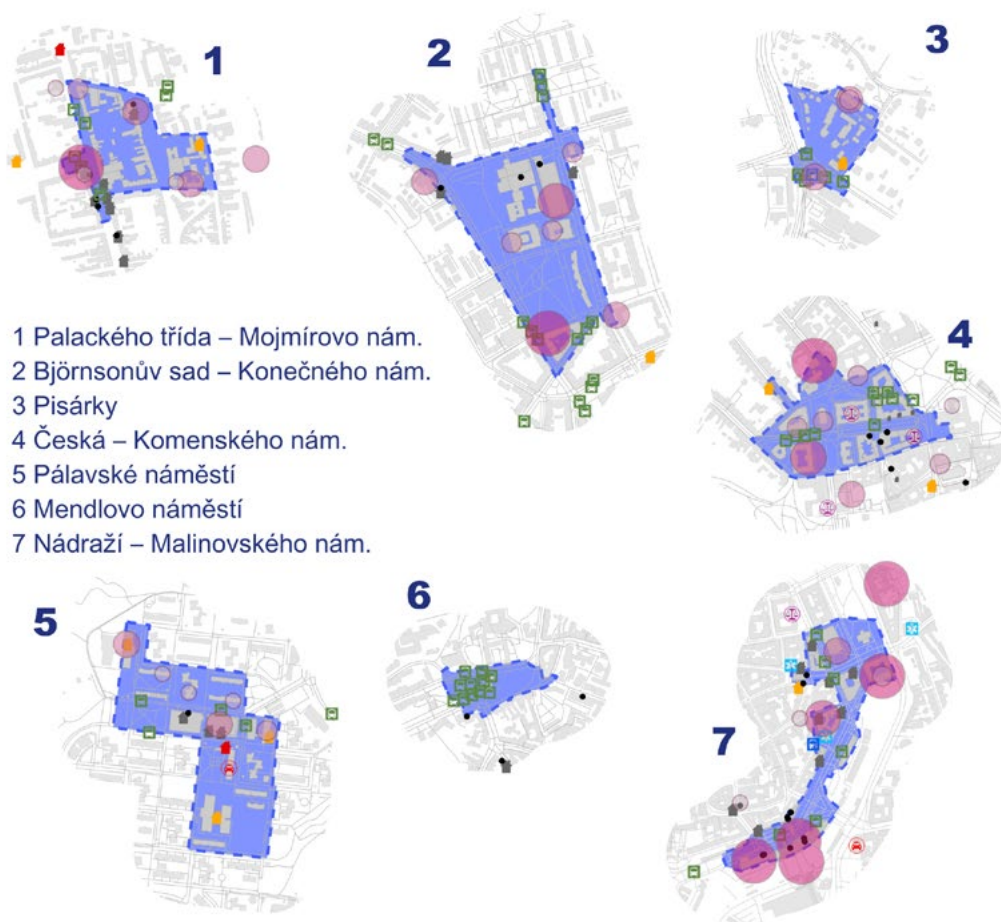
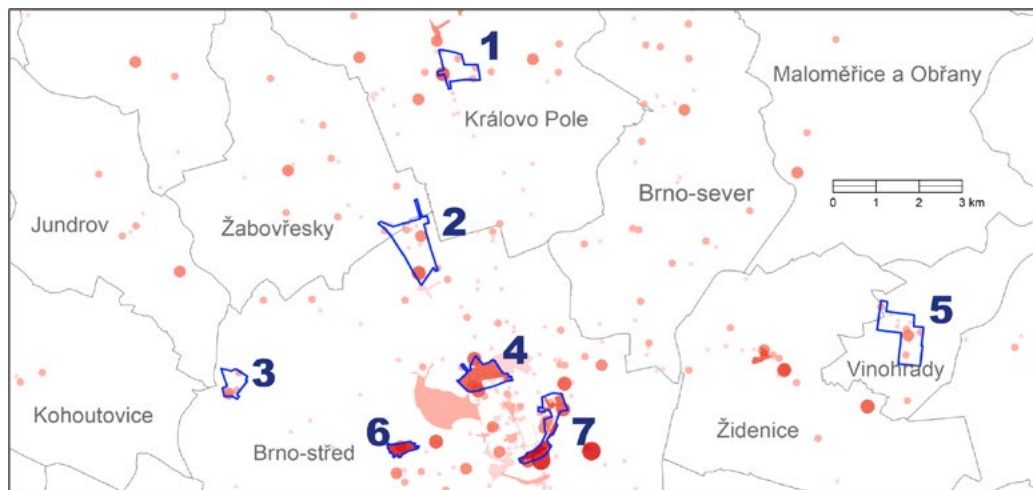
Obrázek 7.4 Vliv zmapovaných tras pro osoby se zrakovým znevýhodněním (černé linie) na volbu prioritních území (zelené polygony) (zdroj: vlastní zpracování)

Samotný postup výběru prioritních území trval v řádu týdnů. V prvním kroku byla řešena otázka náročnosti mapování. S vědomím toho, že každé ze sedmi prioritních území musí být v další taktice detailně zmapováno a současně tyto podklady pak musí být reflektovány v politikách přístupnosti města, bylo k výběru přistupováno

pragmaticky. Tedy tak, aby byly pokryty nejvýznamnější shluky s nejvyšší koncentrací prioritních míst a institucí definovaných v předchozí taktice. Současně měl výzkumný tým snahu využít již stávajících dat a informací, kterými město, respektive kterýkoliv člen PSpBB disponoval. Nad mapu prioritních míst jsme tak například promítli existující trasy pro osoby se zrakovým znevýhodněním, které byly připraveny členem PSpBB v textové podobě (ukázka viz rámeček 7.4) a které jsme převedli do linií v mapě (obrázek 7.4). Tyto zmapované trasy jsou mezi cílovou skupinou osob se zrakovým znevýhodněním velmi populární, protože nebylo možné tento fakt při výběru prioritních území ignorovat.

Dalším důležitým aspektem výběru prioritních území byla existence některé z významných institucí, které jsou pro dílčí cílové skupiny nepostradatelné a které jsou jimi hojně navštěvované (např. lokalizace TyfloCentra, domů s bezbariérovými byty, úřadů vybraných agend atp.). Opomenout nebylo možné ani „vrstvu dopravní infrastruktury“, která byla již v taktice prioritních míst a institucí považována za stěžejní. Kombinace stále většího množství dat a informací, které se do procesu výběru prioritního území vtěsňovaly, zvyšovala počet zvažovaných oblastí, než že by vedla k jejich redukci. Proto byl v rámci expertního rozhodnutí stanoven počet sedmi prioritních území, který byl realizovatelný s dostupnou kapacitou týmu, zahrnoval existující trasy pro osoby se zrakovým znevýhodněním, reflektoval vrstvu infrastruktury veřejné dopravy a zohledňoval největší koncentrace prioritních míst a institucí. Toto rozhodnutí však nemá jednoznačnou metodickou oporu založenou na shlukových analýzách v GIS nebo v jiných datech. Odráží konsensus, který byl balancován mírou náročnosti dalšího zpracování takto vymezených území, „nezahlcení“ Strategického plánu vysokým množstvím prioritních území a preferencemi členů a členek PSpBB. Samotné vymezení hranic prioritních území probíhalo expertně členem PSpBB a řešitelem projektu, který zohlednil zkušenosti z dlouhodobého studování osob s tělesným znevýhodněním na území města Brna. Hranice tvoří ulice, které jsou cílovými skupinami nejčastěji využívány při pohybu na daném prioritním území. Ve specializovaných mapách jsou k těmto územím vytvořeny ještě tzv. obalové zóny, jejich funkce se však ukázala jako nadbytečná (původním smyslem bylo zohlednění dalších prioritních míst a institucí na hranicích vymezených území). Při terénním výzkumu (viz podkapitola 7.6) byly plně respektovány hranice prioritních území a obalové zóny tak plní jen informační roli a nebylo s nimi dále pracováno.

Přehled prioritních území, znázorněných graficky na obrázku 7.5, zahrnuje následující oblasti: 1) Palackého třída — Mojmírovo náměstí, 2) Björnsonův

Obrázek 7.5 Vážená prioritní místa a instituce v rámci sedmi prioritních území města Brna (zdroj: Specializovaná mapa prioritních míst a institucí, které by dle členů Poradního sboru Rady města Brna pro bezbariérové Brno měly být bezbariérově přístupné /upraveno autory/)

sad — Konečného náměstí, 3) Pisárky, 4) Česká — Komenského náměstí, 5) Pálavské náměstí, 6) Mendlovo náměstí, 7) Hlavní nádraží — Malinovského náměstí. Následně se veškerá pozornost zaměřila výhradně na tato prioritní území města Brna.

Výsledky taktiky prioritních území jsou promítnuty na další specializované mapě, využívající prostorová data RÚIAN ve formátu geopackage společně s volně dostupnými daty OpenStreetMap (rámeček 7.5). V mapě jsou z databáze OpenStreetMap vyneseny i další body zájmu, které mohou hrát roli při plánování bezbariérových tras (jedná se např. o bankomaty, kontaktní místa DPMB, banky, volební místnosti, služebny policie atp.). Prioritní místa jsou ohraničena uliční sítí, která tvoří jejich bezprostřední mantinel. K němu je z důvodu čitelnějšího prostorového kontextu doplněna ještě obalová zóna (nárazníkové přechodové pásmo) 150 metrů.

Rámeček 7.5 OpenStreetMap

OpenStreetMap je občanskovědní projekt, jehož cílem je tvorba volně dostupných geografických dat a následně jejich vizualizace do podoby topografických a tematických map. OpenStreetMap data jsou volně dostupná a lze je velmi efektivně využít při tvorbě tematických map jakéhokoliv měřítka. Jejich přední devizou je široká databáze bodů zájmu (tzv. POIs = Points of Interests), které lze ve vlastních mapových výstupech svobodně využívat (za dodržení uvedení zdroje).

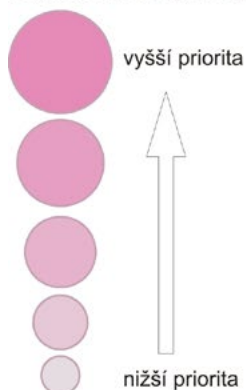
Pro mapování měla data z projektu OpenStreetMap zásadní roli — představovala totiž volně dostupný podklad s vysokou mírou územního detailu, který sloužil A) při přípravě terénního průzkumu, B) jako topografický podklad specializovaných map s odborným obsahem a C) jako zdroj bodů zájmu (POIs), kterými jsme „plnili“ prioritní území (např. bankomaty, banky, pobočky zdravotních pojišťoven atp.).

Další četba

OpenStreetMap for Government. OpenStreetMap Wiki [online]. 2020 [cit. 9. 3. 2021]. Dostupné z: https://wiki.openstreetmap.org/wiki/OpenStreetMap_for_Government

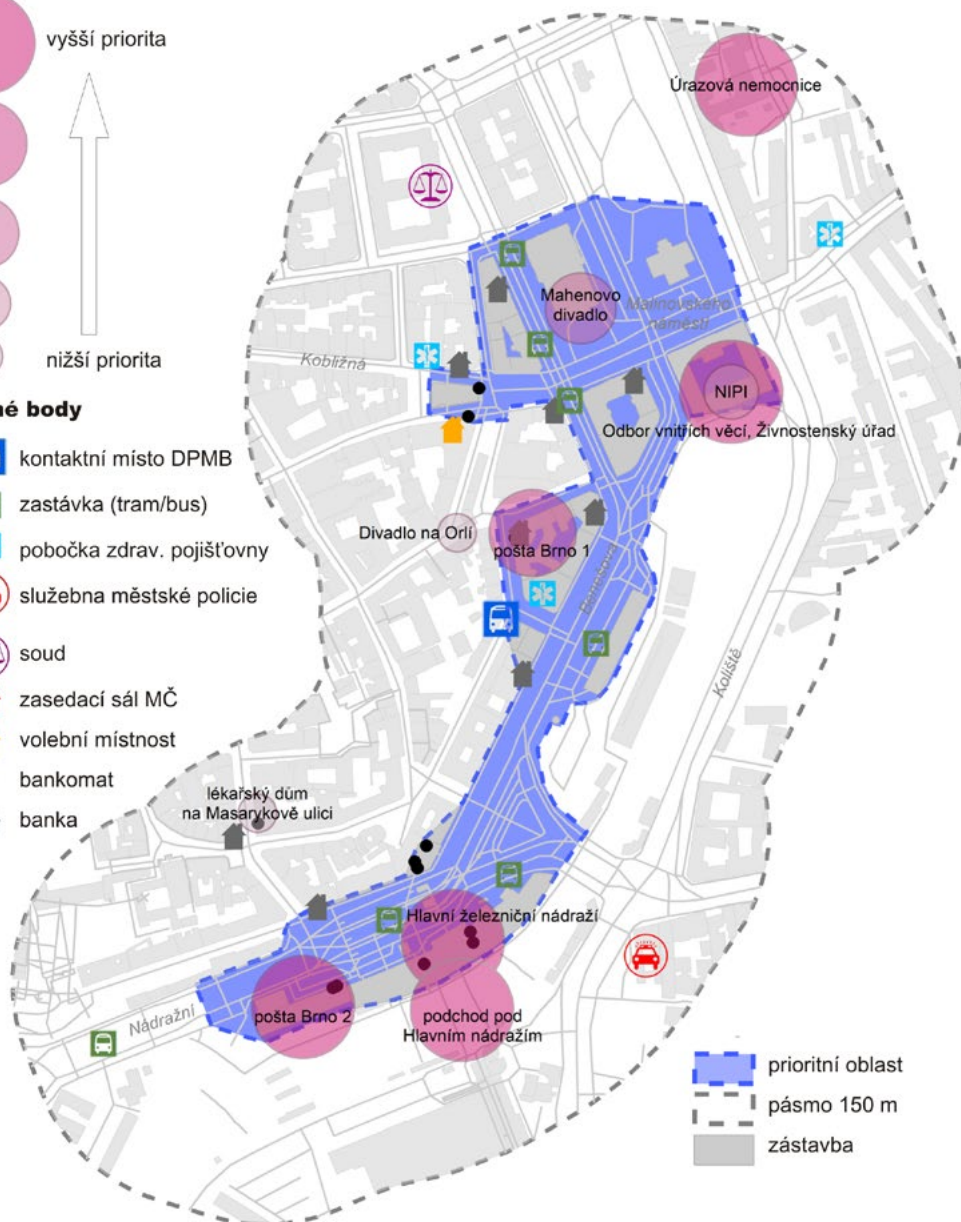
SINGH, J., 2017. Open data 101: the latest trends, challenges and research in government open data. Erindale (Australian Capital Territory): Cooe Press.

**prioritní místa
adresní bod a jeho priorita**

obecné body

- kontaktní místo DPMB
- zastávka (tram/bus)
- pobočka zdrav. pojišťovny
- služebna městské policie
- soud
- zasedací sál MČ
- volební místnost
- bankomat
- banka

Obrázek 7.6 Ukázka jednoho prioritního území s prioritními místy a institucemi, prioritní území Hlavní nádraží — Malinovského náměstí (zdroj: Specializovaná mapa prioritních míst a institucí, které by dle členů Poradního sboru Rady města Brna pro bezbariérové Brno měly být bezbariérově přístupné /upraveno autory/)

7.6 Taktika identifikace bariér (TA4)

Podklad sedmi prioritních území jednoznačně definoval prostory, které byly podrobeny detailnímu terénnímu průzkumu s cílem identifikovat bariéry přístupnosti prostoru města Brna. Pro každou ze sedmi oblastí byly vytvořeny detailní topografické mapy (kombinující aktuální dostupné letecké snímky ve vysokém rozlišení a OpenStreetMap data), které sloužily jako „záznamový arch“ pro identifikaci bariér v terénu. Ačkoliv je mapování bariér v prioritních územích jasnou úsporou času (v porovnání s mapováním prostoru celého města), představují práce v terénu časově i technicky nejnáročnější část celého procesu taktického mapování. Účastnily se ho vždy minimálně čtyři osoby — expertka na přístupnost a členka PSPBB, která pomáhala s identifikací jednotlivých bariér, geograf zaznamenávající povahu bariéry (její typ, povahu problému, stav, prostorové vazby), technik měřící kvantitativní charakteristiky bariéry (např. sklon, výšku) a geograf pořizující fotodokumentaci bariéry a její prostorovou lokalizaci s využitím GNSS přístroje (rámeček 7.6). Počet čtyř osob v terénu byl vyhodnocen jako nejnižší možný s ohledem na množství rozličných funkcí, které tyto osoby plnily.

Rámeček 7.6 GNSS

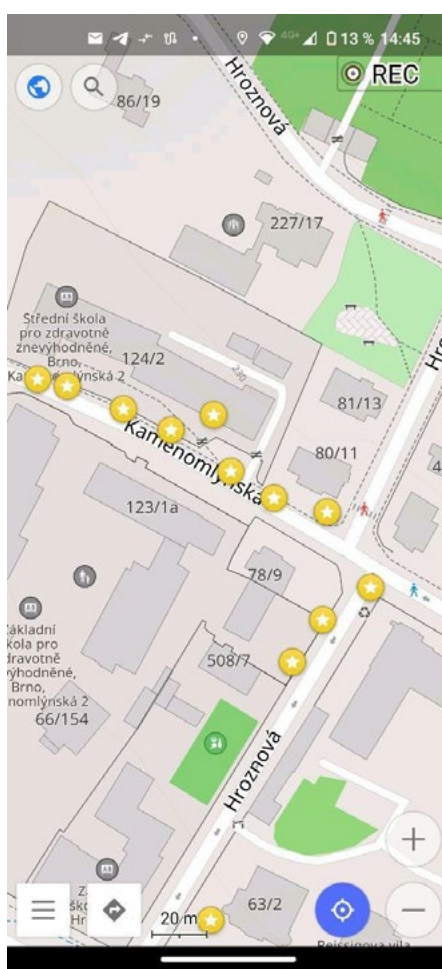
GNSS jsou globální navigační satelitní systémy. Nejznámějším je navigační systém GPS, GLONASS nebo Galileo. Prostřednictvím GNSS byly zaznamenávány přesné pozice jednotlivých bariér v prostoru. Záznam těchto pozic byl pak kalibrován v prostředí GIS nad podkladem leteckého snímku. Tento krok byl nezbytný z toho důvodu, že sesbírání přesných pozic v prostoru města bylo velmi často zatíženo chybou (zaznamenaný bod byl přístrojem umístěn i třeba 20 metrů od svého skutečného výskytu). Zjistili jsme tedy, že využívání běžných (negeodetických) přístrojů, kterými jsou typicky dostupné GPS přijímače (např. Garmin Oregon/Montana), je nadbytečné a nepřináší žádanou přidanou hodnotu. V terénu pak postačil běžný chytrý mobilní telefon, který ke svému pozičnímu zaměření využíval integrovaný čip pro příjem GPS signálu a kompatibilní aplikace (např. Locus Map, OSMAnd atp.). Příklad fungování s výstupem bodů sesbíraných přímo v terénu ukazuje obrázek 7.7.

Původním záměrem bylo zpracovávat kvantitativní charakteristiky bariér pomocí pořízených nákladných speciálních laserových dálkoměrů Leica. Ty byly skutečně parciálně využity, nicméně v praxi se ukázalo, že s ohledem na míru detailu

a přesnost těchto informací dostačují běžné chytré mobilní telefony, které tyto charakteristiky prostřednictvím vhodných běžně dostupných aplikací dokáží také měřit. Celkově tak jeden chytrý mobilní telefon (s dostatečnou podporou výdrže energie za využití powerbanky, neboť spotřeba při terénním záznamu informací je extrémně vysoká) dokázal nahradit kombinaci relativně nákladných specializovaných přístrojů. Součástí přípravy na terénní mapování byl i úmysl využít GNSS přístroje rovněž pro obrazové záznamy bariér — i k tomuto však lze jednoduše použít fotoaparát v mobilním telefonu, je-li tento vybaven GNSS čipem pro určení polohy místa focení.

Obrázek 7.7 Záznam bariér (červené, resp. žluté značky) při terénním sběru dat v mobilní aplikaci Locus Map (vlevo) a OSMAnd (vpravo), prioritní území Pisárky (zdroj: vlastní zpracování)

1. Zastávka trolejbusu směr Kohoutovice – **VŠECHNO ŠPATNĚ, KONCEPČNĚ ŠPATNÝ ŘEŠENÍ**: šířka chodníku, chybí signální (hmatný) pás; pruh pro cyklisty mezi chodníky; signální pás vede přes cyklostezku!!!; reflexní pásy na skleněné výplni zastávky; varovná dlažba u hrany nástupišť nemá být, jen červená rovná; hmatný štítek na označnicku chybí;

Obrázek 7.8 Lokalita „všechno špatně“ — vstupní hodnocení lokality při terénním průzkumu, prioritní území Pisárky (zdroj: Jakub Trojan)

Klíčovou osobou na identifikaci problémových míst přístupnosti byla expertka na přístupnost z řad PSpBB. Ona generovala informace, které následně zapisoval geograf. Společně pak byly lokality doplněny o fotografii bariéry a záznam

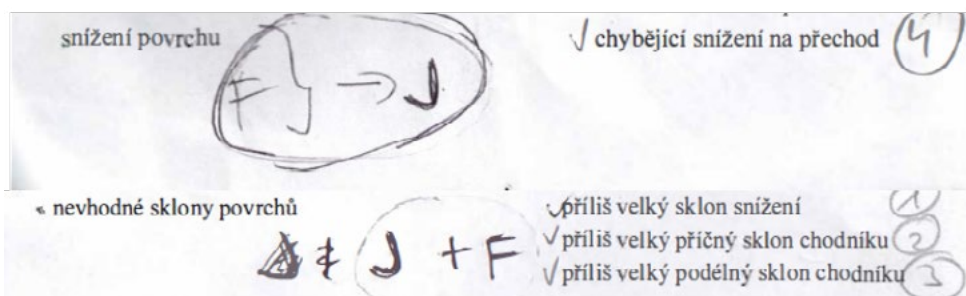
místa, kde se daná bariéra nacházela (včetně kvantitativních charakteristik bariéry, pokud to její povaha vyžadovala — např. sklon rampy, výška patníku atp.). Od prvotní identifikace problému typu „zde je všechno špatně“ (obrázek 7.8) jsme se postupně posunovali k rozboru celé lokality a ke konkrétnímu pojmenování jednotlivých bariér. Každé místo s existencí bariéry dostalo své číslo (od 1 vzestupně), k němuž byla pod stejným identifikačním číslem přiřazena i fotografie, zeměpisné souřadnice a informace o povaze problému na tomto místě. V případě, že byla k místu více než jedna fotografie, byla k číslici přidána písmena — např. fotografie označené jako 1a, 1b, 1c jsou tři fotografie zachycující problematické místo č. 1 v daném prioritním území.

-
- B 1. hmatná dlažba
 - H 2. vizuální kontrast (schody, nástupiště, přístřešky, semaforey, prostě červená dlažba, skle)
 - B 3. vjezdy a výjezdy (dům, dvůr, silnice)
 - A 4. vodící linie
 - D 5. ~~mobilita~~ (rošty?)
 - C 6. průchozí prostor (a překážky v něm)
 - A 7. lemování dlažby
 - G 8. zábradlí
 - E 9. dopravní značení a signalizace (semafor, přechod pro chodce, tramvaj. pás?, př. stání)
 - C 10. označnick zastávek
 - H 11. schody → KONTRAST, VIBACE, ZABRAZLÍ
 - C 12. indukční smyčka →
 - D 13. povrch komunikace (díry v asfaltu, bariéry ve sjezdech a nájezdech)
 - B 14. místo pro přecházení

Obrázek 7.9 První verze kategorizace bariér v prostoru — návrh vycházející z terénního mapování (zdroj: vlastní zpracování)

V tomto kroku tak bylo celkem zmapováno 291 míst s bariérami s průměrným počtem přes 40 bariér na jedno prioritní území. Za účelem jejich klasifikace bylo přistoupeno k jejich rozdělení do kategorií, přičemž samotný proces rozdělení byl předmětem rozsáhlých diskusí členů týmu. Z několika prvotních návrhů, vzešlých ze strany terénního týmu (obrázek 7.9) i od výzkumníků, kteří se terénního mapování neúčastnili, byl vytvořen konečný návrh, obsahující celkem osm kategorií: vodící linie, varovný či signální pás, průchozí prostor, poruchy povrchu, problémy infrastruktury, zábradlí, vizuální kontrast, sklony povrchu.

sloučení kategorií

konečná verze

H - SKLONY POVRCHU

- 1 příliš velký sklon snížení
- 2 příliš velký příčný sklon chodníku
- 3 příliš velký podélný sklon chodníku
- 4 chybí snížení u přechodu
- 5 chybí snížení na parkoviště
- 6 chybí bezbariérový přístup

Obrázek 7.10 Příklad (sub)kategorií pro výslednou kategorizaci problémových míst (zdroj: vlastní zpracování)

Výsledná množina kategorií byla utvářena s ohledem na „slučování“ drobnějších subkategorií (např. kategorie „vodící linie“ zahrnuje její absenci, kompletní, absenci lemování, nevhodný materiál vodící linie i zarostlou vodící linii). Ukázkou takového sloučení bariér i (sub)kategorií představují obrázek 7.10 a 7.11.

Často je však i výsledek zařazení subkategorie argumentačně diskutabilní, což je odrazem množství nejednoznačných situací, zjištěných terénním mapováním — zejména se jednalo o příliš široké spektrum problémů spojených s jedním prvkem (např. hmatnou dlažbou); některé bariéry se zase v prostoru vyskytovaly pouze ojediněle a nemělo tak smysl pro ně vytvářet specifickou kategorii. Zevrubně popsat všechny identifikované případy bariér prostoru vzešlé z terénního mapování je extrémně komplikované, přesto obrázek 7.12 ilustruje alespoň dílčí ukázkou vybraných specifických problémů. V jeho horní části nalezneme příklady obecných nejasností, ve spodní části jsou pak zařazeny konkrétní problematické bariéry v terénu.

sloučení subkategorii

Kategorie	Subkategorie
chybějící nebo vadná vodící linie	chybějící vodící linie
A - VODICÍ LINIE 1 chybí VL 2 chybí lemování VL 3 nevhodný materiál VL 4 za rostlá VL	chybějící vodící linie na příliš dlouhém přechodu pro chodce
	chybějící hmatné lemování
	3 vodící linie z materiálu pro signální či varovné pásy
	zelení zarostlá vodící linie
	parkovací stání u zdi budovy (nefunkční vodící linie)
	3 nahrazení vodící linie příliš dlouhým signálním pásmem

Obrázek 7.11 Příklad slučování subkategorii (bariér) pro výslednou kategorizaci problémových míst (zdroj: vlastní zpracování)

Teď ty otázky k navrženým kategoriím:

- KAM ZAŘADIT - nevhodný sklon chodníku? chybějící zábranu např. pod schodištěm, aby si nerozbil hlavu?
- UDĚLAT KATEGORII "BARIÉRA"? Ve smyslu půjde tam všechno včetně sklonu, vysokého či nízkého chodníku atd.? Kam by pak šly díry v asfaltu?
- INDUKČNÍ SMYČKA - nemá smysl kategorie, je to tam jednou - kam zařadit?
- ZÁBRADLÍ - jako mobiliář? nebo ke schodům?
- OZNAČNÍK ZASTÁVEK - také jako mobiliář?
- MÍSTO PRO PŘECHÁZENÍ - obvykle se tam plete moc hmatné dlažby nebo tam chybí - dát do hmatné dlažby nebo do dopr. značení?
- LEMOVÁNÍ DLAŽBY - kolem hmatné dlažby nebo vodící linie má být rovná dlažba (lemování), aby se to odlišilo od okolí - zařadit do matné dlažby? nebo k vodícím liniím? Třeba na Vinohradech to chybí všude.

Nejasné příklady:

Česká - 37 - konec pěší zóny navádí do vozovky!!! - hmatná dlažba?

Bjornson - 38 - Východ z výškové budovy vede přímo na parkoviště(vozovku) bez jakéhokoli varování či úprav chodníku

Hlavák - 1 - ústí ulice ještě před značkou pěší zóny je chodník v úrovni komunikace = mate nevidomého, neví že je ve vozovce

Hlavák - 14, 16 - dlažba mezi kolejemi není rovná..

Hlavák - 45 - nerovnosti v kolejišti, příliš dlouhý přechod bez záchytných bodů

Krpole - 30 - chybí pevná čela ostrůvku ve vozovce (záchytný bod na přechodu)

Krpole - 24 - auta na ehadníku v bývalé zeleni (značka parkoviště zde není)

Krpole - 22, 23 - chybí všechno

Krpole - 47 - příliš úzký profil chodníku

Obrázek 7.12 Příklady nejednoznačných situací při kategorizaci bodů zájmu (zdroj: vlastní zpracování)

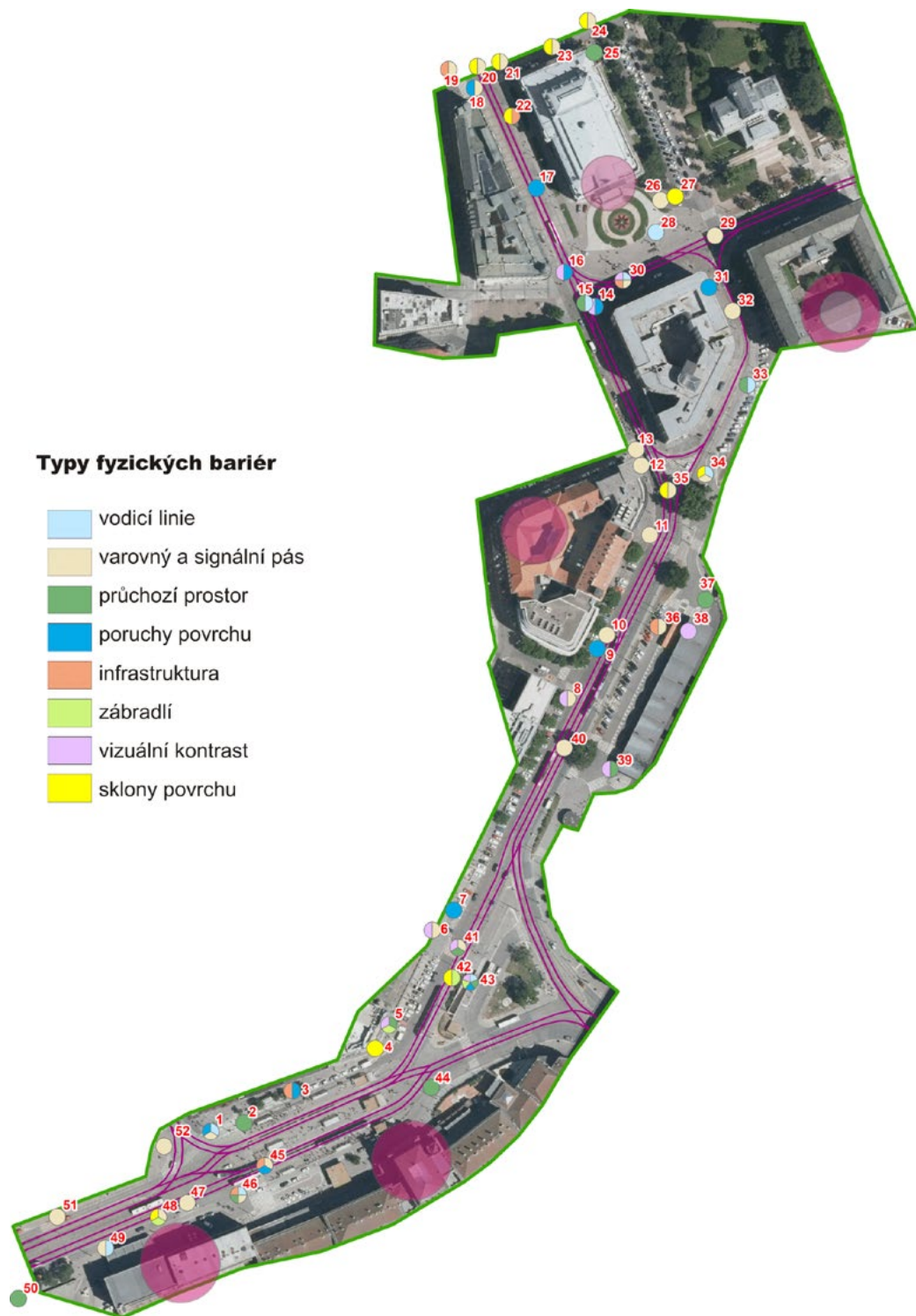
Obrázek 7.13 Identifikace problémových míst přístupnosti při terénním průzkumu, prioritní území Vinohrady (zdroj: Jakub Trojan)

S ohledem na skutečnost, že v terénu byly bariéry mapovány jako body (a k nim existoval soubor fotografií a text s popisem bariér — viz obr. 7.14, 7.15a a 7.15b), jsme při analýzách datového souboru narazili na potřebu vizualizace dílčích bariér i jinou geometrií než bodovou. Výchozí předpoklad spočíval v tom, že mapování bariér jako bodů je vhodnější při dalším strojovém zpracování — např. při automatizovaném dotazování na vlastnictví pozemků/objektu v katastru nemovitostí nebo při kartografické vizualizaci, kdy jeden bodový znak je možné lépe škálovat. Prakticky jsme ale zjistili, že mnoho bodově zaznačených bariér, které jsou ve skutečnosti liniemi (např. vodící linie, signální pás), není možné jednoznačně v mapě umístit — řešení tzv. centroidem (bod reprezentující střed liniové bariéry) příliš zjednodušovalo realitu a neumožnilo odhalit všechny vlastnické vztahy související s umístěním bariéry. Jinými slovy, tím, že linie má větší prostorový rozsah než bod, často zasahuje do území vícero vlastníků či správců. Znalost všech těchto vlastníků/správce se ukazuje jako klíčová pro odstranění bariéry a není možné ji realizovat při bodovém zaznačení liniové bariéry. Bylo tak nezbytné se do terénu vrátit a bariéry, které měly charakter linie a v naší databázi byly evidovány pouze jako body, zmapovat znovu. Konkrétně se jednalo především o praskliny/spáry v povrchu, díry v povrchu, betonové předměty v chodníku (patníky), chybějící vodící linie, nevhodně vedené vodící linie (+ příliš úzká, nekонтрастní, z nevhodné dlažby), chybějící signální pás, nevhodně vedený signální pás (+ příliš úzký, nekонтрастní), neoznačené nebo špatně označené místo pro přecházení,

chybějící chodník, chybějící přechod pro chodce, nikam nevedoucí / nelogicky použitá hmatná dlažba, příliš úzký průchod, příliš velký podélný/příčný sklon chodníku, příliš velké mezery v rostech před vchody domů / okolo domů, nevhodné vedení cyklopruhu.

Obrázek 7.14 Problémová místa (shluky bariér) vizualizované pouze pomocí bodů v rámci prioritních území města Brna (zdroj: Specializovaná mapa fyzických bariér v prostoru mezi prioritními institucemi vytvořená na základě dat z terénního šetření /upraveno autory/)

Obrázek 7.15a Detail existujících bariér na příkladu prioritního území Hlavní nádraží — Malinovského náměstí (zdroj: Specializovaná mapa fyzických bariér v prostoru mezi prioritními institucemi vytvořená na základě dat z terénního šetření /upraveno autory/)

- 1 V ústí ulice ještě před značkou pěší zóny v Masarykově ulici je chodník v úrovni komunikace — nesmí být, mate to, nevidomí nevědí, kde jsou; chybí varovný pás; chybí přechodové místo, samotný přechod směrem k poště je příliš dlouhý bez vodicí linie apod.; prostor má již hotové DUR, bude se rekonstruovat
- 2 Signální pás má v dráze telefonní budku (bez aparátu), vzdálenost by měla být min. 80 cm
- 3 Havarijní stav chodníku — lokálně (celá Nádražní i Benešova) chybí dlaždice, jsou zde výstupky různých krytů a poklopů
- 4 Příčný sklon u rohu Letma příliš velký (17 %)
- 5 Chybí vizuální kontrast prvního a posledního schodu; zábradlí je příliš tlusté a vede rovnou mezi překážky (sloup, koše)
- 6 Signální pás je z tzv. „íček“, není vizuálně kontrastní, chybí lemování; chybí varovný pás
- 7 Po celé délce okolo Grandhotelu je v chodníku spára
- 8 Dlažba je málo kontrastní; chybí čtverec rovné dlažby, který má oddělovat z směry signálního pásu; chybí lemování; signální pásy směrem k VZP nejsou naproti sobě
- 9 Rošt u budovy VZP má příliš velká oka (max. mohou být 1,5 cm ve směru chůze)
- 10 Chybí varovný pás u míst pro OZP
- 11 Úzký signální pás + široký varovný pás; chybí odsazení pásů (což je znamení „bacha, tramvajové koleje“)
- 12 Úzký signální pás, místo je celé úplně špatně s hrubými chybami
- 13 Krátký signální pás, který nevede nikam k vodicí linii; není naproti pásu za přechodem
- 14 Dlažba mezi koleje má být rovná, zde není; řešení hmatné dlažby zde velmi dobré, snad jen mohla být vizuálně kontrastní
- 15 průchod po ulici kolem „žárovek“ postrádá umělou vodicí linii; u budovy banky překážky v průchozím směru vodicí linie (mají být min. 150 cm od vodicí linie)
- 16 Dlažba mezi kolejem není rovná, chybí kontrastní pás u nástupní hrany
- 17 Dlažba před ČNB tragická — vydrolená, nerovná, ...; uprostřed chodníku kanál s příliš velkými oky
- 18 Chybně řešená hmatná dlažba
- 19 Chybí varovný pás; přechody dvou směrů se u chodníků kříží, to je špatně; signální pás se snaží indikovat 2 směry v jedné mozaice
- 20 Příliš vysoký obrubník, chybí odsazení signálního a varovného pásu (bacha, tramvaj), signální pás je příliš krátký; chybí hmatná dlažba u přechodu na straně u divadla + příliš vysoký obrubník tamtéž
- 21 Příliš vysoký obrubník, signální pás je příliš krátký
- 22 Zastávka tramvaje bez jakékoli úpravy pro bezbariérové využívání
- 23 Parkovací místo pro OZP bez přístupu na chodník — není varovný pás ani snížení
- 24 Chybí snížení a hmatná dlažba
- 25 Lampy v průchozím prostoru vodicí linie
- 26 Krátký signální pás
- 27 Není bezbariérový přístup k podzemním kontejnerům
- 28 Vodicí linie je z hmatné dlažby (tváří se jako varovný pás), to je velmi špatně!!!
- 29 Chybí hmatná dlažba; snížení je bez hmatné dlažby nebo je tato chybně instalována
- 30 Chybí kontrastní signální pás; nízká nástupní hrana u tramvaje; chybí kontrastní označení skleněných ploch přístřešku zastávky; u křižovatky chybí logicky navazující vodicí linie
- 31 Rošty u budovy s příliš velkými mezerami
- 32 Chybí varovný pás, nápisy na budově je zbytečně zmatečné mnoho
- 33 Chybí obrubník u zábradlí, do průchozího prostoru zasahují neukázně řídiči s auty
- 34 Chybí hmatná dlažba u přechodu směrem k ostrůvku s platanem; též zde nepokračuje vodicí linie
- 35 Sklon chodníku u platanu příliš velký (23 %), chybí signální pás
- 36 Chybí hmatná dlažba ve vozovce (příliš široký přechod bez záchytného bodu)
- 37 Popelnice umístěné na signálním pásu
- 38 Velké skleněné plochy WC jsou bez kontrastního označení
- 39 Nevyhovující přepážky pokladen, skleněné plochy rovněž bez kontrastního označení
- 40 Chybí signální pás nebo něco takového
- 41 Kanál ve vodicí linii; linie končí bez jakékoli návaznosti u přechodu směr schody; chybí varovný pás a kontrastní označení prvního a posledního schodu
- 42 Vstup do podchodu má příliš velký sklon (14 %), též zábradlí se nejeví jako vhodné
- 43 Překážky ve vodicí linii u opěrné zdi (měla by zde být umělá vodicí linie); chybí vizuálně kontrastní dlažba u nástupní hrany trolejbusů; velmi špatný rošt u podchodu (i na schodech níže); velmi špatně zábradlí (výška, přesah, ... neodpovídají)
- 44 Překážky ve vodicí linii (platí pro celou budovu nádraží)
- 45 Nerovnosti v kolejišti; příliš dlouhý přechod bez záchytných bodů (bezpečnostní ostrůvky s hmatnou dlažbou)
- 46 Chybí navedení z chodníku u pošty na chodník směr Nové Sady; strom uprostřed úzkého chodníku
- 47 Chybí hmatná dlažba
- 48 Chybí hmatná dlažba a snížení; měla by být dolní zarážka na zábradlí
- 49 Zmatečná hmatná dlažba — zřejmě zde tato opět suplue vodicí linii (nebrat!!!); chybí varovný pás od výjezdu z parkoviště na silnici; chybí umělá vodicí linie u strany parkoviště, než dojde ke zdi
- 50 Překážky ve vodicí linii
- 51 Špatně řešená hmatná dlažba, chybí odsazení signálního a varovného pásu (bacha, tramvaj); příliš dlouhý přechod bez dělicích prvků
- 52 Chybí varovný pás u snížení a návaznost příčné vazby po chodníku od Nových Sadů směrem dál na Nádražní (kolem ústí Masarykovy)

Obrázek 7.15b Popis existujících bariér na příkladu prioritního území Hlavní nádraží — Malinovského náměstí (zdroj: Specializovaná mapa fyzických bariér v prostoru mezi prioritními institucemi vytvořená na základě dat z terénního šetření /upraveno autory/)

Tabulka 7.2 Jednotlivé bariéry v prioritních územích

Prioritní území	bodové bariéry	liniové bariéry
Björnsonův sad	80	88
Česká	42	64
Hlavní nádraží	115	71
Královo Pole	88	53
Mendlovo náměstí	26	41
Pisárky	39	63
Vinohrady	98	65
Celkem	488	445

(Zdroj: vlastní zpracování)

Druhým problémem, který se objevil v souvislosti s kumulací bariér do bodů, byla různá náročnost odstranitelnosti bariér. Problematická je skutečnost, že zjednodušíme v jeden bod bariéry s různou obtížností odstranitelnosti a nejsme tak schopni obtížnost jednoznačně kategorizovat. Smyslem výstupu má být totiž přehled jednotlivých (singulárních) bariér s klasifikací náročnosti jejich odstranitelnosti. Proto, i přes fakt sdílení stejných zeměpisných souřadnic (např. praskliny v povrchu obsahující i vertikální bariéru v podobě nevhodně umístěné lampy veřejného osvětlení), je vhodnější každou bariéru reprezentovat jen jedním bodem (nebo linií v závislosti na jejím geometrickém charakteru). Došlo tak k rozpadu dílčích bariér na jednotlivé body/linie, jinými slovy, v databázi přestaly body fungovat jako označení problematického místa s několika bariérami (původně celkem 291 problémových míst), ale každá bariéra byla reprezentována právě samostatným bodem/linií — jejich přehled v jednotlivých prioritních územích po rozpadu problémových míst na dílčí bariéry ukazuje tab. 7.2. Současně jsme s výhledem na další fáze taktického mapování přístupnosti prostoru provedli přesnější zaznačení pozice bariéry podle dostupných leteckých snímků (tzv. ortofotomap).

Výstupem taktiky identifikace bariér (TA4) je specializovaná mapa s odborným obsahem, která odráží potřebu jasné identifikace bariér v prioritních územích. Proto kromě jedné přehledné tematické mapy se shluky bariér existují i detailní mapy

jednotlivých prioritních území, kde jsou bodově a liniově zaznačeny konkrétní identifikované bariéry. Topologická korekce sesbíraných bariér probíhala v prostředí QGIS (rámeček 7.7), výsledek je vizualizován na obrázku 7.16.

Rámeček 7.7 Geografický informační systém QGIS

QGIS je volně dostupný svobodný geografický informační systém, v němž je možné editovat prostorová data (např. z GNSS přístrojů), kombinovat je s jinými dostupnými daty (např. z databáze OpenStreetMap, podkladovými leteckými snímky atp.) a vytvářet mapové kompozice. Jeho využití se neomezuje na akademickou nebo profesionální sféru a lze jej volně využít i ve veřejné správě, neziskovém sektoru atp. Příklad evidence bariér v prostředí GIS má jednak atributovou složku (informace o každé bariéře získané terénním výzkumem) — viz obrázek 7.14 — a jednak složku prostorové vizualizace v podobě mapy.

ID	Name	Date	Time	Lon	Lat	Altitude	N
28	f9699bfd-6ba1-4b7a-994...	20191114_144205.jpg	2019-11-14 14:42:04.000	16,56944444444444443	49,19583333333333333	322.0	NULL
29	ca5d2cf4-7bf0-4c8b-8f57...	20191114_144224.jpg	2019-11-14 14:42:24.000	16,56944444444444443	49,19583333333333333	321.0	NULL
30	293c2761-1def-480a-b5ff...	20191114_144336.jpg	2019-11-14 14:43:36.000	16,56888888888888889	49,19583333333333333	320.0	NULL
31	4b1d2b3c-9f32-4ebe-bad...	20191114_144349.jpg	2019-11-14 14:43:49.000	16,56888888888888889	49,19555555555555551	320.0	NULL
32	bd90dd8f-3562-4008-ad7...	20191114_144851.jpg	2019-11-14 14:48:51.000	16,56972222222222222	49,19444444444444443	256.0	NULL
33	d8d3b6bb-0f9d-431a-84e...	20191114_144932.jpg	2019-11-14 14:49:32.000	16,56972222222222222	49,19472222222222218	255.0	NULL
34	52ebfca3-1aaf-4c42-9d75...	20191114_145042.jpg	2019-11-14 14:50:42.000	16,56972222222222222	49,19444444444444443	254.0	NULL
35	e352ab78-dfc7-4084-a28...	20191114_145327.jpg	2019-11-14 14:53:27.000	16,56972222222222222	49,19416666666666661	265.0	NULL
36	abf34fcc-b1ce-452b-8cf1...	20191114_145438.jpg	2019-11-14 14:54:38.000	16,57000000000000000	49,19416666666666661	269.0	NULL
37	d99793fe-db2f-4255-8da...	20191114_145611.jpg	2019-11-14 14:56:11.000	16,56972222222222222	49,19416666666666661	271.0	NULL
38	900c0617-a278-4b4e-9ed...	20191114_145724.jpg	2019-11-14 14:57:24.000	16,57000000000000000	49,19388888888888885	271.0	NULL
39	16f249cb-8da0-46dd-b53...	20191114_145857.jpg	2019-11-14 14:58:57.000	16,57000000000000000	49,19361111111111110	273.0	NULL
40	6b6ee5b1-5617-4799-832...	20191114_145925.jpg	2019-11-14 14:59:25.000	16,57000000000000000	49,19361111111111110	272.0	NULL
41	6690d7bf-d202-4801-a59...	20191114_150153.jpg	2019-11-14 15:01:53.000	16,57000000000000000	49,19333333333333328	264.0	NULL
42	c7317414-58e3-469e-aa9...	20191114_150215.jpg	2019-11-14 15:02:14.000	16,57000000000000000	49,19333333333333328	263.0	NULL
43	e0163452-ae3-4bd2-a84...	20191114_150434.jpg	2019-11-14 15:04:34.000	16,57027777777777779	49,19361111111111110	260.0	NULL
44	a7aba92a-f082-479e-8d6...	20191114_150605.jpg	2019-11-14 15:06:05.000	16,57027777777777779	49,19361111111111110	259.0	NULL
45	cfd49aac-a61e-4a3e-b47d...	20191114_150918.jpg	2019-11-14 15:09:18.000	16,57055555555555554	49,19361111111111110	284.0	NULL

Obrázek 7.16 Ukázka atributové tabulky bariér (1 řádek = 1 bariéra) v prostředí QGIS, prioritní území Pisárky (zdroj: vlastní zpracování)

7.7 Taktika snadné odstranitelnosti (TA5)

Dalším krokem bylo stanovení příslušnosti jednotlivých bariér konkrétnímu vlastníkovi. Jelikož je značná část městského prostoru předána do správy institucí, které určitou bariéru nevlastní, ale pro vlastníka pouze spravují, bylo nutné vedle vlastníka zjišťovat také informace o správci každé konkrétní bariéry. Způsoby zjišťování, komu bariéra patří, na kterém leží pozemku a kdo je jejím správcem, byly předmětem obsáhlých diskusí mezi tajemnicí PSpBB, jakožto znalkyní správcovských vztahů na úrovni města, členem PSpBB a řešitelem projektu, jakožto člověkem sledujícím použití těchto dat pro účely strategického plánování přístupnosti města, a osobami mapujícími bariéry v terénu v rámci předchozí taktiky (TA4), jakožto členy projektového týmu s osobní zkušeností s bariérami v terénu. Ukázalo se totiž, že není snadné vymyslet jednotnou a funkční metodiku postupu určení náročnosti odstranitelnosti jednotlivých bariér. Původní záměr předpokládal, že se celý soubor vymapovaných bariér předá PSpBB a ten si již sám bariéry rozdělí mezi příslušné vlastníky a správce v PSpBB zastoupené. Nicméně množství vymapovaných bariér a kapacita PSpBB ukázaly, že tento předpoklad není reálný, a my byli postaveni před otázkou, jak zjistit vlastníky a správce každé jednotlivé bariéry. O náročnosti odstranitelnosti bariéry totiž nelze uvažovat, pokud neznáme majetkové vztahy v její bezprostřední blízkosti, resp. vlastnické/správcovské vztahy přímo související s tím, jak náročné může být danou bariéru odstranit. Charakter bariéry totiž sám o sobě ještě a priori neurčuje náročnost odstranitelnosti bariéry (jinými slovy, i drobná a technicky snadno řešitelná bariéra může narazit na odpor vlastníka objektu, kterého se týká).

V rámci taktiky identifikace bariér (TA4) došlo k opětovnému zmapování prioritních území a k rozpadu problematických bodů s kumulací více bariér na jednotlivé bariéry. To umožnilo vrátit se ke všem singulárním bariérám a posoudit každou bariéru / prostorový problém zvlášť. Topologická precizace bariér pak umožnila využít dostupné informační zdroje (např. veřejné nahlížení do katastru nemovitostí) a přiřadit k těmto bariérám další kvalitativní data, která jsou rozhodující pro následné zařazení bariéry do kategorie náročnosti jejího odstranění. Mezi těmito daty jsou především informace o druhu pozemku, na němž se bariéra nachází, včetně zjištění parcelního čísla a čísla listu vlastnictví, v případě bariér souvisejících se stojícím objektem (např. nevhodně umístěný zvonek, vystupující parapet v místě vodící linie atp.) i číslo popisné stavby

a vlastnické právo k ní. Všechna tato data byla získána z veřejného přístupu nahlížení do katastru nemovitostí Českého úřadu zeměměřického a katastrálního.

Zařazení jednotlivých bariér do kategorie náročnosti odstranitelnosti bylo založeno na druhu vlastníka/správce a prostorovém charakteru každé bariéry. Tyto kategorie byly pro jednoduchost vytvořeny v podobě tří „semaforových“ skupin. Na tomto jednoduchém rozdělení se shodli tajemnice PSpBB, člen PSpBB a řešitel projektu a geograf mapující bariéry přímo v terénu. Semaforové označení náročnosti odstranitelnosti bylo vytvořeno zvlášť pro charakter bariéry (ve smyslu fyzické náročnosti odstranění) a zvlášť pro komplikace spojené s vlastnictvím/správcovstvím bezprostředního prostoru bariéry (ve smyslu sociální náročnosti odstranění). Vznikla tak matice identifikující náročnost odstranitelnosti bariéry jak z pohledu jejího charakteru, tak z pohledu jejího vlastnictví/správcovství (viz obrázek 7.17). Ačkoliv se jedná o koncept matice 3 × 3 (tři semaforové skupiny pro charakter bariéry i vlastníka/správce prostoru), ukázalo se, že kategorii vlastnictví „2“ (tedy středně těžké řešení majetkoprávních vztahů) neodpovídá žádná prostorová bariéra. Množina je tedy prázdná.

		VLASTNICTVÍ / SPRÁVCOVSTVÍ		
		1	2	3
CHARAKTER BARIÉRY	1			
	2			
	3			

Obrázek 7.17 Barevná matice existujících bariér z hlediska jejich charakteru a vlastníka/správce prostoru (zdroj: Specializovaná mapa sociální náročnosti odstraňování fyzických bariér na vytipovaných trasách v prostoru mezi prioritními institucemi /upraveno autory/)

Finální příslušnost bariér do jednotlivých kategorií je výsledkem další rozsáhlé diskuse a především znalosti reálií města. Zejména v případě, kdy je vlastníkem pozemku nebo správcem objektu městem zřizovaná příspěvková organizace, byla v této diskusi nezastupitelná role „insidera“ v podobě vyššího úředníka Magistrátu města Brna, který se dlouhodobě odstraňováním bariér zabývá — tajemnice PSpBB. V každé ze dvou skupin (tedy jak u charakteru bariéry, tak u vlastnictví/správcovství)

proto vznikly tři (semaforové) kategorie bariér — těžce odstranitelné, středně těžce odstranitelné a snadno odstranitelné. Z hlediska charakteru bariéry jsou těžce odstranitelné ty, které nelze jednoduše prostorově řešit (například přeložky tramvajového vedení, úpravy budov související s jejich větší přestavbou atp.) a jsou v krátkodobém až střednědobém horizontu prakticky neodstranitelné. Středně těžce odstranitelné bariéry jsou například úpravy výšky obrubníku, úpravy zábradlí či přestavba schodiště atp. (odstranitelné v krátkodobém až střednědobém horizontu za vyšší finanční nebo časové náročnosti) a za snadno odstranitelné bariéry považujeme ty, které jsou odstranitelné v krátkodobém až střednědobém horizontu s relativně nízkými finančními nebo časovými nároky (například doplnění vodicí linie, vyznačení vyhrazeného parkovacího stání atp.). U charakteru vlastnictví/správcovství odpovídá semaforové označení náročnosti řešení majetkoprávních vztahů k prostoru, v němž se bariéra nachází (těžce odstranitelné jsou ty, které leží na soukromých pozemcích často s více majiteli, naopak snadno odstranitelné jsou ty, které vlastní/spravuje statutární město Brno). V případě charakteru vlastnictví/správcovství prostoru jsme na území města Brna neidentifikovali takové majetkoprávní vztahy, které by byly zařaditelné do kategorie 2, tedy středně těžké odstranitelnosti. Neznamená to však, že by v jiných územích či jiných městech tato kategorie neexistovala.

7.8 Taktika zpřístupňování prostoru (TA6)

Cílem šesté a poslední taktiky bylo další zúžení počtu zmapovaných bariér na finální počet prioritních bariér určených k rychlému řešení. Metodou, jak tohoto zúžení dosáhnout, bylo vytvoření ucelených tras v prioritních územích, které propojí klíčové body zájmu a rozdělí tak bariéry na ty, které jsou lokalizovány na těchto ucelených trasách mezi zájmovými body, a ty, které jsou lokalizovány mimo ně. Přičemž naším předpokladem bylo, že bariéry ležící na ucelených trasách mají získat vyšší prioritu než bariéry ležící mimo tyto trasy. Metodický postup, jak dané trasy navrhnout, je odrazem diskuse mezi terénním týmem, tajemnicí PSpBB a členem PSpBB a řešitelem projektu. V rámci pilotního ověření bylo rozhodnuto vytvořit ucelené trasy mezi zájmovými body pouze ve vybraných prioritních územích — konkrétně se tak jedná o území Česká, Královo Pole a Vinohrady. Tyto tři oblasti jsou z hlediska předchozích etap výzkumu dostatečně pestrým vzorkem, na němž je možné otestovat navržený metodický postup a ten poté

aplikovat na zbytek prioritních území. Oporou pro stanovení postupu byly mapové podklady (obrázek 7.18) znázorňující již také dimenze náročnosti odstraňování bariér (tedy skupinu bariér dle vlastnictví/správčovství a skupinu bariér dle charakteru fyzické odstranitelnosti).

Pro stanovení ucelených tras bylo nutné určit si jejich počáteční a koncové body. K tomu bylo využito prioritních míst a institucí stanovených v druhé taktice (TA2). Na jedné straně tras tak stála tato místa a instituce (obrázek 7.3). Za koncové body druhé strany tras pak byly zvoleny zastávky MHD. Tato volba byla vedena předpokladem, že v sídle velikosti Brna není možné realizovat většinu cest pěším způsobem, ale jsou realizovány pomocí nějaké dopravní technologie. Současně by bylo příliš extenzivní věnovat se všem vchodům residenčních domů v prioritních územích. Smyslem všech použitých taktik není věnovat se všem bariérám, ale naopak omezit se pouze na ty nejpálčivější, jejichž odstranění pomůže nejvíce uživatelům. Z toho důvodu lze předpokládat, že největší užitek může přinést odstranění těch bariér, které leží právě na spojnicích mezi zastávkami MHD a prioritními místy a institucemi (mezi prioritní instituce přitom patří i domy s bezbariérovými byty či domy s pečovatelskou službou). V tomto ohledu jsme upozadili individuální automobilovou dopravu a trasy mezi prioritními institucemi a vyhrazenými parkovacími stáními, a to ze dvou důvodů. Prvním z nich je, že lidé s průkazem ZTP/P mohou v Brně parkovat zdarma na jakýchkoliv parkovacích místech. Druhým důvodem je pak skutečnost, že vyhrazená parkovací stání jsou často umisťována v blízkosti vchodů samotných prioritních institucí. Samozřejmě tím nechceme tvrdit, že na trasách mezi vyhrazenými parkovacími stáními a vchody prioritních institucí nejsou bariéry a že by neměly mít taktéž svou prioritu. Nicméně z našich rozhovorů a především z rozhovorů uvnitř PSpBB vyplynulo, že bariéry na trasách mezi prioritními institucemi a zastávkami MHD mají z pohledu MMB větší prioritu než bariéry na trasách mezi prioritními institucemi a vyhrazenými parkovacími stáními.

Současně jsme dospěli k závěru, že vzhledem ke specifikům bariér v prostoru musí být uvažováno se dvěma různými trasami, a to zvláště pro uživatele vozíků a zvláště pro osoby se zrakovým znevýhodněním. U třetí skupiny osob se sluchovým znevýhodněním lze i s přihlédnutím k výsledkům terénního výzkumu konstatovat, že exteriér veřejného prostoru není tím typem prostoru, kde by se koncentrovaly bariéry pro tuto cílovou skupinu — bariéry lze identifikovat spíše v interiérech, komunikačních, sociálních a virtuálních typech prostorů.

Obrázek 7.18 Trasy spojující prioritní místa a zastávky MHD spolu s bariérami v prostoru prioritního území Pálavské náměstí (zdroj: Specializovaná mapa sociální náročnosti odstraňování fyzických bariér na vytipovaných trasách v prostoru mezi prioritními institucemi / upraveno autory/)

Detaily prioritních území ukazují, že se v nich vyskytuje více zastávek i více prioritních míst a institucí. Vedení tras ze všech zastávek MHD ke všem prioritním místům a institucím by vedlo k neúměrnému počtu návrhů tras, což v duchu taktického

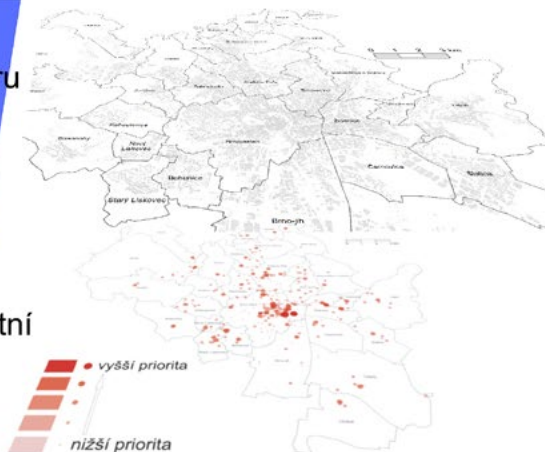
urbanismu opět považujeme za kontraproduktivní. Současně jsme s ohledem na skutečnost, že bariéry máme zmapovány ve dvou různých geometriích (body a linie), odstoupili od automatizace vedení dané trasy a stanovili jsme následující postup:

- V rámci sledovaného území jsou hledány trasy od nejbližší zastávky MHD ke konkrétní prioritní instituci. Pokud nelze určit nejbližší zastávku, jsou trasy vytvořeny ze všech zastávek MHD, kde může osoba s tělesným znevýhodněním nastoupit/vystoupit.
- V rámci sledovaného území jsou vyhledány nejkratší možné trasy bez bariér.
- Pokud nebude trasa bez bariér existovat, bude (pro každou ze skupin) volena taková trasa, na níž se bude nalézat nejnižší počet nejsnadněji odstranitelných bariér — tj. součet hodnot bariér bude pro takovou trasu nejnižší.

Ukázku vytyčených tras na prioritním území Pálavského náměstí nabízí obrázek 7.19. Takto vytyčené trasy je možné exportovat do formátu, který je čitelný v prostředí GIS (například geopackage, viz rámeček 7.3), a vytvořit z nich podklad pro fyzickou realizaci odstranění bariér v prostoru. Metodický postup realizovaný na vybraných pilotních územích v rámci případové studie Brna je aplikovatelný i na zbytek prioritních území. Jeho přenositelnost je do značné míry umožněna tím, že vytyčování tras neprobíhá automatizovaně, ale je zde nutná supervize znalce prostoru daného prioritního území. Lidský faktor zapojený do vytyčování tras umožňuje zohlednit i další faktory, které by z geodatabáze bariér nebyly snadno čitelné (např. plány dalšího územního rozvoje). Za podstatnou považujeme i skutečnost, že při vymezení tras je důležité brát v úvahu cílovou skupinu osob s konkrétním druhem postižení, respektive, že ideální trasu je třeba stanovovat pro každou cílovou skupinu zvlášť.

Kombinace šesti taktik umožňuje přistoupit k procesu taktického mapování systematicky a postupně. Ukazuje, jak lze vhodně rozdělit aktivity taktického mapování na dílčí činnosti, které nezahltí tým zabývající se zpřístupňováním prostoru města a přitom umožní identifikovat relativně malé množství těch nejpálčivějších bariér na území celého města. Tyto postupné kroky lze realizovat v relativně krátkém čase, je možné je od sebe oddělit a řešit je samostatně s ohledem na potřeby a možnosti každého konkrétního města (např. TA1—TA3 věnující se identifikaci typů prostorů, prioritizaci institucí a identifikaci prioritních území může při absenci PSpBB či jiného souboru odborníků na přístupnost řešit i jedna dostatečně kompetentní osoba). Stejně

1. zúžení na vybraný typ prostoru
(veřejný exteriér)

2. zúžení typu prostoru na prioritní
místa a instituce

3. zúžení prioritních míst a institucí
na 7 prioritních území

4. zúžení prioritních území na
291 problémových míst

5. rozpad na 488 bodových a
445 liniových bariér

6. výběr snadno odstranitelných bariér
pro návrhy tras zpřístupnění prostoru

Obrázek 7.19 Vztah mezi posloupností taktik a postupnou prioritizací bariér na příkladu města Brna (zdroj: vlastní zpracování)

tak není nezbytně nutné zapojování sofistikovaných řešení a náročných technologií — naše zkušenosti ukazují, že stačí běžně dostupné aplikace v mobilním telefonu a práci s GIS lze nahradit i ručním zakreslením do dostatečně podrobné mapy. Je rovněž legitimní přidávat další taktiky. V rámci případové studie města Brna byl počet šesti taktik dostatečný, jelikož umožnil zacílení na relativně malý soubor bariér určených k přednostnímu odstranění. Nicméně ve městech odlišné velikosti je možné si představit i odlišný počet taktik.

7.9 Závěr

Kapitola pojednávající o postupu odstraňování bariér v prostoru pomocí taktického mapování jako metody taktického urbanismu měla za cíl demonstrovat možnosti a limity tohoto přístupu v praxi. Taktické mapování na území města Brna jsme takto rozdělili do šesti taktik. Prvotní plán designu výzkumu v terénu narazil na celou řadu komplikací, kvůli kterým jsme s ohledem na neexistující metodiky v této oblasti museli některé záměry výrazně přehodnotit. Vývoj a následná aplikace jednotlivých taktik tak nepředstavovaly hladký a krátký proces — naopak některé z aktivit (např. mapování bariér v prioritních územích) musely být realizovány opakovaně. Rovněž pro nás bylo pozoruhodným zjištěním, že k procesu taktického mapování není nezbytné disponovat sofistikovanými přístroji (GNSS přijímače, laserové měřiče atp.). Naopak znalost místa, geografickokartografické povědomí o reprezentaci prostoru a pečlivé uvažování o každé jednotlivé bariéře je stěžejním předpokladem úspěšného výsledku. Návaznost jednotlivých taktik je totiž klíčová — v případě chyby vzniknuvší v některé z taktik má tato třeba i minimální chyba vliv na všechny taktiky následující a chyba se tak neustále opakuje.

Zároveň se při taktickém mapování osvědčil týmový přístup k řešení jednotlivých taktik (kombinace různých odborných náhledů i znalosti „lokálních uživatelů“) a diskuse s lidmi, kteří mají do problematiky přístupnosti hluboký vhled. Konkrétně existence PSpBB a vůle jeho členů participovat v dílčích taktikách byla naprosto zásadním předpokladem úspěšného dokončení celého procesu taktického mapování.

I když bylo v prostoru města Brna realizováno celkem šest taktik, neznamená to, že je tento počet či charakter taktik aplikovatelný bezvýhradně i na jiná města v celém svém rozsahu. Smyslem kapitoly je ukázat mnohdy až na surových příkladech

častých nezdarů genezi taktického mapování v Brně a upozornit na případná nerealistická očekávání, která při procesu taktického mapování mohou nastat. Předpokládáme však, že pro sídla podobné populační velikosti, jako je město Brno, může šest taktik, jak jsou popsány v této kapitole, posloužit jako možná inspirace při úvahách o postupném zpřístupňování prostoru měst.

8 Tvorba softwaru pro veřejnou správu

Jan Martinek, Ladislava Zbiejczuk Suchá, Stanislav Škop

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9910-2021-8>

„To je super, ale kdo to bude dělat?“ (citát ze zpětnovazebního setkání k návrhu webu)

8.1 Úvod

Tento text je třetí a taktéž poslední kapitolou metodické části knihy. Jedním z cílů projektu *Strategické nástroje pro utváření bezbariérového prostoru města* bylo usnadnit každodenní fungování Poradního sboru Rady města Brna pro bezbariérové Brno (PSPBB) a přiblížit jej občanům města pomocí webových technologií. Nástrojem, kterým toho chtěl tým projektu dosáhnout, byl vývoj a zprovoznění interního informačního systému, jenž umožňuje podávat a sledovat podněty týkající se bariér ve městě od občanů, a webových stránek, které prezentují činnost sboru. V této kapitole bychom rádi představili naše zkušenosti — jak z pohledu postupů, kterými jsme docházeli k výsledkům, tak konkrétní zkušenost projektové spolupráce, ať už šlo o problémy jako obtížné navazování spolupráce na úrovni informačních technologií, anebo o inspirativní momenty mezioborové

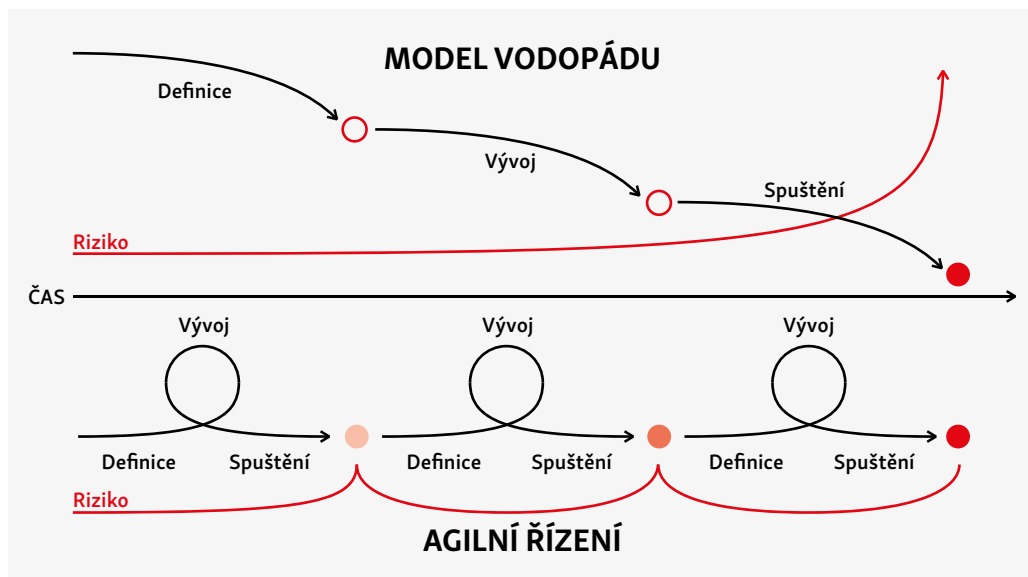
spolupráce. Obdobně jako v předchozích kapitolách (kapitola 6 a 7) se snažíme zprostředkovat metodický postup a zároveň popsat konkrétní průběh vzniku softwaru, který měl svá specifika. Metodické postupy jsme nedokázali do praxe vždy plně přenést — a nastíníme i důvody, proč k tomu docházelo. Doufáme, že tyto zkušenosti pomohou zadavatelům i vývojářům digitálních veřejných služeb připravit se na možná úskalí vývoje a provozu navrhovaných řešení.

Tato kapitola nabízí několik různých pohledů na celý proces. V návaznosti na kapitolu 4 Navrhování digitální přístupnosti měst nejprve doplníme, jak dnes již běžně fungují softwarové týmy z pohledu zadavatele (v našem případě PSpBB, jehož členové se shodli na potřebě vyvinout informační systém), převážně půjde o zásady projektového či procesního managementu. Ve třetí sekci kapitoly popíšeme poměrně hustou síť institucí, kterých se navrhování a vývoj v našem případě dotýká, a stav nástrojů, které vznikly před začátkem projektu *Strategické nástroje pro utváření bezbariérového prostoru města*. Čtvrtá sekce má chronologickou strukturu. Popisujeme v ní vznik softwarových nástrojů, který však není zdaleka jen o „ajťácích“, kteří dají dohromady počítačový kód a zaškolí zadavatele v užívání aplikace. V celé kapitole můžeme sledovat tři prolínající se roviny:

- 1 designové postupy vedoucí k návrhům řešení a postupné zavádění jednotlivých řešení do praxe,
- 2 poznávání technologického terénu (Jaké technologie jsou k dispozici? Jak jsou provázané? Na čem se dá stavět? Kdo přebírá provoz řešení?), vedené snahou o úspěšné nastartování softwarového projektu, který bude dobře sloužit městu po skončení projektu,
- 3 specifika softwarového vývoje jako jednoho z výstupů grantového projektu.

Každá z rovin přinášela pnutí podstatná pro průběh návrhového procesu i jeho výsledky. Těmto pnutím se věnujeme v páté sekci této kapitoly. V té se také nejvíc zrcadlí úvodní citát celé kapitoly: *„To je super, ale kdo to bude dělat?“* — ať už šlo o personální zdroje samotného poradního sboru, anebo o spolupráci se zástupci města v oblasti IT. Zpětné hodnocení celého projektu ovlivňuje zásadní dění let 2020—21: celosvětová pandemie proměnila mnoho kontextů, které mají vliv na poradní sbor a jeho podpůrné struktury — a v důsledku i na samotný projekt. Tento stav komentujeme v šesté sekci této kapitoly.

Vyznění kapitoly ale rozhodně není negativním hodnocením konkrétní instituce nebo spolupráce — nejrůznější problematické aspekty popisované situace jsou velmi rozšířené ve veřejné i komerční praxi a je tak žádoucí je vynášet na světlo, aby bylo možné praxi poznat a měnit. Naším cílem je především ukázat možnosti a směry, které mohou vést ke zlepšení spolupráce, udržitelnosti a v důsledku ke zvýšení kvality celé veřejné služby.

Obrázek 8.1 Ilustrace rozdílu mezi tradičním „vodopádovým“ postupem řízení technologických projektů a agilním přístupem (zdroj: upraveno dle Pogrebnoy a Yatskevich, 2020)

8.2 Procesní řízení návrhu a vývoj software

Softwarový vývoj prošel v posledních desetiletích zásadními změnami (obrat k decentralizovanému vývoji, důraz na otevřený kód a svobodné licence, proměna trhu poskytovatelů služeb), stejně jako samotné technologie (mobilní internet, chytré telefony a další mobilní zařízení, webové aplikace, nové typy online komunikace). Tyto změny vedou k častým nedorozuměním, a to jak mezi zadavateli a zpracovateli, tak mezi jednotlivými subdodavateli technologických řešení. Než se dostaneme k naší praxi, chceme proto představit principy, o které se v současné době opírají softwarové týmy. Sledování odlišností naší zkušenosti a těchto principů bude leitmotivem této kapitoly,

protože názorně ukazuje, kde může docházet při vývoji softwaru pro veřejnou správu k nedorozuměním a pnutí.

Rámeček 8.1 Principy agilního vývoje (Manifesto for Agile Software Development, 2001)

Manifest agilního vývoje vznikl v roce 2001 a staví se do opozice vůči ve své době dominantnímu způsobu diskuse o řízení softwarových projektů. Manifest vyzdvihuje *„lidi a jejich spolupráci před procesy a nástroji, fungující software před vyčerpávající dokumentací, spolupráci se zákazníkem namísto vyjednávání o smlouvě a reagování na změny před dodržováním plánu“*.

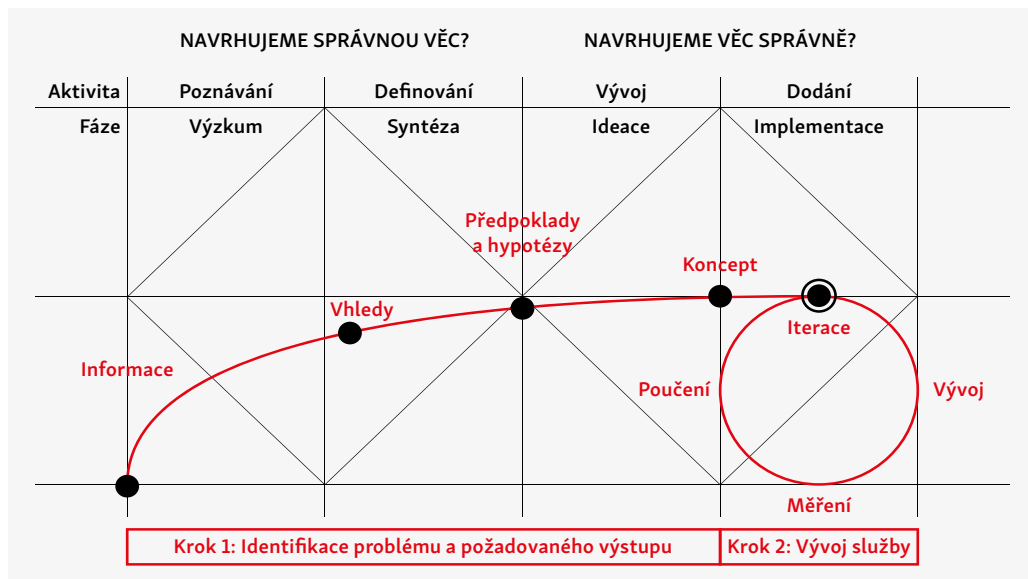
Manifest stanovuje 12 principů agilního vývoje:

- 1 Nejvyšší prioritou je vyhovět zákazníkovi včasným a průběžným dodáváním hodnotného softwaru,
- 2 změny v požadavcích jsou vítány, a to i v pozdějších fázích vývoje,
- 3 fungující software je dodáván v intervalech týdnů až měsíců, s preferencí kratší periody,
- 4 zadavatelé a vývojáři musí spolupracovat po celou dobu projektu,
- 5 projekty vznikají kolem motivovaných jednotlivců,
- 6 nejúčinnějším a nejefektivnějším způsobem sdělování informací vývojovému týmu z vnějšku i uvnitř něj je osobní konverzace,
- 7 hlavním měřítkem pokroku je fungující software,
- 8 agilní procesy podporují udržitelný rozvoj,
- 9 agilitu zvyšuje neustálá pozornost věnovaná technické výjimečnosti a dobremu designu,
- 10 jednoduchost je klíčová,
- 11 nejlepší architektury, požadavky a návrhy vzejdou ze samoorganizujících se týmů,
- 12 tým pravidelně koriguje a přizpůsobuje své chování a zvyklosti na základě zhodnocení efektivity.

8.2.1 Snižování rizika neúspěchu

Pro snižování rizika neúspěchu při vývoji softwaru by technologické projekty měly být postaveny na následujících šesti principech: designu zaměřeném na uživatele, agilním

(tedy postupném a pružném) vývoji softwaru, vlastnictví produktu, DevOps (rozdělení kompetencí mezi týmy vývojářů a tým, který udržuje IT řešení), modulární architektury IT služeb a modulárních zakázkách (Carnahan, Hart a Jaquith, 2020). Krom samotného vývoje se tyto faktory úspěchu týkají spíše toho, jak si zadavatel uspořádá práci — to nejdůležitější není převratná technologie, ale spíše jasné vymezení role zadavatele v projektu, způsob přebírání výstupů, ale též to, jak vůbec vytvoří poptávku a zadání.

Obrázek 8.2 Model propojující designový proces a agilní vývoj (zdroj: upraveno dle Nessler, 2016)

8.2.2 Agilní vývoj softwaru

Agilní přístup se začal prosazovat od 90. let, kdy začal nahrazovat do té doby běžnější projektový přístup. Zatímco klasické projektové řízení předpokládá postupné řešení problému a vývoj produktu či služby podle předem nastaveného plánu, agilní řízení klade mnohem větší důraz na zjednodušený, opakující se proces a umožňuje pružněji reagovat na zjištění, která přicházejí v průběhu práce. Existuje množství agilních technik. Všechny vycházejí z principů, které jsou definovány v tzv. *Manifestu agilního vývoje* z roku 2001 (viz rámeček 8.1).

Carnahan s kolektivem popisují, jak vypadá agilní vývoj v praxi: „První den každého cyklu si tým naplánuje práci na následujících 14 dní. (...) Každý úkol, na kterém

bude pracovat, má podobu takzvané „user story“ neboli uživatelského příběhu. (...) Software obvykle nestojí za mnoho a často je dokonce později úplně nahrazen jiným, ale důležité je, že pomalu a systematicky formuje technický přístup celého projektu a pomáhá jej smysluplně integrovat mezi stávající systémy úřadu.“ (Carnahan, Hart a Jaquith, 2020). Avšak ne každý projekt, který se tváří agilně, je ve skutečnosti agilní.

Spirála agilního vývoje obvykle začíná drobnými cykly již v průběhu prvních fází designového procesu. Vrátili se k modelu dvojitého diamantu (viz kapitola 4), o plnohodnotném agilním vývoji a agilních cyklech v pravém slova smyslu hovoříme až ve čtvrté fázi modelu (viz obrázek 8.2).

8.2.3 Vlastnictví produktu/služby

Dalším faktorem úspěchu je podle Carnahana s kolektivem (Carnahan, Hart a Jaquith, 2020) kontrola nad produktem či službou. Plná kontrola je ale možná jen tehdy, pokud je známý vlastník služby/produktu (tzv. product owner) a pokud se jedná o konkrétního zaměstnance veřejné správy. Termín „vlastník produktu“ není v oblasti veřejných služeb zatím využíván, může se jednat o vedoucího odboru, projektového manažera nebo v kontextu aplikovaného výzkumu a vývoje o kontaktní osobu aplikačního garanta. Vlastník produktu musí rozumět tomu, co zpracovatelský tým dělá, a snaží se vyvážit potřeby úřadu a uživatelů produktu. Vlastník produktu poté spolu s ostatními zainteresovanými stranami nastavuje metriky úspěšnosti vývoje IT služby, ale nemusí do hloubky rozumět informačním technologiím — tyto metriky se zaměřují na výsledky (jak služba pomůže koncovým uživatelům), nikoliv na výstupy nebo technické detaily (např. že bude spuštěna nová funkce služby nebo jak bude vypadat).

8.2.4 Spolupráce vývoje a provozu: DevOps

Historicky bylo obvyklé, že o výsledný produkt se staral jiný tým, než který jej vytvořil — nicméně praxe předávání byla s rostoucí komplexitou softwaru stále komplikovanější. Tato situace pak omezuje množství způsobilých dodavatelů — mnoho firem se zabývá jen částí služeb potřebných k provozu produktu a zajistí např. programování, ale už nikoli hosting a další služby spojené s provozem produktu. Váže také zadavatele na jednoho konkrétního dodavatele, který má přehled o celém produktu, a bez významných nákladů nelze dodavatele měnit (nastane tedy tzv. situace *proprietárního uzamčení*, i v češtině se používá termín *vendor lockin*), což dlouhodobě zvyšuje náklady a komplikuje další rozvoj softwaru (Svoboda, 2019).

Ideálním stavem je, když týmy vývoje (development) a provozu (operations) spolupracují tak, aby se práce potřebná k nasazení¹ a testování IT řešení automatizovala. Díky tomu práce probíhá průběžně a každá část je bezprostředně otestovaná, celý postup je pak snadno replikovatelný. Provozní tým neřeší velké množství problémů zároveň a díky tomu ve chvíli předání může zodpovědně převzít odpovědnost za provoz. IT řešení se považuje za dodané až ve chvíli, kdy funguje v ostrém provozu a tým zodpovědný za vývoj softwaru sdílí i odpovědnost za jeho nasazení. Hypotetický „předávací protokol“ obsahuje jen jednu položku, a to kus softwaru, který uspokojivě plní vytyčené uživatelské cíle — zadavatel tak nekupuje software, ale spíše službu vývoje softwaru, a pokračuje ve spolupráci pouze tehdy, pokud je spokojen s výsledky.

8.2.5 Modulární architektura

S budováním rozsáhlých monolitických informačních systémů, běžných ve veřejné správě, jsou spjata četná rizika — roste potřeba komunikace, dodatečných koordinačních rolí v týmu a režie na řízení projektu. Strategii, která si v tomto kontextu i lépe rozumí s agilními principy, je vyvíjet místo jednoho velkého systému více modulárních projektů (komponent), které spolu budou komunikovat prostřednictvím jednoduchých modulárních standardů. Každá komponenta má zdokumentované rozhraní, pomocí kterého s ní mohou pracovat jiné komponenty (API²) a může být vyvíjena samostatným týmem. V principu jde o podobný postup, jako např. u osobních počítačů — každý počítač obsahuje mnoho periférií (klávesnice, myš, reproduktory, monitor) a programů (kancelářský software, webový prohlížeč, kalendář, přehrávač hudby) a uživatel je může používat současně. Pokud je potřeba vyměnit jednu část, neměl by to být problém, stejně

-
- 1** Nasazení je obecný termín shrnující všechny aktivity vedoucí ke zpřístupnění softwarového produktu. Obecně jde o zpřístupnění softwaru, instalaci, konfiguraci atp., nicméně proces se výrazně liší projekt od projektu.
 - 2** *Application Programming Interface* neboli programovací rozhraní aplikace. Technicky znějící termín označuje popis toho, jaká data mohou aplikaci poslat (vstup) a jaká dostanou zpět (výstup). U aplikace kalkulačky by to mohly být např. čísla a matematické operace (sčítání, odčítání atp.) na vstupu a čísla (výsledky) na výstupu; u katalogu firem by to mohl být název firmy a IČ na vstupu a kompletní informace na výstupu. Vývojáři tak nemusí vědět, jak daný modul funguje uvnitř.

jako situace, kdy je potřeba vyměnit samotný počítač a zachovat funkční periferie i software. Například přidání rezervačního systému tedy neznamená přepsání kódu celého řešení, ale jen doplnění modulu, který komunikuje se zbytkem systému. Modulární architektura zajišťuje pomocí volných vazeb dlouhodobou udržitelnost technologického řešení, snižuje náklady a umožňuje předcházet situaci proprietárního uzamčení.

8.2.6 Modulární zakázky

Modulární architektura umožňuje rozdělovat větší projekty na malé zakázky a snižovat tak rizika vyplývající ze závislosti na jednom dodavateli nebo jedné technologii. Díky modularitě by mělo být možné v případě nutnosti vyměnit zpracovatele a pokračovat v práci — díky tomu, že je práce průběžně přebírána provozním týmem, je veškerý předaný software funkční a tým je schopen dodat novému zpracovateli potřebné informace (popisy API a zadání) k tomu, aby mohl plynule navázat s minimálním rizikem zpoždění a prodražení vytvářeného softwaru.

Rámeček 8.2 Jak odhalit dodavatele, který se agilně jen tváří

Kromě představení základních principů obsahuje *Příručka řízení státních IT projektů* také heuristickou kapitolu (heuristikou zde myslíme postup, který není přesně specifikován a je založen na expertním odhadu, ale v praxi postačuje pro rychlé řešení problému), která pomáhá identifikovat neagilní postupy maskované za agilní. Zainteresovaným stranám jde primárně o to, aby se vyhnuly nepoctivým dodavatelům a chybně zadaným projektům. Heuristiky však mohou posloužit i jako kontrola porozumění principům prezentovaným v příručce. Příručka vychází mimo jiné z metodického pokynu vydaného Ministerstvem obrany USA, který popisuje doslova „postupy na odhalení agilních keců“. Autoři pokryli heuristikami všechny oblasti, níže vybíráme dva ilustrační příklady (DIB Guide, 2019).

„*Jaké jsou cíle projektu? Jaké výsledky jsou prioritní?*“

Špatná odpověď: „*Cokoliv technického.*“

Správná odpověď: „*Aspoň jedna konkrétní uživatelská potřeba.*“

„*Komu software patří?*“

Špatná odpověď: „*Dodavateli.*“

Správná odpověď: „*Státu,*“ případně „*Jde o veřejné dílo.*“

8.2.7 Změny u dodavatele i zadavatele

Na předchozích stranách jsme si ukázali, že chceme v IT zakázkách systematicky snižovat riziko, znamená to výraznou změnu práce nejen na straně dodavatele, ale i na straně zadavatele technologického projektu. Agilní vývoj znamená pravidelné zpřesňování zadání, zodpovědnost za naplňování identifikovaných uživatelských potřeb, ale také například postupné uvolňování služby do provozu a spolupráci provozu a vývoje. Pro úspěch takto nastaveného procesního řízení technologického projektu je klíčová osoba vlastníka služby na straně zadavatele i správný výběr dodavatele (viz rámeček 8.2).

Další čtení

- CARNAHAN, R., R. HART a W. JAQUITH, 2020. Příručka řízení státních IT projektů [online]. [cit. 28. 2. 2020]. Dostupné z: <https://data.cesko.digital/prirucka/prirucka.pdf>
- GALEN, R., 2013. Scrum Product Ownership: Balancing Value from the Inside Out. RGCG.
- Principles behind the Agile Manifesto, 2001. In: Manifesto for Agile Software Development [online]. [cit. 28. 2. 2021]. Dostupné z: <https://agilemanifesto.org/principles.html>
- RIES, E. 2019. Startup jako princip podnikání: jak dosáhnout dlouhodobého růstu v moderní firmě. Praha: Management Press.
- SUTHERLAND, J., 2011. The Scrum Papers: Nut, Bolts, and Origins of an Agile Framework [online]. [cit. 28. 2. 2021]. Dostupné z: <https://www.scruminc.com/scrumpapers.pdf>

8.3 Zpřesňování zadání

Návrh a vývoj informačního systému (IS) pro PSpBB s veřejnou (sběr podnětů od veřejnosti a jejich sledování) a neveřejnou (komunikace aktérů samosprávy) částí probíhal od roku 2017 do roku 2021. Potřeba takového nástroje pramenila jednak z nutnosti uvolnit administrativní přehlcení tajemnice poradního sboru, která veškerou procesní práci řešila „ručně“ za pomoci základního kancelářského softwaru a emailu, a z potřeby

začít strategicky fungovat dovnitř i navenek sboru. Veřejná část systému měla mimo jiné zprostředkovat zveřejnění strategického a akčního plánu postupného odstraňování bariér, specializovaných map, archivu dobrých příkladů bezbariérových realizací a má sloužit i jako doporučení a metodická inspirace pro další městské samosprávy (Přírodovědecká fakulta MU a Ústav geoniky AV ČR, 2017).

Takový rámec však není zadáním, které by umožnilo začít s řešením problému — pro nalezení konkrétních řešení je nutné hlouběji prozkoumat kontext. V první řadě jsme mapovali potřeby aktérů, kterých se řešení dotýká, a stávající stav nástrojů, které poradní sbor používá. V druhé řadě existující technologické nástroje a ve třetí řadě možnosti integrace a technologické požadavky na vývoj.

8.3.1 Zainterесované strany a jejich role

Zásadní pro start designového procesu bylo zmapování všech osob a organizací, kterých se projekt týká. Struktura veřejné správy je komplexní a odhalit ji v celé její šíři anebo popsat dynamiku jejího fungování není cílem následujících odstavců. Tzv. mapování zainterесovaných stran (též „stakeholderů“³) odhaluje jen ty aktéry a vztahy mezi nimi, kteří jsou potřební pro návrh řešení. Rámcově je možné najít dva typy zainterесovaných stran: na jedné straně stojí aktéři, kterých se týká poslání poradního sboru (například Rada města Brna), a na druhé straně aktéři, kterých se dotýká technologická povaha řešení (například Odbor městské informatiky MMB). Aktéři jsou mezi sebou formálně i neformálně provázáni a někteří patří do obou skupin.

Poradní sbor

Poradní sbor je mladá instituce, je svým složením ojedinělým orgánem veřejné správy v rámci České republiky a nebylo tedy možné převzít funkční řešení odjinud. Z pohledu mapování zainterесovaných stran nešlo o jednoho aktéra, ale spíše o tři až čtyři různé aktéry:

3 V češtině se pro termín *zainterесovaná strana* poměrně často používá anglické slovo *stakeholder*. Termín pochází z historického označení „držitele vkladu“, kterému záleží na výsledku sázky, společného podnikání atp.

- *tajemnice sboru* byla primárním kontaktem celého projektu a v mnoha oblastech definovala požadavky, ať už skrze výzkumné aktivity, anebo přímým kontaktem se členy týmu projektu,
- členové sboru jsou primární uživatelé budoucího řešení a jejich potřeby byly zkoumány prostřednictvím úvodních rozhovorů, připomínkovali jednotlivé návrhy a formálně akceptovali výstupy projektu,
- *odborná konzultační skupina* je úzkou skupinou konzultantů přístupnosti spolupracujících s PSpBB. Její členové byli intenzivními uživateli interního informačního systému,
- a jako samostatnou zainteresovanou stranu má smysl identifikovat též *Roberta Osmana* jako člena Poradního sboru a zároveň vedoucího projektu, který tak má výrazně významnější vliv na výsledky návrhového procesu (jak díky své roli, tak formální či neformální účastí v nejrůznějších diskusích a konzultacích).

Některé odbory či městské firmy zastoupené v poradním sboru zmíníme ještě níže, pokud jejich role výrazně přesáhla výše vymezenou aktivitu coby člena sboru.

Rada města Brna a Odbor zdraví MMB

Poradní sbor je formálně podřízen přímo Radě města Brna a jeho činnost spadá pod Odbor zdraví MMB (více ke genezi této situace viz kapitola 6). Rada města je nyní v PSpBB zastoupena dvěma náměstkyněmi primátorky. Odbor zdraví je provozovatelem webové prezentace týkající se mimo jiné přístupnosti městského prostoru a úřadů (brno-prorodiny.cz). Tuto platformu PSpBB využíval původně ke své veřejné prezentaci.

Odbor městské informatiky

Odbor městské informatiky (OMI), který se po skončení projektu měl stát provozovatelem technického řešení. Jeho *Oddělení GIS (GIS OMI)* spravuje geografický informační systém a obsahově spravuje i Mapu přístupnosti, zaměřenou na informace o přístupnosti budov v centru města Brna (blíže kapitola 4). V době příprav projektu pracoval na aplikaci *Apka Ťapka*, která měla sloužit k hlášení bariér ve městě.

Městské firmy

Město zřizuje vlastní firmy, které provozují technologická řešení týkající se veřejného prostoru a jeho přístupnosti. Brněnské komunikace, a. s., (BKOM) provozují aplikaci

Brňáci pro Brno⁴, která umožňuje občanům hlásit závady na městském vybavení a hlášené závady předává i dalším městským organizacím, které spravují svoz odpadu, veřejnou zeleň, popřípadě provozují technické sítě nebo teplárny (blíže kapitola 4). Zajímavým poznatkem z úvodních rozhovorů bylo v kontextu projektu to, že zadané podněty, které nespádají do působnosti zapojených organizací, jsou ze systému mazány jako nerelevantní (nepředávají se jiným stranám).

Další takovou organizací je Dopravní podnik města Brna, a. s., (DPMB), který není součástí týmu aplikace Brňáci pro Brno, ale je klíčový pro přístupnost veřejného prostoru a provozuje řadu technologických řešení, která pomáhají v cestování městem: provozuje aplikaci DPMBinfo⁵, poskytuje svá data pro mapovou aplikaci pro Sledování provozu v Integrovaném dopravním systému Jihomoravského kraje (IDS JMK)⁶ apod.

Subdodavatelé

V rámci mapování stakeholderů jsme narazili i na dodavatele technických řešení v oblasti map: firma TMAPY provozuje kromě dalších služeb několik různých městských mapových portálů pro veřejnost (včetně brněnské Mapy přístupnosti⁷, kterou spravuje GIS OMI, viz rámeček 5.3) a firma CEDA mimo jiné ve spolupráci s Vysokým učeníem technickým mapovala bezbariérové trasy v Brně (projekt Route4all).

Projektový tým

Samostatnou zainteresovanou stranou se stal i projekt sám — jak díky účasti člena Poradního sboru v projektovém týmu, tak díky délce spolupráce (tři a půl roku) a povaze projektu (strategické a procesní řízení, komunikace apod.) je potřebné vnímat projektový tým jako specifického aktéra a reflektovat i oborové složení týmů (sociální

4 Brňáci pro Brno [online]. 2021. Brno [cit. 28. 2. 2021]. Dostupné z: <https://brnaciprobrno.cz>

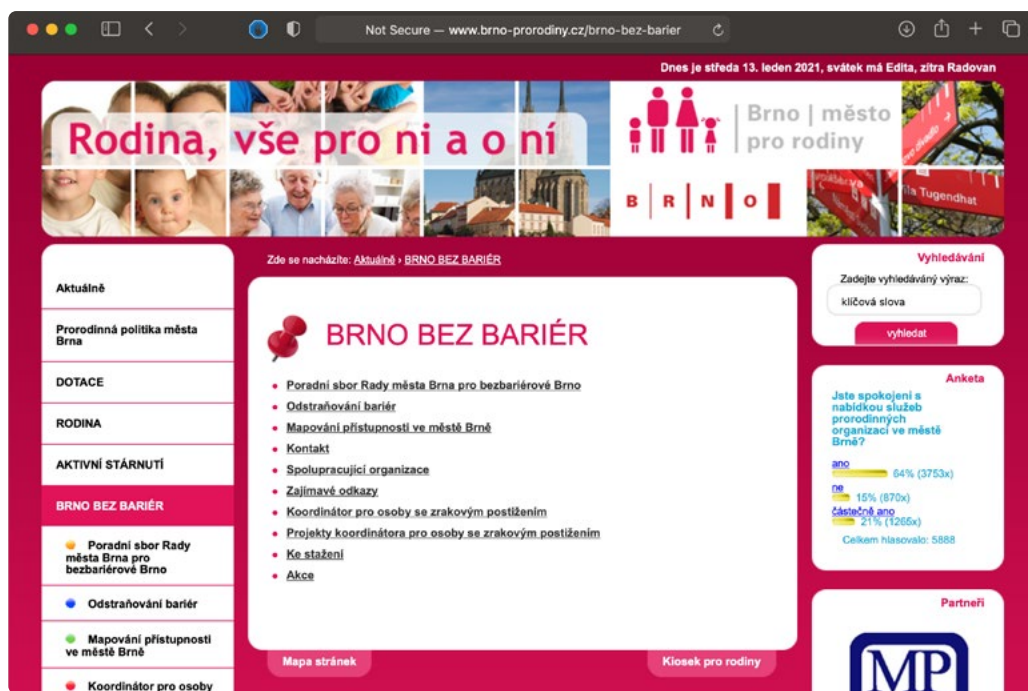
5 DPMB, a. s., DPMBinfo [software]. [cit. 2. 2. 2021]. Dostupné z: <https://dpmb.cz/cs/sms-mobilni-aplikace>

6 Sledování provozu IDS JMK [online]. Brno, 2021 [cit. 19. 2. 2021]. Dostupné z: <https://mapa.idsjmk.cz/>

7 Mapa přístupnosti [online]. Brno, 2021 [cit. 19. 2. 2021]. Dostupné z: <http://gis.brno.cz/mapa/mapa-pristupnosti>

geografie, kartografie, geoinformatika, design služeb). Kombinace expertizy ve strategickém plánování, terénním mapování, návrhovém procesu, mapování procesů a veřejné komunikace určovala paletu použitelných nástrojů při řešení problémů.

Častou charakteristikou zainteresovaných stran byl omezený prostor pro řešení problémů, které se nedotýkají bezprostředně jejich agendy. Každý aktér má jen částečný vliv na celkové prostředí a zároveň řešení dílčích problémů vyžaduje spolupráci několika stran (zejména na rozhraní věcné a technologické roviny).

Obrázek 8.3 Původní webová prezentace PSpBB (zdroj: brno-prorodiny.cz /13. ledna 2021/)

8.3.2 Existující nástroje

V době začátku projektu PSpBB publikoval výstupy na webové prezentaci prorodinné politiky brnoprorodiny.cz v sekci *Brno bez bariér* a za necelý rok fungování vznikly základy procesů pro řešení podnětů. Původní web byl omezen stárnoucím technologickým řešením (vznikl v roce 2009), a tak měl jednoduchou strukturu (na obrázku 8.3 je stav z počátku roku 2020), v níž se však skrývalo relativně hodně obsahu (např. zápisy poradního sboru nebo v sekci „Ke stažení“ schovaný seriál videí *Pomáhejme*

správně, který radil, jak pomáhat osobám se zrakovým znevýhodněním na veřejnosti a v dopravě). Obsah však na webu nebyl dobře dohledatelný a přístupný.

Pro správu podnětů požadujících bezbariérovou úpravu vytvořila tajemnice PSpBB přehled v tabulkovém procesoru Microsoft Excel a aktualizovala jej v návaznosti na emailovou a telefonickou komunikaci. Postupně se ukazovaly různé nedostatky takového řešení — zejména obtížné sdílení aktuálních informací a udržování aktuálního záznamu o řešených podnětech.

8.3.3 Technologická infrastruktura a její limity

Zjišťování požadavků na technologické řešení probíhalo především ve spolupráci s OMI. Dosavadní praxe požadavky ani doporučení ohledně technického řešení nestanovovala (veškerý software je vyvíjen a provozován buďto interně, anebo třetí stranou a předání softwaru do správy města od třetí strany není vítané) a zároveň neexistují systémy, které by bylo výhodné integrovat (např. systém jednotného přihlášení se v roce 2018 teprve připravoval a nebylo pravděpodobné, že bychom jej do konce trvání projektu mohli využít; mapa přístupnosti existuje jako aplikace, ale neposkytuje otevřené rozhraní). Při návrhovém procesu jsme na tato zjištění museli reagovat radikálním omezením dosahu aplikace pouze na členy PSpBB, protože širší řešení by nebylo udržitelné — příliš košatou aplikaci by bylo náročné technicky spravovat a zároveň by další integrace vyžadovala intenzivní uživatelskou podporu.

8.3.4 Zpřesněné zadání

Z průzkumu potřeb zainteresovaných stran vyplynulo, že do řešení bezbariérovosti města vstupuje řada aktérů, z nichž někteří budou muset být aktivními uživateli IS. Klíčoví členové sboru při práci téměř nevyužívají informační systémy pro plánování a spolupráci v rámci odboru — vše běží skrze obecné služby, jako je email, kancelářské aplikace a individuální nástroje jednotlivých osob, zatímco např. intranet funguje především jako znalostní báze a rozcestník na té nejobecnější úrovni města. Z analýzy technologické infrastruktury navíc vyplynul požadavek na možnou budoucí ad hoc integraci s novými systémy města.

8.4 Návrh a implementace softwaru

Mapování aktérů a jejich potřeb a požadavků, existujících nástrojů a technologické infrastruktury vedlo k zpřesňování zadání projektu a k výběru typu vyvíjeného softwaru. V našem případě šlo o software „na klíč“, provozovaný na webu, poskytovaný pod svobodnou licencí a dodávaný v rámci jednorázového grantového projektu (tvorbu tedy platí zapojené instituce a grantová agentura, zadavatel „pouze“ alokuje zdroje pro spolupráci v návrhovém procesu). Různé další vlastnosti spojené s přípravou softwaru nabízí rámeček 8.3.

Rámeček 8.3 Slovníček výrazů spojených s vlastnostmi softwaru

Předání softwaru k užívání, ať už ve formě prodeje, předání zakázky mezi zpracovatelem a odběratelem, ale i bez finančního plnění, má svá specifika. Mimo jiné i kvůli tomu, že je snadné, na rozdíl třeba od nábytku, program beze ztráty duplikovat (šatní skříň nemůžete pořídit jednou a nakopírovat ji do různých pokojů). Historicky tak vzniklo mnoho různých způsobů, jak se tvorbou softwaru uživit, jak jej dopravit k zákazníkovi a jak je takový software „zabalený“. Následující příklady nejsou zcela vyčerpávající: chceme zde především představit některé pojmy, které používáme dále v textu.

Různé aplikace se mohou lišit **mírou přizpůsobení**: krabicový software koupíte v obchodě a krom průběžné aktualizace a možností přizpůsobení pomocí *nastavení* má každý zákazník identický program (typicky jde o kancelářské aplikace, multimediální editory, počítačové hry apod.). Software tvořený „na klíč“ je přesným opakem, vzniká na základě dohody s dodavatelem a může být složen z předem definovaných komponent a úplně nového kódu psaného na míru potřebám zákazníka.

Programy se mohou lišit tím, **kde jsou spuštěny**: některé spouštíte přímo ve svém počítači (například MS Word, Photoshop), jiné fungují centrálně a přistupujete k nim např. prostřednictvím webového prohlížeče (například Office 365, Seznam.cz nebo městský intranet).

Software může mít různé typy licence, která opravňuje uživatele k určitým **způsobům užití**: některé licence umožňují pouze velmi úzké využití (například spuštění na určitém počtu počítačů, zákaz přeprodávání apod.), jiné tato omezení rozvolňují (tzv. otevřené licence umožňují úpravu softwaru, zkoumání zdrojového kódu apod.), anebo omezení přímo považují za problematická (tzv. svobodné

licence kladou velký důraz na aktivní roli každého uživatele při nakládání s programovým kódem). Důležité je, že každá forma licencování může být spojena s **různými komerčními modely**: otevřený kód („open source“) neznamena nutně distribuci zdarma — každý program je nutné udržovat v provozu, stejně jako dostupnost zdarma neimplikuje svobodné užití softwaru — to může být limitované i v rámci uživatelského rozhraní, například reklamou nebo nutností trvalého připojení k internetu. Komerční modely pak mohou fungovat na bázi jednorázového prodeje (krabicový prodej, ale i jednorázový nákup vývoje „na klíč“), licencování na určitou dobu (model předplatného) nebo třeba nákupu programátorské práce (agilní přístup).

Abychom mohli software vyvinout v souladu s potřebami aktérů a předat jej k dalšímu provozu městu, začali jsme se věnovat i možnostem technického řešení. Potenciální prostor pro spolupráci jsme viděli v aktivitách, které realizovaly BKOM (aplikace Brňáci pro Brno) a Odbor dopravy MMB (aplikace „Apka Ťapka“). Po diskusích jsme se rozhodli navázat spolupráci se společností BKOM, zatímco GIS OMI se rozhodl přípravu aplikace prozatím pozastavit, aby nevznikla duplicitní funkcionality, protože obě aplikace směřovaly ke stejným cílům a náš projekt umožňoval přemostění mezi oběma organizacemi. K další konkretizaci možné spolupráce však nedošlo a v následujících letech se nám na ni již nepodařilo navázat. Domníváme se, že důvody pro neprohloubení spolupráce souvisí s leitmotivem „... kdo to bude dělat?“.

Řešení projektu bylo rozděleno na tři části. Jednotlivé části jsou provázané, ale byly realizovány jako samostatné moduly:

- 1 informační systém**, který zajišťuje chod instituce — uchovává informace, umožňuje sledování zpracovávaných záležitostí, zprostředkovává diskuse a připomínkovací procesy, funguje jako nástroj pro rozesílání pozvánek na setkání Poradního sboru apod.
- 2 webové stránky**, které prezentují činnost Poradního sboru navenek a podávají klíčové informace pro osoby, pro něž je problematika přístupnosti důležitá,
- 3 nástroj pro hlášení podnětů**, pomocí kterého veřejnost může hlásit nalezené problémy v přístupnosti.

Následující tři sekce jsou oddělené funkčně, ale i chronologicky — poznatky získané při tvorbě informačního systému se promítly do webové prezentace a stejně tak z předchozích fází výzkumu vychází návrh nástroje pro hlášení podnětů.

8.4.1 Informační systém

Informační systém (IS) byl v projektu koncipován coby nástroj pro „komunikaci aktérů veřejné správy“. V první fázi (v kontextu vývoje softwaru mluvíme o iteraci) jsme rámovali IS jako „nástroj pro správu informací a management zodpovědnosti“. Jeho půdorys vznikl analýzou existujících procesů řízených tajemnicí sboru, které vedou k naplňování úkolů a činností vytyčených ve statutu PSpBB:

- 1 V první řadě jde o proces řešení podnětů, které PSpBB vyřizuje: jde o stížnosti na problémy v přístupnosti ve veřejném prostoru a ve službách města. Může jít o vznikající bariéru v terénu (např. při stavební úpravě), nefunkční zařízení nebo prvek (např. zvuková signalizace na semaforu) anebo požadavek na systematické řešení nějakého problému (např. instalace indukčních smyček na úřadech). Podněty tohoto typu přicházejí do PSpBB a ten musí vyhledat partnery k řešení (provozovatele, majitele parcel apod.) a s nimi dohodnout postup, který povede k vyřešení podnětu. Proces řeší primárně tajemnice PSpBB a hledá partnery především mezi jeho členy a mezi lidmi z ostatních odborů MMB a městských firem, ale i mezi soukromými firmami a jednotlivci, pokud se jich podaný podnět dotýká.
- 2 Druhým procesem je konzultování různých typů stavebních dokumentací, které do PSpBB přicházejí z různých úřadů, které se podílejí na jejich schvalování. Pro zpracování konzultací funguje uvnitř sboru menší skupina konzultantů a samo vyřizování konzultací je poměrně přímočaré, systém zde může pomoci zejména jako centralizované úložiště často objemných souborů. Celý proces se realizoval „*emailem, a zase vždy záleží, jestli se koná sbor, nebo nekoná, protože já to dělám i podle toho. (...) Většinou to předám [někomu] nebo [někomu jinému] nebo jak oni se mezi sebou domluví.*“ (členka PSpBB). Zároveň existovala poměrně jasná představa o tom, jak praxi posunout dál: vytvořit „*konzultační skupinu, která by se scházela častěji, nebo by se ani nemusela scházet, byla by v nějakém virtuálním prostoru, mailu nebo na nějaké platformě a nebylo by potřeba se scházet fyzicky. Aby mohla konzultovat častěji a akčněji....*“

- (členka PSpBB). Problematické je i samotné získávání všech dokumentací pro činnost PSpBB. Některé instituce totiž dokumentace nepředávají a jiné s předáním váhají, protože předpokládají, že dokumentace již byla zaslána dříve, popřípadě že to může znamenat zdržení celého projektu.
- 3 Třetí proces se týká řízení PSpBB — organizace pravidelného setkávání, zadávání specifických úkolů a diskuse nad společným postupem.
 - 4 Čtvrtým procesem, který vyplynul ze záměru našeho projektu, je archivace znalostí a dobré praxe a nakládání se strategickými dokumenty.

Všechny tyto procesy byly zprostředkovány primárně emailem, který ve větším objemu způsobuje administrativní přehlcení. Snaha sledovat, k jakým adresátům se jednotlivé záležitosti dostaly, je v takovém prostředí často marná: „[kolegové] k tomu napíší nějaké vyjádření, které pošlou paní [A], a mě dají vždy do kopie, abych věděla, jak se to šíří [mezi úřady]“ (členka PSpBB). Email navíc neumožňuje odesílání větších příloh, které je pak nutné ad hoc paralelně posílat přes webové služby pro odesílání souborů (Úschovna, Google Drive, One Drive apod.). Data byla dostupná pouze na jednom počítači a bylo tak obtížné předávat aktuální informace dalším členům PSpBB mimo pravidelná setkání všech členů.

Rámeček 8.4 Ilustrační příklad řešení podnětu

Pro představu, jak probíhá typické zpracování podnětu zasláního veřejností, jsme sestavili ilustrační příklad vycházející z praxe PSpBB:

- 1 Dojde k nahlášení podnětu: problémem je bariérový přístup na zastávku MHD.
- 2 Podnět je přijat a odesílatel dostává zprávu o registraci podnětu.
- 3 Poradní sbor hledá, kdo vlastní pozemek (zde nejspíše BKOM, ale ne nutně, může to být například Městská část nebo DPMB) a kdo je správcem zastávky MHD (zde to bude nejspíše DPMB). (V tomto bodě je příklad velmi zjednodušen, protože jak vlastnictví, tak správa může být rozdrobená mezi mnoho subjektů.)
- 4 S nalezenými třetími stranami je problém ověřen. Pokud jsou to organizace zastoupené v PSpBB, řeší se problém přímo mezi členy, což snižuje náročnost

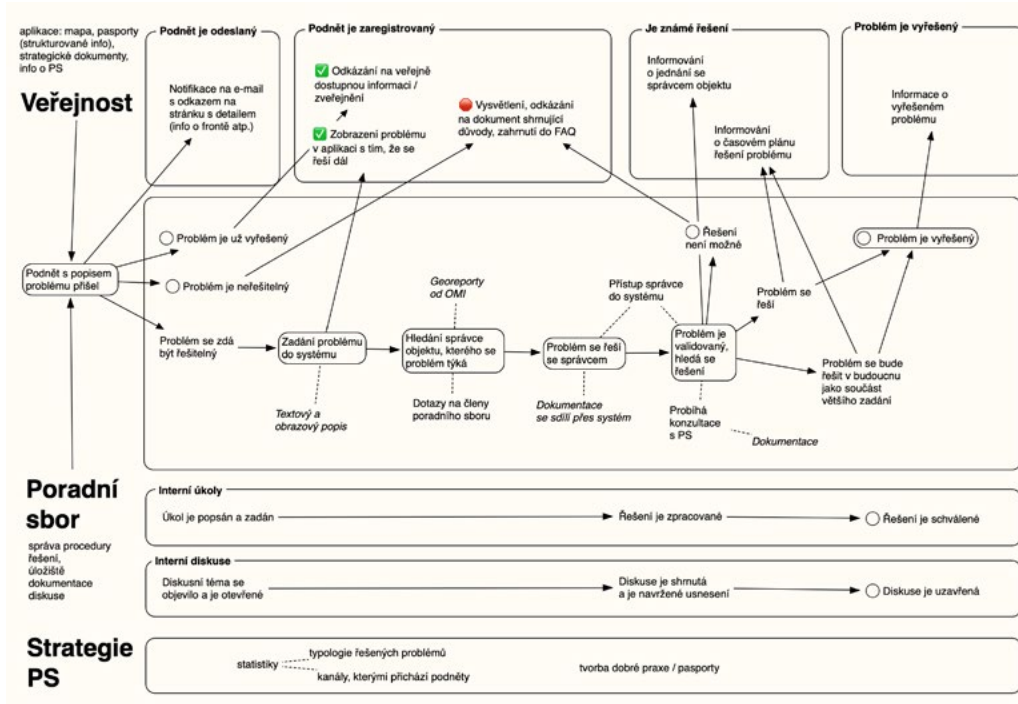
- jednání. Třetí strany, které se činnosti sboru neúčastní, je nutné oslovit oficiálně a vyčkat na odpověď.
- 5 Dále se hledá řešení — zda např. stačí oprava objektu, či zda je nutné připravit na mnoha úrovních náročnější rekonstrukci, nebo třeba zda se v lokalitě chystá v následujících letech výrazná přestavba, jejíž součástí by mohlo být řešení podnětu.
 - 6 Po nalezení způsobu řešení je podnět z pohledu PSpBB vyřešený. Pokud dojde ke stavební úpravě, PSpBB může být zapojen do konzultací, ať už v terénu, nebo nad zpracovanou dokumentací. Po dokončení úprav může PSpBB zkontrolovat řešení v terénu. Samotné realizace úprav ale neprovádí.

Řešení podnětů bylo spravováno pomocí přehledu v tabulkovém procesoru. Tyto tabulky představovaly de facto první prototyp informačního systému — jednotlivé sloupce obsahovaly jak nejzásadnější informace, tak i základní kostru procesu. Naším úkolem tedy bylo především prověřit a hlouběji prozkoumat související procesy a poté je pomocí technologií zefektivnit a rozšířit tak, aby PSpBB mohl snadněji dosahovat svých cílů.

Ve fázi návrhu systému jsme řešili dvě důležitá rozhodnutí. V první řadě bylo nutné určit, kdo bude mít přístup do systému a tedy i jak široký bude jeho záběr. Druhým rozhodnutím byl způsob realizace funkčního prototypu.

Při zpracování podnětů je okruh zapojených lidí velmi široký a různorodý. U konzultací stavebních dokumentací je okruh užší, nicméně bylo užitečné zapojit i instituce, které dokumentace PSpBB předávají (např. BKOM, Investiční odbor). Rozhodnutí pro zúžení okruhu zapojených osob podpořila analýza procesů, při nichž procházejí IS různé typy *záležitostí*⁸ (viz obrázek 8.4):

8 Slovo *záležitost* jsme zvolili jako obecný termín zastřešující ostatní (podnět, úkol, diskuse) a při implementaci jsme sjednotili terminologii napříč používaným softwarem. Běžným českým termínem v kontextech uživatelské podpory a projektového řízení bývá počestěné slovo „tiket“ (z anglického support ticket, které označuje popis klientského problému), problém či úkol.

Obrázek 8.4 Procesní schéma práce PSpBB (zdroj: vlastní zpracování)

- Zmapovali jsme průchod „podnětu“ poradním sborem a kontaktní body pro komunikaci s veřejností (obrázek 8.2). Tento průchod ukazuje jednotlivé stavy, do nichž se podnět může dostat, od přijetí popisu problému až po jeho vyřešení — mezitím je potřeba např. zjistit, zda je problém vůbec řešitelný, zda není řešen jinde, zmapovat správce a vlastníky, kterých se problém týká, atp. V každé fázi procesu je pak nutné transparentně informovat veřejnost o aktuálním stavu řešeného podnětu.
- Konzultační práce byly zobecněny na proces řešení „úkolů“ — krom potřeby znát stav řešení konzultace a sdíleného úložiště dokumentací bylo potřebné jen sjednotit pojmenování jednotlivých úkolů, aby úkoly byly snadno zpětně dohledatelné (např. v situaci, kdy přicházejí různé typy dokumentace ke stejné stavbě). Ve formě úkolů pak mohou být vkládána i jiná dílčí zadání z oblasti řízení PSpBB.
- Část řízení PSpBB byla popsána procesem „diskuse“, která na rozdíl od úkolu nemá jednoho řešitele, ale směřuje k celému poradnímu sboru nebo skupině členů. Kromě diskusí na různá témata související s předmětem zájmu sboru

má tuto charakteristiku například organizace setkávání sboru, při níž je potřeba poskládat program a později připomínkovat zápis.

- Proces archivace znalostí a nakládání se strategickými dokumenty se primárně týká veřejné části systému, tedy webové prezentace. Systém musí především umožňovat archivaci průběžně vznikajícího obsahu a tvorbu exportů a statistik, aby bylo možné praxi vyhodnotit.

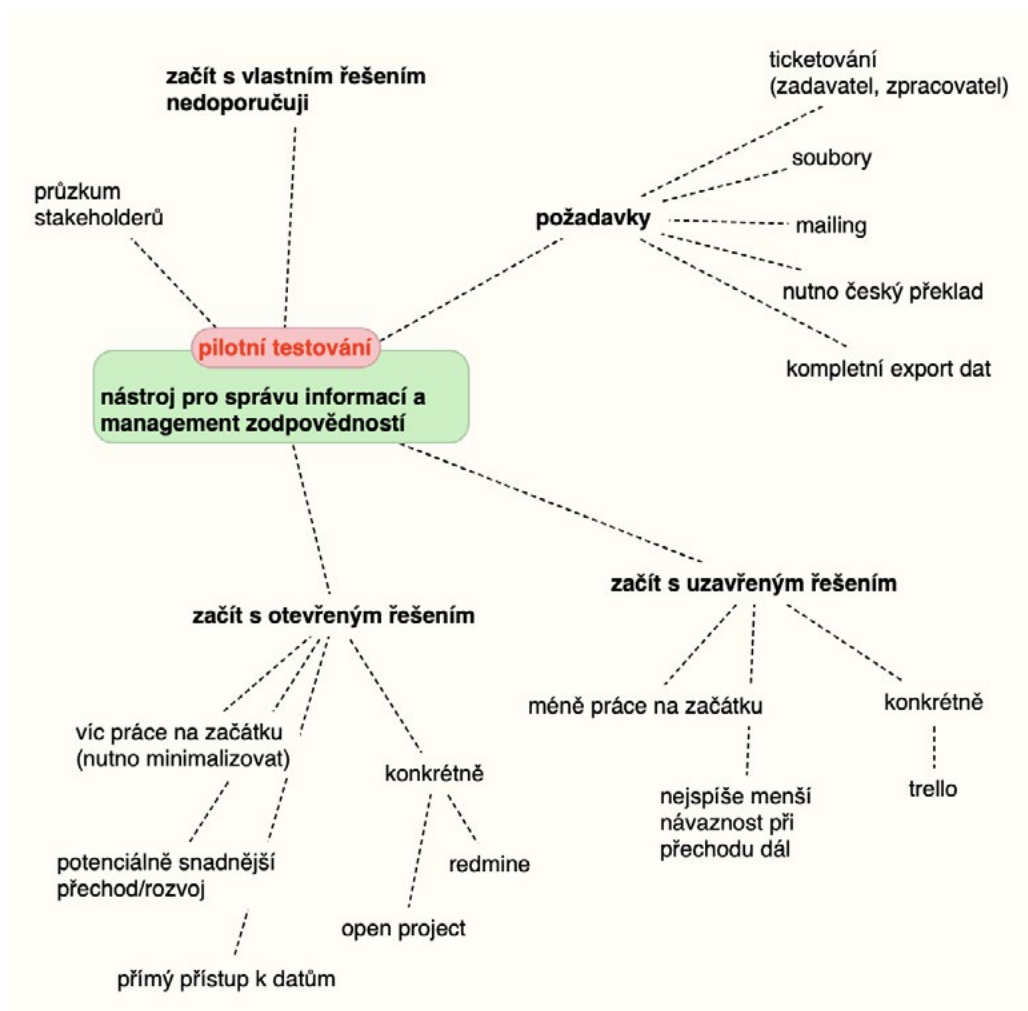
Podstatným zjištěním bylo, že systém se zásadně neliší od běžných systémů pro sledování podnětů (issue tracking system). V těchto systémech vznikají „tikety“, které reprezentují jednotlivé podněty, a ty procházejí předem stanoveným procesem, během kterého se mění jejich stav (např. „příprava“, „ve zpracování“, „dokončeno“) a vlastník (ten, jehož zodpovědností je něco udělat, aby bylo možné tiket předat dále).

Procesní schéma prošlo dvěma iteracemi. Ve spolupráci s tajemnicí PSpBB jsme testovali rozhraní existujících aplikací pro sledování podnětů (konkrétně Redmine a Trello), abychom ověřili, zda v obdobném nástroji budeme schopni srozumitelně modelovat existující pracovní postupy.

Druhým důležitým rozhodnutím byl způsob realizace funkčního prototypu (zvažované možnosti ukazuje obrázek 8.5). V počáteční fázi jsme počítali s tím, že prototyp může být v průběhu kdykoli nahrazen úplně jiným řešením. Rozhodovali jsme se mezi přizpůsobením hotového řešení (jako jsou např. aplikace Trello, Basecamp, Jira apod.), přizpůsobením aplikace s otevřeným zdrojovým kódem (Redmine, Open Project) a vývojem vlastního prototypu. Výhodou hotového řešení je minimalizace množství práce na počátku a uživatelsky příjemné rozhraní. Nevýhodou je komplexnost a rigidita rozhraní, která limituje prototypovací práci i provoz. V případě aplikací Basecamp a Jira byla nepřekonatelnou překážkou nedostupnost v českém jazyce. Prototyp postavený na aplikaci s otevřeným kódem umožňuje rozsáhlejší úpravy a výhodou je též snadný export dat, ale vyžaduje přizpůsobení se využitým technologiím a brzdí počáteční fázi testování. Vývoj vlastního řešení umožňuje otestovat prakticky cokoliv, ale na druhou stranu jde o nejnákladnější řešení, které zároveň zvyšuje pravděpodobnost, že finální řešení bude také nutné kompletně realizovat na míru. K dispozici jsme měli vývojáře, žádná z variant tedy nebyla nerealistická.

Vývoj *vlastního řešení* jsme zavrhlí kvůli velkým úvodním nákladům na prototypování a zároveň kvůli možnosti dotažení prototypu bez výměny zvoleného řešení: předání zcela unikátního kódu budoucímu správci a jeho další udržování by bylo výrazně

komplikovanější než předání upravené verze již existujícího softwaru. K rozhodnutí pro využití aplikace s otevřeným kódem spíše než hotového řešení nás vedla především omezená kapacita členů sboru pro testování a iterace řešení. Výsledná volba programu Redmine pak byla dána konzervativnějším návrhem aplikace (např. oproti Open Project), což usnadnilo úvodní prototypování.

Obrázek 8.5 Myšlenková mapa jako podklad ke schůzce k výběru řešení (únor 2018) (zdroj: vlastní zpracování)

Pilotní provoz IS jsme spustili v dubnu 2019. Zpětnou vazbu jsme sbírali přes samotný IS a email, ale též skrze zúčastněné pozorování členů PSpBB při zaškolování

a diskusích na setkáních sboru. Během následujících šesti měsíců jsme provedli úpravy v používaném názvosloví, v modelovaných procesech i v uživatelském rozhraní. Některé náročnější úpravy probíhaly dále i v roce 2020 — především přizpůsobení komplexnějších částí aplikace pro osoby se zrakovým a sluchovým znevýhodněním: přepis informací prezentovaných ve formě tabulky do přehlednějších seznamů a zlepšení globální navigace v systému a další. Ukázalo se, že prototyp není nutné reimplementovat s využitím jiných technologií a že dobře plní všechny požadované funkce, postupně tedy mohl přecházet do ostrého provozu.

Rámeček 8.5 Jak na základě průzkumu formulovat designovou výzvu?

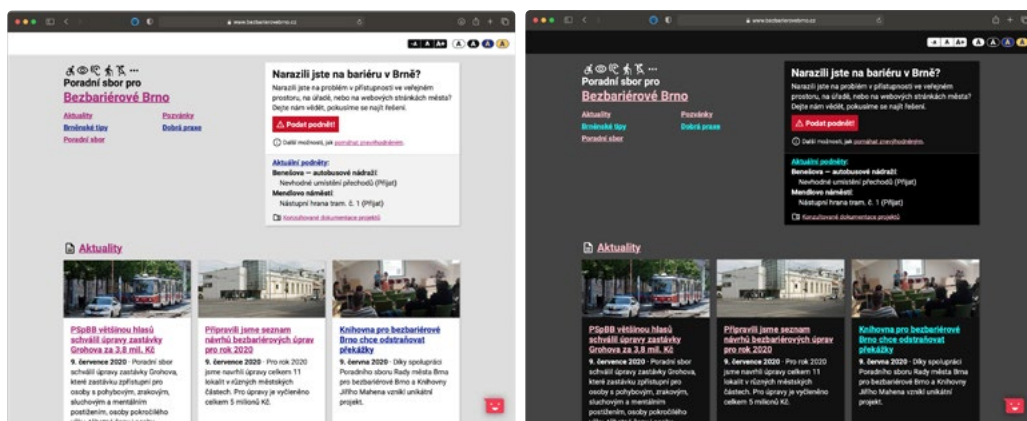
Mezi mapováním problému a hledáním řešení, dvěma hlavními fázemi návrhového procesu, je nutné formulovat precizně designovou výzvu jako hlavní podklad pro návrh řešení zmapovaného problému. Designéři často pro formulaci používají formát otázky začínající slovy „Jak bychom mohli...?“

Celé znění designové výzvy poté můžeme formulovat jako doplnění následujícího výroku: „*Jak bychom mohli (udělat něco) pro (konkrétně definované lidi nebo cílové skupiny), abychom (dosáhli nějaké pozitivní změny)?*“ Formulace otázek pomáhá prozkoumat interakci mezi problémem a řešením v konkrétním kontextu a zároveň sjednocuje porozumění situaci u designového týmu a zapojených účastníků aktivit ze strany klientů.

8.4.2 Webové stránky

Původní sekce *Brno bez bariér* na webu *brnoprorodiny.cz* obsahovala poměrně velké množství informací, ale nebyla uspořádána tak, aby tyto informace byly snadno přístupné. Primárním cílem navrhovaného webu je informovat o fungování poradního sboru, výsledcích jeho práce a výsledcích práce Odboru zdraví v oblasti přístupnosti a v neposlední řadě umožňuje podání podnětů při nalezení bariéry v brněnském veřejném prostoru, na úřadech či ve službách města. Stejně jako u IS je u tohoto webu kladen podstatný důraz na přístupnost — nejzásadnější je dobrá informační architektura, dodržení dobrých postupů při tvorbě webu a základní možnosti přizpůsobení kontrastu a velikosti písma. Vedle toho je pak důležité zpřístupnění obsahu uživatelům

českého znakového jazyka (ČZJ), které jsme konzultovali a připravovali s experty ze specializovaného střediska Teiresiás Masarykovy univerzity.

Obrázek 8.6 Prototyp webu ve světlé a tmavé barevné variantě (zdroj: vlastní zpracování)

Stejně jako v případě IS vznikl návrh webových stránek postupně. V návaznosti na zjištění z výzkumů a zkušenosti z implementace interního systému jsme si kladli otázky typu „Jak bychom mohli...?“ (viz rámeček 8.5), které pomáhají vydefinovat příležitosti a konkrétní zadání. Z těchto otázek jsme pak vybrali několik nejdůležitějších. „Jak bychom mohli

- představit činnost sboru veřejnosti?“
- průběžně informovat o činnosti sboru?“
- představit projekt a strategické plánování?“
- usnadnit podávání podnětů?“
- efektivně pracovat s veřejným kontaktem na tajemnici PSpBB?“

Vzhledem k nástupu první vlny pandemie COVID19 namísto několika postupně zpřesňovaných prototypů jsme zvolili výrazně odlišnou cestu: pokusili jsme se k testování doručit co nejpodrobnější interaktivní prototyp (viz obrázek 8.6), který je možné připomínkovat, jako by šlo o prakticky hotový web (a tedy nejen po stránce funkční, ale i obsahově). Rizikem takového přístupu je obava hodnotitelů z toho, že kritikou někomu „zkazí“ práci — zatímco u tzv. wireframu (schematického modelu webu), který vypadá

jako propiskou narychlo načrtnuté schéma, je snadnější říct „celá tato část je zbytečná/ chybná“, u kompletního webu se objevuje větší zdrženlivost. Toto jsme se pokusili kompenzovat opakovaným důrazem na popis celého procesu.

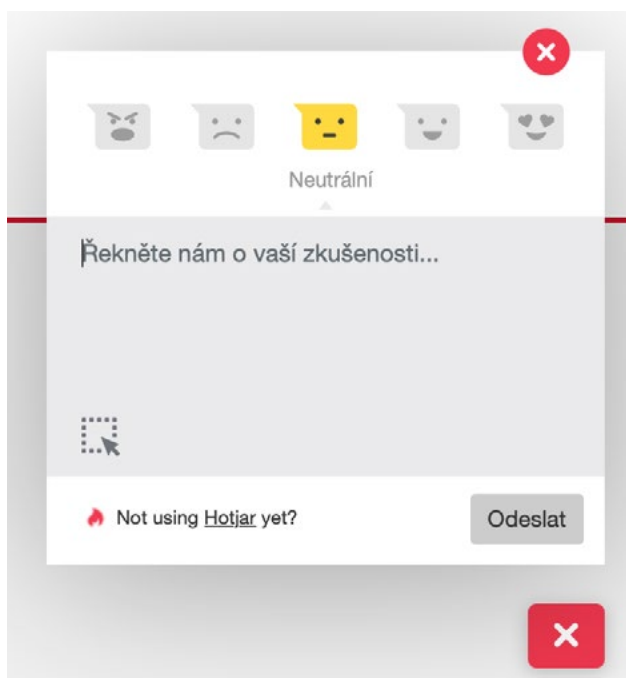

Obrázek 8.7 Revidovaná sekce „Brněnské tipy“ v prototypu webu (zdroj: vlastní zpracování)

Web Bezbariérové Brno (bezbarierovebrno.cz) jsme navrhovali na základě několika základních scénářů podstatných pro osoby z cílových skupin: primárně pro osoby se znevýhodněním, které v Brně bydlí, do Brna se stěhují nebo dojíždějí (šíří cílových skupin se znevýhodněním přebíráme ze strategického plánu, blíže kapitola 6), sekundárně pro zájemce o problematiku bezbariérovosti z Brna a ze samospráv jiných měst v České republice a širší veřejné správy. Obsahově se web skládá z následujících částí:

- Pro užší kontakt veřejnosti s poradním sborem jsme navrhli Aktuality představující výtahy ze zápisů upravené tak, aby byly čitelnější pro veřejnost.

Cílem je dostat dění ve sboru před širší publikum bez nutnosti sepisování nových textů — v průběhu roku 2021 jsme se snažili najít co nejjednodušší proces pro produkci těchto textů s ohledem na omezené kapacity Odboru zdraví, který se bude starat o aktualizaci webu.

Obrázek 8.8 Nástroj pro sběr zpětné vazby Hotjar nasazený na prototypu webu (zdroj: vlastní zpracování)

- Jako do té doby chybějící rozcestník informačních zdrojů o přístupnosti v Brně slouží sekce Brněnské tipy (viz obrázek 8.7). Zásadní pro nás bylo udržet charakter rozcestníku, aby nevznikal originální obsah, ale aby obsahy již existující byly pouze agregovány na jedno místo. Jedna ze sekcí je věnována možnostem, jak mohou lidé efektivně pomáhat lidem se znevýhodněním (tato sekce je odkazována z dalších částí webu, aby byla dohledatelná).
- Sekce Pozvánky odkazuje na akce, které sbor přímo či zprostředkovaně pořádá, a na akce v oblasti bezbariérovosti, jejichž pozvánky byly zaslány Odboru zdraví. Opět s ohledem na kapacity Odboru zdraví byla nalezena cesta, jak agregovat informace s co nejnižšími nároky na čas správců.

- Sekce Plánování a dobrá praxe se soustředí na výstupy a činnost sboru a obsahuje např. příklady dobré praxe, které jsou schváleny sborem k publikování, slovníček pojmů, který vychází z příkladů dobré praxe, metodiky, příručky a další materiály, které se týkají přístupnosti veřejného prostoru. Tato sekce je zajímavá i pro sekundární cílové skupiny, především pro další samosprávy, které řeší obdobné situace.
- Dále web představuje Poradní sbor jako orgán propojující různé odbory se společným cílem. Sekce obsahuje seznam všech zapojených organizací a členů sboru a úplné zápisy ze zasedání včetně příloh a seznam dokumentací, které má Poradní sbor k dispozici ke konzultaci.

Vzniklý prototyp webu jsme v červnu 2020 představili členům PSpBB a dali k dalšímu kolu připomínkování. To již probíhalo skrze diskusi v IS a zároveň pomocí nástroje Hotjar (viz obrázek 8.8). V případě potřeby bylo též možné zaslat připomínky emailem anebo se domluvit na jiné formě zpětné vazby. Zapracovali jsme také připomínky a předali web do dalšího kola připomínkování již společně s rozhraním pro sledování podnětů.

8.4.3 Rozhraní pro sledování podnětů

Rozhraní pro sledování podnětů pro řešení bariér od občanů je ve výsledné podobě součástí webu PSpBB a propojuje jej s IS. Rozhraní umožňuje podání podnětu a sledování jeho zpracování. Sekce je propojena s IS poradního sboru a viditelné jsou pouze schválené podněty, ke kterým je možné doplnit upřesněný titulek, lokalitu a popis stavu řešení. Přijaté podněty jsou prezentovány veřejně jak pro kontrolu, tak pro inspiraci — co se již řeší, jaká je vhodná formulace problému, jaké podněty mají malou šanci na úspěch.

8.4.4 Nově vzniklé procesy

Tvorba webu přinesla nové procesy, které jsou potřebné pro fungování sboru a správu nově vytvořeného webu: publikování aktualit (po publikování zápisu ze zasedání je možné vytáhnout několik důležitých zpráv a ty publikovat s titulkem), publikování pozvánek (na emailovou adresu určenou k tomuto účelu mohou lidé zasílat pozvánky, které jsou pak vkládány na web), aktualizaci Brněnských tipů (jednou ročně se provádí revize informací na webu, případně v reakci na podnět veřejnosti), zveřejňování

přijatých podnětů (podněty vkládá do systému veřejnost, při přijetí je potřebné podněty pojmenovat dle interních pravidel a potvrdit zveřejnění) a informování zainteresovaných stran o konzultovaných dokumentacích.

8.5 Pnutí během vývoje

Předchozí text kapitoly může působit dojmem, že vývoj řešení je jednoduchá cesta z bodu A do bodu B, rozdělená na iterace, během kterých upřesňujeme zadání a upravujeme prototypy. Během práce jsme však naráželi na různé typy pnutí, kterým stojí za to věnovat pozornost.

Ta nejzásadnější pnutí lze rozdělit do tří širokých kategorií:

- 1 Rozpor mezi strategickým směřováním poradního sboru a jeho aktuálně dostupnou kapacitou zdrojů (zejm. v personální oblasti) se promítal do návrhových procesů i do výsledků: museli jsme navrhovat prostředí, které v nejširší možné míře usnadňuje, prezentuje a zprostředkovává činnost PSpBB, je schopné adaptace na budoucí vývoj, ale zároveň je spravovatelné s minimální zátěží a nevypadá přitom prázdně či zanedbaně.
- 2 Rozpor mezi dobrou praxí softwarového vývoje a možnostmi součinnosti ze strany zadavatele, který vycházel jak z nastavených pracovních postupů, tak z organizačních důvodů spojených s projektem.
- 3 Fungování softwarového vývoje uvnitř grantového projektu přineslo jak problémy, tak výhody: projekt umožnil kvalitní mezioborovou spolupráci, na druhou stranu předem daná časová omezení často nekolidovala s požadavky vznikajícími během agilního vývoje.

Než se pustíme do popisu jednotlivých pnutí, chceme ještě jednou zdůraznit, že naším záměrem je ukázat obecnější strukturální problémy, nikoliv kritizovat konkrétní osoby, oddělení nebo Brno. Zkušenost v tomto projektu může být vnímána i jako neproblematická. Obdobné postupy a problémy se stále objevují ve veřejné i soukromé praxi, nicméně právě proto považujeme za užitečné je popisovat a upozorňovat na ně. Upozorňujeme vždy také na strategie a součinnosti, které nám během projektu pomáhaly zvládat jednotlivé typy pnutí a snižovat rizika z nich vyplývající.

8.5.1 Rozpor mezi strategickým směřováním a dostupnými kapacitami

Příkladem rozporu mezi strategickým směřováním a dostupnými kapacitami sboru může být hledání zdrojů pro správu veřejné části webu: zatímco IS má z pohledu nároků na zdroje negativní bilanci, protože jeho fungování odbourává velkou část administrativní zátěže, prezentace Poradního sboru skrze webovou platformu vyžaduje pravidelnou péči (původní web byl spíše odkladištěm souborů).

Zatímco narůstal objem práce spojené s již existujícími činnostmi sboru, nebylo možné předpokládat, že bude v budoucnu možné vyčlenit pracovní sílu pro zpracování nové agendy⁹ (o to více pak v krizovém roce 2020) — a zároveň bylo obtížné dosažitelné jednání, které by nám mohlo dát buďto obrysy, anebo přímo závazek k budoucí změně. Veřejný web tak bylo nutné navrhnout tak, aby fungoval i s minimální časovou dotací, ale umožňoval škálování, pokud se časem zdroje objeví. Samotné reprezentativní řešení, které dokáže dobře prezentovat činnost Poradního sboru, může vést k navýšení zdrojů, ale zároveň navýšení zdrojů nesmí předpokládat.

Město Brno bylo v projektu reprezentováno tajemnicí Poradního sboru, kromě ní však má vliv na činnost sboru mnoho stakeholderů: mj. Odbor zdraví, náměstek primátorky, jenž má Odbor v gesci, Rada města, spolupracující odbory, městské firmy, technické zajištění atp. Tito strukturují příležitosti Poradního sboru a jsou mezi sebou různě mocensky provázáni.¹⁰ Kvůli tomu je problematické je oslovovat přímo, což znesnadňuje operativní řešení jednotlivých problémů s těmi, kterých se týkají. Situace není jednoznačně definovaná — nelze říct, že konkrétní jednání by jistě způsobilo konkrétní komplikace, ale spíše jde o nutnost projednávat vše s co nejširším zapojením všech dotčených, aby nevznikal pocit, že se něco řeší někomu „za zády“, anebo že určité kroky vedou k cílené kumulaci politického kapitálu. Tuto situaci jistě prohloubilo i to, že se start projektu potkal s předvolební kampaní a následnou proměnou radniční koalice. Nejde nám zde v žádném případě o kritiku oddělení úřední a politické roviny

9 Krom tajemnice, která se Poradnímu sboru věnuje v části své pracovní doby, věnují činnosti sboru jeho členové převážně nízké jednotky hodin měsíčně a na provozních záležitostech se nepodílejí.

10 Termín „mocenská provázanost“ zde nemá být nijak hodnotově zabarvený, jde nám jen o zdůraznění komplexity vlivové struktury v řízení města.

řízení — to je zásadní a užitečný princip veřejné správy. Problém ale nastává v interakci se složitou strukturou politických orgánů a úředního aparátu, v níž bylo obtížné udržet řešení konkrétních záležitostí v chodu — tam, kde to bylo možné, jsme se pak řešení spíše vyhýbali a šli takzvaně po „vlastní ose“, jinde jsme museli s větším či menším úspěchem hledat někoho, kdo situaci „posune dál“. To se týká i adopce technologického řešení městem, kterému se podrobněji věnujeme v následující sekci.

1.1. Předání IT řešení městu

Projektová žádost obsahovala předpoklad, že „*nasazení IS proběhne ve spolupráci s Odborem městské informatiky, který dále disponuje zdroji pro jeho implementaci*“. Nicméně již tehdy existovaly obavy: „*Za zásadní nejistotu v projektu považujeme úskalí implementace s dalšími systémy na straně [MMB]. Limity pro realizaci budou proto zjišťovány již v úvodní části projektu a bude s nimi kalkulováno i při návrhu IS. Související nejistotou je v tomto ohledu i spolupráce s implementačním týmem na straně města Brna.*“ (Přírodovědecká fakulta MU a Ústav geoniky AV ČR, 2017). První schůzky o spolupráci proběhly již na jaře roku 2018 a další jednání o udržitelnosti technického řešení probíhala i v následujících dvou letech. Spolupráci města s projektem garantovala Rada města Brna, přetavit však tuto garanci v konkrétní spolupráci se ukázalo být velmi složité.

Komplikace v této oblasti jsou trojího typu, vždy v kontrastu s výše představenou metodikou agilního vývoje:

- Město nemá nastavené procesy pro začlenění externě vytvářeného softwaru do dlouhodobé interní správy. Procesy chybějí jak při integraci se službami funkčními uvnitř města (chybějí dostupná rozhraní pro čerpání a předávání informací, jednotné přihlášení apod.), tak při zavádění do provozu (nejsou dány technické požadavky na zvolené řešení, spolupráce na vývoji, postup při předání apod.). Standardní řešení je tedy vývoj a jeho následný provoz třetí stranou, anebo naopak interní vývoj a provoz.¹¹ Při snaze o navázání spolupráce nebo i jen o pouhé předání vzniklé aplikace tak bylo nutné vše řešit ad hoc — systematická změna je možná pouze zevnitř Magistrátu města

11 Rizika takového postupu shrnuje Carnahan (2020) (blíže viz kapitola 4).

Brna. Zásadním problémem se to pro nás stalo i kvůli tomu, že v projekto-
vém týmu byl zastoupen pouze jeden vývojář, který musel validovat vlastní
práci — bez ohledu na kvalitu výstupů je výsledek v takové situaci vždy horší
a především hůře udržitelný, protože několik let vývoje probíhá prakticky
v izolaci a bez návaznosti na další strategické cíle a technologické požadavky
zadavatele.

- Magistrát města Brna koncentruje svou interní IT podporu do samostatného
OMI, který zajišťuje širokou paletu služeb (od provozu kancelářských počí-
tačů a vnitřní sítě až po vývoj aplikací a provoz IS města), a jednotlivé odbory
nemají vlastní zaměstnance s touto kompetencí. To způsobuje, že nebyla
naplnitelná základní podmínka agilního přístupu: neexistovala osoba v roli
vlastníka produktu, která by definovala uživatelské scénáře a přebírala jed-
notlivé výstupy, resp. tato role byla naplněna činností tajemnice sboru pouze
částečně.
- Městské firmy naopak vlastní IT oddělení mají, ale zřídka spolupracují s měs-
tem a mezi sebou — z našich setkání s jejich zástupci vyplynulo, že kvůli
neefektivní komunikaci s městem si firmy raději spravují systémy samy, byť
počítají s budoucí konsolidací. Městské firmy tak často v zájmu krátkodobé
udržitelnosti vytvářejí duplicitní řešení, což je výhodné pro redukci nákladů
u dílčích projektů, ale komplexita digitálního rozhraní města je pak z pohledu
občana velmi vysoká. U aplikace Brňáci pro Brno došlo ke spolupráci více
organizací, která byla označována jako průlomová, nicméně i tak někteří
aktéři zůstali vně a našemu týmu se je nepodařilo do projektu začlenit.

V průběhu projektu jsme postupně prošli několika fázemi, kdy jsme se domnívali,
že máme jasnou domluvu na dalším postupu:

- Nejprve již zmíněná domluva s BKOM na integraci do aplikace Brňáci pro
Brno, s tím, že se OMI bude snažit o začlenění vstupního rozhraní do vlast-
ního portfolia služeb (rozhraní totiž už tehdy využívaly i jiné městské firmy).
- Po spuštění prvního prototypu jsme se na spolupráci domluvili přímo
s členem zastupitelstva pověřeným Radou města Brna v oblasti IT: po dvou
schůzkách se zdálo, že náš prototyp by se mohl dokonce stát pilotním projek-
tem i pro řadu dalších obdobných městských orgánů, které by mohly využít

- jak principy z prototypu, tak existující kód a především praxi spolupráce s externím dodavatelem. Spolupráce nicméně opět vyhasla bez další reakce.
- Po delší nečinnosti ze strany města jsme se obrátili na náměstka primátorky, který domluvil setkání s několika zástupci OMI, kde padly jasné pokyny, a vymezili jsme další postup. Došlo k posunu i v oblasti předání — město se zavázalo vyřešit pracovněprávní zapojení vývojáře v týmu projektu (včetně nutných dohod o mlčenlivosti¹² apod.) a odboru jsme zaslali požadavky na technické zajištění provozu. Schůzka však proběhla v únoru 2020, tedy těsně před vypuknutím krize spojené s pandemií COVID19. Po zbytek roku se MMB a zejména OMI ocitly pod obrovským tlakem digitalizace mnoha agend.
 - V závěru roku 2020 jsme se dohodli na dvou možných cestách: buď se podaří před polovinou roku 2021 sjednat alespoň omezenou spolupráci s OMI, anebo se bude PSpBB snažit o vypsání zakázky na správu webu třetí stranou. V momentu dopsání této kapitoly (říjen 2021) se zdálo, že druhá varianta bude na přelomu roku 2021 a 2022 pravděpodobnější.

8.5.2 Grantový projekt má výstupy, software má vydání

Agilní přístup prosazuje *poptávání* služeb, nikoli výstupů. Rámování vývoje softwaru čtyřletým projektem se tedy zdá problematickým samo o sobě, nicméně grantové schéma nám umožňovalo napsat poměrně volné zadání, které dalo prostor pro dobrý návrh softwaru a flexibilitu při žádání o změny v projektu. V kombinaci projektové práce a jednorázového předávání výsledku na konci projektu nicméně mohou vzniknout

12 Zajímavým problémem bylo to, že provoz aplikace nemůže dlouhodobě spravovat externí osoba. Domluvili jsme se proto na spuštění produkčního serveru (tedy toho, na němž bude služba oficiálně fungovat) v průběhu roku 2020, s tím, že bude průběžně aktualizován společně s prototypem, ale prototyp bude až do konce projektu sloužit jako hlavní server a až po skončení projektu dojde k migraci dat a přepnutí služeb. Dokázali bychom tak validovat funkční provoz a zároveň by nebylo nutné řešit externí přístup ke správě služby poskytované z městských serverů. Jde o jeden z mála příkladů toho, jak jsme se mohli posunout směrem k tomu, že budoucí provozovatel průběžně může validovat výstupy dodavatele. K realizaci tohoto postupu bohužel taktéž nedošlo.

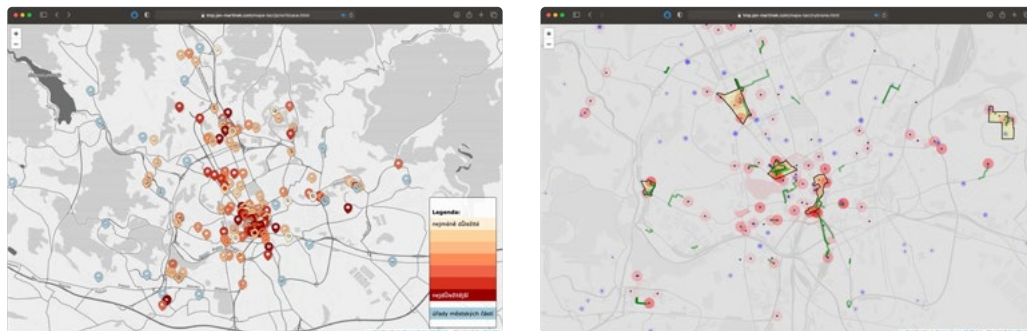
problémy. V našem případě došlo k tomu, že z původně agilně zamýšlené spolupráce projekt přešel do režimu předání běžící aplikace,¹³ a domníváme se, že prevenci takové situace by měli budoucí žadatelé o podobné projekty věnovat významné úsilí, a to na straně zadavatelské i zpracovatelské. Grantový projekt má výstupy, které je potřeba doložit po jejich splnění, ale předání softwaru musí probíhat průběžně v jednotlivých vydáních (v češtině se běžně používá anglické „release“), tedy v jakýchsi meziverzích, které jsou však vždy plně funkční.¹⁴

Pozici softwarového vývoje v našem projektu můžeme ilustrovat na rozdílu mezi přípravou *strategie a informačního systému*. Strategické dokumenty jsou podobně zavazující jako software: v obou případech jde o nástroje, které v dlouhodobém výhledu usnadňují činnost a urychlují dosažení vytyčených cílů, ale zároveň významným způsobem svazují směřování instituce — dláždí cestu určitým směrem a dost záleží na tom, zda jde o správný směr. Oba nástroje by měly vycházet z hlubokého poznání fungování instituce a pro úspěšnou aplikaci vyžadují, aby je instituce přijala a porozuměla jejich záměrům a vnitřnímu fungování.¹⁵ Obojí je ve své podstatě psaný text, který je interpretován; první lidmi, druhý počítači. Je tu však viditelný rozdíl: strategie a její podklady jsou spoluvytvářeny a validovány v mnoha krocích a PSpBB má kapacitu na poskytnutí podkladů a ověření odborné úrovně výstupů. Software je také validován, ale bez součinnosti v oblasti samotného textu (programového kódu) je posouzení jeho funkčnosti, užitečnosti, použitelnosti či intuitivnosti nedostatečné. Analogickou situací by bylo, kdyby u strategického dokumentu byla průběžně validována především jeho slohová úroveň a odbornost byla posouzena až v závěru celého projektu. Díky přítomnosti jednoho z členů PSpBB přímo v přípravě strategických a akčních dokumentů lze také v případě tvorby strategie najít učebnicový příklad vlastnictví produktu, tedy schopnosti v plné šíři rozhodovat o způsobu práce a akceptaci výsledků.

13 A po roce 2020 stále pravděpodobněji do plně externího provozu.

14 Tedy krom chyb, na které při převzetí daného vydání nikdo nepřišel.

15 Za přijetí a porozumění nemusí být zodpovědný každý člen instituce — za následování strategie ručí konkrétní členové, stejně jako za provoz softwaru příslušné oddělení.

Obrázek 8.9 Ukázky různých výstupů z prototypovací mapy (zdroj: vlastní zpracování)

8.5.3 Součinnosti a kompenzace pnutí

Nastíněné problémy jsme se snažili kompenzovat následujícími způsoby:

- Iterativní agilní přístup jsme se snažili dodržovat interně, především při práci na živých prototypech, které členové PSpBB a veřejnost mohli využívat již v průběhu projektu. Snažili jsme se být jako tým přítomní na nejrůznějších poradách, které probíhaly napříč projektovým týmem a též na setkáních PSpBB, abychom mohli reagovat na podněty z praktického fungování týmu i sboru. Čerpali jsme průběžně poznatky z výzkumu, který předcházel vytváření strategického plánu, ale zároveň jsme dokázali využít technické znalosti k usnadnění zpracování podkladů pro strategii.
- Vytvářeli jsme interní prototypy jako nástroje pro podporu řešení složitých otázek uvnitř projektového týmu. Příkladem interních prototypů byla například prototypovací mapa nebo editorské prostředí pro Příklady dobré praxe (blíže viz kapitola 9), které umožnilo testovat a poté zafixovat strukturu případových studií dobré praxe bezbariérových realizací.
- Produktové vlastnictví bylo z podstaty věci nenahraditelné — mírnou kompenzací zde představovalo, že výstupy projektu jsou veřejné a byly průběžně sdíleny s širokou paletou zainteresovaných stran. V případě IS docházelo k průběžnému uživatelskému testování a v případě webu i k testování přístupnosti.
- Projekt jsme uchopili modulárně a jeho jednotlivé části jsou využitelné samostatně. Krom tří částí IS se to týká též redakčního prostředí pro zachycování Příkladů dobré praxe.

- Spolupráci vývoje a provozu (DevOps) částečně nahradila nutnost provozu „živých“ prototypů — díky tomu jsme odhalili různé problémy, které při vývoji nebyly patrné, ale dialog mezi dvěma týmy tato zpětnovazební smyčka nenahradí — i kvůli tomu, že DevOps nejsou pouhým vstupním filtrem, který kontroluje kvalitu, ale jsou především partnerem, který sám nabízí řešení, preferuje určité varianty, reaguje na vývoj a podobně.

V průběhu projektu docházelo k užitečnému setkávání nad řešením celého projektu, které zajistilo vnitřní agilitu. Jednak jsme čerpali průběžně poznatky z výzkumu, jehož cílem bylo ukotvit strategický plán, ale zároveň jsme dokázali využít technické znalosti k usnadnění zpracování podkladů pro strategii.

8.6 Závěr

Tato kapitola si kladla za cíl představit proces návrhu a zejména vývoje softwarového řešení pro Poradní sbor Rady města Brna pro bezbariérové Brno v kontextu současných debat o agilním vývoji digitálních služeb pro veřejnou správu. V úvodní sekci jsme uvedli, že se domníváme, že tyto informace mohou být zajímavé pro všechny, kteří se na vývoji podobných řešení podílejí — ať už ze strany zadavatele, nebo ze strany dodavatele.

V úvodu kapitoly jsme představili jakýsi současný referenční rámec pro agilní vývoj veřejných digitálních služeb, který je založený na agilních metodikách, jasném vlastnictví produktu či služby, intenzivní spolupráci vývoje a provozu, modulární architektuře a modulárních zakázkách.

Třetí sekce provedla čtenáře výsledky návrhového procesu, kdy jsme mapovali východiska projektu, zainteresované strany a jejich potřeby, současná dostupná řešení i technologickou infrastrukturu a její limity. Vysvětlujeme také, jak tyto poznatky výrazně ovlivnily návrh celého řešení. Už při představování rámce projektu v této sekci mohli nicméně čtenáři tušit, že praxe vývoje se bude v mnoha případech odchylovat od teoretických zásad představených v úvodu kapitoly. Faktory úspěchu technologického projektu nesouvisí tolik s technologií, ale spíše s organizací projektu, složením týmu, který řešení vyvíjí. Software velmi těsně odráží interní procesy. V českém prostředí jsou často stále IT služby veřejné správy a samospráv v kompetencích pracovišť oddělených od věcných agend úřadů, což mimo jiné způsobilo, že expertiza na danou technologii

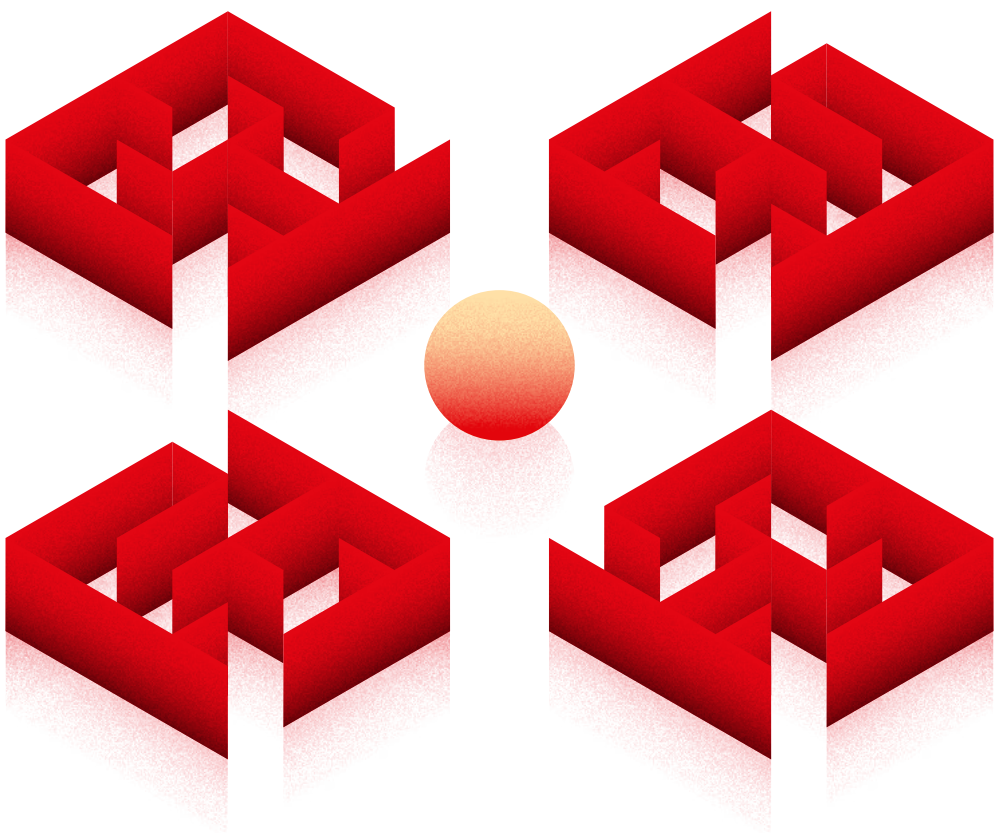
byla celou dobu přítomná především na straně dodavatelského týmu a nedocházelo k jejímu postupnému předávání a sladování procesů při provozu.

Čtvrtá část představuje tři hlavní součásti vyvíjeného řešení — informační systém, webové stránky a rozhraní pro sledování podnětů. Digitální nástroje nicméně vždy zpětně mění i agendu úřadů, a tak představujeme i nové vzniklé procesy, které bylo zapotřebí s novou službou definovat a zajišťovat.

Jádro osmé kapitoly tvoří pátá sekce, ve které ukazujeme pnutí, která jsme identifikovali během vývoje softwaru pro PSpBB. Designový proces a agilní vývoj software jsou velmi flexibilní. Projektový tým se může přizpůsobit okolnostem tak, aby fungoval v požadované rychlosti, software je možné navrhnout tak, aby splňoval minimální možné nároky a zároveň umožnil budoucí rozšiřování. Veřejná správa je komplexní, proto je podstatné mít co nejjasněji definované partnerství před započítím projektu. V našem případě došlo k naplnění jednoho z identifikovaných rizik partnerství, kterým bylo postupné předávání výsledku městu, které mělo zajisté mnoho příčin — k pnutím s tím spojeným docházelo na několika úrovních — personální, organizační a technologické i projektové. Tato část ukazuje, jak je nezbytné dobře ošetřit předání výstupů na všech úrovních projektu. Vykázání výstupů projektu a předání výstupů zadavateli mohou být dva zcela odlišné procesy. Software není vhodné stavět bokem a poté „přesunout“ na místo určení, ale je vhodné jej akceptovat po částech, které dokáže zadavatel s čistým svědomím přijmout, což vyžaduje jistou kompetenci v technologické oblasti i kompetenci v rozhodování o procesech úřadu. Získání softwaru na míru by ideálně nemělo být jednorázovým „nákupem“, ale dlouhou řadou „vydání“, která postupně navyšují užitečnost vytvářeného softwaru dle potřeb a možností zadavatele.

V době dokončování této kapitoly (říjen 2021) bylo jasné, že vývoj probíhá bez potřebného postupného předávání, nicméně díky spolupráci uvnitř projektového týmu a díky strategiím, které tento nedostatek kompenzovaly (viz kap. 8.5.2), vznikl software pružně reagující na potřeby poradního sboru i dalších zainteresovaných stran. Jak se bude dařit městu takto vytvořená řešení používat i poté, co bude projekt ukončen, bude moci sledovat čtenář sám.

Příklady

9 Brněnský archiv příkladů dobré praxe: proč ne Metodika?

Pavel Doboš, Robert Osman, Ondřej Šerý, Daniel Kaplan, Simona Surmařová, Stanislav Škop

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9910-2021-9>

9.1 Úvod

Tato kapitola představuje soubor Příkladů dobré praxe ve vytváření bezbariérového prostoru města. Jedná se o nejpraktičtěji zaměřenou kapitolu, která vybízí ke konkrétním úpravám a změnám v městském prostoru, jež ho učiní přístupnějším pro osoby s tělesným znevýhodněním. Příklady dobré praxe vycházejí z toho, co a jak v oblasti snah o vytvoření přístupnějšího prostoru města bylo uděláno různými aktéry za poslední léta v Brně. Každý příklad dobré praxe se skládá z několika oddílů. Obsahuje *ilustrační příběh*, který prezentuje bariérové úskalí,

popisuje, jak situace vypadala na počátku a proč bylo třeba intervenovat; *Analýzu*, která analyticky rozebírá, v čem spočívá úskalí daného příkladu; *Návrh řešení*, který diskutuje, jak je možné úskalí řešit; *Konkrétní realizaci v Brně*, která popisuje proces vyřešení bariérového problému v konkrétním brněnském kontextu; *Omezení řešení*, které popisuje limity zvoleného řešení; *Závěry*, které poskytují souhrnný vhled do toho, jak se z daného případu poučit do budoucna, a *Časovou osu*, která nastiňuje, jak celý proces vypadal z chronologického hlediska.

Cílem této kapitoly je na základě detailních popisů realizovaných Příkladů dobré praxe utváření bezbariérového prostoru města inspirovat a podněcovat k následování těchto zkušeností. Přestože jde o kapitolu knihy nejvíce spjatou s konkrétní praxí, jejímž posláním je to, aby dobré praxe do budoucna přibývalo, nejedná se o Metodiku¹, jak vytvářet bezbariérové prostředí měst. Proč je pro nás tak důležité odlišit naše detailní Příklady dobré praxe², které mají za cíl inspirovat k další dobré praxi, od Metodiky? Teorie i praxe postupně ukazují, že v případě utváření přístupného a bezbariérového prostoru města Metodika není nejideálnějším nástrojem změny. Následující odstavce tak mají za cíl zdůvodnit tento postoj. Začneme proto u již existujících elementárních Metodik k utváření bezbariérového prostoru. Pro ně je kupříkladu jedním z primárních zdrojů vyhláška č. 398/2009 Sb., o obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb. Nejedná se přímo o Metodiku, neboť vyhláška hovoří pouze o finálním stavu, nikoli o procesu, jak se k němu dostat. Na druhou stranu stejně jako Metodika obsahuje jasně daný a žádaný cíl. Tento cíl, tedy univerzálně přístupný prostor, je promítnut jako cíl i do Metodik, které v prostředí České republiky vznikají (viz rámeček 9.1). Jsou jimi kupříkladu Metodika kategorizace přístupnosti objektů nebo Metodika kategorizace přístupnosti tras a komunikací od Pražské organizace vozíčkářů. Zmíněná vyhláška, kde je uveden jen žádaný cíl, zůstává na velmi abstraktní

-
- 1** Slovo Metodika používáme záměrně s velkým písmenem „M“, abychom vyjádřili, že jej v rámci této kapitoly nechápeme jako běžné slovo veřejného diskurzu, ale jako konceptuální způsob zachycení a popsání určitého procesu.
 - 2** Příklady dobré praxe opět záměrně používáme s velkým „P“, abychom vyjádřili jejich konceptuální povahu, kterou nabízíme jako náhradu za používání Metodiky.

rovině, uvedené Metodiky kategorizace jsou pak konkrétnější, neboť popisují i žadany proces, jak se dostat k cíli. Všechny však relativně detailně popisují, jaké parametry, veličiny a měřitelné vlastnosti by měl mít bezbariérový prostor. Poskytují tedy formou obecných (tedy nikoli na zcela konkrétní případ zaměřených) metodických doporučení jakýsi prvotní podklad pro uvědomění si, jak má vypadat a jak dosáhnout univerzálně přístupného bezbariérového prostoru. Pokud bychom byli ještě konkrétnější, mohli bychom kupříkladu podle uvedených metodických dokumentů vytvořit Metodiku pro univerzálně přístupný prostor Brna. Co by však bylo společné pro všechny tyto Metodiky? Strukturovanost, systematicčnost a bodově chronologická posloupnost, jak se postupně ze stavu prostoru bariérového dostat k prostoru přístupnému. Metodiky pro tvorbu bezbariérového prostoru tedy nenechávají dostatek možností pro eventuality a experimentování s eventualitami. Tím, že popisují jasně daný univerzální systematický postup i jasně daný univerzální cíl, nenechávají dostatek možností pro to, že někdy a někde je při tvoření konkrétních přístupných prostorů pro dosažení účelnějšího výsledku jednoduše pragmatičtější postupovat *jinak* než podle Metodiky.

Rámeček 9.1 Vybrané příklady metodik přístupnosti

Bezbariérové užívání staveb — metodika k vyhlášce č. 398/2009 Sb., o obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb
<http://www.disparity.cz/index.asp?menu=759&record=4226>

Metodika kategorizace přístupnosti objektů

<http://www.presbariery.cz/cz/component/phocadownload/category/1-nezarazene?download=165:metodika-kategorizace-pristupnosti-objektu>

Metodika kategorizace přístupnosti tras a komunikací

<http://www.presbariery.cz/cz/component/phocadownload/category/1-nezarazene?download=113:metodika-kategorizace-pristupnosti-tras-a-komunikaci>

Bydlení bez bariér

<https://docplayer.cz/513801-Bydleni-bez-barier-www-ligavozic-cz.html>

V oblasti zpřístupňování prostoru Metodika obecně míří k univerzální přístupnosti, má nás tedy navést do určitého ideálního finálního stavu, kdy je prostor města univerzálně přístupný. Ať je to Metodika, jejímž principem je univerzální design prostoru, nebo Metodika, jejímž principem je inkluzivní design prostoru, vždy v sobě má implicitně zakotveny nejméně tři univerzality.

Metodika má vytyčený 1) univerzálně platný cíl, k němuž je třeba mířit neohledně na situační kontext. Tímto cílem je obvykle idea prostoru zcela přístupného pro všechny bez rozdílu (typické pro univerzální design prostoru a širěji pojaté Metodiky), nebo alespoň idea prostoru zcela přístupného pro určitou skupinu lidí, například uživatele invalidních vozíků (typické pro inkluzivní design prostoru a Metodiky, jejichž rámec je omezen na přístupnost pro specifickou skupinu lidí).

V Metodice je vždy popsán 2) univerzálně platný proces, který k vytyčenému cíli míří neohledně na eventuality. V Metodice lze nalézt instrukce, jak se má co provést, jaké mají být parametry tohoto provedení, jaké veličiny jsou směrodatné pro toto provedení, jaké musejí mít tyto veličiny hodnoty, aby splňovaly zadané instrukce. Metodiku, vůči níž se v tomto textu vymezujeme, obecně tedy chápeme jako soubor přesných, obvykle kvantifikovatelných instrukcí, které z něčeho, co parametry nespĺňuje, má vytvořit něco, co tyto parametry splňuje.

A konečně Metodika, která splňuje vyhlášky a nařízení o bezbariérovosti, operuje s tím, že takový prostor bude užíván jakýmsi 3) univerzálně znevýhodněným člověkem, který představuje určité vyjádření všech těchto parametrů o bezbariérovosti prostoru — například univerzální, tedy typický, uživatel invalidního vozíku.

Různá tělesná znevýhodnění se ovšem setkávají s různými konkrétními bariérami v rozmanitých kontextuálních situacích, které zažívají konkrétní lidé. Metodiky pro bezbariérový prostor se snaží být naopak nekontextuální a všeobjímající. Vycházejí z již uvedené vyhlášky č. 398/2009 Sb., která „stanoví obecné technické požadavky na stavby a jejich části tak, aby bylo zabezpečeno jejich užívání osobami s pohybovým, zrakovým, sluchovým a mentálním postižením, osobami pokročilého věku, těhotnými ženami, osobami doprovázejícími dítě v kočárku nebo dítě do tří let“. Vyhláška tedy míří na univerzální představitele a představitelky vyjmenovaných znevýhodnění: univerzální osoba pohybově znevýhodněná, univerzální osoba se zrakovým znevýhodněním, univerzální osoba pokročilého věku, typická matka s kočárkem a tak dále. Nicméně v oblasti každodenního života takoví lidé neexistují. Lidé mají i další charakteristiky, než jen že jsou nějak znevýhodněni, a jejich znevýhodnění se

může lišit člověk od člověka. Navíc jednatel může mít kombinaci více různých znevýhodnění, což znamená, že se potýká s kvalitativně odlišnými bariérami, než kdyby šlo jen o sumu všech jeho jednotlivých znevýhodnění. Kupříkladu matka se zrakovým znevýhodněním s kočárkem se potýká s odlišnými bariérami než člověk se zrakovým znevýhodněním a matka s kočárkem dohromady. Jak tvrdí francouzská výzkumnice v oblasti přístupnosti Myriam Winance (2014, s. 1335), „zavedení ‚univerzálního‘ hlediska jako garanta toho, že zahrnujeme veškerou lidskou odlišnost a rozmanitost, je postup, který v různých faktických situacích vede spíše k redukci toho, jak může být tato lidská odlišnost a rozmanitost opravdu různorodá“. Při tvorbě přístupného prostoru proto musíme pamatovat na konkrétní lidi s jejich konkrétními možnostmi, nikoli na univerzální představitele kategorií (srov. Imrie, 1999). Variace toho, jak bude ten který prostor přístupný pro jednotlivé lidi, je vskutku nekonečná. Některá řešení jsou shodně vhodná jak pro uživatele vozíků, tak i pro osoby pokročilého věku, kupříkladu když jsou schody nahrazeny rampou. Takové řešení ale nemusí být vhodné pro člověka pokročilého věku na vozíku, neboť kombinace snížené síly v rukou a velkého sklonu rampy může vést k tomu, že se daná osoba sama nevytlačí na rampu.

Metodika, ať již obecnější, či konkrétnější, je nutně strnulá. Jediné, co dělá, je, že vybízí ke striktnímu dodržování a naplňování v ní popsaného lineárního procesu, ale jen málokdy vybízí ke kreativním řešením předem nečekaných situací a eventuality. V procesu vytváření přístupného a bezbariérového prostoru města ale potřebujeme přesně tuto kreativitu. V mnoha případech se jako tvůrci přístupného prostoru setkáme se situacemi, kdy z rozličných, ať už materiálních, nebo společenských, důvodů podle Metodiky jednoduše postupovat nelze. Co k těmto situacím pak může Metodika říct a co nám může napovědět? Většinou velmi málo a musíme se poohlédnout jinde. Kreativita je pak tím, co všechny naše Příklady dobré praxe spojuje. Všechny naše Příklady dobré praxe jsou spojeny s procesem vytváření přístupného prostoru, s procesem, který reálně probíhal, byl kreativní a striktně se nedržel předem stanovené Metodiky. Kreativita v nich vzešla až ze samotného průběhu toho, co v případě zjištěné bariéry postupně zkoušeli zainteresovaní lidé provádět a jaké možné cesty se v tomto ohledu hledaly. V našich Příkladech dobré praxe lze rozeznat, že jsou probíhající, že vycházejí z dění, kdy se něco bezbariérového procesuálně tvořilo, a že proces, který popisují, byl vždy něčím jedinečný a založený na jednání zcela konkrétních lidí. Tím také vybízejí k faktickému navázání na jejich proces v jiných budoucích dobrých praxích, ke kterým potenciálně mají inspirovat, přestože k nim nikdy přesně nenevedou. Oproti

tomu Metodiky, i přesto, že se také mohou stát důležitou inspirací, jsou abstraktnější a vzdálené od konkrétního dění, jsou strnulé ve svých jasně daných univerzálních parametrech a nereflektují žádný konkrétně probíhající proces.

Metodika, jež cílí na základě norem a vyhlášek k prostoru přístupnému pro všechny, je velmi často spojena s myšlenkou univerzálního designu prostoru, tedy designu městského prostoru, který má být v každý moment v každém místě a pro každého člověka přístupný. Jenže to je právě úskalí, proti němuž jsou naše Příklady dobré praxe namířeny: když totiž uvažujeme o *každém* (člověku, místě, momentu), jako bychom přitom vlastně uvažovali o nikom a ničem, právě proto, že za tím nemáme představu nikoho nebo ničeho konkrétního. Proto se v univerzálním přístupu *každý* moment ve finále stává „žádným“ momentem, neboť vždy existuje jen *právě konkrétní* moment, *každé* místo se stává „žádným“ místem, neboť existuje vždy jen *právě konkrétní* místo, a *každý* člověk se stává „žádným“ člověkem, neboť existuje vždy jen *právě tento* konkrétní člověk. Na světě nežijí žádní *každí*³. Na světě je vždy konkrétní člověk v konkrétním momentu na konkrétním místě a tyto konkrétnosti se neustále mění, protože svět nějak neustále probíhá, ať do něj jako tvůrci přístupného prostoru zasahujeme, nebo ne. „Pointou je, že skrze design pro různé tělesné potřeby samotný proces

-
- 3 Vedle univerzálního designu může mít Metodika jako svůj princip i inkluzivní design (Clarkson et al., 2003), jak již bylo zmíněno. Zatímco však univerzální design operuje s univerzálním „každým“ člověkem, inkluzivní design tento problém obchází jen zdánlivě (Persson et al., 2015). Operuje totiž s jakousi univerzální „masou“ různých znevýhodněných lidí, kteří jsou v rámci přístupnosti prostoru inkludováni. Jenže stejně jako konkrétní jednotlivci v konkrétních situačních kontextech nejsou nikdy „každým“ člověkem, nejsou však ani jednoduše zahrnutelní pod předem zadefinovanou „masu“ více různých lidí. Tam, kde je pro univerzální design problémem univerzálně znevýhodněný člověk, je pro inkluzivní design problémem vždy a priori vytyčená „masa“ znevýhodněných lidí, kteří jsou inkludováni. Tím, že je tato „masa“ dána předem bez ohledu na probíhající situační kontext, je však také univerzalizována. Mezi slovy „každý“ a „všichni“ není velký rozdíl, protože obě slova odkazují na skutečnost, že jde o každého člověka / všechny lidi z nějakého transcendentně určeného, předem daného stabilního celku — o tomto problému více viz Hardt a Negri (2000).

designu vytváří nové potřeby a/nebo požadavky na to, co a jak má být designováno, a to až do bodu, že nikdy nenastane žádné konečné a definitivní vypořádání se s tím, co bude a co nebude fungovat pro odlišné lidi“ (Imrie a Luck, 2014, s. 1317). I designování přístupného prostoru vytváří nové situační kontexty. Proto i v našich případech dobré praxe naleznete takové, kdy potřeba udělat bezbariérovou změnu vzešla právě z toho, že předtím byla udělána jiná bezbariérová změna (případ *Překážka vedle vodicí linie*).

Metodika přitom představuje typický prostředek „top-down“ politiky utváření městského prostoru. A to nejen kvůli tomu, že Metodiky obvykle vytvářejí ti, co jsou výše mocensky postavení. Metodika je totiž utvořena podle určitých konkrétních pravidel, ale tato pravidla jsou poté vyzdvižena jako ta univerzálně platná, jež shlížejí dolů jako dozorce na to, co se konkrétně upravuje a proměňuje. A to se buď upravuje a mění správně podle Metodiky, anebo nesprávně, tedy navzdory Metodice. Pokud se to upravuje a mění nesprávně, Metodika jako dozorce nad změnou může skrze instituce-kontrolory zakročit, aby se prostor opět začal proměňovat „správně“, tedy podle Metodiky. Bez ohledu na to, co říkají konkrétní zkušenosti lidí, kteří úpravu a změnu provádějí nebo kteří chtějí prostor posléze využívat, bez ohledu na to, že Metodika se na základě jejich konkrétních zkušeností může v tomto konkrétním případě mýlit. Nicméně opravdu „přístupné prostory mohou být vytvořeny a realizovány, pouze pokud se politické priority radikálně přesměrují z ‚top-down‘ perspektivy na ‚bottom-up‘ perspektivu“ (Bhakta a Pickerill, 2016, s. 407). Proto naše Příklady dobré praxe oproti Metodice následují „bottom-up“ perspektivu a inspirojí se principy taktického urbanismu (blíže kapitola 5). Všechny jsou odvislé od toho, jak někdo, kdokoli (nejen někdo u moci) přišel s tím, že něco v oblasti přístupnosti není ideální. Poté se mohla otevřít diskuze, jak s tím naložit, často probíhala nečekaná společenská setkání a vyjednávání, otevřely se nové možnosti a lidé museli dojít ke kreativním řešením. Proto je i na začátku každého Příkladu dobré praxe zařazena pasáž s ilustračním příběhem, který ukazuje, že se musela udát nějaká situace, v níž někdo pociťoval nepřístupnost. Tedy se muselo stát něco nespravedlivého, co muselo být pocítno konkrétními lidmi, aby byl vznesen požadavek na změnu. V našem přístupu jde tedy vždy o „prioritizaci nespravedlností“ (Barnett, 2017) na prvním místě. Začíná se u konkrétních lokálních nespravedlivých situací a od nich se míří ke změnám a opatřením, které někdy mohou zůstat lokální, ale někdy se mohou více zobecnit a generalizovat (případ *Rychlé šíření jednotné úpravy* nebo případ *Rychle a levně namísto pomalu a draze*). Právě v tom naše Příklady dobré praxe ukazují i prosazují „bottom-up“ přístup ke změně v přístupnosti

prostředí. Prosazují ho tak, že se vždy soustředí na to, že se objevil nějaký problém nepřístupnosti pro určité konkrétní lidi, a na základě toho a obvykle z popudu těchto nebo jim blízkých lidí se problém začal řešit.

Vycházíme-li z konkrétních situací, v nichž se něco ukázalo jako nepřístupné a bariérové, jsou to nutně vždy situace konkrétních lidí. Proto, abychom nezískali strnulou a nekonkrétní Metodiku, ale procesuální, faktické a konkrétní Příklady dobré praxe, musejí být tyto případy obsazeny konkrétními postavami jako sociálními aktéry s konkrétními zkušenostmi. „Přístupnost je často považována za objektivní atribut prostoru, prostředí nebo produktů, ale ve skutečnosti je přístupnost konkrétním symptomem unikátní bezbariérové zkušenosti jednotlivce“ s konkrétním prostorem, prostředím nebo produktem (Winance, 2014, s. 1338). V ilustračních příbězích vystupují konkrétní lidé⁴ s konkrétními problémy, které si žádají nějaké konkrétní řešení. V Metodice bychom nepotřebovali konkrétní lidi, stačily by nám jejich abstrakce, které bývají v metodikách na tvorbu přístupného prostoru označovány hromadně jako „uživatelé“. „Uživatelé jsou velmi často definováni pomocí fixních, absolutních kategorií jako třeba cyklista, chodec, řidič automobilu, osoba s pohybovým znevýhodněním a podobně. Ve všech těchto případech bereme jen velmi omezený ohled na spletitost rozmanitých tělesných prožitků okolního prostoru a na proměnlivé identity osob, které tyto prožitky zažívají“ (Imrie, 2012a, s. 2266). Jinými slovy, osoba s tělesným znevýhodněním se v každém momentu tak nemusí cítit a ani by se to po ní nemělo vyžadovat.

Městské prostředí tedy není přístupné tím, že je designováno a budováno jako přístupné, ale tím, že lidé s tělesným znevýhodněním opravdu prožijí, projdou nebo projedou toto prostředí tak, že nenarazí na znevýhodňující bariéru a tím pádem o sobě nebudou muset uvažovat jako o osobě s tělesným znevýhodněním. Přístupný prostor města tudíž není přístupný tím, že naplňuje nějakou normu nebo vyhlášku o přístupnosti. Nikdy nejde pouze o technické řešení problému, aby nějaký výsledný produkt nebo prostředí získalo nálepkou „přístupné“, tedy že je funkční pro osoby s tělesným znevýhodněním. Vždy jde o to změnit budoucí potenciální interakci člověka s nějakým předmětem, druhým člověkem nebo obecně prostředím tak, aby jeho lidská charakteristika, že je nějak tělesně jinaký, neměla znevýhodňující význam (Winance, 2014,

4 I když jsou tito lidé v ilustračních příbězích většinou smyšlení, popisované situace byly inspirovány skutečnými událostmi.

s. 1337). Každý konkrétní prožitek je důležitý a na to naše Příklady dobré praxe přímo poukazují. Proto pokud byste si zkoušeli představovat ilustrační příběh ze začátku každého případu, jak by vypadal po jeho vyřešení, nebyl by vlastně již žádný ilustrační příběh potřeba, neboť by v něm toto konkrétní znevýhodnění již vůbec nevznikalo. V takovém ilustračním příběhu by totiž již nevystupovala osoba s tělesným znevýhodněním, ale zcela běžná bezpříznaková osoba, která by šla po chodníku, jela trolejbusem, navštívila kavárnu, sportovala, vyzvedávala si nový občanský průkaz a tak dále.

Metodika se příliš často uchyluje k technickým řešením. Ne všechno je však řešitelné tímto způsobem. Metodika sice dokáže precizně popsat a navodit funkční řešení, ale v případě sociálních a kulturních problémů nedohlédne dostatečně daleko. V takových případech vyplouvá na povrch úskalí, které Metodiky jako strůjci univerzálních řešení obsahují. Nepřístupnost a pociťovaná nespravedlnost u osob, kterým je přístupnost omezována, se stává jen otázkou funkce špatně designovaného technického řešení. To je však značně zjednodušující, protože žádné funkce jakéhokoliv technického výtvoru nefungují v asociálním vzduchoprázdnu (Imrie, 2012b, s. 874). V sociálních a kulturních otázkách dokážou Metodiky obvykle nabídnout jen obecné fráze, například „lidé by měli být ohleduplní a nápomocní, když potkají osobu s tělesným znevýhodněním“ nebo „lidé by měli být vnímaví k těm ve svém bezprostředním okolí“. Jenže sociální situace se nikdy neodehrávají jako obecné dění mezi nekonkrétními jedinci, ale vždy jako konkrétní dění, kde probíhá určitá sociální interakce, lidé spolu nějak komunikují, dostávají se do kontaktů, reagují na sebe. Tyto situace se odehrávají *mezi* lidmi a do těchto situací se promítají jejich osobní zkušenosti. Technická úprava prostoru nemůže mít zkušenost, ale její uživatel ano. Proto naleznete mezi našimi Příklady dobré praxe i takové, kde řešením není primárně nějaká fyzická úprava designu prostředí, ale změna sociálního prostředí, kde určitý člověk získává povědomí, jak o přístupnosti uvažují a komunikují další lidé (případ *Nástup do MHD* a případ *Bezbariérovosti na fakultě architektury*). A proto také ve všech Příkladech dobré praxe naleznete konkrétní lidi, kteří se o realizování každého případu zasloužili, a uvidíte, že je to nutnost společensky jednat, která je klíčová pro tvoření bezbariérového prostoru měst.

Konečně se tak dostáváme k více praktickému a méně konceptuálnímu významu Příkladů dobré praxe oproti Metodice. Příklady dobré praxe totiž umožňují archivovat to, co se stalo. Je to archivace s ohledem na budoucnost. To, co se stalo, má tudíž zcela úmyslně ovlivnit to, co se stane. Metodiky mají na svém konci tendenci navozovat pocit finálního stavu, kdy bude vše univerzálně bezbariérové, ale Příklady

dobré praxe počítají s tím, že proces tvoření bezbariérového prostoru města se nemůže nikdy zcela završit. Na druhou stranu tím, že se tyto příklady vrší jeden za druhým, v sobě obsahují vizi, že proces stále pokračuje směrem k přístupnějšímu a méně znevýhodňujícímu prostoru města. Tato vize se nechává ovlivnit pobídkou Marcuse Doela (2020, s. 30): „Nebudeme se nadále ptát ‚Jaký je městský prostor?‘, ale spíše ‚Co se stane z městského prostoru?‘“ Takovou pobídkou jsou díky svým zkušenostem ze španělského kontextu ovlivněni například i antropologové Tomás Sánchez Criado a Marcos Cereceda Otárola. Ti se domnívají, že v procesu tvorby bezbariérového prostoru měst je klíčové vytvářet tzv. „dokumentační rozhraní“. Ta definují jako „institucionalizované, profesionalizované, občanské nebo i aktivistické činnosti pro vzájemný dialog, vyjednávání a pokusy o porozumění tělesné osobitosti a rozmanitosti. Vedle toho [to mají být] ale i co nejvíce systematické dokumentace znalostí o tělesných schopnostech a možnostech, která vychází z uvedených činností, a to v různých žánrech i formátech tak, aby tyto dokumentace dokázaly napomoci tvořit ‚univerzálnější‘ úpravy ve městech.“ (Sánchez Criado a Cereceda Otárola, 2016, s. 621)

Příklady dobré praxe představují formát, který spadá pod „dokumentační rozhraní“. Jak je z definice patrné, klíčové pro tato rozhraní je náš proklamovaný „bottom-up“ přístup. V našich Příkladech dobré praxe se scházejí různé požadavky na přístupnost, různá řešení přístupnosti, různá úskalí s těmito řešeními i různé expertízy. Tento soutok všech možných případů je právě to, co má podporovat a inspirovat kreativitu do budoucna. Našimi Příklady dobré praxe je možné se inspirovat, lze na ně navázat, lze z nich čerpat, lze se z nich poučit. Bylo by chybou nechat je nezdokumentované a nearchivované a tím vyloučit možnost jejich využití v nikdy nekončícím procesu tvorby stále přístupnějšího bezbariérového města. I tento proces se svým způsobem snaží být jaksi „univerzální“, ale zde jde o jiný smysl univerzálnosti, než který figuruje v případě Metodik. Zatímco Metodika navozuje univerzální postup k univerzálnímu cíli, naše Případy dobré praxe směřují ke stále „univerzálnější“ kreativě v oblasti tvorby přístupného prostoru. Směřují tedy k univerzalitě otevřeného procesu, proces je zde cílem. Proto bychom byli rádi, pokud by si čtenáři této kapitoly odnesli přesvědčení, že:

„Zde nepropagujeme normativní a standardizovanou odlišnost určité skupiny lidí, aby se v této standardizované formě promítla do designu městského prostoru. Spíše zde hovoříme o *univerzální vůli* k tomu, že [tělesné] odlišnosti by se měly brát v úvahu, a tudíž tím hovoříme i o nutnosti neustále zkoumat, jaké jsou naše možnosti,

ať materiální, znalostní, či jiné, jak s těmito odlišnostmi pracovat.“ (Sánchez Criado a Cereceda Otárola, 2016, s. 633).

Věříme, že naše Příklady dobré praxe vyjadřují tuto univerzální vůli. Na následujících stranách jich naleznete celkem 18. Jsou systematicky řazeny od obecnějších ke konkrétnějším. Do jejich řazení se promítá i chronologie, tedy starší Příklady naleznete dříve a novější v pozdější části kapitoly. Tvorba každého jednotlivého Příkladu dobré praxe začínala vytipováním nějaké vhodné a účelné bezbariérové změny, jež se za posledních několik let odehrála v Brně. Tyto tipy vzešly z rozhovorů se členy Poradního sboru Rady města Brna pro bezbariérové Brno (PSPBB), popřípadě z rozhovorů s jinými lidmi, kteří v rámci Brna sledují problematiku zpřístupňování města pro osoby s tělesným znevýhodněním. Následně byl ke každému případu přiřazen jeden z autorů / autorka této kapitoly, aby případ podrobněji prozkoumali. To znamenalo projít si internetové zdroje, co se o daném vytipovaném případě napsalo, a posléze provést rozhovory s lidmi, kteří byli identifikováni jako klíčoví informátoři ke každému případu. Za pomoci takto získaných dat poté autoři/autorka, jimž byl příslušný případ přiřazen, případ zanalyzovali a sepsali podle předem připravené struktury samotný text Příkladu dobré praxe.

Další četba

IMRIE, R., 2012. Universalism, universal design and equitable access to the built environment. *Disability and Rehabilitation*. 34(10), 873—882.

SÁNCHEZ CRIADO, T. a M. CERECEDA OTÁROLA, 2016. Urban accessibility issues: Techno-scientific democratizations at the documentation interface. *City*. 20(4), 619—636.

WINANCE, M., 2014. Universal design and the challenge of diversity: reflections on the principles of UD, based on empirical research of people's mobility. *Disability and Rehabilitation*. 36(16), 1334—1343.

9.2 Koordinace velkého množství aktérů: Křenová, Brno

Proč to trvalo 15 let? Z jakého důvodu to nebylo možné realizovat rychleji?

Zdroj: Robert Osman

Ilustrační příběh

Píše se rok 2003, uživatel vozíku vyjíždí z domu, přijíždí k zastávce MHD Vlhká a vidí, jak dělníci zvedají tramvajový ostrůvek na výšku podlahy bezbariérové tramvaje, nicméně již z něj nepřipravují bezbariérový sjezd, aby na něj mohl najet a zase sjet. Prosí, přemlouvá, táže se, ale nájezd na ostrůvek nevznikne. Potrvá ještě dlouhých 15 let, než se nástupní ostrůvek bezbariérově spojí s přílehlými chodníky. Ostrůvek není podle normy, je v zatáčce, není k němu přechod, Dopravní podnik jej v tomto místě nechce a úprava probíhá v rámci **opravy**, nikoliv v rámci **rekonstrukce**. V sousední budově Úřadu práce je umístěna agenda dávek pro osoby se zdravotním postižením. V roce 2014 se tato budova začíná rekonstruovat a v roce 2016 se znovu otevírá ve své bezbariérové podobě.

Po 13 letech se v lokalitě již nachází zvýšený nástupní ostrůvek a bezbariérová budova Úřadu práce.

V roce 2017 se Dopravní podnik pouští do celkové **rekonstrukce** zastávky na bezbariérovou, městská část Brno-střed dodělává bezbariérové nájezdy a **reliéfní dlažbu** na přilehlé chodníky a v roce 2018 se na podnět Poradní sboru pro bezbariérové Brno dodělávají i čtyři vyhrazená parkovací stání před Úřadem práce. Po 15 letech se bezbariérově spojuje 30 metrů dlouhá trasa mezi zastávkou MHD Vlhká a Úřadem práce.

Analýza

- 1 Za tuto 30 metrů dlouhou trasu je ve svých částech odpovědně neuvěřitelných 7 institucí:
 - Magistrát města Brna: vozovka, nástupní ostrůvek, tramvajová trať,
 - MČ Brno-střed: přilehlé chodníky,
 - Úřad práce České republiky: samotná budova,
 - Dopravní podnik města Brna (DPMB): správa nástupního ostrůvku, tramvajové tratě,
 - Brněnské komunikace, a. s.: správa vozovky, chodníků,
 - Policie ČR — Dopravní inspektorát Brno: dotčený orgán státní správy ve věci bezpečnosti dopravy,
 - Drážní úřad: povolení rekonstrukce a kolaudace tramvajové trati.
- 2 Je o poznání snazší realizovat část trasy ve správě jedné instituce než realizovat celou trasu v koordinaci všech institucí.
- 3 Neexistuje platforma, kde by docházelo ke koordinaci těchto institucí.

Návrh

- 1 Nalezení kontaktních zástupců za každou zúčastněnou instituci.
- 2 Vzájemné propojení všech zástupců těchto institucí.
- 3 Vytvoření platformy pro jejich systematické setkávání a předávání informací.

Zdroj: Robert Osman

Konkrétní realizace v Brně

V reakci na neutěšený vývoj nejen při rekonstrukci ulice Křenová vzniká v roce 2017 Poradní sbor pro bezbariérové Brno, který mimo jiné sdružuje právě zástupce z Dopravního podniku města Brna, Brněnských komunikací, Magistrátu města Brna, vybraných městských částí, a vytváří tak platformu pro vzájemnou koordinaci těchto institucí.

Časová osa

- **2003** oprava ulice — zvýšení nástupního ostrůvku
- **2014** začíná rekonstrukce Úřadu práce
- **2016** přístupný Úřad práce
- **2017** rekonstrukce ulice — bezbariérové spojení ostrůvku s úřadem
- **2018** doplněna vyhrazená parkovací stání

Omezení řešení

Poradní sbor pro bezbariérové Brno je poradním orgánem Rady města Brna, a tím tedy orgánem samosprávy. S odvoláním na vzájemnou oddělenost orgánů

státní správy a orgánů samosprávy v Poradním sboru pro bezbariérové Brno chybí zástupci důležitých institucí státní správy, jako například Stavebního úřadu či Dopravního inspektorátu.

Závěry

- V oblasti přístupnosti nemá velký smysl budovat bodové bezbariérové úpravy. Je lepší se soustředit na smysluplné bezbariérové celky (trasy).
- Každý metr bezbariérové trasy vyžaduje koordinaci velkého počtu nejrůznějších institucí. První případ koordinace bezbariérového celku může trvat velmi dlouho.
- I když lze případ ulice Křenové považovat za velmi zdlouhavý, představuje určitý zlom v řešení přístupnosti v Brně. Od tohoto momentu již bylo možné ustavenou platformu využít pro koordinaci každého dalšího případu.
- Poprvé to trvá, ale má to smysl. Vzniknou spojení, která dříve neexistovala, ale podruhé se již dají využít.

Slovníček

Oprava Oprava je technologický postup, kterým se opotřebovaná nebo jinak poškozená věc vrátí do původního, resp. použitelného stavu. Oprava může spočívat například ve výměně poškozených součástí nebo v obnovení správného uspořádání součástí. Při opravě běžně nedochází k výrazné změně existujícího stavu, tudíž nedochází k významným inovacím jako například změně povrchu chodníku, výšky obrubníku nebo změně uspořádání veřejného prostoru. Bývá výrazně rychlejší a levnější než rekonstrukce.

Rekonstrukce Rekonstrukce je výrazný zásah do objektu za účelem jeho zhodnocení, resp. vylepšení a rozšíření jeho užívání. Na rozdíl od opravy dochází při rekonstrukci k zvýšení užitnosti objektu nebo prostoru. V kontextu tématu bezbariérovosti se může jednat zejména o úpravy veřejného prostoru jako snížení obrubníku, instalace reliéfní dlažby nebo snížení sklonu terénu. Bývá výrazně pomalejší a finančně nákladnější než oprava.

9.3 Bez politické podpory to nejde: přednádraží, Brno

Jak při výměně asfaltového povrchu za zámkovou dlažbu mohou vzniknout orientační prvky, které jsou pro osoby se zrakovým znevýhodněním nevyužitelné a nebezpečné?

Zdroj: Robert Osman

Ilustrační příběh

Prostor před brněnským hlavním vlakovým nádražím je dlouhodobým předmětem zájmu všech politických stran a hnutí bez ohledu na jejich vztah k nekonečné otázce přesunu nádraží. Ve středu 1. 3. 2017 proběhlo jednání o opravě nástupních ostrůvků tohoto důležitého přestupního uzlu, kterého se účastnila i expertka v oblasti bezbariérovosti a členka nově vzniklého Poradního sboru pro bezbariérové Brno. Z jednání vyplynulo, že půjde pouze o výměnu asfaltového povrchu nástupních ostrůvků a zmíněná expertka připraví návrh možných bezbariérových úprav, které by bylo možné v rámci této **opravy** realizovat. Návrh je ve spolupráci se zástupci TyfloCentra a Tyfloservisu v průběhu března vypracován a odeslán Dopravnímu podniku města Brna. Po čtyřech měsících, 19. 7. 2017, když vrcholí **oprava** tří nástupních ostrůvků přednádražního

prostoru, se naše expertka ocitá v přednádražním prostoru v roli náhodné uživatelky. Zjišťuje, že zatímco středový ostrůvek je již opraven, oba krajní ostrůvky **oprava** teprve čeká. Středový ostrůvek nicméně nemá avizovaný asfaltový povrch, ale je vydlážděn zámkovou dlažbou včetně reliéfní dlažby pro osoby se zrakovým znevýhodněním. Realizovaná řešení nicméně nejsou pro osoby se zrakovým znevýhodněním použitelná. Expertka **reliéfní dlažbu** vyfotí a umístí s komentářem na svůj osobní Facebook.

Rozlišování termínů, jako jsou umělá **vodící linie**, **signální pás** nebo **varovný pás**, může někomu připadat příliš akademické, ale i široká veřejnost si povšimne **reliéfní dlažby** navádějící do nově osazeného mobiliáře (cedule, odpadkové koše, lavičky, přístřešky).

Analýza

- 1 Technická norma zabývající se problematikou zastávek ČSN 73 64251 neuvádí řešení pro středový ostrůvek s oboustrannými zastávkami.
- 2 V tomto případě se nejedná pouze o nástupní ostrůvek, ale i o průchozí trasu z podchodu hlavního vlakového nádraží směrem do centra města.
- 3 Jednalo se pouze o výměnu povrchů v rámci režimu **opravy** bez projektové dokumentace.
- 4 Využití zámkové dlažby vyhovovalo požadovanému termínu **opravy**, tj. realizaci výměny povrchu u všech tří nástupišť v období letních prázdnin (07—08/2017).

Návrh

- 1 Nutnost konzultace používání **reliéfní dlažby** v zámkové dlažbě se zástupci Poradního sboru pro bezbariérové Brno alespoň v těch případech, které nejsou řešeny příslušnými technickými normami.
- 2 Systematické získávání politické podpory pro funkční a bezpečná bezbariérová řešení alespoň v případech úprav realizovaných městem, městskými částmi či městskými firmami.
- 3 Medializace špatných (nefunkčních či nebezpečných) bezbariérových řešení s podrobným vysvětlením, v čem přesně chyba spočívá.
- 4 Medializace dobrých (funkčních a bezpečných) bezbariérových řešení.

Zdroj: Robert Osman

Konkrétní realizace v Brně

Tento případ ukázal, že v Brně v létě 2017 již existovala poměrně stabilizovaná síť lidí vnímajících bezbariérovost jako důležité téma, a to včetně politických zástupců. Zveřejnění fotografií na osobní facebookové stránce expertky na bezbariérovost vyvolalo dosti rychlou vlnu podpory, a to i z poměrně vysokých politických pozic jak příslušné městské části (místostarostka MČ Brno-střed), tak i Magistrátu města Brna (3. náměstek primátora města). Díky této širší politické podpoře bylo možné nalézt způsob velmi rychlého řešení, jímž se stalo nakreslení umělých **vodících linií**, jejich schválení expertkou v oblasti bezbariérovosti a opětovné předláždění středového nástupního ostrůvku na náklady Dopravního podniku města Brna.

Časová osa

- **1. 3. 2017** jednání na MČ, návrh výměny asfaltového povrchu, žádné jiné úpravy
- **30. 3. 2017** zpracován návrh realizovatelných bezbariérových úprav
- **19. 7. 2017** zveřejnění fotek na osobním facebookovém profilu
- **20. 7. 2017** jednání přímo na stavbě
- **30. 9. 2017** umělé vodící linie předlážděny podél nástupních hran středového ostrůvku

Omezení řešení

Největším rizikem je absence politických zástupců, kteří by téma bezbariérovosti rozpoznali jako politicky zajímavé. Značným omezením může být odlišná politická reprezentace na úrovni magistrátu a městských částí. Rizikem je též podpora pouze jednoho politického uskupení. V případě voleb do obecních zastupitelstev v roce 2018 tak neobhájili svůj mandát na magistrátní úrovni hned dvě ze zmíněných uskupení (SZ a Žít Brno).

Závěry

- Zákony, vyhlášky a normy nejsou schopny pokrýt různorodost všech možných situací. Je tak vhodné konzultovat připravované realizace s odborníky na problematiku bezbariérovosti.
- Konzultace před samotnou realizací se vždy vyplatí, a to především ekonomicky.
- Konzultace až v případě nápravy chyb si vždy vyžádá zvýšení nákladů na jejich opravy.
- Oprava chybné realizace (nefunkční či nebezpečné) je téměř nemožná bez politické podpory.

Slovníček

reliéfní dlažba Reliéfní dlažba je díky svému tvaru a výstupkům hmatem dobře rozpoznatelný povrch, který slouží k orientaci osob se zrakovým znevýhodněním při pohybu v prostoru a naznačuje změnu povrchu, případně potenciální překážku na trase. Jedná se nejčastěji o umělé vodící linie nebo o venkovní dlažbu ve formě signálního či varovného pásu na chodnících, např. před přechody nebo na nástupištích MHD.

vodící linie Hmatem rozpoznatelná linie, která slouží k orientaci osob se zrakovým znevýhodněním při pohybu v prostoru. Do prostoru podél vodící linie by se neměly umísťovat žádné předměty (90 centimetrů od osy přirozené vodící linie nebo 80 centimetrů od osy umělé vodící linie).

9.4 Nástup do MHD: školení řidičů MHD pro jednání s nevidomými cestujícími

Měli bychom se spoléhat na to, že společně s nevidomým člověkem bude nastupovat někdo, kdo rozumí jeho potřebám?

Zdroj: Josef Konečný

Ilustrační příběh

Píše se rok 2013 a paní Milada jde jako každé ráno na zastávku trolejbusu 25 na Mendlově náměstí. Na zastávce pravidelně potkává muže s bílou slepeckou holí (později zjistí, že se jmenuje Karel), který vždy dorazí autobusem a pak čeká na trolejbus 25. Paní Milada si povšimla, že Karel vystoupí předními dveřmi a čeká u **označníku** zastávky. Když přijede trolejbus, Karel aktivuje jeho hlasový majáček (**technologie VPN**), aby se dozvěděl, jeli to linka číslo 25, a případně nastoupí předními dveřmi. Jednou ale tato rutina proběhla jinak. Karlův autobus zastavil na zastávce jako druhý v pořadí za vozem jiné linky. Karel vystoupil předními dveřmi, a aniž by to tušil, nestál v tomto případě u **označníku**, ale uprostřed nástupiště. Když přijel trolejbus, Milada nastoupila, nicméně Karlovi se nastoupit nedařilo, neboť teď před sebou neměl přední dveře vozu. Začal holí oťukávat bok trolejbusu. Milada na něj proto zavolala, kudy se dostane

ke dveřím a Karel úspěšně nastoupil. Pan řidič na něj ale zavolal: „Sakra, chlape, nevíš, že máš stát u označníku?“ Karel se omlouval, že si prý myslel, že u **označníku** stojí, neboť z autobusu vystoupil předními dveřmi a neviděl, že je jinde.

Jiný den Karel u **označníku** stál správně. Když přijel trolejbus, Milada nastoupila, nicméně Karel zůstal stát venku. Řidič se na něj zmateně díval, a když Karel stále nenastupoval, začal zavírat dveře. Milada zastavila řidiče a zavolala ven na Karla, že je tu jeho trolejbus 25. Karel urychleně nastoupil a poté Miladě velmi děkoval za upozornění. Ale že prý trolejbusy jsou dnes tak tiché, že v tom okolním hluku vůbec neslyšel, jak trolejbus přijel.

Analýza

- 1 Nevidomí lidé čekající na MHD mají doporučeno, aby stáli u **označníku** zastávky a nastupovali předními dveřmi vozu.
- 2 Po vystoupení z vozidla MHD, které přijede jako druhé v pořadí, si mohou mylně myslet, že vystoupili u **označníku** zastávky.
- 3 Nevidomí lidé nemusejí slyšet přijet tichá vozidla MHD.
- 4 Vidící lidé by jim i rádi pomohli, ale nevědí, co vše je pro osoby nevidomé při cestování MHD problémem.
- 5 Mezi tyto vidící lidi patří i řidiči MHD, kteří nemusejí vždy rozumět počínání nevidomého cestujícího.
- 6 Vidící cestující se v MHD nemusejí často setkávat s lidmi nevidomými, ale řidiči se s nimi potkávají pravidelně.

Návrh

- 1 Řidiči by měli mít základní povědomí o tom, co je pro nevidomého cestujícího v MHD důležité.
- 2 Seznámit řidiče MHD s problematikou samostatného cestování nevidomých cestujících.
- 3 Zavést způsob osvětové činnosti pro řidiče MHD, například krátká školení o této problematice.

Konkrétní realizace v Brně

Pracovníci brněnského TyfloCentra řešili časté stížnosti nevidomých cestujících na řidiče MHD, způsobené nedorozuměními mezi oběma skupinami. Proto

Zdroj: Josef Konečný

odborník na bezbariérovost z TyfloCentra Dopravnímu podniku města Brna nabídl, že řidiče MHD seznámí s problematikou samostatného cestování nevidomých osob v MHD i se způsobem, jak jim jej mohou usnadnit a nedorozuměním předcházet. Přestože v tom zprvu dopravní podnik neviděl hodnotu, nakonec svolil a umožnil odborníkovi z TyfloCentra realizovat první školení pro nově přijaté řidiče tramvají. Školení bylo vyhodnoceno jako úspěšné, a proto se začalo zavádět i pro nové řidiče trolejbusů a autobusů a nakonec i pro všechny stávající řidiče. S využitím ukázek, pomůcek a příhod přímo z reálného života dokázal odborník z TyfloCentra, sám nevidomý, řidičům přiblížit problematiku nevidomého cestujícího v MHD. Školení se ukázalo jako efektivní a řidiči byli překvapeni, jak snadno lze těmto cestujícím ulehčit cestování, když porozumí důvodům jejich chování. Dopravní podnik proto soudí, že šlo skutečně pouze o pochopení problematiky a překonání určité obavy, jak k nevidomým cestujícím přistupovat.

Časová osa

- **2010** TyfloCentrum oslovuje dopravní podnik
- **2014** první školení, díky úspěchu spolupráce pokračuje
- **2016** školení všech stávajících řidičů tramvají
- **2017** školení všech stávajících řidičů autobusů a trolejbusů
- **2018** pravidelná školení nových řidičů každý měsíc
- **2020** zopakování školení pro stávající řidiče

Omezení řešení

- Bariéra nemusí mít v případě osob se zrakovým znevýhodněním podobu pouze chybějící vodící linie či překážky v prostoru vodící linie, ale často může jít o bariérové situace, které jsou řešitelné pouze na úrovni vhodné interakce a komunikace.
- Může být složité přesvědčit dopravní podnik, že k vyřešení některých bariérových situací skutečně může stačit „tak málo“.
- Nikdy není možné s naprostou jistotou říci, jak se v konkrétní situaci zachová i vyškolený řidič.

Závěry

- K usnadnění přístupu do určitých prostorů či užití určitých objektů mnohdy stačí jen základní znalost, jak je znevýhodněné skupiny osob využívají.
- Vozidla MHD jsou příklady takových objektů.
- Znalost se neobejde bez komunikace se znevýhodněnými skupinami osob.
- Díky této znalosti se snižuje ostych vyptávat se lidí se znevýhodněním na jejich další potřeby.
- K navázání komunikace mohou sloužit krátká informační setkání, jako jsou povinná školení řidičů.

Slovníček

označnick (zastávky) Označnick je svislé výrazné označení tramvajové, autobusové nebo trolejbusové zastávky, popřípadě zastávky jiné veřejné nebo i neveřejné dopravy, které se umísťuje zpravidla v úrovni čela nástupní hrany. Označnick nese základní informace o linkách veřejné dopravy, které zastávku obsluhují.

technologie VPN Jde o zkratku pro vysílač povelů pro nevidomé. Tato technologie umožňuje využití aktivátoru povelů na malém ovladači nebo na bílé holi, kdy stačí stisknout tlačítko s číslem povelu (1—6). Jednotlivá tlačítka mají vždy jen jednu funkci a její přiřazení ke každému číslu je standardizované. Jedná se o rádiový vysílač, kterým si osoby se zrakovým znevýhodněním aktivují akustická zařízení, např. externí hlásiče na vozidlech MHD, klepátka na semaforech nebo informační panely před vstupy i uvnitř budov institucí.

9.5 Bezbariérová nástupiště tramvajové smyčky: Obřany, Babická, Brno

Jakým způsobem lze realizovat bezbariérovou tramvajovou smyčku?

Zdroj: Robert Osman

Ilustrační příběh

Je horké léto, Milan sedí na zahrádce své oblíbené hospody v brněnských Obřanech a popíjí pivo. Jeho pozornost upoutají dva vozíčkáři, kteří sedí u protějšího stolu. V poslední době totiž na místní cyklostezce začal vídat více vozíčkářů, než tomu bylo dříve. Navíc právě zaslechl, jak se mezi sebou baví o rekonstrukci nedaleké tramvajové smyčky. Milan se tedy osmělil a zeptal se vozíčkářů, kteří se představili jako Radek a Alena, zda si může přisednout. Ti mu následně popsali, jak si užívají toho, že už zhruba rok mohou do Obřan dorazit tramvají a projet se po cyklostezce. To dříve nebylo možné, jelikož člověk nikdy nevěděl, na které koleji tramvaj zastaví, a pouze pokud zastavila na koleji přímo u nástupního ostrůvku, bylo možné tuto zastávku využít. Jelikož však vždy existovala možnost, že tramvaj zastaví na té vzdálenější koleji, ze které je výstup až na úroveň vozovky, raději tuto zastávku vůbec nevyužívali.

Analýza

- 1 Většina tramvajových smyček není bezbariérově upravena právě z důvodů větvení kolejí.
- 2 Pokud se vybuduje bezbariérové nástupiště na tramvajové smyčce až po rozdvojení kolejí (v případě výstupu) nebo před spojením kolejí (v případě nástupu), slouží zpravidla pouze pro jednu kolej.
- 3 Část bezbariérových smyček tak vlastně umožňuje bezbariérový nástup či výstup pouze z jedné koleje.

Návrh

V případě tramvajových smyček nalézt rovný úsek ještě před rozdvojením kolejí pro výstup, resp. až po spojení kolejí pro nástup, tak aby mohlo nové bezbariérové nástupiště sloužit pro všechny spoje.

Konkrétní realizace v Brně

Dopravní podnik města Brna provádí společně s městem Brnem už několik let modernizaci jednotlivých úseků tramvajových tratí, jejichž součástí je také budování bezbariérových nástupišť na zastávkách, a to včetně tramvajových smyček.

V případě tramvajové smyčky Obřany, Babická byla v létě roku 2018 provedena rekonstrukce, která umožnila vybudování dvou bezbariérových nástupišť (pro výstup a nástup). Jedná se o nástupiště s nájezdovými rampami, kdy výška nástupní hrany odpovídá normě a vysunutá plošina z tramvaje má předepsaný sklon. Důležitost této rekonstrukce spočívá také v tom, že se jedná o jednu z prvních tramvajových smyček, kde se podařilo vybudovat bezbariérové nástupiště pro výstup v místě před rozdvojením kolejí a pro nástup v místě po spojení dvou kolejí. Toto řešení umožňuje využití bezbariérových nástupišť pro všechny spoje, které do smyčky přijíždějí, resp. z ní vyjíždějí (toto například neumožňuje řešení u smyček Bystrc, Ečerova či Lesná, Čertova rokle, kde tak v bezbariérovém režimu funguje pouze pravá kolej).

Zdroj: Ondřej Šerý

Časová osa

- **2010: začátek** rekonstrukce tramvajových zastávek do bezbariérové podoby
- **květen 2018:** přípravné práce na rekonstrukci tramvajové smyčky Obřany, Babická
- **červen 2018:** začátek rekonstrukce tramvajové smyčky Obřany, Babická
- **září 2018:** konec rekonstrukce tramvajové smyčky Obřany, Babická

Omezení řešení

U tramvajové smyčky může být (téměř) nemožné vzhledem k tvaru okolního terénu, zástavby a vedení dopravní infrastruktury vybudovat bezbariérová nástupiště před rozdělením kolejí pro výstup či po spojení dvou kolejí pro nástup. Z výše popsaných důvodů je rekonstrukce tramvajových smyček do bezbariérové podoby mnohdy finančně nákladnější oproti „klasickým“ tramvajovým zastávkám.

V případě tramvajové smyčky Obřany, Babická chybí **vodící linie** podél nástupiště (chybí obrubník mezi nástupištěm a trávníkem).

Závěry

- Dopravní podnik města Brna postupně rekonstruuje svá tramvajová nástupiště do podoby bezbariérových nástupišť. Tramvajové smyčky patří mezi ta složitější nástupiště. Je to dáno jejich tvarem a často dvěma koleji vedle sebe.
- Nicméně pokud je to aspoň trochu možné, je vhodné vybudovat bezbariérová nástupiště pro výstup před rozdělením kolejím a pro nástup po spojení dvou kolejí.
- Vybudování bezbariérových tramvajových smyček usnadňuje lidem s pohybovými omezeními, ale i rodinám s dětmi přístup do přírody v zázemí měst.

Slovníček

Vodící linie Hmatem rozpoznatelná linie, která slouží k orientaci osob se zrakovým znevýhodněním při pohybu v prostoru. Do prostoru podél vodící linie by se neměly umísťovat žádné předměty (900 mm od osy přirozené vodící linie nebo 800 mm od osy umělé vodící linie).

9.6 Víťáme vodičoho a asistenčního psa: informační materiály o významu psů se speciálním výcvikem

Jakým způsobem informovat provozovatele služeb o existenci psů se speciálním výcvikem a jejich významu pro osoby se zdravotním postižením?

Zdroj: <http://tabulky-shop.de8.cz/zakaz-vstupu-se-psy/z224.htm>

Ilustrační příběh

Radim zažil náročný pracovní den, a proto se rozhodl, že si k večeři usmaží svého oblíbeného pstruha na másle. Na internetu si vyhledal nejbližší prodejnu s čerstvými rybami a vyrazil do ní. Jelikož je Radim nevidomý, vzal s sebou i svého **vodičoho psa** Ernieho. Za pár desítek minut byli na místě a už od vchodu Radim cítil vůni ryb. Než se však stačil dostat k prodejnímu pultu, oslovila jej prodávčka s tím, že psi do obchodu nesmí. Radim se jí snažil vysvětlit, že se jedná o **vodičoho psa**, kterého potřebuje ke svému bezpečnému pohybu prostorem.

Prodavačka však byla neoblomná a na Radimovy námitky nebrala žádné ohledy. Psi podle ní do prodejny prostě nesmí, obchod by měl jinak problémy s hygienou, ostatní zákazníci by si stěžovali atd. Radim tak musel s Erniem prodejnu opustit a začít hledat jiný obchod, kde by mu umožnili vzít Ernieho s sebou dovnitř.

Analýza

- 1 Mezi psy se speciálním výcvikem patří **vodicí psi**, kteří pomáhají osobám se zrakovým postižením (např. orientace v prostoru či označení překážek), a **asistenční psi**, kteří pomáhají osobám s tělesným postižením (např. podávání předmětů či otevírání dveří).
- 2 Výrazná část provozovatelů služeb nemá představu o významu psů se speciálním výcvikem pro osoby se zdravotním postižením.
- 3 Příslušná legislativa nicméně umožňuje vstup a pohyb psů se speciálním výcvikem ve stravovacích či zdravotnických zařízeních.

Návrh

- 1 Zvýšit osvětu o psech se speciálním výcvikem a příslušné legislativě mezi provozovateli služeb a zaměstnanci úřadů.
- 2 Vytvoření a realizace informační kampaň o psech se speciálním výcvikem.
- 3 Apelování na solidaritu a odpovědnost občanů a ekonomických subjektů i nad rámec aktuálně platné legislativy.

Konkrétní realizace v Brně

Odbor zdraví Magistrátu města Brna se v roce 2016 rozhodl na základě podnětu veřejnosti vytvořit informační kampaň a materiály ohledně psů se speciálním výcvikem. Ve spolupráci se Školou pro výcvik **vodicích psů** a spolkem **Vodicí pes** vznikla samolepka s nápisem „Vítáme **vodicího** a **asistenčního psa**“, která slouží zejména pro provozovatele obchodů a stravovacích zařízení, ale též pro školy a úřady k označení vstupu do svých budov, čímž dotyční dávají najevo, že nemají problém s přítomností těchto psů ve svých budovách. Samolepka tak jde nad rámec příslušné legislativy (tj. mohou si ji vylepit i provozovatelé, kteří by ze zákona nemuseli psa se speciálním výcvikem do svých prostor vpustit). Zároveň vznikl též dvoustránkový informační leták s názvem „Desatero

k psům se speciálním výcvikem“, který popisuje, jak se k psům se speciálním výcvikem chovat.

Následně proběhla informační kampaň, která zahrnovala propagační články, reportáže v televizi a rozhlase či reklamu ve vozidlech MHD. Materiály byly rozeslány vytipovaným provozovatelům. Poptávka těsně po informační kampani byla značná, dokonce si o samolepky a Desatero zažádala i jiná města.

Celkem bylo v první fázi vytištěno 7 000 ks samolepek a Desater. Grafický návrh realizoval Magistrát města Brna, takže náklady byly spojeny pouze s tiskem a distribucí — jednalo se o zhruba 50 000 Kč (včetně DPH).

Zdroj: <http://www.brno-prorodiny.cz/>
nalepka-vitame-vodiciho-a-asistencniho-psa

Časová osa

- **srpen 2016:** první myšlenka vzniku samolepky a Desatera na základě podnětu veřejnosti
- **září 2016:** spolupráce se Školou pro výcvik vodících psů a spolkem Vodicí pes na vzniku samolepky a Desatera (návrh piktoqramu, přesné znění textu)
- **celý rok 2017:** informační kampaň (propagace existence samolepky a Desatera) + osvěta
- **od roku 2017:** distribuce provozovatelům

Omezení řešení

Zájem provozovatelů nejrůznějších zařízení (uživatelů samolepek a Desatera k psům se speciálním výcvikem) po ukončení informační a propagační kampaně vždy pozvolna opadá. Je třeba kampaň opakovat, aby provozovatelé věděli, že něco takového existuje a mohou magistrát o informační materiály požádat.

Do kampaně je ochotna se zapojit jen určitá část provozovatelů, obzvláště u soukromých subjektů není možné vynutit si jejich zapojení.

Po vyčerpání samolepek a dalších materiálů je třeba realizovat jejich dotisk, což samozřejmě znamená i další finanční náklady.

Závěry

- Odbor zdraví Magistrátu města Brna vytvořením a distribucí samolepek a Desatera o psech se speciálním výcvikem ukázal, že i drobná opatření mohou mít velký přínos.
- Zlepšení stavu může přinést i „pouhé“ informování, osvěta a apel na vzájemnou občanskou solidaritu a společenskou odpovědnost firem.
- Je daleko efektivnější pořídit dlouhodobější či opakovanou kampaň než pouze jednorázovou akci.

Slovníček

Vodící pes Vodící pes je speciálně vycvičený pes sloužící jako zvláštní pomůcka pro osoby se zrakovým znevýhodněním. Vodící pes má za úkol provázet osobu se zrakovým znevýhodněním a pomáhat jí v běžném životě, a to hlavně při pohybu v exteriéru a veřejných budovách. Podobně jako asistenční pes i vodící pes působí pozitivně na majitelovu psychiku a zvyšuje sebevědomí při pohybu v neznámém prostoru.

Asistenční pes Jedná se o speciálně vycvičené psy, kteří slouží jako pomocník pro osoby s tělesným znevýhodněním, kupříkladu jim podávají věci, otevírají a zavírají dveře, rozsvěcují světlo, svlékají oblečení nebo přivolávají pomoc. Jejich výcvik je vždy přizpůsoben danému majiteli. Dokáže zčásti nahradit pomoc osobního asistenta či rodinného příslušníka. Mimo samotnou pomoc s fyzickými úkony mohou psi na majitele pozitivně působit i psychicky a poskytují jim určitou formu socializace.

9.7 Když pomáhat, tak správně: informační kampaň o vhodné pomoci lidem se zrakovým postižením

Jakým způsobem informovat veřejnost o způsobech vhodné pomoci osobám se zrakovým postižením?

Zdroj: DVD „Pomáhejme správně“

Ilustrační příběh

Stejně jako každý pátek se Mirek vypravil do obchodu s potravinami, aby si udělal větší víkendový nákup. Mirek je sice nevidomý, ale cestu do obchodu již za čtyři roky, co na současné adrese bydlí, dobře zná, takže ji za pomoci bílé hole zvládá bez větších problémů. Zhruba v polovině cesty si však uvědomil, že si doma na stole zapomněl peněženku. Zastavil se, aby si mohl prohledat kapsy u bundy a batohu a svou předtuchu si ověřit. K jeho smůle se však zastavil těsně před přechodem pro chodce, takže to mohlo pro kolemjdoucí vypadat i tak, že chce přejít přes silnici a potřebuje pomoc. Mirek však přemýšlel, kde by ještě mohl peněženku mít, aby se nevracel domů zbytečně. Najednou ho někdo chytil za pravou ruku a se slovy „pojdte se mnou, já Vám pomůžu“ odvedl Mirka z jeho naučené trasy, na druhou stranu ulice neznámo kam.

Analýza

- 1 Když lidé vidí nejistě či zmateně působícího člověka s bílou holí, často se mu snaží pomoci.
- 2 Pomoc však nemusí být z jejich strany vhodně nabídnutá či vhodně provedená.
- 3 Nevhodná pomoc může dostat osoby se zrakovým postižením do horší situace, než ve které se původně nacházely.

Návrh

Pomocí informační kampaně zaměřené na širokou veřejnost komunikovat, že pomoc osobám se zrakovým postižením je nutné nabízet a provádět určitým způsobem (podle určitých zásad). Lze vytvářet tištěné materiály, natáčet videa, provádět praktická školení či zapojovat veřejnost při různých osvětových akcích.

Zdroj: DVD „Pomáhejme správně“

Konkrétní realizace v Brně

Odbor zdraví Magistrátu města Brna připravil projekt „Pomáhejme správně“, a to ve spolupráci se společností Tyfloservis, Střediskem Teiresiás Masarykovy univerzity (středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky) a Školou pro výcvik vodičích psů. V rámci projektu byla vydána brožura a natočeny situační videospoty.

Brožura s názvem „Průvodce pomoci osobám se zrakovým postižením na veřejnosti a v dopravě“ se zaměřila na správné nabídnutí pomoci na přechodu, na zastávce MHD, při nástupu/výstupu do/z vozidla MHD, pohybu na schodech či nástupu/výstupu do/z výtahu. Obsahuje též adresář organizací pomáhajících osobám se zrakovým postižením. První vydání o nákladu 1 000 ks se uskutečnilo v březnu 2018, druhé vydání o nákladu 2 000 ks pak v listopadu 2018. Brožury byly distribuovány do všech úředních budov Magistrátu města Brna i městských částí, do zdravotnických zařízení a do všech organizací pomáhajících osobám se zdravotním postižením.

DVD s názvem „Pomáhejme správně“ obsahuje 45 situačních videospotů, většinou v délce do jedné minuty. Spoty zachycují vhodné a nevhodné verze nabídnutí a provedení pomoci osobám se zrakovým postižením. Spoty byly umístěny též na webových stránkách www.brnoprorodiny.cz a sdíleny na sociálních sítích. Navíc vzniklo ještě 8 krátkých spotů, které byly určeny k promítání v prostředcích brněnské MHD.

Časová osa

- **leden až červen 2017:** vznik scénáře videospotů a jejich natáčení
- **červenec až prosinec 2017:** připomínkování videospotů, jejich úprava, finalizace DVD
- **září 2017 až březen 2018:** vznik textů a fotografií do brožury
- **duben až červen 2018:** první vydání brožury, první vlna distribuce
- **listopad až prosinec 2018:** druhé vydání brožury, druhá vlna distribuce
- **leden až březen 2020:** dotisk aktualizovaného vydání brožury, třetí vlna distribuce

Omezení řešení

Natočení videospotů bylo poměrně časově náročné, jelikož bylo nutné sladit časové možnosti kameramana a osob vystupujících ve videospotech. Natáčení také limitovalo vhodné počasí.

Výslednou kvalitu výstupu omezují dostupné finanční prostředky. Cena za natočení 45 videospotů činila cca 80 000 Kč. V případě angažování profesionálních herců či početnějšího a profesionálnějšího filmařského štábu by byla mnohem vyšší. Odborné poradenství k obsahu textů a videospotů stálo dalších cca 45 000 Kč.

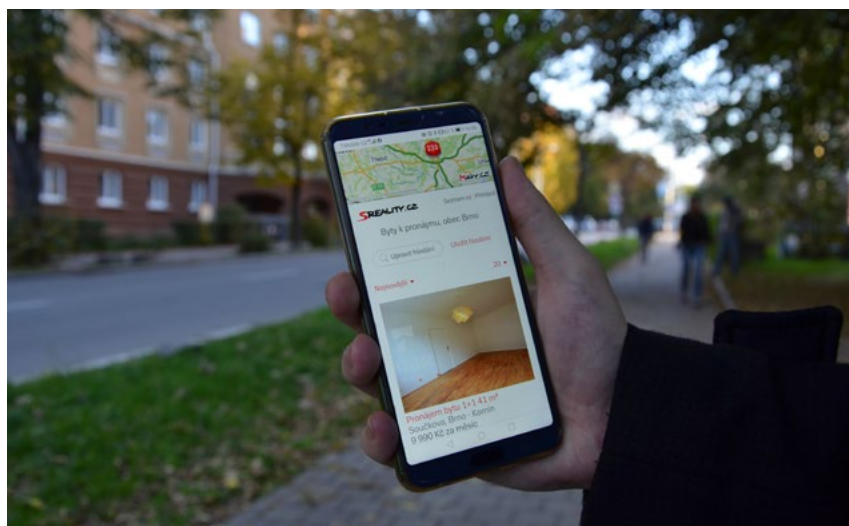
Promítání videospotů je možné pouze s odpovídajícím vybavením, takže například v případě dopravních prostředků MHD či zdravotnických zařízení jen tam, kde jsou k dispozici LCD obrazovky.

Závěry

Vytvoření samotných informačních výstupů je nutným předpokladem pro jakoukoliv informační kampaň, ale samo o sobě nestačí. Stejně důležité, ne-li důležitější, je tyto materiály následně šířit vhodnými kanály a na vhodná místa. DVD s názvem „Pomáhejme správně“ je proto postupně promítáno nejen na akcích Odboru zdraví MMB, ale je distribuováno i do brněnských základních škol. Koordinátor pro osoby se zdravotním postižením pak s žáky na dané téma pořádá besedy. V kombinaci s promítáním na obrazovkách ve vozích MHD či ve zdravotnických zařízeních se tak pozvolna zvyšuje počet osob, které se s touto kampaní setkaly.

9.8 Jazykové znevýhodnění na trhu s bydlením: startovací byt Unie neslyšících Brno

Proč je pro osoby neslyšící obtížné nalézt bydlení v Brně?

Zdroj: Simona Surmařová

Ilustrační příběh

Každý, kdo se v posledních letech snažil pronajmout byt v Brně, ví, že to není snadné. Na trhu je bytů málo a po hodině od zveřejnění inzerátu se při telefonickém rozhovoru s realitním makléřem dozvíte, že byt už není k dispozici. Jirka a Maria mají situaci ale mnohem složitější. Jsou totiž neslyšící pár. Píše se rok 2018 a Jirka a Maria se potřebují přestěhovat blíže k zaměstnání. Hledání nového nájemního bydlení je pro ně ale značně komplikované. Jirka neslyší od narození, běžně se dorozumívá **českým znakovým jazykem** a v psané češtině má mezery. Maria je ze zahraničí, neovládá **český znakový jazyk** a spolu komunikují mezinárodním znakovým systémem. S kontaktováním realitní kanceláře tak Maria Jirkovi pomoci nemůže.

Hledání bytu je dlouhodobý proces i pro osoby bez jakéhokoliv postižení, ale pro osoby neslyšící je to opravdová výzva. Komunikace s realitními

kanceláři, která je odkázaná na psaní emailů, často ústí v obsazení bytu těmi, kteří si domluvili prohlídku dříve telefonicky. Jirka telefonicky s realitní kanceláří pochopitelně komunikovat nemůže, a než stačí poslat kostrbatý email, předběhnou jej řady volajících. I když se mu podaří domluvit nějakou prohlídku bytu, je složité se s makléřem domluvit. Ke každé prohlídce si musí zvát na pomoc tlumočnicka, což je finančně náročné. Také jej mrzí, když makléř mluví pouze s tlumočnickem a Jirku ignoruje, jako by tam nebyl. V konečném důsledku pak majitel upřednostní jiné zájemce, se kterými může komunikovat přímo. Pronajmutí bytu tak je pro Jirku s Marií téměř neřešitelný úkol.

Analýza

- 1 Komunikace s realitními kanceláři skrze emaily je zdlouhavá, což znevýhodňuje osoby neslyšící při soutěži na realitním trhu s nájemním bydlením.
- 2 V případě domluvení prohlídky bytu musí mít neslyšící s sebou překladatele.
- 3 Lidé neslyšící a nedoslýchaví mohou být diskriminováni ze strany pronajímatelů bytů, kteří jejich znevýhodnění často vnímají jako překážku pro pronájem bytu.
- 4 Lidé se sluchovým postižením nemají v Brně nárok na byty zvláštního určení, které jsou primárně určeny pro osoby pohybově či zrakově postižené.

Návrh

- 1 Zařazení osob se sluchových postižením mezi příjemce **bytů zvláštního určení**.
- 2 Zvýhodnění osob se sluchovým postižením při žádosti o běžný městský byt.
- 3 Přidělení městského bytu organizaci pracující s lidmi se sluchovým znevýhodněním, která by jej následně pronajímala lidem se sluchovým postižením.

Konkrétní realizace v Brně

Spolek Unie neslyšících Brno se snaží vytvářet zázemí pro osoby sluchově postižené v Brně. S tím se pojí i přání zprostředkovat svým klientům také ubytování, kterým ale Unie neslyšících Brno ještě v roce 2017 nedisponovala. Po diskusích s některými členy Poradního sboru pro bezbariérové Brno se Unie neslyšících Brno rozhodla požádat Radu města Brna o pronájem bytu v celoměstském zájmu, který by byl primárně určen jako startovací byt pro klienty

Unie neslyšících Brno. V srpnu 2018 Rada města Brna tuto žádost schválila. Následně byl vybrán konkrétní byt o velikosti 2 + kk v městské části Brno-střed, jehož pronájem byl Unii neslyšících Brno schválen v lednu roku 2019. V březnu 2019 byla podepsána nájemní smlouva s Uníí neslyšících Brno. Poté se do bytu nastěhovali první klienti Unie neslyšících Brno, mladý neslyšící pár.

Byt je primárně určen lidem se sluchovým postižením, kteří jsou klienti či zaměstnanci Unie neslyšících Brno a kteří splní i další podmínky, stanovené Uníí neslyšících Brno. Jelikož je byt zamýšlen jako startovací, měl by být poskytnut nájemcům po dobu dvou let a následně předán dalším nájemcům.

Zdroj: Simona Surmařová

Časová osa

- **jaro 2018:** Unie neslyšících Brno podává žádost o pronájem bytu v celoměstském zájmu
- **léto 2018:** Rada města Brna schvaluje žádost o poskytnutí městského bytu Unii neslyšících Brno
- **podzim 2018:** probíhá výběr bytu
- **zima 2018:** Rada města Brna schvaluje pronájem konkrétního bytu v celoměstském zájmu Unii neslyšících Brno, v bytě se provádí nejnutnější rekonstrukce
- **jaro 2019:** podepsání nájemní smlouvy s Uníí neslyšících Brno

Omezení řešení

- Unie neslyšících Brno na sebe přebírá zodpovědnost za pronájem bytu.
- Jeden byt neřeší problém pro velké množství osob sluchově postižených, které jsou znevýhodněny na trhu s nájemním bydlením.
- V případě přidělení konkrétního bytu Unii neslyšících Brno nemohou případní další nájemci ovlivňovat polohu bytu v rámci města ani jiné charakteristiky bytu.
- Startovací byty jsou pouze na dobu časově omezenou. Nájemci se tak budou i v budoucnu potýkat s problémem hledání nájemního bydlení.

Závěry

- Pronájem městského bytu Unii neslyšících Brno snižuje komunikační bariéru při hledání bydlení lidí se sluchovým postižením.
- O pronájem **bytu v celoměstském zájmu** si může zažádat jakýkoliv spolek (např. Unie neslyšících Brno).
- O byty lze žádat opakovaně. Je tedy možné pro jeden spolek získat více bytů pro své klienty.
- Toto řešení umožní proces hledání dlouhodobého bydlení na trhu s nájemními byty alespoň oddálit a poskytne dotyčným dostatek času pro jeho nalezení.

Slovníček

Byty v celoměstském zájmu Byty v celoměstském zájmu zpravidla zahrnují bydlení v gesci daného města, které tyto byty nabízí zájemcům podle různých kritérií. Žadatele eviduje a o nájmu rozhoduje město. Požadavky na budoucí nájemce si město také určuje samo. Může se jednat o byty jak pro osoby s fyzickým nebo mentálním znevýhodněním, tak například pro zaměstnance veřejné správy nebo mladé rodiny.

Byty zvláštního určení Byty zvláštního určení jsou byty zvláště stavebně upravené pro ubytování osob znevýhodněných pohybově (zejména hůře mobilních osob užívajících vozík) nebo osob znevýhodněných zrakově či sluchově. O byty se mohou ucházet osoby se sníženou schopností pohybu nebo orientace, z čehož plynou zvláštní potřeby v oblasti bydlení, které běžné byty nemohou naplnit. Správu a přidělování má ve své gesci příslušné oddělení městského úřadu nebo magistrátu města.

9.9 Informace jako přístup: Mapa přístupnosti pro osoby se sluchovým znevýhodněním

Jak informovat osoby neslyšící a nedoslýchavé o tom, kde se nachází místa osazená indukční smyčkou a kde je možné domluvit se českým znakovým jazykem?

Zdroj: Simona Surmařová

Ilustrační příběh

Michal je neslyšící. Ačkoliv je velmi soběstačný, nastávají v jeho životě situace, kdy potřebuje pomoc. Pokaždé, když jde do kavárny nebo restaurace, neslyší servírku, nač se jej ptá, a je tak odkázán na překladatele do **českého znakového jazyka** nebo objednání prstem zabodnutým do jídelního lístku. Občas se stane, že mu servírka přinese jinou objednávku, protože se špatně podívá, na co Michal ukázal. Někdy dokonce rezignuje na opravu objednávky, neboť jej frustruje zdoluhavé vysvětlování. Kdyby tak servírka uměla alespoň základy **českého znakového jazyka**, pomyslí si Michal. Jeho kamarád Marek na tom není o moc lépe. Je nedoslýchavý a se zbytky sluchu mu pomáhá naslouchátko. Když spolu jedou na výlet, jízdenky kupuje většinou Marek. Jenže na autobusovém nádraží mu ani naslouchátko moc nepomáhá, protože se v něm třišť hluk autobusů a davu lidí, až jej bolí hlava a prodavače jízdenek za skleněnou

přepážkou přes lomož neslyší. Kdyby tak věděl, zda je možné koupit si lístky jinde, třeba u přepážky s **indukční smyčkou**, kde by mu okolní hluk nevaldíl.

Analýza

- 1 Lidé nedoslýchaví nemají informace o tom, kde se nachází budovy či přepážky osazené **indukční smyčkou**. V případě, že **indukční smyčka** není označena, nemusí si jí všimnout a nepoužijí ji, ani když je na daném místě osazena.
- 2 Lidé neslyšící nemají informace o tom, kde všude je možné domluvit se **českým znakovým jazykem**. I v případě, že se nachází na místě, kde by bylo možné komunikovat **českým znakovým jazykem**, nemohou této možnosti využít, jelikož o ní nevědí.

Návrh

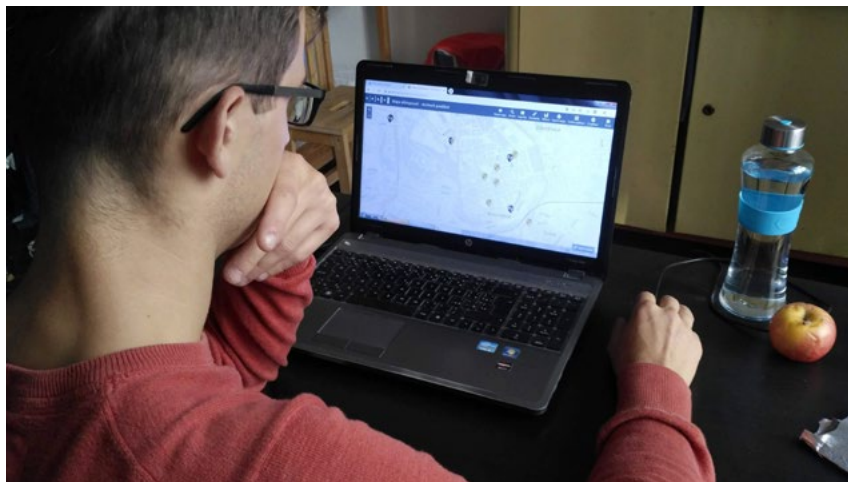
Vytvoření specializované mapy označující místa, kde je možné se domluvit **českým znakovým jazykem** a kde je k dispozici **indukční smyčka**. V internetovém prostředí se může jednat například o mapu přístupnosti.

Konkrétní realizace v Brně

Na jaře roku 2017 byla Odborem zdraví Magistrátu města Brna a Poradním sborem pro bezbariérové Brno vytvořena online aplikace Mapy přístupnosti města Brna (<https://gis.brno.cz/mapa/sluchove-postizeni/>). Jedná se o digitální verzi tištěného Atlasu přístupnosti, který byl vytvořen v roce 2012. Tato mapa je nicméně cílena především na osoby s pohybovým znevýhodněním a slouží primárně uživatelům vozíků.

Na podzim roku 2017 bylo Poradním sborem pro bezbariérové Brno rozhodnuto, že základ této aplikace bude použit pro vytvoření speciální Mapy přístupnosti pro osoby sluchově postižené. Mapová aplikace zobrazuje místa v Brně, kde jsou instalovány **indukční smyčky** a kde se lze domluvit **českým znakovým jazykem**.

Jedná se o iniciativu Unie neslyšících Brno, která potřebná data sbírá a aktualizuje. Piktogramy pro mapovou aplikaci byly vytvořeny zaměstnanci Odboru městské informatiky a do mapy byly zaneseny začátkem roku 2019. Unie neslyšících Brno plánuje místa osazená **indukční smyčkou** fyzicky označovat piktogramem i přímo v terénu.

Zdroj: Simona Surmařová

Omezení řešení

Je obtížné získávat data o tom, kde:

- jsou instalovány **indukční smyčky** a zda jsou v provozu. Řada institucí **indukční smyčky** nainstalované má, ale nespouští je (například soudy).
- se lze setkat s lidmi ovládajícími český znakový jazyk, neboť po ukončení kurzů **českého znakového jazyka** dochází k přerušení kontaktů a neexistují informace o tom, kde se lidé s touto kompetencí nachází.

Pro aktualizaci a rozšíření databáze by Unie neslyšících Brno potřebovala další pracovní sílu. Je obtížné stanovitelné, která zařízení je vhodné do mapy zadávat. Zařazení například kavárny pouze na základě znalosti, že zde jeden zaměstnanec ovládá **český znakový jazyk**, může být pro uživatele scestné, pokud kavárnu navštíví mimo dobu jeho směny.

Časová osa

- **jaro 2017:** vytvoření webové aplikace Mapa přístupnosti města Brna
- **podzim 2017:** rozhodnutí Poradního sboru o vytvoření Mapy přístupnosti pro osoby sluchově postižené
- **zima 2018:** návrh piktogramů, zanesení informací o indukčních smyčkách a českém znakovém jazyce do mapy
- **jaro 2019:** spuštěna Mapa přístupnosti pro osoby sluchově postižené

Závěry

- Díky propojení institucí v Poradním sboru pro bezbariérové Brno došlo k předání informací o místech, kde jsou instalovány **indukční smyčky** a kde je možné se domluvit **českým znakovým jazykem**. Tyto informace tak byly zaneseny do Mapy přístupnosti města Brna.
- Mapa přístupnosti pro osoby sluchově postižené umožňuje osobám nedoslýchavým seznámit se předem s tím, zda je na daném místě instalována **indukční smyčka**, a osobám neslyšícím, zda je možné očekávat, že se na daném místě bude možné domluvit **českým znakovým jazykem**.
- Označování míst s instalovanými **indukčními smyčkami** je obdobně důležité jako jejich samotná instalace.
- Informování o možnosti komunikovat v **českém znakovém jazyce** je obdobně důležité jako jeho znalost.

Slovníček

Český znakový jazyk Jedná se o hlavní (primární) dorozumívací prostředek lidí neslyšících žijících v České republice. Jeho uživatelé komunikují skrze gesta, posunky, ale také grimasy nebo pohyby těla. Znakový jazyk se liší od mluvené češtiny a pro uživatele se jedná de facto o cizí jazyk. Český znakový jazyk (ČZJ) bývá obecně zaměňován za znakovanou češtinu, která ale vznikla na základě mluvené češtiny, odkud přejímá většinu slov a výrazů. Osoby neslyšící se s ní setkají především při výuce. ČZJ se od ní a dalších národních znakových jazyků odlišuje především svým slovníkem, zásobou znaků, ale i gramatikou.

Indukční smyčka Indukční smyčka je kompenzační pomůcka pro osoby nedoslýchavé, která se používá pro usnadnění komunikace s nimi. Indukční smyčky jsou umístěny v prostoru. Zvuk přijímaný ze zdroje, například televize, telefonu či přehrávače, do prostoru vyzařují a sluchadla ho zachycují. Osoby se zbytkem sluchu mají možnost plnohodnotného poslechu v nejrůznějších situacích, kdy by jen samotné sluchadlo nestačilo, kupříkladu v prostorech, kde dochází k velkému akustickému rušení jinými zvuky.

9.10 Indukce jako řešení komunikace na přepážkách se sklem: Magistrát města Brna instaluje indukční smyčky

Jak zjednodušit komunikaci s uživateli sluchadel za
přepážkami Magistrátu města Brna?

Zdroj: <https://www.youtube.com/watch?v=mfCITdclbxA>

Ilustrační příběh

Novomanželé Martin a Lenka mají krátce po svatbě a jsou nedoslýchaví. Pro komunikaci s ostatními používají **sluchadlo**. Žijí mimo Brno, ale chtějí se do Brna přistěhovat za lepším pracovním uplatněním. Byt si už našli a chtějí si přihlásit do Brna i trvalý pobyt, aby mohli využívat výhod s ním spojených. Rozhodnou se tedy, že vyrazí na Odbor správních věcí Magistrátu města Brna (ulice Husova), kde je umístěna agenda evidence obyvatel. Dojdou na oddělení

evidence obyvatel, kde sedí úřednice za přepážkou se silným plexisklem s několika otvory na dokumenty a průchod zvuku. Pár by přehlášení chtěl vyřídit rychle, protože mají zakoupenou jízdenku na vlak do Prahy. Komunikace přes plexisklo vážne. Lenka ani Martin úřednici nerozumějí každé druhé slovo. Když pracovnice zjistí, že se jedná o nedoslýchavé klienty, přejde na písemnou komunikaci, která je ale v porovnání s verbální komunikací výrazně pomalejší.

Analýza

- 1 Na většině přepážkových pracovišť Magistrátu města Brna chybí **indukční smyčky**.
- 2 Personál na většině přepážkových pracovišť Magistrátu města Brna je proškolen v komunikaci s nedoslýchavými lidmi, ale komunikace trvá zbytečně dlouho.
- 3 Většina přepážkových pracovišť je vybavena plexiskly, která brání odezírání a lepší slyšitelnosti zvuku.

Návrh

- 1 Identifikace nejvytíženějších přepážkových pracovišť Magistrátu města Brna, kde existuje předpoklad častějšího kontaktu mezi úředníky a uživateli sluchadel.
- 2 Instalace **indukčních smyček** na těchto přepážkách.
- 3 Proškolení zaměstnanců, jak ovládat **indukční smyčku**.

Po každé neúspěšné větě jim předává lístek s požadavkem nebo otázkou. Celé vyřízení tak trvá výrazně déle, než očekávali. Následně Martin s Lenkou spěchají na nádraží, nicméně vlak jim ujíždí a jízdenka propadá.

Konkrétní realizace v Brně

Na 12. setkání Poradního sboru pro bezbariérové Brno, které se konalo 21. 3. 2019, byl schválen Akční plán pro postupné odstraňování bariér na rok 2019. Tento akční plán definuje jako jednu z klíčových aktivit instalaci **indukčních smyček** na vybraných přepážkových pracovištích Magistrátu města Brna. Vybranými místy jsou velmi frekventovaná pracoviště, kde dochází k častému osobnímu styku klientů s úředníky. Na poradě vedení dne 9. 9. 2019 byla

schválena realizace tohoto záměru. Celkově bylo vytipováno 13 přepážkových místností magistrátu, 2 přepážkové místnosti Městské policie Brno a 7 zasedacích místností. Do konce roku 2019 byly nainstalovány **indukční smyčky** ve všech vytipovaných prostorách, tedy do 13 přepážkových jednacích kanceláří o velikosti cca 10—40 m², do 7 zasedacích místností o velikosti do 150 m² a do 2 přepážkových místností pro projednávání přestupků v dopravě na Městské policii Brno. Za rok 2019 bylo na tento projekt vyčleněno 200 000 Kč z rozpočtu Odboru zdraví Magistrátu města Brna.

Zdroj: <https://www.youtube.com/watch?v=mfCITdclbxA>

Časová osa

- **jaro 2019:** schválen akční plán pro postupné odstraňování bariér na rok 2019
- **léto 2019:** vytipování vhodných míst pro instalaci indukčních smyček na pracovištích Magistrátu města Brna
- **podzim 2019:** schválena realizace indukčních smyček
- **zima 2019:** instalace indukčních smyček

Omezení řešení

- Instalované **indukční smyčky** vyžadují údržbu a proškolení personálu.
- **Indukční smyčky** nejsou instalovány na všech pracovištích Magistrátu města Brna, kde dochází ke kontaktu mezi úředníkem a klientem.
- Je nutné dobře označit místa s **indukční smyčkou** a informovat o nich uživatele **sluchadel**.
- **Indukční smyčka** usnadňuje komunikaci pouze nedoslýchavým lidem se **sluchadlem**, nikoliv všem lidem se sluchovým znevýhodněním.

Závěry

- Odbor zdraví ve spolupráci s Poradním sborem pro bezbariérové Brno nainstaloval **indukční smyčky** na vybraná přepážková pracoviště Magistrátu města Brna.
- Instalované **indukční smyčky** usnadní komunikaci mezi úředníky a uživateli **sluchadla**, díky čemuž bude vyřizování administrativních záležitostí pro obě strany rychlejší a komfortnější.

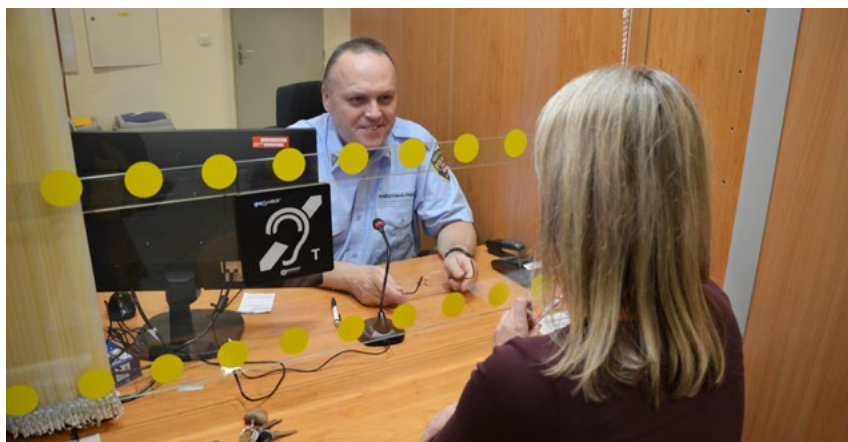
Slovníček

Indukční smyčka Indukční smyčka je kompenzační pomůcka pro osoby nedoslýchavé, která se používá pro usnadnění komunikace s nimi. Indukční smyčky jsou umístěny v prostoru. Zvuk přijímaný ze zdroje, například televize, telefonu či přehrávače, do prostoru vyzařují a sluchadla ho zachycují. Osoby se zbytkem sluchu mají možnost plnohodnotného poslechu v nejrůznějších situacích, kdy by jen samotné sluchadlo nestačilo, kupříkladu v prostorech, kde dochází k velkému akustickému rušení jinými zvuky.

Sluchadlo Sluchadlo je elektronická pomůcka, která se nejčastěji nosí za uchem nebo v uchu. Někdy se také nesprávně označuje jako naslouchadlo. Cílem sluchadla je zlepšení doslýchavosti osob se sluchovým znevýhodněním. Jeho základní části jsou mikrofon, sluchátko a výkonný mikročip se zesilovačem zvuku napájený baterií. Sluchadla jsou schopna: zvýraznit zvuk přicházející z určitého směru, zaměřit se na řeč a potlačit okolní hluk, komprimovat frekvence zvuku tak, aby byly znovu uchem slyšitelné. To vše automaticky bez manuálního zásahu uživatelů sluchadla.

9.11 Zabudovat, označit a nepřenášet: Městská policie Brno instaluje zabudované indukční smyčky

Proč je spolehlivější instalace zabudované indukční smyčky
oproti její přenosné variantě?

Zdroj: Simona Surmařová

Ilustrační příběh

Paní Zuzana je nedoslýchavá. Jelikož má 95% ztrátu sluchu, ke komunikaci s ostatními používá **sluchadlo**. Ačkoliv je **sluchadlo** velkou pomocí pro porozumění ostatním, není zcela plnohodnotnou náhradou sluchu. Přátelé Zuzany už vědí, že jí více pomůže, když lépe artikulují, než když mluví hlasitěji, což velká část veřejnosti mylně považuje za důležitější. Jelikož jí záleží spíše na kvalitě zvuku než na hlasitosti, může jí činit problémy komunikace přes skleněnou přepážku, která brání šíření zvuku. To si paní Zuzana vyzkoušela v létě, když šla na služebnu Městské policie v Brně řešit dopravní přestupek. Na stránkách Unie neslyšících Brno viděla propagační video, ve kterém byla příslušná služebna natočena jako příklad přepážky s **indukční smyčkou**. S dobrou vírou, že je ve služebně **indukční smyčka**, přišla na stanici. **Indukční smyčka** ale

v ten den bohužel nefungovala nebo nebyla řádně zapnutá, a tak měla paní Zuzana problém s dorozuměním s příslušným policistou. Co by bylo možné vyřešit s funkční **indukční smyčkou** okamžitě, trvalo mnohem déle a bylo oboustranně nepříjemné.

Analýza

- 1 Každá **indukční smyčka** by měla být viditelně označená a stále zapnutá. U **zabudované indukční smyčky** dochází k problému s opomenutím zapnutí méně často než u **přenosné indukční smyčky**.
- 2 V případě instalace **přenosné indukční smyčky** může dojít k jejímu posunutí. Smyčka tedy vysílá signál do místa, kde uživatel **sluchadla** nestojí, takže signál dobře neslyší.
- 3 **Přenosné indukční smyčky** bývají méně spolehlivé než **zabudované indukční smyčky**.
- 4 **Přenosné indukční smyčky** vyžadují vyšší míru obeznamenosti personálu s technologií indukce, než je tomu u **zabudovaných indukčních smyček**.
- 5 Ne všude je možné **indukční smyčky** zabudovat na trvalo. V tomto případě musí být řádně proškolen personál, jak **indukční smyčku** ovládat.

Návrh

- 1 Instalace **zabudovaných indukčních smyček** na všech přepážkách, kde je mezi personálem a klientem umístěno sklo či jiná zástěna.
- 2 V případě instalace **indukční smyčky** je nutné proškolení veškerý personál pracující na přepážkách. Obzvláště důležité je toto školení v případě, jeli instalována **přenosná indukční smyčka**, která vyžaduje složitější ovládání.

Konkrétní realizace v Brně

Na Městské policii Brno byly první **přenosné indukční smyčky** instalovány již v roce 2012. V srpnu 2019 však přišla stížnost na nefunkční **indukční smyčku** na Jednotce projednávání přestupků (Křenová 4). Na základě této stížnosti vedoucí Preventivně informačního oddělení Městské policie Brno oslovila Unii neslyšících Brno, aby provedla kontrolu stávajících zařízení. V rámci této konzultace bylo Městské policii doporučeno modernizovat zařízení a ideálně vyměnit **přenosné indukční smyčky** za **zabudované**.

V létě roku 2019 shodou okolností Odbor zdraví Magistrátu města Brna připravoval projekt na nákup **indukčních smyček** pro několik odborů a pracovišť magistrátu s přepážkami. O této skutečnosti se vedoucí Preventivně informačního oddělení Městské policie Brno dočetla v denním tisku a kontaktovala Odbor zdraví s žádostí o připojení k projektu a zakoupení dvou **zabudovaných indukčních smyček** pro Jednotku projednávání přestupků. Jelikož Městská policie Brno administrativně spadá pod Magistrát města Brna, bylo žádosti ze strany Odboru zdraví vyhověno. Instalace a označení **indukčních smyček** proběhlo 4. listopadu 2019, tedy pouhých 84 dní od podání stížnosti na nefunkční **indukční smyčku** na témže pracovišti. Stávající i noví zaměstnanci Městské policie Brno jsou proškoleni na ovládání **indukčních smyček**, tudíž problém, který se vyskytl v srpnu roku 2019, by se již neměl opakovat.

Časová osa

- **červen 2012:** instalace prvních přenosných indukčních smyček v několika budovách Městské policie Brno
- **říjen 2017:** spolupráce na instruktážním videu o indukčních smyčkách s Uníí neslyšících Brno
- **13. 8. 2019:** oficiální stížnost na nefunkčnost indukční smyčky na Městské policii Brno
- **16. 8. 2019:** kontrola stávajících indukčních smyček Městské policie ze strany Unie neslyšících Brno
- **20. 8. 2019:** článek Brněnského deníku o plánovaném nákupu indukčních smyček ze strany Magistrátu města Brna
- **27. 8. 2019:** proškolení zaměstnanců Jednotky projednávání přestupků na ovládání přenosné indukční smyčky
- **4. 11. 2019:** instalace zabudovaných indukčních smyček na Jednotce projednávání přestupků Městské policie Brno

Omezení řešení

- Nákup a instalace nových **indukčních smyček** byly značně zrychleny již připraveným projektem Odboru zdraví, ke kterému se Městská policie Brno připojila. Pokud by takový projekt připraven nebyl, lze očekávat, že by řešení bylo výrazně pomalejší.

- Každá nainstalovaná **indukční smyčka** by měla být řádně označena a personál, který indukční smyčku používá, by měl být proškolen (např. vědět, že je nutné mluvit do mikrofonu apod.). Je nutné myslet na opakování takových školení a především na školení nových zaměstnanců.

Závěry

- Dvě **zabudované indukční smyčky**, které jsou instalované na Jednotce projednávání přestupků Městské policie Brno, značně usnadňují komunikaci mezi strážníky Městské policie a lidmi využívajícími **sluchadla**.
- Díky činnosti Odboru zdraví byl připraven projekt na pořízení **zabudovaných indukčních smyček**, ke kterému se mohla připojit i Městská policie Brno a identifikovaný problém rychle vyřešit.
- **Zabudované indukční smyčky** jsou spolehlivější a kladou nižší nároky na personál, než je tomu u **přenosných indukčních smyček**.

Slovníček

Přenosná indukční smyčka Indukční smyčka je zařízení, které osobám se zbytkem sluchu umožňuje plnohodnotný poslech v nejrůznějších situacích, ve kterých samotné sluchadlo nedokáže posloužit. Indukční smyčky dělíme na přenosné a zabudované. Přenosná indukční smyčka se liší od té zabudované především možnostmi manipulace. Lze ji tedy přenášet z místa na místo, kde může být znovu instalována. S přenosnou indukční smyčkou se můžeme setkat zejména na přepážkách úřadů, pokladnách a dalších místech, kde je třeba zajistit srozumitelnou komunikaci s osobami se sluchovým znevýhodněním. Kapacita baterie indukční smyčky se pohybuje okolo 14 hodin.

Zabudovaná indukční smyčka Zabudované indukční smyčky mají za úkol usnadnit osobám se sluchovým znevýhodněním poslech především ve velkých, rozlehlých sálech, jako jsou například kina, divadla, koncertní sály nebo konferenční haly. Princip fungování se ve své podstatě neliší od fungování přenosné indukční smyčky, umožňuje tedy plnohodnotný poslech v nejrůznějších situacích, ve kterých samotné sluchadlo nedokáže posloužit. Smyčka je umístěna po obvodu sálu nebo hlediště v obvodové stěně, nejčastěji zatažena do trubky pod povrchem stěny. V případě, že toto není možné, může se indukční smyčka vložit do podlahy. Indukční smyčky mohou být vedeny přes celý sál hlediště nebo ji lze nainstalovat pouze přes několik řad sedadel v hledišti, které budou přednostně obsazovány nedoslýchavými lidmi.

9.12 Indukční smyčka v tramvaji: Pilotní projekt Unie neslyšících Brno a Dopravního podniku města Brna

Jak informovat nedoslýchavé cestující o dopravní situaci přímo v tramvajových vozech?

Zdroj: <https://youtu.be/hLSKT5NqgQo>

Ilustrační příběh

Lenka letos začala studovat v Brně. Ještě se v něm moc nevyzná a neví, kde leží jaké zastávky. Jelikož je nedoslýchavá, nemá kvůli okolnímu hluku šanci rozpoznat hlášení z reproduktoru ve vozech městské hromadné dopravy. Když je v tramvaji velký hluk, raději své **sluchadlo** vypíná, protože je mimo možnosti zařízení, aby rozpoznalo mluvené slovo, reprodukováné hlášení a okolní hluk. Není tomu dávno, co řidič nezastavil Lence na zastávce na znamení, jelikož neslyšela hlášení a nestihla dát řidiči signál, že potřebuje vystoupit. V nočním rozjezdu zase přešla svou zastávku, protože venku byla tma a Lenka ji nepoznala. Minulý týden jela zpracovávat protokol do školy za kamarádem do Líšně. Jelikož jí tam jel přímý trolejbus 25, sedla si a cestou četla poznámky z hodiny.

Až když trolejbus zastavil na konečné, zmateně vystoupila a zjistila, že je ve vozovně Husovice. Kvůli tomu, že neslyšela hlášení o změně konečné zastávky, přijela za kamarádem s půlhodinovým zpožděním.

Analýza

- 1 Běžná **sluchadla** a kochleární implantáty nedokážou v hlučném prostředí zesilovat reprodukováný zvuk, což v dopravních prostředcích vystavuje nedoslýchavé osoby „informační nouzi“.
- 2 Na informační tabule nemusí být vždy dobře vidět a zejména nestandardní hlášení o výlukách či mimořádných událostech mohou být snadno přeslechnuta a dezorientovat nedoslýchavé cestující.
- 3 Uživatelé sluchadel či kochleárních implantátů mohou i v těchto případech využívat **indukční smyčky**. **Indukční smyčka** instalovaná v tramvaji či jiném dopravním prostředku dokáže vysílat do **sluchadla** pouze hlášení bez okolního hluku, díky čemuž jej nedoslýchaví cestující slyší velmi jasně.

Návrh

Instalace **indukčních smyček** do vozů městské hromadné dopravy.

Konkrétní realizace v Brně

Unie neslyšících Brno ve spolupráci s Dopravním podnikem města Brna vytvořila projekt, v rámci kterého byla do tramvajového vozu Vario LF2 instalována **indukční smyčka**. Ta umožňuje nedoslýchavým lidem slyšet hlášení městské hromadné dopravy skrze zachycení indukčního signálu **sluchadlem** / kochleárním implantátem. Projekt byl podpořen Magistrátem města Brna částkou 26 000 Kč. Aby mohla být pilotáž provedena, bylo nutné získat povolení k **instalaci indukční smyčky** od Drážního úřadu, což se povedlo v září 2018 a již v první polovině listopadu 2018 došlo ke spuštění provozu, který do konce ledna 2019 probíhal jako pilotní. Informace o instalované smyčce jsou u všech dveří do vozu. Tato brněnská tramvaj se stala prvním vozem s instalovanou **indukční smyčkou** v České republice.

Zdroj: <https://youtu.be/hLSKT5NqgQo>

Časová osa

- **únor 2018:** Unie neslyšících Brno informuje poradní sbor o projektu, který vznikl ve spolupráci s dopravním podnikem
- **květen 2018:** Unie neslyšících Brno podává žádost o dotaci
- **červen 2018:** schválena dotace na „Pilotní projekt umístění indukční smyčky do vozu městské hromadné dopravy v Brně“
- **září 2018:** povolení od Drážního úřadu pro instalaci indukční smyčky do tramvaje
- **listopad 2018:** spuštění pilotního provozu
- **leden 2019:** konec pilotního provozu, vyhodnocení pilotáže

Omezení řešení

- Instalace **indukční smyčky** do jednoho vozu zdaleka neřeší celý problém. Umožňuje ale nedoslýchavým cestujícím technologii vyzkoušet. Zároveň se jedná o důležitý první krok pro plošné zavedení.
- Pro instalaci **indukčních smyček** do všech brněnských tramvají by bylo nutné provést **homologaci** vozidel, tj. získat povolení Drážního úřadu pro užívání vozidel s **indukční smyčkou**.
- **Homologace** vozidel je byrokraticky náročná a bylo by zapotřebí finanční pokrytí pracovní síly, která by se hromadné instalaci **indukčních smyček** věnovala.

Závěry

- Unie neslyšících Brno a Dopravní podnik města Brna úspěšně instalovaly **indukční smyčku** v tramvaji.
- Pro plošné zavedení **indukčních smyček** do všech ostatních tramvají je nutné získat finanční prostředky a projít dalšími schvalovacími procesy.
- Díky činnosti Poradního sboru pro bezbariérové Brno byla usnadněna komunikace mezi Uníí neslyšících Brno a Dopravním podnikem města Brna, která vedla ke spuštění pilotního projektu. Zároveň Poradní sbor podpořil návrh na přidělení dotace a zvýšil tak šanci na její získání.

Slovníček

Homologace valovací proces ve věci ověření vlastností určitého výrobku z hlediska přípustnosti jeho použití. Jedná se o byrokraticky náročný proces, který zahrnuje základní vstupní hodnocení, testování podle daných směrnic a norem a nakonec potvrzení schvalovacího orgánu. V případě homologace vozidel by po ukončení procesu mělo vozidlo splňovat všechny právní a technické požadavky, specifické pro danou zemi. V případě homologace tramvaje s indukční smyčkou vydává certifikát o homologaci, resp. k uvedení do provozu Drážní úřad.

9.13 Překážka vedle vodící linie: Šilingrovo náměstí, Brno

Jak se používají umělé vodící linie, signální a varovné pásy?

Zdroj: Milena Antonovičová

Ilustrační příběh

Píše se únor roku 2019 a nevidomý pan Mirek jde v Brně po ulici podél budovy. Budova je pro něj přirozenou **vodící linií**, kterou si oťukává bílou holí. Dlouho tudy nešel, nicméně se doslechl, že v těchto místech byl vybudován nový **signální pás**, který mu usnadní přejít vozovku. Dojde tedy k místu, kde bílou holí nahmatá **signální pás**, jde podél něj, avšak po chvíli narazí do jakési kovové konstrukce. Jeho nárazu si povšimne kolemjdoucí paní a táže se ho, zdali nepotřebuje pomoc. Pan Mirek nahmatá bílou holí okraj této kovové konstrukce a zjistí, že se nachází těsně vedle **signálního pásu**. Zajímá ho, do čeho to vrazil, a proto se ptá oné kolemjdoucí paní, zdali to je nějaký výkop na chodníku, který je jen dočasný. Paní mu odvětví, že to je tu již druhým rokem a že jde o veřejnou galerii pod širým nebem, na které jsou vystaveny kovové sochy nějakých koček. Jmenuje se Galerie Šilingrák a podle toho, co o tom slyšela, to tu má být natrvalo. Mají se na tomto místě vystavovat umělecká díla různých výtvarníků.

Analýza

- 1 Nevidomí lidé potřebují k pohybu po městě **vodicí linie, signální a varovné pásy**.
- 2 Nechodí však po nich, ale v prostoru vedle nich.
- 3 Kolem **vodicích linií, signálních** nebo **varovných pásů** je proto potřeba volný prostor minimálně 80 centimetrů.
- 4 Když se vybuduje nová **vodicí linie** nebo **signální** či **varovný pás**, vedle nich mohou zůstat nebezpečné překážky, do kterých mohou nevidomí lidé narazit.
- 5 Problém tedy netkví pouze ve vytváření nových bariér, ale i nedostatečné kontrole prostorů podél nových **vodicích linií** nebo **varovných** či **signálních pásů**.

Návrh

- 1 Při vybudování nových **vodicích linií, signálních** či **varovných pásů** je třeba zkontrolovat překážky do jednoho metru na obě strany od nich.
- 2 Pokud je překážka umístěna příliš blízko, je třeba požádat jejího správce, aby ji posunuli.
- 3 V případě překážek na chodníku za ně nejčastěji odpovídá správce veřejných komunikací.
- 4 Galerie Šilingrák byla zřízena městskou částí Brno-střed, a proto její umístění mají na starost Brněnské komunikace.

Konkrétní realizace v Brně

Na Šilingrově náměstí byl z podnětu Poradního sboru pro bezbariérové Brno vybudován **signální** a **varovný pás** pro osoby nevidomé, nicméně nebyl zkontrolován prostor podél nich. V tomto prostoru se nacházela překážka v podobě Galerie Šilingrák. Toho si všimla expertka Poradního sboru pro bezbariérové Brno na odstraňování fyzických bariér, která mimo jiné občas provádí školení pro pracovníky Brněnských komunikací o bezbariérovosti prostoru v Brně. Galerii Šilingrák a její umístění si proto vyfotografovala a fotografii použila v prezentaci při následném školení pracovníků Brněnských komunikací, aby demonstrovala příklad nevhodného umístění překážky vůči **signálnímu pásu**. Na školení byli přítomni i pracovníci stavebního úřadu městské části Brno-střed, kteří poté ve spolupráci s pracovníky Brněnských komunikací zařídili,

aby Galerie Šilingrák byla do dvou dnů posunuta do vzdálenosti 1 metr od signálního pásu.

Zdroj: Milena Antonovičová

Časová osa

- **leden 2018:** na Šilingrově náměstí vzniká Galerie Šilingrák
- **leden 2019:** na Šilingrově náměstí jsou nově vydlážděny signální a varovný pás
- **únor 2019:** expertka poradního sboru si fotografuje nevhodné umístění galerie vůči signálnímu pásu
- **březen 2019:** probíhá školení, kde je nevhodné umístění galerie prezentováno
- **březen 2019:** pracovníci Brněnských komunikací přesouvají Galerii Šilingrák

Omezení řešení

- Jsou potřeba lidé, kteří si neustále všímají překážek nevhodně umístěných vůči **vodicím liniím a signálním nebo varovným pásům**.
- Tito lidé musejí být ochotni ozvat se příslušným správcům veřejných komunikací.
- Veřejní správci musejí být ochotni realizovat přemístění překážky.

- Celé řešení je postaveno na osobních kontaktech a dobré vůli všech zúčastněných.

Závěry

- Nestačí, když překážky nezasahují do **vodicích linií a signálních či varovných pásů**.
- Do vzdálenosti minimálně 80 centimetrů od **vodicí linie** nebo **signálního** či **varovného pásu** musí být volný prostor, neboť nevidomí lidé nechodí po liniích a pásech, ale podél nich.
- Pokud je překážka příliš blízko, řešením je její posunutí.
- Když jsou o posunutí překážky požádáni její správci, bývají schopni posunutí zařídit velmi rychle, neboť minimální vzdálenost 80 cm je uvedena ve **vyhlášce č. 398/2009 Sb.**

Slovníček

Vyhláška č. 398/2009 Sb. Tato vyhláška z roku 2009 se zabývá obecnými technickými požadavky, které zabezpečují bezbariérové užívání staveb. Vyhláška byla vydána v rámci tzv. stavebního zákona č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu, Ministerstvem pro místní rozvoj. Vyhláška stanoví obecné technické požadavky na stavby a jejich části tak, aby bylo zabezpečeno jejich užívání „osobami s omezenou schopností pohybu nebo orientace“. Tato vyhláška má sloužit jako návod, jak postupovat při činnostech spjatých se stavební činností ve veřejném i privátním prostoru. Vyhláška jasně stanovuje pravidla, která musí daný projekt splňovat, aby byla naplněna její vize.

9.14 Rychlé šíření jednotné úpravy: ozvučené vyvolávací systémy na poštách

Jak mohou nevidomí lidé na poštách s lístkovým vyvolávacím systémem vědět, kdy přijdou na řadu?

Zdroj: Pavel Doboš

Ilustrační příběh

Na jaře roku 2007 jde nevidomý pan Jaroslav odeslat balík na poštu na brněnském Mojžírově náměstí. Je překvapen tamním novým systémem. Chtěl se postavit do fronty u přepážky, ale bylo mu sděleno, že se musí vrátit ke vchodu a zmáčknout tlačítko na terminálu pro výdej pořadového čísla. Panu Jaroslavovi se podařilo nahmatat onen nový terminál i tlačítko na něm. Byl mu vydán lístek, který pan Jaroslav nepřečetl. Od jiného zákazníka pošty se dozvěděl, že má pořadové číslo 47 a musí počkat, dokud jeho číslo nevyvolají, a že zatím je na řadě číslo 41. Pan Jaroslav čekal, ale bylo mu divné, že tak dlouho nevyvolali žádné číslo. Zeptal se proto dalšího ze zákazníků, co se stalo. Ten mu sdělil, že číslo 47 muselo být vyvoláno již dávno, že teď jdou na řadu čísla 60 a vyšší. Pan Jaroslav se divil, vždyť nic nehlásili. Bylo mu vysvětleno, že číslo není doslova vyvoláno,

ale je zobrazeno na displeji u přepážek. Zákazník mu tedy donesl nové číslo a upozornil ho, že se musí vyptávat, kdy má jít se svým číslem na přepážku. Pan Jaroslav tedy čekal znovu a doufal, že tentokrát nepromešká své „vyvolání“.

Analýza

- 1 Lístkové vyvolávací systémy s čísly jsou bez dalších úprav pro nevidomé osoby nepoužitelné.
- 2 Terminál na poště je potřeba nalézt, což nemusí být snadné.
- 3 Pro volbu požadované služby a použití pořadového čísla je nutný zrak. Samotné vyvolávání pořadí zobrazením čísla na displeji vyžaduje opět zrak.
- 4 Nevidomý člověk neví, jaké je jeho číslo, kdy přichází na řadu, a sám nedokáže najít ani příslušnou přepážku.

Návrh

- 1 Pokud provozovatel využívá vyvolávací lístkové systémy, pak je musí doplnit o akustické prvky.
- 2 Příklad vydávající lístky musí být umístěn a uzpůsoben tak, aby jej mohli nalézt a použít i nevidomí klienti.
- 3 Vydávané lístky s tištěným číslem musí být uzpůsobeny tak, aby byly srozumitelné i pro nevidomé klienty.
- 4 Technologie vyvolávacích lístkových systémů by měla být jednotná pro co největší počet pošt.

Konkrétní realizace v Brně

Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých (SONS) si začala na počátku nového tisíciletí všímat, že neustále přibývá pošt, které jsou vybaveny lístkovými vyvolávacími systémy pro přístup k přepážkám. Vedoucí metodického centra pro odstraňování bariér SONS proto o tom započal komunikaci s generálním ředitelstvím České pošty. Česká pošta souhlasila, že podpoří vytvoření technologie upraveného ozvučeného vyvolávacího systému pro nevidomé osoby. SONS se zkontaktovala s brněnským Tyfloservisem a TyfloCentrem a společně vytvořily návrh řešení použití vyvolávacího systému. Pracuje tak, že si nevidomý klient pošty u vstupu pomocí dálkového vysílače povelů pro nevidomé (**technologie VPN**) aktivuje hlasový majáček, díky němuž dohledá vchod do budovy. Z druhé

fráze majáčku se dozví, jak se dostane k vyhrazené přepážce pomocí umělé vodící linie. Tam se vysláním povelu z vysílače povelů pro nevidomé (**technologie VPN**) zaregistruje do lístkového systému. Ve chvíli, kdy se vyhrazená přepážka uvolní, tak je spuštěn akustický signál, který upozorní jak na moment uvolnění přepážky, tak i na umístění příslušné přepážky, ke které jej navede. Pilotní testování technologie proběhlo na poště na Lesné v Brně. Poté byl upravený vyvolávací systém nainstalován ještě na dvou poštách v Brně. SONS nicméně od začátku koncipovala technologii tak, aby ji bylo možné instalovat na jakoukoli poštu s vyvolávacím lístkovým systémem. Proto byl společně s Českou poštou odsouhlasen seznam pošt, kde bude technologie zavedena. Technologie je tak nakonec zavedena na 18 poštách po celé České republice.

Zdroj: Pavel Doboš

Časová osa

- **2005:** SONS zahajuje komunikaci s generálním ředitelstvím České pošty
- **2006:** vyvinuta technologie a vybrány brněnské pošty, kde bude testována
- **2007:** po pilotním provozu na vybraných brněnských poštách se technologie rozšiřuje i na další pošty
- **2008:** ozvučené vyvolávací systémy fungují na 18 poštách v České republice
- **2009:** zavedení opakovaných školení zaměstnanců pošt s ozvučenými vyvolávacími systémy

Omezení řešení

- Úprava vyvolávacího lístkového systému je neúměrně finančně nákladná.
- Mezi nevidomými klienty pošt je nutné šířit informaci, které konkrétní pošty disponují touto úpravou.
- K bezproblémovému fungování je potřeba stálý proškolený personál. Česká pošta má poměrně velkou fluktuaci zaměstnanců.
- Nevidomí lidé musejí být taktéž nějakou cestou seznámeni s tím, jak upravený vyvolávací systém využívat.

Závěry

- Vyvolávací lístkové systémy, které jsou závislé na užívání zraku, lze upravit pomocí jejich ozvučení.
- Jako důležité se ukázalo, že byl systém navržen tak, aby byl aplikovatelný v celé České republice.
- Díky tomu byla Česká pošta ochotna zavést technologii stejným způsobem na více svých pobočkách.
- Pokud je možné vyvinout jednotné bezbariérové řešení, lze předpokládat jeho snadnější rozšíření na více podobných míst.
- Pošt s ozvučenými vyvolávacími systémy je v ČR 18, nicméně ozvučených pošt (s hlasovým majáčkem) bez lístkového vyvolávacího systému je téměř 400.

Slovníček

Technologie VPN Jde o zkratku pro vysílač povelů pro nevidomé. Tato technologie umožňuje využití aktivátoru povelů na malém ovladači nebo na bílé holi, kdy stačí stisknout tlačítko s číslem povelu (1—6). Jednotlivá tlačítka mají vždy jen jednu funkci a její přiřazení ke každému číslu je standardizované. Jedná se o rádiový vysílač, kterým si osoby se zrakovým znevýhodněním aktivují akustická zařízení, např. externí hlásiče na vozidlech MHD, klepátka na semaforech nebo informační panely před vstupy i uvnitř budov institucí.

9.15 Rychle a levně namísto pomalu a draze: dvojí ozvučení semaforů pro chodce

Jak zajistit nevidomým lidem bezpečný přechod vozovky na křižovatkách s vícero ozvučenými semaforů?

Zdroj: Pavel Doboš

Ilustrační příběh

Začínal květen roku 2013 a nevidomá paní Milada šla nakupovat potraviny. Na cestě ze svého domu k obchodu musí přejít rušnou křižovatku se semaforů. V minulosti běžně přišla k semaforovému sloupu, nahmatala na něm tlačítko pro zapnutí akustické signalizace a vyčkala, až semafor začne tikat rychlejším tempem, tedy oznamovat, že je možno přejít vozovku. Od svého známého se dozvěděla, že nedávno proběhlo vylepšení akustické signalizace semaforů v Brně, kdy již není nutné nahmatat tlačítko na semaforovém sloupu, ale je možné zvukovou signalizaci spustit pomocí stisknutí tlačítka **technologie VPN**, kterou jsou nevidomí lidé zvyklí běžně používat. Paní Milada z této změny měla

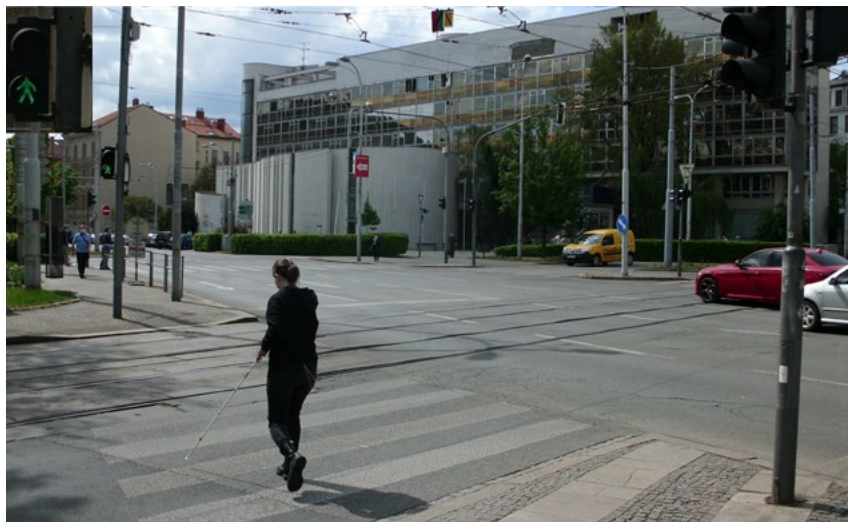
radost, protože mnohdy jí nahmatání tlačítka na sloupu trvalo dlouho. U křižovatký tedy pomocí **technologie VPN** spustila akustickou signalizaci a semafor začal vydávat pomalý tikající zvuk, oznamující, že má vyčkat. Brzy začal semafor tikt rychleji a tedy oznamovat, že již může přejít. Paní Milada začala přecházet vozovku po přechodu, když ale najednou uslyšela vedle sebe prudké brždění automobilu a hlasité troubení klaksonu. Řidič z auta volal: „Sakra, paní, vždyť máte červenou, málem jsem vás zajel. Dělejte, běžte!“

Analýza

- 1 Protože ozvučené semaforey ruší obyvatele žijící v jejich okolí, ozvučení pro nevidomé lidi se zapíná po stisku tlačítka.
- 2 Tlačítko na sloupu semaforu lze mnohdy obtížně nahmatat, proto bylo umožněno spouštět ozvučení pomocí **technologie VPN**.
- 3 Na značených přechodech vybavených semaforey si mohou nevidomí chodci pomocí technologie VPN aktivovat akustickou signalizaci.
- 4 Semafor pak vydává při červené barvě pomalý a při zelené barvě rychlý „klepající“ zvuk.
- 5 Technologie VPN však aktivuje ozvučení všech semaforů na křižovatce.
- 6 Některé křižovatky mají přechody do více směrů.
- 7 Pokud jsou „klepátka“ pro různé směry chůze umístěny na jednom sloupku nebo jsou sloupky semaforů blízko u sebe, pak je velice obtížné rozlišit, který semafor zrovna klepe rychle pro přecházení a který pomalu pro čekání.

Návrh

- 1 Na sloupky semaforů, které signalizují přecházení v různých směrech chůze a jsou od sebe vzdáleny méně než 4 metry, se umístí tzv. **rozpojovací tlačítka**. Ta při držení umlčí akustický signál pro směr, který není potřeba, a je slyšet pouze signál pro požadovaný směr chůze.
- 2 Instalace **rozpojovacích tlačítek** je závislá na dostatečném počtu propojovacích kabelů mezi všemi semaforey na křižovatce. Jejich absence výše zmíněné řešení neumožňuje.
- 3 Doplnění kabelů je technicky náročné, časově zdlouhavé a finančně nákladné.
- 4 Je tedy vhodné zkusit nejdříve najít rychlejší a méně složitou možnost řešení. Takovým řešením může být ozvučení semaforů vedoucích do různých směrů odlišnými zvuky.

Zdroj: Pavel Doboš

Časová osa

- **březen 2012:** zavedení aktivace ozvučení semaforů pomocí technologie VPN
- **duben 2013:** vybrané semafony jsou vybaveny touto technologií
- **červen 2013:** vzniká návrh na odlišná ozvučení semaforů pro různé směry
- **září 2013:** probíhá testování nového ozvučení, tzv. „kvákadla“
- **říjen 2013:** zvuk „kvákadla“ je instalován na všechny potřebné křižovatky

Konkrétní realizace v Brně

V Brně je spousta křižovatek, kde jsou sloupky se semafony pro odlišné směry chůze velmi blízko sebe. Nevidomí chodci zde mají problém sluchem rozeznat, který signál klepání platí pro který směr chůze. Odborník na zpřístupňování prostoru pro nevidomé lidi proto navrhl jednoduché řešení, které bylo díky pochopení a vstřícnosti vedoucího servisu světelné signalizace Brněnských komunikací následně realizováno. Na křižovatce, která nedisponovala dostatečným počtem propojovacích kabelů, jejich doplnění by si vyžádalo nejméně 100 000 Kč a trvalo by nejméně 1 rok, byl pro směr přes méně frekventovanou vozovku použit zvuk tzv. „klepátka“ a pro směr přes frekventovanější vozovku silnější a výrazně odlišný zvuk tzv. „kvákadla“. Zvukový kontrast je natolik velký, že k záměně směrů již nedochází.

Omezení řešení

- I kombinace různých zvuků akustického výstupu semaforů vyžaduje od nevidomých osob zvýšenou pozornost.
- Zvuk „kvákadla“ může být nečekaný a matoucí pro chodce bez zrakového znevýhodnění.

Závěry

- Používání nových technologií pro bezbariérové úpravy může vytvářet i nové neočekávané bariéry.
- Takovou bariérou je například spuštění ozvučení semaforů vzdálených od sebe méně než 4 metry a směřujících do různých směrů pomocí **technologie VPN** — nelze rozeznat, jak který semafor klepe.
- Tyto komplikace je možné vyřešit složitými a nákladnými úpravami — instalací **rozpojovacích tlačítek**.
- Každá i nově vzniklá bariéra je řešitelná, nicméně vzniká zde otázka smysluplnosti a finančních nákladů tohoto řešení.
- Vždy je vhodné nejprve promyslet, zdali nejsou k dispozici jednodušší, účelnější a levnější řešení — rozdílné zvuky pro odlišné směry chůze.

Slovníček

Rozpojovací tlačítko Rozpojovací tlačítko je speciální tlačítko na sloupech semaforů. Používají se v případech, kdy jsou dvě „klepátka“ na jednom sloupku nebo blízko sebe a nelze spolehlivě rozeznat, odkud jde zvuk klepání. Přidržení tlačítka umlčí zvuk pro nepotřebný směr chůze a ponechá pouze zvuk pro žádaný směr chůze.

9.16 Nebezpečné značky ve veřejném prostoru: Česká, Brno

Jaké hrozí nebezpečí nevidomým lidem od značek na ulici?

Zdroj: Josef Konečný

Ilustrační příběh

Počátkem října roku 2016 šel nevidomý pan Josef po ulici směrem k náměstí. Bílou holí oťukával zdi okolních domů, které používal jako přirozenou **vodicí linii**. Na rohu náměstí zachytil holí kovový sloupek, který tam nikdy dříve nebyl. Sloupek byl příliš blízko zdi budovy, takže mezerou mezi ním a zdí se nedalo projít. Proto jej chtěl obejít a pokračovat dál v cestě. Ukročil vpravo, holí si ověřil, že před ním je volný prostor, a vykročil vpřed. Při dalším kroku

se mu však zatmělo před očima. Ucítil náraz do obličeje a upadl na zem. Když se s pomocí kolemjdoucích zvedl, začal pátrat po příčině nárazu. Byla jí velká plechová tabule značící pěší zónu, umístěná na dvou kovových sloupcích. Spodní hrana tabule však byla ve výši asi 130 cm od země. Proto ji při chůzi za pomoci bílé hole nebylo možné odhalit. Pan Josef si povzdychl a spíš pro sebe si polohlasem řekl: „Příště budu muset jít po druhé straně ulice.“ Pán, který mu pomáhal vstávat, však konstatoval: „To byste si moc nepomohl. Tam je takováto tabule taky.“

Analýza

- 1 Nevidomí lidé často při pohybu po městě využívají zdi budov jako **vodicí linii**.
- 2 Podél zdi potřebují volný prostor 150 cm, aby mohli bezpečně projít. Proto v tomto prostoru nesmějí být umístovány žádné předměty.
- 3 Při kopírování zdí budov si oťukávají bílou holí spodní část zdi. Proto nemůžou zjistit, že ve výši hlavy je umístěna nějaká tabule.
- 4 Zvláště nebezpečné jsou značky, které výrazně přesahují mimo sloupek nebo stojí na dvou sloupcích.
- 5 Nevidomí lidé tak mohou obejít jednu tyč, dostat se pod značku a uhodit se do hlavy.

Návrh

- 1 Všechny překážky musejí být podle **vyhlášky č. 398/2009 Sb.**, o obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb, umístěny alespoň 150 centimetrů od zdi budovy.
- 2 Spodní hrana dopravních značek (poutačů, informačních tabulí atp.) pak musí být ve výši minimálně 220 centimetrů od země.
- 3 Pokud tyto prvky není možné umístit dostatečně daleko od zdi nebo jejich cedule dostatečně vysoko, je třeba značky z místa odstranit.
- 4 Neníli jejich odebrání z jakéhokoliv důvodu možné, je třeba najít způsob, který by zamezil vstupu nevidomých chodců pod značku.
- 5 Tuto funkci může plnit spolehlivě detekovatelná zábrana — zarážka pro bílou hůl — ve výšce maximálně 25 centimetrů od země.

Zdroj: Josef Konečný

Časová osa

- **září 2016:** objevují se nebezpečné značky na ulici Česká
- **říjen 2016:** člen Poradního sboru informuje o jejich nebezpečnosti Brněnské komunikace
- **listopad 2016:** Brněnské komunikace dávají příslib nápravy do poloviny roku 2017
- **duben 2017:** na místě jsou konzultována možná řešení
- **červen 2017:** dokončena úprava s obrubníkem
- **září 2018:** instalovány nové značky na jednom sloupku

Konkrétní realizace v Brně

Na začátku ulice Česká směrem z Náměstí Svobody byly správou Brněnských komunikací na obou stranách ulice nainstalovány velké tabule, informující o pěší zóně. Tabule byly příliš velké, proto byly neseny dvěma sloupky. Z důvodu dostatečné průjezdnosti ulice byly nainstalovány těsně vedle zdi budov. Spodní hrany tabule byly umístěny ve výši cca 130 cm od země. Tento stav zaznamenal člen Poradního sboru pro bezbariérové Brno a odborník na odstraňování bariér ze života nevidomých. Ozval se ohledně problematických tabulí Brněnským komunikacím. Bylo mu přislíbno, že dojde k nápravě. Později se mu ozvala zástupkyně Brněnských komunikací a konzultovali spolu možná řešení. Tabule

nebylo možné posunout více do středu ulice, kvůli průjezdnosti. Jejich odstranění bylo v té době také nevhodné. Proto byla zvolena varianta, že se mezi sloupky tabulí dodělá obrubník, který nevidomí chodci spolehlivě detekují bílou holí a budou moci tabuli bezpečně obejít. Později začaly Brněnské komunikace používat menší informační tabule s nižší hmotností, takže nakonec byly značky vyměněny za ty, které stojí jen na jednom sloupku a jsou umístěny dostatečně vysoko nad zemí.

Omezení řešení

- Jsou potřeba lidé, kteří si všimnou nebezpečných překážek pro nevidomé osoby a nahlásí je.
- Někteří nevidomí lidé mohou mít tendenci obrubník překročit, pokud zjistí, že je nízký.

Závěry

- Když je problém se značkou ohrožující nevidomé osoby nemožné vyřešit podle **vyhlášky č. 398/2009 Sb.**, pak je nutné zajistit, aby se o ni tito lidé nemohli zranit.
- To může zajistit i malá stavební úprava, která umožní překážku spolehlivě detekovat.
- V případě nebezpečných značek na dvou sloupcích to může být například instalace zarážky pro bílou hůl ve výši maximálně 25 centimetrů od země.
- Jsouli o nebezpečné překážce informováni správci veřejné komunikace, může se tato stavební úprava poměrně snadno provést.

Slovníček

Vodící linie Hmatem rozpoznatelná linie, která slouží k orientaci osob se zrakovým znevýhodněním při pohybu v prostoru. Do prostoru podél vodící linie by se neměly umísťovat žádné předměty (900 mm od osy přirozené vodící linie nebo 800 mm od osy umělé vodící linie).

9.17 Nádraží, kde se nevidomí lidé nemusejí ztrácet: autobusové nádraží u Grandhotelu, Brno

Jak upravit chaotický prostor vytíženého autobusového nádraží pro nevidomé lidi?

Zdroj: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b2/Bus_station_Brno_Grand_in_night_1.jpg

Ilustrační příběh

Začíná rok 2016 a nevidomý pan Jiří se chystá jet z Brna mezinárodní autobusovou linkou do Vídně. Tato linka odjíždí z autobusového nádraží u Grandhotelu. Pan Jiří se na nádraží u Grandu potřebuje dostat z nedalekého nástupiště tramvajů před hlavním vlakovým nádražím. Odtud má k nádraží u Grandu vést **vodicí linie**. Pan Jiří se po ní vydá, avšak **vodicí linie** náhle končí u křižovatky. Pan Jiří neví, kudy dál, a tak pokračuje směrem za zvukem autobusových motorů. Dlouho bloudí, ale naštěstí si ho všimne kolemjdoucí, který ho dovede k autobusovým nástupišťům. Onomu kolemjdoucímu však náhle odjíždí autobus, a tak musí Jiřího opustit. Pan Jiří ví, že musí odjet z nástupiště číslo 5, ale netuší, jak ho nalézt. Ptá se proto u prodejního stánku, kde mu odvětlí: „Pětka je támhle

kousek nalevo od vás.“ Pan Jiří se tím směrem vydává, ale bez **vodící linie** si není jistý. Ptá se proto lidí čekajících na autobus. Ti mu odvěti, že vůbec nevědí, jak tu jsou nástupiště rozmístěná, a že čekají, až prostě uvidí svůj autobus. Nakonec se dozví, že k nástupišti číslo 5 zcela náhodně sám došel. Autobus, do kterého zde právě nastupují cestující, však míří do Krakova, nikoli do Vídně. Pan Jiří tedy čeká. Autobus do Krakova odjíždí a žádný jiný dlouho nepřijíždí. Po chvíli se ptá jiného čekajícího muže, zdali tu někde nestojí autobus do Vídně. Onen muž mu odvěti, že ten autobus tu již byl, ale stál ve vozovce až za autobusem do Krakova, neboť se jinam nevešel. A že odbavil cestující a před chvílí odjel.

Analýza

- 1 Pro nevidomé cestující neexistovala k autobusovému nádraží u Grandu v Brně žádná jednoduchá cesta.
- 2 Byla vybudována umělá **vodící linie** od vlakového nádraží, která ale končila v křižovatce.
- 3 Když už se nevidomí lidé dostali na autobusové nádraží, bylo pro ně obtížné nalézt konkrétní nástupiště.
- 4 Při velkém vytížení nádraží bylo téměř nemožné najít mezi velkým množstvím lidí svůj spoj.

Návrh

- 1 **Vodící linie** je třeba vytvořit tak, aby navedly nevidomé cestující až k jednotlivým nástupišťům.
- 2 Nástupiště musí být vytvořeno takové množství a linky mezi nimi musejí být rozmístěné takovým způsobem, aby každý jeden autobus mohl vždy stát u svého nástupiště.
- 3 Nástupiště musí být označena takovým způsobem, aby byla rozpoznatelná i pro nevidomé lidi.
- 4 K tomu je možné využít **reliéfní dlažbu** na zemi a **Braillovo písmo** na **označnicích** nástupišť.
- 5 Zároveň je vhodné umístit orientační prvek u příchodu k nádraží, který zobrazuje, jak je celý prostor nádraží organizován. K tomu může posloužit **haptická mapa**, **3D hmatový model** anebo **orientační hlasový majáček**.

Zdroj: Pavel Doboš

Časová osa

- **2014:** iniciativa snažící se přesvědčit zástupce města o nutnosti zpřístupnění nádraží pro nevidomé uživatele
- **2015:** vybudována vodící linie, která nevhodně končí v křižovatce
- **2016:** začíná se hovořit o celkové rekonstrukci nádraží
- **2017:** díky podnětům různých skupin uživatelů se začíná tvořit projekt rekonstrukce
- **2019:** probíhá rekonstrukce, na konci roku se nádraží znovu otevírá veřejnosti
- **2020:** dokončeny poslední bezbariérové úpravy

Konkrétní realizace v Brně

Odborník na odstraňování bariér pro nevidomé osoby se dlouho snažil přesvědčit zástupce města o nutnosti zpřístupnění autobusového nádraží u Grandhotelu včetně přístupové cesty k němu. Byla sice vybudována přístupová umělá **vodící linie**, která ale končila nebezpečně v křižovatce. Po mnoha konzultacích, v nichž se angažovaly Brněnské komunikace, Úřad městské části Brno-střed a Poradní sbor pro bezbariérové Brno, přišel Dopravní podnik města Brna s projektem **rekonstrukce** celého prostoru autobusového nádraží. **Rekonstrukce** trvala rok, celkově zpřehlednila nádraží, lépe rozmístila nástupiště a přinesla i jejich dostatečně rozpoznatelné označení. Na nádraží byla vytvořena bezpečná přístupová **vodící linie** a k samotným nástupišťům se z ní větily **signální pásy**. Byl nainstalován **orientační hlasový majáček** s informacemi o rozmístění pokladen

a elektronický informační panel. V přední části nádraží byl u **vodicí linie** umístěn **3D hmatový model** celého nádraží, který nevidomým cestujícím zprostředkuje představu o celkové kompozici nádraží. Je doplněn popisky v **Braillově písmu**. Lidé se zrakovým znevýhodněním byli navíc s popisem nově zrekonstruovaného nádraží seznámeni všemi jim dostupnými informačními kanály (časopis Chaloupka, zasilatelské emailové konference, web).

Omezení řešení

- K bezbariérové **rekonstrukci** tak komplikovaného prostoru, jakým je nádraží, je potřeba iniciativy vícero skupin.
- Při takto komplexní **rekonstrukci** se jedná o finančně náročnou investici, u které není výjimkou navýšení finančních nákladů v průběhu samotné **rekonstrukce**.

Závěry

- I složité, chaotické a vytížené prostory se dají **rekonstruovat** takovým způsobem, který je vyhovující pro nevidomé lidi.
- V tom případě je třeba dobře promyslet koncepci větvících se umělych orientačních prvků.
- Je také potřeba dobře označit klíčové body v prostoru, jako jsou kupříkladu nástupiště, pokladny či záchody.
- Orientaci nevidomých osob může napomoci **3D hmatový model** celého prostoru, kde jsou klíčové body vyznačeny a popsány.

Slovníček

Haptická mapa Haptické mapy jsou určené pro čtení hmatem. Slouží tedy především osobám se zrakovým znevýhodněním. Na rozdíl od běžných map lze haptické mapy používat pouze v tištěné podobě. Prvky obsažené v haptických mapách jsou kvůli přehlednosti oproti standardním mapám zjednodušené. Kvůli snazšímu hmatovému vnímání jsou některé prvky vizuálně sloučeny. Grafika bývá doplněna o popisky ulic, a to jak v Braillově písmu, tak latinkou, aby zůstala zachována možnost simultánního využití i pro vidící uživatele.

3D hmatový model Prostorový hmatový model slouží zejména osobám se zrakovým znevýhodněním k lepší orientaci a poznání vymodelovaného území. Zpravidla se jedná o významné stavby jako muzea nebo hrady s jejich exteriéry i interiéry, ale může se také jednat o celé centrum města, případně dopravní uzly, jakými jsou například nádraží.

9.18 Bezbariérovost na fakultě architektury: účast členů Poradního sboru pro bezbariérové Brno ve výuce architektury

Jak mohou odborníci z Poradního sboru pro bezbariérové Brno docílit vyššího povědomí o bezbariérovosti prostoru mezi studenty architektury v Brně?

Zdroj: Milena Antonovičová

Ilustrační příběh

Ivan je architekt rok po škole. V současné době pracuje v brněnské projekční kanceláři, která se mimo jiné zabývá tvorbou veřejného prostoru. V tuto chvíli jeho tým zpracovává návrh rekonstrukce tramvajové zastávky v Brně. Práce na návrhu probíhá tradičně a bez problému. Za dva měsíce mají návrh připravený. Následně se chystá jako člen týmu na prezentaci projektu před schvalovací komisí. Cítí se sebevědomě. Nad návrhem se zamýšlel ze spousty pohledů,

kteřé ho jenom mohly napadnout. Zároveň se mohl spolehnout na své univerzitní vzdělání, kde obdobné projekty řešili.

Otázky a připomínky přicházejí od odborníků na dopravu, zeleň, technické sítě, přičemž na všechny dokáže odpovědět a reagovat tak, aby uspokojil požadavky všech jednotlivých expertů. Náhle ale přichází dotaz na bezbariérový přístup pro uživatele vozíku a osoby se zrakovým znevýhodněním. Ivan najednou ztrácí půdu pod nohama a neví, co má říct. Na bezbariérovost se zaměřil pouze snížením obrubníku, což podle přítomných expertů na bezbariérovost není dostatečné. O **vyhlášce č. 398/2009 Sb.**, o obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb, slyšel, ale ta mu v diskusi nepomáhá. Chybí **vodící linie**, sklon na přechodu je příliš strmý, **označník** zastávky omezuje průchozí profil ostrůvku a mobiliář je navržen chaoticky. Celý projekt se musí předělat. Ivan zasmušile odchází domů a přemýšlí, jak k tomu vůbec mohlo dojít.

Analýza

- 1 Znalost vyhlášky č. 398/2009 Sb. a legislativy týkající se bezbariérovosti není totéž, jako je umět aplikovat v praxi.
- 2 Nositeli znalosti o aplikaci příslušné legislativy v praxi, respektive o reálném utváření bezbariérového prostoru jsou pouze lidé z praxe. V případě Brna touto kompetencí disponuje hned několik členů Poradního sboru pro bezbariérové Brno.
- 3 Bez této aplikované znalosti je jen velmi obtížné vytvořit funkční bezbariérový návrh prostoru.
- 4 Na architektonických a stavebních fakultách v České republice není věnována dostatečná pozornost této aplikované znalosti utváření bezbariérového prostředí.

Návrh

- 1 Zapojení členů Poradního sboru pro bezbariérové Brno do výuky utváření bezbariérové architektury.
- 2 Používat principy zážitkové pedagogiky.
- 3 Vytvořit sadu špatných (nefunkčních či nebezpečných) bezbariérových řešení s podrobným vysvětlením, v čem přesně chyba spočívá.
- 4 Vytvořit sadu dobrých (funkčních a bezpečných) bezbariérových řešení.

Zdroj: Josef Konečný

Časová osa

- **2008:** účast odborníka na bezbariérovost veřejného prostoru pro nevidomé lidi na projektu Neviditelné město
- **2011:** první účast odborníka na bezbariérovost veřejného prostoru pro nevidomé lidi v rámci předmětu Typologie II
- **2013:** zapojení odborníka na bezbariérovost veřejného prostoru pro uživatele vozíku do výuky předmětu Typologie II
- **2018:** akce Dvojí metr — stejní lidé, stejné potřeby, různá řešení
- **2020:** účast odborníka Poradního sboru na bezbariérovost ve výuce předmětu Sociální vědy a vybrané problémy architektury a prostoru

Konkrétní realizace v Brně

Počátek spolupráce Fakulty architektury Vysokého učení technického v Brně se členy Poradního sboru pro bezbariérové Brno se datuje od roku 2008. Tehdy byl první člen ještě neexistujícího Poradního sboru, odborník na veřejný prostor pro nevidomé, požádán zástupcem Fakulty architektury o spolupráci na projektu studentů 4. ročníku s názvem Neviděné město. Od té doby je tento člen Poradního sboru stálým účastníkem tohoto volitelného předmětu.

Na tuto spolupráci navázala v roce 2011 pravidelná účast na přednáškách předmětu Typologie II (povinný předmět), kde se řeší především legislativní

záležitosti spojené s osobami s tělesným postižením. Postupně se do spolupráce na obou těchto předmětech začal zapojovat i další člen Poradního sboru, který přibližuje zkušenost uživatele vozíku s pohybem po Brně. Většina přednášek je zaměřena na zprostředkování odlišné tělesné zkušenosti studentům bez této zkušenosti.

V roce 2018 proběhla na Fakultě stavební VUT nejen pro studenty stavebnictví jednorázová akce s názvem Dvojí metr — stejní lidé, stejné potřeby, různá řešení, kde členka Poradního sboru představila odlišnosti v přístupu k utváření bezbariérového prostředí ve Švédsku a České republice.

Zatím poslední pravidelnou aktivitou je přednáška dalšího člena Poradního sboru v rámci povinného předmětu Sociální vědy a vybrané problémy architektury a prostoru, která je věnována tomu, proč jen legislativa nestačí.

Omezení řešení

- Většina těchto aktivit probíhá pouze na základě ústní dohody mezi vyučujícím a zvaným hostem.
- Členové Poradního sboru jsou značně časově vytíženi a není snadné jejich zapojení do výuky výrazně navyšovat.
- V praxi jsou architekti často pod velkým tlakem zadavatele, který nemusí problematice bezbariérovosti věnovat dostatečnou pozornost. Ani výuka utváření bezbariérového prostředí na fakultách architektury nemusí ústít do přístupnějších návrhů v budoucnosti.

Závěry

- Díky výukovým aktivitám členů Poradního sboru na Fakultě architektury Vysokého učení technického v Brně se zvýší aplikovaná znalost konkrétních způsobů utváření bezbariérového prostředí.
- Výuka je vedena zážitkovou formou, čímž lze lépe přiblížit zkušenost lidí s tělesným znevýhodněním při pohybu v prostoru.
- Vzhledem k povinnému absolvování předmětů Sociální vědy a vybrané problémy architektury a prostoru a Typologie II se s problematikou aplikované bezbariérovosti seznámí všichni studenti oboru.

9.19 Workoutové hřiště bez bariér: Sportovní areál Hroch, Brno

Jak se inspirovat příklady bezbariérových realizací
z jiných měst?

Zdroj: Daniel Kaplan

Ilustrační příběh

Píše se květen 2018 a Roman, uživatel vozíku, právě dokončuje svoji každodenní cvičební dávku v jedné brněnské posilovně, protože se připravuje na basketbalový turnaj v Německu. I když je místnost klimatizovaná, v posilovně je strašně teplo a dusno. Do posilovny musí jezdit přibližně 45 minut přes celé Brno, protože je to jedna z mála posiloven, která je dobře dostupná ze zastávky MHD. Roman by rád chodil cvičit častěji a v libovolné časy, ale posilovna má jen omezenou provozní dobu. Navíc ne všechny cvičební nástroje může v posilovně využívat. Ten večer Roman v šatně zaslechne, jak se jeho kamarádi z posilovny baví o cvičení ve venkovní posilovně v Björnsonově sadě. Chodí tam každé úterý od devíti hodin večer a odtud si to po náročném cvičení namíří do blízké hospody. Kéž bych si mohl jít s nimi zacvičit ven na čerstvý vzduch, pomyslí si Roman.

Analýza

- 1 Brno dlouhodobě postrádalo bezbariérové workoutové hřiště s vhodnými posilovacími stroji, byť se o jeho výstavbě již dlouho uvažovalo.
- 2 Bezbariérové workoutové hřiště má mnoho specifík (zpevněné plochy, výška cvičebních prvků atp.).
- 3 Chybí koncepční plány a strategie, které by usnadňovaly budování bezbariérových veřejných prostorů.
- 4 Neexistuje funkční spolupráce mezi samosprávami, kde by bylo možné se inspirovat ověřenými bezbariérovými řešeními z jiných obcí a měst.

Návrh

- 1 Realizace rovnoměrně rozmístěné sítě bezbariérových workoutových hřišť po celém území města Brna.
- 2 Zpřístupnění vybraných stávajících sportovních hřišť pro uživatele vozíku.
- 3 Navázat spolupráci s jinými samosprávnými celky při řešení bezbariérovosti a aktivně vyhledávat příklady dobrých bezbariérových řešení.

Konkrétní realizace v Brně

Na podzim roku 2017 se na podnět **Nadačního fondu Emil** zástupci města Brna vyrazili podívat do Hluboké nad Vltavou, kde již bylo realizováno jedno z mála bezbariérových **workoutových hřišť** v České republice. Zde zjistili všechny nezbytné informace (financování, rozměry, materiály atp.), které by mohly pomoci při realizaci bezbariérového **workoutového hřiště** v Brně. V návaznosti na to v zimě 2017 Poradní sbor pro bezbariérové Brno odeslal dotazníky do organizace Liga vozíčkářů s otázkou: „Kde by se měly vybudovat bezbariérové venkovní posilovny?“. Tato anketa identifikovala několik preferovaných míst, nicméně na žádném z nich nebylo možné realizovat venkovní posilovnu v krátkém časovém horizontu. Následně se ozval sportovní areál Hroch, který si na podzim roku 2018 podal žádost o dotaci na bezbariérové sportovní hřiště do dotačního programu Odboru školství Magistrátu města Brna. **Workoutové hřiště**, inspirované realizací z Hluboké nad Vltavou, tak bylo ve spolupráci s Poradním sborem pro bezbariérové Brno vybudováno ve sportovním areálu Hroch. Samotná stavba byla realizována v roce 2019 a 3. 4. 2019 došlo k slavnostnímu otevření hřiště. Realizace projektu stála 998 250 Kč, z toho statutární město Brno přispělo na vybudování hřiště

990 000 Kč. V druhé fázi realizace byly ještě upraveny bezbariérové přístupové cesty k hřišti.

Zdroj: Daniel Kaplan

Časová osa

- **léto 2017:** prvotní impulz pro vybudování bezbariérového workoutového hřiště
- **podzim 2017:** návštěva již vybudovaného hřiště v Hluboké nad Vltavou
- **zima 2017:** odeslání dotazníků s cílem zjistit preferované lokality pro vybudování hřiště
- **jaro 2018:** žádost o dotaci na vybudování bezbariérového workoutového hřiště
- **podzim 2018:** podání investičního záměru
- **jaro 2019:** realizace projektu a slavnostní otevření 1. bezbariérového workoutového hřiště v Brně

Omezení řešení

- Konkrétní bezbariérové řešení nelze přenést z jednoho místa na druhé bez jakékoliv úpravy. Každá realizace má svá specifika.

- Jednotlivé obce se často stavějí do role vzájemných konkurentů místo toho, aby se od sebe vzájemně inspirovaly.
- Samosprávy se příliš nevěnují otázkám přístupnosti sportovních areálů a zařízení.

Závěry

- Relativně jednoduchými úpravami lze vybudovat **workoutové hřiště**, které může být přístupné i uživatelům vozíku.
- I když je takové hřiště speciálně upraveno pro lidi s pohybovým znevýhodněním, neznamená to, že by nemohlo či nemělo být využíváno kýmkoliv jiným.
- Inspirace z Hluboké nad Vltavou pomohla při realizaci prvního bezbariérového **workoutového hřiště** v Brně. V rámci návštěvy získali zástupci Brna detailní informace o úskalích realizace projektu, jeho financování, volbě vhodných materiálů a designu jednotlivých cvičebních pomůcek.
- Je klíčové, aby bezbariérová **workoutová hřiště** byla řešena společně s bezbariérovým přístupem k nim (bezbariérová parkovací místa, zastávka MHD, přístupové cesty).

Slovníček

Workoutové hřiště Workoutové hřiště tvoří soustavy hrazd, bradel, žebřin a dalších jednoduchých prvků sloužících k cvičení, zejména s vlastní vahou. Tyto konstrukce se většinou nachází venku, ve veřejných prostorech obcí, jako jsou parky, sídliště nebo sportovní areály. Přístup k nim je zpravidla bezplatný. Výhodou těchto míst je tedy především jejich dostupnost pro každého, kdo má zájem cvičit nebo posilovat. V kontextu bezbariérovosti těchto míst je důležitý zejména povrch, který by neměl být sypký (písek, štěrk), ale zároveň měkký, aby mohl tlumit pád nebo náraz. Aby byla hřiště dostupná skutečně pro každého, například uživatele invalidního vozíku, je nutné mít vybavení v dosažitelné výšce.

Nadace Emil Jedná se o neziskovou organizaci, která se zaměřuje na zpřístupnění sportovních aktivit pro děti a mládež se zdravotním znevýhodněním. Pomoc spočívá především ve finanční podpoře jednotlivců nebo organizací, např. při koupi sportovního náčiní, nebo v tvorbě cvičebních prostorů.

9.20 Slovníček

3D hmatový model

Prostorové hmatové modely slouží zejména osobám se zrakovým znevýhodněním k lepší orientaci a poznání vymodelovaného území, avšak mají široké uplatnění napříč různými obory jako pedagogika, umění, ale i územní plánování a architektura. Cílem těchto modelů je v požadovaném fyzickém měřítku a vhodnými haptickými vlastnostmi (minimum ostrých hran, více radiál) předat informace o prostorovém kontextu místa. To platí jak pro venkovní, tak pro vnitřní prostory. Hmatové modely se nejčastěji vyskytují na hradech nebo v muzeích, případně mohou vizualizovat celé centrum města. Nově jsou hmatové modely i součástí významných dopravních uzlů, jako jsou autobusová nebo vlaková nádraží. Výhodou těchto dotykových modelů je i to, že přitahují pozornost vidících lidí, kteří tak mají možnost poznat místo způsobem, jak ho poznává osoba se zrakovým znevýhodněním, tedy hmatem.

Alfons

Alfons je poradenské centrum, které je součástí Institutu celoživotního vzdělávání Vysokého učení technického v Brně. Jeho posláním je poskytovat poradenství a podpůrné služby uchazečům a studentům se specifickými potřebami na VUT v Brně. Díky činnosti poradenského centra mohou tito studenti naplňovat svoje studium bez větších potíží. Centrum má připravenou strategii, jak může pomoci studentům se specifickou poruchou učení, studentům se sluchovým znevýhodněním, se zrakovým znevýhodněním, s pohybovým znevýhodněním, studentům s poruchami autistického spektra, případně studentům s jinými potřebami. Tito studenti mohou využívat služby jako simultánní přepis, lepší rozvržení studia, psychologické konzultace či prodloužení doby pro písemný test. Alfons poskytuje odbornou podporu i pedagogům ve formě poradenství, workshopů, e-learningu nebo seminářů, které probíhají po celý rok.

Asistenční pes

Asistenční psi jsou psi, kteří provázejí osoby s tělesným znevýhodněním a slouží jim jako pomocníci, kupříkladu jim podávají věci, otevírají a zavírají dveře, rozsvěcují světlo, svlékají oblečení nebo přivolávají pomoc. Asistenční pes je připravován pro konkrétního

žadatele, přesně dle jeho potřeb, možností, schopností a požadavků. Mimo fyzické úkony musí být tento pes i psychickou podporou pro majitele. Jsou to většinou psi, kteří se nehodí jako vodící, protože nemají tendence jít před člověkem a spíše se drží u nohy, což se dobře využije při chůzi psa u vozíku. Výchova štěňat se pohybuje okolo 18 měsíců. Za tuto dobu by měl pes zvládat všechny požadované úkony. Během výcviku projde pes řadou zdravotních prohlídek, které vyloučí závažná zdravotní rizika. Cena asistenčního psa se pohybuje okolo 200 000 Kč.

Braillovo písmo

Braillovo písmo je systém čtení a psaní pomocí dotyku, který používají osoby nevidomé i slabozraké. Skládá se z uspořádání teček, které tvoří písmena abecedy, čísla a interpunkční znaménka. Základní symbol Braillova písma, nazývaný Braillova buňka, se skládá ze šesti teček uspořádaných do tvaru obdélníku — tři teček vertikálně a dvou horizontálně. Braillovo (slepecké) písmo tedy používá šestibodové buňky. Každý znak je tvořen určitou kombinací těchto vystouplých a prázdných bodů. Celkem lze tímto způsobem utvořit 64 jedinečných znaků, kdy znak o 6 prázdných bodech vyjadřuje mezeru. Braillovo písmo je základním prostředkem gramotnosti nevidomých a dává nevidomému jednotlivci možnost seznámit se s pravopisem, interpunkcí a obecně psaným textem. Pro tisk dokumentů se využívá tzv. Pichtův psací stroj nebo speciální tiskárny. Problémem Braillova písma je nejednotnost systému (různé země používají různé normy), ale i nároky na prostor — běžně na jednu stranu A4 zaznamenáme 4—5 tisíc znaků, nicméně při použití Braillovy abecedy se na stranu A4 zaznamená 800—900 znaků.

Byty v celoměstském zájmu

Byty v celoměstském zájmu zpravidla zahrnují bydlení v gesci daného města, které tyto byty nabízí zájemcům podle různých kritérií. Žadatele eviduje a o nájmu rozhoduje město. Požadavky na budoucí nájemce si město také určuje samo. Může se jednat o byty jak pro osoby s fyzickým nebo mentální znevýhodněním, tak například pro zaměstnance veřejné správy nebo mladé rodiny. Podmínkou k přidělení městského bytu může být například doporučení od navrhující organizace, jako je úřad, nezisková organizace nebo škola.

Byty zvláštního určení

Byty zvláštního určení jsou byty zvláště stavebně upravené pro ubytování osob znevýhodněných pohybově (zejména hůře mobilních osob užívajících vozík) nebo osob znevýhodněných zrakově či sluchově. O byty se mohou ucházet osoby se sníženou schopností pohybu nebo orientace, z čehož plynou zvláštní potřeby v oblasti bydlení, které běžné byty nemohou naplnit. Správu a přidělování bytů se zvláštním určením má ve své gesci příslušné oddělení městského úřadu nebo magistrátu města. Do kategorie bytů zvláštního určení patří například domy s pečovatelskou službou či chráněné bydlení.

Český znakový jazyk

Český znakový jazyk (ČZJ) je hlavní dorozumívací prostředek lidí neslyšících žijících v České republice. Komunikace uživatelů probíhá skrze znaky, gesta, posunky, ale také grimasy nebo pohyby těla. Mluvená čeština je pro tyto osoby v podstatě cizím jazykem. ČZJ bývá obecně zaměňován za znakovanou češtinu. Její slovník sice do značné míry čerpá ze slovníku znakového jazyka, zahrnuje však i znaky jiné. Ty jsou vytvářené obvykle slyšícími osobami s cílem zprostředkovat osobám neslyšícím strukturu příslušného mluveného jazyka. Současná podoba ČZJ je odlišná od dalších národních znakových jazyků v Evropě i ve světě především svým slovníkem (zásobou znaků), ale i systémovými rysy (gramatikou). Na druhou stranu mají však znakové jazyky z celého světa významné společné rysy, které umožňují mluvčím těchto jazyků se spolu vzájemně dorozumět alespoň na základní úrovni. Pro české prostředí je uzpůsoben tak, aby byl užitečný co nejširšímu spektru uživatelů (jedná se přibližně o 10—15 tisíc uživatelů).

Haptická mapa

Haptické mapy jsou mapy určené pro čtení hmatem. Slouží tedy především osobám se zrakovým znevýhodněním. Na rozdíl od běžných map lze haptické mapy používat pouze v tištěné podobě. Prvky obsažené v haptických mapách jsou kvůli přehlednosti oproti standardním mapám zjednodušené. Kvůli snazšímu hmatovému vnímání jsou některé prvky vizuálně sloučeny.

Lidem se zrakovým znevýhodněním se vytvořením a zpřístupněním haptických map otevírá možnost získat mapu libovolného území, přičemž výroba této mapy včetně veškeré přípravy podkladů trvá jen několik minut. Vybraný mapový podklad je s respektováním zásad hmatového vnímání převeden do grafického dokumentu, který je optimalizován pro technologie využívající takzvaný mikrokapslový papír. Na jeho teplocitlivou

vrstvu se předloha standardním způsobem vytiskne a ve speciálním zařízení pomocí infračervené lampy zahřeje. Tím tmavé kontury získají na objemu, vystoupí nad povrch papíru a vytvoří hladký a dobře hmatný reliéf.

Homologace

Homologace je název pro kompletní schvalovací proces ve věci ověření vlastností určitého výrobku z hlediska přípustnosti jeho použití. Začíná se vstupními hodnoceními, po nichž následují testy podle norem Evropské hospodářské komise a směrnic Evropské unie. Následuje příprava technických zpráv, které jsou předloženy schvalovacímu orgánu s cílem získat konečné schválení. V případě homologace vozidel se požadavky na vozidlo mohou lišit stát od státu. Žadatel má možnost požádat o vydání osvědčení nebo homologaci vozidla buď pro 1 stát, nebo pro více států současně. K žádostem, které se týkají tramvají s jakoukoliv úpravou (indukční smyčka, nízkopodlažnost, sedačky, světla), vydává v České republice rozhodnutí výhradně Drážní úřad. V případě požadavku pro více států je vydávajícím orgánem Evropská železniční agentura.

Indukční smyčka

Indukční smyčka je zařízení, které osobám se zbytkem sluchu umožňuje plnohodnotný poslech v nejrůznějších prostorech a situacích, ve kterých samotné sluchadlo nestačí. Mohou být buď trvale zabudované, nebo přenosné. Indukční smyčky nejčastěji používají uživatelé sluchadel. Pracují tak, že zvuk přijímaný z nějakého zdroje, například z televize, telefonu, přehrávače apod., je vyzařován do prostoru ve formě proměnlivého magnetického pole modulovaného podle vstupního signálu. Tímto způsobem lze výrazně zlepšit komunikaci pro osoby se sluchovým znevýhodněním v rušných a hlučných prostorech. Prostory, kde může indukční smyčka najít své uplatnění, jsou například dopravní terminály, dopravní prostředky, kostely, kina, divadla, konferenční sály nebo i domácnost.

Nadace Emil

Nadace Emil je nezisková organizace, která pomáhá dětem a mladistvým se zdravotním znevýhodněním sportovat. Projekt Emil vznikl v roce 2003 a po úspěšném startu se v roce 2009 stal oficiálně nadačním fondem. Finanční podpora zahrnuje například nákup speciálních pomůcek, které ke sportu jednotlivci nutně potřebují, nebo pomoc s realizací sportovních hřišť a jiných venkovních prostorů. Výběr probíhá na základě

individuálních žádostí, jejichž realizací se supljuje chybějící podpora státu pro tuto cílovou skupinu. Cílem nadace je zlepšení kvality života dětem se zdravotním znevýhodněním i jejich rodin.

Oprava

Oprava je technologický postup, kterým se opotřebovaná nebo jinak poškozená věc vrátí do původního, resp. použitelného stavu. Opravou se odstraňují účinky částečného fyzického opotřebení nebo jiného poškození za účelem uvedení do předchozího nebo provozuschopného stavu, například výměna povrchu chodníku, výměna dřevěných latí na lavičce, natření. Uvedením do provozuschopného stavu se rozumí provedení opravy i s použitím jiných než původních materiálů, dílů, součástí nebo technologií. Na rozdíl od rekonstrukce se oprava nezaměřuje na významné zkvalitnění objektu, například za účelem bezbariérové konstrukce veřejného prostoru.

Označník (zastávky)

Označník je svislé výrazné označení tramvajové, autobusové nebo trolejbusové zastávky, popřípadě zastávky jiné veřejné nebo i neveřejné dopravy. Označník se umísťuje zpravidla v úrovni čela nástupní hrany (na začátku nástupního ostrůvku nebo na začátku části chodníku vymezené pro zastávku). Označník nese základní informace o linkách veřejné dopravy, které zastávku obsluhují. Součástí označnicku je: značka zastávky; tabulka nebo obdobné označení s názvem zastávky; tabulky nebo obdobné označení s čísly nebo jiným označením linek, případně směrovými šipkami; deska nebo skříňka pro jízdní řády a součástí může být dále i odpadkový koš.

Přenosná indukční smyčka

Indukční smyčka je zařízení, které osobám se zbytkem sluchu umožňuje plnohodnotný poslech v nejrůznějších situacích, ve kterých samotné sluchadlo nedokáže posloužit. Indukční smyčky dělíme na přenosné a zabudované. Přenosná indukční smyčka se liší od té zabudované především možností manipulace. Lze ji tedy přenášet z místa na místo, kde může být znovu instalována. S přenosnou indukční smyčkou se můžeme setkat zejména na přepážkách úřadů, pokladnách a dalších místech. Instalace na těchto místech výrazně přispívá k odstranění komunikační bariéry a snižuje psychickou zátěž osoby se sluchovým znevýhodněním. Ta si nastaví sluchadlo na polohu T nebo MT. Mikrofon na zapnutém zařízení snímá hlas mluvčího, který je přenášen magnetickým

polem indukční smyčky. Sluchadlo přijímá toto pole a umožňuje tak uživateli lepší poslech s menším rušením hlukem okolí, čímž se celá konverzace stává pro obě strany příjemnější a efektivnější. Dosah zařízení je přibližně do 1,5 metru. Je nutné mít správně umístěný přístroj, tedy mezi komunikující osoby. Vestavěný mikrofon na zadní straně přístroje by měl být otočen k tomu, kdo hovoří.

Rekonstrukce

Rekonstrukce je výrazný zásah do objektu za účelem jeho zhodnocení, resp. vylepšení a rozšíření jeho užívání. Na rozdíl od opravy přináší objektu novou kvalitu, další vlastnosti, vyšší technické zhodnocení, resp. významnější kvalitativní změny. Nejedná se tak pouze o opravu s nápravou poškození, ale o zásadní změnu ve prospěch významně vyšší užitnosti. Rekonstrukce obnáší i počáteční demoliční práce, stavební práce nových prvků, případně i rekonstrukci souvisejících položek (např. rozvodů vody, vytápění, elektroinstalace, podlah, dveří, oken, omítek, ale i povrchu komunikace či výměnu itineráře veřejného prostoru).

Reliéfní dlažba

Jedná se o hmatem dobře rozpoznatelný povrch, který slouží k orientaci osob se zrakovým znevýhodněním při pohybu v prostoru. Díky svému specifickému tvaru (hrboly a drážky) dobře naznačuje náhlou změnu povrchu, případně potenciální překážku na trase. Jedná se nejčastěji o venkovní dlažbu vhodnou pro signální a varovné pásy na chodnících, před přechody či na nástupištích metra, tramvají, trolejbusů nebo autobusů. Naprostá většina typů takové dlažby bývá provedena ve světlých barvách, které rozpozná mnoho osob se zrakovým znevýhodněním od běžně používaných tmavých povrchů. Podstatný je barevný kontrast mezi povrchem a reliéfní dlažbou. Existují různé druhy povrchů, které mají svůj specifický význam — například paralelní hrboly ve čtvercovém uspořádání značí přechod komunikace; příčné drážky vůči směru pohybu značí možnou překážku v cestě (kupříkladu schody); podélné drážky vůči směru pohybu značí bezpečnou cestu bez překážek.

Signální pás

Signální pásy označují lidem nevidomým nebo slabozrakým orientačně důležité místo, které potřebuje přesně identifikovat např. z důvodů nástupu do vozidla hromadné dopravy, přecházení ulice, vchodu do budov zvláště často používaných (knihovna

pro nevidomé, centrum sociální a pracovní rehabilitace, speciální školní zařízení, úřad, zdravotnické zařízení apod.). Tento pás je široký 800 až 1000 milimetrů, aby jej nebylo možné nevědomky přejít. Užití signálních pásů k navedení na přechod pro chodce řeší správné nasměrování lidí nevidomých při přecházení, životně důležité je to zejména v případě situování přechodů do oblouků chodníku, na šikmých přechodech a přechodech s mimořádnou délkou.

Signální pás směrově vede, a proto na přechodu musí být vždy veden ve směru přecházení, nejlépe v ose přechodu. Délka přímé části signálního pásu musí být minimálně 1,5 m, výjimečně méně (nástupní ostrůvky, střední tramvajový či dělicí pás). Uvedený minimální rozměr platí i pro délky jednotlivých částí signálního pásu s nutnou změnou směru. Změny směru signálního pásu musejí být mimořádné, odůvodněné konkrétní situací a provádějí se přednostně v pravém úhlu.

Sluchadlo

Sluchadlo je elektroakustický přístroj sloužící ke zlepšení sluchu při částečné hluchotě zesilováním a modulací zvuku, a to především řeči přicházející z okolního prostředí. Někdy se také nesprávně označuje jako naslouchadlo. Tyto přístroje jsou schopny: zvýraznit zvuk přicházející z určitého směru, zaměřit se na řeč a potlačit okolní hluk, komprimovat frekvence zvuku tak, aby byly znovu uchem slyšitelné. Sluchadlo funguje tak, že zachycuje zvuk, zesiluje ho a posílá ho do zvukovodu, skrz střední ucho do vnitřního ucha, kde se nacházejí sluchové nervy.

Existuje několik druhů sluchadel, které se liší především typem instalace a umístěním: sluchadla závěsná — většina přístroje je za uchem; sluchadla nitroušní — většina přístroje je přímo ve zvukovodu; kapesní sluchadla — zesilovač je v kapse oblečení; sluchadla brýlová — zesilovač je umístěn v nožičkách brýlí. Nejmodernější sluchadla se umí bez potíží připojit k mobilnímu telefonu, nabízí telefonování hands-free nebo streamování. Některá sluchadla jsou vyráběna tak malá, že jsou ve zvukovodu takřka neviditelná, i přesto jsou schopna reprodukovat zvuk ve vysoké kvalitě.

Technologie VPN

Jde o zkratku pro vysílač povelů pro nevidomé. Tato technologie umožňuje využití aktivátoru povelů na malém ovladači nebo na bílé holi, kdy stačí stisknout tlačítko s číslem povelu (1—6). Jednotlivá tlačítka mají jen vždy jednu funkci a její přiřazení ke každému číslu je standardizované. Tlačítko 1 spouští základní informaci o názvu

budovy, tlačítko 2 vyvolá doplňkovou informaci pro lepší orientaci, tlačítko 3 informuje o čísle dopravního prostředku a jeho směru, tlačítko 4 potvrzuje řidiči nástup osoby nevidomé do dopravního prostředku, tlačítko 5 aktivuje akustické signalizace na přechodech, tlačítko 6 aktivuje doplňkové klávesnice některých typů elektrických informačních stojanů s hlasovým výstupem. Vysílače se mohou vyrábět s určitou škálou kmitočtů, mezi kterými je možné přepínat (kmitočty se liší podle země Evropské unie).

Varovný pás

Varovný pás vyznačuje rozhraní bezpečného a nebezpečného prostoru (např. vstup do vozovky) a na přechodech se provádí v celé šířce přechodu (sníženého obrubníku a rampové části) se současným zachováním minimální délky 0,8 m k místu navázání signálního pásu. Tímto se zabrání situaci, kdy osoba se zrakovým znevýhodněním není schopna situaci vyhodnotit. Pro zamezení vstupu do nebezpečného místa, kde je situace neměnná, a proto ji lze kontrolovat kontaktně holí, se využívá zábran (zábradlí, zářezka pro slepeckou hůl a podobně). U varovného pásu je užití šedé reliéfní dlažby na šedém podkladu nepřijatelné, protože tyto pásy slouží nejen zcela nevidomým lidem, ale usnadňují pohyb v prostoru také lidem prakticky nevidomým nebo silně slabozrakým, pro které by uvedená barevná kombinace nebyla rozpoznatelná. Charakter povrchu varovného pásu je obvykle shodný se signálním pásem. K záměně však nemůže dojít vzhledem k jejich zřetelně odlišné šířce — varovný pás 400 milimetrů (pro interiér 300 milimetrů) a signální pás nejméně 800 milimetrů. Pokud to situace dovoluje, je možné spojit vodící linii a varovný pás.

Vodící linie

Hmatem rozpoznatelná linie, která slouží k orientaci osob se zrakovým znevýhodněním při pohybu v prostoru. Vodící linie rozlišujeme na přirozené vodící linie a umělé vodící linie. Přirozená vodící linie je preferovanější. Jedná se především o přirozené součásti prostoru jako stěna domu, podezdívka plotu nebo obrubník trávníku, naopak v žádném případě není vhodnou vodící linií obrubník chodníku na hraně vozovky. Umělá vodící linie je speciálně vytvořený stavební prvek, který tvoří zpravidla podélné drážky, čímž je umožněna hmatová identifikace holí nebo nášlapem. Tento typ bývá využíván v případě, kdy není možné v prostoru využít přirozené vodící linie.

Vodící pes

Vodící pes je speciálně vycvičený pes sloužící jako zvláštní pomůcka pro osoby se zrakovým znevýhodněním. Vodící pes má za úkol provázet osobu se zrakovým znevýhodněním a pomáhat jí v běžném životě. Po splnění prvního výcviku by měl být pes schopen upozorňovat zastavením na jakékoliv překážky v cestě a na pokyn je samostatně řešit, vyhledávat na povel schody, lavičky, dveře či třeba autobusovou zastávku. Posléze jsou vodící psi připravováni na míru daného klienta, což může obnášet zapamatování si nejpoužívanějších tras. Výcvik vodícího psa trvá obvykle 18—20 měsíců a je zakončen zkouškou, která psa opravňuje k vykonávání funkce vodícího psa. Po složení této zkoušky může být pes předán osobě se zrakovým znevýhodněním.

Vyhláška č. 398/2009 Sb.

Tato vyhláška z roku 2009 se zabývá obecnými technickými požadavky, které zabezpečují bezbariérové užívání staveb. Vyhláška byla vydána v rámci tzv. stavebního zákona č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu, Ministerstvem pro místní rozvoj. Vyhláška stanoví obecné technické požadavky na stavby a jejich části tak, aby bylo zabezpečeno jejich užívání osobami s pohybovým, zrakovým, sluchovým a mentálním postižením, osobami pokročilého věku, těhotnými ženami, osobami doprovázejícími dítě v kočárku nebo dítě do tří let.

Podle této vyhlášky se postupuje při zpracování dokumentace pro vydání územního rozhodnutí, dále při zpracování technického popisu záměru pro vydání územního souhlasu a při zpracování projektové dokumentace, při povolování nebo ohlašování staveb, při vydávání kolaudačního souhlasu, při užívání a odstraňování staveb nebo zařízení a při kontrolních prohlídkách staveb. Vyhláška stanovuje požadavky na stavby (pozemní komunikace, veřejné prostranství, byty, občanská vybavenost), které musí být posléze splněny.

Workoutové hřiště

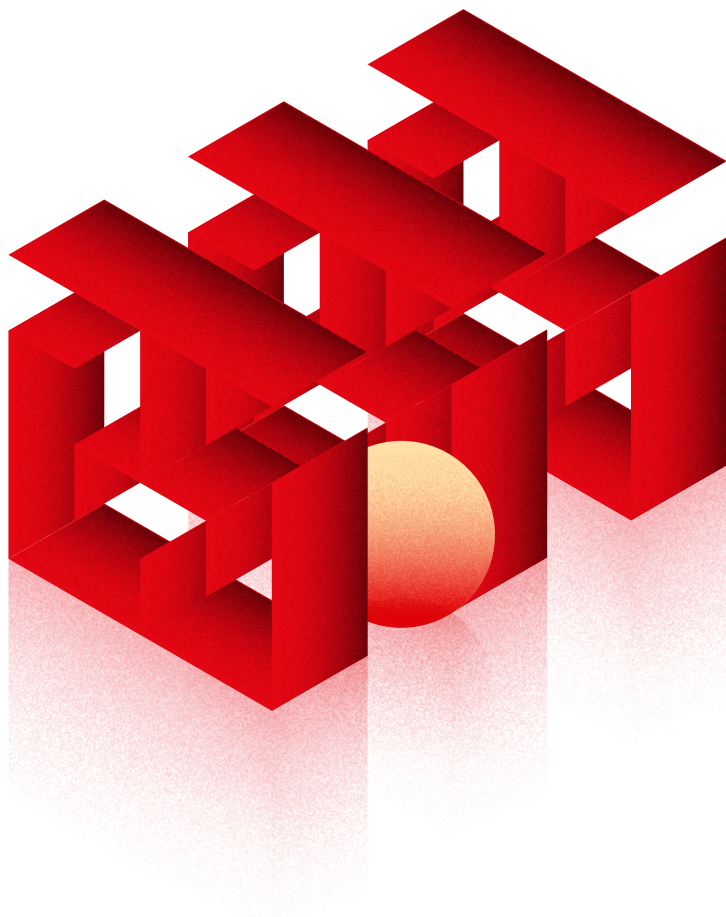
Jedná se o místo, kde lze provozovat tzv. street workout (trénování na ulici), který je založen především na cvičení s vlastní vahou. Tato hřiště se většinou nachází ve venkovních prostorech obcí, zejména v parcích, na sídlištích nebo ve sportovních areálech. Jejich předností je především dostupnost, protože vstup na tato místa je povětšinou bezplatný. Jedná se i o dobré místo pro socializaci. Pro uživatele vozíku je důležitý charakter povrchu hřiště, na příliš měkkém povrchu, jako je písek nebo štěrk, by byla

obtížná manipulace s vozíkem. Proto se přistupuje k instalaci pryžové dlažby, která dobře tlumí pády a nárazy, ale zároveň je dost pevná, aby se po ní dalo vozíkem jezdit. Prvky, které by na kvalitních a kompletních workoutových hřištích neměly chybět, jsou: vysoká (doskočná) samostatně stojící hrazda; více různě vysokých hrazd napříč celým hřištěm, včetně hrazdy v úrovni pasu a u země; dvojitá klasická bradla; nízká bradla (stálky) u země; žebřík na ručkování; žebřiny; úchyt na gymnastické kruhy; šikmá a rovná posilovací lavice s madly; v případě přírodního povrchu (kačírek, štěpka, tráva) i kus pevné, rovné plochy. Většina těchto prvků by měla být dostupná ve vhodné výšce i pro uživatele vozíků.

Zabudovaná indukční smyčka

Zabudované indukční smyčky mají za úkol usnadnit osobám se sluchovým znevýhodněním poslech především ve velkých, rozlehlých sálech, jako jsou například kina, divadla, koncertní sály nebo konferenční haly. Indukční smyčka umožňuje plnohodnotný poslech v nejrůznějších situacích, ve kterých samotné sluchadlo nedokáže posloužit. Po obvodu sálu nebo hlediště je smyčka zabudována v obvodové stěně, nejčastěji zatažena do trubky PVC uložené pod povrchem stěny. V případě, že toto není možné, může být indukční smyčka uložena do podlahy. Smyčka by měla být vedena horizontálně, v případě nutnosti s mírným šikmým sklonem. Neměla by být vedena vertikálně, jelikož by smyčka byla neefektivní, fungovala by pouze v místech, nad kterými je vedena. Indukční smyčky mohou být vedeny přes celý sál hlediště, je však možné indukční smyčku instalovat pouze přes několik řad sedadel v hledišti, které budou přednostně obsazovány lidmi se sluchovým znevýhodněním. Zabudované indukční smyčky se dělí podle dosahu. Existují smyčky, které dosáhnou pouze do 50 metrů, do 100 metrů a případně až do 150 metrů. Od dosahu smyčky se poté odvíjí i cena od 10 000 Kč až do 30 000 Kč. Napojení indukční smyčky na lokální ozvučovací okruh sálu nebo hlediště (místní rozhlas, lokální ozvučení prostor) je možný přes speciální zesilovač. Tento zesilovač bývá vyráběn podle charakteristik dané místnosti, délky smyčky, proudovému zatížení a vyzářenému výkonu.

Literatura

- 100metod.cz [online], 2016. [cit. 16. 11. 2020]. Brno: Masarykova univerzita. Dostupné z:
<http://100metod.cz>
- ADAMS, R., 2013. Disability Studies. Now. *American Literary History*. 25(2), 495—507.
 ISSN 0896-7148. <https://doi.org/10.1093/alh/ajto14>
- ANDREWS, S. K., 1983. Spatial Cognition through Tactual Maps. In: WIEDEL, J., ed.
Proceedings of the 1st International Symposium on Maps and Graphics for the Visually Handicapped. Washington, DC: Association of American Geographers, s. 30—40.
 ISBN 9780892911783.
- ATKINSON, R., 2003. Domestication by Cappuccino or a Revenge on Urban Space? Control and Empowerment in the Management of Public Spaces. *Urban Studies*. 40(9), 1829—1843. ISSN 00420980. <https://doi.org/10.1080/0042098032000106627>
- BAKHTIN, M. M., 1984. *Problems of Dostoevsky's Poetics*. Editoval a přeložil C. EMERSON. Minneapolis: University of Minnesota Press. ISBN 9780816612284.
- BARNES, C., 2012. Understanding the Social Model of Disability: Past, Present and Future. In: WATSON, N., A. ROULSTONE a C. THOMAS, eds. *Routledge Handbook of Disability Studies*. London: Routledge, s. 12—29. ISBN 9781138787711.
- BARNES, C. a A. SHELDON, 2010. Disability, Politics and Poverty in a Majority World Context. *Disability & Society*. 25(7), 771—782. ISSN 09687599.
<https://doi.org/10.1080/09687599.2010.520889>
- BARNES, C. a G. MERCER, 2010. *Exploring Disability*. Cambridge: Polity. ISBN 9780745634869.
- BARNETT, C., 2017. *The Priority of Injustice*. Athens: The University of Georgia Press.
 ISBN 780820351513.
- BASON, C., 2010. *Leading Public Sector Innovation: Co-creating for a Better Society*. Chicago: Policy Press. ISBN 9781847426338. <https://doi.org/10.2307/j.ctt9qgnsd>
- BAUMAN, H., 2013. Senses and Sensibilities. *Universal Design News*. 13(3).
- BAUMAN, H., 2014. DeafSpace. In: BAUMAN, H. a J. MURRAY, eds. *Deaf Gain: Raising the Stakes for Human Diversity*, s. 375—401. Minneapolis: University of Minnesota Press. ISBN 9780816691227.
- BAYLISS, P., 2009. Against Interpretosis: Deleuze, Disability, and Difference. *Journal of Literary & Cultural Disability Studies*. 1(3), 281—294. ISSN 1757-6458.
<https://doi.org/10.1353/jlc.0.0023>
- BEALE, L., K. FIELD, D. BRIGGS, P. PICTON a H. MATTHEWS, 2006. Mapping for Wheelchair Users: Route Navigation in Urban Spaces. *The Cartographic Journal*. 43(1), 68—81. ISSN 00087041. <https://doi.org/10.1179/000870406X93517>

- BECHMANN, S., 2015. *Inclusive Design, a Perfect Solution? Exploring possible challenges with inclusive design*. Trondheim: Norwegian University of Science and Technology.
- BELL, S. L., C. LEYSHON a C. PHOENIX, 2019. Negotiating Nature's Weather Worlds in the Context of Life with Sight Impairment. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 44(2), 270—283. ISSN 00202754. <https://doi.org/10.1111/tran.12285>
- BENNETT, C. L., E. BRADY a S. M. BRANHAM, 2018. Interdependence as a Frame for Assistive Technology Research and Design. In: *ASSETS '18: Proceedings of the 20th International ACM SIGACCESS Conference on Computers and Accessibility*. New York: ACM, s. 161—173. ISBN 9781450356503. <https://doi.org/10.1145/3234695.3236348>
- BENNETT, T., 1990. Planning and People with Disabilities. In: MONTGOMERY, J. a A. THORNLEY, eds. *Radical Planning Initiatives: New Directions for Urban Planning in the 1990s*. Aldershot: Gower, s. 259—269. ISBN 9780566057786.
- BEVERNAGE, B., 2016. Tales of Pastness and Contemporaneity: On the Politics of Time in History and Anthropology. *Rethinking History*. 20(3), 352—374. ISSN 13642529. <https://doi.org/10.1080/13642529.2016.1192257>
- BHAKTA, A. a J. PICKERILL, 2016. Making space for disability in eco-homes and eco-communities. *The Geographical Journal*. 182(4), 406—417. ISSN 00167398. <https://doi.org/10.1111/geoj.12157>
- BIANCHIN, M. a A. HEYLIGHEN., 2017. Fair by design. Addressing the paradox of inclusive design approaches. *The Design Journal*. 20(1), 3162—3170. ISSN 17563062. <https://doi.org/10.1080/14606925.2017.1352822>
- BIDER, I., P. JOHANNESSON a E. PERJONS, 2013. Using Empirical Knowledge and Studies in the Frame of Design Science Research. In: BROCKE, J. vom, R. HEKKALA, S. RAM a M. ROSSI, eds. *Design Science at the Intersection of Physical and Virtual Design*. Berlin, Heidelberg: Springer, s. 463—470. ISBN 9783642388262. Dostupné též z: https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-642-38827-9_38.pdf.
- Biography, 2020. *Rob Imrie* [online]. [cit. 7. 6. 2020]. Dostupné z: <https://biography.omicsonline.org/united-kingdom/goldsmiths-university-of-london/rob-imrie-426961>
- BOYS, J., ed., 2017. *Disability, Space, Architecture: A Reader*. New York: Routledge. ISBN 9781138676435.
- BRAIDOTTI, R., 2005/2006. Affirming the Affirmative: On Nomadic Affectivity. *Rhizomes* 11/12 [online]. [cit. 12. 2. 2012]. ISSN 1555-9998. Dostupné z: <http://www.rhizomes.net/issue11/braidotti.html>

- BRAIDOTTI, R., 2011. *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press. ISBN 9780231153898.
- Brno | Město pro rodiny, 2017. *Statut Poradního sboru RMB pro bezbariérové Brno* [online]. [cit. 18. 3. 2019]. Dostupné z: <http://www.brno-prorodiny.cz/statut-poradniho-sboru-rmb-pro-bezbarierove-brno>
- Brno pro rodiny* [online]., 2020. [cit. 19. 2. 2021]. Brno: Odbor zdraví Magistrátu města Brna, Poradní sbor Rady města Brna pro rodinu. Dostupné z: <http://brno-prorodiny.cz>
- BROWN, T., 2008. Design Thinking. *Harward Business Review* [online]. [cit. 2. 2. 2021]. ISSN 00178012. Dostupné z: <https://hbr.org/2008/06/design-thinking>.
- BUCHANAN, R., 1992. Wicked Problems in Design Thinking. *Design issues*. 8(2), 5—21. ISSN 07479360. <https://doi.org/10.2307/1511637>
- BUNCH, C. a S. FRIED, 1996. Beijing 95: Moving Women's Human Rights from Margin to Centre. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. 22(1), 200—204. ISSN 0097-9740. <https://doi.org/10.1086/495143>
- BUTLER, R., 1994. Geography and Vision Impaired and Blind Populations. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 19(3), 366—368. ISSN 00202754. <https://doi.org/10.2307/622329>
- BUTLER, R. a H. PARR, eds., 1999. *Mind and Body Spaces: Geographies of Illness, Impairment and Disability*. London: Routledge. ISBN 9780415179034.
- BUTLER, R. a S. BOWLBY, 1997. Bodies and Spaces: An Exploration of Disabled People's Experiences of Public Space. *Environment and Planning D: Society and Space*. 15(4), 411—433. ISSN 02637758. <https://doi.org/10.1068/d150411>
- CARNAHAN, R., R. HART a W. JAQUITH, 2020. *Příručka řízení státních IT projektů* [online]. Přeložil T. ZNAMENÁČEK. Česko Digital [cit. 17. 11. 2020]. Dostupné z: <https://data.cesko.digital/prirucka/prirucka.pdf>.
- CARPIANO, R. M., 2009. Come Take a Walk with Me: The "GoAlong" Interview as a Novel Method for Studying the Implications of Place for Health and WellBeing. *Health & Place*. 15(1), 263—272. ISSN 13538292. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2008.05.003>
- CASEY, S. M., 1978. Cognitive mapping by the Blind. *Journal of Visual Impairment & Blindness*. 72(8), 297—301. ISSN 0145482X. <https://doi.org/10.1177/0145482X7807200801>
- CERTEAU, M., 2011. *Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press. ISBN 978-0520271456.
- CERWONKA, A., 2008. Traveling Feminist Thought: Difference and Transculturation in Central and Eastern European Feminism. *Signs: Journal of*

- Women in Culture and Society*. 33(4), 809—832. ISSN 0097-9740.
<https://doi.org/10.1086/528852>
- CLAPHAM, D., 2011. The Embodied Use of the Material Home: An Affordance Approach. *Housing, Theory and Society*. 28(4), 360—376. ISSN 14036096.
<https://doi.org/10.1080/14036096.2011.564444>
- CLARKSON, J., R. COLEMAN, S. KEATES a Ch. LEBBON, eds., 2003. *Inclusive Design: Design for the whole population*. London: Springer-Verlag. ISBN 9781447100010.
<https://doi.org/10.1007/978-1-4471-0001-0>
- COLLEMAN, D. a M. TRUDELLE. How to Make Design Thinking More Disability Inclusive. *Stanford Social Innovation Review* [online]. [cit. 2. 2. 2021]. Stanford University. Dostupné z: https://ssir.org/articles/entry/how_to_make_design_thinking_more_disability_inclusive#.
- COLLINS, C., 1999. Applying Bakhtin in Urban Studies: The Failure of Community Participation in the Ferguslie Park Partnership. *Urban Studies*. 36(1), 73—90.
<https://doi.org/10.1080/0042098993745>
- COLLS, R. a B. EVANS, 2014. Making Space for Fat Bodies? A Critical Account of 'the Obesogenic Environment'. *Progress in Human Geography*. 38(6), 733—753. ISSN 03091325. <https://doi.org/10.1177/0309132513500373>
- Combahee River Collective, 1977. *The Combahee River Collective Statement* [online]. [cit. 27. 9. 2021]. Dostupné z: https://americanstudies.yale.edu/sites/default/files/files/Keyword%20Coalition_Readings.pdf
- CORMODE, L., 1997. Emerging Geographies of Impairment and Disability: An Introduction. *Environment and Planning D: Society and Space*. 15(4), 387—390. ISSN 02637758.
<https://doi.org/10.1068/d150379b>
- CRESSWELL, T., 1996. *In Place/Out of Place: Geography, Ideology, and Transgression*. Minneapolis: University of Minnesota Press. ISBN 9780816623891.
- CROOKS, V. A., M. L. DORN a R. D. WILTON, 2008. Emerging Scholarship in the Geographies of Disability. *Health & Place*. 14(4), 883—888. ISSN 13538292.
<https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2007.10.013>
- CURRIER, D., 2003. Feminist Technological Futures: Deleuze and Body/Technology Assemblages. *Feminist Theory*. 4(3), 321—338. ISSN 1464-7001.
<https://doi.org/10.1177/14647001030043005>
- ČT 24, 2019. *Vozíčkář ve městě* [online]. [cit. 24. 4. 2019]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/CT24.cz/videos/580990675698781/?v=580990675698781>

- D'SOUZA, N., 2004. Is Universal Design a Critical Theory? In: KEATES, S., J. CLARKSON, P. LANGDON a P. ROBINSON. *Designing a More Inclusive World*. London: Springer-Verlag, s. 3—9. ISBN 978-1-4471-1046-0.
- DAVIS, L. J., 2006. *The Disability Studies Reader*. New York: Routledge. ISBN 9780415953344.
- DEAR, M., S. L. GABER, L. TAKAHASHI a R. WILTON, 1997. Seeing People Differently: the Sociospatial Construction of Disability. *Environment and Planning D: Society and Space*. 15(4), 455—480. ISSN 02637758. <https://doi.org/10.1068/d150455>
- DELEUZE, G., 2004. *Difference and Repetition*. London: The Athlone Press. ISBN 978-0826477156.
- DERRIDA, J., 1993. *Texty k dekonstrukci*. Archa: Bratislava. ISBN 9788071150466.
- DERRIDA, J., 1999. *Gramatológia*. Bratislava: Archa. ISBN 8071151386.
- DESIGN COUNCIL, 2015. *Design Methods for Developing Services: An Introduction to Service Design and a Selection of Service Design Tools* [online]. [cit. 17. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.designcouncil.org.uk/sites/default/files/asset/document/Design%20methods%20for%20developing%20services.pdf>.
- Design for All, 2013. *Design for All is design tailored to human diversity* [online]. [cit. 30. 1. 2019]. Dostupné z: <http://designforall.org/design.php>
- DIB Guide: Detecting Agile BS, 2019. In: *Defense* [online]. [cit. 28. 2. 2021]. Dostupné z: <https://media.defense.gov/2019/May/02/2002127286/-1/-1/0/DIBGUIDEDETECTINGAGILEBS.PDF>
- DOBRANSKY, K. a E. HARGITTAL, 2006. The Disability Divide in Internet Access and Use. *Information, Communication & Society*. 9(3), 313—334. ISSN 1369118X. <https://doi.org/10.1080/13691180600751298>
- DOEL, M. A., 2020. Civic space—and desire—deranged: From Le Corbusier to Georges Perec. In: DROZYNSKI, Ch. a D. BELJAARS, eds. *Civic spaces and desire*. London: Routledge, s. 20—37. ISBN 9780815395263. <https://doi.org/10.4324/9781351184137-2>
- DOWNE, L., 2020. *Good Services: How to Design Services that*. London: BIS Publishers. ISBN 9789063695439.
- DRESCH, A., D. P. LACERDA a J. A. V. ANTUNES Jr., 2015. *Design Science Research* [online]. Cham: Springer. ISBN 9783319073736.
- DYCK, I., 1999. Body Troubles: Women, the Workplace and Negotiations of a Disabled Identity. In: BUTLER, R. a H. PARR, eds., 1999. *Mind and Body Spaces: Geographies of Illness, Impairment and Disability*. London: Routledge, s. 119—137. ISBN 9780415179034.

- EDWARDS, C. a G. HAROLD, 2014. DeafSpace and the Principles of Universal Design. *Disability and Rehabilitation*. 36(16), 1350—1359. ISSN 09638288. <https://doi.org/10.3109/09638288.2014.913710>
- EIDD Design for All Europe, 2017. *What is Dfa?* [online]. [cit. 30. 1. 2019]. Dostupné z: <http://dfaeurope.eu/what-is-dfa/>
- ELDEN, S., 2009. Space I. In: KITCHIN, R. a N. THRIFT, eds. *International Encyclopedia of Human Geography*. Amsterdam, Oxford: Elsevier Science, s. 5235—5240. ISBN 9780080449111.
- Elsa, 2013. *Bezbariérové ČVUT — legislativa* [online]. [cit. 30. 5. 2020]. Dostupné z: <https://www.elsa.cvut.cz/index.php?menu=bezbarierove-cvut-legislativa>
- ELWOOD, S. a K. MITCHELL, 2012. Mapping Children's Politics: Spatial Stories, Dialogic Relations and Political Formation. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*. 94(1), 1—15. ISSN 04353684. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0467.2012.00392.x>
- ERKILIÇ, M., 2011. Conceptual Challenges Between Universal Design and Disability in Relation to the Body, Impairment, and the Environment. Where Does the Issue of Disability Stand in the Philosophy of Ud? *METU Journal of the Faculty of Architecture*. 28(2), 181—203. ISSN 0258-5316. <https://doi.org/10.4305/METU.JFA.2011.2.9>
- ESCOBAR, A., 2011. Sustainability: Design for the Pluriverse. *Development*. 54(2), 137—140. ISSN 14617072. <https://doi.org/10.1057/dev.2011.28>
- EVANS, B., 2006. 'Gluttony or Sloth': Critical Geographies of Bodies and Morality in (Anti)Obesity Policy. *Area*. 38(3), 259—267. ISSN 00040894. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2006.00692.x>
- EVANS, B., 2010. Anticipating Fatness: Childhood, Affect and the Preemptive 'War on Obesity'. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 35(1), 21—38. ISSN 00202754. <https://doi.org/10.1111/j.1475-5661.2009.00363.x>
- EVANS, J. a P. JONES, 2011. The Walking Interview: Methodology, Mobility and Place. *Applied Geography*. 31(2), 849—858. ISSN 01436228. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2010.09.005>
- FABIAN, J., 2014. *Time and the Other: How Anthropology Makes its Object*. New York: Columbia University Press. ISBN 9780231169264. <https://doi.org/10.7312/fabi16926>
- FAJFROVÁ, D., 2016. *Sociální a kolektivní identita pražských neslyšících*. Praha. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Katedra sociologie.

- FASTE, R., 1993. An Improved Model for Understanding Creativity and Convention. In: FISHER, C. A., ed. *ASME Resource Guide to Innovation in Engineering Design*. New York: American Society of Mechanical Engineers.
- FEELY, M., 2016. Disability Studies after the Ontological Turn: A Return to the Material World and Material Bodies Without a Return to Essentialism. *Disability & Society*. 31(7), 863—883. ISSN 09687599. <https://doi.org/10.1080/09687599.2016.1208603>
- FEELY, M., 2019. Assemblage Analysis: An Experimental Newmaterialist Method for Analysing Narrative Data. *Qualitative Research*. ISSN 17413109. <https://doi.org/10.1177/1468794119830641>
- FINN, D., 2014. DIY Urbanism: Implication for Cities. *Journal of Urbanism*. 7(4), 381—398. ISSN 17549183. <https://doi.org/10.1080/17549175.2014.891149>
- FLETCHER, H., 2006. *The principles of inclusive design*. London: Cobe.
- FOLCHSERRA, M., 1990. Place, Voice, Space: Mikhail Bakhtin's Dialogical Landscape. *Environment and Planning D: Society and Space*. 8(3), 255—274. ISSN 02637758. <https://doi.org/10.1068/d080255>
- FREEMAN, E., 2010. *Time Binds: Queer Temporalities, Queer Histories*. Durham (North Carolina): Duke University Press. ISBN 9780822348047. <https://doi.org/10.1215/9780822393184>
- FRY, C., 1988. Maps for the Physically Disabled. *The Cartographic Journal*. 25(1), 20—28. ISSN 00087041. <https://doi.org/10.1179/caj.1988.25.1.20>
- FRYER, L., J. FREEMAN a L. PRING, 2013. What Verbal Orientation Information Do Blind and Partially Sighted People Need to Find Their Way Around? A Study of Everyday Navigation Strategies in People with Impaired Vision. *British Journal of Visual Impairment*. 31(2), 123—138. ISSN 17445809. <https://doi.org/10.1177/0264619613485079>
- GAETEREYES, M., 2012. *Understanding Access through the Embodied Mobility of Women Wheelchair Users*. Unpublished PhD Thesis. Department of Geography, King's College London, London, UK.
- GAETEREYES, M., 2015. Citizenship and the Embodied Practice of Wheelchair Use. *Geoforum*. 64, 351—361. ISSN 00167185. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2014.09.010>
- GALEN, R., 2013. *Scrum product ownership: Balancing Value from the Inside Out*. RGCG. ISBN 9780988502628.
- GALITZ, W. O., 2007. *The Essential Guide to User Interface Design: An Introduction to GUI Design Principles and Techniques*. Indianapolis: Wiley. ISBN 9780470053423.

- GANT, R., 1992. Transport for the Disabled. *Geography*. 77(1), 88—91. ISSN 00167487.
- GANT, R. a J. SMITH, 1990. *Feet First in Kingston Town Centre: A Study of Personal Mobility*. Working Paper No. 2. Kingston Polytechnic, School of Geography, Kingston Accessibility Studies.
- GaREP, spol. s r. o. a eRozvoj.cz, s. r. o., 2014. *Metodika tvorby Programu rozvoje obce* [online]. Dostupné z: <https://www.obcepro.cz/metodika>
- GEWIN, V., 2009. Q&A. *Nature*. 459(7248), 877. ISSN 14764687. <https://doi.org/10.1038/nj7248-877a>
- GIBSON, B. E., 2006. Disability, Connectivity and Transgressing the Autonomous Body. *Journal of Medical Humanities*. 27(3), 187—196. ISSN 1041-3545. <https://doi.org/10.1007/s10912-006-9017-6>
- GILMAN, H. F., 1987. Territorial Concepts among Tampa's Deaf Community. *The Florida Geographer*. 21, 20—26. ISSN 07390041.
- GLEESON, B. J., 1996. A geography for Disabled People? *Transactions of the Institute of British Geographers*. 21(2), 387—396. ISSN 00202754. <https://doi.org/10.2307/622488>
- GLEESON, B. J., 1997. The Regulation of Environmental Accessibility in New Zealand. *International Planning Studies*. 2(3), 367—390. ISSN 13563475. <https://doi.org/10.1080/13563479708721690>
- GLEESON, B. J., 1998. A Place on Earth: Technology, Space and Disability. *Journal of Urban Technology*. 5(1), 1—19. ISSN 10630732. <https://doi.org/10.1080/10630739884001>
- GLEESON, B. J., 1999a. *Geographies of Disability*. London: Routledge, 253 s. ISBN 9780415179096.
- GLEESON, B. J., 1999b. Can Technology Overcome the Disabling City? In: BUTLER, R. a H. PARR, eds. *Mind and Body Spaces: Geographies of Illness, Impairment and Disability*. London: Routledge, s. 109—128. ISBN 9780415179034.
- GLEESON, B. J., 2001. Disability and the Open City. *Urban Studies*. 38(2), 251—265. ISSN 00420980. <https://doi.org/10.1080/00420980123531>
- GLEESON, B. J. a R. KEARNS, 2001. Remoralising Landscapes of Care. *Environment and Planning D: Society and Space*. 19(1), 61—80. ISSN 02637758. <https://doi.org/10.1068/d38j>
- GOLLEDGE, R. G., 1991. Tactual Strip Maps as Navigational Aids. *Journal of visual impairment & blindness*. 85(7), 296—301. ISSN 0145482X. <https://doi.org/10.1177/0145482X9108500708>

- GOLLEDGE, R. G., 1993. Geography and the Disabled: A Survey with Special Reference to Vision Impaired and Blind Populations. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 18(1), 63—85. ISSN 00202754. <https://doi.org/10.2307/623069>
- GOLLEDGE, R. G., 1994. A Response to Ruth Butler. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 19(3), 369—372. ISSN 00202754. <https://doi.org/10.2307/622330>
- GOLLEDGE, R. G., 1996. A Response to Gleeson and Imrie. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 21(2), 404—411. ISSN 00202754. <https://doi.org/10.2307/622490>
- GOLLEDGE, R. G., 2004. Human Wayfinding. In: BAILLY, A. a L. J. GIBSON, eds. *Applied Geography*. Dordrecht: Springer, s. 233—252. ISBN 9789048166565. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-2442-9_13
- GOLLEDGE, R. G., 2005. Reflections on Procedures for Learning Environments Without the Use of Sight. *Journal of Geography*. 104(3), 95—103. ISSN 00221341. <https://doi.org/10.1080/00221340508978622>
- GOLLEDGE, R. G., J. R. MARSTON, J. M. LOOMIS a R. L. KLATZKY, 2004. Stated Preferences for Components of a Personal Guidance System for Nonvisual Navigation. *Journal of Visual Impairment & Blindness*. 98(3), 135—147. ISSN 0145482X. <https://doi.org/10.1177/0145482X0409800304>
- GOLLEDGE, R. G., R. L. KLATZKY a J. M. LOOMIS, 1996. Cognitive Mapping and Wayfinding by Adults Without Vision. In: Portugali, J., ed. *The Construction of Cognitive Maps*. Dordrecht: Springer, s. 215—246. ISBN 9789048146772. https://doi.org/10.1007/978-0-585-33485-1_10
- GOLLEDGE, R. G. a R. STIMSON, 1997. *Spatial Behavior: A Geographic Perspective*. New York: Guilford Press, 620 s. ISBN 9781572300507.
- GOODLEY, D., 2007. Becoming Rhizomatic Parents: Deleuze, Guattari and Disabled Babies. *Disability & Society*. 22(2), 145—160. ISSN 0968-7599. <https://doi.org/10.1080/09687590601141576>
- GOODLEY, D., 2013. Dis/entangling Critical Disability Studies. *Disability & Society*. 28(5), 631—644. ISSN 0968-7599. <https://doi.org/10.1080/09687599.2012.717884>
- GOODLEY, D. a C. TREGASKIS, 2006. Storying Disability and Impairment: Retrospective Accounts of Disabled Family Life. *Qualitative Health Research*. 16(5), 630-646. ISSN 1049-7323. <https://doi.org/10.1177/1049732305285840>
- GOODLEY, D., B. HUGHES a L. J. DAVIS, 2012. *Disability and Social Theory: New Developments and Directions*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan. ISBN 978-1-349-31823-0.

- GOODLEY, D., R. LAWTHOM a K. RUNSWICK-COLE, 2014. Posthuman Disability Studies. *Subjectivity*. 7(4), 342—361. ISSN 1755-6341. <https://doi.org/10.1057/sub.2014.15>
- GOODMAN, E. a M. KUNIAVSKY, 2012. *Observing the User Experience: A Practitioner's Guide to User Research*. Waltham : Morgan Kaufmann. ISBN 9780123848697.
- GOTTDIENER, M., 1994. *The Social Production of Urban Space*. Austin: University of Texas Press. ISBN 0292727720. <https://doi.org/10.7560/727724>
- GREGORY, D., 1994. *Geographical Imaginations*. Cambridge: WileyBlackwell. ISBN 9780631183310.
- GULLIVER, M. a E. FEKETE, 2017. Themed Section: Deaf Geographies — an Emerging Field. *Journal of Cultural Geography*. 34(2), 121—130. ISSN 19406320. <https://doi.org/10.1080/08873631.2017.1305539>
- GUPTA, A. a J. FERGUSON, 1992. Beyond "Culture": Space, Identity, and the Politics of Difference. *Cultural anthropology*. 7(1), 6—23. ISSN 08867356. <https://doi.org/10.1525/can.1992.7.1.02a00020>
- HALL, E., 2000. 'Blood, Brain and Bones': Taking the Body Seriously in Geography of Health and Impairment. *Area*. 32(1), 21—29. ISSN 00040894. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2000.tb00111.x>
- HALL, E. a R. WILTON, 2017. Towards a Relational Geography of Disability. *Progress in Human Geography*. 41(6), 727—744. ISSN 03091325. <https://doi.org/10.1177/0309132516659705>
- HAMRAIE, A., 2012. Universal Design Research as a New Materialist Practise. *Disability Studies Quarterly*. 32(4). ISSN 2159-8371. <https://doi.org/10.18061/dsq.v32i4.3246>
- HAMRAIE, A., 2016. Universal Design and the Problem of „Post-Disability“ Ideology. *Design and Culture*. 8(3), 285—309. ISSN 1754-7083. <https://doi.org/10.1080/17547075.2016.1218714>
- HAMRAIE, A., 2017. *Building Access: Universal Design and the Politics of Disability*. Minneapolis (Minnesota): University of Minnesota Press. ISBN 9781517901646. <https://doi.org/10.5749/j.ctt1pwt79d>
- HANSEN, N. a C. PHILO, 2007. The Normality of Doing Things Differently: Bodies, Spaces and Disability Geography. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*. 98(4), 493—506. ISSN 0040747X. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9663.2007.00417.x>
- HARAWAY, D., 1990. A Manifesto for Cyborgs: Science, Technology, and Socialist Feminism in the 1980s. In: Nicholson, L., ed. *Feminism/Postmodernism*. London: Routledge. s. 190—233. ISBN 9780415900591.

- HARDT, M. a A. NEGRI, 2000. *Empire*. Cambridge: Harvard University Press.
ISBN 9780674006713. <https://doi.org/10.2307/j.ctvjnrw54>
- HARTSON, H. R. a P. S. PYLA, 2012. *The UX Book: Process and Guidelines for Ensuring a Quality User Experience*. Waltham: Morgan Kaufmann. ISBN 9780123852410.
- HARVEY, D., 1989. *The condition of postmodernity*. Oxford: Blackwell. ISBN 9780631162940.
- HARVEY, D., 2009. *Social Justice and the City*. Athens: University of Georgia Press.
ISBN 9780820334035.
- HAZDRA, A., 2012. *Skvělé služby*. Praha: Grada. ISBN 9788024747118.
- HEARN, J., 1992. *Men in the Public Eye: The Construction and Deconstruction of Public Men and Public Patriarchies*. London: Routledge. ISBN 9780415076203.
<https://doi.org/10.4324/9780203310748>
- HENDREN, S., 2020. *What Can a Body Do?: How We Meet the Built World*. Penguin.
ISBN 9780735220003.
- HERSH, M. A., 2008. Perception, the Eye and Assistive Technology Issues. In:
Hersh, M. A. a M. A. Johnson, eds. *Assistive Technology for Visually Impaired and Blind People*. London: Springer, s. 51—101. ISBN 9781846288661.
https://doi.org/10.1007/978-1-84628-867-8_2
- HETHERINGTON, K., 2000. Museums and the Visually Impaired: the Spatial Politics of Access. *The Sociological Review*. 48(3), 444—463. ISSN 00380261.
<https://doi.org/10.1111/1467-954X.00225>
- HETHERINGTON, K., 2002. The Unsightly. *Theory, Culture & Society*. 19(5—6), 187—205.
ISSN 02632764. <https://doi.org/10.1177/026327602761899219>
- HETHERINGTON, K., 2003. Spatial Textures: Place, Touch, and Praesentia. *Environment and Planning A*. 35(11), 1933—1944. ISSN 0308518X.
<https://doi.org/10.1068/a3583>
- HEYLIGHEN, A. a M. BIANCHIN, 2013. How does inclusive design relate to good design? Designing as a deliberative enterprise. *Design Studies*. 34(1), 93—110. ISSN 0142-694X. <https://doi.org/10.1016/j.destud.2012.05.002>
- HJØRLAND, B. a F. S. CHRISTENSEN, 2002. Work Tasks and SocioCognitive Relevance: A Specific Example. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*. 53(11), 960—965. ISSN 15322890. <https://doi.org/10.1002/asi.10132>
- HOLLOWAY, J. a J. KNEALE, 2000. Mikhail Bakhtin: Dialogics of Space. In: CRANG, M. a N. THRIFT, eds. *Thinking Space*. London: Routledge, s. 71—88.
ISBN 9780415160162.

- HOPKINS, P. a L. TODD, 2015. Creating an Intentionally Dialogic Space: Student Activism and the Newcastle Occupation 2010. *Political Geography*. 46, 31—40. ISSN 09626298. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2014.10.008>
- HOWARD, Z. a G. MELLES, 2011. Beyond Designing. In: *OzCHI '11: Proceedings of the 23rd Australian Computer Human Interaction Conference*. New York: ACM, s. 152—155. ISBN 9781450310901. <https://doi.org/10.1145/2071536.2071560>
- HULL, J. M., 1990. *Touching the Rock: An Experience of Blindness*. London: SPCK Publishing. ISBN 9780281044443.
- HYNEK, A. a J. VÁVRA, 2007. (Přinejmenším) čtyři prostorovosti krajiny. In: HERBER, V., ed. *Fyzickogeografický sborník 5. Fyzická geografie — výzkum, vzdělávání, aplikace*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 9788021045088.
- CHAKRABARTY, D., 2008. *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton (New Jersey): Princeton University Press. ISBN 9780691130019. <https://doi.org/10.1515/9781400828654>
- CHALLAND, B., 2009. 1989, Contested Memories and the Shifting Cognitive Maps of Europe. *European Journal of Social Theory*. 12(3), 397—408. ISSN 13684310. <https://doi.org/10.1177/1368431009338766>
- CHOUINARD, V., 1997. Making Space for Disabling Differences: Challenging Ableist Geographies: Introduction: Situating Disabling Differences. *Environment and Planning D: Society and Space*. 15(4), 379—387. ISSN 02637758. <https://doi.org/10.1068/d150379>
- CHOUINARD, V., 1999. Life at the Margins: Disabled Women's Explorations of Ableist Spaces. In: TEATHER, E. K., ed. *Embodied Geographies: Spaces, Bodies and Rites of Passage*. London: Routledge, s. 142—156. ISBN 9780203983775.
- CHOUINARD, V., 2012. Pushing the Boundaries of Our Understanding of Disability and Violence: Voices from the Global South (Guyana). *Disability & Society*. 27(6), 777—792. ISSN 09687599. <https://doi.org/10.1080/09687599.2012.686880>
- CHOUINARD, V., 2014. Precarious Lives in the Global South: On Being Disabled in Guyana. *Antipode*. 46(2), 340—358. ISSN 00664812. <https://doi.org/10.1111/anti.12046>
- CHOUINARD, V., 2015. Contesting Disabling Conditions of Life in the global South: Disability Activists' and Service Providers' Experiences in Guyana. *Disability & Society*. 30(1), 1—14. ISSN 09687599. <https://doi.org/10.1080/09687599.2014.986565>
- CHOUINARD, V. a A. GRANT, 1995. On Being Not Even Anywhere Near 'the Project': Ways of Putting Ourselves in the Picture. *Antipode*. 27(2), 137—166. ISSN 00664812. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.1995.tb00270.x>

- CHOUINARD, V., E. HALL a R. WILTON, 2010a. Introduction: Towards Enabling Geographies. In: Chouinard, V., E. Hall a R. Wilton, eds. *Towards Enabling Geographies: 'Disabled' Bodies and Minds in Society and Space*. Farnham: Ashgate, s. 1—21. ISBN 9780754675617.
- CHOUINARD, V., E. HALL a R. WILTON, eds., 2010b. *Towards Enabling Geographies: 'Disabled' Bodies and Minds in Society and Space*. Farnham: Ashgate, 286 s. ISBN 9780754675617.
- IDEO, 2013. *HCD: design zaměřený na člověka: soubor nástrojů*. 2. vyd. Přeložil Kabinet informačních studií a knihovnictví MU Brno. Brno: Flow. ISBN 9788090548015.
- IDEO, 2015. *Design Kit* [online]. [cit. 2. 2. 2021]. Dostupné z: <https://www.designkit.org>.
- IMRIE, R., 1996a. Ableist Geographies, Disablist Spaces: Towards a Reconstruction of Golledge's 'Geography and the Disabled'. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 21(2), 397—403. ISSN 00202754. <https://doi.org/10.2307/622489>
- IMRIE, R., 1996b. *Disability and the City: International Perspectives*. London: Paul Chapman Publishing. ISBN 9781853962738.
- IMRIE, R., 1999. The body, disability and Le Corbusier's conception of the radiant environment. In: BUTLER, R. a H. PARR, eds., 1999. *Mind and Body Spaces: Geographies of Illness, Impairment and Disability*. London: Routledge, s. 25—44. ISBN 9780415179034.
- IMRIE, R., 2000. Disabling Environments and Geography of Access Policies and Practises. *Disability & Society*. 15(1), 5—24. <https://doi.org/10.1080/09687590025748>
- IMRIE, R., 2000. Disability and Discourses of Mobility and Movement. *Environment and Planning A*. 32(9), 1641—1656. ISSN 0308518X. <https://doi.org/10.1068/a331>
- IMRIE, R., 2012. Auto-disabilities: the case of shared space environments. *Environment and Planning A*. 44, 2260—2277. ISSN 0308518X. <https://doi.org/10.1068/a44595>
- IMRIE, R., 2012. Universalism, Universal Design and Equitable Access to the Built Environment. *Disability and rehabilitation*. 34(10), 873—882. ISSN 09638288. <https://doi.org/10.3109/09638288.2011.624250>
- IMRIE, R., 2016. Disability, Embodiment and the Meaning of the Home. In: Chouinard, V., E. Hall a R. Wilton, eds. *Towards Enabling Geographies: 'Disabled' Bodies and Minds in Society and Space*. London: Routledge, s. 23—44. ISBN 9781138248670.
- IMRIE, R. a C. EDWARDS, 2007. The Geographies of Disability: Reflections on the Development of a SubDiscipline. *Geography Compass*. 1(3), 623—640. ISSN 17498198. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2007.00032.x>

- IMRIE, R. a P. E. WELLS, 1993a. Disablism, Planning and the Built Environment. *Environment and Planning C: Government and Policy*. 11(2), 213—231. ISSN 0263774X.
<https://doi.org/10.1068/c110213>
- IMRIE, R. a P. E. WELLS, 1993b. Creating Barrierfree Environments. *Town and Country Planning*. 61(10), 278—281. ISSN 00409960.
- IMRIE, R. a P. HALL, 2001. An Exploration of Disability and the Development Process. *Urban Studies*. 38(2), 333—350. ISSN 00420980.
<https://doi.org/10.1080/00420980124545>
- IMRIE, R. a P. HALL, 2001. *Inclusive design: Designing and Developing Accessible Environments*. New York: Routledge. ISBN 0419256202.
- IMRIE, R. a R. LUCK, 2014. Designing inclusive environments: rehabilitating the body and the relevance of universal design. *Disability and Rehabilitation*. 36(16), 1315—1319. ISSN 09638288. <https://doi.org/10.3109/09638288.2014.936191>
- INGOLD, T., 2000. *The Perception of the Environment: Essays in Livelihood, Dwelling and Skill*. London: Routledge. ISBN 0415228328.
- INGOLD, T., 2004. Culture on the Ground: The World Perceived through the Feet. *Journal of material culture*. 9(3), 315—340. ISSN 13591835.
<https://doi.org/10.1177/1359183504046896>
- INGOLD, T., 2005. The Eye of the Storm: Visual Perception and the Weather. *Visual Studies*. 20(2), 97—104. ISSN 1472586X. <https://doi.org/10.1080/14725860500243953>
- Institute for Human Centered Design, 2016. *History of Universal Design*. [cit. 20. 1. 2019].
Dostupné z: <https://humancentereddesign.org/universal-design/history-universal-design>
- IRWIN, T., 2015. Transition Design: A Proposal for a New Area of Design Practice, Study, and Research. *Design and Culture*. 7(2), 229—246. ISSN 17547083.
<https://doi.org/10.1080/17547075.2015.1051829>
- ISO 13407:1999 *Humancentred design processes for interactive systems*, 1999. Geneva: International Organization for Standardization.
- ISO 9241210:2010 *Ergonomics of humansystem interaction — Part 210: Humancentred design for interactive systems*, 2010. Geneva: International Organization for Standardization.
- IVESON, K., 2013. Cities within the City: Do-It-Yourself Urbanism and the Right to the city. *Internacional Journal of Urban and Regional Research*. 37(3), 941-956. ISSN 1468-2427. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12053>

- JACKO, J. A., 2012. *The Human — Computer Interaction Handbook: Fundamentals, Evolving Technologies, and Emerging Applications*. 3rd Ed. New York: CRC Press. ISBN 9781439829431. <https://doi.org/10.1201/b11963>
- JACKSON, P., 1988. Street Life: The Politics of Carnival. *Environment and planning D: Society and Space*. 6(2), 213—227. ISSN 02637758. <https://doi.org/10.1068/do60213>
- JACKSON, P., 1992. The Politics of the Streets: A Geography of Caribana. *Political Geography*. 11, s. 130—51. ISSN 09626298. [https://doi.org/10.1016/0962-6298\(92\)90045-U](https://doi.org/10.1016/0962-6298(92)90045-U)
- JACOBSON, R. D., 1998. Cognitive Mapping Without Sight: Four Preliminary Studies of Spatial Learning. *Journal of Environmental Psychology*. 18(3), 289—305. ISSN 02724944. <https://doi.org/10.1006/jevp.1998.0098>
- JACOBSON, R. D. a R. KITCHIN, 1997. GIS and People with Visual Impairments or Blindness: Exploring the Potential for Education, Orientation, and Navigation. *Transactions in GIS*. 2(4), 315—332. ISSN 13611682. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9671.1997.tb00060.x>
- JAGOSE, A., 1996. *Queer Theory: An Introduction*. New York: New York University Press. ISBN 978-0814742341.
- JANSSON, G., 2008. Haptics as a Substitute for Vision. In: Hersh, M. A. a M. A. Johnson, eds. *Assistive technology for visually impaired and blind people*. London: Springer, s. 135—166. ISBN 9781447158981. https://doi.org/10.1007/978-1-84628-867-8_4
- JANŮRA, J., 2011. *Geografická analýza přístupnosti města Brna pro vozíčkáře*. Brno. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity, Geografický ústav.
- JANŮRA, J., 2012. Geografická studia postižení a přístupnosti. In: Osman, R. a P. Daněk. *Sborník z workshopu Geografický výzkum v České republice Brno 2011*. Brno: Tribun EU, s. 71—81. ISBN 9788026302469.
- JANŮRA, J. a V. TOUŠEK, 2012. Geografie, postižení a přístupnost: vozíčkáři v Brně. In: Frantál, B. a J. Maryáš, eds. *Prostorové chování: vzorce aktivit, mobilita a každodenní život ve městě*. Brno: Masarykova univerzita, s. 94—107. ISBN 9788021057562.
- JOHANNESON, P. a E. PERJONS, 2014. *An Introduction to Design Science*. Cham: Springer. ISBN 9783319106311. https://doi.org/10.1007/978-3-319-10632-8_1
- JORDHEIM, H., 2014. Introduction: Multiple Times and the Work of Synchronization. *History and Theory*. 53(4), 498—518. ISSN 00182656. <https://doi.org/10.1111/hith.10728>
- JOSHI, S., S. SAXENA a T. GODBOLE, 2016. Developing Smart Cities: An Integrated Framework. *Procedia Computer Science*. 93, 902—909. ISSN 18770509. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2016.07.258>

- KASEMSUPPAKORN, P. a H. A. KARIMI, 2009. Personalised Routing for Wheelchair Navigation. *Journal of Location Based Services*. 3(1), 24—54. ISSN 17489725. <https://doi.org/10.1080/17489720902837936>
- KASEMSUPPAKORN, P., H. A. KARIMI, D. DING a M. A. OJEDA, 2015. Understanding Route Choices for Wheelchair Navigation. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*. 10(3), 198—210. ISSN 17483107. <https://doi.org/10.3109/17483107.2014.898160>
- KIMBELL, L., 2015. Rethinking Design Thinking: Part I. *Design and Culture*. 3(3), 285—306. ISSN 17547083. <https://doi.org/10.2752/175470811X13071166525216>
- KITCHIN, R., 1998. 'Out of Place', 'Knowing One's Place': Space, Power and the Exclusion of Disabled People. *Disability & society*. 13(3), 343—356. ISSN 09687599. <https://doi.org/10.1080/09687599826678>
- KITCHIN, R., 2000. *Changing Geography: Disability, Space and Society*. Sheffield: Geographical Association, 48 s. ISBN 9781899085873.
- KITCHIN, R., 2002. Participatory Mapping of Disabled Access. *Cartographic Perspectives*. (41), 44—54. ISSN 10489053. <https://doi.org/10.14714/CP41.563>
- KITCHIN, R. a M. BLADES, 2002. *The Cognition of Geographic Space*. London: I.B. Tauris. ISBN 9781860647055. <https://doi.org/10.5040/9780755620951>
- KITCHIN, R. a R. D. JACOBSON, 1997. Techniques to Collect and Analyze the Cognitive Map Knowledge of Persons with Visual Impairment or Blindness: Issues of Validity. *Journal of Visual Impairment & Blindness*. 91(4), 360—376. ISSN 0145482X. <https://doi.org/10.1177/0145482X9709100405>
- KITCHIN, R. a R. LAW, 2001. The SocioSpatial Construction of (In)Accessible Public Toilets. *Urban studies*. 38(2), 287—298. ISSN 00420980. <https://doi.org/10.1080/00420980124395>
- KLINKE, I., 2013. Chronopolitics: A Conceptual Matrix. *Progress in Human Geography*. 37(5), 673—690. ISSN 03091325. <https://doi.org/10.1177/0309132512472094>
- KOLÁŘOVÁ, K., 2012a. Disability studies: Jiný pohled na „postižení“. In: KOLÁŘOVÁ, K., ed. *Jinakost — postižení — kritika: společenské konstrukty nezpůsobivosti a hendikepu : antologie textů z oboru disability studies*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), s. 11—40. ISBN 9788074190506.
- KOLÁŘOVÁ, K., 2012b. Tělesná jinakost, ne/způsobivost, „postižení“, hendikep... K politice překladu a teoretickému vymezení pojmů. In: KOLÁŘOVÁ, K., ed. *Jinakost — postižení — kritika: společenské konstrukty nezpůsobivosti a hendikepu : antologie textů*

- z *oboru disability studies*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), s. 41—63. ISBN 9788074190506.
- KOLÁŘOVÁ, K., 2014. „(Ne)přizpůsobení krizi, nezpůsobilí občanství? „Postižení“ a „rasa“ v diskurzích krize.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 15(2), 48—60. ISSN 2570-6578. <https://doi.org/10.13060/12130028.2014.15.2.130>
- KOLÁŘOVÁ, M., 2008. Na křižovatkách nerovností: gender, třída a rasa/etnicita. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 8(2), 1—10. ISSN 25706578.
- KOMARDJAJA, I., 2001. New Cultural Geographies of Disability: Asian Values and the Accessibility Ideal. *Social & Cultural Geography*. 2(1), 77—86. ISSN 14649365. <https://doi.org/10.1080/14649360020028285>
- Komise hlavního města Prahy pro Prahu bezbariérovou a otevřenou, 2013. *Koncepce odstranění bariér ve veřejné hromadné dopravě v hlavním městě Praze*. [cit. 25. 2. 2019]. Dostupné z: http://www.praha.eu/public/63/59/a8/1837577_477158_Koncepce_bezbarierova_doprava_Praha_FINAL.pdf
- KOROTCHENKO, A., 2017. „It’s Not That I Can’t Walk“: Older Adults’ Experiences of Using Canes and Walkers. Doctoral dissertation. University of British Columbia.
- KOROTCHENKO, A. a L. HURD CLARKE, 2014. Power Mobility and the Built Environment: The Experiences of Older Canadians. *Disability & Society*. 29(3), 431—443. ISSN 09687599. <https://doi.org/10.1080/09687599.2013.816626>
- KOROTCHENKO, A. a L. HURD CLARKE, 2016. Canadian Power Mobility Device Users’ Experiences of Ageing with Mobility Impairments. *Ageing and Society*. 36(6), 1238—1253. ISSN 0144686X. <https://doi.org/10.1017/S0144686X15000288>
- KOUTSKÁ, M., 2014. *Kultura a kulturní instituce ve vzdělávání neslyšících žáků ZŠ*. Brno. Disertační práce. Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Katedra speciální pedagogiky.
- KREJČÍ, T., J. TROJAN, E. NOVÁKOVÁ a R. OSMAN, 2019. *Specializovaná mapa fyzických bariér v prostoru mezi prioritními institucemi vytvořená na základě dat z terénního šetření*. Brno: Ústav geoniky AV ČR, Geografický ústav PŘF MU.
- KRHUTOVÁ, L., 2013. *Úvod do disability studies*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7464-288-3.
- KRUG, S., 2010. *Nenuťte uživatele přemýšlet! Praktický průvodce testováním a opravou chyb použitelnosti webu*. Přeložil J. ŠKVAŘIL. Brno: Computer Press. ISBN 9788025129234.
- KRUSE, R. J., 2002. Social Spaces of Little People: The Experiences of the Jamisons. *Social & Cultural Geography*. 3(2), 175—191. ISSN 14649365. <https://doi.org/10.1080/14649360220133934>

- KRUSE, R. J., 2010. Placing Little People: Dwarfism and Geographies of Everyday Life. In: Chouinard, V., E. Hall a R. Wilton, eds. *Towards Enabling Geographies: 'Disabled' Bodies and Minds in Society and Space*. Farnham: Ashgate, s. 183—198. ISBN 9780754675617.
- KU Leuven, 2020. *prof. Ann Heylighen* [online]. [cit. 30. 5. 2020]. Dostupné z: <http://rxd.architectuur.kuleuven.be/ann-heylighen/>
- KULPA, R. a J. MIZIELIŃSKA, eds., 2011. *DeCentring Western Sexualities: Central and Eastern European Perspectives*. Farnham (GB): Ashgate. ISBN 9781409402428.
- KUMAR, V., 2012. *101 Design Methods: A Structured Approach for Driving Innovation in Your Organization*. Hoboken (New Jersey): Wiley. ISBN 9781118083468.
- KUSEMBACH, M., 2003. Street Phenomenology: The GoAlong as Ethnographic Research Tool. *Ethnography*. 4(3), 455—485. ISSN 14661381. <https://doi.org/10.1177/146613810343007>
- KUSTERS, A., 2017a. Autogestion and Competing Hierarchies: Deaf and Other Perspectives on Diversity and the Right to Occupy Space in the Mumbai Suburban Trains. *Social & Cultural Geography*. 18(2), 201—223. ISSN 14649365. <https://doi.org/10.1080/14649365.2016.1171387>
- KUSTERS, A., 2017b. When Transport Becomes a Destination: Deaf Spaces and Networks on the Mumbai Suburban Trains. *Journal of cultural geography*. 34(2), 170—193. ISSN 19406320. <https://doi.org/10.1080/08873631.2017.1305525>
- KYMLICKA, W. a A. PATTEN, 2003. Language Rights and Political Theory. *Annual Review of Applied Linguistics*. 23, 3—21. ISSN 02671905. <https://doi.org/10.1017/S0267190503000163>
- LEFEBVRE, H., 1991. *The Production of Space*. Oxford: Blackwell. ISBN 9780631140481.
- LEFEBVRE, H., 1996. *Writings on Cities*. Editovaly a přeložily KOFMAN, E. a E. LEBAS. Oxford: Blackwell. ISBN 31191887.
- LEY, D., 2000. Behavioural geography. In: Johnston, R. et al. *The Dictionary of Human Geography*. Malden: Blackwell, s. 42—45. ISBN 9780631205616.
- Libdesign: Navrhujte lepší služby. Společně s uživateli* [online], 2016. ©2016—Masarykova univerzita. KISK. [cit. 2. 2. 2021]. Dostupné z: <https://libdesign.kisk.cz/>.
- LOFLAND, L., 1972. SelfManagement in Public Settings: Part II. *Urban Life and Culture*. 1(2), 217—231. ISSN 00495662. <https://doi.org/10.1177/089124167200100205>
- LONGHURST, R., 2010. The Disabling Affects of Fat: The Emotional and Material Geographies of Some Women Who Live in Hamilton, New Zealand. In: CHOUINARD, V., E. HALL

- a R. WILTON, eds. *Towards Enabling Geographies: 'Disabled' Bodies and Minds in Society and Space*. Farnham: Ashgate, s. 199—216. ISBN 9780754675617.
- LOOMIS, J. M., D. R. MONTELLO a R. L. KLATZKY, 2010. Reginald G. Golledge (1937-2009). *Progress in Human Geography*. 34(5), 678—690. ISSN 14770288. <https://doi.org/10.1177/0309132510362433>
- LOOMIS, J. M., R. G. GOLLEDGE a R. L. KLATZKY, 1998. Navigation System for the Blind: Auditory Display Modes and Guidance. *Presence*. 7(2), 193—203. ISSN 10547460. <https://doi.org/10.1162/105474698565677>
- LYDON, M. a A. GARCIA, 2015. *Tactical Urbanism: Short-term Action for Long-term Change*. Washington: Island Press. ISBN 9781610915670. <https://doi.org/10.5822/978-1-61091-567-0>
- LYDON, M., D. BARTMAN, T. GARCIA a R. W. PRESTON, 2012. *Tactical Urbanism vol. 2: Short-Term Action // Long-Term Change*. New York: The Street Plans Collaborative.
- LYKKE, N., 2010. *Feminist Studies: A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing*. New York: Routledge. ISBN 9780415516587.
- MACE, R., G. HARDIE a J. PLACE, 1996. *Accesible Environments: Towards Universal Design*. Releigh: Center for Universal Design.
- MACPHERSON, H., 2009a. The Intercorporeal Emergence of Landscape: Negotiating Sight, Blindness, and Ideas of Landscape in the British Countryside. *Environment and Planning A*. 41(5), 1042—1054. ISSN 0308518X. <https://doi.org/10.1068/a40365>
- MACPHERSON, H., 2009b. Articulating Blind Touch: Thinking through the Feet. *The Senses and Society*. 4(2), 179—193. ISSN 17458927. <https://doi.org/10.2752/174589309X425120>
- MACPHERSON, H., 2010. NonRepresentational Approaches to Body—Landscape Relations. *Geography Compass*. 4(1), 1—13. ISSN 17498198. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2009.00276.x>
- MACPHERSON, H., 2017. Walkers with Visual Impairments in the British Countryside: Picturesque Legacies, Collective Enjoyments and WellBeing Benefits. *Journal of Rural Studies*. 51, 251—258. ISSN 07430167. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2016.10.001>
- Magistrát hlavního města Prahy, 2012. *Jednací řád komisí Rady HMP* [online]. [cit. 18. 3. 2019]. Dostupné z: http://www.praha.eu/public/27/cf/31/1816872_459636_Jednaci_Rad_Komisi.pdf
- Magistrát hlavního města Prahy, 2019. *Městské granty* [online]. [cit. 9. 3. 2019]. Dostupné z: http://www.praha.eu/jnp/cz/o_meste/finance/dotace_a_granty/index.html

- Magistrát města Olomouce, 2019. *Poskytování dotací z rozpočtu statutárního města Olomouce* [online]. [cit. 9. 3. 2019]. Dostupné z: http://www.olomouc.eu/administrace/repository/gallery/articles/17_/17712/dotace-2019-oss-20181206-20190104-odstranovani-barier-2019.cs.pdf
- Magistrát města Pardubice, 2019a. *Program podpory bezbariérovosti* [online]. [cit. 9. 3. 2019]. Dostupné z: <https://www.pardubice.eu/urad/radnice/verejna-podpora-dotace-a-granty/?file=44689&page=2667552&do=download>
- Magistrát města Pardubice, 2019b. *Bezbariérovost* [online]. [cit. 9. 3. 2019]. Dostupné z: http://mapy.pardubice.eu/MyCity/bez_bariery
- MALINS, P., 2004. Machinic Assemblages: Deleuze, Guattari and an Ethico-Aesthetics of Drug Use. *Janus Head*. 7(1), 84—104. ISSN 1521-9194. DOI 10.5840/jh20047139 <https://doi.org/10.5840/jh20047139>
- MALLET, R. a K. RUNSWICK-COLE, 2014. *Approaching disability: Critical issues and perspectives*. London: Routledge. ISBN 978-1408279069. <https://doi.org/10.4324/9781315765464>
- MANLEY, S., 2011. Creating an Accesible public realm. In: PREISER, W. E., ed. *Universal design handbook*. McGraw Hill Professional, s. 182—189. ISBN 978-0071629232.
- MARSTON, J. R., J. M. LOOMIS, R. L. KLATZKY a R. G. GOLLEDGE, 2007. Nonvisual Route Following with Guidance from a Simple Haptic or Auditory Display. *Journal of Visual Impairment & Blindness*. 101(4), 203—211. ISSN 0145482X. <https://doi.org/10.1177/0145482X0710100403>
- MARTIN, C., 2011. FogBound: Aerial Space and the Elemental Entanglements of BodywithWorld. *Environment and Planning D: Society and Space*. 29(3), 454—468. ISSN 02637758. <https://doi.org/10.1068/d10609>
- MASSEY, D., 2005. *For space*. Los Angeles (California): Sage. ISBN 9781412903622.
- MATTHEWS, M. H., L. BEALE, P. PICTON a D. BRIGGS, 2003. Modelling Access with GIS in Urban Systems (MAGUS): Capturing the Experiences of Wheelchair Users. *Area*. 35(1), 34—45. ISSN 00040894. <https://doi.org/10.1111/1475-4762.00108>
- MATTHEWS, M. H. a P. VUJAKOVIC, 1995. Private Worlds and Public Places: Mapping the Environmental Values of Wheelchair Users. *Environment and Planning A*. 27(7), 1069—1083. ISSN 0308518X. <https://doi.org/10.1068/a271069>
- McCULLAGH, K., 2010. Stepping Up: Design Thinking Has Uncovered Real Opportunities. *Design Management Review*. 21(3), 36—39. ISSN 19487169. <https://doi.org/10.1111/j.1948-7169.2010.00076.x>

- McRUER, R., 2006. *Crip theory: cultural signs of queerness and disability*. New York: New York University Press. ISBN 9780814757130.
- McRUER, R., 2018. *Crip Times: Disability, Globalization, and Resistance*. New York: New York University Press. ISBN 9781479874156. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1pwt9nj>
- MEEKOSHA, H. a R. SHUTTLEWORTH, 2009. What's So 'Critical' about Critical Disability Studies? *Australian Journal of Human Right*. 15(1), 47. ISSN 1323-238X. <https://doi.org/10.1080/1323238X.2009.11910861>
- MEEKOSHA, H., 2011. Decolonising Disability: Thinking and Acting Globally. *Disability & Society*. 26(6), 667—682. ISSN 09687599. <https://doi.org/10.1080/09687599.2011.602860>
- MERHOLZ, P., 2009. Why Design Thinking Won't Save You. *Harvard business Review* [online]. [cit. 2. 2. 2021]. ISSN 00178012. Dostupné z: <https://hbr.org/2009/10/why-design-thinking-wont-save.html>.
- MEYERS, A. R., J. J. ANDERSON, D. R. MILLER, K. SHIPP a H. HOENIG, 2002. Barriers, Facilitators, and Access for Wheelchair Users: Substantive and Methodologic Lessons from a Pilot Study of Environmental Effects. *Social science & medicine*. 55(8), 1435—1446. ISSN 02779536. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(01\)00269-6](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(01)00269-6)
- MIAUX, S., L. DROUIN, P. MORENCY, S. PAQIN, L. GAUVIN a C. JACQUEMIN, 2010. Making the Narrative WalkinRealTime Methodology Relevant for Public Health Intervention: Towards an Integrative Approach. *Health & place*. 16(6), 1166—1173. ISSN 13538292. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2010.08.002>
- Ministerstvo pro místní rozvoj, 2009. Vyhláška č. 398/2009 Sb. [online]. [cit. 31. 1. 2019]. Dostupné z: https://www.mmr.cz/getmedia/f015224c-ff91-4cad-a37b-dc0dc1072946/Vyhlaska-MMR-398_2009
- Ministerstvo vnitra České republiky, 2019. *Sbírka zákonů a sbírka mezinárodních smluv* [online]. [cit. 13. 3. 2019]. Dostupné z: https://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=183/2006&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy
- MITCHELL, D., 1995. The End of Public Space? People's Park, Definitions of the Public, and Democracy. *Annals of the Association of American Geographers*. 85(1), 108—133. ISSN 14678306.
- MIZIELIŃSKA, J. a R. KULPA, 2011. 'Contemporary Peripheries': Queer Studies, Circulation of Knowledge and East/West Divide. In: KULPA, R. a J. MIZIELIŃSKA, eds. *DeCentring Western Sexualities: Central and Eastern European Perspectives*. Farnham (GB): Ashgate, s. 11—26. ISBN 9781409402428. <https://doi.org/10.4324/9781315576107-2>

- MLADENOV, T., 2017. *Disability and Postsocialism (Interdisciplinary Disability Studies)*. London: Routledge. ISBN 9780367352479. <https://doi.org/10.4324/9781315306834>
- MOBASHERI, A., J. DEISTER a H. DIETERICH, 2017. Wheelmap: the Wheelchair Accessibility Crowdsourcing Platform. *Open Geospatial Data, Software and Standards*. 2(27). ISSN 23637501. <https://doi.org/10.1186/s40965-017-0040-5>
- MOGHADAM, V. M., 2002. „Islamic Feminism and Its Discontents: Toward a Resolution of the Debate.“ *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. 27(4), 1135—1171. ISSN 0097-9740. <https://doi.org/10.1086/339639>
- MONFORTE, J., B. SMITH a V. PÉREZSAMANIEGO, 2019. ‘It’s Not a Part of Me, but It Is What It Is’: The Struggle of Becoming Enwheeled after Spinal Cord Injury. *Disability and rehabilitation*. 1—7. ISSN 09638288.
- MORALES, A., 2018. Urbanismo educativo y discapacidad. Nuevos mecanismos participativos para una ciudad más sostenible e integradora. El caso del Plan Maestro del Centro Histórico del D.C. de Honduras. *Arquitecturas del Sur*. 36(54). ISSN 0719-6466. <https://doi.org/10.22320/07196466.2018.36.054.07>
- MORÁVKOVÁ, H., 2020. *Zkušenosti n/Neslyšících v urbáním prostoru města Brna: Pohledem slyšící autorky*. Brno. Diplomová práce. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Katedra sociologie.
- MORRIS, P., ed., 1994. *The Bakhtin Reader: Selected Writings of Bakhtin, Medvedev, Voloshinov*. London: Edward Arnold. ISBN 9780340592670.
- MOSER, I., 2000. Against Normalisation: Subverting Norms of Ability and Disability. *Science as Culture*. 9(2), 201—240. ISSN 09505431. <https://doi.org/10.1080/713695234>
- MOSER, I., 2005. On Becoming Disabled and Articulating Alternatives: The Multiple Modes of Ordering Disability and Their Interferences. *Cultural Studies*. 19(6), 667—700. ISSN 09502386. <https://doi.org/10.1080/09502380500365648>
- MOSER, I., 2006a. Disability and the Promises of Technology: Technology, Subjectivity and Embodiment Within an Order of the Normal. *Information, Communication & Society*. 9(3), 373—395. ISSN 1369118X. <https://doi.org/10.1080/13691180600751348>
- MOSER, I., 2006b. Sociotechnical Practices and Difference: On the Interferences between Disability, Gender, and Class. *Science, Technology, & Human Values*. 31(5), 537—564. ISSN 01622439. <https://doi.org/10.1177/0162243906289611>
- MOSER, I. a J. LAW, 1999. Good Passages, Bad Passages. *The Sociological Review*. 47(1S), 196—219. ISSN 00380261. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1999.tb03489.x>

- MOULD, O., 2014. Tactical Urbanism: The New Vernacular of the Creative City. *Geography Compass*. 8(8), 529—539. ISSN 1749-8198. <https://doi.org/10.1111/gec3.12146>
- MOUZOUROU, C., R. M. SANTOS a J. S. GAFFNEY, 2011. At Home with Disability: One Family's Three Generations Narrate Autism. *International Journal of Qualitative Studies in Education*. 24(6), 693—715. ISSN 09518398. <https://doi.org/10.1080/09518398.2010.529841>
- MPSV, 2015. *Od nového roku je opět zavedena kategorie osob zdravotně znevýhodněných* [online]. Tisková zpráva. [cit. 28. 1. 2016]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/775720/TZ_080115a.pdf/8af7edc8a148ed420677db1dc0f5b715
- MULÍČEK, O., R. OSMAN a D. SEIDENGLANZ, 2013. Imaginace a reprezentace prostoru v každodenní zkušenosti. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*. 49(5), 781—810. ISSN 00380288. <https://doi.org/10.13060/00380288.2013.49.5.06>
- MURDOCH, J., 2006. *PostStructuralist Geography: A Guide to Relational Space*. London: Sage. ISBN 9780761974246.
- NAPOLITANO, S., 1995. Mobility Impairment. In: HALES, G., ed. *Beyond Disability: Towards an Enabling Environment*. London: Sage, s. 30—35. ISBN 9780803979574.
- NAVRÁTILOVÁ, B., 2016a. *Univerzální Design* [online]. [cit. 22. 1. 2018]. Dostupné z: <http://univerzalnidesign.sweb.cz/ram.html>
- NAVRÁTILOVÁ, B., 2016b. *Univerzální design a přístupnost staveb městské hromadné dopravy*. Praha. Disertační práce. Fakulta architektury ČVUT v Praze. Ústav nauky o budovách.
- NEIS, P. a D. ZIELSTRA, 2014. Generation of a Tailored Routing Network for Disabled People Based on Collaboratively Collected Geodata. *Applied Geography*. 47, 70—77. ISSN 01436228. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2013.12.004>
- NELB SINECKÁ, J., 2017. "I Have Never Met a Student With a Disability in My 15 Years of Teaching": Accessibility of Higher Education for Students With Disabilities — A Case Study From Abroad. In: *The Future of Accessibility in International Higher Education*. Hershey (Pennsylvania): IGI Global, s. 139—155. ISBN 9781522525608. <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-2560-8.ch009>
- NESSLER, D., 2016. How to Apply a Design Thinking, HCD, UX or any Creative Process from Scratch. *Digital Experience Design* [online]. Dostupné z: <https://medium.com/digital-experience-design/>

- [how-to-apply-a-design-thinking-hcd-ux-or-any-creative-process-from-scratch-b8786efbf812](https://doi.org/10.1177/0264619608097747).
- NEUVILLE, E., M. IZAUTE a L. TRASSOUDAINÉ, 2009. A Wayfinding Pilot Study: The Use of the Intelligent Public Vehicle by People with Visual Impairment. *British journal of visual impairment*. 27(1), 65—74. ISSN 17445809. <https://doi.org/10.1177/0264619608097747>
- NIELSEN, J., 1994. Enhancing the Explanatory Power of Usability Heuristics. In: ADELSON, B., S. DUMAIS a J. S. OLSON, eds. CHI '94: Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems. New York: ACM, s. 152—158. ISBN 9780897916509. <https://doi.org/10.1145/191666.191729>
- NIELSEN, J., 2001. *Why You Only Need to Test with 5 Users* [online]. [cit. 17. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.nngroup.com/articles/why-you-only-need-to-test-with-5-users/>.
- NIELSEN, J., 2012. *Usability 101: Introduction to Usability* [online]. [cit. 2. 2. 2021]. Dostupné z: <https://www.nngroup.com/articles/usability-101-introduction-to-usability/>.
- NIELSEN, J., 2020. *10 Usability Heuristics for User Interface Design* [online]. [cit. 2. 2. 2021]. Dostupné z: <https://www.nngroup.com/articles/ten-usability-heuristics/>.
- NORMAN, D. A., 2010. *Design pro každý den*. Přeložil A. DROBEK. Praha: Dokořán. ISBN 9788073633141.
- NOVÁKOVÁ, E., J. TROJAN, T. KREJČÍ, R. OSMAN, O. ŠERÝ a E. ROSSI, 2018. *Specializovaná mapa všech institucí zabývajících se problematikou odstraňování bariér na území města Brna*. Brno: Ústav geoniky AV ČR, Geografický ústav PŘF MU.
- NOVÁKOVÁ, E., R. OSMAN, J. TROJAN, T. KREJČÍ a O. ŠERÝ, 2019. *Specializovaná mapa prioritních institucí, které by dle členů Poradního sboru Rady města Brna pro bezbariérové Brno měly být bezbariérově přístupné*. Brno: Ústav geoniky AV ČR, Geografický ústav PŘF MU.
- NOVOTNÝ, R., 2019. Jaká je hegemonie designu zaměřeného na člověka. *Artalk* [online]. [cit. 17. 11. 2020]. ISSN 18056989. Dostupné z: <https://artalk.cz/2019/05/10/jaka-je-hegemonie-designu-zamereneho-na-cloveka/>.
- NUSSBAUM, B., 2011. Design Thinking Is A Failed Experiment. So What's Next? *Fast Company* [online]. [cit. 2. 2. 2021]. Dostupné z: <https://www.fastcompany.com/1663558/design-thinking-is-a-failed-experiment-so-whats-next>.
- O'BRIEN, D., L. STEAD a N. NOURSE, 2019. Bristol Deaf Memories: Archives, Nostalgia and the Loss of Community Space in the Deaf Community in Bristol. *Social & Cultural Geography*. 20(7), 899—917. ISSN 14649365. <https://doi.org/10.1080/14649365.2017.1392591>

- O'REILLY, K., 2007. "Where the Knots of Narrative Are Tied and Untied": The Dialogic Production of Gendered Development Spaces in North India. *Annals of the Association of American Geographers*. 97(3), 613—634. ISSN 14678306. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.2007.00566.x>
- OCAD University, 2017. *Inclusive design research centre* [online]. [cit. 6. 7. 2018]. Dostupné z: <https://idrc.ocadu.ca/index.php/resources/idrc-online/library-of-papers/443-whatisinclusivedesign>
- OLIVER, M., 1990. *The Politics of Disablement*. London: Macmillan. ISBN 9780333432938.
- OpenStreetMap for Government. In: *OpenStreetMap Wiki* [online]. 2020 [cit. 9. 3. 2021]. Dostupné z: https://wiki.openstreetmap.org/wiki/OpenStreetMap_for_Government
- OSMAN, R., 2010. Specifika časoprostorového chování imobilních osob. In: *Geografie pro život ve 21. století: Sborník příspěvků z XXII. sjezdu České geografické společnosti pořádaného Ostravskou univerzitou v Ostravě 31. srpna — 3. září 2010*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, s. 478—482. ISBN 9788073689032.
- OSMAN, R., 2012. Prostorová orientace a specifika prostorových rozhodnutí osob s pohybovým omezením. In: Temelová, J., L. Pospíšilová a M. Ouředníček, eds. *Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 77—98. ISBN 9788073803780.
- OSMAN, R., 2014a. Sociální prostor. In: Matoušek, R. a R. Osman, eds. *Prostor(y) geografie*. Praha: Nakladatelství Karolinum, s. 33—58. ISBN 9788024627335.
- OSMAN, R., 2014b. *Městská teritorialita na příkladu města Brna*. Brno. Disertační práce. Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity, Geografický ústav.
- OSMAN, R., 2015. 7 čili sedm dní v sedě. *Vozíčkář* [online]. Dostupné z: <http://www.vozickar.com/7cilisedmdnivsedekompletndenprvni/>
- OSMAN, R., 2019. Jet pěšky / Geografie „vozíčkářů a vozíčkářek“. In: OSMAN, R. a L. POSPÍŠILOVÁ, eds. *Geografie „okrajem“: Každodenní časoprostorové zkušenosti*. Praha: Nakladatelství Karolinum, s. 29—67. ISBN 9788024642550.
- OSMAN, R. a B. FRANTÁL, 2012. Časová kultura 'kyborgů'. In: Frantál, B. a J. Maryáš, eds. *Prostorové chování: vzorce aktivit, mobilita a každodenní život ve městě*. Brno: Masarykova univerzita, s. 81—93. <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-5756-2012>
- OSMAN, R. a H. PORKERTOŤ, 2020. „Upoután vozíkový“: absence zdvořilé nevšimavosti jako bariéra při pohybu prostorem uživatelů a uživatelék elektrických vozíků.

- Sociologický časopis / Czech Sociological Review* [online]. 56(1), 85—107. ISSN 2336-128X. <https://doi.org/10.13060/csr.2020.004>
- OSMAN, R. a H. PORKERTOVÁ, 2022. The Social Stone: A Story of Transformation from Ableist to Accessible Topology. *Social & Cultural Geography*. ISSN 14649365. (v recenzním řízení).
- OSMAN, R. a J. JÍCHOVÁ, 2019. Pohyb pod dohledem / Geografie „prvaček“. In: OSMAN, R. a L. POSPÍŠILOVÁ, eds. *Geografie „okrajem“*. Každodenní časoprostorové zkušenosti. Praha: Univerzita Karlova, s. 111—146. ISBN 9788024642550.
- OSMAN, R. a L. POSPÍŠILOVÁ, 2016. Zkušenost bez zraku: Příležitost pro reflexi prostorového normativu. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 17(1), 63—76. <https://doi.org/10.13060/12130028.2016.17.1.256>
- OSMAN, R. a P. DOBOŠ, 2019. Vizuální nevědomí: vizuální organizace nevizuálního města. *Sociální studia / Social Studies*. 16(1), 33—55. ISSN 1214813X. <https://doi.org/10.5817/SOC2019-1-33>
- OSMAN, R. a R. MATOUŠEK, 2014. Úvod obratem. In: MATOUŠEK, R. a R. OSMAN, eds. *Prostor(y) geografie*. Praha: Karolinum, s. 9—18. ISBN 9788024627335.
- OSTROFF, E., 2011. Universal Design: An Evolving paradigm. In: PREISER, W. E., ed. *Universal design handbook*. McGraw Hill Professional, s. 34—42. ISBN 978-0071629232.
- PANKAU, J., 2019. EAccess to the City? Mapping Applications for People with Disabilities. *Ethics in Progress*. 10(2). 118—134. ISSN 20849257. <https://doi.org/10.14746/eip.2019.2.11>
- PAPADIMITRIOU, C., 2008. Becoming Enwheeled: The Situated Accomplishment of Reembodiment as a Wheelchair User after Spinal Cord Injury. *Disability & society*. 23(7), 691—704. ISSN 09687599. <https://doi.org/10.1080/09687590802469420>
- PARENT, L., 2016. The Wheeling Interview: Mobile Methods and Disability. *Mobilities*. 11(4), 521—532. ISSN 17450101. <https://doi.org/10.1080/17450101.2016.1211820>
- PARK, D. C., J. P. RADFORD a M. H. VICKERS, 1998. Disability Studies in Human Geography. *Progress in human geography*. 22(2), 208—233. ISSN 03091325. <https://doi.org/10.1191/030913298672928786>
- PARK, H. a S. MCKILLIGAN, 2018. A Systematic Literature Review for HumanComputer Interaction and Design Thinking Process Integration. In: MARCUS A. a W. WANG, eds. *Design, User Experience, and Usability: Theory and Practice*. Cham: Springer, s. 725—740. ISBN 9783319917962. https://doi.org/10.1007/978-3-319-91797-9_50

- PARKER, S. a J. HEAPY, 2006. *Cesta za lepším rozhráním*. Přeložil A. HAZDRA. Londýn: Demos.
Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/72/12/57/cesta_za_lepsim_rozhranim.pdf
- PATERSON, K. a B. HUGHES, 1999. Disability Studies and Phenomenology: The Carnal Politics of Everyday Life. *Disability & Society*. 14(5), 597—610. ISSN 09687599.
<https://doi.org/10.1080/09687599925966>
- PATERSON, M., 2006a. 'Seeing with the Hands': Blindness, Touch and the Enlightenment Spatial Imaginary. *British Journal of Visual Impairment*. 24(2), 52—59.
ISSN 17445809. <https://doi.org/10.1177/0264619606063399>
- PATERSON, M., 2006b. Seeing with the Hands, Touching with the Eyes: Vision, Touch and the Enlightenment Spatial Imaginary. *The Senses and Society*. 1(2), 225—243.
ISSN 17458927. <https://doi.org/10.2752/174589206778055538>
- PATERSON, M., 2006c. Feel the Presence: Technologies of Touch and Distance. *Environment and Planning D: Society and Space*. 24(5), 691—708. ISSN 02637758.
<https://doi.org/10.1068/d394t>
- PATERSON, M., 2009. Haptic Geographies: Ethnography, Haptic Knowledges and Sensuous Dispositions. *Progress in human geography*. 33(6), 766—788. ISSN 03091325.
<https://doi.org/10.1177/0309132509103155>
- PELOUŠKOVÁ, K., 2019. Existuje důvod, proč je design „human-centered“. *Artalk* [online]. [cit. 17. 11. 2020]. ISSN 18056989. Dostupné z: <https://artalk.cz/2019/05/01/existuje-duvod-proc-je-design-human-centered/>.
- PENIN, L., 2018. *An Introduction to Service Design: Designing the Invisible*. Londýn: Bloomsbury Visual Arts. ISBN 978-1472572585.
- PÉREZ LIEBERGESELL, N., P. W. VERMEERSCH a A. HEYLIGHEN, 2019. Through the Eyes of a Deaf Architect: Reconsidering Conventional Critiques of VisionCentered Architecture. *The Senses and Society*. 14(1), 46—62. ISSN 17458927.
<https://doi.org/10.1080/17458927.2019.1569349>
- PERSSON, H., H. AHMAN, A. YNGLING a J. GULLIKSEN, 2015. Universal design, inclusive design, accessible design, design for all: different concepts—one goal? On the concept of accessibility—historical, methodological and philosophical aspects. *Universal Access in the Information Society*. 14(4), 505—526. ISSN 16155289.
<https://doi.org/10.1007/s10209-014-0358-z>
- PHILLIPS, M., 2005. *Contested Worlds: An Introduction to Human Geography*. Aldershot: Ashgate, 464 s. ISBN 0754641120.

- PHILLIPS, S. D., 2012. Representations of Disability in Print News Media in Postsocialist Ukraine. *Disability & Society*. 27(4), 487—502. ISSN 09687599. <https://doi.org/10.1080/09687599.2012.662826>
- POGREBNOY, K. a O. YATSKEVICH, 2020. *Agile or Waterfall: Choose the Right Approach to Your Software Project Management* [online]. [cit. 28. 2. 2021]. Dostupné z: <https://codetiburon.com/agileorwaterfallchoosetherightapproachtoyoursoftwareproject/>
- POLS, J. a I. MOSER, 2009. Cold Technologies versus Warm Care? On Affective and Social Relations with and through Care Technologies. *Alter*. 3(2), 159—178. ISSN 18750672. <https://doi.org/10.1016/j.alter.2009.01.003>
- Poradní sbor RMB pro bezbariérové Brno, 2018. *Akční plán pro rok 2018*. Brno: Statutární město Brno.
- PORKERTOVÁ, H., 2017. *Nevidomá zkušenost: disabilita jako asambláž a vztah mezi diskurzem, tělem a zkušeností*. Brno. Disertační práce. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Katedra sociologie.
- PORKERTOVÁ, H., 2019a. Materialita pohybu: vztah mezi nevidomostí a městským prostorem. *Sociální studia / Social Studies*. 16(1), 13—32. ISSN 1214813X. <https://doi.org/10.5817/SOC2019-1-13>
- PORKERTOVÁ, H., 2019b. Asambláže postižení: afirmativní pojetí v deleuzoguattariovské perspektivě. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*. 55(5), 561—585. ISSN 00380288. <https://doi.org/10.13060/00380288.2019.55.5.477>
- PORKERTOVÁ, H., 2020. “Almost Equal”: Confronting Norms and Normality in Experiencing Visual Disability. *Critical Sociology*. 47(7—8). s. 1331—1347. ISSN 15691632. <https://doi.org/10.1177/0896920520945364>
- PORKERTOVÁ, H., 2022. Revising Modern Divisions between Blindness and Sightedness: Doing Knowledge in Blind Assemblages. *The Sociological Review*. ISSN 00380261. (v tisku)
- Poslepu.cz* [online]. [cit. 5. 1. 2021]. Dostupné z: poslepu.cz
- POSPĚCH, P., 2013. Městský veřejný prostor: interpretativní přístup. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*. 49(1), 75—100. ISSN 2336128X. <https://doi.org/10.13060/00380288.2013.49.1.04>
- POSPÍŠILOVÁ, L. a R. OSMAN, 2019. Po paměti / Geografie „nevidomých“. In: Osman, R. a L. Pospíšilová. *Geografie „okrajem“: Každodenní časoprostorové zkušenosti*. Praha: Nakladatelství Karolinum, s. 213—249. ISBN 9788024642550.

- POULSEN, S. B. a U. THØGERSEN, 2011. Embodied Design Thinking: A Phenomenological Perspective. *CoDesign*. 7(1), 29—44. ISSN 17453755. <https://doi.org/10.1080/15710882.2011.563313>
- POWER, A. a M. GAETEREYES, 2019. Neoliberal Abandonment in Disability Housing Provision: A Look at England and Chile. *Housing Studies*. 34(5), 741—760. ISSN 02673037. <https://doi.org/10.1080/02673037.2018.1478068>
- POWER, A., 2013 Making Space for Belonging: Critical Reflections on the Implementation of Personalised Adult Social Care under the veil of meaningful inclusion. *Social Science & Medicine*. 88, 68—75. ISSN 02779536. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2013.04.008>
- Pracovní skupina při MHMP, 2015. *Komise pod Radou hl. m. Prahy pro Prahu bezbariérovou a otevřenou*. Praha: Magistrát hlavního města Prahy.
- PRICE, M., 2018. Kill Your Personas: How persona spectrums champion real user needs. *Microsoft Design* [online]. [cit. 2. 2. 2021]. Dostupné z: <https://medium.com/microsoft-design/kill-your-personas-1c332d4908cc>.
- PRIESHEJE, J., R. BASKERVILLE a J. VENABLE, 2008. Strategies for Design Science Research Evaluation. In: *ECIS 2008 Proceedings*. Dostupné z: <https://aisel.aisnet.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1214&context=ecis2008>
- Principles behind the Agile Manifesto, 2001. In: *Manifesto for Agile Software Development* [online]. [cit. 28. 2. 2021]. Dostupné z: <https://agilemanifesto.org/principles.html>
- PRITCHARD, E., 2020. Incongruous Encounters: The Problem of Accessing Accessible Spaces for People with Dwarfism. *Disability & Society*. 36(4), 541—560. ISSN 09687599. <https://doi.org/10.1080/09687599.2020.1755236>
- PRITCHARD, E., 2021. *Dwarfism, Spatiality and Disabling Experiences*. Routledge. ISBN 9780367459062. <https://doi.org/10.4324/9781003026051>
- Přírodovědecká fakulta MU a Ústav geoniky AV ČR, v. v. i., 2017. Strategické nástroje pro utváření bezbariérového prostoru města [návrh projektu]. TA ČR, 1. veřejná soutěž Programu na podporu aplikovaného společenskovedního a humanitního výzkumu, experimentálního vývoje a inovací ÉTA. Brno, Ostrava.
- RAMOS, C. T., 2019. „Chapter 2 From the Freedom of the Press to the Freedom of the Internet: A New Public Sphere in the Making? In: VISVIZI, A. a M. D. LYTRAS, eds. *Politics and Technology in the Post-Truth Era*. Bingley: Emerald Publishing, s. 9—22. ISBN 9781787569843. <https://doi.org/10.1108/978-1-78756-983-620191002>

- RASELL, M. a E. IARSKAIASMIRNOVA, 2013. *Disability in Eastern Europe and the Former Soviet Union: History, policy and everyday life*. New York: Routledge. ISBN 9781138687400. <https://doi.org/10.4324/9781315866932>
- RAWSTHORN, A., 2014. *Zdravím, světe: jak design vstupuje do života*. Přeložil P. ELIÁŠ. Zlín: Kniha Zlín. ISBN 9788074732263.
- REBERNIK, N., B. GOLICNIK MARUSIC, A. BAHILLO a E. OSABA, 2019. A 4Dimensional Model and Combined Methodological Approach to Inclusive Urban Planning and Design for All. *Sustainable Cities and Society*. 44, 195—214. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2018.10.001>
- REBERNIK, N., P. FAVERO a A. BAHILLO, 2021. Using Digital Tools and Ethnography for Rethinking Disability Inclusive City Design - Exploring Material and Immaterial Dialogues. *Disability & Society*. 36(6), 952—977. ISSN 09687599. <https://doi.org/10.1080/09687599.2020.1779035>
- REEVE, D., 2012. Cyborgs, Cripples and iCrip: Reflections on the Contribution of Haraway to Disability Studies. In: Goodley, D, B. Hughes a L. Davis, eds. *Disability and Social Theory*. London: Palgrave Macmillan, s. 91—111. ISBN 9781349318230. https://doi.org/10.1057/9781137023001_6
- Regionální agentura pro rozvoj střední Moravy, 2014. *Bezbariérová doprava (trasy a úpravy) ve městě Olomouci*. Olomouc: Statutární město Olomouc.
- RIDDLE, Ch. A., 2013. The Ontology of Impairment: Rethinking How We Define Disability. In: WAPPETT, M. a K. ARNDT, eds. *Emerging Perspectives on Disability Studies*. New York: Palgrave MacMillan, s. 23—40. ISBN 978-1-349-47593-3. https://doi.org/10.1057/9781137371973_2
- RIES, E., 2019. *Startup jako princip podnikání: jak dosáhnout dlouhodobého růstu v moderní firmě*. Přeložil P. SOMOGYI. Praha: Management Press. ISBN 9788072615735.
- RIPAT, J., M. VERDONCK a R. J. CARTER, 2018. The Meaning Ascribed to Wheeled Mobility Devices by Individuals Who Use Wheelchairs and Scooters: A Metasynthesis. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*. 13(3), 253—262. ISSN 17483107. <https://doi.org/10.1080/17483107.2017.1306594>
- RITTEL, H. W. J. a M. M. WEBER, 1973. Dilemmas in a General Theory of Planning. *Policy Sciences*. 4(2), 155—169. <https://doi.org/10.1007/BF01405730>
- RODAWAY, P., 2002. *Sensuous Geographies: Body, Sense and Place*. London: Routledge. ISBN 9781134880706. <https://doi.org/10.4324/9780203082546>

- RODGER, S., D. JACKSON, J. VINES, J. MCLAUGHLIN a P. WRIGHT, 2019. JourneyCam: Exploring Experiences of Accessibility and Mobility among Powered Wheelchair Users through Video and Data. In: *Proceedings of the 2019 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. New York: ACM, s. 1—15. ISBN 9781450359702. <https://doi.org/10.1145/3290605.3300860>
- ROSENFELD, L., P. MORVILLE a J. ARANGO, 2015. *Information Architecture: Designing for the Web and Beyond*. Newton: O'Reilly Media. ISBN 9781491911686.
- ROWE, P., 1987. *Design Thinking*. Cambridge: The MIT Press. ISBN 9780262680677.
- SAMUELS, E. a E. FREEMAN, 2021. Introduction: Crip Temporalities. *South Atlantic Quarterly*. 120(2), 245—254. ISSN 00382876. <https://doi.org/10.1215/00382876-8915937>
- SANDERS, E. B.-N. a P. J. STAPPERS, 2008. Co-creation and the new landscapes of design. *CoDesign*. 4(1), 5—18. ISSN 17453755. <https://doi.org/10.1080/15710880701875068>
- SÁNCHEZ CRIADO, T. a M. CERECEDA OTÁROLA, 2016. Urban accessibility issues: Techno-scientific democratizations at the documentation interface. *City*. 20(4), 619—636. ISSN 13604813. <https://doi.org/10.1080/13604813.2016.1194004>
- SATOSHI, K., 1998. From Barrier-Free to Universal Design: An International Perspective. *Assistive Technology*. 10(1), 44—50. ISSN 19493614. <https://doi.org/10.1080/10400435.1998.10131960>
- Sekce státní tajemnice 11000, 2019. *Co znamená genderový mainstreaming* [online]. [cit. 11. 6. 2021]. Dostupné z: <https://www.mpo.cz/cz/rozcestnik/rovnost-zen-a-muzu/genderovy-mainstreaming/co-znamená-genderovy-mainstreaming--246549/>
- SHACKEL, B. a S. RICHARDSON, eds., 1991. *Human Factors for Informatics Usability*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 9780521365703.
- SHAKESPEARE, T., 1993. Representing Disabled People. *Disability, Handicap & Society*. 8(1), 95—101. ISSN 09687599. <https://doi.org/10.1080/02674649366780081>
- SHAKESPEARE, T., 1995. Redefining the Disability Problem. *Critical Public Health*. 6(2), 4—9. ISSN 09581596. <https://doi.org/10.1080/09581599508409047>
- SHAKESPEARE, T., 1996. Rules of Engagement: Doing Disability Research. *Disability & Society*. 11(1), 115—121. ISSN 09687599. <https://doi.org/10.1080/09687599650023380>
- SHAKESPEARE, T., 1998. *Disability Reader: Social Science Perspectives*. London: Continuum. ISBN 9780826453600.
- SHAKESPEARE, T., 2006. *Disability Rights and Wrongs*. London: Routledge. ISBN 9780415347198. <https://doi.org/10.4324/9780203640098>

- SHAKESPEARE, T., 2014. *Disability Rights and Wrongs Revisited*. New York: Routledge. ISBN 9780415527606. <https://doi.org/10.4324/9781315887456>
- SHELLER, M., 2004. Automotive Emotions: Feeling the Car. *Theory, culture & society*. 21(4–5), 221–242. ISSN 02632764. <https://doi.org/10.1177/0263276404046068>
- SHERFINSKI, M., 2018. Challenges to Goals of “Recovery”: A Narrative Analysis of Neoliberal/Ableist Policy Effects on Two Mothers of Young Children with Autism. *Journal of Early Childhood Research*. 16(3), 276–290. ISSN 1476718X. <https://doi.org/10.1177/1476718X18775767>
- SHILDRICK, M., 2009. *Dangerous Discourses of Disability, Subjectivity and Sexuality*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. ISBN 978-1-137-27280-5. https://doi.org/10.1057/9780230244641_1
- SCHALK, S., 2013. Coming to Claim Crip: Disidentification with/in Disability Studies. *Disability Studies Quarterly*. 33(2). ISSN 1041-5718. <https://doi.org/10.18061/dsq.v33i2.3705>
- SCHILLMEIER, M. W. J., 2010. *Rethinking Disability: Bodies, Senses, and Things*. New York: Routledge. ISBN 9780415993258.
- SCHROCK, A. R., 2018. *Civic Tech: Making Technology Work for People*. Long Beach (California): Rogue Academic Press. ISBN 9781732084803.
- SIBLEY, D., 1995. *Geographies of Exclusion: Society and Difference in the West*. London: Routledge. ISBN 9780415119252.
- SILVA, F. M. a R. ALMENDRA, 2007. Inclusive Design: A New Approach to Design Project. In: PEREIRA, M. S., ed. *A Portrait of State-of-the-Art Research at the Technical University of Lisbon*. Dordrecht: Springer. ISBN 978-9048112050.
- SILVA, P., 2016. Tactical urbanism: Towards an evolutionary cities’ approach? *Environment and Planning B: Planning and Design*. 43(6), 1040–1051. ISSN 14723417. <https://doi.org/10.1177/0265813516657340>
- SILVER, J. R., 2019. *Obituary—Mike Oliver (1945—2019) Emeritus Professor of Disability Studies* [online]. [cit. 23. 9. 2021]. Dostupné z: <https://www.nature.com/articles/s41393-019-0310-4>
- SIMPSON, P., 2019. Elemental Mobilities: Atmospheres, Matter and Cycling Amid the WeatherWorld. *Social & Cultural Geography*. 20(8), 1050–1069. ISSN 14649365. <https://doi.org/10.1080/14649365.2018.1428821>
- SINECKÁ, J., 2007. Disability Law in the Czech Republic: A Case Study. *Disability Studies Quarterly*. 27(1/2). ISSN 10415718. <https://doi.org/10.18061/dsq.v27i1/2.14>

- SINECKÁ, J., 2008a. 'I Am Bodied'. 'I Am Sexual'. 'I Am Human'. Experiencing Deafness and Gayness: a Story of a Young Man. *Disability & Society*. 23(5), 475—484. ISSN 09687599. <https://doi.org/10.1080/09687590802177049>
- SINECKÁ, J., 2008b. Czech Republic: Empowerment of D(/d)eaf Community through Education (19452006). In: Gabel, S. a S. Danforth, eds. *Disability & the Politics of Education: An International Reader*. New York: Peter Lang, s. 275—289. ISBN 9780820488943.
- SINECKÁ, J., 2009. The Czech Republic: Report on the Current State of Disability Law and Policy. *Journal of Disability Policy Studies*. 19(4), 195—203. ISSN 10442073. <https://doi.org/10.1177/1044207308314947>
- SINGH, J., 2017. *Open data 101: the latest trends, challenges and research in government open data*. Erindale (Australian Capital Territory): Cooe Press. ISBN 9780648127413.
- SIVRIKAYA, F., N. BENSASSI, X. T. DANG, O. C. GORUR a C. KUSTER, 2019. Internet of Smart City Objects: A Distributed Framework for Service Discovery and Composition. *IEEE Access*. 7, 14434—14454. ISSN 21693536. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2019.2893340>
- SKELTON, T. a G. VALENTINE, 2003a. 'It Feels like Being Deaf Is Normal': An Exploration into the Complexities of Defining D/deafness and Young D/deaf People's Identities. *The Canadian Geographer / Le Géographe Canadien*. 47(4), 451—466. ISSN 00083658. <https://doi.org/10.1111/j.0008-3658.2003.00035.x>
- SKELTON, T. a G. VALENTINE, 2003b. Political Participation, Political Action and Political Identities: Young D/deaf People's Perspectives. *Space and polity*. 7(2), 117—134. ISSN 13562576. <https://doi.org/10.1080/1356257032000133892>
- SKELTON, T. a G. VALENTINE, 2010. It's My Umbilical Cord to the World... the Internet: D/deaf and Hard of Hearing People's Information and Communication Practices. In: Chouinard, V., E. Hall a R. Wilton, eds. *Towards enabling geographies: 'Disabled' bodies and minds in society and space*. Farnham: Ashgate, s. 85—106. ISBN 9780754675617.
- SOJA, E. W., 1989. *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London: Verso. ISBN 9780860919360.
- SOJA, E. W., 1996. *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*. Cambridge (Massachusetts): Blackwell. ISBN 9781557866752.
- SOLVANG, P. K. a H. HAUALAND, 2014. Accessibility and Diversity: Deaf Space in Action. *Scandinavian Journal of Disability Research*. 16(1), 1—13. ISSN 15017419. <https://doi.org/10.1080/15017419.2012.761158>

- SPINNEY, J., R. ALDRED a K. BROWN, 2015. Geographies of Citizenship and Everyday (Im)mobility. *Geoforum*. 64, 325—332. ISSN 00167185. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2015.04.013>
- Statut Poradního sboru RMB pro bezbariérové Brno [online], 2017. [cit. 1. 2. 2021]. Brno: Rada města Brna. Dostupné z: <http://www.brno-prorodiny.cz/statut-poradniho-sboru-rmb-pro-bezbarierove-brno>
- Statutární město Brno, 2019. *Zásady pro poskytování dotací z rozpočtu města Brna pro vyhlášené programy* [online]. [cit. 9. 3. 2019]. Dostupné z: <https://www.brno.cz/sprava-mesta/dokumenty-mesta/rozpocet/dotace-z-rozpocetu-mesta-brna/>
- Statutární město Pardubice, 2005. *Koncepce bezbariérovosti města Pardubice*. Pardubice: Statutární město Pardubice.
- Stavoprojekt Olomouc, 2010. *Bezbariérová doprava (trasy a úpravy) ve městě Olomouci* [online]. [cit. 30. 3. 2019]. Dostupné z: http://www.olomouc.eu/administrace/repository/gallery/articles/12_/12457/a_pruvodni_zprava.cs.pdf
- STEHLÍKOVÁ, J., 2012. *Mapa přístupnosti města Brna pro vozíčkáře — teoretická východiska a vlastní řešení*. Brno. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity, Geografický ústav.
- STEHLÍKOVÁ, J., 2018. *Mapování přístupnosti pro pohybově postižené*. Brno. Teze disertační práce. Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity, Geografický ústav.
- STEHLÍKOVÁ, J. a T. ŘEZNÍK, 2018. An Accessible Brno City Centre for People with Impaired Mobility. *Journal of Maps*. 14(1), 81—87. ISSN 17445647. <https://doi.org/10.1080/17445647.2018.1526716>
- STEINFELD, E. a J. MAISEL, 2012. *UNIVERSAL DESIGN, Creating inclusive environments*. New Jersey: John Wiley & Sons. ISBN: 978-0-470-39913-2.
- STEPHENS, L., S. RUDDICK a P. MCKEEVER, 2015. Disability and Deleuze: An Exploration of Becoming and Embodiment in Children's Everyday Environments. *Body and Society*. 21(2), 194—220. ISSN 1357034X. <https://doi.org/10.1177/1357034X14541155>
- STEWART, J., J. HARRIS a B. SAPEY, 1999. Disability and Dependency: Origins and Futures of 'Special Needs' Housing for Disabled People. *Disability & Society*. 14(1), 5—20. ISSN 09687599. <https://doi.org/10.1080/09687599926343>
- STICKDORN, M. a J. SCHNEIDER, 2010. *This is Service Design Thinking: Basics, Tools, Cases*. Amsterdam: Wiley. ISBN 9781118156308.

- STICKDORN, M., M. E. HORMESS, A. LAWRENCE a J. SCHNEIDER, 2018a. *This Is Service Design Doing: Applying Service Design Thinking in the Real World*. Sebastopol: O'Reilly Media. ISBN 9781491927182.
- STICKDORN, M., M. E. HORMESS, A. LAWRENCE a J. SCHNEIDER, 2018b. *This Is Service Design Methods: A Companion to This Is Service Design Doing*. Sebastopol: O'Reilly Media. ISBN 9781492039594.
- STORY, M., 2011. The principles of Universal design. In: PREISER, W. E., ed. *Universal design handbook*. McGraw Hill Professional, s. 58—67. ISBN: 978-0071629232.
- Strategický plán pro postupné odstraňování bariér 2021—2030* [online], 2020. Brno: Statutární město Brno, Magistrát města Brna. Dostupné z: <https://www.bezbarierovebrno.cz/dokument/strategicky-plan/>
- STRAUSS, A. a J. CORBINOVÁ, 1999. Otevřené kódování. In: STRAUSS, A. a J. CORBINOVÁ. *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, s. 43—52. ISBN 80-85834-60-X.
- Street Plans, 2020. *Our Team* [online]. [cit. 30. 5. 2020]. Dostupné z: <http://www.street-plans.com/our-firm/people/>
- SUTHERLAND, J., 2011. *The Scrum Papers: Nut, Bolts, and Origins of an Agile Framework* [online]. [cit. 28. 2. 2021]. Dostupné z: <https://www.scruminc.com/scrumpapers.pdf>
- SVOBODA, J., 2019. Veřejné zakázky v oblasti ICT a problém závislosti zadavatele. In: *Revue pro právo a technologie*. 10(19). ISSN 18045383. <https://doi.org/10.5817/RPT2019-1-5>
- SYNEK, M. a R. CARBOCH, 2014. Profesionální slepota a režimy spěchu: Podpora soběstačnosti při jídle v institucionální péči o lidi s mentálním znevýhodněním. *Biograf*. 60, 3—37. ISSN 12115770.
- SYNEK, M., D. HRADCOVÁ, R. CARBOCH a D. JAHODOVÁ, 2019. Kritické gesto a záležitosti péče v souřadnicích ne/způsobilosti. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*. 55(5), 587—613. ISSN 2336-128X. <https://doi.org/10.13060/00380288.2019.55.5.478>
- SYNEK, M., D. HRADCOVÁ, D. JAHODOVÁ a R. CARBOCH, 2017. O (ne)soudržnosti pečování: Mnohočetné ontologie života s demencí. *Biograf*. 65—66, 5—51. ISSN 12115770.
- ŠAKAJA, L., 2020. The NonVisual Image of the City: How Blind and Visually Impaired White Cane Users Conceptualize Urban Space. *Social & Cultural Geography*. 21(6), 862—886. ISSN 14649365. <https://doi.org/10.1080/14649365.2018.1534262>

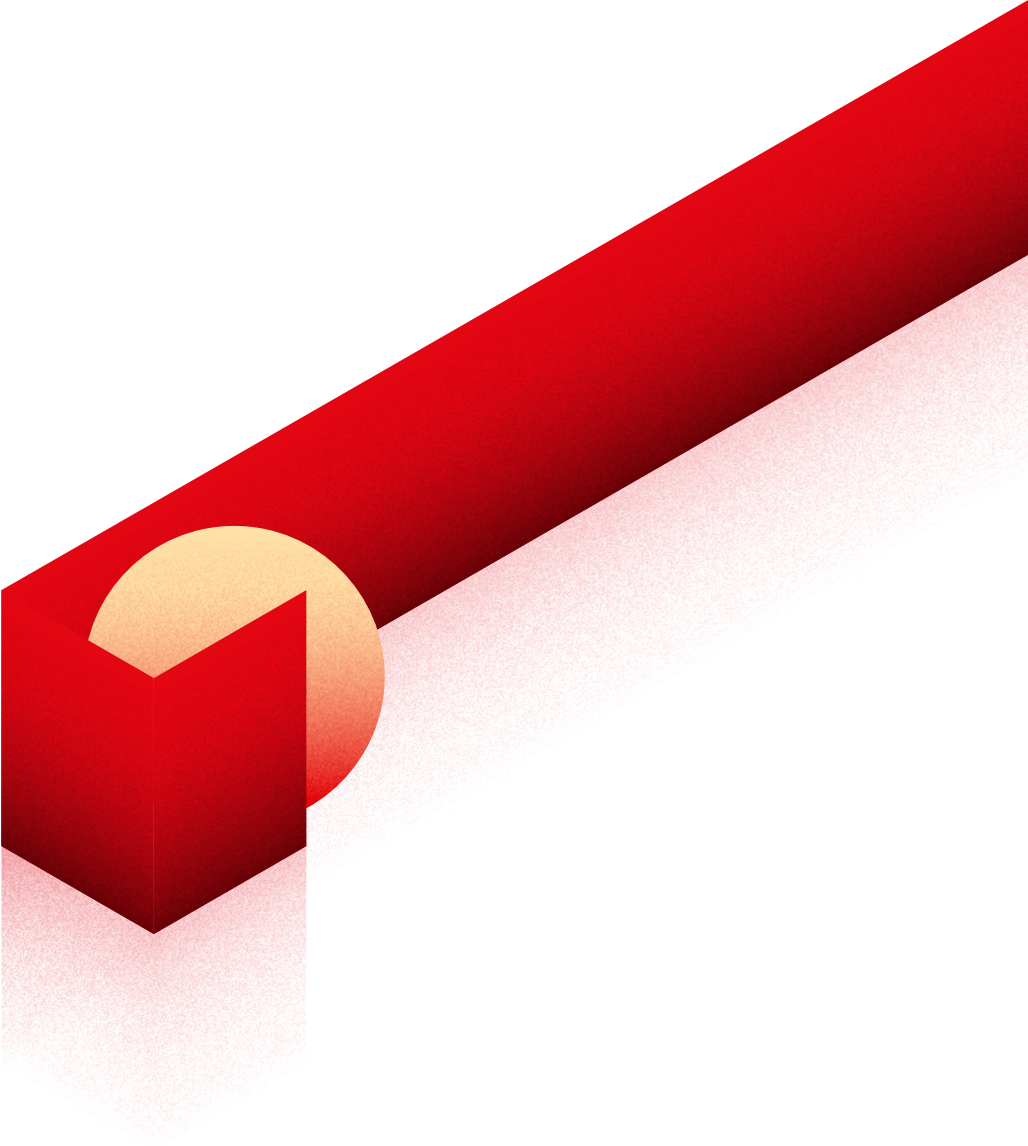
- ŠAKAJA, L., K. BAŠIĆ, R. VUK, Z. STIPERSKI a A. HORVAT, 2019. Accessibility in Zagreb for Power Wheelchair Users. *Hrvatski geografski glasnik*. 81(2), 43—68. ISSN 13315854. <https://doi.org/10.21861/HGG.2019.81.02.02>
- ŠMEHLÍK, D., 2011. *K čemu je design služeb?: 10 případovek z veřejné sféry*. Brno: Flow. ISBN 9788090548039.
- TALEN, E., 2015. DoitYourself Urbanism: A History. *Journal of Planning History*. 14(2), 135—148. ISSN 15526585. <https://doi.org/10.1177/1538513214549325>
- TREGASKIS, C., 2002. Social Model Theory: the story so far. *Disability & Society*. 17, 457—470. ISSN 0968-7599. <https://doi.org/10.1080/09687590220140377>
- TROJAN, J., 2014. Virtuální prostor. In: MATOUŠEK, R. a R. OSMAN. *Prostory geografie*. Praha: Karolinum. ISBN 9788024627335.
- TROJAN, J., E. NOVÁKOVÁ, T. KREJČÍ a R. OSMAN, 2019. *Specializovaná mapa dostupných dat o bezbariérovosti na území města Brna*. Brno: Ústav geoniky AV ČR, Geografický ústav PŘF MU.
- University of Cambridge, 2017. *Inclusive Design Toolkit* [online]. [cit. 8. 7. 2018]. Dostupné z: <http://www.inclusivedesigntoolkit.com/whatis/whatis.html#p3b>
- UPIAS and the Disability Alliance, 1976. *Fundamental Principles of Disability*. London: Union of the Physically Impaired against Segregation and the Disability Alliance. Dostupné též z: <https://disability-studies.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/40/library/UPIAS-fundamental-principles.pdf>
- URRY, J., 1985. Social Relations, Space and Time. In: GREGORY, D. a J. URRY, eds. *Social Relations and Spatial Structures*. London: Palgrave Macmillan. ISBN 9780333354032. https://doi.org/10.1007/978-1-349-27935-7_3
- VACKOVÁ, B. a L. GALČANOVÁ, 2014. Prostory domova. In: MATOUŠEK, R. a R. OSMAN, eds. *Prostor(y) geografie*. Praha: Nakladatelství Karolinum, s. 167—187. ISBN 9788024627335.
- VAISHNAVI, V. K. a W. KUECHLER, 2015. *Design Science Research Methods and Patterns: Innovating Information and Communication Technology*. 2nd Ed. Boca Raton (Florida): CRC Press. ISBN 9781498715256. <https://doi.org/10.1201/b18448>
- VALENTINE, G. a T. SKELTON, 2003. Living on the Edge: The Marginalisation and 'Resistance' of D/deaf Youth. *Environment and Planning A*. 35(2), 301—321. ISSN 0308518X. <https://doi.org/10.1068/a3572>

- VALENTINE, G. a T. SKELTON, 2007. The Right to Be Heard: Citizenship and Language. *Political Geography*. 26(2), 121—140. ISSN 9626298. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2006.09.003>
- VALENTINE, G. a T. SKELTON, 2008. Changing Spaces: The Role of the Internet in Shaping Deaf Geographies. *Social & Cultural Geography*. 9(5), 469—485. ISSN 14649365. <https://doi.org/10.1080/14649360802175691>
- VANNINI, P., D. WASKUL, S. GOTTSCHALK a T. ELLISNEWSTEAD, 2012. Making Wense of the Weather: Dwelling and Weathering on Canada's Rain Coast. *Space and Culture*. 15(4), 361—380. ISSN 12063312. <https://doi.org/10.1177/1206331211412269>
- VEHMAS, S. a N. WATSON, 2014. Moral Wrongs, Disadvantages, and Disability: A Critique of Critical Disability Studies. *Disability & Society*. 29(4), 638—650. ISSN 0968-7599. <https://doi.org/10.1080/09687599.2013.831751>
- Vláda ČR, 2020. *Národní rozvojový program mobility pro všechny* [online]. [cit. 28. 5. 2020]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/vvzpo/program-mobility/program-mobility-79350/>
- VUJAKOVIC, P. a M. H. MATTHEWS, 1991. Mapping with Empathy: Mapping the 'Real World' with Disabled People. In: RUBACZUK, K. a M. BLAKEMORE. *Mapping the Nations: Proceedings of the 15th Conference of the International Cartographic Association*. London: ICA, s. 197—205. ISBN 9780951812426.
- VUJAKOVIC, P. a M. H. MATTHEWS, 1993. *Coventry Access and Mobility Mapping Project*. Report to Coventry City Council and Coventry University. Division of Geography, Coventry University.
- VUJAKOVIC, P. a M. H. MATTHEWS, 1994. Contorted, Folded, Torn: Environmental Values, Cartographic Representation and the Politics of Disability. *Disability & Society*. 9(3), 359—374. ISSN 09687599. <https://doi.org/10.1080/09687599466780391>
- VUJAKOVIC, P., 1992. Mapping Another World?. *Access by design*. 57, 14—16. ISSN 09591591. W3C [online]. [cit. 2. 2. 2021]. Dostupné z: W3.org.
- WARF, B. a S. ARIAS, eds., 2009. *The Spatial Turn: Interdisciplinary Perspectives*. Abingdon, New York: Routledge. ISBN 9780415762212.
- WATSON, N. a B. WOODS, 2005. No Wheelchairs Beyond this Point: A Historical Examination of Wheelchair Access in the Twentieth Century in Britain and America. *Social Policy and Society*. 4(1), 97. ISSN 14747464. <https://doi.org/10.1017/S1474746404002222>
- WEBB, D., 2018. Tactical Urbanism: Delineating a Critical Praxis. *Planning Theory and Practice*. 19(1), 58—73. ISSN 14649357. <https://doi.org/10.1080/14649357.2017.1406130>

- WEDGWOOD, N., N. J. WILSON a R. SHUTTLEWORTH, 2012. The Dilemma of Disabled Masculinity. *Men and Masculinities*. 15(2), 174—194. ISSN 1097184X.
<https://doi.org/10.1177/1097184X12439879>
- WILLIAMS, C., 2005. *Contemporary French Philosophy: Modernity and the Persistence of the Subject*. London: Continuum. ISBN 9780826479228.
- WILTON, R. a J. HORTON, 2020. Disabling and Enabling Geographies: Celebrating 20 years of Research in Social and Cultural Geography. *Social & Cultural Geography*. 21(7), 1021—1028. ISSN 14649365. <https://doi.org/10.1080/14649365.2019.1675750>
- WINANCE, M., 2014. Universal design and the challenge of diversity: reflections on the principles of UD, based on empirical research of people's mobility. *Disability and Rehabilitation*. 36(16), 1334—1343. ISSN 09638288.
<https://doi.org/10.3109/09638288.2014.936564>
- WINANCE, M., 2006. Trying Out the Wheelchair: The Mutual Shaping of People and Devices through Adjustment. *Science, Technology, & Human Values*. 31(1), 52—72. ISSN 01622439. <https://doi.org/10.1177/0162243905280023>
- WINANCE, M., 2019. 'Don't Touch/Push Me!' From Disruption to Intimacy in Relations with One's Wheelchair: An Analysis of Relational Modalities between Persons and Objects. *The Sociological Review*. 67(2), 428—443. ISSN 00380261.
<https://doi.org/10.1177/0038026119830916>
- WOLCH, J. a M. DEAR, 1989. *The Power of Geography: How Territory Shapes Social Life*. Boston: Unwin Hyman. ISBN 9780044452287.
- WOLPERT, J., 1964. The Decision Process in Spatial Context. *Annals of the Association of American Geographers*. 54(4), 537—558. ISSN 24694452.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1964.tb01783.x>
- WOODS, B. a N. WATSON, 2003. A Short History of the Powered Wheelchair. *Assistive Technology*. 15(2), 164—180. ISSN 10400435.
<https://doi.org/10.1080/10400435.2003.10131900>
- WOODS, M., 1999. Performing Power: Local Politics and the Taunton Pageant of 1928. *Journal of Historical Geography*. 25, 57—74. ISSN 03057488.
<https://doi.org/10.1006/jhge.1998.0107>
- WOOLF, V., 1998. *Vlastní pokoj: esej*. Praha: Marie Chřibková. ISBN 80-902443-3-5.
- WORTH, N., 2011. Evaluating Life Maps as a Versatile Method for Lifecourse Geographies. *Area*. 43(4), 405—412. ISSN 00040894.
<https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2010.00973.x>

- WORTH, N., 2013. Visual Impairment in the City: Young People's Social Strategies for Independent Mobility. *Urban Studies*. 50(3), 574—586. ISSN 00420980. <https://doi.org/10.1177/0042098012468898>
- WORTH, N., L. SIMARDGAGNON a V. CHOUINARD, 2017. Disabling Cities. In: PEAKE, L. a A. BAIN, eds. *Urbanization in Global Context: Canadian Perspectives*. Don Mills (Ontario): Oxford University Press, s. 309—325. ISBN 9780199021536.
- Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení). In: *Sbírka zákonů České republiky*. Částka 38, ze dne 15. 5. 2000. ISSN 12111244.
- ZIMMERMAN, J. a J. FORLIZZI, 2014. Research Through Design in HCI. In: OLSON, J. S. a W. A. KELLOGG, eds. *Ways of Knowing in HCI*. New York: Springer, s. 167—189. ISBN 9781493903771. https://doi.org/10.1007/978-1-4939-0378-8_8

Apendix

Jmenný rejstřík

- Bakhtin, Mikhail Mikhailovič 195—196
Brown, Tim 151
Buchanan, Richard 134—135
Butler, Ruth 80—83, 86, 88, 106
Carnahan, Robin 132, 279—280
Fabian, Johannes 30—37
Finn, Donovan 169, 236
FolchSerra, Mireya 195—196
Gaete-Reyes, Mariela 89, 93—97
Garcia, Anthony 169—171, 188, 236, 238
Gleeson, Brendan 81—88, 160, 167—168
Golledge, Reginald George 78—82, 101—102
Goodley, John 52—56, 66—67, 70, 73, 87—88
Hall, Edward 76, 85—91, 160, 165
Hamraie, Aimi 33, 120, 159—161, 164, 167
Heylighen, Ann 45, 111—113, 160, 165—167
Holloway, Julian 195—196
Horton, John 76
Chouinard, Vera 28—29, 76, 84, 87—91, 105
Imrie, Rob 27, 45, 76, 81—86, 93—94, 97, 102, 160—161, 164—168, 317—321
Jackson, Peter 196
Kitchin, Rob 81—85, 92—93, 103
Kolářová, Kateřina 43, 53, 60, 89
Komardjaja, Inge 28
Krug, Steven 126
Kulpa, Robert 35—37
Lydon, Mike 169—171, 187, 236—238

Macpherson, Hannah 89, 99—100,
103, 105
Meekosha, Helen 27—29, 67—70
Mizelińska, Joanna 35—37
Mould, Oli 170, 188, 237
Navrátilová, Blanka 161, 174
Nielsen, Jakob 143—148
Oliver, Mike 55—56, 84—85
Osman, Robert 28, 53, 86—87,
95—99, 108, 165—166
Porkertová, Hana 53, 102—103,
105—108
Pospěch, Pavel 24
Pospíšilová, Lucie 53, 101—108
Shakespeare, Tom 54, 56, 58—59,
63—64, 88
Shildrick, Margrit 67—71
Schillmeier, Michael 54—55, 59
Skelton, Tracey 109—116
Stickdorn, Martin 140, 144, 153
Talen, Emily 168—170, 173, 236—237
Valentine, Gill 109—116
Wilton, Robert 76, 87, 89, 91
Winance, Myriam 91, 96, 317, 320, 323
Worth, Nancy 28, 76, 87, 89, 102—103,
105—106

Věcný rejstřík

- allochronismus 30—31, 35
ableismus 71, 88
ableistická geografie 81, 119
agilní vývoj 40, 277—283, 309—310
asistenční pes 72, 341—344, 397—398
bariéra 23—26, 59, 86—87, 92—97,
158—159, 224, 231, 254—265
bezbariérovost 23—24, 158—160
bottom-up přístup 173, 187, 319, 322
Braillovo písmo 368—388, 398
cílová skupina 209—217
čas 35—41, 168—169
DeafSpace 111—115
dekonstrukce 68—69
design pro všechny 162
design služeb 132—140, 153
design zaměřený na člověka 133—134
designové myšlení 132—145, 153
designový proces 135—140, 279—280
DevOps 132, 278—281, 308—309
dialog 194—197
dialogická krajina 196—197
digitální služby 125—132
geografie znevýhodnění 75—91
haptická mapa 100—101, 385—388,
397, 399—400
heteroglosie 195—196
indukční smyčka 117, 231, 291,
353—368, 401—402, 406
informační systém 265, 276, 290—297
inkluzivní design 163, 316
intersekcionalita 66—67, 89
jazyk 41—44, 65, 68, 109—113, 147,
195—196, 349, 353—356, 399
karneval 194—197, 201, 233
kritická studia postižení 65—73
medicínský model postižení 41,
54—58, 78—85, 119

mentální mapa 78—81, 101—106
městská hromadná doprava (MHD)
115, 213, 220, 241—245, 269,
333—336
městské plánování 167—175,
186—188
metodika 314—323
politiky přístupnosti 24—36, 110, 178,
197—203
polyfonie 195
Poradní sbor pro bezbariérové Brno
179—180, 193—194, 197—204
posthumanismus 66, 71—73
postižení 43—44, 51—53, 81—85
použitelnost 143—148
priorita 206, 212, 229—230
prioritizace 209—213, 237—239
prostor 83—86, 194—196, 240—241
příklad dobré praxe 313—396
přístupnost 16—17, 23, 25, 61, 92—94,
98, 130—131, 148—151
sociálně vtělený model znevýhodnění
41, 87—91, 119
sociální model znevýhodnění 41,
54—64, 82—87, 119
strategický plán 193—194, 229
studia postižení 51—74
taktické mapování 236—239
taktický urbanismus 168—172,
236—237
top-down přístup 168—170, 173, 319
univerzální design 160—162,
173—175, 214, 315—318
usnadňovač 93
vědecký kolonialismus 27—29, 39
veřejný prostor 24—25, 158—160
vodící linie 106, 248—249, 257—260,
329—332, 369—372, 381—388, 404
vodící pes 104, 341—344, 405
vyhláška č. 398/2009 Sb. 175—176,
212, 314—316, 369—372, 405
znakový jazyk 109—116, 349—356,
399
znevýhodnění 43—44, 54—55,
84—86

Seznam rámečků

2 Studia postižení

- 56 **Rámeček 2.1** Mike Oliver
- 59 **Rámeček 2.2** Politika identity
- 62 **Rámeček 2.3** Filmové dokumenty o zkušenosti lidí s postižením
- 63 **Rámeček 2.4** Tom Shakespeare
- 65 **Rámeček 2.5** Krip
- 66 **Rámeček 2.6** Intersekcionalita
- 68 **Rámeček 2.7** Dekonstrukce
- 69 **Rámeček 2.8** Rozdíl mezi strukturalistickým a poststrukturalistickým přístupem k postižení
- 70 **Rámeček 2.9** Margrit Shildrick

3 Geografie znevýhodnění

- 78 **Rámeček 3.1** Reginald George Golledge
- 84 **Rámeček 3.2** Srovnání přístupu medicínského modelu postižení (MM) a sociálního modelu znevýhodnění (SM) na příkladu odlišného způsobu formulace otázek

- 86 **Rámeček 3.3** Příklad sociální bariéry dle sociálního modelu znevýhodnění — úryvek z deníku
- 111 **Rámeček 3.4** Vybranné principy DeafSpace

4 Navrhování digitální přístupnosti měst

- 127 **Rámeček 4.1** Domovní zvonky jako problematická technologie
- 128 **Rámeček 4.2** Důležité pojmy designu veřejných služeb
- 130 **Rámeček 4.3** Mapy přístupnosti jako služba, která je bez internetu obtížně představitelná
- 134 **Rámeček 4.4** Zapeklité problémy jako výzvy pro designový proces
- 137 **Rámeček 4.5** Organizace zabývající se designovým myšlením
- 144 **Rámeček 4.6** Sady nástrojů pro designové myšlení
- 145 **Rámeček 4.7** Otázky při hodnocení digitálních služeb
- 147 **Rámeček 4.8** Základní heuristiky pro hodnocení použitelnosti
- 150 **Rámeček 4.9** Základní principy a hodnocení přístupnosti podle metodiky WCAG
- 153 **Rámeček 4.10** Různé přístupy k designovému myšlení

5 Politiky zpřístupňování městského prostoru v České republice

- 161 **Rámeček 5.1** Principy univerzálního designu
- 162 **Rámeček 5.2** Principy designu pro všechny
- 163 **Rámeček 5.3** Principy inkluzivního designu
- 165 **Rámeček 5.4** Rob Imrie
- 166 **Rámeček 5.5** Ann Heylighen
- 169 **Rámeček 5.6** Základní principy taktického urbanismu
- 171 **Rámeček 5.7** Taktický urbanismus ve službách samospráv
- 174 **Rámeček 5.8** Publikace zabývající se zpřístupňováním městského prostoru v České republice
- 175 **Rámeček 5.9** Základní legislativní předpisy v České republice zabývající se odstraňováním architektonických i jiných bariér
- 177 **Rámeček 5.10** Systematické odstraňování bariér na území samospráv
- 179 **Rámeček 5.11** Ukázka části statusu Poradního sboru pro bezbariérové Brno
- 184 **Rámeček 5.12** Národní rozvojový program mobility pro všechny

	6	Budování strategie přístupnosti města	
205	Rámeček 6.1	Finální tematická struktura semistrukturovaných rozhovorů	
226	Rámeček 6.2	Doplňující otázky k analytické části strategického plánu	
229	Rámeček 6.3	Priority a jejich cíle Strategického plánu pro postupné odstraňování bariér	
	7	Taktické mapování bariér	
239	Rámeček 7.1	Specializovaná mapa s odborným obsahem	
247	Rámeček 7.2	Registr územní identifikace, adres a nemovitostí (RÚIAN)	
247	Rámeček 7.3	Datové formáty	
248	Rámeček 7.4	Ukázka popisu trasy pro osoby se zrakovým znevýhodněním — popis pěší trasy z TyfloCentra na vlakové nádraží Královo Pole	
252	Rámeček 7.5	OpenStreetMap	
254	Rámeček 7.6	GNSS	
265	Rámeček 7.7	Geografický informační systém QGIS	
	8	Tvorba softwaru pro veřejnou správu	
278	Rámeček 8.1	Principy agilního vývoje	
282	Rámeček 8.2	Jak odhalit dodavatele, který se agilně jen tváří	
289	Rámeček 8.3	Slovníček výrazů spojených s vlastnostmi softwaru	
292	Rámeček 8.4	Ilustrační příklad řešení podnětu	
297	Rámeček 8.5	Jak na základě průzkumu formulovat designovou výzvu?	
	9	Brněnský archiv příkladů dobré praxe: proč ne Metodika?	
315	Rámeček 9.1	Vybrané příklady metodik přístupnosti	

O autorkách a autorech

RNDr. Mgr. Pavel Doboš, Ph.D.

Odborností je kulturní geograf a sociální antropolog. Působí jako výzkumník na Geografickém ústavu Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Zajímá se o kritické a poststrukturalistické přístupy v sociální vědě, neboť právě v nich spatřuje možnosti propojení akademické a veřejné sféry, o což se také aktivně snaží. Jeho interdisciplinární výzkumný zájem má tedy přesahy i mimo vědeckou oblast a týká se témat z oblasti postkoloniálních a afrických studií, mediálních a vizuálních studií a geografie komunikace a konečně geografie i studií znevýhodnění. V současnosti je členem řešitelských týmů projektů GA ČR *Geografie znevýhodnění: nevidomá zkušenost s urbáním prostorem*, TA ČR *Strategické nástroje pro utváření bezbariérového prostoru města* a TA ČR *Institut forenzního interdisciplinárního výzkumu, sociálně emancipačního designu a architektury*.

Kontakt: Geografický ústav, Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity,
Kotlářská 2, 611 37 Brno; pdobos@mail.muni.cz; ORCID 0000-0001-9542-679X

Mgr. Daniel Kaplan

Působí jako Ph.D. student na Geografickém ústavu Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Mezi jeho zájmy patří feministické směry, nová studia dětství (new childhood studies) a poststrukturalistické přístupy v sociální vědě. Jeho výzkum je zaměřen na geografii dětí, a to zejména na jejich mobilitu v prostoru a stejně tak na fyzické bariéry ve veřejném prostoru města i venkova. Jeho disertační projekt, v němž se snaží mimo jiné poukázat na možnosti participace dětí na tvorbě veřejného prostoru, nese název *Geografie dětí: kritická reflexe způsobu utváření veřejných prostorů z feministické perspektivy*. V současnosti je členem řešitelských týmů projektu TA ČR *Strategické nástroje pro utváření bezbariérového prostoru města* a také pracuje jako pedagog zeměpisu a informačních technologií na brněnském gymnáziu AKADEMIA.

Kontakt: Geografický ústav, Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity, Kotlářská 2, 611 37 Brno; d.kaplan@mail.muni.cz; ORCID 0000-0002-5971-4951

Mgr. Veronika Kotýnková

Veronika Kotýnková je doktorandkou oboru Regionální geografie a regionální rozvoj na Geografickém ústavu PŘF Masarykovy univerzity. Ve své disertační práci se zaměřuje na geografii času, konkrétně na časové politiky a časové z(ne)výhodnění různých skupin obyvatel ve vztahu k jejich časoprostorové zkušenosti a organizaci práce. Bakalářský a magisterský titul získala na Katedře sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. V magisterské práci se zabývala výzkumem časových politik v procesu žádosti o povolení k pobytu na území ČR. V tomto kontextu se zaměřovala na podobu moci v byrokratickém procesu a její důsledky v rámci nejistého a dlouhého období čekání na vyřízení dané žádosti. Praktické znalosti nabyla na Oddělení pro sociální začleňování cizinců při Odboru sociální péče Magistrátu města Brna.

Kontakt: Geografický ústav, Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity, Kotlářská 2, 611 37 Brno; veronikakotynkova@gmail.com; ORCID 0000-0002-0475-936X

Mgr. Tomáš Krejčí, Ph.D.

Tomáš Krejčí je absolventem oboru sociální geografie a regionální rozvoj na Masarykově univerzitě. V současnosti působí jako postdoktorand v oddělení environmentální geografie Ústavu geoniky AV ČR. V rámci svého výzkumu se věnuje zejména tématům trhu práce a pohybu za prací, recyklace prostoru, brownfields a mapování krajiny. Uvedená témata vhodně doplňuje autorova kvalifikace v aplikované kartografii. Odborně rovněž spolupracuje s institucemi z veřejné a privátní sféry, především v oblasti regionálního rozvoje a trhu práce.

Kontakt: Ústav geoniky Akademie věd České republiky, v. v. i., Oddělení environmentální geografie, Drobného 28, 602 00 Brno; tomas.krejci@ugn.cas.cz; ORCID 0000-0002-4638-7533

Mgr. Jana Línová

Vystudovala sociální geografii a regionální rozvoj na Geografickém ústavu PŘF Masarykovy univerzity, kde následně navázala doktorským studiem. Diplomová práce se zabývala přístupem městských samospráv k systematickému odstraňování bariér v České republice. V rámci studia se věnovala především geografii znevýhodnění. V průběhu doktorského studia vznikla kapitola *Politiky zpřístupňování městského prostoru v České republice*. Mimo studium se věnovala také tvorbě strategických a koncepčních dokumentů pro rozvoj obcí. V současnosti se pohybuje v soukromém sektoru v oblasti regionálního rozvoje.

Kontakt: Geografický ústav, Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity, Kotlářská 2, 611 37 Brno; jana.linova@gmail.com

Mgr. Jan Martinek

Jan Martinek se věnuje návrhu a vývoji webových aplikací. Pracuje na volné noze a jako člen transdisciplinárních týmů, které řeší technologické projekty se společenským či veřejným přesahem — například jako člen Katedry informačních studií a knihovnictví

na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, nakladatelství Nová beseda či technologické neziskovky Nextbook.

Kontakt: Katedra informačních studií a knihovnictví, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Arna Nováka 1, 602 00 Brno; info@jan-martinek.com; ORCID: 0000-0003-4926-4106

Mgr. Eva Nováková

Eva Nováková vystudovala geografii a aplikovanou geoinformatiku ve fyzické geografii na katedře geoinformatiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. V oddělení environmentální geografie Ústavu geoniky AV ČR se v rámci své vědecké práce věnuje zpracování a vizualizaci kvantitativních i kvalitativních dat a zapojování veřejnosti do výzkumů pomocí nástrojů občanské vědy. Je hlavní administrátorkou webové platformy citizenscience.cz a členkou řešitelských týmů projektů TA ČR *Strategické nástroje pro utváření bezbariérového prostoru města a Podpora turistického ruchu vcházením do krajinomalby a fotografie.*

Kontakt: Ústav geoniky Akademie věd České republiky, v. v. i., Oddělení environmentální geografie, Drobného 28, 602 00 Brno; eva.novakova@ugn.cas.cz; ORCID 0000-0001-5429-0494

RNDr. Robert Osman, Ph.D.

Robert Osman je sociální geograf. Jako odborný asistent působí na Geografickém ústavu Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity a současně v Oddělení environmentální geografie na Ústavu geoniky AV ČR. Disertační práci věnující se prostorové zkušenosti uživatelů elektrických vozíků obhájl pod názvem *Městská teritorialita na příkladu města Brna* v roce 2014. Využívá především kvalitativních metod výzkumu, o jejichž širší využití v rámci české sociální geografie se snaží. Mezi jeho hlavní výzkumná témata patří geografie času, rytmicita místa, časoprostorová zkušenost, lidská teritorialita a geografie znevýhodnění. Je řešitelem projektu *Geografie znevýhodnění: nevidomá zkušenost*

s urbánním prostorem (GA20-03708S) a *Strategické nástroje pro utváření bezbariérového prostoru města* (TL01000013). Editoval knihy *Prostor(y) geografie* (2015) a *Geografie okrajem* (2019), které vyšly v nakladatelství Karolinum. Je autorem článků v *Cities, Environment and Planning A*, *Geoforum*, *Land Use Policy*, *Time & Society*, *European Planning Studies* a řadě dalších.

Kontakt: Geografický ústav, Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity, Kotlářská 2, 611 37 Brno; osman@mail.muni.cz; Ústav geoniky AV ČR, v. v. i., Drobného 28, 602 00 Brno; robert.osman@ugn.cas.cz; ORCID 0000-0002-1066-7664

Mgr. Hana Porkertová, Ph.D.

Hana Porkertová získala doktorát ze sociologie na Masarykově univerzitě, kde obhájila disertační práci o „nevidomé zkušenosti“. Nyní pracuje jako odborná asistentka na Mendelově univerzitě v Brně, kde se mimo jiné zabývá v rámci projektu GA ČR výzkumem zacíleným na zkušenost lidí se zrakovým postižením s městským prostorem. Výzkum vychází z kvalitativních metod, které společně s kolegy z dalších univerzit rozvíjí tak, aby byli schopni analyzovat zkušenost, jež není založená na zraku. K analýze konstrukce postižení a nevidomosti využívá poststrukturalistické přístupy, zejména deleuzo-guattariovskou filozofii a teorii aktérů-sítí, a v jejím výzkumu se prolíná sociologie a sociální geografie. Publikuje v České republice i v zahraničí a aktivně se podílí na organizaci osvětových akcí o zkušenosti a právech lidí s postižením.

Kontakt: Ústav práva a humanitních věd, Provozně ekonomická fakulta, Mendelova univerzita v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno; hana.porkertova@mendelu.cz; ORCID 0000-0002-1011-0356

Mgr. Simona Surmařová

Doktorandka Geografického ústavu Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity se věnuje dopravní geografii se zaměřením na každodenní mobilitu. V současné době je na mateřské dovolené. Před tímto novým životním úkolem působila jako výzkumnice na

projektu TA ČR *Strategické nástroje pro utváření bezbariérového prostoru města* a na projektu GA ČR *Nová mobilita — vysokorychlostní dopravní systémy a dopravní chování populace*, na kterém pracuje pod hlavičkou Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity doposud. S tématem bezbariérovosti a propojením akademické, veřejné a soukromé sféry se v minulosti setkala i v rámci mezinárodního projektu MOVECIT (Interreg Central Europe), který vedla za českého partnera Nadaci Partnerství. Projekt se soustředil na plánování mobility u veřejných institucí.

Kontakt: Geografický ústav, Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity, Kotlářská 2, 611 37 Brno; simona.surmarova@gmail.com;
ORCID 0000-0002-7193-0489

RNDr. Ondřej Šerý, Ph.D.

Ondřej Šerý vystudoval regionální geografii a regionální rozvoj na Geografickém ústavu PŘF Masarykovy univerzity, kde také působí jako odborný asistent. Jeho disertační práce se zabývala dopady globální ekonomické krize na průmysl ve střední Evropě. V rámci svého výzkumu a výuky se zaměřuje na ekonomickou geografii, konkrétně na geografii průmyslu a oblast trhu práce, mezi další témata patří regionální politika a využití prostorových sociálně ekonomických dat. Kromě toho působí jako odborný pracovník v brněnské společnosti GaREP, která se zabývá regionálním ekonomickým poradenstvím. Spolupracuje rovněž s řadou veřejných a soukromých institucí a snaží se tak přenášet akademické poznatky do praxe.

Kontakt: Geografický ústav, Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity, Kotlářská 2, 611 37 Brno; ondrej.sery@mail.muni.cz; ORCID 0000-0002-1466 -9819

Mgr. Stanislav Škop

Stanislav Škop je absolventem Katedry informačních studií Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Při studiu se zaměřil především na design informačních služeb a ve své diplomové práci se pak zabýval kvalitativními aspekty vybraných map

přístupnosti. V současné době působí v soukromé sféře jako designér se zaměřením na uživatelskou zkušenost a uživatelská rozhraní.

Kontakt: Katedra informačních studií a knihovnictví, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Arna Nováka 1, 602 00 Brno; stanislavskop@gmail.com

RNDr. Jakub Trojan, MSc, Ph.D.

Jakub Trojan je absolventem oboru regionální geografie a regionální rozvoj na Masarykově univerzitě. V současnosti působí jako výzkumný pracovník v oddělení environmentální geografie Ústavu geoniky AV ČR. Svůj výzkum orientuje do oblasti občanské vědy, nových technologií (především open source GIS) a transferu inovací. Na mezinárodní úrovni je aktivní zejména v tématu interoperability a standardizace dat v občansko-vědních projektech. Klíčovou roli hraje také při institucionalizaci občanské vědy v ČR.

Kontakt: Ústav geoniky Akademie věd České republiky, v. v. i., Oddělení environmentální geografie, Drobného 28, 602 00 Brno; jakub.trojan@ugn.cas.cz; ORCID 0000-0002-6658-8586

PhDr. Ladislava Zbiejczuk Suchá, Ph.D.

Ladislava Zbiejczuk Suchá je odbornou asistentkou na Katedře informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, kde se věnuje metodikám designu informačních služeb, uživatelskému výzkumu a sociálním inovacím. Na katedře vede rozvojové a výzkumné projekty zaměřené na inovace veřejných služeb (Redesign knihovnických služeb 2020: webové knihy, Transition design, Centrum sociálních inovací ve veřejných knihovnických a informačních službách a další). Má na starosti magisterskou studijní profilaci Design informačních služeb a v současnosti připravuje stejnojmenný bakalářský studijní program.

Kontakt: Katedra informačních studií a knihovnictví, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Arna Nováka 1, 602 00 Brno; sucha@phil.muni.cz; ORCID 0000-0002-6298-6771

Summary

The book *Geography of Barriers: Examples of Good Barrier-free Practice* offers a collection of texts that are interested in making space, services, and information accessible. Thus, the collection is primarily about barriers, their nature, localization, and possible effects. Under barriers, most people imagine material barriers for wheelchair users in the form of steps or sidewalk curbs. Only a few would think that barriers can be represented by loosely placed rugs, unfit lighting, large glass surface, a doorbell without visual output, unwanted attention, frequent asking and offering help, lack of language knowledge, pity, etc. Thus, the book broadens awareness of what can be considered a barrier. The texts are divided into three parts—theoretical, methodic, and empirical—and their arrangement follows the logic of thematic focusing from the most general to the most concrete types of barriers. While the theoretical part places the policies of accessibility into the wider context of scientific disciplines and their development—such as disability studies, disability geography or service design, the methodic part discusses the introduction of accessibility policies in the city of Brno, describing how it tried to make its space, services, and information more accessible. Finally, the empirical part offers 18 examples of relatively good barrier-free implementations that have been recently realized in Brno. This division reflects an effort to target several groups of readers. The first part thus addresses mainly students interested in accessibility issues, the second, methodic part is intended for politicians and municipalities searching for inspiration to implement

their own accessibility measures and policies. The last part stating concrete examples of good barrier-free implementations is aimed at general public, at people who like to think about a whole range of topics related to accessibility of space, services, and information.

1 Geography of Barriers

The first chapter of the book has multiple goals. It introduces the topics and the chosen title Geography of Barriers and discusses why it is important to study it. It shows how the above-mentioned accessibility of space, services and information depends on various types of barriers. Their influence on policies of accessibility in public space frames the whole book. Thinking about barriers is not limited to the dimension of streets or squares, but considers the broader meaning of barriers: in public buildings, institutions, services, websites, information systems, applications, etc. A barrier does not have to be material, it can be of social, communication, or technological nature. Our book distinguishes among three types of barriers. The first type is represented by those annoying material high curbs, missing guide, unlabeled earthwork, etc.—i.e., the barriers of our everyday life. When talking about examples of removing the first type of barriers, we already consider the second type—so-called political barriers one encounters in the introduction of policies of accessibility. The last type of barriers is devoted only peripheral attention, being represented by so-called post-socialist barriers, i.e., barriers stemming from the meaning of disability in a post-socialist society. All three types of barriers and their implications for establishing policies of accessibility in the Czech Republic are gradually introduced. This chapter also outlines the following chapters, their authors and their diverse approaches to disability. It offers a guide to the whole book, its structure, the language it uses, and explains various highlights and frames, inviting the readers to open the volume.

2 Disability Studies

The chapter talks about the development of disability studies and its key points such as the intersection of activism and academia, the social model of disability, or interconnection of various disciplines. The ways of thinking about ability, disability, normal and

abnormal bodies and people, are highly formed by the society—by education, media, expert and lay discourses ranging from medicine to social policy—and influence how cities, streets and houses are designed. Therefore, the aim of disability studies is to change the discourses and modes of behavior so that they are more inclusive. The chapter discusses beginnings of this field at the interconnections of activism and academia, and its difficult position in the Czech Republic, where it is not an established major at any university. Here, especially the public discourse revolves around the medical model of disability that sees the core of the problem in one's impairment, instead of focusing on disabling processes leading to discrimination, which the social model of disability, pivotal for disability studies, does. However, the chapter also discusses various critiques of the social model. It tends to unify disability and thus overlooks individual differences, as well as differences between diverse regions. As a reaction to these critiques, critical disability studies were established at the beginning of 21st century. They raise questions about relevance of some older concepts and premises of disability studies in the postmodern world and late capitalism. Critical disability studies challenge the very differentiation between normality and abnormality and at the related binaries on which disability is built. Departing from the humanist perspective of the social model, CDS adopt a posthumanist perspective abandoning the notion of an independent, autonomous, Subject. They focus on interconnectivity of the social and the material, the human and the nonhuman, the organic and the inorganic. Instead of the "capability and usability of the body," critical disability studies ask about the meanings of "ability and disability."

3 Disability Geography

This chapter offers a Czech introduction to a subdiscipline of social geography—disability geography, its development and main research topics. It also grounds the whole book and our project in a broader thinking about the relationship between space and the body. In between the general beginning towards a concrete ending of this book, it turns our attention from the study of disability to space and shows how space participates on social disadvantage and this disadvantage is inscribed in space. The chapter focuses on the interactions of diverse bodies with diverse space and notices, what these interactions enable and what they disable, and how certain spaces participate in

dis/abling and enabling of certain bodies. The question resonating through the whole book is “how space participates on disadvantaging of our bodies”, or “how diversity of our bodies translates into the form of space”? The chapter is divided into two parts; the first one discusses geography of disability and tries to show how discussions within disability studies are transferred with some delay into disability geography, where they interact with the research on space. The second part is devoted to three selected examples of space experience: the experience of people with physical impairment, the experience of people with sight impairment and the experience of „d/Deaf“ people. Each of the examples discusses two or three broader topics that have represented or might represent key research streams of the respective spatial experience. Thus, first example introduces research on space accessibility and everyday experience of wheelchair users, the example of people with sight impairment mentions imagining space, and the influence of assistive technologies and weather on experience with space, and the example of “d/Deaf” people comments on identity research, DeafSpace, and virtual space. The end of the chapter connects the two parts and concludes by presenting the phases of disability geography that study the mentioned topics.

4 Designing urban digital accessibility

The fourth chapter outlines the context and methods for designing accessible, usable, and useful urban services. Digital services are introduced as an integral part of city services, connecting urban infrastructure with the services of a city (an example of digital urban service in the context of removing barriers can be accessibility maps). At the beginning, methods that help municipalities to design better services are presented, focusing on the digital aspect and being part of so-called human-centered design or design thinking. Special attention is devoted to dual diamond method, characterized by combination of methods to be able to better determine and analyze the needs of potential users, and to create and test the developing design. Involvement of future users is of key importance not only in the preparatory phase, but also through participative design and user-oriented evaluation. As the methods are very broad, it is necessary to include representatives of various skills and multidisciplinary perspectives. The chapter also offers three criteria for evaluating good public digital services—accessibility, usability, and usefulness. Each of these concepts is discussed in more

detail, in order to equip the readers with the cues to their own evaluation. At the very end, the chapter offers a critical summary of contemporary approaches to design, taking into account—among others—also the perspective of people with disability.

5 Policies of accessible urban space in the Czech Republic

The fifth chapter discusses policies and planning of accessible public space. The text works with the approaches of universal design and tactical urbanism and applies them to concrete practical examples. It demonstrates the limits of various space designs and introduces their possible complementarity with the aim to give an overview of practical examples of municipal efforts to make public space accessible. The data collected via semi-structured interviews and the analysis of conceptional and strategic municipal documents in the Czech Republic identified cities (Brno, Olomouc, Pardubice a Praha), which have already institutionalized the agenda of barrier-free space. These cities can be placed on a timescale corresponding to subsequent phases of this institutionalization, with Olomouc being at front (after 18 years of experience with accessibility policies) and Brno, which started to remove barriers systematically only in 2017, at the opposite side. Urban municipalities use diverse tools and define their goals for in strategies and conceptions that serve as guides for multiple working groups. Some of these groups have their own budgets, in which European and state support can be used. The working groups usually belong under one of three types based on their activities: the actual barrier-removing work, conceptional and methodic work and educational work. Most visible results are usually found in public transport (public transport stops, crossings, lowering sidewalk and traffic island curbs, etc.). Strategic and systematic effort in removing barriers, which has been carried out by these four cities, can undoubtedly be an inspiration for other municipalities.

6 Building strategy for urban accessibility

The sixth chapter describes the making of a concrete document for a designated time, i.e., the Strategic plan for gradual removal of barriers in 2021—2030, which was created

for the Brno City Advisory Board for Accessibility. The authors chose to introduce it via the perspective of a dialogic space that enables to organize the procedure composed from a variety of voices, opinions, and arguments. The heteroglossia metaphor is exemplified by the concept of “carnival” of Mikhail Mikhailovich Bakhtin, when “strangers” speaking in different “voices” are brought together. At the beginning, there were activities by several individuals mostly from NGO and academic environment, who started to integrate and institutionalize accessibility policies. For the latter, political support of established actors was necessary, and thanks to it, the above-mentioned Advisory Board was founded. Therefore, the positions of the bursar and the chair of the board are labeled “victorious voices” in our “carnival”. Subsequently, the semi-structured interviews tried to determine visions, attitudes and priorities of all involved persons, namely “the voices of Advisory board members”. Their strategic plan defined target groups, on whom the accessibility policies would focus (senior citizens, parents with strollers, wheelchair users and people with sight or hearing impairment). At the same time, the “legislative voices” needed to be respected, which were to ensure accessibility for all social groups. The principles of tactical urbanism were used to make space accessible within functional wholes and according to societal needs. The final document was also influenced by the “voices of users” that helped to identify spaces, which should be prioritized. Our “voices of producers” had a dominant influence over the working draft of all three parts of the document (analysis, suggestions, and implementation). What appeared to be of crucial importance, was the definition of individual goals, measures and activities leading to the realization of the vision (processional, realization and educational priorities in the document). The process of creation also allowed “expert voices”, who modelled the final form of the document in meetings and workshops. Last but not least, “voices of approval” (namely, the city council and municipality) took part in the process that authorized the strategic plan and rounded off more than three years of its complex construction.

7 Tactical mapping of barriers

The seventh chapter focuses on an illustrative demonstration of the application of tactical urbanism and tactical mapping on the example of the city of Brno. Here we used six related tactics. First, in cooperation with the Advisory Board for a Barrier-Free

Brno, we identify the types of spaces of priority interest. Then (also in cooperation with the Brno City Advisory Board for Accessibility) we prioritize places and institutions that are key for people with disability. In the third tactic, we identify the spatial concentrations of these priority places (in order to identify priority areas). We then identify barriers in the prioritized areas through field research and categorize these into several classes. We then subject each barrier to an assessment of how challenging it is to remove — either in terms of the nature of the barrier or through the lens of ownership/management of the barrier. In the final sixth tactic, we design comprehensive barrier-free routes connecting priority institutions and focusing on removing precisely those barriers that would provide the greatest “benefit” (i.e., most help to make the route more accessible) in the spirit of tactical urbanism. The design of the tactical mapping process is not one-size-fits-all and openly deals with dead ends. For example, it has been shown that it is not necessary to use sophisticated instruments to successfully describe the nature of barriers (but a common smart phone will suffice) or that barriers cannot be narrowed down to point objects, but we must also work with linear barriers (such as missing guide lines, warning strips, etc.). It is also important to have a broader interdisciplinary team involved in tactical mapping — in addition to social geographers and cartographers, this includes barrier specialists (so that barriers in space can be clearly identified) and public administration representatives who are in charge of accessibility. However, it should be taken into account that this is an illustrative example working in a specific city. Although we expect that the transferability can be high (especially to similarly sized cities), it is important to utilize the methodology for the realities and needs of a particular settlement. The purpose of anchoring our methodological approach in Brno is to provide guidance on where to start and how to approach the mapping. The resulting implementation is then always personalized for the specific city.

8 Creating software for public administration

The eighth chapter focuses on pitfalls in the development of software services for public administration. The contemporary standard for services is agile process, which helps to lower the risks connected to a more traditional model of project (waterfall) management of technological projects. First, the chapter shows the specifics of agile

development in the context of public services, and then it introduces a unique work on the development of an information system, a website and an interface for suggestions for the Brno City Advisory Board for Accessibility. In the development of this software, multiple tensions arose—such as those stemming from the discrepancy between the strategic organizational direction and actual available capacity for such technology developments, the discrepancy between good practice and the possibilities of the contracting authority, and finally, tensions between time and sources, a limited project and the agile process development. Using examples of these tensions, the chapter illustrates its main thesis that the factors of a successful technological project do not so much depend on technology, as on the strategies compensating such tensions, on the overall project organization and the composition of its team.

9 Brno City archive of Good Practice Examples: why not a Methods Guide?

This chapter presents Examples of good practice for the creation of accessible urban space, which have been practiced by multiple actors in Brno city under specific circumstances and which can serve as inspiration and motivation for other municipalities in their barrier-free policies and practice. While being the source for inspiration can be their principal goal, another goal is to archive the good practice. The authors start the chapter defining themselves against methods guidelines for barrier-free space; methods are introduced as a certain conceptual tool for strict, systematic and universal creation of barrier-free/accessible space, which can be too binding and less open to eventual changes. On the other hand, Examples of good practice represent a different approach, open to eventual developments, unexpected phenomena and trying to inspire for creation of accessible space everywhere and every time, in pragmatic, unprecedented and diverse ways. As has been indicated above, Methods guides for barrier-free space can be bound by three universalities, which usually prevent experimenting and creativity. Examples of good practice aim to inspire and incent creativity, and thus represent a universal “will” to be creative, unhinged and active. Each example consists of several parts: *Illustrative story* presenting the barriers and related pitfalls by describing the original situation and the need for intervention; *Analysis* concentrating on the pitfalls; *Suggested solution* with a discussion; a *Concrete realization in Brno city*,

showing the concrete process of dealing with the so-far describe accessibility; then *Solution limits* are presented; *Conclusion*, which offers insight for future application, and *Time axis* outlining the whole process from a chronological perspective. Each Example is also documented by photographs showing the original state full of barriers and pitfalls, and the state when a chosen solution has been realized.

Robert Osman (ed.)

Geografie bariér

Příklady dobrých bezbariérových realizací

Jazyková úprava Mgr. Petra Přadková

Redakce PhDr. Lea Novotná

Grafická úprava a sazba Mgr. Matěj Málek

Vydala Masarykova univerzita,

Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno

První elektronické vydání, Brno 2021

ISBN 978-80-210-9910-4 (online ; pdf)

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9910-2021>

www.press.muni.cz

V dnešní době přehlčené informacemi, kdy vychází jedna nová publikace za druhou, si už člověk málokdy řekne „konečně, takováto kniha tu chyběla“. Věřím, že každého, kdo se z jakékoliv perspektivy zajímá o problematiku postižení, přesně toto napadne při čtení knihy *Geografie bariér*. Knihu, která velice originálně teoreticky i prakticky řeší v našem prostředí dosud opomíjené téma přístupnosti prostoru, je bez jakékoliv nadsázky radost číst. Je velice inspirativní, a to mnohem více než „jen“ postupy k vytváření bezbariérového prostředí a dílčími úspěchy na této cestě. Je inspirující svou hloubkou, otevřeností, odhodlaností, svým nadhledem a celkovým přístupem k řešení problémů.

RNDr. Lucie Pospíšilová, Ph.D.

Jedná se o velmi poutavé dílo, v českém kontextu ojedinělé. Kniha jednak jednoznačně obohacuje českou akademickou diskusi v oblasti studií postižení, jednak přináší reflexi tuzemské veřejné debaty. V neposlední řadě má praktický rozměr — najde si čtenáře a čtenářky skutečně napříč širokým spektrem lidí. Od těch, kteří žijí s postižením, po lidi, kteří jsou v každodenním kontaktu s lidmi s postižením, ať již v soukromí, nebo skrze své profese. Kniha má tak potenciál kultivovat navrhování prostoru (v mnohovrstevnatém významu tohoto slova, se kterým jednotlivé kapitoly pracují).

Mgr. Lucie Galčanová Batista, Ph.D.